

TURUN YLIOPISTON JULKAISUJA
ANNALES UNIVERSITATIS TURKUENSIS

SARJA - SER. C OSA - TOM. 306

SCRIPTA LINGUA FENNICA EDITA

BIOLOGISEN SUKUPUOLEN RAKENTAMINEN

Ruumis ja sosiaalinen sukupuoli
antiikista nykypäivään

Vesa-Matti Salomäki

TURUN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF TURKU
Turku 2011

Turun yliopisto
Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Politiikan tutkimuksen laitos

Ohjaaja:

Professori Hannu Nurmi
Politiikan tutkimuksen laitos
Turun yliopisto

Esitarkastajat:

Professori Marja Keränen
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto

Professori Anne Kovalainen
Minna Canth -akatemiaprofessori
Turun yliopisto

Vastaväittäjä:

Akatemiatutkija, dosentti Anne Maria Holli
Politiikan ja talouden tutkimuksen laitos
Helsingin yliopisto

Taitto: Tero Kylä-Junnila

ISBN 978-951-29-4494-1 (PRINT)

ISBN 978-951-29-4495-8 (PDF)

ISSN 0082-6995

Painosalama Oy – Turku, 2011

Esipuhe

Kirjan syntyhistoria on sikäli erikoinen, että alun perin 2000-luvun alussa aloin tutkia kielen sukupuolittuneita rakenteita. Vuoden 2005 paikkeilla kävi kuitenkin ilmi, että olin kirjoittanut kielen semanttisten rakenteiden historiaan liittyen relevantteja osuuksia lääketieteen, biologian, teologian, politiikan teorian, filosofian ja feminismin historioista. Niinpä päätin lopulta muokata väitöskirjaani koskemaan biologisen sukupuolen, ruumiin ja sosiaalisen sukupuolen kategorioiden rakentumista länsimaisten tieteiden ja filosofian historioissa.

Pitkäaikaisen ystäväni ja kollegani Tomi Kaarron (1972–2006) äkillisen poismenon myötä kirjalta katosi vuosiksi tärkeä keskusteluyhteys ja henkinen tuki. Kaarto ymmärsi aivoituksiani usein poikkeuksellisen hyvin (suosittelen myös tutustumista Kaarron vuonna 2008 postuumisti julkaistuun väitöskirjaan *Jacques Derrida and the Question of Interpretation*). Tomi olisi varmasti halunnut keskustella täällä kanssamme.

Vuonna 2006 siirryin järjestötyöhön ensin Pelastakaa Lapset ry:lle ja sitten UNICEF ry:lle. Työn myötä vuonna 2009 oli edessä myös muutto ensin Helsinkiin ja sitten Espooseen. Työni Pelastakaa Lapset-projektivastaavana vuosina 2009–2010 oli mielenkiintoista ja haastavaa. Kiitän järjestön varainhankinnasta vastaavien tahojen ymmärrystä siitä, ettei ensisijaisena intressinäni ollut ansioitua järjestö- vaan tutkimustyössä. Vapaapäivien antamisesta tutkimustyön mahdollistamiseksi kiitän pitkäaikaista esimiestäni, toiminnanjohtaja Susanna McGlynniä.

Edellä mainittu joustavuus on sittemmin luonnehtinut myös nykyistä työnantajaani, viestintätoimisto Kipinä Oy:tä. Kiitän toimitusjohtaja Ilkka Kumpusta ja tuottaja Katriina Kokkoa inspiroivasta työilmapiiristä ja kannustuksesta myös akateemisten intohimojeni suhteen.

Dosentti Rauli Mickelssonin sitkeän kannustuksen ja professori Matti Wibergin lukuisten kehotusten innoittamana valmistin kirjani nykyiseen muotoon ja valmiiksi. Myös tohtori Aino Mäkikallin viisaat kommentit työn parantamiseksi ja kieliasun korjaamiseksi sen loppuvaiheessa olivat arvokkaita. Lisäksi erityiskiitoksen ansaitsevat väitöskirjan esitarkastajat professori Marja Keränen ja akatemiaprofessori Anne Kovalainen, joiden kommentit käsikirjoitukseen olivat asiantuntevia ja kannustavia.

Myös erikoistutkija, tohtori Antti Pajala on ollut korvaamaton ystävä työaikana ja sen ulkopuolella. Kiitän Anttia avusta myös niissä kokeissa, joita tein ”behavioristisessa” innostuksessani vuosina 2002 ja 2004. Minua ovat kannustaneet tutkimustyöhön kiitoksen arvoisesti myös seuraavat henkilöt: kuvataiteen lehtori Susana Nevado, professori Marianne Liljeström, dosentti Anne Maria Holli, professori Kari Palonen ja dosentti Emilia Palonen.

Valmiin kirjan johdosta kiitän myös sen taloudellisesti mahdollistaneita tahoja. Professori Hannu Nurmi valitsi minut tutkijakouluun, jonka myötä pääsin rauhassa tutustumaan tutkimusaineistoon ja kirjoittamaan osan tutkimuksesta. Hannu on myös ystävällisesti vuosien varrella kommentoinut käsikirjoituksen eri versioita. Jo toimintansa lopettaneen tutkijakoulu VAKAVA:n entistä johtoryhmää kiitän tutkimukseni rahoittamisesta sekä Turun yliopiston entistä valtio-opin laitosta työtilojen osoittamisesta käyttöni tutkijakouluvuosina.

Turun yliopiston nykyisellä politiikan tutkimuksen laitoksella olen käynyt mielenkiintoisia keskusteluja ainakin Rauli Mickelssonin, professori Heikki Paloheimon, Hannu Nurmen, professori Harto Hakovirran, tohtori Kristi Raikin ja yliassistentti Juha Vuoren kanssa. Myös valtio-opin dosentit Maija Setälä ja Kaisa Herne ansaitsevat kiitoksen rationaalisen käyttäytymisen merkityksen opettamisesta minulle. Niin ikään laitoksen entinen toimistos sihteeri Pirjo Hiltunen ansaitsee kiitoksen avusta ja ystävällisyydestä.

Lisäksi entisen poliittisen historian laitoksen entisistä tutkijoista Anne-Maria Marttila on esittänyt monia mieleenpainuvia kommentteja teologian ja feminismin historioista. Kiitän myös Ilari Lindrosia ja Johanna Valeniusta järkevistä kommentteista vuosien varrella. Lisäksi olen saattanut unohtaa mainita joitakin minua auttaneita ihmisiä. Kiitos heillekin.

Äitiäni Sirpa Salomäkeä ja isääni Raimo Salomäkeä kiitän tuesta ja rakkaudesta. Perheeseen liittyvät kiitokset ulottuvat myös veljelleni Juha-Pekka Salomäelle ja hänen perheelleen. Miikka Salomäki on edustanut esimerkiksi Leijonia ja Kärppiä ja luonut sitä kautta uskoa sukumme osaamiseen. Ehkä osa tämän sfäärin asioita koskevasta innostuksesta on tarttunut tähän kirjaankin.

Rakkaudesta yleisesti – ja tekstin kieliasun tarkastamisesta erityisesti – kiitän elämänkumppaniani Elina Kokkoa. Kieliasun korjaamisessa sain arvokasta apua myös lehtori Maire Kokolta ja Anu Nevalaiselta. Päivittäisistä ilonaiheista kiitän myös koiriamme Ikaroa ja Suloa. Kirja on omistettu antiikin Kreikan myytin rohkeille sankareille Daidalokselle ja Ikarokselle.

SISÄLLYSLUETTELO

Esipuhe	3
SISÄLLYSLUETTELO	5
1. JOHDANTO.....	7
1.1. Lähimmät tutkimustraditiot.....	8
1.2. Muut tutkimustraditiot.....	12
1.3. Avainkäsitteet ja metodologia	13
1.4. Tutkimusstrategia ja -metodi.....	18
1.5. Tutkimuskysymykset	20
1.6. Aineistovalinnat	22
1.7. Argumentaation päälinjat	29
1.8. <i>Sex/gender</i> -jaon kritiikki.....	36
2. SUKUPUOLIERON KÄSITYKSIÄ: ANTIIKKI-RENESSANSI.....	39
2.1. Yksi- vai kaksisukupuolisen ruumiin nestetalous?.....	46
2.2. Platonin ja Aristoteleen poikkeavat naiskäsitteet.....	54
2.3. Sukupuolten erilaiset hyveet ja tehtävät Aristoteleen mukaan.....	60
2.4. Seksuaalisuus ja ruumis kristinuskon diskursseissa.....	64
2.5. Avioliitto, ruumis, sukupuoli ja perisynty Lutherin mukaan	72
2.6. Renessanssin lääketieteen taistelut.....	76
2.7. Sosiaalinen ja biologinen sukupuoli renessanssissa	85
2.8. Sukupuoliero ja sukupuolten tasa-arvo Poullain de la Barren mukaan.....	89
3. VALISTUS JA KAHDEN SUKUPUOLEN MALLI.....	94
3.1. Yhteiskuntasopimusteoria ja sukupuoli.....	102
3.2. Sukupuolierojen etsiminen ja tuottaminen 1700- ja 1800-luvuilla	116
3.3. Luurangot sukupuoli-erityyden rakentamisen kontekstina	124
3.4. Sukupuoliero Rousseau'n kasvatusfilosofian mukaan.....	131
3.5. Naisten koulutus miehen järjen ja feminiinisen roolin puristuksessa	136
3.6. Mary Wollstonecraft: vetoamus naisten yhtäläisestä koulutuksesta	142
3.7. Wollstonecraft ja seksuaalisuuden kielteisyys	148
3.8. Miehin järki, sukupuoli ja Ranskan vallankumous	151
4. SUKUPUOLIERON TUOTTAMINEN JA RAJOITTAMINEN.....	155
4.1. Naiset yhteiskunnan moraalin ja edistyksen vankkureina	163
4.2. Sukupuolten eriytyminen ja biologinen determinismi	170
4.3. Essentialistinen sukupuolidiskurssi	175
4.4. Moderni politiikan teoria ja sukupuoli: Hegel ja Snellman.....	180
4.5. Zacharias Topelius ja maskuliininen yhtenäiskulttuuri	189
4.6. 1800-luvun liberaalifeminismi: Harriet Taylor & John Stuart Mill	195
4.7. Sigmund Freud: naisen seksuaalisuus ja moraali.....	205
4.8. Eksistentialismia naisille: Simone de Beauvoir	213

5. SEX- & GENDER-KESKUSTELU	222
5.1. Biologinen determinismi: Patrick Geddes ja Sigmund Freud.....	224
5.2. Anatomia on kohtalo – kohtalo on anatomia?	226
5.3. Robert Stoller ja 1960- ja 1970-lukujen feministinen teoria	228
5.4. Biologisen sukupuolijaon 1990-luvun feministinen kritiikki	231
5.5. Organismien muuntuvuus ja toimijuus: mieli/ruumis-kritiikki	235
5.6. Biologisen sukupuolen objekti- ja ideakonstruktio	239
5.7. <i>Sex</i> ja <i>gender</i> : identtiset vai erilliset?	242
6. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	247
Lähteet	270

1. JOHDANTO

Jos biologisen sukupuolen muuttumaton luonne kyseenalaistetaan, ehkä ”biologiseksi sukupuoleksi” kutsuttu rakennelma osoittautuukin yhtä kulttuurisesti rakennetuksi kuin sosiaalinen sukupuoli.

JUDITH BUTLER

Biologinen sukupuoli on sekä yhden sukupuolen että kahden sukupuolen maailmoissa paikantunut; se on ymmärrettävissä ainoastaan sosiaalista sukupuolta ja valtaa koskevien kamppailujen kontekstissa.

THOMAS LAQUEUR

Politiikan tutkimuksen tavanomaisempien tutkimuskohteiden – vaalien, parlamenttien ja kansanedustajien – sijasta tämän tutkimuksen tutkimusobjektit ovat kotoisin äärimmäisen läheltä meitä kaikkia ja samalla hieman kaukaisemmasta käsitteellisestä galaksista. Tutkimuksen kohteita ovat ihmiskehon mikro-osat – sukupuolielimet, rinnat, sielut, hermot ja luurangot – sekä nesteet – veret, siemennesteet ja maidot. Poliitiikan toimijoita puolestaan ovat lääkärit, biologit, teologit ja filosofit, joiden ammatilliset tekstit asettuvat muokkaamaan ruumista haluamiinsa suuntiin.

Mainitunlaisella ruumiin politiikan tutkimuksella on hyvin paljon mielenkiintoista ja tärkeää sanottavaa varsinkin itsestään selvinä usein pidetyistä biologisista mies- ja naisluokista sekä niiden syntyhistoriasta. Ihmiskehojen organisointi erilaisiin sukupuolen teorioihin sopiviksi poliittisen argumentoinnin kautta luo tutkimukselle selkeää politologista mielenkiintoa. Toiseksi, valta on tutkimukseni näkökulmasta sosiaalinen voima, joka nimeää, luokittelee ja rajaa ruumiita. Keskitynkin hyvin laajan historiallisen aineiston valossa tutkimaan niitä erilaisia tapoja ja strategioita, joiden kautta käsityksiä yksi-, kaksi- tai useamman muotoisista ruumiista on tuotettu.

Kirjan yleisluonteisen teesin mukaan yhteiskunnallisissa ja poliittisissa konteksteissa muovautuva biologinen sukupuoli on ajallisesti ja paikallisesti rakentuva kontingentti teoria ruumiin sukupuolittumisen tavoista. Teesi liittyy siis ensisijaisesti biologisten luokkien sosiaaliseen rakentamiseen, josta juontaa kirjan pääotsikko ”biologisen sukupuolen rakentaminen”. Biologisia luokkia koskevat erot kaiverretaan kulttuurin vaikutukselta hypoteettisesti koskemattomaksi oletettuun ruumismateriaaliin erilaisten sukupuolen teorioiden kautta. Teorioiden historiallisten hallintajaksojen siirtymät yhden sukupuolen mallista kahden sukupuolen malliin – ja kahden sukupuolen mallista yhä useampiin biologisiin kategorioihin – ovat erottamaton osa teesiä.

Myös teesissä mainittu ”kontingenttiuden” ajatus pysyy merkitykseltään samana tutkimuksen loppuun asti, vaikka en toisaalta pyri teoksellani kieltämään biologisen sukupuolen todellisuutta tai sukupuolten anatomista kaksimuotoisuutta luonnonhistoriallisen evoluution tämänhetkisenä lopputuloksena. Kirjani on monitasoinen, mutta samalla yhdenmukainen kertomus biologisten ja sosiaalisten sukupuolikäsitysten evoluutiosta länsimaisen yhteiskunnan varhaisista ajoista nykypäivään asti. Teoksen alaotsikko ”ruumis ja sosiaalinen sukupuoli antiikista nykypäivään” puolestaan juontaa ruumiin, biologisen ja sosiaalisen sukupuolen muuttujien yhteispeleistä.

Kirjan rakennetta voi myös hahmottaa systeeminä, joka etenee abstrakteilta tasoilta konkreettisille tasoille. Näitä tasoja ovat: 1) Hypoteettisesti (ja vain hypoteettisesti, koska ruumis ei

koskaan ole aidosti vapaa kulttuurin ja ympäristön vaikutuksilta) koskemattomaksi luonnonmateriaaliksi abstrahoitu ruumis, 2) ruumiin luokittamisen teoreettiset mallit (yhden, kahden ja useamman biologisen sukupuolen mallit), 3) sukupuolen malleja rakentavat ja purkavat diskurssit, 4) kahden sukupuolen mallin läpilyöntiin liittyvä *sex/gender*-käsitteistö sekä 5) tämän käsitteistön 1960- ja 1970-lukujen psykologiassa ja feminismissä muotoiltua vastakohtamerkitystä rakentavat ja purkavat diskurssit.

Niin maallikosta kuin vähän oppineestakin tutkimuksen teesit saattavat vaikuttaa varmojen faktojen häرنäämiseltä. Onhan esimerkiksi totta, että niin sanottu ”ihmisen biologia” osoittaa ja määrittelee yksiselitteisesti naisen naaraaksi ja miehen koiraaksi. Mitä muuta biologinen sukupuoli siis voisi tarkoittaa kuin sitä, että ihmiset jakautuvat ”luonnostaan” kahteen erilliseen luokkaan? Biologinen sukupuoli näyttäisi olevan ainakin arkiajattelussa määriteltävissä yhtä varmasti kuin unikon unettava vaikutus: vain naisella on kuukautiset, ja vain nainen voi erittää maitoa. Naisella on myös kohtu, ja vain nainen voi kantaa ja synnyttää lapsia. Miehellä puuttuu sekä kyseinen elin että lapsen saamiseen tarvittava fyysinen kapasiteetti. Lisäksi oletettavasti vain miehellä on penis.¹

Eräs tutkimukseni tärkeistä haasteista onkin ollut osoittaa, ettei mainituista biologisista faktoista monetkaan ole olleet länsimaiselle ihmiselle lainkaan niin varmoja kuin ensi tuntumalta luulisi. Historiallisen evidenssin perusteella on esimerkiksi selvää, ettei länsimaaisessa lääketieteessä muotoiltu veitsenterävää biologista sukupuolieroa ennen 1500-lukua. Tätä ennen myös naisten ajateltiin erittävän spermaa, ja myös naisilla oli penis ja kivekset. Lisäksi miesten katsottiin erittävän maitoa ja kuukautisverta. Vaikka luultavasti kukaan ei ole milloinkaan vakavissaan väittänyt miesten voivan synnyttää, käytännössä *kaikki muut* biologiset sukupuolierot ovat olleet länsimaisen tieteen ja ajattelun historiassa enemmän tai vähemmän epävakaaalla pohjalla.

1.1. Lähimmät tutkimustraditiot

Tutkimukseni alkuperäinen lähtökohta oli yhdysvaltalaisen filosofi ja sukupuoliteoreetikko Judith Butlerin (2008 [1990]) feministisen *sex/gender*-erottelun kritiikki teoksessa *Gender Trouble*. Osana tätä kritiikkiään Butler kysyi: ”Onko biologisella sukupuolella historia? Onko biologisten sukupuolten kaksijaon vakiinnuttamisella historia, genealogia, joka saattaisi paljastaa kaksinaipaisuuden muuttuvaiseksi rakennelmaksi? Onko niin, että erilaiset tieteelliset keskustelut ovat tuottaneet luonnolliset tosiasiat biologisesta sukupuolesta joidenkin poliittisten ja yhteiskunnallisten intressien palvelukseen?” (Mt. 55.)

Lisäksi Butler pohti termien *sex* ja *gender* erottamisen mieltä siinä merkityksessä, jonka 1960- ja 1970-lukujen feministit olivat tehneet. Tämän erottelutavan mukaan ”sex” oli muuttumaton ja ”gender” kulttuurisesti rakentuva ja siksi muuttuva: ”Jos biologisen sukupuolen muuttumaton luonne kyseenalaistetaan, ehkä ’biologiseksi sukupuoleksi’ kutsuttu rakennelma osoittautuikin yhtä kulttuurisesti rakennetuksi kuin sosiaalinen sukupuoli.” Butlerin mukaan ei ollut mielekäästä pitää kategoriaa *gender* luokan *sex* ”kulttuurisena tulkintana, jos kerran biologinen sukupuolikin

¹ Jotkut ihmiset saattavat pitää tiettyjä intersukupuolisia naisurheilijoita enemmän miehinä kuin naisina, ja tälle onkin teoriassa, vaikkakaan ei usein käytännössä tiettyä tieteellistä pohjaa: ihmisen sukupuoli on mahdollista määritellä miespuoliseksi myös ilman penistä. Intersukupuolinen urheilija voidaan siis sulkea ulos naisten sarjoista, mikäli hänen kromosominsa, toissijaiset sukupuolipiirteensä ja sukupuoli-identiteetti viittaavat kaikki miespuolisuuteen. Vaikka siis penis on varmuudella miespuolisuuden riittävä, se ei ole aina ja kaikkialla sen välttämätön ehto.

on sosiaalisesti sukupuolitettu”. Sosiaalista sukupuolta ei tullut ymmärtää kulttuuriseksi merkitykseksi, joka kohdistui edeltä käsin annettuun biologiaan, vaan se merkitsi ”välttämättä myös koko sitä tuotantokoneistoa, jolla biologiset sukupuolet vakiinnutetaan”. (Mt. 55–56.)

Feministiseen *sex/gender*-keskusteluun 1990-luvulla niin ikään osallistunut yhdysvaltalainen historioitsija Thomas Laqueur (1995 [1990]) perusteli biologisen sukupuolen muodostamista koskevan teoksensa *Making Sex* tarkoitusta seuraavasti:

Tämä kirja ei käsittele sosiaalisen sukupuolen, vaan biologisen sukupuolen muodostamista. Minulla ei ole mielenkiintoa kieltää biologisen sukupuolen tai seksuaalisen kaksimuo-
toisuuden todellisuutta evolutiivisena prosessina. Mutta haluan osoittaa historiallisen evi-
denssin perusteella, että lähes kaikki mitä halutaan sanoa biologisesta sukupuolesta – miten
tahansa biologinen sukupuoli ymmärretäänkin – sisältää valmiiksi väitteen sosiaalisesta
sukupuolesta. Biologinen sukupuoli on sekä yhden sukupuolen että kahden sukupuolen
maailmoissa paikantunut; se on ymmärrettävissä ainoastaan sosiaalista sukupuolta ja valtaa
koskevien kamppailujen kontekstissa. (Mt. 11.)²

Laqueurin teoreettinen³ oivallus oli, että valistusta edeltävissä ja joissain myöhemmissä teksteissä biologinen sukupuoli esiintyi seurannaisilmiönä, kun taas kulttuurinen kategoria – sosiaalinen sukupuoli – ilmeni ensisijaisena tai ”todellisena” kategoriana (vrt. Schiebinger 1989, 161–162). Sosiaalisen sukupuolen kategorioilla – mies ja nainen – oli esimodernissa yhteiskunnassa suurta merkitystä siksi, että ne olivat kiinteä osa metafyyssistä ”asioiden järjestystä” (vrt. Foucault 1971 [1966]). Biologinen sukupuoli toimi 1600-luvulle asti konventionaalisen kategoriana. Modernis-
sa yhteiskunnassa sen sijaan biologian konventionaalisuudesta tuli ehdottoman mahdoton ajatus.

Asiat, joihin viittaamme termeillä *sex* ja *gender*, nivoutuivat yhden sukupuolen mallissa merkitysten kehään, jolta oli mahdotonta paeta biologisen sukupuolen objektiiviselle perustalle. Puhe kahden sukupuolen biologiasta kiinnittyi erottamattomasti sosiaaliseen sukupuoleen, politiikkaan ja kulttuuriin. Miehenä tai naisena oleminen viittasi sosiaalisiin arvojärjestyksiin, ihmisen paikkaan yhteiskunnassa ja kulttuuriseen rooliin. Kyse ei ollut olemisesta, joka olisi kiinnittynyt yhteismitattomien biologisten sukupuolten ”sosiaaliseen edustamiseen”: ”Ennen 1700-lukua biologinen sukupuoli oli yhä sosiologinen eikä ontologinen kategoria.” (Laqueur 1995 [1990], 8.)

² Vaikka Butler oli tietoinen Laqueurin biologisen sukupuolen historian hankkeesta ja sen Michel Foucault’n (1998 [1976, 1984]) *Seksuaalisuuden historiaan* verrattuna ”yksityiskohtaisemmasta tarkastelusta” (Butler 2008 [1990], 251) teoksessa *The Making of the Modern Body* (Gallagher & Laqueur [toim.] 1987 [1986]), Laqueur ei noteerannut Butlerin performatiivisuuden hanketta (ks. myös Laqueur 1987 [1986], 1–41; Laqueur 2000 [1989]). Tästä huolimatta sekä Butler että Laqueur yhdistävät projektinsa Foucault’n ja poststrukturalistien leiriin, jotka vastustivat amerikkalaisten ja muiden mantereiden feministien erottelua luonnollisen biologisen ja hankitun sosiaalisen sukupuolen välillä.

³ Laqueurin tieteenhistoriallinen kertomus puolestaan kietoutui ihmisnaaraan spontaanin ovulaation ympärille. Yhden ja kahden sukupuolen mallien siirtymä ja myöhempi rinnakkaiselo osoittivat, miksi naisen hedelmöityminen yhdistyi yhä sperman ja munan keksimisen jälkeenkin kiihottumiseen ja orgasmiin. Vaikka kahden sukupuolen mallin myötä ihmiset odottivat innolla uuden sukupuolieron mukaisia tieteellisiä tuloksia, osittain vielä yhden sukupuolen mallissa operoinut tiede ei kyennyt tuottamaan sellaisia. Kun 1800-luvulla oli selvinnyt, ettei orgasmi ollutkaan välttämätön osa naisen hedelmöitymistä, tämän seksuaalista halukkuutta alettiin vähätellä. Esimerkiksi vielä 1920-luvun biologit uskoivat naisen hedelmällisimmän ajan olevan kuukautisten aikana tai heti niiden jälkeen, sillä nainen tuotti munan kiiman yhteydessä. Kuukautisten, orgasmin ja hedelmöitymisen yhteys murrettiin vasta, kun soluteoria mahdollisti idean siittiösolun ja munasolun fuusioitumisesta, ja kun ihmisnaaraan kuukautisia säännellyt hormonaalinen tekijä aivoissa identifioitiin 1930-luvulla. Munasarjojen rooli hedelmöitymisessä ymmärrettiin siis vasta noin 200 vuotta myöhemmin kuin kahden sukupuolen malli oli lyönyt itsensä sosiaalisesti läpi. (Laqueur 1995 [1990], 8–9, 181–192, 207–227.)

Myöskään amerikkalaisen historioitsijan Joan Scottin (1986) artikkelin ”Gender: A Useful Category of Historical Analysis” mukaan sosiaalisessa sukupuolella (*gender*) ei ollut kyse kategoriasta, joka toimisi välittäjänä kiinteän biologisen eron ja historiallisesti kontingenttien sosiaalisten suhteiden välillä. Enemminkin sosiaalinen sukupuoli sisältää samalla kertaa sekä biologian että yhteiskunnan: ”Sosiaalisten suhteiden konstitutiivinen elementti, joka perustuu biologisten sukupuolten omaksuttuihin eroihin, on merkitsevien valtasuhteiden ensisijainen [olemassaolon] tapa.” (Ma. 1065, 1067.) Biologisten sukupuolierojen tutkimus on yhtä hyvin sosiaalisten valtasuhteiden tutkimusta. Sukupuolella tai sukupuolten historiassa ei ole sellaista ”luonnollista” elementtiä, jonka vastakohdaksi muuntuva ”gender” järkevästi asettuisi. Biologinen sukupuoli on historiallisesti muuntuva ja siten erottamaton osa sosiaalista sukupuolta.

Lisäksi jotkut feministiteoreetikot ovat pyrkineet biologisen ja sosiaalisen sukupuolen erottelun jälkeisessä teoreettisessa tilassa ylittämään perinteisen mieli/ruumis-jaon. Esimerkiksi Iris Marion Young on painottanut fenomenologisen lähestymistavan avulla ruumiin *elettyä kokemusta* (esim. Young 1990a; Young 1990b). Ruumis on ollut tärkeällä sijalla varsinkin pyrittäessä ymmärtämään naisten kokemuksia (ks. myös Heinämaa 2003). Ruumista ei ole nähty biologisesti kiinteänä kategoriana eikä toisaalta sosiaalista maailmaa edeltävänä. Elizabeth Grosz mukaan ”ruumis on sosiaalinen ja diskursiivinen objekti, joka on sidottu halun järjestykseen, [ruumiiden] merkitsemiseen ja valtaan” (Grosz 1994, 19). Paitsi että ruumiin merkitykset ovat sosiaalisia, ne ovat sosiaalisen ja fyysisen systeemin vuorovaikutusta. Subjekti ymmärtää ja kokee ruumiinsa fyysisten ja sosiaalisten voimien kentässä aina historiallisesti erityisin ja muuttuvin tavoin.

Oman tutkimukseni kannalta tärkein traditio on Michel Foucault’n (1926–1984) tutkimuksissa, jotka ovat saaneet enimmät filosofiset vaikutteensa Friedrich Nietzscheä (1844–1900). Foucault (1998 [1976, 1984]) problematisoi *Seksuaalisuuden historiassa* seksuaalisuuden ja ruumiin välisen suhteen täysin uudella tavalla. Foucault’n mukaan seksuaalisuus ei ollut ruumiin tai lihan immanentti piirre, jota eri yhteiskunnat yksinkertaisesti yllyttivät tai tukahduttivat. Toisin kuin esimerkiksi Freud oletti, seksuaalisuudessa ei ollut kyse luonnollisesta ja alkuperäisestä halusta, jota sivilisaatiot kanavoivat suuntaan tai toiseen. Seksuaalisuutta ei voinut ”kanavoida”, koska sitä ei oltu kirjoitettu *samalla tavalla* eri aikakausien kehoihin. Esimerkiksi antiikissa seksuaalisuutta vastasivat hyvin erityyppiset ”*afrodisia*-asiat”:

Kreikkalaiset viljelevät substantiivisesti käytettyä adjektiivia *ta afrodisia*, jonka latinankieliset kääntävät lähinnä sanalla *venerea*. Olen etsinyt sille oman kieleemme vastineita, kuten ”rakkauden asiat” tai ”rakkauden nautinnot”, ”sukupuolisuhteet”, ”lihalliset asiat” tai ”aistinautinnot”. Käsitteelliset erot kuitenkin tekevät termin tarkan kääntämisen vaikeaksi. Meidän seksuaalisuus-käsitteemme ei ainoastaan kata huomattavasti laajempaa aluetta, vaan viittaa toisenlaiseen todellisuuteen ja saa meidän moraalissamme ja tietämyksessämme aivan toisen tehtävän. (Mt. 138.)

Seksuaalisuuden historiassa oli kyse ”minätekniikoista”, subjektin muuntuvista tavoista muotoilla itsensä suhteessa antiikin afrodisiaan, kristilliseen lihan kokemukseen ja lopulta moderniin seksuaalisuuteen. Nämä kokemukset itsessään konstituoituivat tietynlaisista käyttäytymismuodoista ja niiden ympärillä. Seksuaalisuuden muodot olivat olemassa suhteessa historiallisesti erityisiin tiedon systeemeihin ja sääntöihin siitä, mikä oli luonnollista ja mikä ei, ja lisäksi suhteessa siihen, mitä Foucault kutsui ”tavaksi tai suhteeksi yksilön ja itsensä välillä, joka mahdollisti hänen tunnistaa itsensä seksuaalisuuden subjektina muiden toimintojen muassa” (mt. 119).

Edellisen kannalta tärkeä huomio myös oli, että seksuaalisuus yksittäisenä ja kaiken kattavana inhimillisenä kokemuksena sekä erityisellä ”vastakkaisen sukupuolen” objektilla varustettuna oli 1800-luvun loppupuolen yhteiskunnan tuotetta (mt. 32–33, 171–172). Seksuaalisuudessa ei ollut mitään ”luonnollista”. Lisäksi seksuaalisuus ja sen ajallinen muuntuvuus viittasivat biologiseen sukupuoleen ja sen rakenteelliseen muuntuvuuteen. Termien *sex* ja *sexuality* yhteys onkin saattanut esimerkiksi suomen kieltä äidinkielenään puhuvilta jäädä huomaamatta, koska kieleemme sanat ”biologinen sukupuoli” ja ”seksuaalisuus” eivät niin selkeästi viittaa toisiin toisiinsa.⁴

Myös naisen toiseuttaminen kristinuskossa ja kulttuurissamme yleisemmin kytkeytyy *sex/gender*-jakoon sitä itseään vanhemman mieli/ruumis-dualismin välityksellä.⁵ 1960- ja 1970-lukujen feministien soveltama erottelu kantaa mukanaan historiaan liittyvää sukupuolitermien ideologista painolastia (vrt. esim. Grosz 1994; Lloyd 1993 [1984]; Prokhovnik 1999). Binaarisessa *sex/gender*-jaossa ”sex” assosioituu naiseen, ”gender” mieheen. Ja koska nainen on historiassa liitetty tyyppillisesti ruumiiseen ja sukupuoleen (”nainen on sukupuoliolento”), hän assosioituu mahdollisesti vieläkin valta-asetelmaan, jossa mieli ja sosiaalinen sukupuoli (mies) hallitsee ruumista ja biologista sukupuolta (naista). Ruumista koskevan kulttuurisen siteensä kautta nainen yhdistyy miestä todennäköisemmin esimerkiksi lasten hankkimiseen tai perheuraan. Alun perin naisten vapauttamiseksi biologisesta roolista kehitelty *sex/gender*-erottelu tuottaakin sortoa.

Olen tässä tutkimuksessa eritellyt *sex*- ja *gender*-termien käyttötapoja siten, että disjunktiolla erotettuna (*gender/sex*) puhun ensinnäkin termien esimoderneista merkityksistä, toisaalta päinvastaisessa järjestyksessä (*sex/gender*) puhun termien 1960- ja 1970-lukujen feministisestä määrittelytavasta ja tätä yleisemmin modernin yhteiskunnan myötä syntyneestä *sex/gender*-erottelusta. Konjunktiolla erotettuna (*sex & gender*) sitä vastoin viittaa biologisen ja sosiaalisen sukupuolen kategorioiden eri merkitystasojen metodologisesti yhä tärkeään erottamiseen.

Alun perin feministien tarkoituksena oli *sex/gender*-erottelun avulla vastustaa niin sanottua ”biologista determinismiiä”, jossa sukupuolten eriarvoiset asemat yhteiskunnassa pyrittiin perustelemaan ja oikeuttamaan sukupuolten erilaisella biologialla. Feministit päätyivätkin 1960- ja 1970-luvuilla erottelemaan biologisen ja sosiaalisen sukupuolen merkitykset mahdollisimman selkeästi toisistaan. Erottelun esikuvana toimi psykoanalyttikko Robert Stoller (1968), joka pyrki mainittujen käsitteiden vastakkaismerkityksen avulla selittämään transseksuaalisuuden ilmiötä.

1990-luvulle tultaessa *sex/gender*-erottelu kuitenkin laajalti kyseenalaistettiin ja siitä haluttiin päästä eroon feministisessä teoriassa. Myös oma tutkimukseni operoi nimenomaan tässä feminis-

⁴ Foucault'n käsitykset horjuttivat käsitystä, jonka mukaan mies on mies ja nainen on nainen, ja että historioitsijan tehtävä on vain löytää, mitä naiset ja miehet tekivät, mitä he ajattelivat ja mitä heistä ajateltiin. Biologinen sukupuoli ja seksuaalisuus hajosivat merkityksiltään. Voidaan myös ajatella, että Foucault puhui seksuaalisuuden utopian puolesta. Kyse oli yhteiskunnan ideologisista käsityksistä vapaasta lihan kokemuksesta, jonka kautta Foucault kyseenalaisti modernia biovaltaa. ”Lähtökohta vastahyökkäykselle seksuaalisuuden pakkovaltaa kohtaan ei tule olla [kiellosta ärtynessä, ylenmääräisessä] seksin halussa, vaan ruumiissa ja sen mielihyvissä”. (Ibid.)

⁵ Kristinuskon lihan etiikka merkitsee varhaista länsimaisen biovallan keskittymää. Varhaisen kristinuskon aloittama sota lihaa vastaan on tutkimukseni kantavia teemoja. Tarkoitukseni ei ole niinkään pohtia kristinuskon arvoa eettisenä ohjenuorana kuin osoittaa kristinuskon lihavihamielisyyden kytkeytyminen sen alkuperäisiin levittäytymistarpeisiin. Osana lihaan suuntaamaansa pelkoa ja vihaa kristinuskon oppi-isät rakensivat naisesta ihmiskunnan vihollisen – toimijan, joka oli miestä alttiimpi sielun passiolle ja ruumiin himoille. Koska länsimaisen kulttuurin monet eri lohkot ovat toimineet aina enemmän tai vähemmän suorassa kristinuskon vaikutuspiirissä, ei ole yllätys, että myös länsimaisille feministeille ruumiin arvottaminen oli poliittisesti mahdollista niinkin myöhään kuin 1970-luvulla.

tisen teorian *sex/gender*-jaottelun jälkeisessä tilanteessa, jossa biologisen ja sosiaalisen sukupuolen erottelusta alkuperäisin perustein on lähes kokonaan luovuttu.

Sex/gender-jaon mielekkyyttä pohtivassa feministisessä nykyteoriassa asemoidun seuraaviin lähtökohtiin: 1) Biologisen sukupuolen kiinteys (ja myös sosiaalisen sukupuolen muuntuvuus sen vastakohtana) on kyseenalainen, 2) biologinen ja sosiaalinen sukupuoli ovat kummatkin sosiaalisesti rakentuvia kategorioita ja 3) biologisen ja sosiaalisen sukupuolen erottelu on jossain tapauksissa tarpeeton ja jossain tapauksissa mielekäs (kuten sellaisen historiallisen aineiston analyysissa, jossa seurataan näiden käsitteiden merkitysten muodostumista, vaihteluita ja vaikutusta toinen toisiinsa). Erittelen *sex*- ja *gender*-keskustelun vaiheita 1960-luvulta 2000-luvulle sekä kyseisten kategorioiden metodologisesti edelleen tärkeitä merkityseroja tarkemmin luvussa 5.

1.2. Muut tutkimustraditiot

Biologisen sukupuolen ja seksuaalisuuden historioiden sekä siihen liittyvän *sex*- ja *gender*-keskustelun ohella tutkimukseni kytkeytyy kansainväliseen tieteen- ja teknologiantutkimukseen (*science and technology studies*). Tämä monitieteinen tutkimusala on saanut 2000-luvulla jalansijaa myös Suomessa. Tieteen ja sukupuolen tutkimus taas on vakiintunut yhdysvaltalaisen tietentutkijoiden Anne Fausto-Sterlingin, Evelyn Fox Kellerin ja Ruth Bleierin työn ansiosta omaksi erityisalakseen tieteen- ja teknologiantutkimuksen kentällä. (Husu & Rolin 2005, 7–8.)

Tieteenhistorioitsija Londa Schiebinger (1999a) jaottelee teoksessaan *Has Feminism Changed Science?* tieteen ja sukupuolen tutkimuksen kolmeen ryhmään. Tutkijanaisia koskevassa tutkimuksessa (*women in science*) selvitetään naisten aseman kehittymistä eri tieteenaloilla, tehdään tunnetuksi varhaisten tutkijanaisten tieteellistä työtä ja henkilöhistoriaa sekä arvioidaan uudelleen heidän panostaan tieteenalansa kehityksessä (ks. myös Schiebinger 1989; Nurminen 2008).

Sukupuolta tieteen organisaatioissa ja kulttuurissa koskeva tutkimus (*gender in the organization and culture of science*) puolestaan analysoi tiedeyhteisön ja yliopistojen rakenteita ja kulttuuria sukupuolen näkökulmasta. Tällöin kysytään, miten sukupuolta ja sukupuolieroja tuotetaan tieteen organisaatiossa ja käytännöissä? Sukupuolta tieteen sisällössä (*gender in the substance of science*) käsittelevässä tutkimuksessa taas kysytään, miten tieteen miesvaltaisuus on vaikuttanut siihen, mitä tutkitaan, miten tutkitaan ja mitä ei tutkita? (Husu & Rolin 2005, 9.)

Liisa Husu ja Kristina Rolin (ibid.) lisäävät Schiebingerin (1999a) jaotteluun myös neljännen ryhmän: tiedon käsitteen ja sukupuolen tutkimus. Tähän ryhmään kuuluvissa tutkimuksissa kysytään, miten tieteen miesvaltaisuus on vaikuttanut tieteellistä tutkimusta ohjaaviin normatiivisiin käsityksiin tiedosta? Huomio kiinnittyy tietoteoreettisiin ja metodologisiin käsitteisiin (esimerkiksi rationaalisuuden ja objektiivisuuden käsitteisiin) sekä tieteen etiikkaa koskeviin käsityksiin. (Husu & Rolin 2005, 9.)

Schiebingerin (1999a) sekä Husun ja Rolinin (2005) jaotteluihin voidaan lisätä vielä viides ryhmä: sukupuolen rakentumista koskeva tutkimus. Tässä tutkimuksessa kysytään, miten ruumista, biologista sukupuolta ja sosiaalista sukupuolta koskeva tieto on historian kuluessa muovautunut? Miten tämä tieto muovautuu nykyään? Millaisin politiikoin sukupuolta tuotetaan tieteen ja kulttuurin aloilla?

Mainittuun kysymyksenasetteluun ovat osallistuneet esimerkiksi Thomas Laqueur (1995 [1990]), Judith Butler (1990; 1993), Londa Schiebinger (1989; 1993) sekä Lorraine Daston & Katharine Park (1998). Kotimaassa luettelon voi lisätä esimerkiksi sukupuolijakoa ja aivojen sukupuolittamista tutkineen Markku T. Hyypän (1996; 2005) sekä ensimmäisen sukupuolta eri tieteenaloilla problematisoivan tieteentutkimuksen esityksen laatineet Liisa Husun ja Kristina Rolinin (2005).

Feministinen ruumista tarkasteleva teoria puolestaan on viime vuosina kääntynyt ”uudeksi materialismiksi” nimitetyn tieteentutkimuksen suuntauksen puoleen. Englantia puhuvissa maissa kyseisestä suuntauksesta ammentaviin feministisiin analyyseihin viitataan termein ”neo-materialism” (Braidotti 2000) tai ”new-materialism” (Hird 2004; Sheridan 2002; Wilson 1998). Suomeksi näitä suuntauksia voidaan nimittää termein ”neomaterialismi” ja ”uusmaterialismi”.

Feministisessä uusmaterialistisessa tieteentutkimuksessa tarkastellaan eri tavoin niitä kysymyksiä, jotka liittyvät ruumiin teoretisointiin. Historiallisessa mielessä kyse on ruumiin tarkastelusta tieteenhistoriassa ja muualla kulttuurissa (Daston & Park 1998; Laqueur 1995 [1990]; Schiebinger 1993). Toisaalta kyse on uusmaterialistisista ruumiin- ja biologian teorioista. Jälkimmäisessä tapauksessa tavallisesti hylätään biologisen sukupuolen kiinteyden ja pysyvyyden ajatukset ja puhutaan niiden sijasta biologisen ruumiin *häilyvyydestä* (Grosz 1994), *muuntuvuudesta* (Birke 1999 [1998]; 42; Price & Shildrick 1999, 7), *itseorganisoitumisesta* (Goodwin 1994) sekä *kontingenssista, epälineaarisuudesta ja monenlaisuudesta* (Hird 2004, 51, 152).

Eräs tärkeä uusmaterialistisen ruumiinteorian tutkimuskohde on organismi. Se nähdään pait-si itsessään muuntuvana myös itseään muokkaavana. Ruumiin elinympäristöt sitovat sen vuoro-vaikutukseen erilaisten ruumiin virtausten ja nesteiden sekä epäorgaanisten ympäristöjen kanssa (Birke 1999 [1998]; Grosz 1994; Haraway 1991). Toisaalta elävien organismien kannalta esimerkiksi sikiö muuttaa elinympäristöään sitoutuen aktiivisesti omaan kehitykseensä (Fausto-Sterling 1989; Birken 1999 [1998], 46 mukaan). Brian Goodwinin (1994) mukaan sikiö tulisivin nähdä itseohjautuvana toimijana eikä vain geneettisen perimänsä passiivisena uhrina.

1.3. Avainkäsitteet ja metodologia

Sovellan tutkimuksessani tiettyjä avainkäsitteitä. Näitä ovat *yhden sukupuolen malli*, *kahden sukupuolen malli*, *viiden sukupuolen malli* ja *sukupuolten tasa-arvo*. Lisäksi määrittelen tutkimuksessa käytetyt menetelmälliset termit *diskurssi* ja *diskurssianalyysi*. Lopuksi määrittelen myös *sukupuolieron* käsitteen yhden, kahden ja viiden sukupuolen mallien näkökulmasta.

Yhden sukupuolen mallin mukaan nainen ja mies jakavat keskenään saman sukupuolen. Historiallisesti tarkasteltuna mies on ensimmäinen sukupuoli, koska miehinen ruumis oli 1500-luvun lääketieteeseen asti ainoa yleispätevä ihmisruumiin malli. Yksiulotteisella akselilla vertailtuna naisen ruumis näyttäytyi miehen ruumista puutteellisempänä (Aristoteles), epätäydellisempänä, heikompana ja kylmempänä (Galenos). (Ks. myös Hird 2004, 17–20; Hyypä 2005, 113; Laqueur 1995 [1990]; Schiebinger 1993.) Vaikka Aristoteleen mukaan sosiaalisella tasolla esiintyi kaksi vastakkaista sukupuolta, biologisesti nainen merkitsi miehen puutteellista versiota.

Alhaisemman lämpötilansa vuoksi nainen ei kyennyt yhden sukupuolen malliin liittyvässä ajattelussa työntämään sukupuolielimiään ulos ruumiistaan, vaan pysyi sisään pakotettuna. Toisaalta

saman sukupuolen jakaminen on voinut tarkoittaa myös sitä, että miehet ovat epätäydellisiä naisia. Esimerkiksi lääkäri Elizabeth Blackwell ajatteli näin 1800-luvun loppupuolella (1894 [1884], 21). Ruumiillinen toiseus on siis voinut kääntyä myös toisin päin.⁶ Toisaalta yhden sukupuolen malli ei rajoitu vain sukupuolielimiin. Naisen rinnat merkityksellistyivät ylimääräisenä rasvana, jota oli kerääntynyt ihon alle. Puutteellisen lämmön vuoksi rasva ei sulanut, vaan kumuloitui rinnoiksi.

Vaikka yhden sukupuolen mallin voi helposti löytää anatomisista diskursseista, se näkyy myös teologisissa ja muissa sosiaalisissa diskursseissa. Teologian historiassa käsitys miehestä Jumalan kuvana antaa ymmärtää, että mies oli Jumalan alkuperäinen versio ihmisestä. Ja tietenkin 1600-luvun feministit saattoivat kääntää tämänkin pääläelleen: mies oli vasta luonnos, nainen varsinainen luomus. Miehen henkiset piirteet ja asema ovat myös alkuperäisin esimerkki naisten yhteiskunnallisissa vapautumispyrkimyksissä. Tämä kytkeytyy feminismin historiaan: varhaiset liberaalifeministiset ideat ottivat tavoitteekseen naisen aseman saattamisen samanlaiseksi kuin miehen asema oli. Itse asiassa vasta toisen aallon feministit 1970-luvun puolivälistä lähtien nostivat sukupuolieron ja feminiinisen ruumiin tuloksekkaasti feministisen politiikan keskiöön.

Lisäksi voidaan huomata, että yhden sukupuolen malli on voimissaan myös symbolisessa järjestelmässä: monissa indoeurooppalaisissa kielissä termejä ”ihminen” (*man, homme, uomo*) ja ”ihmisyyttä” (*humanity*) sekä pronomineja kuten *he/his* käytetään geneerisesti eli niillä voidaan periaatteessa viitata sekä miehiin että naisiin. Symbolisen järjestelmän yhden sukupuolen mallissa mies voi edustaa miehisyyttä ja samalla yleispätevää ihmisyyttä, kun taas naisella on kahden sukupuolen malliin liittyen vain sukupuolinen merkitys. Naista koskeva merkitysrakenne ei ulotu ihmisyyteen ja on siten yksi esimerkki kielten sukupuolittuneisuudesta (esim. Salomäki 1999).

Osoituksia yhden sukupuolen mallista sosiaalisessa diskurssissa ovat myös Simone de Beauvoirin eksistentialistiset näkemykset naisten vapautumisen sisällöstä. Beauvoir tarjosi naisille varsin miehistä eksistentialistista vapauskäsitystä. Hän ei teoretisoinut naisen ruumista naisten yhteiskunnallisten pyrkimysten kannalta pääasiassa myönteisesti. Ruumis ei merkinnyt ainakaan ensisijaisesti naisen voimavaraa, vaan estettä, joka naisen tuli siirtää vapautumisensa tieltä syrjään.

Yhden sukupuolen mallin sosiaalisen sukupuolen ulottuvuuksiin liittyvät niin ikään 1700-luvun naisten koulutusta koskevat argumentit, joiden mukaan naisen tulee ottaa lukemisilleen suunta, jota hänen isänsä ja veljensä suosittelivat. Myös 1800-luvun Suomen isänmaadiskursissa Zacharias Topelius pitää naisten tehtävänä välittää isänmaallisia traditioita. Yhden sukupuolen mallin sosiaalisella tasolla naiset eivät luo, vaan välittävät miesten luomia arvoja ja maailmankuvaa.

Kahden sukupuolen mallissa biologiseen sukupuoleen liitetään ajatukset täydentävästä, vasta-kohtaisesta ja essentiaalisesta sukupuolierosta. Erojen katsotaan läpäisevän koko ruumiin jokaiselta ruumiin ja sielun aspektilta. Näkökulma koskee sekä fyysisiä ja moraalisia sukupuolieroja – erillistä luurankoa, hermostoa, moraalialia ja sosiaalisia rooleja – että yhä pienempiä biologisia yksiköitä – sukupuolielimiä, pikkuaivoja, kallonkokoa, verisuonia ja hormoneja. Toisin kuin yhden sukupuolen mallissa, kahden sukupuolen mallissa kulttuurisilla tekijöillä ei ainakaan periaattees-

⁶ Liitän tutkimuksessani yhden sukupuolen malliin anatomisia diskursseja, joissa naisen ja miehen ruumista lähestytään ensisijaisesti analogioiden ja rinnastusten kautta. Samoin kuin kahden sukupuolen mallissa, kyse on lähinnä *heuristisista kategorioista*, jolloin on mahdollista, että joku muu samoja tai muita lääketieteellisiä tekstejä tutkiva voi löytää käsitysten väliltä sellaisiakin eroja, jotka eivät puolla niiden luokittelua yhden tai kahden sukupuolen malleihin.

sa ole vaikutusta biologisiin tekijöihin. Kahden sukupuolen mallin ilmaantumisesta ja läpilyönistä huolimatta yhden sukupuolen malli ei katoa, vaan jatkaa elämäänsä uuden mallin rinnalla.

Kahden sukupuolen mallin läpilyönnin moottoreina toimivat moderni *epistemologia* ja *politiikka*, joiden kautta biologiasta ja luonnosta muovautuu sukupuolen ontologinen ja sukupuolten yhteiskunnallisia suhteita sääntelevä ”epähistoriallinen” perusta. Kahden sukupuolen vastakkaisuus tyypillisesti projisoidaan luontoon siten, että luonnon itsensä ajatellaan puoltavan vastakkaisia sukupuolia. Inhimillinen keksintö naturalisoidaan ja esimerkiksi kasveja ja eläimiä aletaan luokitella kahden sukupuolen mallin mukaisesti. Esimerkiksi kasvien lisääntymistä luonnehditaan ihmisten elämästä tutuin termein (orgasmi) ja eläinten nähdään solmivan huvittavasti ”avioliittoja”.

Kahden sukupuolen mallissa naisella ja miehellä tulkitaan olevan eri *telokset*: äitiys naisella, fyysinen voima ja järki miehellä. Sukupuolten yhteiskunnallisten suhteiden kannalta biologista eroa tulkitaan 1750-luvulta lähtien niin feministisesti naisten eduksi kuin myös antifeministisesti naisten julkisen roolin kasvattamista vastaan. Myös naisten perheeseen liittyvän yksityisen roolin teoretisointi vahvistuu samaan aikaan, kun vaatimukset naisten suuremmasta julkisesta roolista ajankohtaistuvat. Kahden sukupuolen mallista ei silti esiinny historiassa aina täysin puhtaita versioita, koska uuteen malliin sekoittuu vanhoja käsityksiä. Esimerkiksi jotkut valistuksen lääkärit ajattelivat, että vaikka feminiinisyyttä olikin nyt olemassa maskuliinisesta erillisenä, itsenäisenä biologisena täydellisyytenä, sosiaaliset hierarkiat ulottuivat uuteenkin malliin. Kahden sukupuolen malli esiintyy historiassa joskus itsenäisesti, mutta tavallisimmin uuden ja vanhan yhdistelmänä.

Sukupuolten tasa-arvoon viitattiin englannin kielessä 1980-luvulle asti ilmaisulla ”gender equality”. Termin ”equality” merkitys liittyi matemaattisen vastaavuuden ajatukseen: kaksi plus kaksi on yhtä kuin neljä. Termin merkitys oli sidoksissa samuuden (*sameness*), yhtäläisyyden (*equality*), vastaavuuden (*equivalence*) ja identtisyuden (*identical*) ajatuksiin. (Holli 2003, 14.)

Samuuteen ja identtisyyteen perustuvan tasa-arvokäsitteistön ongelma on, että siinä yhteiskunnallisesti jo valmiiksi arvossa pidetyt toimintamallit esitetään tavoiteltaviksi myös niille, jotka ovat toisenlaisessa asemassa. Sukupuolten yhtäläiset oikeudet ja vapaudet ovat tietenkin välttämättömiä, mutta toisaalta sukupuolilla voi olla myös erilaisia vahvuuksia ja identiteettejä (kuten myös nais- ja miesluokkien sisällä voi esiintyä erilaisia vahvuuksia ja identiteettejä).

Ruotsissa otettiin 1970-luvulla käyttöön termi ”jämställdhet”, joka pitkälti korvasi tasa-arvoon tähänneen aiemman termin ”jämlikhet”. Ensin mainitun avulla pyrittiin samalla erilaisten vähemmistöjen tasa-arvoon. Suomessa sukupuolieron ja muiden erojen huomointi onnistui ilman, että jouduttiin luomaan uutta käsitteistöä. Tämä liittyy sanan ”tasa-arvo” jälkimmäiseen osaan: ”arvo” voidaan kääntää englanniksi ilmaisulla ”worth”, jolloin tasa-arvon käännöksen on ”equal worth” eli ”yhtäläinen arvo” eikä *equality*. Tasa-arvolla voidaan kielessämme viitata kahden asian tasapainoon (*balance*), yhtäläiseen arvokkuuteen (*dignity*) tai statukseen. (Ibid.)

Tasa-arvon merkityserot ovat tärkeitä yhden ja kahden sukupuolen malleissa, sillä muutoin on olemassa vaara, ettei feminististen ja antifeminististen argumenttien tärkeitä jatkuvuuksia länsimaissa läpi vuosisatojen hahmoteta alkuunkaan. Esimerkiksi jo 1800-luvun eron feministeille pyrkimys naisten tasa-arvoiseen asemaan merkitsi kahden sukupuolen mallin mahdollistaman sukupuolieron ymmärryksen tuomista mukaan päätöksentekoon ja lainsäädäntöön. Tämä oli reaktiota nimenomaan yhden sukupuolen mallista ja neutraalista liberalismista nouseviin naisten

legitiimin edustuksen ongelmiin. Ehdotankin, että tasa-arvo hahmotettaisiin laajemmasta historiallisesta perspektiivistä, joka huomioi myös 1700- ja 1800-lukujen keskustelut.

Diskurssi määrittellään kielitieteen valtavirrassa jonkin alan kuten esimerkiksi kielitieteen, uskonnon, politiikan tai ryhmän tapana käyttää kieltä (tyyli, sanasto ja myös aiheet, joista puhutaan). Diskurssilla tarkoitetaan kielenkäyttöä lausetason yläpuolella, eli yhtä lausetta pidempää puheen tai kirjoituksen osaa (kappaletta, vuoropuhelua tai keskustelua). Diskurssianalyysi taas on näiden suurempien yksiköiden kielellisen järjestymisen tutkimista. (Cameron 1996 [1992], 278.)

Yhden ja kahden sukupuolen mallit sisältävät erilaisia diskursseja, jotka määrittelevät ruumiin sukupuolisuutta. Kyse on ruumista eri suuntiin vetävistä voimavektoreista. Tämän vuoksi sukupuolidiskurssia luonnehtii pitkällä aikajänteellä välttämättä tosiasian eli sukupuolen hajoaminen. Ruumista lähestytään pysyvästi ja ratkaisemattomasti erilaisten mallien kautta. Kahden sukupuolen malli määrittelee ruumiin sukupuolisuutta *kokonaisvaltaisesti* ja *vastakkaisesti*, kun taas yhden sukupuolen malli määrittelee sitä *osittaisesti* ja *asteittaisesti*.

Semiologeille diskurssi tarkoittaa keskenään yhteydessä olevien ilmausten tai propositioiden järjestäytyntä joukkoa. Siten voidaan puhua esimerkiksi ”maskuliinisuuden diskurssista”. Tällä tarkoitetaan kulttuurin käyttämää väitejoukkoa, jolla mieheyttä määrittellään ja ymmärretään (esimerkiksi ”miehet eivät itke” tai ”miehillä on mielessään vain yksi asia”). (Ibid.)

Kuten todettua, yhden ja kahden sukupuolen malleissa ruumiin sukupuolisuutta määrittellään eri lähtökohdista. Olennaista näitä malleja rakentavissa diskursseissa on syvällisesti erilainen suhtautuminen *sukupuolieroon* (maskuliinisuuteen ja feminiinisyteen). Yhden sukupuolen mallissa mies ja nainen nähdään erilaisina olentoina yksiuotteisella akselilla:

MASKULIINISUUS _____ **FEMINIINISYYS**

Yhden sukupuolen mallissa nainen on jotain (puute, epätäydellisyys) mitä mies ei ole ja historiallisen evidenssin perusteella tietenkin myös toisinaan päinvastoin. Kahden sukupuolen mallissa puolestaan kyse on kaksiuotteisesta mallista, jossa ruumiin osittaisten ja aste-erojen sijasta sovelletaan koko ruumiin kattavaa vastakohtaista ja täydentävää sukupuolieroa:

MASKULIINISUUS _____ /

_____ **FEMINIINISYYS**

Feminiinisyys on nyt jotain kokonaan muuta kuin maskuliinisuus. Feminiinisyys on ainakin periaatteessa olemassa omalla oikeudellaan. Kysymys vähemmyydestä tai enemmyydestä on siksi irrelevantti, että kummallakin on itsenäiset ruumiin muodot (morfologiat) kehon pienimmistä mikro-osista luurankoon ja aivoihin asti sekä vastakkaiset henkiset vahvuudet ja sosiaaliset tehtävät. Sukupuoliero ymmärretään dikotomisesti. Miehen ja maskuliinisen sekä naisen ja feminiinisen välillä on määriteltävissä absoluuttinen piste, jossa maskuliinisuus vaihtuu yksiselitteisesti feminiinisydeksi ja päinvastoin. Ihmiset voivat olla *joko* miehiä *tai* naisia, mutta eivät niitä kumpaakaan eivätkä myöskään jotain niiden väliltä.

Useampia kuin kahden sukupuolen biologisia malleja voi hahmottaa esimerkiksi Anne Fausto-Sterlingin (1993; 2000b) viiden sukupuolen (*mies, fermi, hermi, mermi, nainen*) mallin avulla. Sukupuolten välillä ei ole dikotomiaa, vaan niitä koskevat yhden sukupuolen mallin kaltaisesti

aste-erot. Jaottelu merkitsee kolmea intersukupuolista lisäluokkaa. Yhdysvaltalainen lääkäri Leonard Sax (2002) on kritisoinut Fausto-Sterlingin jaottelua siksi, ettei ihmisiä voida enää määritellä sairaksi intersukupuolen termillä, koska termi menettää viiden sukupuolen mallissa medikaalisen merkityksensä. Ja tämä väite todella pitää paikkansa, sillä Fausto-Sterling pyrkii näkemään jaottelunsa sairauksia yleisempänä ja intersukupuolisuutta positiivisemmin lähestyvänä mallina:

MASKULIINISUUS _____ (/)

FEMINIINISYYS

Tutkimukseni metodologiset painotukset liittyvät *sosiaaliseen konstruktivismiin* sekä foucault'laiseen *tuottavan vallan* ajatukseen. Käyn seuraavassa läpi huomioita, jotka liittyvät sukupuoli-eroihin sosiaalisesti rakentuneina ja yhteiskunnallisten valtasuhteiden tuottamina.

Peter L. Bergerin ja Thomas Luckmannin (1966) teoksen *The Social Construction of Reality* mukaan sosiaalisessa järjestelmässä vuorovaikutuksessa toimivat yksilöt ja ryhmät muodostavat käsitteitä ja mentaalisia representaatioita omista ja toinen toistensa teoista ja käyttäytymisestä. Käsitteet ja representaatiot muuttuvat vastavuoroisiksi rooleiksi, joita toimijat omaksuvat keskinäisessä kanssakäymisessä. Vuorovaikutusta koskevat merkitykset institutionalisoituvat roolien tullessa avoimiksi myös muille yhteiskunnan jäsenille (sitä, että ihmiset voivat joko ottaa osaa rooleihin tai kieltäytyä niistä). (Ibid.)

Merkitysten institutionalisoitumisen myötä roolit saavat yhteisössä erilaisia arvokertoimia. Ne alkavat määrittää yksilön statusta yhteisössä. Merkityksiä ja rooleja määrittelevät ihmiset näkevät tyypillisesti omat tekemisensä tärkeinä ja muiden tekemiset vähemmän tärkeinä. Merkitykset sisältävät myös valta-aspektin, sillä niitä luoneet yksilöt sallivat itselleen merkitysten liikkuvuuden (roolien vaihtelua) eri tavalla kuin niiden kohteina oleville ihmisille. Merkitysten ja roolien luomisessa korostuu tämän vuoksi yksilöllinen oleminen (*oleminen itselle*) ja sen vastakohtana määrittelyjen kohteena oleminen (*oleminen toisille*) (vrt. Sartre 1956 [1943]).

Merkitysten ja roolien tavoin myös sosiaalista ja fyysistä todellisuutta koskeva *tieto* rakentuu ihmisten vuorovaikutuksessa. Esimerkiksi ruumista koskeva tieto ei kehity ruumiin ja materian omasta aloitteesta, vaan ruumiista koskevan tiedon sosiaalisista tarpeista ja niihin liittyvistä valtanäkökohdista. Objektit tulevat ymmärrettäviksi ympäristönsä tulkintojen kautta. Esimerkiksi antiikin lääkärit pitivät luottavaisesti vaginaa naisen sisäisenä peniksenä, koska sukupuolielinten eroille ei kukaan ollut miesten tiedeyhteisössä vaatimassa sukupuolisesti erillistä termistöä.

Tietoa ja valtaa koskeva keskustelu liittyy Foucault'n tuotantoon. Foucault'n genealogisen kauden lähtökohdaksi oli tutkia, miten olimme päätyneet ymmärtämään jonkin asian, käsitteen tai instituution tietyllä tavalla. Genealogiassa emme kysy, mikä X on todella? Sen sijaan kysymme, miten X:stä tuli sellainen kuin sen tänään tunnemme? Foucault'n genealogiaan liittyy tarkka historiallinen dokumentointi siitä, minkä sosiaalisten kamppailujen lopputuloksena päädyimme päättelemään asioista (rangaistuslaitoksesta, sukupuolesta, seksuaalisuudesta) tietyllä tavalla.

Foucault (1983 [1982]) toteaa kirjoituksensa ”The Subject and Power” alussa, ettei hän oikeastaan milloinkaan ollut kiinnostunut vastaamaan kysymykseen, ”mitä valta on?”, vaan hänen mielenkiintonsa kohteena oli ennemminkin kysymys, *miten x* (rangaistuslaitos, seksuaalisuus) rakentui sellaiseksi kuin sen tänään tunnemme, minkälaisen vallan tuloksena? Valta ja valtasuhteet ovat Foucault’n katsannossa ennen muuta tuottavia, sillä tieto ja ”totuus” syntyvät mikro- ja makrotason tieto/valta-kamppailujen lopputuloksena (Foucault 1998 [1976], 70). Tietoteoreettisessa mielessä totuus ei loikoile valmiina objektina todellisuudessa odottamassa löytäjänsä, vaan se on objektien ja niitä käsitteellistävien aikasidonnaisten valtaverkostojen yhteistuotosta.

Edellisen johdosta voimme tutkia periaatteessa mitä tahansa sosiaalisten rakennelmien ja niiden tuottaman tiedon lopputuloksia, objektiivisuutta ja asioiden olemuksia. Tietyllä tavalla rakennetut totuudet näyttäytyvät kontingenteina, tiettyyn aikaan ja paikkaan kytkeytyneinä. Foucault’n tuotannossa korostuu tiedon, totuuden ja vallan katkeamaton liitto (Foucault 1980a [1972–1977]; 1980b [1978]; 1998 [1976, 1984]). Tässä mielessä tieteen ja tiedon rakentumisen tutkimus on vallan tutkimusta ja sukupuolta koskevien diskurssien analyysi sukupuolen rakentamisen politiikkojen (sukupuolta tuottavien valtojen) tutkimusta.

Biologinen sukupuoli ja sukupuoliero ovat tutkimukseni näkökulmasta fyysisen systeemin ja sitä eri tavoin käsitteellistävän sosiaalisen systeemin vuorovaikutuksen yhteistulosta. Biologisen sukupuolen totuudet ovat peräisin erityisistä tiedon ja vallan paradigmoista sekä niitä haastavien käsitysten välisistä kamppailuista. Myös nykyiset fyysisen maailman ja ruumiin löydökset ovat yhtä lailla kiistanalaisia kuten esimerkiksi ilmastonmuutos, biologinen monimuotoisuus ja niin edelleen.

1.4. Tutkimusstrategia ja -metodi

Tutkimusstrategiani on lukea lääketieteen, teologian, politiikan teorian ja feminismin historioita intertekstuaalisesti. En tarkoita intertekstuaalisuudella tässä hermeneuttisen tekstintutkimuksen gadamerilaisia tai dekonstruktiivisen tekstiteorian derridalaisia tai kristevalaisia tulkintoja (esim. Derrida 1967, 227; Kristeva 1986 [1974], 111). Aineiston intertekstuaalinen lukeminen tarkoittaa tutkimuksessani yksinkertaisesti uuden tiedon ja ymmärryksen luomista eri tiedon alojen rinnakkaisvalotuksen avulla. Luettujen tekstien tietomäärä on suurempi kuin yksittäisten alojen tietomäärät erikseen luettuina. Eri tieteenalat paljastavat toinen toisistaan uutta tietoa.

Esimerkiksi lääketieteen historiasta löytyy kirjoittajia kuten Johann Peter Lotichius, jota ei välttämättä osata yhdistää feminismin historiaan, koska hän argumentoi lääketieteen puitteissa. Tosiasiassa Lotichiuksen teos *Gynaecologia* on samalla merkittävästi yhteiskuntafilosofinen teksti. Vastaavasti voimme huomata verrattain huimia diskursiivisia jatkuvuuksia, jotka ylittävät kepeästi koko tietokentän. Esimerkiksi eksistentiaalistit Jean-Paul Sartre ja Albert Camus sekä feministit Mary Wollstonecraft ja Simone de Beauvoir omaksuvat kaikki enemmän tai vähemmän kristillisen filosofian ruumiskäsityksen. Verrattain yhtenäinen ruumiin ”diskurssi” pysyy vakiona, mutta tiedon alat vain vaihtuvat ensin teologiasta filosofiaan ja sitten filosofiasta feminismiin.

Toisaalta eri tieteenalojen aineistojen intertekstuaalisella luennalla tarkoitan myös yleisemmin biologisten ja sosiaalisten sukupuolikäsitysten rinnakkaisluentaa. Sukupuoli ei ole näkökulmistani ihmisten essentiaalinen ominaisuus siten, että kysyisin, miten jokin tietty käsitys biologisesta

sukupuolesta on merkityksellistynyt historiassa, vaan miten biologinen sukupuoli on ylipäättään rakennettu osana yhteiskunnallisia valtakamppailuja. Kyse ei ole yhdestä tietystä, kiistattomaksi oletetusta ”sex”-merkityksestä, jota eri aikakaudet tulkitsevat eri suuntiin, vaan pikemminkin siitä, että eri aikakausilla ruumiin ja sukupuolen suhde nähdään eri tavoin.

Mitkään biologisen sukupuolen teoreettiset mallit eivät itsestään selvästi yhdisty ruumiiseen, vaan pikemminkin ruumista itseään sovitetaan yhden, kahden tai useamman sukupuolen malleihin. Ruumiin ja biologisen sukupuolen sekä seksuaalisuuden yhdistelmät – tiedon ja vallan kimput – ovat itsessään politiikan tutkimuksen kohteita ja vaativat tuekseen pikemminkin nietzscheiläis-foucault’laista genealogista valta-analyysia ja arkeologista tutkimusotetta kuin tavanomaista historian tutkimusta.

Teoksen luvut 2–5 ja kappaleet tulevat lukijan eteen kronologisessa järjestyksessä, mikä näyttäisi ensi silmäyksellä viittaavan vain genealogiseen metodiin. Toisaalta Foucault’n termin ilmaistuna kyse on aivan yhtä hyvin sukupuolikäsitysten arkeologisesta kuin genealogisesta tutkimuksesta.

Tutkimuksen historiallisena metodina on ensinnäkin tutkia genealogisesti, miten tulimme ymmärtämään tietyn ilmiön (biologisen sukupuolen) sekä tietyn käsiterelaation (biologisen ja sosiaalisen sukupuolen suhteen) tietyllä tavalla. Toisaalta koska aineiston lukutapani on myös arkeologinen, tutkin lisäksi, mitkä olivat tiettyjen tiedon muotojen (kahden sukupuolen mallin diskurssien) historiallisen ilmaantumisen yhteiskunnallisia ehtoja. (Vrt. Foucault 1980a [1976], 83–88.) Arkeologisessa metodissa onkin ennen kaikkea kyse kahden sukupuolen mallin yhteiskunnallisen läpilyönnin eli sen episteemisten ja poliittisten ehtojen tutkimisesta.

Aineiston lukutavasta oli tutkimuksen alkuvaiheessa tarjolla muitakin vaihtoehtoja. Historiallinen aineisto olisi ollut mahdollista käydä läpi perinteisemmällä historian metodeilla. Tutkimuskysymykseksi olisi tuolloin muotoutunut, mitä ”mies” ja ”nainen” ennen tarkoittivat? Sukupuolten merkitykset oltaisiin voitu lukita tiettyyn biologiseen valtavirtakäsitykseen x, jonka jälkeen oltaisiin tutkittu, millaista muutosta merkityksiltään vakaisissa oloissa on ilmennyt.

Edellinen olisi johtanut ehkä toiseenkin ajatukseen: ennen luultiin miehen ja naisen anatomista jotain kummallista, mutta nykyisen tieteen ansiosta tiedetään, että he ovatkin kaksi täysin eri olentoa – jopa toistensa anatomisia ja sosiaalisia vastakohtia. Huonoin lopputulos olisi ollut sarja filosofisesti alaikäisiä kertomuksia lineaarisesta tieteellisestä edistyksestä, parhaimmillaan kuvaus biologisten käsitysten muuttumisesta ilman näihin merkityksiin liittyvää poliittisen kamppailun aspektia.

Historiallisia aineistoja voi tietenkin tulkita perinteisemmällä metodeilla mainittua hienostuneemmin, mutta niiden riskeinä esiintyvät hyvin sitkeästi tietyt samat väärinkäsitykset. Mikäli olisin alkanut tutkia, mitä ”nainen” ja ”mies” ennen tarkoittivat, olisin jo kättelyssä avannut ovet joukolle anakronismeja. Tavanomaisempi historiallinen metodi olisi ehkä ollut jossain määrin yhdistettävissä arkeologiseen kysymykseen, mutta ei enää genealogiseen kysymykseen.

Luvussa 2 tarkastelen pääasiassa yhden sukupuolen mallin käsityksiä ja niiden haastamista. Luvussa 3 esittelen valistuksen myötä hallitsevaksi teoriaksi nousevan kahden sukupuolen mallin. Luvussa 4 analysoin ”valmiiksi” rakennetun biologisen sukupuolieron *sosiaalistamista*: sukupuol-

lieron tuottamista ja rakentamista, toisaalta sen rajoittamista ja purkamista. Luvussa 5 tarkastelen *sex/gender*-keskustelua 1960-luvulta lähtien psykologisessa ja feministisessä teoriassa.

Perustelen tutkimuksen aineistovalinnat kappaleessa 1.6 ja esittelen teoksen argumentaatiolinjat kappaleessa 1.7. Tätä ennen luon katsauksen väitöskirjan tutkimusproblematiikkaan. Tutkimuskysymykset nousevat pääasiassa neljästä argumentaatiolinjasta (modernin biologisen sukupuolieron ja *sex/gender*-käsitteistön syntyminen, ruumis- ja/tai seksuaalisuuskielteisyys teologiasa ja feminismissä, sukupuolieron rakentaminen politiikan teorian traditioissa sekä feministinen diskurssi Platonin tasa-arvoargumenteista Beauvoiriin).

1.5. Tutkimuskysymykset

Tutkimuskysymykset jakautuvat neljään luokkaan. Kysymysten luettelonomaisesta esitystavasta huolimatta biologisen sukupuolen merkitysten historia (biologisen sukupuolen merkityksellistyminen länsimaisessa tieteessä ja ajattelussa kautta aikojen) on teoksen päätutkimusongelma. Biologisten merkitysten tutkiminen sosiaalisissa esiintymiskonteksteissa on puolestaan erottamaton osa itse peruskysymystä. Seuraavassa esitetyt yksityiskohtaisemmat tutkimuskysymykset ovat enemmän tai vähemmän mainitun päätutkimusongelman johdannaisia.

1. Kysyn tutkimuksessani ensinnäkin, millaisia antiikin, keskiajan ja renessanssin hallitsevat käsitykset biologisesta sukupuolierosta olivat? Mihin asti yhden sukupuolen malli dominoi käsityksiä biologisesta sukupuolesta? Mitkä lääketieteen tekstit 1590- ja 1630-luvuilla haastoivat galeenisen mallin käsitykset? Mihin kehon osaan ne liittyivät? Entä mitkä tekstit 1750-luvun jälkeen loivat koko ruumiin kattavan biologis-sosiaalisen sukupuolieron? Miksi sukupuolieron käsitykset muuttuivat tuolloin? Mitkä olivat kahden sukupuolen mallin ilmaantumisen ehdot?

Toiseksi kysyn, miten sosiaalinen sukupuoli (*gender*) on historiassa merkityksellistynyt? Miten se on käsitteellistynyt suhteessa biologiseen sukupuoleen (*sex*)? Syntyikö ymmärrys sosiaalisesta sukupuolesta hankittuna (*acquired*) suurin piirtein samaan aikaan kahden sukupuolen mallin käsitysten kanssa? Moderni *gender*-termistö näyttäisi muodostuneen naisten koulutusta ja tapoja koskevissa argumenteissa vuosina 1694–1790. Tuolloin tieteelliset keksinnöt sukupuolen biologisesta kaksimuotoisuudesta ja ontologinen argumentti niiden kytkeytymisestä vakaaseen luontoon olivat lyömässä läpi. Silti sukupuolieron poliittinen muutos ei ollut vielä tuolloin valmis.

Kolmanneksi kysyn, miten *gender*-käsitykset ovat historiassa projisoituneet *sex*-luokkaa koskevaan tietoon? Näyttää siltä, että jälkimmäiseen on aina sisällytetty piirteitä edellisestä riippumatta siitä, ovatko käsitykset liittyneet esimodernin vai modernin yhteiskunnan biologisiin käsityksiin. Kun sosiaalisen tason asemien ja virkojen vaatimuksia on modernissa kulttuurissa perusteltu tyypillisesti niin, että *sex* luo niille objektiivisen ja epähistoriallisen perustan, järjestys termien *gender* ja *sex* oli vielä esimerkiksi renessanssin yhteiskunnassa päinvastainen.

Neljäs biologiseen ja sosiaaliseen sukupuoleen liittyvien tutkimuskysymysten rypäs liittyy Ranskan suureen vallankumoukseen. Millainen poliittinen konteksti, ja millaisia poliittis-retorisia strategioita sukupuolierojen rakentamiseen tuolloin liittyi? Oliko biologinen ero vallankumouksen yhteydessä yksistään antifeministien vai myös feministien strategia laajentuneen julkisen sfäärin oikeuksista, tehtävistä ja viroista kamppailtaessa? Miten sukupuolieroa näissä kamppailuissa rakennettiin?

2. Mikä poliittinen tekijä motivoi varhaista kristinuskoa tulkitsemaan ruumiin ja seksuaalisuuden kielteisesti? Miten ruumista, seksuaalista halua ja naista koskeva kielteisyys näkyi uskonnon pääopinkappaleiden tulkinnoissa? Miten kirkkoisä Augustinus vahvisti jo Paavalilla esiintynyttä kielteistä asennetta seksuaalisuuteen? Liittyivätkö mielen ylistäminen ja ruumiin alistaminen Augustinuksella ja Akvinolaisella termeihin *gender* ja *sex*? Miten Akvinolainen tulkitsi luomiskertomusta ja naisten roolia lisääntymisessä? Miksi mies edusti ihmisrodun periaatetta?

Oliko myös Lutherin käsitys ruumiista ja seksuaalisuudesta kielteinen? Loiko Luther sukupuolten anatomian ja roolien käsityksillään jonkinlaisen ennakkotapauksen kahden sukupuolen mallista? Vaikka siis Luther ei merkityksellistänyt sukupuolten ruumiita kokonaan vastakohtaksi, hänellä oli silti selvästi iduillaan 1750-luvun jälkeistä modernia sukupuolieroa muistuttava käsitys, jonka mukaan sukupuolten vastakohtaisesta fysiikasta ja moraalista johdetaan myös sukupuolten vastakohtaiset ja täydentävät sosiaaliset roolit (naisten ja miesten yksityiset ja julkiset tehtävät).

Myös feministit Wollstonecraft ja Beauvoir jatkoivat kristillisen filosofian vulgaarin ruumiin ja/tai seksuaalisuuden teemaa. Miten Wollstonecraft asennoitui ruumiiseen ja seksuaalisuuteen? Miten Beauvoir lähestyi ruumista? Tuliko Beauvoirin mukaan naisen keho nostaa feministisen politiikan keskiöön? Myös ateististen eksistentiaalistien asenne ruumista kohtaan liittyy kristilliseen filosofiaan, vaikka tämä traditio varmasti mieluummin yhdistäisi sen aivan muualle.

3. Kolmas tutkimuskysymysten sarja liittyy politiikan teorian traditioihin (Aristoteleen politiikan teoriaan, yhteiskuntasopimusteorioihin sekä hegeliläiseen politiikan teoriaan). Kysyn, miten näissä teorialaditioissa rakennettiin sukupuolieroa? Lähden liikkeelle Aristoteleesta, jolle sukupuoli oli tärkeä tekijä ihmisen sosiaalisen aseman kannalta. Johtiko Aristoteles sukupuolten asemat ja hyveet biologiasta vai mentaalista ja psykologisista eroista, jotka hän identifioi sukupuolten välillä?

Hobbes hahmotteli modernia *sex/gender*-systeemiä, koska hän lähestyi sukupuolten suhteita fyysisten faktojen kautta. Miten Hobbes rakensi sukupuolieroa? Miten hän perusteli naisen valloittusta luonnontilassa? Miksi yksilöt saattoivat luonnontilassa ja yhteiskunnassa päätyä alistettuun asemaan? Miten Locke rakensi sukupuolieroa? Vaikka Locke perusteli naisen alamaisuutta avioliitossa Luonnolla, hänen käsityksensä kytkeytyi yhä yhden sukupuolen malliin.

Mutta oliko sukupuoli Lockelle edes selkeä kategoria? Oliko niin, että hän kirjoitti sukupuolesta aikana, jolloin sen merkitykset olivat murroksessa? Locke hylkäsi traditionaalisen patriarkaatin poliittista valtaa koskevat oikeudet ja perusteli myös naisten omistusoikeutta osana luonnollisia oikeuksia, mutta myös jätti tasa-arvon kannan puolittiehen. Tämä liittyi siihen, että sekulaarinen patriarkaatti sijoitti traditionaalisen patriarkaatin sijasta epätasa-arvon argumentit luontoon.

Miten Rousseau, Hegel ja Snellman rakensivat sukupuolieroa? Rousseau liitti naisen koko olemisen sukupuoleen. Ja koska ruumis oli alempi olio koko länsimaisessa metafysiikassa ja filosofiassa, kyse oli samalla Rousseauin naisten julkista roolia vastaan suuntaamasta strategiasta, jonka avulla hän kytki naiseen myös mieli/ruumis- ja kulttuuri/ruumis-dualismien ideologiset arvot. Hegelin ja Snellmanin ajatukset sukupuolierosta vain vahvistivat ja syvensivät Rousseauin vastakkaisen sukupuolieron käsitteistöä sekä tämän julkisen miehen ja yksityisen naisen käsitteistöä.

4. Platonista Beauvoiriin ulottuvan feministisen diskurssin osalta kysyn, mitkä yhteiskunnallisten uudistusten lähtökohdat yhdistivät sen eri osapuolia kuten Platonia, Sokratesta, J. P. Lotichiuusta, Poullain de la Barrea, Mary Astellia, Mary Wollstonecraftia, Harriet Tayloria, John Stuart Milliä, marquis de Condorcet’ia, Olympe de Gougesia, Necker de Saussurea, Millicent Fawcettia ja Beauvoiria? Vastaus on, että kaikki pyrkivät parantamaan naisten asemaa lähtökohdasta, jonka mukaan a) se oli huonompi kuin miesten asema ja b) sitä tuli muuttaa niin, että se olisi yhtä hyvä kuin miesten asema.

Toiseksi kysyn, miten näiden edellä mainittujen feministien agendaa pitäisi yleisesti luokitella? Voiko esimerkiksi yhtä hyvin Platonin, Lotichiuksen, Millin, Taylorin, Fawcettin ja Beauvoirin ajattelua hahmottaa *yhden ja kahden sukupuolen mallien* vapautumisstrategioina? Tällöin naisten yhtä hyvän yhteiskunnallisen aseman saavuttamisen kriteereinä (kohta b) arvioitiin joko naisten *yhtäläistä* asemaa miesten kanssa tai *sukupuolieron* huomioimista naisten asemassa.

Kolmanneksi kysyn, miten Ranskan vallankumouksen aikaiset feministit perustelivat naisten yhteiskunnallisen aseman kehittämistä? Käänsivätkö myös feministit katseensa luontoon perustellakseen naisten kykyä luoda edistystä ja oikeuttaakseen naisten poliittisen osallistumisen? Toisin sanoen, tuottivatko myös feministit tuolloin olennaisesti sukupuolieroja?

Neljänneksi kysyn, millaista poliittista toimijuutta 1700- ja 1800-luvun feministit loivat naisille? Miten naisen erillisestä fysiikasta ja moraalista lähtenyt ja samalla vahvasti seksuaalisuuteen kytkeytynyt toimijuus poikkesi kristillisen filosofian kuten Augustinuksen ja toisaalta Freudin 1900-luvun ajattelusta? Millä naisen seksuaalisuutta ja moraalialueita koskevilla argumenteilla Freud käänsi ajatuksen naisista yhteiskunnan moraalin ja siveyden vankkureina päälaelleen?

1.6. Aineistovalinnat

Tutkimusaineistoni koostuu länsimaisesta tieteestä (lääketieteestä, biologiasta, teologiasta, politiikan teoriasta ja psykologiasta) sekä filosofiasta (feministisestä ja ei-feministisestä filosofiasta ja ajattelusta). Länsimaisella tieteellä ja filosofialla tarkoitan Euroopassa antiikista lähtien – ja uudella mantereella 1800-luvulta lähtien – harjoitettuja tieteitä ja filosofiaa.⁷ Hippokraattista korpus-ta lukuun ottamatta aineistoni rajautuu länsimaisen tieteen ja filosofian esisokraattisen vaiheen (400–600 eaa.) jälkeiseen tieteseen ja filosofiaan lähtien liikkeelle antiikin suurista filosofeista päätyen Beauvoirista vuonna 1979 tehtyyn haastatteluun. Lukujen 2–4 käsittely rajautuu eurooppalaiseen aineistoon, mutta luvun 5 painopiste on 1960-luvulta alkaneessa yhdysvaltalaisessa psykiatrisessa, psykologisessa, feministisessä ja biologisessa *sex-* ja *gender-*keskustelussa.

Tässä kappaleessa pohdin tutkimusaineiston edustavuutta siitä näkökulmasta, mikä merkitys kullakin lähteellä on ollut omalle tieteenalalleen, ja miksi tietyt aineistot ovat mukana tutkimuksessa ja toiset eivät. Tutkimuksen kaanon on tulkittu näiden kriteerien perusteella. Tutkimusaineisto ei tule lukijan eteen ”luonnollisena objektina”, jonka kaikki muutkin tutkijat voisivat käydä poimimassa arkistosta, vaan se sisältää laajaan lukeneisuuteen perustuvan käsityksen siitä, mitkä

⁷ Vaikka tutkimusaineistoon kuuluu Avicennan ja Afrikkalaisen arabiaksi kirjoittamaa lääketiedettä, en muutoin tutki itämaista tiedettä ja filosofiaa enkä kristinuskon lisäksi muita uskontoja kuten islamilaisuutta tai hindulaisuutta. Läntisen teologian osalta aineistoon kuuluu juutalaista ja varhaiskristillistä aineistoa (*Raamattu*) sekä katolisen (Augustinus, Akvinolainen) ja protestanttisen kristinuskon aineistoa (Luther, Calvin).

lähteet ja käsitteelliset muutokset ovat olleet sukupuolen merkitysten muutoksille tärkeitä. Aineistovalinnat ovat itsessään osa tutkimuksessa tehtyä historiantulkintaa.

Hippokrateen merkitys tieteenalalleen oli lääkärin eettisen ohjeiston luomisen ohella siinä, että hän paitsi tunnisti sairauksia myös kehitti niihin hoito- ja parannusmenetelmiä. Toisaalta varhaisantiikin lääketieteestä ei ole säilynyt hippokraattisia tekstejä vastaavia yhtenäisiä tekstikoelmia. Hippokrateen biologiset käsitykset viittaavat nelinsteopin (veri, lima, keltainen ja musta sappi) pohjalta kehitettyyn lisääntymisteoriaan. Vaikka Hippokrates ei käsitellyt myöhempien antiikin lääkärin ja filosofien tavoin lisääntymis- tai sukupuolielimiä (gynekologiaa), hän tästä huolimatta kirjoitti laajalti biologisesta sukupuolesta synnytys- ja sikiöoppien mielessä.

Antiikin Kreikan filosofi ja tiedemies Aristoteles on vaikuttanut opettajansa Platonin ohella eniten länsimaiseen ajatteluun. Myös aristoteelinen luonnontiede ja sen todellisuuskäsitys olivat Euroopassa hallitsevia uuden ajan alkuun ja tieteelliseen vallankumoukseen asti. Aristoteles tutki asioita poikkeuksellisen laajasti, jonka vuoksi häntä voi pitää länsimaisen tieteen isänä ja lisäksi monien nykyistenkin tieteenalojen ensimmäisenä edustajana. Aristoteles tutki luonnontieteitä kuten tähtitiedettä, fysiikkaa, eläintiedettä ja biologiaa; filosofiaa kuten metafysiikkaa, etiikkaa, politiikkaa ja retoriikkaa sekä kirjallisuutta ja runoutta. Biologian ja eläintieteen teoksissa Aristoteles esitti käsityksensä miehen ja naisen metafyyysisistä periaatteista, niitä myötäilevistä seksuaalisista temperamenteista (*gender*) ja sukupuolten anatomiasta (*sex*).⁸

Claudius Galenos oli syntyjään kreikkalainen lääkäri, joka työskenteli tärkeimmän osan urastaan Roomassa (hovilääkärinä). Galenos oli kotoisin Pergamonin kaupungista, jonka vuoksi häneen viitataan kirjallisuudessa myös nimellä ”Galen of Pergamum”. Galenosta pidetään kokeellisen fysiologian isänä. Hän johti Hippokrateen tavoin anatomiset teoriansa eläinten (vuohien ja apinoiden) havainnoista ja lisäksi niillä itse tekemistään leikkauksista. Galenoksen esikuvana toimivat aleksandrialaisen anatomi Herofiloksen eläimillä suorittamat leikkaukset. Galenoksen töiden analysointi on lääketieteen historian kannalta ensisijaista, koska hänen lääketieteellinen filosofiansa toimi mainitun tieteenalan auktoriteettina Euroopassa 1600-luvulle asti. Galenos vaikutti 1400 vuotta perustavasti eurooppalaiseen, bysanttilaiseen ja arabialaiseen lääketieteeseen. Galenoksen kanssa samoilla linjoilla ollut kreikkalainen lääkäri Soranos on myös mukana aineistossa, vaikka hän ei ollut esimerkiksi renessanssissa yhtä maineikas lääkäri kuin Galenos.

Keskiajalla eläneet Avicenna ja Afrikkalainen nojasivat Aristoteleen ja Galenoksen käsityksiin anatomiasta. Aristoteleen vaikutus näkyi keskiajalla myös Hildegard Bingeniläisen ja Tuomas Akvinolaisen käsityksissä. Toisaalta keskiajan kirjoittajista kaikki eivät sitoutuneet sellaisenaan galeenisiin analogioihin. Hildegard Bingeniläisen käsitykset lisääntymiselimistä käänsivät galeenisen asetelman pääläelleen: naisilla oli täydelliset sukupuolielimet ja miehillä epätäydelliset sukupuolielimet. Samalla ne eivät syrjäyttäneet galeenisia analogioita. Eurooppalaiset lääkärit, jotka 1590-luvulta alkaen kumosivat sukupuolielinten homologiat ja korvasivat ne kaksimuotoisella käsityksellä, pitivät nimenomaan galeenisia käsityksiä kumottavana tieteellisenä tietona.

⁸ Aristoteles pohti teoksessa *Eläinten syntymisestä* (1990) aihettaan enemmän metafyyysisellä tasolla. *Eläinten historiassa* (1965; 1991a) hän sen sijaan analysoi tätä empiirisemmin eläinkunnan eri osien, aktiviteettien, elämänmuotojen ja piirteiden eroja. Filosofin tavoite oli jälkimmäisessä teoksessa löytää eläinten erojen analyysin avulla niiden ”perimmäiset syyt”.

Modernin anatomian perustaja, belgialainen Andreas Vesalius teki leikkauksia ihmisillä, miehillä ja naisilla. Vaikka naisten ruumiiden leikkauksia oli tehty jo myöhäisellä keskiajalla ja renessanssissa (Park 2006), uutuutena Vesalius itse havainnoi ja kosketteli julkisesti ruumiita. Tämä poikkesi entisistä käytännöistä, joissa arvovaltaisesti korokkeella istunut lääkäri luki kohta kerrallaan Galenoksen tekstejä samalla kun assistentti irrotti eläimistä (usein sioista) yksi kerrallaan tekstissä mainitut elimet ja näytti ne yleisölle. Vesalius myös kohtasi ongelmia hankkiessaan ruumiita. Katolinen kirkko vastusti jyrkästi ruumiiden häpäisyä. Vesalius olikin usein pakotettu toimimaan salassa saaden tyyppillisesti haltuunsa kunniattomien ihmisten kuten rikollisten ja huorien ruumiita. Vesaliuksen aikana kirjapainotaito kehittyi merkittävästi ja sitä kautta maalaustaitteen merkitys lääketieteellisen tiedon esittämisessä nousi korkealle.

Pierre Roussel esitti 1770-luvulla, ettei sukupuoliero rajoittunut sukupuolielimiin, vaan kattoi koko ruumiin. Rousselin idea oli aikanaan hyvin vaikutusvaltainen lääketieteellinen idea. Roussel oli aikansa viitatuimpia lähteitä gynekologiassa, antropologiassa ja psyko-fysiologiassa. Rousselin maine kehon kokonaisvaltaisen sukupuolieron löytäjänä ulottui 1700- ja 1800-luvuilla varsinkin Ranskaan ja Saksaan. (Honegger 1992, 143.) Jakob Ackermann toteutti vastaavan sukupuolieron vallankumouksen Saksassa. Hän esitti, että kaikki sen aikaiset sukupuolieron määritelmät olivat riittämättömiä, koska niiden avulla ei kyetty kuvaamaan naisen kehoa riittävän erillisesti. Ackermann kuvasi tarkasti kaikki mahdolliset sukupuolierot: luuston, hiuksien, suun, silmien, äänen, verisuonten, hikoilun ja aivojen erot. (Schiebinger 1989, 189.) Ackermann kehotti kollegojaan tekemään samoin ja löytämään essentiaalisen eron, josta kaikki muut erot seurasivat.

Sigmund Freud perusti länsimaisen psykoanalyysin ja on yhä sen merkittävimpiä yksittäisiä kehittäjiä. Freud loi unien tulkintaa ja teoretisoi vaikutusvaltaisesti psyyken eri osat. Freudin tuotannon kantava teema oli seksuaalisuus. Seksuaaliset tuntemukset olivat vahvoja jo pienillä lapsilla. Freud identifioi psykologiset mekanismit, joiden kautta lapset kehittyivät heteroseksuaaleiksi. Pojat ja tytöt kehittyivät heteroiksi perheromanssissa. Se koski isän, äidin, pojan ja tytären omaksumia seksuaalisia rooleja. Freudin myönteinen merkitys liittyy psyyken osien kuten tiedostamattoman identifointiin. Myös yhteiskunnan häveliäisyysnormien purkaminen ja sukupuoliroolien ei-biologisen alkuperän osoittaminen olivat Freudin ansioita. Toisaalta Freudin teorit naisen seksuaalisuudesta ja moraalista ovat kärsineet monien 1900-luvun feministien kuten myös jo Freudin aikalaisten kollegojen mukaan mieskeskeisyydestä ja androsentrisyydestä.

Freud pyrki varhaisessa seksuaalisuusteoriassaan muokkaamaan naisen anatomiaa säädyliseksi ja johtamaan siitä vähemmän imartelevia käsityksiä naisten psyykestä ja feminiinisyydestä. Koska Freud tarkoitti monet biologiset argumenttinsa otettaviksi objektiivisina tieteellisinä faktoina, niiden retoriikan analysointi kuuluu olennaisesti tähän tutkimukseen. Freud edustaa tutkimuksessa ainoana kirjoittajana psykoanalyysia muiden alan kehittäjien kuten Carl Jungin, Anna Freudin, Jacques Lacanin tai Juliet Mitchellin sijasta. Tämä on perusteltua, koska Freud on luultavasti edelleen merkittävin yksittäinen psykoanalyttikko.

Raamattu on juutalaisuuden ja kristinuskon ohjeellinen tekstikokoelma. Raamattua ei ole olemassa yhtenäisenä antiikista löytyvänä tekstikokoelmana, vaan siihen on koottu itsenäisesti syntyneitä tekstejä, jotka on myöhemmin liitetty kaanoniin. Raamatun osat koostuvat Vanhasta ja Uudesta Testamentista. Teos perustuu juutalaisuuden hepreankieliseen Raamattuun, johon ei

sisälly Uutta Testamenttia eikä apokryfisiä kirjoituksia.⁹ Vaikka esimerkiksi islamin asema Euroopassa ja Yhdysvalloissa on noussut viime vuosikymmeninä, sen oman tekstikoelman (*Koraani*) merkitys ei ole näillä alueilla Raamatun kaltainen. Kristinuskon on myös enemmistön uskonto kaikissa Euroopan maissa (katolisissa ja protestanttisissa muodoissa) ja myös Pohjois-Amerikassa.

Summa Theologiae on muodostanut katolisen kirkon virallisen doktriinin eli ”tomismin” vuodesta 1879 lähtien. Tuomas Akvinolaisen ajattelu on siten yhä kirkon teologian ja etiikan perustana. Teos on yhteenvedo kirkon tärkeimmistä opetuksista. Se tunnetaan etenkin *quinquae viaesta* eli ”viidestä tiestä” todistaa Jumalan olemassaolo, ja siitä, että Trenton kirkolliskokous käytti sitä *Raamatun* ohella etsiessään vastauksia opillisiin kysymyksiin kuten protestanttisuuden tuomitsemiseen. Skolastiset filosofit kuten Akvinolainen käyttivät myös laajalti Aristoteleen termistöä ja filosofista systeemiä teologian kokonaisuutensa. Tuomas viittaa Aristoteleehen ilmaisulla ”Filosofi” henkilöiden koko filosofian tieteenalan *vain* häneen. Paavalia Akvinolainen pitää kristinuskon ensimmäisenä teologina ja siteeraa usein myös kirkkoisä Augustinusta, jota katolinen kirkko piti keskiajalla suurimpana teologina. Katolilaisuuden kohdalla aineistovalintani siis perustuvat kirkon itse opeilleen tärkeimmiksi määrittämistä auktoriteeteista.

Uskonpuhdistuksen osalta aineistovalintani painottuvat Martti Lutherin perustamaan uskonnonhaaraan, vaikka olisi varmasti perusteltua tarkastella uskonpuhdistuksen oppi-isten ajattelua myös Englannin, Ranskan ja Sveitsin protestanttisten kirkkojen näkökulmasta (huomioin tosin Jean Calvinin protestanttisen työetiikan Topeliuksen suomalaisille suuntaaman työetiikan yhteydessä). Martti Luther joka tapauksessa aloitti katolisen kirkon uskonpuhdistuksen, mikä johti protestanttisten uskontokuntien syntyyn ja yhtenäisen katolisen kirkon hajoamiseen. Luterilaisen protestanttisuuden asema on nykyisin suurinta Saksassa, Pohjoismaissa ja välillisesti myös Englannissa, jossa reformoidun kirkon perustaja Calvinin opetuksilla on tärkein asema.

Politiikan teorian ja filosofian osalta aineisto painottuu Thomas Hobbesin yhteiskuntasopimusteoriaan, John Locken sopimusteoriaan ja liberalismiin, Jean-Jacques Rousseauin sopimusteoriaan sekä hegeliläiseen politiikan teoriaan. Tämä tarkoittaa, että olen rajannut aineiston ulkopuolelle modernin politiikan tutkimuksen ja politiikan käytäntöjen kannalta keskeisiäkin nimiä kuten Thomas Moren ja Niccolò Machiavellin sekä marxilaisen teorian klassikoita kuten Karl Marxin, Friedrich Engelsin ja Vladimir Iljits Leninin. Syyt tälle menettelylle eivät silti ole poliittisia: en ole kirjoittamassa liberaalia ja oikeistolaista biologisen sukupuolen historiaa marxilaisen ja vasemmistolaisen historian kustannuksella. Pikemminkin tietyt politiikan teoreetikot vain ovat sukupuolen käsitehistoriallisen evoluution kannalta tärkeämpiä kuin toiset.

Naisten koulutusta puoltavien ja vastustavien argumenttien aineisto on kerätty vuosilta 1694–1799. Tähän on kaksi syytä. Ensinnäkin, tarkastelen moderneja feministisiä ja antifeministisiä koulutusargumentteja, joihin on vaikuttanut René Descartesin ja Locken filosofiat. Tällöin kiinnitän huomiota argumentteihin, joissa naisten älyllisiä kykyjä pidetään luonnostaan tasavertaisina miesten kanssa: mikäli naisten älylliset kyvyt poikkeavat miesten kyvyistä, kyse on sosiaalisesta seurauksesta eli puutteellisesta koulutuksesta eikä siis syystä eli aristoteelisesti ajateltuna naisten puutteellisesta vitallisesta lämmöstä, joka läpäisee vastaavasti sielun ja ruumiin. Tarkastelemieni argumenttien taustalla tehdään siis oletus sielu/ruumis-dualismista. Siten esimerkiksi Mary Astell

⁹ Sana ”Raamattu” tulee kreikankielisestä sanasta *grammata* (suom. kirjoitukset). Sana ”biblia” variaatioineen (esim. *Bible*) on peräisin kreikan sanasta *biblia* (suom. kirjakääröt).

ja Poullain de la Barre edustavat modernia feminisimiä. Kummatkin pitävät naisten älyllisiä kykyjä (sielua) tasavertaisina miesten kanssa sukupuolten fyysisistä eroista (ruumis) riippumatta.

Vaikka naisten koulutusta puollettiin Euroopassa aiemminkin, 1600- ja 1700-lukujen argumenteilla on niihin nähden keskeinen ero. 1600-luvun puolivälin feministit kuten Anna van Schurman (1607–1678), Marie le Jars de Gournay, Jacques Du Bosc, Samuel Sorbière, Jean de la Forge ja Marguerite Buffet kannattivat naisten koulutusta ja tasa-arvoa miesten kanssa ja jotkut jopa naisten miehiä parempaa asemaa. Näissä vanhemmissa argumenteissa rakennettiin tyyppillisesti käänteisiä versioita skolastiselle filosofialle, raamatulliselle etiikalle, Aristoteleelle tai Platonille. Vanhemmat feministiset koulutusargumentit usein käänsivät päälaelleen vanhojen argumenttien sisällön, mutta jättivät itse ajattelusysteemin koskemattomaksi. Tästä syystä antifeministien oli helppo kumota naisten kykyjä perustelevat argumentit vetoamalla alkuperäisiin auktoriteetteihin.

1690-luvun Englannissa Bathsua Makin, Elizabeth Elstob ja Mary Astell kritisoivat englantilaista koulutusjärjestelmää siitä, ettei naisia koulutettu vastaavasti kuin miehiä. Naisilla oli heidän mukaansa yhtäläiset älylliset kyvyt suorittaa akateemisia opintoja kuin miehillä. Nämä ajatukset palautuivat myös Descartesiin, vaikkei tämä itse kommentoinut naisten asemaa tai erikseen puoltanut naisten koulutusta. Modernien feministien soveltama avainidea silti oli, että Descartes oli erotellut mielen ja ruumiin toisistaan. Feministit tulkitsivat Descartesia niin, ettei mielellä ruumiista erillisenä osana ollut sukupuolta. Samoin feministit katsoivat Locken empirismin mukaisesti, etteivät naisten aistimet poikenneet miehen vastaavista. Tämän ajattelutavan tärkein yksittäinen edustaja 1670-luvulla oli Poullain de la Barre. Myös Mary Wollstonecraft seurasi Locken koulutusfilosofiaa: tyttöjen ja poikien koulutuksessa ei pitänyt olla eroa.

Filosofi Platon oli Sokrateen kuuluisin oppilas ja Aristoteleen opettaja. Platon käsitteli tuotannossaan muun muassa etiikkaa, politiikkaa, metafysiikkaa ja tietoteoriaa. Hänet tunnetaan parhaiten ideaopistaan, lukuisista dialogeistaan ja Sokrateen puolustuspuheesta. En pyri luomaan tutkimuksessani kokonaiskuvaa Platonin tuotannosta. Sen sijaan analysoin Platonin sukupuolten tasa-arvoa koskevia argumentteja (filosofi ei tosin pitänyt kaikkialla tuotannossaan sukupuolia tasa-arvoisina), osoitan hänen anatomisten argumenttiansa kytkeytymisen yhden sukupuolen malliin sekä tarkastelen Platonin ajattelusta nousseita antifeministisiä tendenssejä. Platonin asema tutkimusaineistossani siis painottuu varhaisten sukupuolten tasa-arvon argumenttien vuoksi feminismiin historiaan eikä niinkään lääketieteen historiaan. Tämä on perusteltua siksi, ettei Platon ole yhtä tärkeä lääketieteen kirjoittaja kuin esimerkiksi Hippokrates, Aristoteles tai Galenos.

François Poullain de la Barre oli eräs varhaisimpia naisten yhtäläistä korkeakoulutusta puoltaneita ajattelijoita varhaisessa modernissa Euroopassa. Poullainin merkitys on myös selkeästi 1600-luvun feministejä kuten Anna van Schurmania ja Mary Astellia suurempi. Poullainin mukaan naisia tuli kouluttaa selkeitä ammatillisia päämääriä varten. Naisten fyysinen ja psyykinen koskemattomuus tai sielujen pelastuminen olivat Poullainille toissijaisia asioita. Poullainin mielestä naiset kykenivät harjoittamaan tasavertaisesti kaikkia tieteitä luonnontieteistä filosofiaan ja kirjallisuuteen. Ihmisten älylliset kyvyt eivät poikenneet toisistaan sukupuolen mukaan.

Mary Wollstonecraftin naisten koulutusta koskevien argumenttien tarkastelu on välttämättömyydestä kahdestakin syystä. Ensinnäkin, Wollstonecraft sovelsi valistuksen luonnollisten oikeuksien ja tasa-arvon argumentteja johdonmukaisesti naisiin. Kaikki ihmiset olivat syntyjään vapaita ja tasa-arvoisia ja siksi heillä oli oltava myös yhtäläiset oikeudet. Tärkeä osa tämän argumentin

soveltamista oli ulottaa koulutuksen vaatimus naisiin. Toiseksi, Wollstonecraft painotti naisten koulutusta itsenäisenä kysymyksenä. Hän näki paljon vaivaa sen eteen, että sukupuolten yhtäläiset oikeudet toteutuivat myös koulutuksen sisällöissä. Tyttöjen ja poikien koulutuksen tuli vastata toisiaan myös laadullisesti. Wollstonecraft poikkesi aikansa muista naiskirjoittajista siinä, että hän fokusoitui lähes koko tuotantonsa rintamalla koulutukseen. Tämä poikkesi Mary Wortley Montagun ja Catherine Macaulayn naisten koulutusta koskevista kirjoituksista ja myös sinisukista, jotka halveksivat naisten universaaleja oikeuksia puolustanutta Wollstonecraftia.

Toisaalta Wollstonecraftin koulutusfilosofian ohella on vähintään yhtä perusteltua tarkastella Jean-Jacques Rousseau (1712–1788) kasvatustieteitä. Vaikka Wollstonecraftin koulutusfilosofia on nykynäkökulmasta tärkeä Rousseauin kasvatustieteen antiteesi, sillä oli omana aikanaan paljon marginaalisempi merkitys. Rousseauin mukaan poikaa ja tyttöä tuli kasvattaa ja kouluttaa eri suuntiin, kun taas Wollstonecraftin mielestä lapsilla ja nuorilla oli oltava samanlainen koulutus. Rousseauin kasvatustiede on tärkeä osa tutkimusaineistoa, sillä siinä rakennettiin 1700-luvun ehkä vaikutusvaltaisinta käsitystä ”luonnollisesta” sukupuolierosta ja sen välittömästä sosiaalisesta merkityksestä. Rousseauin kasvatustieteelliset teesit olivat myös olennainen osa Ranskan vallankumouksen aikana toteutettuja ideologioita ja lainsäädännöllisiä uudistuksia. Vallankumouksen turvallisuuskomitean arvovaltaisen jäsenen, André Amarin, mukaan Rousseauin ”loistavat ideat” perustelivat sukupuolten työnjakoa ja vastakkaisia sosiaalisia rooleja.

Feminististä ajattelua koskeva aineisto painottuu liberaalifeminismiin ja eksistentialistiseen feminismin. Tarkastelen liberaalifeminismin 1800-luvun klassikkojen J. S. Millin ja Harriet Taylorin kirjoituksia naisten asemasta. Mill sai keskeisiä vaikutteita Jeremy Benthamin naisten asemaa koskevasta pohdinnosta. Voisikin kysyä, miksi luen Milliä, mutta en Benthamia? Toisin kuin Bentham, Mill vaikutti keskeisesti kansainväliseen naisliikkeeseen 1800- ja 1900-luvuilla (useimmissa länsimaissa kuten Suomessa). Bentham ei ole yhtä merkittävä ajattelija feminismin historiassa kuin Mill, vaikka hän olikin feministinä todellinen edelläkävijä. Benthamin radikaalisuus myös vaikutti suoraan Milliin. Benthamin mielestä naiset olivat kaikkialla maailmassa orjan asemassa. Hän ehdotti ensimmäisenä liberaalina miesajattelijana naisille äänioikeutta. Mill jatkoi Benthamin alun perin 1780-luvulla esittämän idean kehittelyä 1820-luvulla.

Entä miksi teoksessa ei analysoida laajemmin marxilaista feminismiä? Vaikka marxilaisen feminismin klassikot August Bebel, Friedrich Engels, Rosa Luxemburg ja Clara Zetkin ovat merkittäviä hahmoja feminismin historiassa, ne eivät välttämättä ole niin tärkeitä tälle tutkimukselle. Bebelin mukaan (1879) ”sukupuolikysymys” ratkesi osana kapitalismin korvautumista yhteisomistuksella. Myös Engelsin (1884 [1844]) ajattelussa ”naissukupuolen historiallinen tappio” paikantui yksityisomaisuuden syntyyn. Yksityisomaisuuden hävittäminen palautti matriarkaatileltä anastetun taloudellisen vallan.

Marxilaisfeminismin klassikkoja yhdisti varsin androsentrinen käsitys naisten vapautumisesta. Naisten sorron erityispiirteitä – kielellisiä, tapoihin liittyviä, työväenluokan miesten harjoittamaa sortoa – ei juuri huomioitu taloudellisten syiden ohella, vaan naisten aseman katsottiin muuttuvan yleisen ihmisluokan (työväenluokan) olojen myötä. Kyse oli siis periaatteessa yhden sukupuolen mallin strategisesta variaatiosta, jonka laajempi käsittely ei toisi tutkimukseen kovin paljon uutta sisältöä. Marxilaisfeminismin klassikkojen laajempaa analyysiä merkittävämpää ehkä onkin, että esimerkiksi Simone de Beauvoir ei kyseenalaistanut marxilaisia ideoita vielä 1940-luvullakaan.

Beauvoir oli 1900-luvun tärkeä eurooppalainen filosofi, kirjailija ja feministi. Hän oli filosofina eksistentiaaliksi Jean-Paul Sartren ja Albert Camus'n rinnalla. Beauvoirilla oli myös keskeinen merkitys kansainväliselle feministiselle liikkeelle. Beauvoirin lukeminen on tämän tutkimuksen näkökulmasta tärkeää, koska hän käsitteli laajalti biologista ja sosiaalista sukupuolta ("biologisia tosiasioita" ja naisten vapautumisstrategioita). Beauvoir yhdistyy biologian käsityksiltään kahden sukupuolen malliin ja feministisen strategian kannalta yhden sukupuolen malliin. Beauvoir onkin tutkimukseni keskeisimpiä primäärilähteitä Aristoteleen, Galenoksen, Rousseau'n ja Freudin ohella.

Suomalaisuutta määrittelevässä kirjallisuudessa Zacharias Topeliuksen sekä J. V. Snellmanin tarkastelu on perusteltua. Molemmat loivat vaikutusvaltaisesti suomalaista itseymmärrystä ja kansallista identiteettiä osana Euroopan 1800-luvun kansallisliikkeitä. Tarkastelen Snellmanin ajattelua politiikan teorian hegeliläisen tradition yhteydessä, Topeliusta osana kirjallisuusaineistoa. Snellman ja Topelius määrittivät miehen ja kansakunnan suhdetta ympäristöönsä, muihin ihmisiin ja valtioihin sekä näiden mentaaliin ja fyysisiin rajoihin. Molemmille miehisen toimijan ja kansakunnan maskuliinisuus olivat ensisijaisia asioita. Mitä maskuliinempia mies ja kansakunta olivat, sitä itsenäisempiä, riippumattomampia ja vapaampia ne olivat suhteessa muihin. Myös kansalliskirjailija Runebergin, kansallisrunoilija Lönnrotin tai suomen kielen isä Agricolan tarkastelu saattaisivat olla perusteltuja, mutta suomalaisuuden määrittelyssä Snellmanin ja Topeliuksen tarkastelu on sen vuoksi olennaisinta, että molemmat määrittelevät sukupuolta paitsi laajasti tuotantonsa eri osissa, myös kattavasti fyysisillä ja sosiaalisilla merkitystasoilla.

Sex/gender-käsitteistöllä on ollut pitkään vahva asema yhdysvaltalaisessa ja englantilaisessa sukupuolentutkimuksessa sekä feministisessä teoreettisessa keskustelussa. Ongelmat ja kysymyksenasettelut ovat palautuneet biologisen ja sosiaalisen sukupuolen käsitteelliseen erotteluun. *Sex*- ja *gender*-termien jako ei ole myöskään menettänyt asemaansa näiden maiden keskusteluissa 1990-luvun kritiikin jälkeen. Jaon kriitikot kuten Judith Butler pitävät osan jaon logiikasta voimassa, vaikka hylkäävätkin vanhat määrittelytavat. *Sex/gender*-jaon ongelmallisina pidetyt rajat usein siirretään lähemmäksi vähemmän ongelmalliseksi ajateltua kulttuuri/luonto-jakoa. Siten myös jaon kriitikot operoivat melko huoletta termein "sex" ja "gender". Tämä osoittaa samalla erottelun perustavuutta englannin kielessä: *male/masculine, female/feminine, sex/gender*.

Australiassa, Uudessa-Seelannissa ja Kanadassa feministisissä teoreettisissa keskusteluissa on esiintynyt ongelmanasetteluja, jotka eivät palaudu *sex/gender*-käsitteistöön. Myös Ranskassa ja Italiassa on ollut käytössä erillinen *sukupuolieron* käsitteistö (*différence sexuelle, differenza sessuale*). Manner-eurooppalainen kysymyksenasettelu on poikennut lähtökohdiltaan anglo-amerikkalaisesta kysymyksenasettelusta. Luvun 5 *sex*- & *gender*-keskustelun aineisto painottuu anglo-amerikkalaiseen aineistoon, vaikka keskustelussa onkin mukana joitain australialaisia ja manner-eurooppalaisia aineksia. Vaikka omat aineistovalintani painottuvat mainittuihin maihin, manner-eurooppalaiset ja anglo-amerikkalaiset kysymyksenasettelut ja lähtökohdat ovat yhtä lailla vaikuttaneet Suomessa ja muissa Pohjoismaissa käytyihin teoreettisiin keskusteluihin.

Käyn seuraavaksi pääpiirteittäin läpi tutkimuksen argumentaatiota, jotta lukija hahmottaisi, mitä teoksen luvut ja kappaleet sisältävät, ja miten ne nivoutuvat toinen toisiinsa. Tutkimuksen sisällä kulkee pääasiassa neljä argumentaatiolinjaa: 1) Modernin biologisen sukupuolieron ja *sex/gender*-käsitteistön syntyprosessi, 2) ruumis- ja/tai seksuaalisuuskielteisyyden teologiassa ja feminismissä, 3) sukupuolieron rakentaminen politiikan teorian traditioissa sekä 4) feministinen diskurssi Platonin tasa-arvoargumenteista Beauvoiriin. Mainittujen neljän argumentaatiolinjan

ohella tutkimus sisältää essentialistista sukupuolidiskurssia ja biologista determinismiiä koskevat pienemmät, mutta toistuvat kriittiset tulkinnat. Osoitan näihin teemoihin tarkempaa huomiota kappaleissa 2.2, 4.3, 4.4 ja 5.1.

1.7. Argumentaation päälinjat

Modernin sukupuolieron ja *sex/gender*-käsitteistön syntyprosessi. *Sex/gender*-keskusteluun liittyen tutkimuksessani on kyse argumentista, jonka mukaan läntiset yhteiskunnat alkoivat 1500- ja 1600-luvuilla, mutta laajamittaisesti ja ruumiin sukupuolittamisen kannalta kokonaisvaltaisesti vasta 1700- ja 1800-luvuilla puhua sukupuolten eroista kahden sukupuolen mallin ja tarkemman biologis-sosiaalisen sukupuolieron käsityksen mukaisesti. Sukupuolten biologisilla eroilla ei ollut tätä ennen niin suurta merkitystä, koska biologiset erot liitettiin lähinnä sukupuolielimiin eikä ihmisillä ollut myöskään sosiaalista tarvetta painottaa koko ruumiin kattavia sukupuolieroja.

Galenos tarkasteli 100-luvulla teoksessaan *De usu partium* (1968 [175]) lisääntymiselimiä vastaavuuden teorian kautta: naisen kohtu merkitsi miehen kivespussia, munasarjat miehen sisään-päin kääntyneitä kiveksiä, ulkoiset sukuelimet miehen esinahkaa ja vagina miehen penistä. (Mt. 2, 628–629) Galenos kehotti lukijoita kuvittelemaan elinten rakennetta mielessään: ”Käännä ulos-päin naisen sisälle kääntyneet elimet, ja kaksinkertaista sitten mielessäsi miehen sukupuolielimet, niin tulet löytämään saman molemmilta joka suhteessa” (mt. 2, 628).

Sukupuolten anatomisista eroista alettiin puhua kokonaisvaltaisina eroina vasta, kun ne tulivat poliittisesti tärkeiksi eli 1700-luvun loppupuolella (Laqueur 1995 [1990], 10). Naisesta luotiin miehen biologinen ja sosiaalinen vastakohta ja tätä täydentävä toimija. Myös moderni *sex/gender*-erottelu sai alkunsa samoihin aikoihin. Biologisesta sukupuolesta tuli sukupuolen ontologinen kategoria ja sosiaalisesta sukupuolesta muovautui sen vastakohtana muuntuva ja kontingentti kategoria. Modernin sosiaalisen sukupuolen käsitteistön syntyisestä esimerkiksi naisten tapoja, käyttäytymistä ja koulutusta koskevissa argumenteissa vuosina 1690–1792, ks. kappaleet 3.5 ja 3.6.

André Dulaurens hylkäsi ensimmäisenä lääkärinä vuonna 1595 galeenisen käsityksen, jonka mukaan naisen ja miehen sukupuolielimet vastasivat toisiaan. Dulaurens esitti elinten poikkeavan toisistaan huomattavasti – paitsi sijainniltaan myös rakenteeltaan, muodoltaan ja lukumäärältään (Dulaurens 1610 [1595], 769). Sukupuolielinten galeenisista homologioista ei silti lääketieteessä yleisesti luovuttu vielä tuolloin, vaan galeeninen teoria oli hallitseva vielä 1600-luvulla ja sen jälkeenkin eri muodoissa voimissaan 1700-, 1800- ja 1900-luvuilla. Eräs yhden sukupuolen mallin pitkistä kaarista on Freudin tunnettu näkemys, jonka mukaan ”libido” ei tunne sukupuolieroja (Freud 1971 [1905], 128).

Kahden sukupuolen malli saavutti hallitsevan aseman 1700-luvun jälkipuoliskolla. Tuolloin eurooppalaiset lääkärit, biologit ja filosofit rakensivat naisesta *kaikilta osin* miehen biologisen ja sosiaalisen vastakohdan. Tällainen ero merkitsi naisen eroa miehestä fyysisesti (sukupuolielimet, hermosto, luuranko), moraalisesti (sensitiivisyys, seksuaalisuus), mentaalisesti (sielu, älykkyys) ja sosiaalisesti (sukupuoliroolit). Siinä missä yhden sukupuolen malli tarkasteli ruumista osittaisten ja asteittaisen erojen mukaan, kahden sukupuolen malli sukupuolitti ruumiin *kokonaan*.

Modernin sukupuolieron synty tarkoitti vähittäistä muutosta, jossa ruumista tarkasteltiin ensin kaksimuotoisena ulkoisten tunnusmerkkien osalta 1500- ja 1600-luvuilla (sukupuolieli-

met, osa luustoa) ja sitten 1700-luvun myötä kaikilta kuviteltavissa olevilta osin ruumiin sisäpuolelta. Modernin sukupuolieron ja *sex/gender*-käsitteistön kannalta diskursiiviset rakennelmat muuttuivat eniten neljän vuosisadan aikana (1500-, 1600-, 1700- ja 1800-luvuilla). Ennen 1700-lukua sukupuolta koskevaa ajattelua hallitsi yhden sukupuolen malli, jossa naisten ja miesten ajateltiin jakavan saman sukupuolen. Sittemmin on alettu puhua myös sukupuolieroisista, jotka liittyvät sukupuoliluokkien sisäisiin eroihin ja useammista kuin kahdesta anatomisesta sukupuolesta.

Sinällään tärkeä kysymys siitä, miten 1600-luvun luonnontieteen tai tieteen vallankumous muutti sukupuolen merkityksellistymisen tapoja, on tutkimuksessani paloitettu pienempiin selittäviin osatekijöihin. Näin pääasiassa siksi, että sukupuolen käsitteellinen muutos ei ole ainoastaan osa luonnontieteen vallankumousta. En voi tutkia yksistään luonnontieteen vallankumouksen kausaalista vaikutusta sukupuolen käsitteelliseen evoluutioon, koska silloin jättäisin tämän kehityksen olennaiset kohdat selvittämättä. Sukupuolen merkitysten muutos ja siihen läheisesti liittyvä modernin *sex/gender*-käsitteistön syntyminen liittyvät neljään osatekijään: a) Tieteelliset keksinnöt, b) episteeminen muutos, c) sukupuolieron politiikka ja d) naisten koulutus.

Yksittäiset lääketieteen keksinnöt kuten klitoriksen uudelleenkeksiminen, munanjohtimet, sukupuolielinten kaksimuotoisuus tai sperma ja muna eivät kääntäneet yhden sukupuolen mallin paradigmaa ympäri (ks. kappale 2.6). Myöskään episteeminen muutos, jossa ruumista alettiin tarkastella yhä pienempiin osiin ja palasiin hajotettuna, tarkemmalla katseella, empiirisiin menetelmin ja luontoon redusoituna 1500–1700-luvuilla ei riittänyt kahden sukupuolen mallin läpilyöntiin (ks. luvun 3 alkuosa). Ranskan vallankumouksen sukupuolieron politiikka loi kahden sukupuolen mallista hallitsevan teorian sekä sinetöi *sex/gender*-käsitteistön *sex*-merkityksen nykyisen kaltaiseksi (ks. luvun 3 alkuosa; kappaleet 3.1–3.6; luvun 4 alkuosa; kappaleet 4.1 ja 4.4).

Naisten käytöstä, tapoja ja koulutusta koskeneet argumentit vuosina 1690–1790 puolestaan vaikuttivat samaan suuntaan ja tukivat kahden sukupuolen mallia, koska niissä biologista sukupuolijakoa pidettiin (yhden tai kahden sukupuolen mallin perusteella) luonnollisena ja sosiaalista sukupuolta hankittuna. Tämä keskustelu puolestaan loi nykyisen *gender*-käsitteen.

Ruumis- ja/tai seksuaalisuuskielteisyyss teologiassa ja feminismissä. Tutkimukseni soveltaa Laqueurin (1995 [1990]) yhden ja kahden sukupuolen mallien käsitteitä lääketieteen lisäksi teologiaan, politiikan teoriaan, feminismiin, filosofiaan ja kirjallisuuteen. Teologian ja feminismin historioiden kohdalla tutkin varhaista kristillistä teologiaa, keskiajan katolista teologiaa ja filosofiaa, renessanssin teologiaa sekä 1700–1900-lukujen feminististä ajattelua ja filosofiaa.

Kappaleen 2.4 alkuosassa tutkin seksuaalisuutta ja ruumista varhaisessa kristinuskossa. Jo apostoli Paavali kehotti ihmisiä ”pysymään erossa haureudesta” ja hillitsemään ruumiinsa halut. Seksuaalisuuden ”haureus” heijastui myös Paavalin näkemykseen avioliitosta. Ihanteellisinta oli elää yksin, koska tuolloin ihminen saattoi pitäytyä kokonaan erossa ruumiinsa himoista. (1. Kor. 6: 18, 7: 7–9.) Myös kirkkoisä Augustinus väheksyi ruumista, inhosi seksuaalisuutta ja taltutti ihmisen lihallsuutta symboloimalla naista. Ruumiin rationaalinen hallinta, lihan alistaminen hengelle tarkoitti samalla naisen alistamista miehelle. (Augustinus 2003 [397–400], 543–544.) Nainen assosioitui ruumiillisten erityispiirteidensä kautta sukupuoleen. Augustinuksen ajattelu sisälsi si-

ten varhaisen *gender*- ja *sex*-termien erottelun: mies sai mielen lujuuuden ja naisen kontrolloijan roolin kautta *gender*-merkityksen, kun taas nainen yhdistyi *sex*-merkitykseen.¹⁰

Matteus ja Luukas tulkitsivat Vanhan Testamentin useampia ennustuksia vapahtajan syntymästä neitsytsyntymänä (OCB 1993, 789). Varhaisessa kristinuskossa ilman seksuaalista halua ja yhdyntää tapahtunut hedelmöittyminen tulkittiin ihanteelliseksi. Tuomas Akvinolaisen mukaan mies symboloi vitaalista toimintaa ja nainen lisääntymistä. Naisen tehtävänä oli säilyttää mieheen kiteytynyt ihmisluonto. Akvinolaisen vitaalisen toiminnan ja lisääntymisen erottelussa oli myös nähtävissä *gender*- ja *sex*-termien piirteitä. Tuomas nojasi Aristoteleen yhden siemenen lisääntymisteoriaan (Akvinolainen 1922, I, Q. 92, art. 1, vol. IV, 275–276). Samoin Akvinolaisen luomiskäsitys kytkeytyi teologiseen yhden sukupuolen malliin: koska Jumala oli luonut naisen miehestä, mies oli koko ihmisrodun prinssiipi (mt. I, Q. 92, art. 2, vol. IV, 277).

Martti Luther (ks. kappale 2.5) piti pyhän avioliittokäsityksen ja pelastautumisopin ohella kiinni ruumiin ja lihan vastaisista opeista Paavalin, Augustinuksen ja Akvinolaisen viitoittamalla tavalla. Niin ikään ihmisen perisyntisyys pysyi Lutherin ajattelussa Augustinuksen ja katolisen kirkon oppien mukaisena. Lutherin hyväksymän Augsburgin tunnustuksen mukaan ”kaikki ihmiset, jotka Aatamin lankeemuksen jälkeen luonnollisella tavalla syntyvät, sikiävät ja syntyvät synnissä. He ovat äidin kohdusta [*gebärmutter*] asti täynnä pahaa himoa ja viettymystä.” (Luther 1990 [1529], 123.)

Mary Wollstonecraft (ks. kappaleet 3.6 ja 4.1) tukeutui Rousseauin tavoin vahvasti kristinuskoon (Wollstonecraft 1989b [1789], vii). Wollstonecraft jakoi sekä varhaisten sosialistifeministien että kristinuskon käsityksen seksuaalisuuden, ruumiin halujen ja himojen kielteisyydestä. Wollstonecraftin mukaan himoja tuli välttää useasta syystä – johtuivatpa ne ihmisen seksuaalisuuden inhosta, sen luomista poliittisista mahdollisuuksista, tietoisuudesta intohimojen vaaroista tai uskomuksesta naisen kehoa koskevista kielteisistä puolista (Taylor 1983, 47–48).

Myös eksistentialismi on mieltä arvottava ja ruumista väheksyvä filosofinen suuntaus. Samalla se on monilta 1900-luvun osiltaan ateistinen ajattelusuuntaus (ks. esim. Camus 1991 [1942]; Sartre 1956 [1943]). Miespuolisten edeltäjiensä tavoin eksistentialisti Beauvoir (ks. kappale 4.8) lähestyi monissa kohdin teostaan *Le deuxième sexe* (1965a [1949]; 1965b [1949]) sekä elämäkertansa ensimmäisessä osassa (1963 [1958]) ruumista kielteisesti. Beauvoir piti naisen ruumista likaisena, häpeällisenä ja taakkana. Yksi osoitus vastaavista asenteista oli myös Beauvoirin äitiyteen liittämät kielteiset assosiaatiot sekä katsanto naaraan sisuksissa jäytävästä ihmislajin ”vihamielisestä elementistä” (Beauvoir 1965a [1949], 34). Beauvoirin käsitys ”naaraasta lajin orjana” poikkesi olenaisesti nykyisistä biologisista käsityksistä. Lajia ei enää pidetä evolutiivisen valinnan yksikkönä, vaan tärkeintä on yksilön geenien välittyminen eteenpäin (esim. Dawkins 1993 [1976]).

*Le deuxième sexe*n fenomenologisessa tulkinnassa (esim. Heinämaa 1996; 2000; 2003; 2009) on muistutettu, että teoksessa on myös jaksoja, joissa ruumista ja sukupuolieroja lähestytään positiivisesti. Lisäksi Beauvoirin mukaan sukupuolten välillä tuli olemaan aina tiettyjä eroavaisuuksia: ”Naisen eroottisella elämällä, ja hänen seksuaalisella maailmallaan on oma erityismuotonsa ja

¹⁰ Tässä kohdin on tärkeää ymmärtää, ettei kyse ole modernista *sex/gender*-erottelusta, jonka syntyhistorian ajoittan kahden sukupuolen mallin läpilyönnin yhteyteen 1700-luvulle, ja jonka puitteissa biologista sukupuolta pidetään perustana ja sosiaalista sukupuolta pintarakenteena. Samoin Aristoteleen ajatteluun sovellettu erottelu sukupuolten piirteistä *gender*- ja *sex*-tasoilla ei kuulu moderniin ymmärrykseen mainittujen termien keskinäisistä suhteista.

siten se luo erityisen aistimellisuuden ja aistillisuuden. Naisen suhde omaan ruumiiseen, miehen ruumiiseen ja lapseen ei ole koskaan sama kuin se suhde, joka miehellä on omaan ruumiiseensa, naisen ruumiiseen ja lapseen.” (Beauvoir 1965b [1949], 661.)

Tästä huolimatta Beauvoirin epäluottamus ruumista kohtaan on teoksessa hallitsevampaa. Beauvoir käytti kielteistä ruumiskäsitteistöä naisten aseman muuttamisen analyysiin kiinnittääkseen huomiota naisten tuolloisen aseman kannalta tärkeämpiin seikkoihin. 1970-luvun puoli-väliin asti naisten ruumiillinen vapautuminen olikin kansainväliselle naisliikkeelle toisarvoista. Tärkeintä oli ensin saavuttaa miesten kanssa yhtäläiset oikeudet ja vapaudet – pääsy miehiseen symboliseen järjestykseen ja tasa-arvon (*equality*) toteutuminen. Vasta feminismin toisen aallon tarkoitus oli ylistää naisellista kehoa ja olemassaoloa. Viimein kolmas aalto tavoitteli dikotomisen sukupuolijaon hylkäämistä metafyyssisenä rakennelmana. (Kristeva 1996 [1979]; Moi 1990 [1985], 29.)

Sukupuolieron rakentaminen politiikan teorian traditioissa. Aristoteles piti naista ruumiillisesti ja henkisesti vajavaisena sekä sukupuolten eriarvoisuutta luonnollisena. Biologinen ero merkitsi filosofille yhteismittallista eroa yhden sukupuolen kahden eri muodon (täydellinen–puutteellinen) välillä. Aristoteles ei johtanut sukupuolten hyveitä ja rooleja anatomiaa. Silti sukupuoli oli tärkeä tekijä yksilön moraalisen ja sosiaalisen aseman kannalta. Miehen ja vaimon henkiset valmiudet, hyveet ja tehtävät olivat erilaisia. Vaimoille tuli antaa vastuu niissä asioissa, joihin he parhaiten soveltuivat. (Aristoteles 1990, I, 728a, 82f; Aristoteles 1991b, I, 13, 1260b, 11–19.)

Hobbesin *Leviathanin* (1999 [1651]) yleisenä tendenssinä oli ymmärtää sukupuolten aseman riippuvuus sukupuolieron fyysisistä faktoista. Lisääntymiseen, lastenhoitoon ja -kasvatukseen liittyvä rooli asetti naisen luonnontilassa erityisasemaan. Vaikka luonnontilassa ei periaatteessa vallinnut kenenkään luonnollista herruutta, yksilöt saattoivat sielläkin valloituksen myötä päätyä erilaisiin asemiin. (Mt. 182.) Teoksen *Philosophicall Rudiments Concerning Government and Civill Society* (1651 [1650/1651]) mukaan yhteiskunnassa patriarkaalin siviilioikeus sisältyi jo valmiiksi miehen ja naisen väliseen avioliittosopimukseen. Hobbesin mukaan aviomiehellä oli perheessä ja yhteiskunnassa hallitseva asema, sillä yhteiskunnat olivat ”perheiden isien eivätkä äitien pystyttämiä” ja ”kotiin liittyvien asioiden käskyvalta kuului miehelle”. (Mt. 118.)

Naisen saatua luonnontilassa lapsen, hän päätyi miestä haavoittuvampaan asemaan. Naisen oli puolustettava itsensä lisäksi myös jälkeläistään (mikä on paradoksi, mikäli ihmiset ovat egoistisia – ellei Hobbes sitten pitänyt vain miehiä ihmisinä). Naisen biologiasta johtuneen muuttuneen tilanteen vuoksi mies kykeni valloittamaan naisen ja lapsen sekä valtaamaan itselleen siittämisen isälliset etuoikeudet. Siten reitti, jonka kautta Hobbes päätyi selittämään sen, miten mies kykeni valloittamaan naisen, oli ymmärrettävissä osana kahden sukupuolen mallia hahmottelevien länsimaisten yhteiskuntien yleistä luontotendenssiä: ihmisten asema perheessä ja yhteiskunnassa hahmotettiin luontoon palautettujen biologisten roolien kautta.

Locken mukaan poliittista valtaa ei tullut perustella isällisellä vallalla. Hänen teoksensa *Two Treatises of Government* (1689) löi alkutahdit sekulaariselle patriarkaatille. Locke ei sen puitteissa vienyt loppuun asti sukupuolten tasa-arvon ideoitaan. Yhtäältä Locke painotti äidin auktoriteettia lapsiin ja edellytti myös miesten osallistuvan lasten kasvatukseen. Locke myös suositteli avioeron mahdollisuutta ja painotti naisten omistusoikeutta. Toisaalta Locken ajattelusta löytyy myös patriarkaalin käännekohta, jossa argumentaatio alkaa virrata taaksepäin. Naisten alamaisuus

avioliitossa liittyi Locken mielestä Jumalan ennustukseen, jonka ihmiset historiallaan (laeilla ja tavoilla) toteuttivat (Locke 1994 [1689], I, 47, 174). Miehen tahto oli perheessä voitolla, koska mies oli osapuolista ”kykenevämpi ja vahvempi” (mt. II, 82, 321). Sekulaarinen patriarkaatti tulkitsevi sukupuolten suhteet jumalallisen järjestyksen sijasta luonnon perustelemina faktoina.

Rousseau (1998 [1762]) teoksen *Du contrat social* mukaan luonto teki ihmisestä hyvän, vapaan ja onnellisen; yhteiskunta pahan, orjan ja onnetoman. Luonnontila merkitsi ihmisten primitiivisten olojen idealisaatiota ja näkemystä siitä, millaisiksi ne kehittivät yhteiskunnassa (ibid). Rousseau kritisoi teoksessaan *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité* Hobbesia siitä, että tämä oli pitänyt taistelua naaraista osoituksena luonnontilan kilpailusta. Luonnontilassa ei ollut Rousseau mukaan mustasukkaisuutta, kilpailua, avioliittoa, eikä preferenssiä yhdestä tai toisesta naisesta. (Rousseau 1868 [1755], 77–78.) Teoksessaan *Discours* Rousseau piti häveliäisyyttä naisten miehiä vastaan luomana keksintönä (mt. 75–76), *Émile*ssä hän naturalisoi sen (Rousseau 1981 [1762], 359). Naisen rooli kansalaisyhteiskunnassa merkitsi tästä lähtien ”luonnollista häveliäisyyttä”. Rousseau ajatteli sukupuolten moraalisten erojen laajentavan niiden luonnollisia eroja. Nainen kytkeytyi sukupuoleen kokonaan, mies oli mies vain tiettyinä hetkinä. (Mt. 358.)

Hegelin ja Snellmanin ajattelussa (ks. kappale 4.4) sukupuolten erillisiin toimintalinjoihin liittyvä yksityisen naisen ja julkisen miehen dikotomia oli vahvassa asemassa. Molemmat luonnehtivat perhettä, kansalaisyhteiskuntaa ja valtiota sukupuolten erilaisten henkisten valmiuksien ja tehtävien kautta. Molempien ajattelussa kahden sukupuolen malli oli etualalla: filosofit rakensivat erillistä maskuliinista ja feminiinistä persoonallisuutta sekä sukupuolten vahvasti polarisoituja toimintafäärejä. Toisaalta yhden sukupuolen mallin traditionaalisen sosiaalisen sukupuolen hierarkiat päättyivät nekin filosofisiin kategorioihin. Feminiininen yksityinen alue nähtiin ”alempana maailmana” ja maskuliininen julkinen alue ”korkeampana maailmana” tai ”tietoisuutena”.

Teoksessaan *Phänomenologie des Geistes* Hegel liitti naistietoisuuden perheeseen, joka merkitsi elämän primitiivistä astetta verrattuna valtion tietoiseen elämään (Hegel 1977 [1807], 266–290). Mies puolestaan toimi julkisella alueella ja hänen toimintansa ylitti yksilön ja perheen saavutukset. Hegelin mukaan miehinen toiminta ”erotti yksilön perheestä, alistuen valtaansa hänen olemassaolonsa luonnollisen ulottuvuuden ja erillisyyden, ja opetti häntä olemaan hyveellinen, elämään universaalissa ja [toimimaan] sen puolesta” (mt. 269). Perheessä toteutettu jumalallinen laki koski velvollisuuksia ja rakkautta sukulaisia kohtaan. Hegel tiivistä nämä yhteen naisten alemmaksi maailmaksi. (Lloyd 2000 [1993], 113.) Teoksen *Grundlinien der Philosophie des Rechts* (1821) mukaan naisen substantiaalinen määrittäminen oli perheessä, jossa hän toteutti siveellistä mielenlaatua. Miehen persoonallisuus toteutui julkisella ja naisen yksityisellä alueella. Hegel myös rinnasti naiset ja miehet rakentamaansa yksityisen ja julkisen lain eroon. (Hegel 1994 [1821], § 166, 165.)

Snellmanin ajattelussa naisten asemaa määrittävi vastaava yksityisen ja julkisen systeemi kuin Hegelin ajattelussa. Snellman rinnasti naiset luontoon samoin kuin Rousseau, jonka ajatukset ovat kahden sukupuolen mallin perusainesta. Perhe merkitsi Snellmanille siveellisen toiminnan perustaa. Teoksen *Läran om staten* mukaan perhevelvollisuudet oli otettava ”sisäisenä tyydytyksenä”, sillä siveys ei sietänyt pakkoa (Snellman 1928 [1842], 52). Snellman ajatteli naisen työskentelyn valtion eduksi olevan suppeaa ja välillistä, koska nainen työskenteli ”luonnon viittauksesta pääasiassa perheessä” (mt. 42). Sukupuolten tehtävien vastakohtaisuus tuli myös esiin Snellmanin soveltaessa kansakunnan äiteihin näiden ”viihtymykseksi ja onneksi” kääntyviä perhevelvollisuuksia (mt. 52).

Feministinen diskurssi Platonista Beauvoiriin. Platon piti lahjakkaiden naisten eristämistä julkisesta elämästä valtiolle vahingollisena (Platon 1999d, VI, 805a, 418). Sukupuolet sopivat samoihin tehtäviin, mikäli heillä oli sama kasvatusta ja koulutus (Platon 1999c, 451d–451e, 168). Platon piti naisia yhteiskunnan lahjakkuusreservinä. Wollstonecraft ja Mill esittivät saman ajatuksen myöhemmin edistysajattelun ja utilitarismin muodoissa (Wollstonecraft 1992 [1792], 269, 279–306; Mill 1996 [1869], 141–142, 165, 197–198.) Platonin mukaan sukupuolia koskivat samat hyveet ja tehtävät (Platon 1999a, 73a–73b, 112). Käsitys periytyi Sokrateelta, jolle sukupuolten tasa-arvo merkitsi sopusointua luonnon kanssa (Platon 1999c, V, 451c–456d, 168–175). Platon ja Sokrates perustelivat sukupuolten *samat* tehtävät, hyveet ja tasa-arvon *yhteisellä* fysiologialla, kun taas Aristoteles ei perustellut sukupuolten *eri* hyveitä ja tehtäviä fysiologialla (ks. kappale 2.3).

Poullain de la Barre julisti teoksessa *De l'égalité des deux sexes* (1677 [1673]) todistavansa fysiologisin syin, että ”kaksi sukupuolta ovat ruumiiltaan ja mieleltään tasa-arvoisia” (mt. 4). Myös naisten koulutusta käsittelevässä teoksessa *De l'Éducation des Dames* Poullain (1985 [1674]) käsittelee ihmisruumiin koostumusta. Yhden sukupuolen mallin teorioiden osalta Poullain kiisti niin ikään galeenisen käsityksen naisen alemmasta temperamentista. Vaikka kyse oli vain yhden sukupuolen mallin sisällä ymmärretyistä aste-eroista, Poullain kielsi sellaistenkin merkityksen. Hän rajasi sukupuolten biologiset erot lisääntymisfunktioon ja vastusti ehdottomasti koko ruumiin sukupuolittamista. (Mt. 107–108.) Poullain selitti sukupuolta koulutuksesta, vallasta ja historiasta käsin. Sukupuoli oli kulttuurinen konstruktio, kun taas biologinen sukupuoli ei ollut muuta kuin ruumiin yksittäinen funktio. Sukupuolielinten ero ei perustellut miehen etuoikeutettua asemaa. Poullain vaati sukupuolille tasavertaista koulutusta. (Poullain de la Barre 1677 [1673], 59–62.)

Astellin (2002 [1694]) teos *A Serious Proposal to the Ladies for the Advancement of their True and Greatest Interest* oli Lotichiuksen *Gynaecologian* (1630) ja Poullain de la Barren *De l'égalité* (1673) ja *De l'Éducationin* (1674) ohella varhaisimpia ehdotuksia naisten yhtäläiseksi kouluttamiseksi. Astell tarkasteli kuten Wollstonecraft (1992 [1792]) 98 vuotta häntä myöhemmin naisten kykyjä ja luonnetta yhteiskunnan tuottamina ja oli siten hahmottelemassa modernia *sex/gender*-käsitteistöä, jossa ”sex” käsitettiin annettuna (*given*) ja ”gender” hankittuna (*acquired*). Astellin mukaan naisten elinympäristö muovasi heidät tietynlaisiksi: ”Naisia kasvatetaan sellaisiin neuvoihin tukeutuen, jotka myöhemmin esitetään heille heidän nuhteluinaan.” (Astell 2002 [1694], II, 52.) Astell esitti naisille yliopistoa, johon nämä voisivat vetäytyä maailmallisista pahuuksista.

Mary Wortley Montagun mukaan naiset olivat kaikkialla hirvittävän tietämättömyden tilassa. Heidän luonteensa oli muokattu tietynlaisiksi vääränlaisella kasvatuksella. (Montagu 1986, 246.) Catherine Macaulay puolestaan kyseenalaisti naisten elinympäristöä rajoittaneet aksioomat, jotka vaikuttivat naiseen niin mentaalisesti kuin fyysisesti. Hän vaati naisille fyysistä harjoittelua ja yhtäläisiä opintoja miesten kanssa. (Macaulay 1996 [1790].) Wollstonecraft sovelsi pysyvästi valistuksen luonnollisten oikeuksien argumenttia naiseen. Vapaus ja tasa-arvo edellyttivät naisten rationaalisuuden kaivamista esiin miehisen yhteiskunnan konventioiden alta. Naisten luonteet olivat vääristyneet virheellisen ja puutteellisen kasvatuksen vuoksi. Wollstonecraft vastusti Rousseauin käsitystä naisten luontaisesta riippuvuudesta. Naisten riippuvuus oli hänen mukaansa tuloista luontaisten piirteiden sijasta sortavasta yhteiskunnasta. (Wollstonecraft 1992 [1792], 120.)

Myös Taylor (Mill) ja Mill pyrkivät saamaan naisen rationaalisuuden esiin. Heidän käsityksensä rationaalisuudesta tosin hieman poikkesi Wollstonecraftin käsityksestä. Rationaalisuus merkitsi heille liberaalifeministisen edeltäjänsä tavoin ihmisen autonomisuutta ja kykyä itsenäiseen

päätöksentekoon. Toisaalta rationaalisuus merkitsi heille myös ihmisen kykyä toteuttaa itseään, toimia järkevästi ja saavuttaa haluamiaan asioita. Rationaalisilla kyvyillä oli tärkeä merkitys naisen julkisen roolin kehityksen kannalta. Taylor ja Mill erosivat Wollstonecraftin ajattelusta myös viedessään sukupuolten tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden vaatimuksia tätä pidemmälle. Yhteiskunnan tuli tarjota naisille ja miehille samanlaisen koulutuksen ohella yhtäläiset poliittiset oikeudet ja yhdenvertaiset taloudelliset mahdollisuudet.

Mill piti Astellin ja Wollstonecraftin tavoin sukupuolten henkisiä ja moraalisia eroja yhteiskunnan tuottamina: ”[--] [K]iellän, että kukaan tietää [--] eri sukupuolten luonteen niin kauan kuin ne on nähty vain nykyisen kaltaisessa suhteessa toisiinsa. Mikäli olisi löydetty yhteiskunta, jossa [--] naiset eivät ole miesten kontrollin alaisia, jotakin voitaisiin tietää sukupuolten henkisestä ja moraalisesta luonteesta.” (Mill 1996 [1869], 131.) Mill kritisoi myös sukupuoliin sovellettua kaksoisstandardia: naisissa ylistettiin hyveitä, joita halveksuttiin miesten kohdalla. Tämä esti naisten vahvan persoonallisuuden kehittymistä. Naisten huolet myös koskivat liiaksi yksityistä aluetta, koska nämä keskittyivät omien ja/tai perheensä etujen ajamiseen. Millin mukaan äänioikeus oli erinomainen tapa johdattaa naiset laajemman maailmankuvan ääreen (Mill 1824, 526). Yhden sukupuolen malliin yhdistyvien naisten aseman uudistusten ohella Mill painotti sukupuolieroa. Hän ylisti naisten yksityiskohtaisuutta, konkreettisuutta ja intuitiota (Mill 1924 [1873], 156–160) sekä hyväksyi sukupuolittuneen työnjaon (Mill & Taylor 1970 [1832], 75; Mill 1996 [1869], 162–163).

Ranskan vallankumous oli antanut virikkeitä sekä uudenlaiselle antifeminismille että feminismille. Porvarillisen julkisen sfäärin laajeneminen nosti esiin kysymyksen, ketkä saivat oikeutetusti valloittaa sen asemia. Biologiasta tuli tärkeä osa sukupuolten asemaa koskevia debatteja. Antifeministit loivat argumentteja naisten soveltumattomuudesta tuottaa edistystä ja feministit argumentteja naisten kyvyistä luoda sitä. Condorcet'n mukaan naisilta ei voitu kieltää poliittisia oikeuksia biologian perusteella. Naiset kykenivät toimimaan kansalaisina ja heillä oli myös perheessä entuudestaan vahva asema. (Condorcet 1994 [1790], 98.) Ajatus sukupuolten erillisistä sosiaalisista sfäreistä toimi kilpailevien poliittisten mallien perustana. Albertine-Adrienne Necker de Saussure (1838 [1828]) piti naisia olentoina, joita koski ”hieno tunteellisuus” (mt. 2, 274). Naista ei enää ymmärretty yhden sukupuolen mallin tavoin vähempänä miehenä.

Sukupuolieroa painottanut 1800-luvun feministinen diskurssi oli reaktio yhden sukupuolen mallin luomaan ongelmaan. Mikäli naiset olivat miesten vähempiä versioita, heidän ei tullut osallistua julkiseen toimintaan tai esittää omia vaatimuksia. Ongelma ilmeni myös silloin, jos naiset todella olivat samanlaisia kuin miehet. Miehet saattoivat silloinkin edustaa naisia paremmin kuin nämä itse. Feminismin suuntaukset kääntyivät sukupuolieron malliin korvatakseen sekä teleologisen ruumiin tulkinnan, jonka perusteella feministinen kanta oli mahdoton että myös liberaalin politiikan teorian kannan, jonka mukaan julkiset toimijat olivat sukupuoleettomia (esim. Fawcett 1891).

Beauvoirin mukaan naiset saavuttivat transsendenssin neljän strategian avulla (ks. kappale 4.8). Naisten tuli osallistua työelämään, ryhtyä intellektuelleiksi, saavuttaa taloudellinen itsenäisyys ja vapautua Toisen roolista. Lisäksi naisten tuli irtautua biologisten kehojensa painolasteista ja keskittyä mieltensä vahvuuksiin. Beauvoirin transsendenssin vaatimukset assosioituivat liberaalifeminismiin. Naisten henkisen maailman, aseman ja roolien toivottiin lähentyvän miesten kykyjä, asemaa ja rooleja. Beauvoirin visiot yhdistyivät siten myös yhden sukupuolen malliin: miesten asema oli esikuva sille, mitä naisetkin tavoittelivat. Naiset olivat vaatimassa itselleen pe-

rimmiltään *samanlaista* olemisen vapautta kuin miehillä oli: ”Naiset vaativat, että heidät tunnustetaan olemassa oleviksi vastaavin perustein kuin miehet ja että heidän olemassaoloaan ei alisteta elämälle, tai ihmistä omalle eläimellisyydelleen.” (Beauvoir 1965a [1949], 112.)

1.8. *Sex/gender*-jaon kritiikki

Feministisen teorian ensimmäiselle ja toiselle aallolle tärkeä erottelu pysyvän biologisen sukupuolen (*sex*) ja muuntuvan sosiaalisen sukupuolen (*gender*) välillä on kolmannen aallon feministiteoreetikkojen piirissä osoitettu pitkään ja eri syistä ongelmalliseksi (Butler 1990; Butler 1993; Delphy 1984, 144; Sedgwick 1991). Kattava analyysi kyseisen erottelun kritiikeistä ja sen eri syistä löytyy muun muassa Eve Sedgwickin (1991) edellä mainitusta teoksesta *Epistemology of the Closet*. Myös John Hood-Williams (1996) kritisoi artikkelissaan ”Goodbye to Sex and Gender” dikotomista jakoa biologiseen ja sosiaaliseen sukupuoleen. Samalla on ironista, etteivät *sex/gender*-erottelun kriitikot kuten Hood-Williams tai Judith Butler pääse eroon itse termeistä ”sex” ja ”gender”, vaan lähinnä 1960- ja 1970-luvun feministisestä *sex/gender*-erottelun määrittelytavasta, jossa termeille annettiin vastakohtainen merkitys.

Hood-Williams kiinnittää huomiota kolmeen *sex/gender*-erottelun ongelmakohtaan. Ensinnäkin, biologisen ja sosiaalisen sukupuolen erottelussa oletetaan vastakohta paikallaan pysyvän ja muuttumattoman *biologian* sekä liikkeessä olevan ja muuttuvan *kulttuurin* välillä. Biologian ja kulttuurin vastakohtaistaminen liittyy arkikäsitukseen ”ihmisen biologiasta”. Sen mukaan biologia vaikuttaa kehossamme meistä itsestämme riippumatta tiettyjen rakenteiden ja pikkuosien kautta (luusto, sukusolut, hormonit ja geenit). ”Biologialla” viitataan tuolloin eläviin organismeihin ja niiden ulkoiisiin prosesseihin, jolloin sana biologia esiintyy käytännössä näiden asioiden synonyymina (Birke 1999 [1998], 42). Tämä käsitys on ongelmallinen siksi, että biologia saa sekä ruumiin prosessien että ”tuolla ulkona” olevan luonnon kannalta saman merkityksen. Organismien toimijuus ja myös kulttuurin vaikutus siihen jäävät huomioimatta. Käsitukseen sisältyy yksisuuntainen kausaaliketju: luonnon fyysinen systeemi vaikuttaa organismiin, mutta sosiaalinen, kulttuurinen ja organismien itseohjautuvuus eivät vaikuta siihen mitenkään.

Toiseksi, kun sosiaalinen sukupuoli on modernin *sex/gender*-erottelun puitteissa ajateltu muuntuvaksi, biologinen sukupuoli on sen vastakohtana tulkittu muuttumattomaksi ja pysyväksi (Hood-Williams 1996). Vaikka *sex/gender*-jaon taustaoletusten ongelmallisuus tuli jo esille *kulttuurin* ja *biologian* vastakohtan yhteydessä, voidaan erottelun ongelmallisuutta myös täsmentää biologisen sukupuolen ja sosiaalisen sukupuolen kategorioiden piirteiden kannalta. Koska ”sex” on ”genderin” tavoin kontingentti ja historiallisesti ja muutenkin muutuva kategoria, ja koska sosiaalisen sukupuolen käsitykset ovat myös heijastuneet eri aikoina eri tavoin biologiseen sukupuoleen, on termistä ”gender” tullut luokan ”sex” vastakohtakategoriana hyvin ongelmallinen.

Ensimmäisen aallon feministit kokivat *sex/gender*-erottelun vapauttavan naiset niin sanotusta ”biologia on kohtalo”-argumentista (esim. Millett 1999 [1969], 26–27). Judith Butlerin (1990) teoksen *Gender Trouble* mukaan biologisen ja sosiaalisen sukupuolen erottelussa lähdettiin liikkeelle siitä, että sukupuolen biologinen perusta on pysyvä ja muuttumaton, mutta sosiaalinen sukupuoli sen sijaan voi saada kulttuurissa mitä tahansa muotoja (mahdollisia tulkintoja biologisesta sukupuolesta). Toisaalta Butler huomauttaa, ettei sosiaalista sukupuolta pidetty *sex/gender*-erottelussa biologisen – eikä toisaalta biologista sukupuolta sosiaalisen – sukupuolen tuottamina.

Biologisen ja sosiaalisen välillä vallitsi katkos materiaalisten ruumiiden ja kulttuuristen käsitysten välillä. (Mt. 5–7.)

Butlerin mukaan jää lopulta selvittämättä, mikä sukupuoli on kulttuuristen diskurssien ja mikä puhdasta ja koskemattomaa ruumiiden raaka-ainetta. Sosiaalisen sukupuolen suhde kulttuuriin ei ole samanlainen kuin biologisen sukupuolen suhde luontoon: luonto ei milloinkaan kerro, mitä sukupuolen *tulisi* olla. *Sex/gender*-jako on Butlerin mielestä järkevää erottelu, koska ”sex” on ”genderin” tavoin tuotettu: ”Ehkä biologinen sukupuoli onkin aina jo sosiaalinen sukupuoli, ja näin ero biologisen ja sosiaalisen sukupuolen välillä osoittautuu olemattomaksi. Näin ajatellen ei olisi mielekästä määrittellä sosiaalista sukupuolta biologisen sukupuolen kulttuuriseksi tulkinnaksi, jos kerran biologinen sukupuolikin on sosiaalisesti sukupuolitettu kategoria.” (Butler 2008 [1990], 55.)

Butlerin johtopäätös on silti väärä: vaikka biologinen sukupuoli on sosiaalisen sukupuolen tavoin tuotettu, se ei ole sama asia kuin sosiaalinen sukupuoli. Nämä tasot eroavat muussakin mielessä kuin siinä mielessä, ovatko ne sosiaalisesti muokkautuvia. ”Sex” ja ”gender” viittaavat sukupuolen biologisiin ja sosiaalisiin tasoihin. Esimerkiksi ihmisiä syrjitään työelämässä eniten biologisen sukupuolen perusteella. Syrjinnän vaikutukset tuntuvat sosiaalisella tasolla ja siksi ne on erotettava siron perusteena käytetystä luokasta. Toisaalta tärkeä osa sukupuolisyrynnästäkin liittyy biologisten sukupuolten välimaastoon kuuluvien ihmisten kuten transseksuaalien tai intersukupuolien syrjintään (Salomäki 2005, 4). Syrjinnän peruste sijaitsee biologisessa luokassa (*sex*), mutta sen vaikutukset koetaan sosiaalisessa luokassa (*gender*). Femininiiset, maskuliiniset ja muut toimijuudet saavat vaihtuvissa sosiaalisissa konteksteissa erilaisia arvokertoimia.

Kolmanneksi, biologisen ja sosiaalisen sukupuolen erottelussa tukeudutaan Hood-Williamsin (1996) mukaan ajatukseen, jonka mukaan luonto itse ylläpitäisi tai puoltaisi vastakohtaista sukupuolierottelua. Vaikka luonnosta löytyy kaksimuotoinen sukupuoliero, kyse ei ole useinkaan vastakohtadasta. Luonnolla on yhtä hyvin tarjottavanaan hienoisia eroja ja samanlaisuuksia kuin selkeitä vastakohtia. Hienommista eroista ja sukupuoliä yhdistävistä piirteistä löytyy monia esimerkkejä. Kun kriteereinä käytetään esimerkiksi hormoneja, hedelmällisyyttä, ulkoisia sukuelimiä, kromosomeja ja identiteettejä ihmiset voidaan jakaa 17 sukupuoliluokkaan (Sipilä 1998, 30–31; ks. myös Kaplan & Rogers 1990, 217–225; Jost 1970, 71). Sukupuolen kaksijakoisessa sosiaalisessa todellisuudessa tällaisia hienompia eroja ei tyypillisesti huomoida.

Toisaalta sukupuolten yhteiset piirteet ovat voineet jäädä vastakkaisen sukupuolierottelun jalkoihin. Esimerkiksi Ernst Laqueur joutui 1930-luvulla tutkimusryhmineen tieteelliseen paitsioon löydettyään estrogeenia maskuliinisuutta vahvasti symboloivan orin virtsasta (Laqueur ym. 1927, 859; ks. myös Schiebinger 2000b, 5–6; Oudshoorn 1994, 6–9; Oudshoorn 2000 [1990], 111–112). Sukupuolieroa rakentaneet länsimaiset yhteiskunnat eivät ehkä halunneet tuolloin kuulla sukupuolten yhteisistä piirteistä. Silti sukupuoliä yhdistävät piirteet voisi nostaa eroja tärkeämmiksi. Mies ja nainen muistuttavat enemmän toisiaan kuin mitkään muut oliot maailmassa. Dorothy L. Sayers (2005 [1938]) pohti esseessään ”The Human-Not-Quite-Human”, miksi naisesta puhuttiin ”vastakkaisena sukupuolena” (*opposite sex*) eikä ”vierekkäisenä sukupuolena” (*neighboring sex*)? Eivätkö miehet ja naiset ole eläneet ja rakentuneet subjekteina enemmän toistensa kanssa ja vierellä kuin toisiaan vastatusten? Miksi tämä idea ei kelvannut valistuksen lääkäreille ja biologeille?

Myös ”heteronormatiivisuus” eli heteroseksuaalisuuden pitäminen oikeana tai luonnollisena seksuaalisuusmuotona on tukenut muutosta kohti sosiaalista järjestystä, jonka perustana on pi-

detty biologista sukupuolieroa ja sukupuolten täydentävyyttä. Jon Wardin (1987) artikkelin ”The Nature of Heterosexuality” mukaan termi ”heteroseksuaalisuus” esiintyi ensi kertaa viktoriaanisen seksuaalitieteen tutkimuksissa vuonna 1892. Tutkimuksissa kartoitettiin ja luokiteltiin ihmisten erilaisia perversioita. Perversioiksi luokiteltiin muun muassa negrofilia, eläimiin sekaantuminen ja homoseksuaalisuus. (Ibid.) Edellisen vuoksi seksuaalisuus onkin monesti määritelty ensisijaisesti biologisina eroina sukupuolten välillä ja sukupuolten erot niihin sisällytetyn heteroseksuaalisen lisääntymisfunktion kautta. Nämä käsitykset taas ovat perustuneet usein taustaoletukseen, jonka mukaan ”heteroseksuaalisuuden luonto on ’luonto’ itsessään” (Ward 1987, 146). Modernin yhteiskunnan heteroseksuaalisuuden idealisaation pystyttämiseen kului oma aikansa ja sen historia onkin periaatteessa erillinen ja itsenäinen tutkimusalueensa (esim. Foucault 1998 [1976]).

Kaikkiaan on ironista, ettei *sex/gender*-jaon feministisissä kritiikeissä olla päästy eroon termeistä ”sex” ja ”gender”. Vaikka termeillä ei enää nähdäkään vastakkaisia merkityksiä, se ei tarkoita, etteivätkö jaottelun kriitikotkin yhä operoisi tuolla termistöllä. Näyttää siltä, että *sex/gender*-erottelun kritiikki usein siirtää sukupuolen sosiaalisen tuottamisen rajaa lähemmäs *kulttuuri/luonto*-jakoa: ruumis nähdään luonnonmateriaalina ja inhimillinen kulttuuri sitä muokkaavana tekijänä.

2. SUKUPUOLIERON KÄSITYKSIÄ: ANTIIKKI-RENESSANSSI

Naisella on tietenkin oltava pienemmät, vähemmän täydelliset kivekset (*testes*), ja naisissa syntyvän siemennesteen on oltava heikompaa, kylmempää ja kosteampaa (sillä nämä asiat seuraavat välttämättä naisen puutteellisesta lämmöstä).

CLAUDIOS GALENOS

Rinnat ovat naisen koristus, jos ne ovat sopusuhtaiset. Suuret ja pulskat eivät ole parhaat, eivätkä ne erityisesti kaunista, lupaavat paljon ja antavat vähän.

MARTTI LUTHER

Tutkin luvun 2 alkuosassa antiikin filosofien ja lääkäreiden – pääasiassa Aristoteleen¹¹ (384–322 eaa.), Herofiloksen (335–280 eaa.) ja Galenoksen¹² (130–200 jaa.) – käsityksiä miehen ja naisen kehoista ja sukupuolielimistä. Tutkin mainittujen kirjoittajien käsityksiä selvittääkseni ensinnäkin Aristofaneen Platonin dialogissa ”Pidot” mainitsemaa myyttiä, jonka mukaan Zeus oli toinen toisiaan etsineitä ihmisiä säälittyään sijoittanut miehillä sukupuolielimet ruumiin ulkopuolelle ja naisilla ruumiin sisäpuolelle (Platon 1999b, 191b, 104). Millaisen merkityksen ja sovellutuksen tämä Zeuksen myytti sai antiikin lääketieteen ja filosofian käytännössä? Toiseksi, tutkin mainittujen filosofien ja lääkäreiden käsityksiä selvittääkseni, millä tavoin heidän käsityksensä ruumiista ja sukupuolielimistä kytkeytyivät anatomiseen yhden sukupuolen malliin.

Naisten ja miesten väliset suhteet nähtiin 1600-luvulle saakka yleisesti niin filosofiassa kuin lääketieteessä hierarkkisinä. Myös anatomisia eroja tarkasteltiin tyypillisesti asteittaisina eroina. Mies oli täydellinen olento, johon vähemmän täydellisiä tai puutteellisia olentoja verrattiin. Aristoteleen teoksen *Eläinten syntymisestä*, lat. *De Generatione Animalium* mukaan nainen oli nainen tiettyjen ominaisuuksien puutteesta. Naiset kärsivät filosofin mukaan myötäsytymisestä vajavuudesta. (Aristoteles 1990, I, 728a, 82f; vrt. myös Aristoteles 1991a, V, xi, 538a13.)

Millaisista lähtökohdista Aristoteles tarkasteli naisia ruumiiltaan ja sielultaan vajavaisina? Aristoteleen sukupuolten välisiä anatomisia eroja koskevat metaforat ovat tarkasteltavissa yhden sukupuolen mallin avulla. Teoksessa *Eläinten syntymisestä* Aristoteles totesi aluksi, että miehen ja naisen elimet olivat kohtua lukuun ottamatta samoja, mutta katsoi lopulta myös kohdun viittaavan samaan anatomiseen rakenteeseen kuin kivespussin (*scrotum*). Aristoteleen mukaan kohtu oli ”aina kaksiosainen kuten miehen kiveskin on aina kaksiosainen” (Aristoteles 1990, I, iii, 716b, 33).

¹¹ Tutkimuksessa analysoidut Aristoteleen biologian teokset ovat *Eläinten syntymisestä*, engl. *Generation of Animals* (1990) sekä *Eläinten historia*, engl. *History of Animals* (1965 [kirjat I–III] ja 1991a [kirjat VII–X]). Lisäksi viittaa Aristoteleen anatomian osalta Pseudo-Aristoteleen teokseen *Ongelmia*, engl. *Problems* (Aristoteles 1970). Näissä teoksissa Aristoteles johtaa anatomiset havainnot niitä itseään tärkeämmistä metafysisistä totuuksista. Aristoteleen biologisiin teoksiin kuuluu myös teos *Eläinten osista* (*De Partibus Animalium*), johon en viittaa tilan puutteen vuoksi.

¹² Galenoksen teos *Elinten hyödyllisyydestä*, lat. *De usu partium* on antiikin lääketieteen ja anatomian tärkeimpiä teoksia. Teos vaikutti näiden tieteiden kehitykseen antiikissa, keskiajalla ja varsinkin renessanssissa. Kirja on kirjoitettu muinaiskreikaksi, mutta siihen viitataan tietehistoriallisessa kirjallisuudessa usein latinankielisen käännöksen otsikolla. Käytössäni on ollut teoksen englanninkielinen käännös *On the Usefulness of the Parts of the Body* (1968), joka kattaa alkuteoksen molemmat osat (1–2). Viittaan tutkimuksessani myös Galenoksen siemennesteen luontoa käsittelevään teokseen *De semine* (engl. *On Semen* 1992).

Aristoteleen käsitykset olivat osa hänen aikalaistensa keskuudessa tavanomaista ajattelusuuntausta, jossa miehen ja naisen ruumiinosa pyrittiin sovittamaan saman anatomisen mallin puitteisiin. Vaikka Aristoteleen mukaan nainen ja mies olivat ”vastakohtia”, nainen ei poikennut miehestä muodon vaan materian suhteen. Naisen ja miehen ero ei ollut ympyrän ja kolmion kaltainen ero, vaan samanlainen kuin eri ympyröiden ja kolmioiden välillä.¹³ Myös esimerkiksi mustien ihmisten ero valkoisiin nähden oli filosofin mukaan väriin liittyneessä sattumanvaraisessa erossa. (Aristoteles 1984, X, 1058a29ff; Aristoteles 1991a, V, xi, 538a13.)

Aristoteleen tavoite sommitella ruumiit yhden mallin puitteisiin liittyi metafyyssiseen maailmankuvaan, jossa ilmiötä pyrittiin tulkitsemaan tiettyjen abstraktien periaatteiden eli periaatteiden kautta. Miestä koskenut periaate oli abstrakti ja aktiivinen, naista koskenut periaate konkreettinen ja passiivinen (ibid.). Se, miksi Aristoteles pyrki sovittamaan naisen nimenomaan miehiseen malliin eikä päinvastoin periytyi niin ikään metafysiikasta: miehen määritellyt vaikuttava syy oli ylempiävoimainen kuin naisen määritellyt materiaallinen syy (Aristoteles 1990, I, ii, 716a). Mies oli ruumiin normi ja nainen se, joka poikkesi siitä. Abstrakti ja aktiivinen toimija kykeni luomaan elämää, konkreettinen ja passiivinen toimija ainoastaan vastaanottamaan sitä.

Antiikin lääketieteessä kohdunkaulan (*the cervix*) ja vaginan (*vagina*) tulkittiin muodostavan naisen sisäisen peniksen. *Eläinten historian* kymmenennessä luvussa Pseudo-Aristoteles kirjoittaa naisen siemennesteestä ja sukupuolielinten anatomiasta. Kyseisen teoksen viimeistä lukua (kirja X) ei siis voi pitää autenttisen Aristoteleen kirjoittamana, sillä Aristoteles ei muissa biologian teoksissaan esitä naisten erittävän spermaa muistuttavaa paksua ja elävöittävää siemennestettä.

Nainen erittää yhdynnän aikana siemennestettä kohdun suun edessä olevalle alueelle, minne myös mies erittää omaansa. Näin sen vuoksi, että nainen kykenee vetämään sen sieltä käsin sisäänsä tuulen avulla eli aivan kuten suiden tai sierainten avulla. Tie, jonka kautta siemenneste kulkee naisten sisässä konstituoituu seuraavasti. Naisilla on putki [engl. *tube*, kreik. *kaulos*], joka on samanlainen kuin miehen penis, mutta joka vain sijaitsee heidän ruumiinsa sisäpuolella. Naiset päästävät ulos tuulta tämän putken ja sen yläpuolella kulkevan pienen kanavan kautta, josta he virtsaavat. Tässä on myös syy siihen, miksi naisten halutessa rakastella, kyseinen kohta ei ole samassa tilassa, jossa se ennen heidän kiihottumistaan oli. (Aristoteles 1991a, X, 5, 637a16–26.)

Aristoteles käyttää yleisluontoista termiä *kaulos* puhuessaan miehen ja naisen lisääntymiselimistä. Silti Aristoteleen ensisijaisena kiinnostuksen kohteena eivät olleet anatomiset havainnot eivätkä etenäkään vastakkaiset biologiset sukupuolet¹⁴ ja niiden keksiminen, vaan korkeammat metafyyssiset totuudet, joita mainitunkaltaisten anatomisten yksityiskohtien tarkoitus oli havainnollistaa.

Aristoteleen käyttämä kreikankielinen termi *kaulos* viittaa yleisesti onttoon, putkimaiseen rakenteeseen. Edellä olleessa sitaatissa se viittaa selvästi johonkin naisen anatomiseen osaan, vaikka jääkin epäselväksi, mihin – kohdunkaulaan, kohdunkaulan kanavaan, näiden yhdistelmään vai

¹³ Käsittelem Aristoteleen metafyyssisiä käsityksiä liittyen periaatteessa kaikkeen hänen esittämäänsä, mutta toisaalta myös erillisenä kokonaisuutena teoksessa *Metafysiikka*, engl. *Metaphysics* (Aristoteles 1984).

¹⁴ Kahden sukupuolen mallin myötä ”naisen vagina” on alkanut viitata johdonmukaisesti tyhjän tilaan tai aukkoon. Sukupuolielimiä koskevan suosituksen metaforan mukaan naisen emätin on kuin ”tuppi” tai ”huotra” (*vagina*), jonne mies laittaa miekkansa (*peniksensä*). Myös latinankielinen terminologia on tässä suhteessa yksiselitteinen: *vagina* merkitsee sekä naisen emätintä (ulkoisten sukuelinten ja kohdun välistä anatomista osaa) että miehen tai puukon tuppea. Lääketieteellisessä merkityksessä *vagina* viittaa tuppeen, jänteenomaiseen elimeseen tai peittävään suojaan.

jopa klitorikseen, joka Aristoteleen mukaan myös mahdollisesti oli rakenteeltaan ontto. Mutta merkitsipä *kaulos* Aristoteleen tekstissä sitten mitä tahansa, hän joka tapauksessa puhuu siitä aivan kuin se toimisi naisten sisäisenä peniksenä – putkena, joka peniksen ja vaginan tavoin koostuu ”paljosta lihasta ja rustosta” (Aristoteles 1991a, III, i, 510b13).

100- ja 200-luvuilla eläneen kreikkalaislääkäri Soranoksen¹⁵ elinaikana vaginan samastaminen penikseen eteni entistä pidemmälle. Soranoksen *Gynekologian* mukaan ”vaginän sisäosa kasvoi kohdun kaulan ympärille vastaavasti kuin esinahka kasvoi miehillä terskan ympärille” (Soranos 1956, I, ix, 16, 14).¹⁶ Vaginaa ja sen ulkoisia rakenteita pidettiin naisen sisäisen peniksen esinahkana. Toisen vuosisadan myötä termistä *kaulos* oli tullut tavanomaisin penikseen viitannut sana. *Aidoionin* (eli ”naisen privaatin osan”) ”ulkonevaa osaa, jonka kautta virtsarakon neste valui” kutsuttiin myös *kaulokseksi* kuten vuosina 134–192 jaa. elänyt Julius Pollux esitti lääketieteen terminologiaa käsittelevässä kokoomateoksessaan *Onomasticon* (Pollux 1900, II, 171).

Aristoteleena esiintyvä henkilö (Pseudo-Aristoteles), joka on kirjoittanut *Eläinten historian* kymmenennen luvun, on todennäköisesti ajatellut jotakin edellisen kaltaista kirjoittaessaan kohdun erittävän (*proiethai*) orgasmin kuluessa siemennestettä kohdunkaulan kautta samaan paikkaan, minne penis erittää sitä oman orgasminsa kuluessa (Aristoteles 1991a, X, iv, 636a6–7). Sikäli kuin luvun kirjoittaja on ajatellut asioista samalla tavalla kuin Soranos, tulisi kohdun siinä tapauksessa erittää nestettä oman esinahkansa sisään. Autenttisen Aristoteleen mukaan kuitenkin kohtu koostui huokoisesta materiaalista. Filosofin piirsi sen lasikupin tavoin pystyasentoon eikä katsonut sen erittävän siemennestettä (Aristoteles 1990, II, iv, 739b1–20; Aristoteles 1991a, VII, iii, 583a15–16).

Yhtä kaikki, kun anatomian asiantuntijat antiikin Kreikassa ja Roomassa puhuivat sukupuolten eroista, he eivät katsoneet tarpeelliseksi kehittää yksityiskohtaista sanastoa sukupuolielimistä. Naisia koskeneelle erilliselle terminologialle ei ollut tarvetta, koska naisen keho oli yksinkertaisesti kylmempi, epätäydellisempi ja vähemmän potentiaalinen kuin miehen keho. Myöskään elimellisillä viittauskohteilla ei sellaisenaan ollut niin paljon merkitystä kuin metafysisillä hierarkioilla, joita ruumiit havainnollistivat. Lisäksi Hippokrates, Aristoteles, Soranos ja Galenos ajattelivat, että eläimillä tehtyjen leikkausten tuloksia voitiin varsin huoletta yleistää ihmisiin.

Myös kreikkalaissyntyinen, mutta merkittävimmin Roomassa vaikuttanut lääkäri Claudios Galenos (Galenos Pergamonilainen) tarkasteli naisia Aristoteleen ja Soranuksen tavoin yksisukupuolisen kehon puitteissa. Teoksessa *Elinten hyödyllisyydestä*, lat. *De usu partium* Galenos (1968 [175 jaa.]) ulotti käsityksensä ”naisista miehinä” lisääntymistä koskeviin ruumiinosiin saakka: naisen munasarjat merkitsivät ”miehen sisäänpäin kääntyneitä kiveksiä”, naisten ulkoiset sukuelimet ”miehen esinahkaa” ja naisen vagina ”miehen penistä” (mt. 2, 628–629).

¹⁵ Viitaan Owsei Temkinin ja muiden (1956) kääntämään Soranoksen teokseen *Soranus' Gynecology*, kreik. *Gynaecia*. Soranos nojasi vastaaviin sukupuolielinten ja ruumiinnesteiden rinnastuksiin kuin Galenos, toisaalta hän teuteutui lähes vastaavaan ruumiinnesteiden tasapainoajatteluun kuin Hippokrates. Soranos ei käsitellyt ilmiötä kuten naisten liikaverisyyttä varsinaisesti sairautena eikä siksi kehittänyt siihen erityisiä parannusmenetelmiä kuten Hippokrates.

¹⁶ Owsei Temkinin mukaan Soranuksen putkesta käyttämä sana oli sama kuin hänen peniksestä käyttämänsä sana. Ensimmäisellä vuosisadalla kirjoittanut Celsus puolestaan käytti sanaa *caulis* (engl. *stalk*, suom. varsi tai sauva, jonka hän oli omaksunut kreikankielisestä sanasta *kaulos*) penikseen viittaavana standarditerminä. Caelius Aurelius taas käytti sanaa *kaulos* synonyymina termistä *aidoion*, joka oli yleinen penistä ja naisen sukupuolielimiä merkinnyt termi. Aurelius ja muut latinaksi kirjoittaneet lääkärit tulksitsivat *aidoionin* viittaavan myös sanaan *ueretrum*, joka oli toinen yleisesti käytetty latinankielinen termi peniksestä. (Temkin 1973; Adams 1982, 26–27, 52–53.)

Galenos kehotti lukijoitaan tekemään ajatuskokeen ja kuvittelemaan elinten rakennetta pääsään: ”Käännä ulospäin naisen sisälle kääntyneet elimet, ja kaksinkertaista sitten mielessäsi miehen [sukupuolielimet], niin tulet löytämään saman molemmilta joka suhteessa.” (Mt. 2, 628.) Mikään ei ollut Galenoksen mielestä ilmeisempää kuin naisen ymmärtäminen miehen epätäydellisenä versiona: ”Ole hyvä ja ajattele ensin miehen [ulkoisia sukupuolielimiä] sisälle kääntyneinä ja laajentuneina peräsuolen ja virtsarakon välillä. Sikäli kuin näin on, ottaa kivespussi pakostakin kohdun paikan, kivesten jäädessä roikkumaan sen ulkopuolelle ja viereen kummallekin puolelle.” (Mt. 2, 629.)

Galenos ajatteli miehen peniksen vastaavan naisen kohdunkaulaa ja vaginaa, ja esinahan naisen häpyhuulia. Kummallakin sukupuolella oli vastaava määrä täsmälleen samoja elimiä. Sen vuoksi naisen ja miehen sukupuolielimet olivat periaatteessa aivan yhtä monimutkaisia. Nurin niskoin käännettyinä ne pakostakin viittasivat toinen toisiinsa. Galenos kehotti ottamaan tällaisen mahdollisuuden huomioon:

Ole hyvä ja ajattele myös kohtua ulospäin kääntyneenä ja esiintyntyneenä. Eivätkö silloin kivekset (lat. *orcheis*, engl. *testicles* + mod. engl. *ovaries*) jää pakosta kohdun sisälle? Eivätkö silloin kivekset sisälly kohtuun aivan kuten ne sisältyvät kivespussiin (*scrotum*)? Ja eikö kaulasta [*the cervix & vagina*], joka tähän asti on jäänyt välilihan sisään kätkeytyksi, mutta joka nyt roikkuu [ruumiin ulkopuolella ylimääräisenä] lisänä, olekin tuolloin tehty miehen ulkoinen ruumiinjäsen [eli penis]? (Mt. 2, 628–629.)

Galenoksen mukaan emme voineet löytää ”yksittäistä naisen osaa, joka olisi ylimääräinen, ja joka ei olisi yksinkertaisesti vaihtanut paikkaa” (mt. 2, 629). Sen sijaan, että Galenos olisi eritellyt sukupuolet erillisellä anatomialla, hän sovitti naisen ja miehen *yhteisen anatomian* puitteisiin. Naisilta löytyi täsmälleen sama määrä täsmälleen samanmuotoisia elimiä kuin miehiltä. Ainoa merkittävä anatominen ero miesten ja naisten välillä koski siis käytännössä sukupuolielinten erilaista sijaintia. Miehillä elimet olivat kehon ulkopuolella, naisilla ruumiin sisäpuolella.

Myös teoksessa *Siemenestä*, lat. *De semine* Galenos toisti näkemyksensä miehen ja naisen sukupuolielinten eroavuudesta vain sijaintinsa osalta: ”Naisella on kivekset mukaan luettuna siementiehyet hyvin vastaavasti kuin miehellä kummallakin puolella kohtua. Ainoa ero on siinä, että miehen [kivekset] sisältyvät kivespussiin [*scrotum*] ja naisen eivät”. (Galenos 1992 [170], 4, 596.) Galenoksen metaforan mukaan nainen oli epätäydellinen ihminen vastaavan periaatteen mukaisesti kuin kontiainen (tai maamyrrä, lat. *talpa europaea*) oli epätäydellinen eläin.

Kontiaisen silmissä voit nähdä jotain samankaltaista. Kuten olen sanonut, kontiaisella on lasimaisen ohut ja kristallinkirkas ruumiinneste, ja vaippa, joka ympäröi nesteitä ja versoaa selkäydinkalvosta. Niillä on silmät vastaavasti kuin eläimillä, joilla on niille käyttöä. Mutta kontiaisen silmät eivät aukea eivätkä työnny ulospäin, vaan ovat jääneet sisäpuolelle epätäydellisesti ja pysyttelevät siellä kuten muilla eläimillä niiden ollessa vielä kohdussa. (Galenos 1968 [175], 2, 629.)

Toisaalta Galenoksen sukupuolielinten homologiaat olisivat voineet johtaa myös päinvastaiseen päätelmään: mies on epätäydellinen nainen. Epätäydellisyys olisi merkinnyt miesten elinten olemista väärässä paikassa eikä päinvastoin. Jos molemmilla on samat elimet, ei tästä voida päätellä, kummalla ne ovat oikeissa ja kummalla väärissä paikoissa. 1800-luvulla elänyt lääkäri Elizabeth Blackwell (1894 [1884]) esittikin tällaisen tulkinnan Galenoksen homologioista teoksessaan *The Human Element in Sex: Being a Medical Enquiry into the Relation of Sexual Physiology to Christian Morality*. Nainen oli täydellinen olento, johon epätäydellistä miestä verrattiin.

Heinrich von Stadenin (1989) teoksen *Herophilus: The Art of Medicine in Early Alexandria* mukaan Galenos siteerasi laajalti aleksandrialaisen anatomi Herofiloksen tutkimuksia. Galenos pyrki saamaan tältä tukea näkemykselleen, että naisilla kivekset olivat siemennestekäytävillä samoin kuin miehillä. Ainoa ero miehen ja naisen välillä tuolloin oli, että miehen kivekset olivat kivespussin sisällä ja naisen kivekset eivät. Naisten munasarjoille ei esitetty omaa nimeä. Myös kielissä tämä puute näkyi selvästi. Esimerkiksi Galenos viittasi naisten munasarjoihin samalla latinankielisellä termillä (*orcheis*), jolla hän viittasi miesten kiveksiin (*testes*). (Mt. 168, 185–186.)

Herofilos puhui munasarjoista kreikankielisellä termillä *didymoi* (engl. *twins*, suom. *kaksoset*). Stadenin mukaan tämä oli toinen yleisesti käytetty kreikankielinen sana, jolla viitattiin kiveksiin. Herofilos oli syvällisesti kiinni naisen mieheen rinnastaneessa ajattelumallissa. Hän oletti esimerkiksi munanjohtimien – eli siemenkäytävien, jotka lähtevät kummastakin kiveksestä – kasvavan naisella munarakkulan kaulalle aivan kuten ne kasvavat niihin miehellä. (Mt. 185–186, 234.) Myöhemmin myös Aristoteles omaksui idean, mutta tähdensi lisäksi, etteivät naisten kivekset tuottaneet hedelmöittävää siementä, koska näiden kiveksistä kohtuun johtaneet siemenkäytävät olivat sotkussa. Naisten siementiehyet eivät kyenneet kuljettamaan kohdun suulle jalostunutta lisääntymismateriaalia, vaan aines palasi muualle elimistöön. (Aristoteles 1990, I, iv, 717a8–b10.)

Millä logiikalla miehen ja naisen lisääntymiselimet ymmärrettiin antiikissa ja eurooppalaisessa lääketieteessä yleisesti 1590-luvulle saakka yhden morfologian mukaisesti? Miksi Aristoteles ja Galenos eivät pitäneet sukupuolia biologisesti täysin erillisinä kategorioina, vaikka tunnistivatkin kahden tai useamman sosiaalisen sukupuolen olemassaolon? Antiikin, keskiajan ja jossain määrin myös renessanssin anatomian käsityksiä voi valaista yhden sukupuolen mallin käsitteen ohella myös sosiaalisen (*gender*) ja biologisen sukupuolen (*sex*) eri merkitystasojen avulla.

Helkiah Crooken (1576–1635) teoksen *Mikrocosmographia* (1615) mukaan tuli, vesi, ilma ja maa muodostivat antiikissa neljä maallisen sfäärin elementtiä. Jokaisella elementillä oli erilliset piirteet. *Tuli* oli kuuma ja kuiva, *vesi* kylmä ja kostea, *ilma* kostea ja kuuma sekä *maa* kylmä ja kuiva elementti. Ihmisruumis koostui kosmoksen elementtejä vastanneista neljästä ruumiinnesteestä. *Keltainen sappi* oli tulen tavoin kuumaa ja kuivaa, *lima* veden tavoin kylmää ja kosteaa, *veri* ilman tavoin kosteaa ja kuumaa sekä *musta sappi* (tai ”melankolinen neste”) maan tavoin kylmää ja kuivaa.

Antiikissa seksuaaliset ja muunlaiset temperamentit määriteltiin kuuman ja kylmän sekä kostean ja kuivan taipumuksina. Kaikilla maailmankaikkeuden asioilla oli oma temperamenttinsa. Kuumia ja kuivia asioita kuten aurinkoa pidettiin maskuliinisina, kylmiä ja kosteita asioita kuten kuuta ja maan läntisiä osia feminiinisinä. Lisäksi aurinkoon assosioitunut taivaan kuningas *Osiris* edusti miehen prinssiippiä ja kuuhun yhdistetty taivaan kuningatar *Isis* naisen prinssiippiä. (Schiebinger 1989, 161.)

Edellisessä mielessä ”maskuliinisuudella” ja ”feminiinisyydellä” ei ollut niinkään tekemistä miesten ja naisten biologisten piirteiden tai seksuaalisen luonnon kanssa, vaan maskuliinisuus ja feminiinisyys olivat tulosta maailmankaikkeuden maallisista elementeistä: tulesta, vedestä, ilmasta ja maasta sekä niiden erilaisista sekoituksista. Biologisten sukupuolten erot heijastivat dualistisia prinssiippejä, jotka lävistivät koko kosmoksen ja siten myös yksittäiset mies- ja naisruumiit. Ruumiit eivät määränneet ihmisen kohtaloa, vaan päinvastoin ihmisen kohtalo ilmeni tämän anatomiasta.

Myös Aristoteleen voi tulkita pitäneen sosiaalisen sukupuolen piirteitä eli maskuliinisuutta ja feminiinisyttä ensisijaisina sukupuolen määreinä. Kyse oli abstrakteista miehen ja naisen prinssi-

peistä, joihin nähden ihmisruumiin konkreettiset osat kuten lisääntymiselimet olivat vain pelkkiä instrumentteja. Ihmisen lisääntymiselimet olivat välttämätön osa jumalan luomistyön kokonaisuutta. Aristoteleen mukaan mies oli aktiivinen, liikkeen aiheuttava periaate ja nainen passiivinen, liikkeeseen asetettu materiaallinen periaate.

Kuten jo mainitsimme, voimme huolelta asettaa syntymisen pääperiaateiksi miehen ja naisen. Miehellä on liikkeen ja luomisen periaate, naisella materiaalin [periaate]. ”Mieseläimellä” tarkoitamme sitä, joka luo toisessa ja ”naisella” sitä, joka luo itsessään. Tämän vuoksi myös kosmologit puhuvat maasta naisen kaltaisena ja kutsuvat sitä ”äidiksi”, kun taas taivaalle ja auringolle ja muille vastaaville he antavat nimet ”luoja” ja ”isä”. (Aristoteles 1990, I, ii, 716a.)

Samalla ihmisen seksuaalisen luonteen määrittelyt lämpö määritteli biologisen sukupuolen faktat. Looginen järjestys sosiaalisen ja biologisen sukupuolen välillä oli erilainen kuin modernissa kulttuurissa, jossa mielivaltaisen *gender*-kategorian on nähty heijastavan vakaata *sex*-kategoriaa eikä päinvastoin. Sosiaalinen sukupuoli merkitsi sukupuolten olemisen varmempaa perustaa, kun taas biologinen sukupuoli tarkoitti olemisen liikkuvampaa ja epävarmempaa tekijää.

Galenoksen mukaan miesten ja naisten sukupuolielimet sijaitsivat sukupuolten poikkeavien lämpötilaerojen vuoksi välttämättä eri paikoissa. Vastaavasti kuin ihmiset olivat täydellisimpiä eläimiä, miehet olivat täydellisimpiä ihmisiä. Tämä kaikki oli seurausta miehen lämmön täydellisyyden periaatteesta. Sen mukaan vitaalinen lämpö oli Luonnon tärkein instrumentti. Se merkitsi ”kuolemattoman elämän substanssia”. Eläinten kohdalla luonnon luomistyö oli jäänyt vajaaksi. Samoin naisesta oli kehittynyt miestä epätäydellisempi vähemmän lämpönsä vuoksi.

Ja vastaavasti kuin kontiaisella on epätäydelliset silmät – vaikkakaan ei varmasti yhtä epätäydelliset kuin niillä eläimillä, joilla ei ole silmistä mitään jälkeä – niin samoin nainen on lisääntymiselimensä osalta vähemmän täydellinen kuin mies. Näin siksi, että lisääntymiselimet luotiin naisen sisäpuolelle silloin, kun hän oli vielä sikiössä, ja jolloin hänen elimensä eivät puutteellisen lämmön vuoksi kyenneet nousemaan esiin ja työntymään kehon ulkopuolelle. (Galenos 1968 [175], 2, 630.)

Galenoksen ajattelussa naisen elimet ilmensivät tämän epätäydellistä lämpöä, joka puolestaan kertoi viime kädessä naisen vähempiarvoisesta sosiaalisesta sukupuolesta. Käsitteen voisi ilmaista tiivistetysti sanomalla, että naisen kohtalo ilmeni tämän anatomian kautta. Väite on vastakkainen Sigmund Freudin väitteelle, jonka mukaan ”anatomia on naisen kohtalo” (vrt. kappale 4.7).

Mitä luvun 2 alkuosasta saatiin tutkimustulokseksi?¹⁷ Aristoteleen mukaan naisen määrittäjä naiseksi ominaisuuksien puute. Naiset olivat myötäsyttyisesti vajavaisia. Tarkastelin Aristoteleen anatomisia metaforia yhden sukupuolen mallin avulla. Teoksessa *Eläinten syntymisestä* Aristoteles piti miehen ja naisen elimiä samoina kohtua lukuun ottamatta, mutta päätteli lopulta kohdunkin viittaavan samaan rakenteeseen kuin kivespussin. Aristoteleen käsitykset liittyivät antiikin ajatteluun, jossa sukupuolten ruumiinosia sovitettiin saman anatomian mallin puitteisiin.

¹⁷ Kappaleen alussa mainittu myytti, jonka mukaan Zeus oli sijoittanut naisilla penikset heidän kehonsa sisäpuolelle osoittautui ”todenmukaiseksi”. Aristoteles, Herofilos ja Galenos tulkitsivat naisten elinten poikkeavan miesten elimistä vain siinä, että ne sijaitsivat ruumiin sisäpuolella. Antiikin anatomian asiantuntijat eivät pitäneet tarpeellisenä luoda sukupuolisesti eriytynyttä sanastoa sukupuolielimistä. Naisen kehoa lähestyttiin yksinkertaisesti puutteellisenä (Aristoteles) tai epätäydellisenä (Galenos). Simone de Beauvoirin (1965ab [1949]) teoksen *Le deuxième sexe* ajatus naisesta Toisena sukupuolena on siten ainakin lääketieteen historian kannalta osuva. Beauvoirin ranskankielinen termi *deuxième* tarkoittaa sekä jälkimmäistä (järjestyksessä toinen) että eksistentiaalista merkitystä Toinen (*l'Autre*).

Aristoteles tulkitse ilmiöitä abstraktien periaatteiden eli periaatteiden avulla. Miehen periaate oli abstrakti ja aktiivinen, naisen periaate konkreettinen ja passiivinen. Se, miksi Aristoteles sovitti naisen miehiseen malliin, periytyi niin ikään metafysiikasta: miehen määritellyt vaikuttava syy oli ylempiarvoinen kuin naisen materiaalinen syy. Abstrakti ja aktiivinen mies loi elämää, konkreettinen ja passiivinen nainen vastaanotti sitä. Antiikin lääketieteen mukaan kohdunkaula ja vagina muodostivat naisen peniksen. Myös Pseudo-Aristoteles kirjoitti *Eläinten historiassa*: ”Naisilla on putki, joka on samanlainen kuin miehen penis, mutta vain sijaitsee ruumiin sisäpuolella.” Aristoteleen kiinnostuksen kohteena eivät olleet anatomiset totuudet, vaan korkeammat metafysiset totuudet, joita ruumiit havainnollistivat.

Lääkäri Soranuksen aikana vaginan samastaminen penikseen eteni yhä pidemmälle. Soranuksen *Gynekologian* mukaan ”vaginän sisäosa kasvoi kohdun kaulan ympärille vastaavasti kuin esinahka kasvoi miehillä terskan ympärille”. Vaginaa ja sen ulkoisia rakenteita pidettiin naisen peniksen esinahkana. Toisen vuosisadan myötä termistä *kaulos* tuli yleisin penikseen viitannut sana. *Aidoionin* eli ”naisen privaatin osan ulkonevaa osaa, jonka kautta virtsarakon neste valui” kutsuttiin myös *kaulokseksi* kuten Julius Pollux esitti lääketieteen hakuteoksessaan *Onomasticon*.

Antiikin anatomian asiantuntijat eivät pitäneet tarpeellisena luoda sukupuolisesti eriytettyä sanastoa sukupuolielimistä. Sukupuolten erilliselle terminologialle ei ollut tarvetta. Naisen kehoa lähestyttiin vain kylmempänä, epätäydellisempänä ja vähemmän potentiaalisena kuin miehen kehoa. Viittauksilla elimiin ei ollut niin paljon merkitystä kuin metafysisillä hierarkioilla, joita yksittäiset kehot havainnollistivat. Väitteet vaginasta naisen sisäisenä peniksenä ja kohdusta naisen kivespussina, olivat lihaan heijastettuja kuvauksia korkeammista ja turvatumista totuuksista.

Galenos tarkasteli naisia Aristoteleen ja Soranuksen tavoin yksisukupuolisen ruumiin puitteisissa. Teoksissa *Elinten hyödyllisyydestä* ja *Siemenestä* Galenos ulotti käsityksensä lisääntymiselimiin saakka: munasarjat merkitsivät sisäänpäin kääntyneitä kiveksiä, ulkoiset sukupuolielimet esinahkaa ja vaginaa penistä. Galenos kehotti lukijoitaan kuvittelemaan elinten rakennetta: ”Käännä ulospäin naisen sisälle kääntyneet elimet ja kaksinkertaista mielessäsi miehen elimet, niin löydät saman molemmilta joka suhteessa.” Galenos ajatteli peniksen samaksi rakenteeksi naisen kohdunkaulan kanssa, ja vaginan ja esinahan yhteiseksi rakenteeksi häpyhuulien kanssa.

Galenoksen mukaan emme voineet löytää ”yksittäistä miehen osaa, joka olisi ylimääräinen, ja joka ei olisi yksinkertaisesti vaihtanut paikkaa”. Toisaalta täydellisyys olisi ollut mahdollista ymmärtää myös niin, että miehillä on samat elimet kuin naisilla eikä päinvastoin. Jos molemmilla on yhteiset elimet, ei tästä voida päätellä, kummalla ne ovat oikeassa paikassa. Elizabeth Blackwell esittikin tällaisen tulkinnan teoksessaan *The Human Element in Sex*. Nainen oli hänen mukaansa täydellinen olento, johon miestä epätäydellisenä olentona verrattiin.

Galenos pyrki saamaan Herofilokselta tukea näkemykselleen, jonka mukaan myös naisten kivekset sijaitsivat siemennestekäytävillä. Ainoa ero sukupuolten välillä tällöin oli, että vain miehen kivekset olivat kivespussin sisällä. Munasarjoilla ei ollut omaa nimeä. Myös kielissä puute näkyi selvästi. Galenos viittasi munasarjoihin samalla latinankielisellä termillä (*orcheis*), jolla hän viittasi miesten kiveksiin. Herofilos puhui munasarjoista kreikankielisellä termillä *didymoi* (*kaksoiset*). Stadenin mukaan tämä oli toinen yleisesti käytetty kiveksiin viitannut kreikankielinen sana.

2.1. Yksi- vai kaksisukupuolisen ruumiin nestetalous?

Tutkin kappaleessa 2.1 pääasiassa Hippokrateen¹⁸ (n. 460–n. 377 eaa.), Platonin (427–347 eaa.), Aristoteleen, Galenoksen, Avicennan¹⁹ (980–1037 jaa.) ja Konstantinus Afrikkalaisen (1020–1087 jaa.) käsityksiä ruumiinnesteistä. Huomioni kohdistuu lisääntymisnesteisiin: siemeneen, sen alkuperään kehossa sekä sen ja kuukautisveren sukupuoliseen eriytymiseen. Tutkin mainittujen kirjoittajien käsityksiä lisääntymisnesteistä selvittääkseni niiden kytkeytymistä yhden sukupuolen malliin. Lisäksi selvitän niitä teoreettisia ongelmia, joita antiikin, keskiajan ja renessanssin anatomisten sukupuolierojen tarkastelu lisääntymisaspektin näkökulmasta tuo mukanaan.

Antiikissa ei esiintynyt tiukasti erillistä biologista naista: miehen ja naisen ruumiinnesteisiin – vereen, siemennesteeseen ja maitoon – ei sovellettu veitsenterävää sukupuolierottelua (Laqueur 1995 [1990], 35; ks. myös Foucault 1998 [1984], 198). Keskenään vaihdettavat nesteet ja sukupuolille yhteinen ruumiillinen virtaus edustivat ikään kuin toisessa rekisterissä sukupuolielinten eriytmättömyyttä (vrt. luvun 2 alkuosa). Yhteinen nestetalous kattoi kaikki ruumiin halut. Esimerkiksi Hippokrates kuvasi sukupuoliaktia rakenneyhtäläisenä kokonaisuutena. Tämä tarkoitti, että myös naisen ruumis ejakuloi spermaa, toisinaan kohdun sisään, toisinaan sen ulkopuolelle.²⁰ Liha ja veri eivät luoneet antiikissa yleisesti vakaita tai ”todellisia” perustoja ruumiista esitetyille väitteille, vaan anatomiset kuvaukset ilmaisivat niitä itseään pysyvämpiä metafyyysisiä totuuksia.

Antiikin kirjoittajien mukaan yhdyntä helpotti ruumiin tiloja kuten saamattomuutta ja alakuoloisuutta, joka aiheutui liiasta liman määrästä. Lima oli luonteeltaan kosteaa ja tahmeaa nestettä, joka assosioitui aivoihin. Pseudo-Aristoteleen teoksen *Ongelmia* mukaan myös ”siemenneste oli limaa muistuttava ylimääräinen erite” (Aristoteles 1970, I, 50, 865a33f). Lisäksi limalla oli monimutkainen suhde lämpöön ja kiihkoon kuten myös Platonin ja Hippokrateen käsityksiin, joiden mukaan siemenneste oli peräisin aivoista ja selkäytimestä. Tämä käsitys taas poikkesi Aristoteleen näkemyksestä, jonka mukaan sperma syntyi aivojen ja selkeäytimen sijaan ravinnon jäännöksestä. Yhdenlaisen nesteen ejakuloiminen säilytti antiikin kirjoittajien mukaan tasapainon, jonka toisenlaisen nesteen ylimäärä oli aiheuttanut. Siemenen erittäminen, verenvuoto ja hikoilu merkitsivät kehon tyhjentymistä. Niiden funktio oli ylläpitää ruumiin nestetasapainoa.

Hippokrateen käsitys sperman kulkemasta tiestä ruumiissa kuvasi yksityiskohtaisesti ajatusta nesteen alkuperästä ja muuntuvuudesta. Hippokrateen ejakulaatiomalli oli osa antiikissa yleistä anatomista yhden sukupuolen mallia, sillä myös naiset erittivät miesten tavoin siemennestettä. Iain M. Lonien (1981) toimittamien hippokrattisten tutkielmien teos ”Syntymisestä” viittasi kahteen käsitykseen siemennesteen alkuperästä. Ensimmäisen mukaan siemenneste syntyi päässä: se muodostui aivoissa ja laskeutui sieltä selkäydintä pitkin ruumiin alimpiin osiin. Hippokrateen

¹⁸ Hippokraattista korpusta tutkimuksessa edustaa lähinnä kolme tutkielmaa: ”Syntymisestä”, ”Aforismeja” ja ”Kulkutaudit”. Alkuperäistekstien käännökset löytyvät seuraavista toimitetuista teoksista: Iain M. Lonie. 1981. *The Hippocratic Treatises: "On Generation", "On the Nature of the Child", "Diseases IV"* sekä John Chadwick & W. N. Mann (toim.). 1950. *The Medical Works of Hippocrates ("Aphorisms" 1950a, "Epidemics" 1950b)*.

¹⁹ Avicennan teoksessa *al-Qānūn fi'l-tibb* (1999 [1484]) pidetään kiinni Aristoteleen yhden siemenen lisääntymisteoriasta ja samalla toistetaan Galenoksen sukupuolten anatomioita koskevat rinnastukset.

²⁰ Miehen ja naisen lisääntymisnesteiden erittely sukupuolen mukaan ilmaantui länsimaiseen lääketieteeseen vasta 1600-luvun puolivälin jälkeen nisäkänaaraan munasolun ja siemennesteen siittiöiden keksimisen myötä. Aiemmat keksinnöt tekivät mahdollisiksi, mutta eivät itsessään sisältäneet kaksimuotoista (ja kahden sukupuolen mallin mukaista) käsitystä lisääntymisnesteistä. Tämän vuoksi olisikin ilmeisen anakronistista käyttää termejä ”sperma” ja ”muna” siitä, mitä tiedemiehet näkivät ruumiissa ennen 1600-lukua. (Laqueur 1995 [1990], 38, 171, 255n.)

mukaan miehillä, joille oli tehty leikkaus korvan viereen, tuli niukalti heikkoa ja hedelmätöntä siemennestettä – mikäli he tuon operaation jälkeen ylipäätään kykenivät sukupuolisuhteisiin ja ejakulaatioon: ”Sillä suurin osa spermasta syntyy päässä ja kulkeutuu korvien kautta selkäyttimeen: ja koska leikkaus on tehnyt korvan viereen arven, tämä tie on muuttunut ahtaammaksi.” (Mt. II, 2.)

Toisaalta pää ei ollut ainoa aspekti Hippokrateen laista, jonka mukaan siemenneste syntyi koko ruumiista. Siemenneste muodostui kaikista kehon nesteistä, ja sen mahdollistivat suonet ja hermot, jotka kulkivat kaikkialta ruumiista sukupuolielimeen (mt. I, 1). Siemenneste muodostui sekä ruumiin kovista ja pehmeistä osista että kaikista kehon neljästä nesteestä: verestä, sapesta, vedestä ja limasta (mt. III, 1). Naisen spermasta Hippokrates kirjoitti: ”Myös nainen ejakuloi jotakin ruumiistaan, joskus kohtuun, josta tulee sen jälkeen kostea, ja joskus ulkoisesti, mikäli kohtu on auennut normaalia laajemmaksi.” (Mt. IV, 1.) Olipa sperman alkuperä päässä tai koko ruumiissa, se joka tapauksessa oli seurausta prosessista, joka irrotti, eristi ja keskitti ruumiin kosteuden voimakkaimman osan (mt. I, 1–2). Miehen spermaan ja myös naisen kiihottumisen myötä erittyvään ohuempaan siemenvaahtoon tiivistyivät ruumiinnesteiden vahvimmat ja rikkaimmat osat.

Platonin dialogin ”Timaios” mukaan jumala oli luonut ”ytimen ja yleissiemenen kaikelle elävälle”. Sen osan ytimestä, jonka tarkoitus oli vastaanottaa ”jumalallinen siemen niin kuin pelto ottaa vastaan siemenen”, jumala muotoili täydelliseksi palloksi. Hän antoi sille nimeksi aivot. Samalla jokainen elävä olento kehittyessään täydelliseksi tarvitsi aivojensa suojaksi pään. Jäljellä olevan osan ydintä, jonka oli määrä sisällyttää itseensä sielun kuolevainen osa, jumala jakoi pyöreisiin ja pitkänomaisiin kappaleisiin. Niille hän antoi yhteiseksi nimeksi selkäytimen. ”Siitä hän veti ikään kuin ankkureista kaikki sielua kahlehtivat siteet, ja sen ympärille hän muovaili meidän ruumiimme, kun oli ensin rakentanut sen suojaksi luisen rungon”. (Platon 1982, 73c–73e, 222–223.)

Luiden, lihan ja koko muun ruumiin osalta kaiken alkuna oli Platonin mukaan luuytimen synty: ”Sillä siihen on kiinnitetty elämän kahleet, jotka sitovat sielun ruumiiseen, ja siellä ovat ihmissuvun juuret.” (Mt. 73a–73b, 222.) Sukupuoliaktin voimakas halu oli jumalan suunnitellusti sellaiseksi säätämä. Ihmisiä nautintoihin johdattaneet korkeammat voimat olivat elämän jatkuvuuden kannalta tarpeellisimpia ja luonnollisimpia, mutta samalla vaarallisia, koska ihminen ei välttämättä osannut käsitellä niiden säätämää halua oikein. Platon piti sairauksia ruumiin nestetasapainon häiriötiloina.

Alkuaineita, joista ruumis on koostunut, on siis neljä, nimittäin maa, tuli, vesi ja ilma. Kun näitä on niiden luonnollisen olotilan kannalta liikaa tai liian vähän tai ne joutuvat siirtymään niille kuuluvilta paikoiltaan itselleen vieraille paikoille, ja kun tulta ja muita alkuaineita on olemassa enemmän kuin yhtä lajia ja ruumis joutuu ottamaan niistä itselleen sopimatonta laatua, niin kaikki tällaiset tapahtumat aikaansaavat sairauksia. Sillä kun mikä hyvänsä syntyy tai muuttuu vastoin luonnonjärjestystä toiseksi, niin alkuosaset, jotka aikaisemmin jäähtyivät, kuumenevat, kuiva muuttuu kosteaksi ja kevyt painavaksi ja tapahtuu kaikenlaisia muutoksia. Tämä väite merkitsee sitä, että olio voi pysyä itsensä kanssa samana, kokonaisena ja terveenä ainoastaan, jos siihen lisätään tai siitä otetaan pois samanlaatuista ainetta samassa järjestyksessä, samalla tavoin ja samassa suhteessa. (Platon 1982, 81e–82b, 232.)

Aristoteleen käsitykset sperman alkuperästä ja mekanismeista poikkesivat selkeästi Platonin ja Hippokrateen käsityksistä. Tästä huolimatta myös Aristoteles ajatteli sperman erittämisen merkitsevän kallisarvoisen aineksen menettämistä. Teoksessaan *Eläinten syntymisestä* Aristoteles piti siemennestettä ravinnon jäännöstuotteena (*perittöma*). Se oli minimaalisiin määriin tiivistynyt lopputuote, joka oli elimistölle yhtä hyödyllinen kuin sen ravinnosta saamat kasvamateriaalit.

Ravinnon ruumiille jakamasta osasta pisimmälle oli kehittynyt aine, josta osa kulkeutui kaikkialle ruumiiseen aiheuttaen ihmisen päivittäistä kasvua, ja osa taas odotti purkautumista, joka naisen kohtuun päästyään laittoi alulle uuden ihmiselämän. (Aristoteles 1990, I, xviii–xix, 724a–726b.)

Yksilön kehitys ja suvunjatkamiskyky nojasivat samoihin elementteihin ja samaan ainekseen. Kasvutekijät ja sperma olivat rinnakkaistuotteita, jotka seurasivat yksilön elämää ylläpitävästä ja lapsen syntymän mahdollistaneesta ravinnon hyväksikäytöstä. Siemennesteen poistuminen kehosta oli sille tärkeä tapahtuma: se vei ruumiilta kallisarvoista ainesta. Sperma oli tulosta elimistön pitkästä työprosessista ja siihen tiivistyi elementtejä, jotka kykenivät kulkeutumaan kaikkialle ruumiiseen. Ainesten tiivistymät kasvattivat kehoa, mikäli siemenestettä ei päästetty turhaan ulos. Nuorella iällä ravintoa kului eniten kasvamiseen, vanhemmalla iällä lisääntymiseen. Tämän vuoksi sperman poistuminen kehosta ei ollut nuorena mahdollista. Aristoteleen mukaan ihmisen kasvunainekset ikään kuin kulutettiin etukäteen kasvuiässä. Myös sperman tuotanto hidastui vanhemmiten, sillä elimistö ei kyennyt enää tarpeeksi sulattamaan ravintoa. (Mt. I, xviii, 725b.)

Aristoteles otaksui, etteivät miehet pääsääntöisesti erittäneet maitoa, sillä miehet olivat lämpimämpiä kuin naiset ja heillä oli myös vähemmän ylimääräistä verta kehonsa uumenissa. Aristoteles huomautti *Eläinten historiassa* eläin- ja ihmisurosten tuottavan vain harvoin pieniä määriä maitoa: ”Ihmisurokset ja muiden eläinten urokset tuottavat harvoin maitoa. Asiasta on silti löydetty todisteita jossain tapauksissa: Lemnoksessa urosvuohi oli antanut maitoa kahdesta nännistään niin paljon, että siitä oli valmistettu juustokakkuja. Lisäksi pieniä määriä maitoa pakottuu ulos joiltakin miehiltä varsinkin murrosiän jälkeen.” (Aristoteles 1965, III, xvi, 4, 70.)

Hippokrateen mukaan naisilta tuli kuukautisvuotoa siksi, että he olivat miehiä kylmempitä ja taipuvaisempia kokoamaan kehoonsa jälkikasvua varten ylimääräistä ravintoa. Tässä mielessä kuukautisvuoto kuului kiistatta miehen ja naisen yhteiseen nestetasapainon fysiologiaan. Hippokrates ajatteli myös verta vuotaneen nenän ja kuukautisvuodon olleen osoituksia samasta ilmiöstä: kuumeen väistymisestä. Pidempään vuotanut nenä puolestaan tarkoitti kuukautisten jäämistä kokonaan pois. Verta oksentaneen naisen oireet sen sijaan loppuivat heti kuukautisten alkamisen yhteydessä. (Hippokrates 1950a, 32, 33; Hippokrates 1950b, 1, 16.)

Soranoksen mukaan nesteiden korvautumisen idea toimi myös hikoilun kohdalla. Vaikka kuukautisvuoto ei hänen mukaansa varsinaisesti liittynyt naisten terveyteen ja sairauksiin kuten Hippokrateen ajattelussa, naisilta tuli esimerkiksi fyysisen rasituksen jälkeen selvästi vähemmän kuukautisvuotoa. Samoin kesällä naisen vuoto oli vähäisempää kuin talvella, koska naisen ruumiista haihtui lämpimällä säällä enemmän nestettä kuin kylmällä säällä. Nestetasapainoa koskeneen yleisen lain mukaan mitä enemmän nainen hikoili, sitä vähemmän hänellä oli kuukautisvuotoa. (Soranos 1956, I, iv, 22–23, 18–20.)

Raskaana olleet naiset muunsivat ylimääräisen ruuan sikiön ravinnoksi ja imettävät äidit veren maidoksi. Imettävillä äideillä ei ollut ylimääräistä nestettä, joka olisi tullut ulos kehosta kuukautisveren muodossa. Pitkälti vastaavasti myös Isidore Sevillalainen (n. 560–636 jaa.) kirjoitti seuraavaa: ”Syntymän jälkeen kaikki mahdollinen veri, joka ei ole kulunut kohdun ravitsemiseen, valuu luonnollista tietä rintoihin ja muuntuu niiden vaikutuksesta valkoiseksi [*lac*, kreik. *leukos*] nesteeksi eli maidoksi.” (Sevillalainen 1993, 11, 1, 77; myös Galenos kirjoittaa veren ja maidon muuntautumiskyvystä, ks. Galenos 1968, 2, 639; vrt. myös Hippokrates 1950a, 5, 37, 52.)

Toisaalta kuukautisveren voi päätellä toimineen jo antiikissa, keskiajalla ja renessanssissa jonkinlaisena sukupuolieron merkinä. Huomio kiinnittyy kuukautisveren lisääntymisfunktion ja veren korvautumisen sijasta siihen, että naisten ja miesten ruumiista erittyi säännöllisesti verta. Naisten veren ylimäärä poistui kerran kuussa, miehillä kerran vuodessa (keväällä). Naisten kuukautisveri tuli ulos kohdun kautta, miesten kuukautisveri peräaukon kautta. Tässä mielessä kuukautiset merkitsivät yhden sukupuolen mallin (sukupuolten yhteisen fysiologian) rajatapausta.

Naisia pidettiin lauhkeamman temperamenttinsa vuoksi luonnostaan liikaverisinä. Tämä oli samalla syy siihen, miksi naisilta tuli miehiä useammin kuukautisverta. Kylmemmän ruumiin vuoksi naisen veri myös liikkui hitaammin, ja se oli miesten verta tahmeampaa ja karkeampaa. Galeenisten käsitysten puitteissa tästä seurasi, että naisen veri oli vähemmän puhdasta, jalostunutta ja täydellistä. Lisäksi naisen veri pilaantui miehen verta helpommin. Naisten veri luokiteltiin paitsi ylimääräksi, myös miehen verta tavallisemmin jätteeksi. (Paster 1993, 79; Paster 1997, 124n, 9).²¹

Naisten ja miesten elimistöä puhdistaneet kuukautisvuodot tulivat säännöllisesti (kuukausittain tai kerran vuodessa), kun taas muut verenvuodot olivat tilapäisempiä reaktioita liikaravinnosta tai sairaudesta kertovasta veren ylimäärästä. Samalla kuukautisvuodon ja muun liikaverisyyden erottelu hieman muunsi miehen ja naisen fysiologista yhtäläisyyttä. Nesteiden funktioita kun on eriteltävä paitsi veren menettämisen ja ruumiin nestetasapainon ylläpitämisen kannalta, myös sukupuolieron kannalta. Kyse oli samalla siitä aukosta, josta kuukautiset tulivat säännöllisesti ulos. Miehen ja naisen lisääntymisnesteet eivät siten palautuneet sata prosenttisesti toinen toisiinsa.

Vaikka ruumiinnesteitä koskevia käsityksiä hallitsi humoraaliopin mukainen ajatus niiden keskinäisestä korvautuvuudesta, ei ruumiillinen virtaus koskenut absoluuttisesti miehistä ruumiista. Toisaalta hierarkkinen malli, jossa naisen kylmää ja kosteaa ruumiista tarkasteltiin epätäydellisenä versiona miehen lämpimästä, kuivasta ja hyvin säännellystä ruumiista, vaati ennemmin analogioita ja rinnastuksia kuin vastakohtia ja dualismeja analyysin viitekehukseksi. Mutta niin kauan kuin hierarkkinen ero luokitteli veren piirteitä, sitä seurasivat aste-eroihin, mutta mahdollisesti myös laadullisiin eroihin perustuneet erot veren eri laatujen välillä.²²

Tämän tutkimuksen näkökulman kannalta on kuitenkin olennaisinta, että naisen ja miehen ruumiinnesteiden yhteisyyttä pidettiin antiikista renessanssiin asti merkityksellisenä siksi, että samat nesteet liittyivät kummankin sukupuolen nestetasapainon ylläpitämiseen ja lisääntymiseen. Vaikka en ole sulkemassa pois sukupuolieron mahdollisuutta 1600-lukua edeltävissä teksteissä, haluan silti sanoa, etteivät antiikin, keskiajan ja renessanssin lääketieteen edustajat esittäneet liki mainkaan yhtä tiukkaa sukupuolierottelua verestä, spermasta ja maidosta kuin modernit lääkärit. Kuukautisvuoto ehkä hieman liikautti tätä kokonaiskuvaa, mutta ei missään nimessä perustavasti.

²¹ Tämän vuoksi sillä, miten liukoisesta tai ohentuneesta verestä oli kysymys – tai oliko nainen tyhjentynyt luonnollisesti vai keinotekoisesti – ei ollut lopulta merkitystä.

²² Olennaista varhaisen modernin yhteiskunnan käsityksille oli, etteivät kuukautiset olleet naisen päätettävissä. Asenteet kuukautisia kohtaan perustuivat naisen ruumiin kaksoistaakkaan: kuukautisia käytettiin osoittamaan naisten luonnollista alemmuutta, toisaalta niiden keskeyttämisestä syytettiin fyysisistä ja/tai mentaalista sairauksista kärsineitä naisia. Kuukautiset merkitsivät ruumiin piirrettä, jossa jokin ”valui ulos”, ”vuosi”. Piirre muistutti samalla myös muita naisen pidätyskyvyttömyyden variaatioita: seksuaalista, virtsaamiseen liittyvää ja kielellistä. Nämä seikat olivat historiallisesti vaikutusvaltaisia merkkejä naisen kyvyttömyydestä kontrolloida itseään ja ruumiistaan. (Paster 1993, 82–83.)

Lisäksi sukupuolten nesteet järjestyivät monien antiikin edustajien kohdalla hierarkkisesti. Aristoteleen yhden siemenen teoriassa miehet tuottivat spermaa (*sperma*), joka oli lisääntymisen vaikuttava syy, kun taas naisten tuottama *catamenia* oli lisääntymisen materiaallinen syy. Sperma ja *catamenia* ilmaisivat veren eriävää jalostumisastetta eli sitä, miten paljon veri oli muuttunut sperman kaltaiseksi. Aristoteles ajatteli miehen valkoisen ja tiiviin siemennesteen olevan vahvempaa ja siksi kykenevän toimimaan lisääntymisen vaikuttavana syynä. Naisten ohuemmalla, vähemmän valkoisella ja vedenkaltaisella siemenellä taas ei ollut tätä ominaisuutta.

Aristoteleen mukaan naiset olivat luonnostaan puutteellisia, koska he eivät kyenneet tuottamaan ihmishahmon sisältävää siementä. Yhdyntäessä mies tarjosi ihmisen substanssin (muodon), nainen sen ravinnon (*materia*). Nainen ei kyennyt jalostamaan kuukautisvertaan siemennesteen tasolle, koska hän oli lämmöltään puutteellinen. Niinpä ainoa naisen sikiölle antama seikka oli sen materia tai alusta, jossa sikiö saattoi kasvaa. Teoksessaan *Eläinten syntyemisestä* Aristoteles esittikin juuri naisen kyvyttömyyden siemennesteen tuottamisessa merkitsevän tämän luonnollista puutteellisuutta: ”Nainen on kuin hedelmätön mies.” Aristoteleen mielestä ”mies oli mies erityisen kyvykkyytensä vuoksi, ja nainen oli nainen erityisen kyvyttömyytensä vuoksi”. (Aristoteles 1990, I, 728a, 82f.)

Hippokrateen ja Galenoksen kahden siemenen teorian mukaan sen sijaan kummankin vanhemman siemenet olivat välttämättömiä, jotta äidin tuottama materiaali saattoi herätä henkiin (Boylan 1984, 85–86). Hippokrateen termi *pangenesis* tarkoitti vanhempien ruumiinosien tuovan itsestään lisääntymisen yhteydessä aina esille jonkin tietyn aspektin. Eri ruumiinosien alkeelliset osat muodostivat lisääntymisnesteen tai siemenen. Hedelmöitymisessä oli siten kyse sekoituksesta, iduillaan olevien substanssien erilaisista osuuksista ja voimakkuuksista. (Lonie 1981, V, 1, VI, 1.)

Hippokrates ei liittänyt vahvaa tai heikkoa siemennestettä Aristoteleen tavoin konkreettisiin miehiin tai naisiin. Vaikka miehet olivat peräisin vahvemmassa spermasta – ”miehen ollessa vahvempi kuin nainen” – kummatkin olivat kykeneviä ”tuottamaan enemmän tai vähemmän vahvan siemenen”. Se, mitä kumpikin eritti, ei ollut tulosta miehen ja naisen piirteistä, vaan *siementen välisestä kamppailusta*: ”Naisen erittämä siemen on joskus vahvempaa, joskus heikompa; ja sama pätee myös siitä, mitä mies erittää.” (Mt. VI, 1, VI, 2, V, 1.) Lisäksi: ”Sama ihminen ei joka kerta eritä vahva- tai heikkolaatuista spermaa, vaan joskus yhtä ja toisinaan toista; sama seikka pätee myös naisen kohdalla.” Tämän vuoksi kaikki pariskunnat tuottivat sekä mies- että naispuolista jälkikasvua. (Mt. VII, 2, VIII, 2.)

Mikäli kummatkin vanhemmat tuottivat vahvaa spermaa, tuloksena oli mies; jos taas molemmat tuottivat heikkoa spermaa, tuloksena oli nainen. Jos yhden partnerin kohdalla taistelu oli ratkennut heikomman sperman eduksi, ja toisen kohdalla vahvemman sperman eduksi, jälkikasvun sukupuoli ratkesi tuotetun sperman määrän perusteella. Suurempi määrä heikompa sperma – siitä riippumatta, oliko sen tuottanut mies vai nainen – voitti pienemmän määrän vahvempaa spermaa. Kilpailu spermojen hallitsevuudesta merkitsi Hippokrateen metaforan mukaan samaa

kuin ajattelisi sekoittavansa mehiläisvahaa ja talia käyttämällä enemmän talia kuin mehiläisvahaa ja sulattamalla ne sen jälkeen yhteen tulen yläpuolella. Sekoituksen ollessa vielä nesteen muodossa, sen hallitseva piirre ei välttämättä ole selvä: vasta sen jälkeen kun sekoitus on jähmettynyt, talin voi määrällisesti nähdä voittavan vahan. Asia on täsmälleen vastaavasti mies- ja naispermojen kamppailussa. (Mt. VI, 2.)

Spermat eivät vastanneet lähteidensä genitaalista kuvaa, eivätkä luomaansa uutta elämää, vaan vahvan ja heikon sperman aste-eroja. Hippokrateen oli silti myönnettävä, että miehen siemenessä oli oltava jotain erityisen voimakasta, sillä muutoin häneltä ei olisi löytynyt vastausta kysymykseen, jolla kahden siemenen teoriaa vastaan hyökättiin tuhansia vuosia: jos naisella oli hallussaan voimakas siemen, miksi hän ei kyennyt lisääntymään itsekseen? Hippokrates vastusti ajatusta yhdistää siemenen sukupuoli sen tuottavan olennon sukupuoleen. Vahvempi siemen oli määritelmän mukaan aina enemmän miehen kaltainen – oli pa sen alkuperä missä kehossa tahansa.

Myös Galenoksen näkemyksen mukaan molemmat vanhemmat tuottivat jotakin sellaista, mikä muotoili ja elävöitti materiaa. Tästä huolimatta Galenos väitti, ettei naisen siemen ollut niin voimakas, hallitseva ja elävöittävä kuin miehen siemen. Tämä johtui naisen perimmäisestä luonnosta. Naisena oleminen merkitsi Galenoksen mielestä heikomman siemenen kantamista – siemenen, joka oli kyvytön synnyttämään tai luomaan. Kyse oli muun ajattelusysteemin kannalta loogisesta seikasta: ”Naisella on tietenkin oltava pienemmät, vähemmän täydelliset kivekset (*testes*), ja naisissa syntyvän siemennesteen on oltava heikompa, kylmempää ja kosteampaa (sillä nämä asiat seuraavat välttämättä naisen puutteellisesta lämmöstä).” (Galenos 1968 [175], 2, 631.)

Hippokrateesta poiketen, Galenos piti kiinni näkemyksestä, jonka mukaan sukupuolia vastaavien siementen laatu seurasi niiden hierarkkisia suhteita. Miehen siemen oli aina paksumpaa ja lämpimämpää kuin naisen siemen. Tämä johtui siitä, että penis oli työntynyt miehillä ulos eikä ollut kohdun tavoin jäänyt ruumiin sisälle. Ihmiset olivat eläimistä täydellisimpiä, ja mies oli naista täydellisempi enemmän lämpönsä takia. Ja toisin kuin Aristoteles, Galenos väitti naisten tuottavan siemennestettä, ”todellisen elämää luovan siemenen”.²³ Ellei tämä pitänyt paikkaansa, Galenos kysyi, miksi naisilla oli kivekset, jotka heillä selvästi oli? Ja ellei naisilla ollut kiveksiä (*orchis*), heillä ei myöskään ollut halua paritella (joka heillä selvästi myös oli). Toisin sanoen, naispuolinen siemen – kuten nainen itsekin – ”ei ole kovin kaukana täydellisestä lämmöstä”. (Mt. 2, 630.)

Keskiajalle tultaessa miehen ja naisen siemenet, jotka olivat enemmän tai vähemmän jalostuneita nesteitä, olivat samassa suhteessa vereen kuin penis ja vagina olivat suhteessa sukupuolielimiä koskevaan anatomiaan. Kyse oli ulostyöntyvistä ja toisaalta sisällä pysyvistä elimistä. Avicenna eli koko nimeltään Abu Ali al-Husain ibn 'Abdallah ibn Sina (980–1037 jaa.) kirjoitti keskusteluissaan Galenoksen teksteistä seuraavaa: ”Naisen siemen on tietynlaista kuukautisverta, epätäydellisesti sulanutta ja vähän muuntunutta, eikä niin kaukana veren luonnosta (*a virtute sanguinea*) kuin miehen siemen.” Avicenna oli Galenoksen kanssa muutoinkin samoilla linjoilla. Hänen mukaansa naisen lisääntymiselin eli kohtu oli ”kuin uudistettu miehen elin”. (Avicenna 1999 [1484], 3, 20, 1, 3 ja 3, 31, 1, 1; sitaattit teoksesta Jacquart & Thomasset 1988, 36ff.)

Latinankielisessä käännöksessä Avicennan arabiasta käytettiin sanaa *sperma* sekä miehen että naisen siemenestä. Avicenna samasti naisen siemenen kuukautisvereen. Hän piti kiinni aristoteelisesta lisääntymisteoriasta samalla kun toisti lähes sana sanalta uudelleen Galenoksen anatomisia isomorfismeja mukailevan systeemin. Avicenna yhdisti sulamisen ja lisääntymisen, ruuan, veren

²³ Galenoksen käsitys naisen elävöittävästä siemenestä oli omiaan luomaan nykyihmisen näkökulmasta hyvin kummallisia ja epäoikeudenmukaisuutta aiheuttavia väärinkäsityksiä. Esimerkiksi nainen, joka kertoi tulleen sa raiskatuksi, mutta joka epäonnekseen oli raiskauksen yhteydessä tullut raskaaksi, ei voinut todistaa haluttomuuttaan yhdyntään. Näin siksi, että Galenoksen käsitysten kannalta oli mahdotonta, että nainen olisi tullut yhdynnässä raskaaksi saamatta itse orgasmia.

ja siemenen yhdeksi yleiseksi nestetaloudeksi, jota ruumiinlämpö piti yllä. Naiselta puuttui kyky, vitaalinen lämpö, muuntaa ruokansa korkeimmalle tasolle eli spermaksi. (Ibid.)

Konstantinus Afrikkalainen käänsi antiikin lääketieteen tärkeimpiä teoksia kreikasta arabiaan ja sen jälkeen uudelleen läntiselle yleisölle arabiasta latinaan. Afrikkalainen seurasi käsityksissään kolmea antiikin lääketieteen kirjoittajaa – Hippokratesta, Aristotelesta ja Galenosta. Afrikkalainen halusi ottaa kaikkien kirjoittajien tuotannot omissa tutkimuksissaan huomioon. Niinpä hänellä olikin melkoinen työ saattaa niiden erilaisia käsityksiä yhteen. Afrikkalainen viittasi teoksesaan *On Coitus* hippokraattiseen ja galeeniseen lääketieteeseen selittäessään siemenen alkuperää ja tuottamista, mutta antoi samalla täysin aristoteelisen merkityksen lisääntymisrooleille: vain mies tuotti siemenen ja nainen toimi sen pelkkänä vastaanottajana (Cadden 1998 [1993], 61–62). Afrikkalainen ei siis liiemmin piitannut tuhatvuotisesta jännitteestä yhden ja kahden siemenen teorioiden välillä.

Toisaalta teoksessaan *Pantegni* Afrikkalainen puhui aiempaa avoimemmin naisen lisääntymispanosta koskevasta kiistasta. Sekään ei tosin estänyt häntä jälleen yhdistelemästä eri teorioita. Afrikkalainen viittasi Aristoteleen käsityksiin esittämällä ensinnäkin, että sperman suhde kuukautisvereen vastasi ”rakennusmiehen suhdetta rakennusmateriaaliin”. Toisaalta hän seurasi Hippokratesta ja Galenosta ajattelemaan, että sekä miehen että naisen spermat olivat hedelmöitymiselle välttämättömiä.²⁴ Afrikkalaisen mukaan naisen siemen jäähdytti ”vaarallisen voimakasta miehen siementä”. (Afrikkalainen 1515 [1080], III, 34, fol. 14ra.) Heterogeenisistä lähteistään huolimatta Afrikkalaisen onnistui perustella niiden kaikkien käyttöä siten, etteivät ne päättyneet ristiriitaan.

Seuraavalla vuosisadalla vaikuttaneen Hildegard Bingeniläisen (1098–1179) mukaan naisen keho ja veri alkoivat miehen tavoin ravistua ja kuohua sukupuoliaktin yhteydessä. Nainen eritti orgasminsa kuluessa vaahdonkaltaista ainesta, joka oli verenväristä eikä miehen sperman tavoin valkoista: ”Naisen siemenvahto on hienompaa kuin miehen erittämä – niin pientä ja niukkaa miehen vaahtoon verrattuna, että se on kuin viipale leipää suhteessa tämän koko [leipään].” (Bingeniläinen 1903, 76.) Bingeniläinen ajatteli silti, että vain mies varsinaisesti tuotti siemennestettä.

Ensi silmäyksellä Bingeniläinen näytti tukeutuvan vain Aristoteleen yhden siemenen teoriaan. Kuitenkin parittelun aikana erittynyt naisen vaahto muistutti ejakulaatiopiirteensä osalta miehen siementä ja oli siten lähellä Hippokrateen käsitystä sukupuolten yhteisestä ejakulaatiomallista. Naisen vaahto *oli* kuukautisverta tai ainakin assosioitui siihen vahvasti, sillä se muistutti pitkälti ulkonäöltään ja funktioltaan verta. Tämän vuoksi Bingeniläinen lähentyi jälleen käsityksissään Aristoteleen ajattelua, vaikka käänsi ympäri tämän sukupuolihierarkkisen käsityksen, jonka mukaan naisen *catamenia* oli kylmää, ohutta ja vedenkaltaista. Bingeniläisen mukaan miehen kylmä ja valkoinen sperma tarvitsi välttämättä äidin kohdun lämpöä ja verta muodostuakseen sikiöksi. (Ibid.)

Mitä kappaleesta 2.1 saatiin tutkimustulokseksi? Hippokrates ja Aristoteles eivät soveltaneet veitsenterävää sukupuolierottelua useimpiin ruumiinnesteisiin. Sukupuolia koski Hippokrateen mukaan rakenneyhtäläinen malli sperman alkuperästä, kulkeutumisesta ja ejakuloitumisesta

²⁴ Afrikkalaisesta poiketen, keskiajan skolastiset filosofit kuten Tuomas Akvinolainen arvioivat paljon suoraviivaisemmin, oliko naisen siemen hedelmöitymisessä välttämätön vai ei. Akvinolainen ei pitänyt naisen siementä välttämättömänä, vaan nojasi Aristoteleen käsitykseen, jonka mukaan vain miehellä oli aktiivinen ja elävöittävä siemen.

ruumiissa. Verta, siemennestettä ja hikeä koskivat paitsi keskinäisen korvautumisen, myös nestetapainon ylläpitämisen ideat. Verta vuotanut nenä ja kuukautiset olivat molemmat osoituksia kuumeen väistymisestä. Pidempään vuotanut nenä taas oli merkki kuukautisten jäämisestä kokonaan pois. Nesteiden korvautumisen ajatus toimi Soranoksen mukaan myös hikoilun kohdalla, sillä naisten kuukautiset olivat vähäisempiä fyysisen rasituksen ja lämpimän sään yhteydessä.

Raskaana olleet naiset muunsivat ruoan sikiön ravinnoksi ja imettävät äidit veren maidoksi. Imettävillä äideillä ei ollut ylimääräistä nestettä, joka olisi tullut kuukautisverenä ulos. Sevillelaisen mukaan synnytyksen jälkeen veri, joka ei ollut kulunut kohdun ravitsemiseen, valui rintoihin ja muuttui niissä maidoksi. Sperman ja veren ohella tiukkaa sukupuolierottelua ei esiintynyt antiikissa myöskään maidon kohdalla. Aristoteleen mielestä myös miehet erittivät toisinaan maitoa.

Toisaalta kuukautisten erkaantuminen kehosta oli jonkinlainen merkki sukupuolierosta. Kuukautiset merkitsivät yhden sukupuolen mallin rajatapausta, koska veri poistui kehosta eri tavalla sukupuolen mukaan. Naisen elimistöä säännöllisesti puhdistaneet verenvuodot tulivat kerran kuussa, kun taas miehillä vastaavat vuodot tulivat vain kerran vuodessa. Toisaalta miesten ja naisten muut kuin kuukautisiin liittyvät verenvuodot olivat jälleen analogisia, koska ne olivat tilapäisempiä reaktioita liikaravintoon tai sairauksiin. Lisäksi sukupuoliero liittyi vereen: vähäisemmän lämmön vuoksi naisen veri liikkui hitaammin ja oli myös tahmeampaa ja karkeampaa kuin miehen veri.

Aristoteleen yhden siemenen teorian mukaan miehet tuottivat lisääntymisen vaikuttavana syynä toiminutta *spermaa* ja naiset lisääntymisen materiaalisena syynä toiminutta *catameniaa*. Sperma ja catamenia ilmaisivat veren jalostumisastetta eli sitä, miten paljon veri muistutti spermaa. Aristoteleen mielestä miehen siemenneste oli vahvempaa ja kykeni siksi toimimaan lisääntymisen vaikuttavana syynä. Naisten ohuemmalla nesteellä ei ollut tätä piirrettä. Hippokrateen ja Galenoksen kahden siemenen teorian mukaan puolestaan molempien vanhempien siemenet olivat välttämättömiä äidin kohdussa olevan lisääntymismateriaalin henkiinheräämisen kannalta.

Hippokrateelle hedelmöittyminen merkitsi vanhempien iduillaan olleiden ruumiinosien sekoitusta lisääntymisnesteessä. Hippokrates ei liittänyt vahvaa tai heikkoa siementä konkreettisiin miehiin tai naisiin, vaikka miehet periytyivätkin vahvemmassa spermasta. Molemmat vanhemmat tuottivat kahdenlaatuista spermaa. Lisääntymistulos ei seurannut sukupuolten olemuksista, vaan siementen välisestä kamppailusta. Mikäli vahvat ja heikot spermat olivat lisääntymisnesteessä yhtä vallitsevia, lapsen sukupuoli määräytyi ”nais- tai miesspermojen” suuremman määrän perusteella.

Myös Galenoksen käsitys oli, että molemmat vanhemmat tuottivat materiaa elävöittänyttä siementä. Tästä huolimatta Galenos väitti, ettei naisen siemen ollut yhtä voimakas, vallitseva ja elävöittävä kuin miehen siemen. Kyse oli filosofisen systeemin kannalta loogisesta päätelmästä. Naisen sperma oli välttämättä heikompa, kylmempää ja kosteampaa, koska nainen oli vitaaaliselta lämmöltään puutteellinen. Sukupuolten spermoiden laatu seurasi loogisesti sukupuolten hierarkisia suhteita.

Avicennan mukaan naisen siemen oli kuukautisverta, epätäydellisesti sulanutta ja vähän muuntunutta. Avicenna käytti sanaa *sperma* miehen ja naisen eritteistä. Hän piti kiinni aristoteelisesta lisääntymisteoriasta toistaen samalla Galenoksen anatomiset homologiaat. Avicenna samasti sulamisen ja lisääntymisen, ruuan, veren ja siemenen yhdeksi yleiseksi nestetaloudeksi, jota ruumiinlämpö piti yllä. Naiselta puuttui vitiaalinen kyky muuntaa ravintonsa spermaksi.

2.2. Platonin ja Aristoteleen poikkeavat naiskäsitukset

Platonin ja Aristoteleen nais- ja tasa-arvokäsitukset. Kappaleen 2.2 ensimmäisessä osassa tutkin Platonin²⁵ ja Aristoteleen nais- ja tasa-arvokäsitksiä. Tutkin käsitksiä selvittääkseni, miten Platonin ja Aristoteleen käsitukset sukupuolten kasvatuksesta, hyveistä ja rooleista poikkesivat toisistaan. Lisäksi pyrin osoittamaan, että siinä missä edellinen esitti varhaisen feministisen argumentin sukupuolten tasa-arvon puolesta, jälkimmäinen esitti varhaisen antifeministisen argumentin sukupuolten eriarvoisuuden puolesta.²⁶

Antiikin nais- ja mieskäsitukset olivat luonteeltaan hyvin ehdottomia. Kreikkalaisten miesten hyveinä pidettiin itsehillintää, rationaalisuutta ja tunteettomuutta. Naisia taas pidettiin riippuvaisina ja kyvyttöminä kontrolloimaan itseään. Tämän perusteella on mahdollista ymmärtää, millaiseen ajatteluun naisten sosiaalinen, poliittinen ja oikeudellinen alistaminen perustui. Samalla voidaan ymmärtää, miksi myytit ja näytelmät kuvasivat naiset usein voimakkaiksi ja vaarallisiksi. (Setälä 1993, 8.)²⁷ Barthesilaisittain tulkittuna naiset voitiin kuvata antiikin Kreikassa uhkaavina siksi, ettei heistä ollut läpeensä miehelle yhteiskunnalle mitään todellista uhkaa tai vaaraa.

Ehdottomat sukupuoliroolit puolestaan tarkoittivat muun muassa sitä, että kreikkalaismiehen oli tiukasti pitäydyttävä ammatillisessa roolissaan (esimerkiksi lääkärin ja potilaan suhteessa) ja myös miehessä seksuaalisessa roolissa (Foucault 1998 [1984], 146). Miehen tuli olla seksuaalisissa suhteissaan valtaosaltaan aktiivinen, sillä muutoin hän lähentyi liikaa naisen ja pojan seksuaalisesti passiivista roolia. Mies menetti liian passiivisissa seksuaalisissa suhteissa sosiaalisen arvovaltansa.

Antiikissa *oikos* eli koti- tai perhetaisuus merkitsi naisen toiminta-alueetta, kun taas *polis* eli kaupunkivaltio tai valtiomuodostuma merkitsi mieskansalaisen elämänpiiriä. Jako julkiseen ja yksityiseen elämänpiiriin on antiikin peruja. (Ibid.) Hannah Arendtin (1996 [1958], 27–75) mukaan poliksen syntyminen edellytti sukujärjestelmän häviämistä. Samalla luotiin jäykkä raja yksityisen ja julkisen sfäärin välille. Samalla kun kreikkalainen valtiojärjestelmä oli hyvin miehinen, se oli toisaalta mahdollinen naisten hoitaman yksityisen sfäärin avulla. (Keränen 1999, 4.)

²⁵ Viittaan tutkimuksessani Platonin teosten osiin 2–6 (Platon 1982; 1999a; 1999b; 1999c; 1999d). Teosten toinen, kolmas ja viides osa sisältävät kukin viisi dialogia. Teosten neljäs ja kuudes osa taas koostuvat yksittäisistä dialogeista. Mainituista teosten osista viittaan tekstissäni dialogeihin ”Menon”, ”Pidot”, *Valtio*, ”Timaios” ja *Lait*.

²⁶ Platonin ja Aristoteleen naiskäsitusten analyysi kohdistuu sukupuolen sosiaalisen tason tai ”sosiaalisen sukupuolen” piirteisiin. Liitän tähän tarkasteluun myöhemmin myös Aristoteleen käsitukset sukupuolten hyveistä (ks. kappale 2.3.). Tästä huolimatta Aristotelesta ei voi pitää sukupuolieron teoreetikkona, koska hänen käsitystensä pohjalla ei ole teoriaa vastakkaisista biologisista sukupuolista. Aristoteles ei johda modernin sukupuolieron teorian tavoin sukupuolten hyveitä biologiasta. Tästä johtuen myöskään Aristoteleen ja Platonin naiskäsitusten erossa ei ole kyse samanlaisesta erosta kuin modernia aikaa edeltävissä ja sen jälkeisissä sukupuolieron teorioissa. Aristoteles ja Platon erosivat käsityksissään sukupuolten kasvatuksesta ja hyveistä. Mutta nämä käsitukset eivät ainakaan Aristoteleella kytkeyntyneet ruumiiseen.

²⁷ Antiikin lähteet kuvastavat yleensä miehistä kulttuuriteoriaa näiden omasta etevämmydestä. Silti niissä voidaan Setälän (1993) mukaan nähdä välähdyksiä myös ”selviytyvistä naisista, äideistä, jotka hoitivat lapsiaan, perheistä, joita johtivat vahvat lesket, papittarista, joilla oli aktiivinen rooli uskonnollisissa kysymyksissä, menetyksestä hetairoista, työteliäistä vaimoista, vapautetuista ja orjista, Spartan varakkaista naisista, kuningattarista ja prinsessoista, pyhimyksistä sekä varakkaista naisista, joiden kodeista käsin johdettiin politiikkaa”. (Mt. 9.)

Platonin ja Aristoteleen naiskäsitteet poikkesivat toisistaan merkittävästi. Platon esitti ensimmäiset filosofiset argumentit naisen ja miehen tasa-arvon puolesta.²⁸ Platon vaati naiselle ja miehelle yhtäläisiä oikeuksia sekä kasvatuksen että sosiaalisen roolijaon suhteen. Sukupuoli ei ollut olennainen tekijä, kun kyse oli ihmisen arvosta tai siitä, mitä hän kykeni ja mitä hänen tuli elämässään tehdä. Samuuden ja eron kielissä Platonin voi liittää edelliseen kun taas Aristoteleen ajattelussa on orastavia piirteitä (kuten teoria naisen ja miehen vastakkaisista hyveistä) sukupuolieron filosofiasta.

Aristoteles piti naista myötäsyttyisesti vajavaisena eli mieheen verrattuna samojen ruumiilisten ominaisuuksien osalta puuttellisena. Aristoteles ei kannattanut Platonin tavoin naisen ja miehen tasa-arvoa, vaan piti sukupuolten eriarvoisuutta luonnollisena. Mutta Aristoteles ei perustanut teoriaansa sukupuolten eriarvoisuudesta tai vastakkaisista hyveistä vastaavasti ymmärrettyyn sukupuolieroon kuin esimerkiksi Jean-Jacques Rousseau 1700-luvulla tai Immanuel Kant 1800-luvulla. Rousseauilla ja Kantilla oli taustallaan naisen ruumiin anatomiaa koskevat modernit käsitteet. Näissä kuvauksissa naisen erilaisuus mieheen nähden tulkittiin yhteismitattomana erona, kun taas Aristoteles tulkitsi anatomista sukupuolieroa yhteismitallisesti yksittäisellä asteikolla hierarkkisen mallin mukaan. Aristoteles ei myöskään johtanut sukupuolten sosiaalisia rooleja anatomiaa. Aristoteleen mukaan oli olemassa kaksi sukupuolta, joilla oli omat sosiaaliset roolit. Mutta nämä roolit eivät olleet sidottuja miehen ja naisen kehojen biologisiin eroihin.

Dialogissa *Lait* Platon vaati naisille sosiaalisia ja poliittisia oikeuksia ja vapauksia, jotka monien aikalaisten mielestä kuuluivat ainoastaan miehille (Platon 1999d, VI 781b, 409). Platon piti lahjakkaiden naisten eristämistä julkisesta toiminnasta jopa vahingollisena valtiolle. Platon ajatteli, ”ettei millekään valtiolle ole eduksi, jos vain puolet valtion henkisistä voimavaroista on käytössä (mt. VI 805a, 418). Dialogissa *Valtio* Platon esitti, että naiset ja miehet sopivat samoihin tehtäviin edellyttäen, että heille annettiin samanlainen kasvatusta ja koulutus (Platon 1999c, 451d–451e, 168). Aikalaiset ottivat Platonin ideat naisten asemasta vastaan tyrmistyneinä, toisaalta huvittuneina (Platonin näkemysten aikalaishistoriasta lähemmin, ks. Thesleff & Sihvola 1994, 122).

Platon oli ensimmäinen ajattelija länsimaissa, joka esitti naisten muodostavan yhteiskunnan merkittävimmän lahjakkuusreservin. 1700- ja 1800-luvuilla vastaava argumentti oli myös esillä varhaisilla liberaalifeministeillä. Mary Wollstonecraft ja John Stuart Mill esittivät saman ajatuksen kuin Platon niin valistukseen liittyneen edistysajattelun kuin myös utilitarismin muodossa. Ihmiskunta edistyi ja sen kokonaisuus toteutui parhaiten, jos myös naisten intellektuaaliset voimavarat otettiin käyttöön. (Wollstonecraft 1992 [1792], 269, 279–306; Mill 1996 [1869], 141–142, 165, 197–198; Taylor Mill 1970 [1851], 95.)²⁹

Dialogissa ”Menon” Platon ajatteli miestä ja naista koskevan täsmälleen samat hyveet: ”Mikä on hyveellistä naiselle on sitä myös miehelle ja päinvastoin.” (Platon 1999a, 73a–73b, 112.) Siitä

²⁸ Platonin tasa-arvoa koskevien argumenttien analyysin tarkoitus on osoittaa niiden luoma virike ja sovellutukset 1700- ja 1800-luvun liberaalifeminismin (Wollstonecraft, Taylor ja Mill). Toiseksi, kytken Platonin ja Sokrateen anatomiset käsitteet yhden sukupuolen malliin. Tähän liittyy viittaan Aristofaneen Platonin dialogissa ”Pidot” mainitsemaan Zeuksen myyttiin, jonka mukaan Zeus oli sijoittanut miehille sukupuolielimet ruumiin ulkopuolelle ja naisille ruumiin sisäpuolelle (Platon 1999b, 191b, 104). Kolmanneksi, viittaan Luce Irigarayn analyysin Platonin ideaopin luolavertauksesta teoksessa *Speculum de l'autre femme* (1974). Irigarayn mukaan Platon rakentaa miehistä Samuuden metafysiikkaa. Tämän vuoksi Platonin voi myös tulkita ymmärtävän sukupuolten tasa-arvon puhtaasti yhden sukupuolen malliin liittyvän samuuden argumentin kautta eikä laisinkaan sukupuolieron argumenttien kautta.

²⁹ Wollstonecraft oli tästä liberaalifeministien kolmikosta ainoa, jonka mukaan naisten parannettuja henkisiä voimavaroja tai rationaalisuutta ei tullut ulottaa julkisiin tehtäviin.

huolimatta, että Platon piti sukupuolten hyveitä samoina ja esitti naisille ja miehille samoja tehtäviä, hän ei kiistänyt naisen ja miehen fyysistä eroa. Vaikka luontaiset mentaaliset ja sosiaaliset taipumukset jakautuivat sukupuolten välillä tasan, nainen oli kuitenkin miestä kaikessa heikompi:

Yksikään tehtävä valtion hoidossa ei siis kuulu naiselle siksi, että hän on nainen tai miehelle siksi, että hän on mies. Luontaiset taipumukset ovat jakautuneet tasaisesti kummankin sukupuolen kesken, ja on luonnonmukaista, että nainen osallistuu kaikkiin tehtäviin ja mies samoin, mutta nainen on kuitenkin kaikessa miestä heikompi. (Platon 1999c, 451d–451e, 173–174.)

Platonin käsitykset periytyivät filosofi Sokrateelta (n. 470–399 eaa.), jonka mukaan sukupuolten tasa-arvo oli sopusoinnussa luonnon (*fysis*) kanssa. Sokrates viittasi yhtäältä sukupuolten yhteiseen ihmisluontoon, toisaalta eläinlajien urosten ja naaraiden yhteiseen luontoon. (Mt. 1999c, V, 451c–456d, 168–175.) Dialogissa ”Menon” Sokrates lausui yhden sukupuolen mallin mukaisesti: ”Ei ole miehen ja naisen välillä oleellisempaa eroa kuin kaljun ja hiuksisen miehen välillä”; ”sekä mies että nainen tarvitsevat samoja asioita, oikeudenmukaisuutta ja järkevyyttä, ollakseen hyviä”; ”kaikki ihmiset ovat siis hyviä samalla tavalla, koska samat ominaisuudet tekevät heistä hyviä.” (Platon 1999a, 73 b, 77, 78, 82.)

Platon ja Sokrates perustelivat sukupuolten yhteisiä tehtäviä, hyveitä ja tasa-arvoa miehen ja naisen pääasiassa yhteisellä fysiologialla. Tämä poikkesi Aristoteleen ajattelusta, sillä tämä ei perustellut sukupuolten eri tehtäviä ja rooleja fysiologisesti. Toisaalta Aristoteleen käsitykset muistuttivat Sokrateen ja Platonin ajattelua siinä mielessä, että Aristoteleen biologiset käsitykset tukeutuivat sukupuolten ensisijaisesti keskenään jakamaan yhteiseen fysiologiaan.

Mitä kappaleen 2.2 ensimmäisestä osasta saatiin tutkimustulokseksi?³⁰ Antiikin sukupuolikäsitykset olivat hyvin ehdottomia. Miesten hyveitä olivat itsehillintä, rationaalisuus ja tunteettomuus. Naisia taas pidettiin riippuvaisina ja kyvyttöminä hillitsemään itseään. Miehet kontrolloivat naisia, koska naiset eivät itse siihen kyenneet. Samoin miehen tuli tarkasti pitäytyä ammatillisissa ja seksuaalisissa rooleissaan. Antiikissa koti- tai perhetalous oli naisen toiminta-aluetta ja kaupunkivaltio mieskansalaisen aluetta. Jako julkiseen ja yksityiseen sfääriin periytyi antiikista.

Platonin ja Aristoteleen naiskäsitykset poikkesivat toisistaan. Platon esitti ensimmäiset filosofiset argumentit sukupuolten tasa-arvon puolesta. Hän vaati sukupuolille yhtäläisiä oikeuksia sekä kasvatuksessa että sosiaalisessa roolijaossa. Sukupuoli ei ollut olennainen tekijä, kun kyse oli ihmisen arvosta tai siitä, mitä hän kykeni tekemään. Aristoteles taas ei kannattanut sukupuolten tasa-arvoa, vaan piti niiden eriarvoisuutta luonnollisena. Aristoteles ei johtanut sukupuolirooleja anatomiasta. Aristoteleen mukaan oli olemassa kaksi biologisen sukupuolen muotoa, joilla oli omat hyveet ja sosiaaliset roolit, mutta nuo roolit eivät olleet ensisijaisesti sidottuja fyysisiin kehoihin.

Platon piti lahjakkaiden naisten eristämistä julkisesta sfääristä valtiolle vahingollisena. Valtiolle ei ollut eduksi, mikäli vain puolet sen henkisistä voimavaroista oli käytössä. Platonin mukaan sukupuolilla oli heidän yhteisiä tehtäviään varten sama kasvatusta ja koulutus. Platon piti naisia keskeisenä yhteiskunnan lahjakkuusreservinä. Liberaalifeministit Wollstonecraft, Taylor ja Mill esittivät vastaavaa modernin edistysajattelun ja utilitarismin puitteissa 1700- ja 1800-luvuilla.

³⁰ Platon vaati sukupuolille yhtäläisiä oikeuksia, yhtäläistä kasvatusta ja sosiaalista roolijakoa. Sukupuoli oli irrelevantti seikka ihmisen arvoa, kykyä ja soveliaita tehtäviä arvioitaessa. Aristoteles sen sijaan piti sukupuolten eriarvoisuutta luonnollisena eikä Platonin tavoin kannattanut sukupuolten yhteiskunnallista tasa-arvoa.

Platonin mielestä sukupuolia koskivat samat hyveet ja tehtävät. Miesten ja naisten luontaiset taipumukset jakautuivat tasaisesti. Platonin mukaan oli ”luonnonmukaista, että nainen osallistuu kaikkiin tehtäviin”. Hänen käsityksensä periytyivät Sokrateelta, jonka mukaan sukupuolten tasa-arvo oli sopusoinnussa luonnon kanssa. Sokrates viittasi sukupuolten sekä eläinlajien naaraiden ja urosten yhteiseen luontoon. Sokrates ajatteli, ettei sukupuolten välillä ollut ”oleellisempaa eroa kuin kaljun ja hiuksisen miehen välillä”. Molemmat tarvitsivat ”samoja asioita ollakseen hyviä”. Platon ja Sokrates perustelivat sukupuolten yhteisiä tehtäviä, hyveitä ja tasa-arvoa fysiologisesti.

Ideaoppi, samuus ja olemusajattelu. Kappaleen toisessa osassa tutkin Luce Irigarayn kahden sukupuolen mallista nousevaa Platonin ideaopin kritiikkiä. Analysoin ideaopin kritiikkiä, koska se valaisee samalla kertaa sekä sukupuolten samuuden että sukupuolieron käsitteistön ongelmia. Yhtäältä samuus vaikeuttaa tunnistamista ihmisten toisenlaisuutta, toisaalta eron painottaminen taas estää meitä toisinaan tunnistamasta ihmisten partikulaarisuutta. Toisena tutkin Platonin ideaopin soveltamista sukupuolten olemuksiin ja sen ongelmia. Tutkin olemusajattelun ongelmia selvittääkseni sen merkitystä sukupuolten tehtävien ja eriarvoisen aseman perusteluissa. Tutkin samalla essentialismin modernien sovellusten kytkeytymistä kahden sukupuolen malliin.

Sukupuolten tasa-arvoa koskevista radikaaleista visioistaan huolimatta Platon on myös nähty joidenkin antifeminististen ajattelutendenssien taustalla. Nämä tendenssit on liitetty pääasiassa Platonin ideaoppiin. Toisaalta Platonin syyttäminen ideaopin sovelluksista tuntuu sinänsä hieman epäreilulta: ensimmäisten naisten asemaa muuttamaan pyrkivien argumenttien tullessa Platonilta, voisi tätä pikemminkin arvostaa niiden esittämisestä hyvin miehissä ympäristössä.

Luce Irigarayn mukaan Platon esittää sukupuolisesti määrittämättömän ihmisen – *hoi anthrōpoin* – ideassaan käytännössä miehisen metafysiikan perusteet. Teoksessaan *Speculum of the Other Woman* (1989), alkup. *Speculum de l'autre femme* (1974) Irigaray kritisoi Platonia ja samalla koko länsimaista metafysiikan traditiota Aristoteleesta Freudiin ja Lacaniin samuuden ajattelumallista. Irigarayn mukaan kyseinen ajattelumalli tarkastelee eroja yksilotteisesti miehisemmän mallin mukaan.

Esimerkiksi Platonin kuuluisa luolavertaus on Irigarayn mielestä miehinen metafora ihmisen vapautumisesta kohdun pimeydestä. Platonin metafora jää hänen mukaansa sokeaksi luola ja ulkomaailmaa välittävälle osuudelle – osuudelle, jonka Irigaray tulkitsee naiselliseksi. (Mt. 243–248.)

Platon tarkastelee kutakin eroa binaarisina oppositioina: samuus–ero, abstrakti–konkreetti, valoisa–pimeä, henki–aine, mies–nainen. Luolassa palava tuli on auringonvaloa vähempi versio, se antaa vain heikkoa valoa ja tuottaa siksi vääriä aistimuksia. Aurinko, tuli, valo, objektit, luola ja luolan eteinen asettuvat näin binaaristen oppositioiden kehään. Kehitys alhaalta ylös ja päinvastoin on vertikaalista ja siten fallista ja mieskeskeistä ajattelua. Erot palautuvat ainoastaan samuuden osiksi, funktioiksi ja relaatioiksi. (Ibid.)

Luolaan johtava aula merkitsee Platonille penistä, joka on miehen peili (*speculum*), jolla tämä heijastaa oman ruumiinsa idean onkaloon. Pimeästä tulee valoisaa negaatio vastaavasti kuin naisen sisäelimestä on varhain historiassa tullut miesten sukupuolielinten negaatioita. Onkaloon heijastuu ajatus miehen kehosta ja/tai sen puuttumisesta, vaikka sinne voisi heijastua myös ero ja toisenlaisuus. Irigarayn Platon-kritiikissä siis lähdetään liikkeelle kaksimuotoista sukupuolieroa painottavasta kahden sukupuolen mallista.

Platonin metafysiikkaa luonnehtii pyrkimys erilaisuuden tukahduttamiseen. Itsen ei sallita jakaantua tai tulla osittain Toiseksi, vaan Toisen on sulauduttava Itseen, tultava tämän kanssa samaksi. Miehisen olennon hallinta ympäristöstään edellyttää Irigarayn mukaan sitä, että minkä tahansa enemmäksi määrittely – totuuden, selvyuden, järjellisyuden, älykkyyden, paternaalisuuden, maskuliinisuuden – on aina voitettava Toinen. Edistystä tapahtuu vain, kun Toinen sulautuu Itseen.

Toisen on ikään kuin ajatuksen pakosta oltava vähempi – kuvitelma, hämärä, hullu, aistillinen, maternaalinen, feminiininen. Lopulta tällainen yksinkertainen, jakamaton ja ideaalinen metafysiikka tulee Irigarayn arvion mukaan länsimaisessa ajattelussa hallitsevaksi ja tukahduttaa kaikki muutkin erot. (Mt. 274–275.)

Toisaalta ideaopin voi nähdä vaikuttavan myös kahden sukupuolen ja sukupuolieron käsitteistön sisäpuolella. Ideaopin kaltaista ajattelua on sovellettu esimerkiksi naisen ja miehen ”olemukselliseen eroon” ja siihen liitettyihin toisiaan täydentävien naisen ja miehen konstruktioihin. Nais- ja miesolemusten pohjalta onkin usein johdettu sukupuolten pysyvästi erilaiset tehtävät ja asemat yhteiskunnassa.

Olemusajattelun kannattajat ovat tunnetusti innoissaan biologisista argumenteista, jotka näyttäisivät oikeuttavan sukupuolten traditionaalisen *status quon*. Biologiaan pohjaava olemusajattelu on kuitenkin ongelmallista, sillä esimerkiksi naisten ja miesten yhteiskunnalliset asemat eivät ole vakioita. Tämä on tärkeä huomautus siinä mielessä, että eriarvoisia yhteiskuntajärjestyksiä on pyritty modernin tieteen historiassa monesti johtamaan biologisista olemuksista.

Evoluutiobiologi Paul Geddes arvioi teoksessa *The Evolution of Sex* (1889) naisten olevan miehiä ”passiivisempia, konservatiivisempia, laiskempia ja vakaampia”. Geddes ajatteli urosten koostuvan – merihovosta ja eräitä lintulajeja lukuunottamatta – ”katabolisista soluista”. Naaraan solut sen sijaan olivat ”anabolisia”: ne keräsivät ja varastoivat sisäänsä energiaa. Geddesin metaforan mukaan vastaavasti kuin kataboliset solut kuluttivat energiaa (*spent energy*), urokset kuluttivat tuloja (*spent income*). (Geddes & Thompson 1889, 266.)

Geddes esitti käsityksensä aikana, jolloin naisten enemmistö ei käynyt ansiotyössä. Vaikka biologi myönsi, ettei kyennyt osoittamaan yhteyttä biologisten erojen ja niitä seuranneiden psykologisten ja behavioraalisten erojen välillä, hän pyrki oikeuttamaan miesten ja naisten vastakkaiset yhteiskunnalliset roolit. (Ibid.) 1960-luvulla naiset siirtyivät monissa länsimaissa (kuten Geddesin kotimaassa Britanniassa) ansiotyöhön, he alkoivat tienata rahaa ja käyttää tuloja. Geddesiltä emme saa vastausta siihen, olivatko anabolisten solujen funktiot tällä välin muuttuneet?

Naisten vapautumisen historiassa yksilölliset erot naisten välillä ovat olleet tärkeässä roolissa. Esimerkiksi naisliikkeen pioneerit ovat olleet miehiä keskimäärin kykenevämpiä ja sitkeämpiä. Siksi biologisten olemusten soveltaminen samalla tavalla kaikkiin naisiin ei ole mielekästä.

Toiseksi, sukupuolten roolien ja tehtävien oikeutus muuttumattomaksi oletetulla biologisella olemuksella on ongelmallista, sillä ihmiset tekevät lopulta aina itse päätökset niistä yhteiskuntajärjestelyistä, joita pitävät oikeina. Biologisia käsityksiä voidaan käyttää sosiaalisten järjestelyjen X puolesta tai niitä vastaan, mutta luonnosta niitä ei voida johtaa. Luonto voisi antaa perustelun oikeastaan *mille tahansa* järjestelylle.

Voisimme esimerkiksi suositella kannibalismia ihmisten kannatettavana vuorovaikutus- ja ravinnonhankintakeinona, koska luonnossa elävät rukoilijasirkkanaaraat syövät kumppaninsa parittelun jälkeen. Samoin voisimme kannattaa parittelua ”luonnollisesti” vain ryhmissä, koska käärmeetkin tekevät luonnostaan niin. Tämän vuoksi ihmisten on luotava moraaliksi ja tarkasteltava oikeudenmukaisuutta aina erillisin argumentein suhteessa siihen, mitä käyttäytymismuotoja luonnossa esiintyy.

Mitä kappaleen 2.2 toisesta osasta saatiin tutkimustulokseksi? Sukupuolten tasa-arvon visioista huolimatta Platon oli nähty tiettyjen antifeminististen ajattelutendenssien taustalla. Nämä ajattelutavat oli liitetty ideaoppiin. Irigarayn mielestä Platon esitti sukupuolisesti neutraalin ihmisen ideassa miehisen metafysiikan perusteet. Teoksessa *Speculum* Irigaray kritisoi Platonian ja länsimaista metafysiikkaa samuuden ajattelumallista, jossa eroja tarkasteltiin yksiuolotteisesti.

Platon piti kaikkia eroja binaarisina oppositioina: abstrakti–konkreettinen, valoisa–pimeä, henki–aine. Luolan tuli oli aurinkoa vähempi versio, joka antoi heikkoa valoa ja loi siksi vääriä aistimuksia. Aurinko, tuli, valo, objektit ja luola asettuivat binaaristen oppositioiden kehään. Kehitys alhaalta ylös ja päinvastoin oli vertikaalista, fallista ja miehistä ajattelua. Erot palautuivat samuuden osiksi, funktioiksi ja relaatioiksi. Irigarayn mukaan luolan aula merkitsi Platonille penistä, joka oli miehinen peili, jolla tämä heijasti oman ruumiinsa idean onkaloon.

Platonin metafysiikkaa luonnehti Irigarayn tulkinnan mukaan pyrkimys erilaisuuden tukahduttamiseen. Itsen ei sallittu jakaantua tai tulla osittain Toiseksi, vaan Toisen oli sulauduttava Itseen, tultava tämän kanssa samaksi. Miehisen olennon hallinta ympäristöstään edellytti kaiken enemmän määritellyn voittavan Toisen. Edistystä tapahtui vain, kun Toinen sulautui Itseen.

Toisaalta ideaoppi vaikutti myös kahden sukupuolen mallin sisällä. Ideaopin kaltaista ajattelua oli sovellettu sukupuolten olemukselliseen eroon ja toisiaan täydentävien sukupuolten ideaan. Nais- ja miesolemuksien pohjalta oli johdettu ja oikeutettu sukupuolten vastakkaiset tehtävät ja yhteiskunnalliset asemat. Biologinen essentialismi osoittautui ongelmalliseksi, koska sukupuolten asemat eivät olleet ajallisesti vakioita.

Geddesin mukaan naiset olivat miehiä passiivisempia, konservatiivisempia ja laiskempia. Urokset koostuivat katabolisista soluista, naaraat anabolisista soluista. Samoin kuin kataboliset solut kuluttivat energiaa, urokset kuluttivat tuloja. Geddes esitti näkemyksensä aikana, jolloin naiset eivät käyneet ansiotyössä. Vaikka biologi myönsi, ettei kyennyt osoittamaan yhteyttä biologisten erojen ja psykologisten ja käyttäytymiserojen välillä, hän oikeutti sukupuolten erilliset yhteiskunnalliset roolit. 1900-luvulla naiset siirtyivät länsimaissa ansiotyöhön, tienasivat rahaa ja käyttivät tuloja. Geddesiltä emme saaneet vastausta, olivatko anabolisten solujen funktiot siten muuttuneet.

Biologisten tai muiden olemusten soveltaminen kaikkiin naisiin ja miehiin ei ollut mielekäs. Toiseksi, roolien ja tehtävien oikeutus biologisella olemuksella oli ongelmallista, sillä ihmiset päättivät itse yhteiskuntajärjestelyistään. Biologisia käsityksiä saatettiin käyttää järjestelyjen X puolesta tai niitä vastaan, mutta luonnosta niitä ei voitu johtaa. Luonto antoi perustelun mille tahansa järjestelylle. Etiikan ja oikeudenmukaisuuden oli siksi oltava erillistä luonnon käyttäytymismuotoihin nähden.

2.3. Sukupuolten erilaiset hyveet ja tehtävät Aristoteleen mukaan

Aristoteleen nais- ja mieskäsitukset. Kappaleen 2.3 ensimmäisessä osassa tutkin Aristoteleen nais- ja mieskäsitteitä – filosofin käsityksiä sukupuolten hyveistä ja tehtävistä sekä sukupuolten välisistä suhteista. Kun luvun 2 kahdessa ensimmäisessä kappaleessa tutkin Aristoteleen käsityksiä ”biologisesta sukupuolesta”, tässä kappaleessa selvitan Aristoteleen käsityksiä ”sosiaalisesta sukupuolesta”³¹. Tutkin Aristoteleen nais- ja mieskäsitteitä selvittääkseni niiden kytkeytymistä yhden ja kahden sukupuolen malleihin. Lisäksi tutkin Aristoteleen käsityksiä sukupuolten eroista selvittääkseni niiden yhtäläisyyksiä ja eroja moderniin sukupuolieron teoriaan verrattuna.

Platonin ajattelusta poiketen, sukupuoli oli Aristoteleen mukaan merkittävä piirre yksilön moraalisena, sosiaalisena ja poliittisena asemana. Miehen ja naisen henkiset valmiudet, hyveet ja tehtävät olivat selvästi erilaisia. Teoksessa *Nikomakhoksen etiikka* (1996) Aristoteles luokitteli ihmisten väliset ystävyydet hierarkkisiin luokkiin.³² Miehen ja vaimon ystävyydessä vallitsi sama aristokraattinen ylemmyyden ja alemmuuden järjestys kuin isän ja pojan, vanhan ja nuoren sekä hallitsijan ja hallitun välisissä suhteissa: ”Miehen ja vaimon ystävyydessä pätee sama kuin hallitsijoiden ja alamaisten välisissä suhteissa aristokratiassa; osapuolten saama osuus riippuu heidän erinomaisuudestaan, parempi osapuoli saa suuremman osuuden [hyvästä], mutta kumpikaan ei saa muuta kuin sen, mikä hänelle luonnostaan kuuluu.” (Mt. VIII, vi, 1161a4.)

Miehen ja vaimon suhde oli ystävyysuhde kahden eriarvoisen toimijan välillä. Molemmilla oli silti suhteessa oikeuksia. Mies ei ollut perheen yksinvaltiainen, vaan Aristoteleen mielestä hyvässä perheessä päätökset syntyivät neuvotellen. Hyvästä avioliitosta oli huviä ja hyötyä kummallekin osapuolelle. (Setälä 1993, 62.) Puolisoiden eriarvoisuus ei merkinnyt epäoikeudenmukaisuutta, koska heidän etunsa oli perheessä yhteinen (Aristoteles 1996, VIII, vii, 1161b).

Aristoteleen mukaan nainen kykeni ajattelemaan, mutta ei osannut toimia yhtä autonomisesti ja rationaalisesti kuin mies. Naisen järki oli epätäydellinen, minkä vuoksi hänet oli tuomittu palvelemaan rooliin. Aristoteleen naiskäsitteiden lähtökohta oli yleisessä metafysisessä hallinnan teoriassa. Sen mukaan sielu hallitsi ruumista isännän tavoin ja järki tunteita kuninkaan tavoin. Samalla oli luonnollista, että mies hallitsi naista. Teoksessa *Politiikka*³³ Aristoteles (1991b) kirjoitti:

³¹ Biologinen ja sosiaalinen sukupuoli ovat tekstissä lainausmerkeissä, koska Aristoteles ei itse käytä tällaisia termejä. Mainitut käsitteet on projisoitu menneeseen nykypäivästä käsin. Silti on mielestäni perusteltua käyttää mainittuja käsitteitä, koska Aristoteles määrittelee sukupuolia sekä biologisella että sosiaalisella tasolla. Aristoteles käsittelee sukupuolten fyysisiä, mentaalisia ja käyttäytymiseen liittyviä piirteitä, joista ensimmäiset liittyvät biologiseen sukupuoleen ja jälkimmäiset sosiaaliseen sukupuoleen.

³² *Nikomakhoksen etiikka* on Aristoteleen etiikan pääteos. Aristoteleen mukaan ihmisen ei tullut pyrkiä tekemään vain yksittäisiä hyviä tekoja, vaan ylipäätään elää hyveellisesti. Hyveellinen elämä puolestaan liittyi yleisempään elämän päämäärään, joka oli onnellisuus (*eudaimonia*). Teos koostuu kymmenestä kirjasta. Kirja I käsittelee etiikkaa yleisesti, kirjat II–IV ihmisten hyveitä ja kirjat V–X yhteiskunnallista etiikkaa. Aristoteleen yhteiskuntaetiikka liittyy oikeudenmukaisuuteen ja politiikkaan. Aristoteles luo tässä teoksessa *Politiikkansa* (1991b) eettiset aiheet.

³³ *Politiikka* on *Nikomakhoksen etiikan* jatko-osa. Aristoteles tarkastelee siinä ihmisyyshyönteiden filosofiaa ja politiikan tiedettä. Aristoteles erittelee perheen, tilayhteisön ja valtion historiaa ja suhdetta toisiinsa (vrt. modernin politiikan teorian alueet *perhe*, *kansalaisyhteiskunta* ja *valtio*). Toisena Aristoteles esittää näkemyksensä ihannevaltiosta. Kolmantena hän erittelee valtiomuotojen tyyppisiä ja kansalaisuutta. Aristoteles pohtii, miten valtiomuoto tulisi järjestää ihannevaltiossa. Aristoteles pitää kirjan III luvuissa 6–7 perustuslakien päätyyppeinä hyviä/turmeltuneita lakeja (monarkia/tyrannia, aristokratia/oligarkia, politeia/demokratia). Aristoteles hyväksyi orjuuden ja lisäksi naisten tehtävät rajoituivat hänen mukaansa vain kotitalouteen (Aristoteles 1991b, I, xii, 1259b2–4). Toisaalta Aristoteleen mukaan naiset olivat tehtäviensä kautta tärkeä osa kaupunkivaltiota. Vastaavaa ajatusta naisten edustamien perheasioiden tärkeydestä miehelle valtiolle on myöhemmin soveltanut esimerkiksi Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1976 [1821]).

Elävän olennon perustavat osat ovat sielu ja ruumis, joista toinen on luonnostaan hallitseva ja toinen hallittu. Kuten esitimme, elävässä olennossa on nähtävissä sekä isännän että valtiomiehen valta. Sielu hallitsee ruumista isännän tavoin, mutta järki hallitsee halua valtiomiehen tai kuninkaan tavoin. Tämän perusteella on luonnollista ja edullista, että ruumista hallitsee sielu ja että tuntevaa osaa hallitsee järki ja ajatteleva osa. Edelleen, on luonnollista, että miespuolinen on naispuolista vahvempi ja että mies hallitsee ja naista hallitaan. Periaate on välttämättä voimassa kaikkien ihmisten keskuudessa. (Mt. I, v, 1254a33–35, 1254b3–8, 12–15.)

Termien väliset hierarkiat merkitsivät paitsi perinteistä länsimaisen filosofian sielu/ruumis-dualismia, myös sen ympärille kietoutunutta varhaista *gender/sex*-ajattelua. Vaikka siis Aristoteles ei luonut termien välille modernia *sex/gender*-järjestystä eikä sen mukaisia vastakkaismerkityksiä, sielu/ruumis-, järki/tunne- ja mies/nainen-oppositiot muodostivat binaarisen kehän. Mieheen yhdistyneet termit olivat sen puitteissa aina arvokkaampia kuin naiseen yhdistyneet termit.

Aristoteles ajatteli naisen rationaalisuuden olevan mieheen verrattuna puutteellista: ”Orjalla ei ole lainkaan harkitsevaa sielunosaa. Naisella se on, mutta se on vailla arvovaltaa (*akryron*).” (Mt. I, xiii, 1260a11–13.) Nainen ei kyennyt hallitsemaan halujaan ja tunteitaan, minkä vuoksi miehen tuli ohjata naista. Pelkästään miehellä oli tarvittavaa ”ulkoista arvokkuutta, makua ja harkittua kunniaa” (ibid.). Tästä huolimatta Aristoteles edellytti vaimoilta annettavan vastuun niissä asioissa, joihin he parhaiten soveltuivat.

Aristoteles ei *Nikomakhoksen etiikassa* tai *Politiikassa* esittänyt näkemystä siitä, olivatko miesten ja naisten piirteet synnynnäisiä. Teoksessa *Eläinten syntymisestä* Aristoteles sen sijaan antoi tähän kysymyksen vastauksen. Nainen oli Aristoteleen käsityksen mukaan myötäsyttyisesti vajavainen (Aristoteles 1990, I, 728a, 82f). Aristoteles vertasi naisen ja miehen henkistä ja anatomista eroa yhden sukupuolen mallin ja siihen liittyvän samuuden käsitteistön puitteissa. Naisen ja miehen psykologinen ero puolestaan näkyi naisen ja miehen hyveiden vastakohtaisuutena.

Naiselta puuttunut sielun auktoriteetti oikeutti tämän alistamisen kotitaloudessa. Sielun teoreettisen osan puuttuminen taas oikeutti Aristoteleen mielestä sen, ettei naisella ollut sijaa valtiollisessa elämässä. Myös naisen ja miehen hyveet olivat selvästi erilaisia: ”Miehen rohkeus on käskemisessä ja naisen rohkeus tottelemisessä”; ”*vaitiolo on naisen kaunein koristus*.” (Aristoteles 1991b, I, xiii, 1260a30.)

Toisaalta Aristoteles ihmetteli, kuinka kotitalouksien kävisi, jos naisetkin työskentelisivät miesten tavoin kodin ulkopuolella (mt. II, v, 1264b2–3). Aristoteles piti miehisen valtioyhteisön hyvyyden edellytyksenä naisten hyvin hoitamaa kotitaloutta. Lisäksi Aristoteles määräsi naiset kasvatustehtävänsä kautta tärkeäksi osaksi kaupunkivaltiota:

Jokainen tilayhteisö on osa kaupunkivaltiota, ja edellä käsitellyt suhteet ovat osa tilayhteisöä. Osalle kuuluvaa hyvettä on tarkasteltava suhteessa kokonaisuuden hyveeseen. Siksi lapset ja naiset on kasvatettava ottaen valtiomuoto huomioon, mikäli kaupunkivaltion hyvyyden kannalta on tärkeää, että lapset ja naisetkin ovat hyviä. Ja täytyyhän sen olla tärkeää. Naiset muodostavat puolet vapaasta väestöstä, ja lasten joukosta tulevat ne, jotka tulevaisuudessa ottavat osaa valtiomuotoon. (Mt. I, xii, 1260b, 11–19.)

Tässä asiassa Aristoteleella on ollut monia samansuuntaisesti ajattelevia seuraajia länsimaisessa politiikan teoriassa. Aristoteleen voi liittää osaksi sellaista sukupuolieron teoriaa, jossa naisten erillisillä tehtävillä nähdään yhteisöä (kaupunkia, valtiota) koossa pitävä merkitys (vrt. esim. kommunitaristinen ja funktionalistinen käsitys sukupuolieron merkityksestä yhteiskunnassa).

Aristoteles oli pannut merkille Platonin naisten koulutusta, valtiollisia tehtäviä ja naisten yhteisomistusta koskevat ajatukset, mutta ei katsonut niitä kehittämisen arvoisiksi (Aristoteles 1991b, II, vi, 1265a11–18). Sen sijaan hän heitti ilmaan kysymyksen siitä, toteutuisiko yhteiskunnan kokonaisuus parhaiten, mikäli myös naisia koulutettaisiin (Mulgan 1977, 44–47). Ajatus ei koskenut naisten julkisia tehtäviä, vaan naisten parempaa suoriutumista kotiaskareista.

Naisia oli kasvatettava uskollisuuteen valtiota kohtaan, mutta kasvatuksen tuli painottaa Aristoteleen mukaan miehen ja naisen erilaista asemaa. Aristoteles ajatteli naisen aseman olevan toisenlainen kuin miehen aseman, koska nainen oli luonteeltaan ja temperamentiltaan erilainen kuin mies. Vaikka Aristoteles painotti sukupuolten erilaisuutta, hän tunnusti pitkälti juuri sen kautta naisten tärkeyden koko yhteisölle. Naiset olivat tehtävineen ja omine vahvuuksineen miehisen kaupunkivaltion kukoistuksen edellytys.

Aristoteleen ajattelussa sukupuolieroa tulkittiin osaksi yksilotteisten hierarkioiden mukaan, osaksi sosiaalisen sukupuolieron käsitteistön kautta. Miehen ja naisen erot liittyvät yhtäältä naisten fyysiseen vajavuuteen ja heidän järkensä epäarvovaltaisuuteen. Tässä mielessä kyse oli yksilotteisista hierarkkisista eroista: täydellisyys/epätäydellisyys, järjellisyys/järjettömyys.

Toisaalta Aristoteles puhui myös sukupuolten erilaisista hyveistä ja tehtävistä, jolloin hänen ajattelunsa yhdistyi kaksilotteiseen (sosiaaliseen) sukupuolieroon. Sukupuolten hyveiden (miesten käskeminen, naisten totteleminen ja vaitiolo) ja tehtävien (miesten soveltuvuus politiikkaan, naisten soveltuvuus kotitalouteen) erilaisuus viittasivat Aristoteleen tarkastelleen miehen ja naisen piirteitä miehisistä etunäkökohdista.

Mitä kappaleen 2.3 ensimmäisestä osasta saatiin tutkimustulokseksi?³⁴ Aristoteleelle sukupuoli oli tärkeä piirre yksilön moraalisen ja sosiaalisen aseman kannalta. Miehen ja vaimon henkiset valmiudet, hyveet ja tehtävät olivat erilaisia. *Nikomakhoksen etiikan* mukaan miehen ja vaimon ystävyyttä koski sama hierarkkinen järjestys kuin isän ja pojan, vanhan ja nuoren sekä hallitsijan ja hallitun välillä. Puolisoiden suhteet olivat kahden eriarvoisen toimijan ystävyyssuhteita. Toisaalta molemmilla oli suhteessa oikeuksia, sillä hyvässä perheessä päätökset syntyivät neuvotellen. Puolisoiden eriarvoisuus ei ollut epäoikeudenmukaista, koska osapuolten etu oli perheessä yhteinen.

Nainen kykeni ajattelemaan, mutta ei osannut toimia yhtä rationaalisesti kuin mies. Järjen epätäydellisyyden vuoksi nainen oli tuomittu palvelemaan rooliin. Aristoteleen naiskäsitys lähti hallinnan teoriasta, jonka mukaan sielu hallitsi ruumista, järki tunteita ja mies naista. Toisaalta Aristoteles uskoi naisenkin kykenevän rationaaliseen ajatteluun. Naisen rationaalisuus vain oli puutteellista, koska hänen sielunsa harkitseva osa ei ollut arvovaltainen. Ja koska nainen ei kyennyt hallitsemaan halujaan ja tunteitaan, miehen tuli ohjata naista. Toisaalta Aristoteleen mukaan vaimoille tuli antaa vastuu niissä asioissa, joihin he parhaiten soveltuivat.

Teoksessaan *Eläinten syntymisestä* Aristoteles esitti naisen olevan myötäsyntysisesti vajavainen. Aristoteles vertasi sukupuolten henkistä ja anatomista eroa yhden sukupuolen mallin käsitteistön puitteissa. Toisaalta sukupuolten psykologinen ero taas näkyi miehen ja naisen hyveiden ja tehtä-

³⁴ Moni länsimainen ajattelija Aristoteleen jälkeen on perustellut sukupuolten erillisiä tehtäviä sillä, että sukupuolet soveltuvat eri tehtäviin. Silti on muistettava, ettei Aristoteles johda sukupuolten hyveitä ja tehtäviä biologiasta. Moderneista tavoista johtaa sukupuolten vastakkaiset hyveet ja tehtävät fyysisistä kehoista, ks. kappale 3.2.

vien vastakohtaisuutena. Naisen puutteellinen auktoriteetti oikeutti tämän alistamisen perheessä ja sielun teoreettisen osan puutteellisuus naisen sulkemisen valtiollisesta elämästä.

Sukupuolten hyveet olivat erilaisia. Naiset työskentelivät luonteensa puolesta välttämättä kodin sisäpuolella. Toisaalta Aristoteles arvioi naisten olevan olennainen osa kaupunkivaltiota. Aristoteles piti valtion hyvyyden ehtona naisten kasvatustehtävää ja hyvin hoitamaa kotitaloutta. Aristoteles ei pitänyt Platonin naisten koulutusta, valtiollisia tehtäviä ja naisten yhteisomistusta koskevia ajatuksia kehittämisen arvoisina. Sen sijaan hän pohti, toteutuisiko yhteiskunnan etu parhaiten, jos naisia koulutettaisiin suoriutumaan entistä paremmin kotiaskareista.

Aristoteles tulkitsi sukupuolten välistä eroa osaksi yksiulotteisten hierarkioiden mukaan, osaksi orastavan sukupuolieron käsitteistön avulla. Sukupuolten erot liittyivät naisten fyysiseen vajavuuteen ja järjen epäarvovaltaisuuteen. Samalla Aristoteleen ajattelu yhdistyi vastakkaiseen sukupuolieroon, koska hän puhui sukupuolten erillisistä hyveistä ja tehtävistä.

Aristoteles ja varhaisen teologian hierarkkiset mies- ja naiskäsitykset. Kappaleen 2.3 toisessa osassa tutkin ensimmäisellä vuosisadalla noin vuosina 3–64 jaa. eläneen Apostoli Paavalin (Paavali Tarsoslaisen) nais- ja mieskäsityksiä sekä niiden kytkeytymistä Aristoteleen edellisessä osassa käsitelyihin sukupuolikäsityksiin. Tutkin Paavalin nais- ja mieskäsityksiä sekä niiden yhteyttä Aristoteleehen selvittääkseni Paavalin käsitysten kytkeytymistä yhden sukupuolen malliin sekä miehen ja naisen assosioitumista termeihin sosiaalinen ja biologinen sukupuoli.

Paavalin naiskäsitys muistutti monessa mielessä Aristoteleen hierarkkis-aristokraattista naiskäsitystä. Samalla se merkitsi miehisen yhden sukupuolen ajattelumallin jatkumoa: mies oli normi, johon naista verrattiin. Mies oli yksiulotteisessa ja hierarkkisessa arvoasteikossa ylempänä ja nainen alempana. Paavalin mukaan mies oli Jumalan kuva ja heijasti hänen kunniaansa. Nainen taas heijasti miehen kunniaa. Jumala oli luonut naisen miehestä ja miestä varten:

Teidän tulee kuitenkin tietää, että jokaisen miehen pää on Kristus, naisen pää on mies ja Kristuksen pää on Jumala. [--] Miehen ei pidä peittää päätään, sillä hän on Jumalan kuva ja heijastaa hänen kunniaansa. Nainen taas heijastaa miehen kunniaa. Miestä ei ole luotu naisesta vaan nainen miehestä, eikä miestä luotu naisen takia vaan nainen miehen takia. (1. Kor. 11: 1–9.)

Toisaalta Paavali ei ollut näkemyksessään luomisjärjestyksestä täysin johdonmukainen, vaan tote si miehen ja naisen myös edellyttävän toinen toisiaan. Kirjeessään korinttilaisille Paavali kirjoitti: ”Herran edessä ei kuitenkaan ole naista ilman miestä eikä miestä ilman naista, sillä niin kuin nainen on luotu miehestä, myös mies on syntynyt naisesta. Mutta kaikki on saanut alkunsa Jumalasta.” (1. Kor. 11: 11–12.) Ihmiset – miehet ja naiset – olivat siten herran (tai seurakunnan) edessä kaikki tasa-arvoisia.

Naisen paikka seurakunnassa oli Paavalille selkeä: nainen ei saanut opettaa eikä olla hallitsevampi osapuoli mieheen verrattuna. Paavali vetosi luomisjärjestykseen, jonka mukaan Aatami oli luotu ennen Eevaa ja siihen, että nainen oli syntyinlankeemuksessa antanut pettää itseään rikkomalla Jumalan käskyn:

Naisen tulee kuunnella opetusta, hiljaa ja kuuliaisena. Sitä en salli, että nainen opettaa, enkä sitä, että hän hallitsee miestä; hänen on elettävä hiljaisesti. Ensinhän luotiin Aatami ja sitten Eeva, eikä petetyksi joutunut Aatami, vaan nainen antoi pettää itsensä ja rikkoi [Jumalan] käskyn. (1. Tm 2: 11–14.)

Paavali piti Aristoteleen tavoin naisen hiljaiseloa (vaitioloa) tälle sopivana käytöksenä (naisen hyveenä). Aristoteleen ajattelusta poiketen Paavalin ajattelun taustalla oli Vanhan Testamentin kertomus ihmisen syntiinlankeemuksesta. Naisen heikkous oli henkistä heikkoutta, josta seurasi naisen alttius houkutuksille. Myöhemmässä teologiassa sama käsitys ilmaistaan passioiden käsitteen kautta.

Aristoteleen hallinnan teoria, jossa sielu hallitsi ruumista, järki halua ja mies naista, siirtyi myös keskiajan merkittävään filosofian ja teologian synteisiin. Katolisen teologian merkkiteoksessa *Summa Theologica* Tuomas Akvinolainen (1225–1274) jatkoi siitä, mihin Aristoteles 1600 vuotta aikaisemmin jäi. Mies yhdistyi järkeen, sieluun ja harkintaan, nainen tunteisiin, ruumiiseen ja haluihin (passioihin). Tarkastelen Akvinolaisen ajattelua lähemmin kappaleen 2.4 loppupuolella.

Mitä kappaleen 2.3 toisesta osasta saatiin tutkimustulokseksi? Paavalin käsitykset merkitsivät jatkumoa yhden sukupuolen mallissa: mies oli normi, johon naista verrattiin. Mies oli yksiulotteisessa ja hierarkkisessa arvoasteikossa naista ylempänä. Mies oli Jumalan kuva ja heijasti hänen kunniaansa, kun taas nainen heijasti miehen kunniaa. Lisäksi Jumala oli luonut naisen miehestä ja miestä varten. Toisaalta Paavali ei ollut luomisjärjestyksestä koskevilla näkemyksissään täysin johdonmukainen, sillä hän totesi sukupuolten myös edellyttävän toisiaan. Sukupuolet olivat Paavalin mukaan herran tai seurakunnan edessä tasa-arvoisia.

Paavalin mielestä nainen ei silti käytännössä saanut opettaa seurakunnassa eikä olla miestä hallitsevampi osapuoli. Paavali vetosi luomisjärjestykseen, jonka mukaan Aatami oli luotu ennen Eevaa ja siihen, että nainen oli syntiinlankeemuksessa antanut pettää itsensä rikkomalla Jumalan käskyn. Paavali piti Aristoteleen tavoin hiljaiseloa naiselle sopivana käytöksenä.

Paavalin ajattelun taustalla vaikutti kertomus syntiinlankeemuksesta. Naisen heikkous oli ennen kaikkea henkistä heikkoutta, josta seurasi naisen alttius erilaisille houkutuksille. Nainen assosioitui mielen heikkouksiin, kun taas mies assosioitui mielensä vahvuuteen. Paavalin sukupuolikäsitykset muistuttivat tässä kohdin osittain Aristoteleen käsityksiä, vaikkakaan Paavali ei Aristoteleen tavoin yhtä suoraviivaisesti yhdistänyt miestä mieleen ja naista ruumiiseen. Tästä huolimatta Paavali oli hyvin lähellä termien *gender* ja *sex* aristoteelista merkitystä.

2.4. Seksuaalisuus ja ruumis kristinuskon diskurssissa

Apostoli Paavali ja kirkkoisä Augustinus. Kappaleen 2.4 ensimmäisessä osassa tutkin seksuaalisuutta ja ruumista varhaisen kristinuskon diskurssissa kiinnittämällä huomioni joukkoon kysymyksiä, jotka nousevat Apostoli Paavalin³⁵ ja kirkkoisä Augustinuksen³⁶ (354–430 jaa.) ajattelusta. Tutkin Paavalin ja Augustinuksen ajattelua selvittääkseni niiden pohjalta varhaisen kristinuskon

³⁵ Paavalin ensimmäinen kirje korinttilaisille on eettinen kirje, kun taas kirje roomalaisille on enemmän opillinen kirje. Paavali on kirjoittanut kirjeensä noin vuosina 56–57 jaa., jolloin Korintissa esiintyi ristiriitoja, epäjumalien palvomista, vääriä ehtoolliskäytäntöjä, aviollisia ongelmia ja siveettömyyttä. Viittaaan myös Paavalin apostoli Timoteukselle osoittamaan noin vuosina 67–68 jaa. kirjoittamaan toiseen kirjeeseen, apostoli Pietarin ensimmäiseen kirjeeseen sekä teoksen *The Oxford Companion to the Bible* (1993) kautta Matteuksen ja Luukaan evankeliumien Jeesuksen neitsytsyntymää koskeviin tulkintoihin. Matteus ja Luukas tulkitsivat ennustuksia Vapahtajan syntymästä kreikankielisellä Raamatulla. Jeesuksen syntymän tulkinta neitsytsyntymänä liittyy samalla heprean ja kreikan kielten sanojen *almá* ja *parthenos* merkityseroihin.

³⁶ Augustinuksen kohdalla viittaaan teoksiin *Confessiones* (397–400 jaa.) ja *De civitate dei* (413–427 jaa.). Ensin mainitun osalta viittaaan Otto Lakan suomennokseen *Tunnustukset* (2003) ja jälkimmäisen osalta Marcus Dodsin englanninkieliseen käännökseen *The City of God* (2000).

mies- ja naiskuvia sekä Augustinuksen ruumis- ja seksuaalisuuskäsitysten kytkeytymistä yhden sukupuolen malliin sekä sen mukaisiin *gender*- ja *sex*-merkityksiin.

Kahden tuhannen vuoden takaisessa antiikin Roomassa kristinusko oli yksi juutalaisuuden lahkoista, joista se erkani omaksi uskontokunnakseen. Erottautumisprosessissa tärkeälle sijalle nousivat käsitykset seksuaalisuudesta ja ruumiista. Kristinusko otti seksuaalisuuteen astetta juutalaisuutta kielteisemmän kannan. Käsitykset soveltuivat hyvin yhteen laajentumishaluisen uskonnon kanssa. Kristinusko erottautui Välimeren pohjukan muiden uskontojen ja ajatussuuntausten joukosta ja siitä tuli nopeasti alueen hallitseva ajattelusuuntaus. Roomassa kristinusko saavutti valtionuskonnon aseman vuonna 380 jaa.

Seksuaalisuuden käsittely varhaisessa kristinuskossa kuvasti myös uudenlaista suhtautumista ruumiiseen. Ihminen oli vastuussa yhteisölle tai yhteiskunnalle siitä, mitä hänen ruumiinsa teki ja mitä ei. Tahdon voiman tuli hallita ruumista samalla tavalla kuin se määräsi esimerkiksi käden liikkeitä. Kristinuskon asenne seksuaalisuuteen oli toisenlainen kuin kreikkalaisilla ja roomalaisilla lääkäreillä, jotka näkivät ruumiin lämmön yksinkertaisesti ilmaisevan ihmisen seksuaalista potentiaalia. Seksuaalisuuden ja ruumiin lääketieteellinen käsittely ja toisaalta kristinuskon ruumiin himoja hallitsemaan pyrkinyt ajattelu olivat tässä mielessä erilaisia, jopa vastakohtaisia diskursseja.

Paavalin voi nähdä ennakoivan Augustinuksen käsityksiä. Hän opetti kristittyjä (1. Kor. 6: 18) seuraavasti: ”Pysykää erossa haureudesta! Kaikki muut synnit, joita ihminen tekee, kohdistuvat muualle kuin hänen ruumiiseensa, mutta siveetön teko osuu ihmisen omaan ruumiiseen.” Seksuaalisuuteen liittynyt haureus heijastui myös Paavalin näkemykseen avioliitosta: ”Se, joka menee morsiamensa kanssa naimisiin, tekee siis oikein, mutta se, joka ei mene, tekee vielä paremmin.” (1. Kor. 7: 38.) Paavalin käsitys omasta esimerkillisyydestään oli vankkumaton:

Soisin kaikkien elävän niin kuin itse elän. Jokaisella on kuitenkin oma Jumalalta saatu armolahjansa, yhdellä yksi, toisella toinen. Naimattomille ja leskille minä sanon, että heidän olisi hyvä pysyä yksin niin kuin minäkin. Mutta elleivät he jaksa hillitä itseään, menkööt naimisiin, sillä on parempi mennä naimisiin kuin palaa himon tulella. (1. Kor. 7: 7-9.)

Alkuvuosisatojen seurakunnassa seksuaalinen käytös ilmaisi, kuinka hyvästä kristitystä ihmisestä oli kyse. Tämä liittyi Paavalin näkemykseen ajan käymisestä vähiin ennen maailman tuhoutumista ja sitä seuraavaa Vapahtajan uudelleentulemistä. Nykyinen maailma oli katoamassa, jonka vuoksi oli tärkeintä omistautua Herralle: ”Naimisissa olevat joutuvat kuitenkin elämässään ahtaalle, mistä haluaisin teitä säästää. Sanon teille, veljet: aika on käymässä vähiin. Siksi niidenkin, joilla on vaimo, on nyt elettävä kuin heillä ei vaimoa olisikaan.” (1. Kor. 7: 28–29.)

Naisen asema varhaisessa kristinuskossa rakentui Vanhan Testamentin tarjoamalle perustalle, olennaisesti sitä muuttamatta. Jo Pietari julisti: ”Te, vaimot, olkaa kuuliaisia miehellenne.” (1. Piet. 3:1.) Esimerkkeinä naisille olivat Pietarin mukaan entisajan pyhät vaimot ja Saara:

Näin kaunistivat itsensä entisajankin pyhät vaimot, jotka panivat toivonsa Jumalaan. He olivat miehilleen kuuliaiset – Saarakin oli kuuliainen Aabrahamille ja kutsui häntä herraksi. Ja Saaran tyttäriä tekin olette, kun teette hyvää ettekä anna minkään uhkailun pelottaa itseänne. (1. Piet. 3: 5–6.)

Vanhan Testamentin jahvistisella luomiskertomuksella eli *Genesisillä* sekä syntiinlankeemus kertomuksella oli keskeinen vaikutus kristillisen ajattelun aina keskiajalle yltäviin päälinjoihin.

Paavalin ja Tuomas Akvinolaisen ajattelussa jahvistinen luomiskertomus symboloi oikeaa luomisjärjestystä. Oppi-isät eivät rakentaneet – vaikka tämä mahdollisuus oli olemassa – luomisjärjestyskäsityksiään esimerkiksi Vanhan Testamentin Pappiskirjan varaan.³⁷

Syntiinlankeemuskertomus toimi kirkkoisille todisteena naisen moraalisesta heikkoudesta ja sitä kautta hänen tuhoisasta vaikutuksestaan mieheen.³⁸ Kirkkoisä Tertullianus osoitti syytöksensä sumeilematta naiselle teoksessa *De Cultu Feminarum*:

Sinä [Eeva, nainen] olet paholaisen portti. Sinä mursit kielletyn puun sinetin. Sinä hylkäsit ensimmäisenä jumalallisen lain. Sinä taivutit hänet, jonka kimppuun paholainenkaan ei kyennyt hyökkäämään. Sinä tuhosit niin helposti Jumalan kuvan, ihmisen [Aatamin]. Sinun hylkäämisesi – kuoleman takia – jopa Jumalan Pojan täytyi kuolla. Sinun tulisi alati kulkea mustissa ja ryysyissä. (Tertullianus I, 1; teoksessa Vuola 1994, 209.)

Samoilla linjoilla Tertullianuksen kanssa jatkoi myös Johannes Krysostomus: ”Kaikista villipeidoista vahingollisin on nainen.” Syntiinlankeemuksesta ulottui siltä myös naisten asemaa koskeviin pohdintoihin. Pyhä Ambrosius kirjoitti: ”Eeva vietti Aatamin syntiin eikä Aatami Eevaa. Oikeus vaatii, että sen jonka nainen on syntiin vietellyt hän saakoon omaksi herrakseen.” (Teoksessa Beauvoir 1965a [1949], 154.)

Kun Rooman kanoninen oikeus luotiin 300-luvulla, avioliitto käsitettiin myönnytyksenä ihmellisille heikkouksille, jotka eivät sopineet yhteen kristillisen ihanteellisuuden kanssa. Kirkkoisä Hieronymus kehotti veljiään: ”Laskekaamme kätemme kirveelle ja hakatkaamme juuriltaan avioliiton hedelmätön puu.” Naisen vaarallista luontoa korosti erityisesti paavi Gregorius VI, joka pakotti papiston selibaattiin. (Ibid.)

Kirkkoisä Augustinuksen mukaan syntiinlankeemuksen pääsynti oli ruumiin himo. Tällä Augustinus tarkoitti ihmisen kyvyttömyyttä hallita sukupuolielimiään. Siittäminen oli hyvä asia, koska se oli Jumalan säättämä, mutta yhdyntä oli paha, sillä se ei voinut tapahtua ilman ruumiin himoa. Lapset siitettiin vanhempiensa synnissä. Kukin ihminen oli jo alkujaan perisyntin saastut-tama. Teoksessa *Tunnustukset* Augustinus kirjoitti:

Sillä kukaan ei ole puhdas synnistä Sinun edessäsi, ei lapsukainenkaan, joka yhdenkään päivän on maan päällä elänyt. Mutta jos minä olen synnissä syntynyt (Ps. 51: 7) ja äitini on minut synnissä siittänyt, niin missä, Jumalani ja Herrani, minä rukoilen Sinua, missä tahi milloin minä, Sinun palvelijasi, olen ollut viaton? (Augustinus 2003 [397–400], 41, 43.)

Augustinuksen mukaan avioliitto lievitti hieman himon synnillisyyttä. Se muutti yhdynnän miehilyvästä velvollisuudeksi. Augustinus kehotti aviopuolisoita pidättäytymään yhdynnästä, vaikka

³⁷ 800-luvulla eaa. syntyneen Vanhan Testamentin jahvistisen luomiskertomuksen mukaan nainen ei ole ihminen omalla oikeudellaan, vaan miehen avuksi luotu kumppani. Nainen ei myöskään ole Jumalan kuva. Ensimmäisen Mooseksen kirjan (1. Moos. 2: 20–23) luomiskertomus kuuluu seuraavasti: ”Mutta ihmiselle ei löytynyt sopivaa kumppania. Silloin Herra Jumala vaivutti ihmisen syvään uneen ja otti hänen nukkuessaan yhden hänen kylkiluistaan ja täytti kohdan lihalla. Herra Jumala teki tästä kylkiluusta naisen ja toi hänet miehen luo.” 400-luvulla eaa. syntyneen Pappiskirjan mukaan taas mies ja nainen luotiin samalla kertaa toinen toisiaan varten ja kumpikin ovat Jumalan kuvia. Ensimmäisen Mooseksen kirjan (1. Moos. 1: 27) kohta näiltä osin kuuluu: ”Ja Jumala loi ihmisen kuvakseen, Jumalan kuvaksi hän hänet loi, mieheksi ja naiseksi hän loi heidät.”

³⁸ Vanhan Testamentin (1. Moos. 3: 1–24) syntiinlankeemuskertomuksessa käärme houkuttelee naista ottamaan hyvän ja pahan tiedon puusta hedelmän. Nainen ei kykene vastustamaan kiusausta, vaan ottaa hedelmän ja tarjoaa myös miehelle.

sallikin sen lasten siittämisen tarkoituksessa. (Utrio 2001 [1998], 17–18.) Jos mies ja vaimo olivat sukupuoliyhteydessä ilman lasten saannin tarkoitusta, se oli vain vähäinen synti.

Augustinuksen opeilla sukupuoliyhteyden luonteesta on ollut suuri merkitys läntisessä maailmassa. Esimerkiksi syntyvyyden säännöstely on Augustinukseen vedoten julistettu usein synniksi. (Mt. 18.) Toisaalta Augustinuksen oppeja on käytetty myös syntyvyyden lisäämiseen tähtäävää väestöpolitiikkaa vastaan: lapsien tekeminen johtaa yhdyntöjen lisääntymiseen ja yhdyntöjen lisääntyminen taas vie kristityn ajatukset pois Jumalasta (mistä synnissä alun perin on kysymys).

Teoksessa *Jumalan kaupunki* Augustinus esitti Paavalia suuremmin ja perusteellisemmin seksuaalisuuden universaalin lain, jonka mukaan ihminen oli vastuussa yhteisölle ruumiinsa haluis- ta ja teoista. Kaikki tämä perustui Augustinuksen näkemykseen syntiinlankeemuksen ihmiselle tuottamista seuraamuksista. Jopa impotenssi oli Augustinuksen mukaan syntiä siinä missä erektiokin. Augustinus tulkitsi impotenssin, erektion ja ruumiin erittämiset merkiksi ihmisen vie- raantumisesta Jumalan tahdosta. (Augustinus 1984 [410], 14, 24, 588.)

Täydellistä sukupuolineläintä saattoi olla vain paratiisissa, jossa Aatami ja Eeva olivat viat- tomasti uinahtaneet toistensa syliin. Ihmisen tuli hallita ruumiinsa intohimoja yhtä suvereenisti kuin kätensä ojentamista. Augustinus pohti, miten hedelmöitys ja hedelmöittyminen voisivat ”he- kumallisten himojen sijasta” olla puhtaasti tahdon alaisia (mt. 14, 24, 588–599).

Koska ruumiin himo oli kristinuskon mukaan syntiä, vain ilman yhdyntää tapahtunut hedel- möittyminen saattoi olla kokonaan synnitöntä. Tähän liittyen esimerkiksi Jeesuksen neitsytsyntymä on säilyttänyt keskeisen aseman kristillisten oppien joukossa. Daniel N. Schowalter kirjoittaa hakuteoksessa *The Oxford Companion to the Bible* (OCB 1993, 789): ”Perustava opinkappale neit- sytsyntymästä on säilyttänyt paikkansa monille kristityille tärkeänä doktriinina.”

Mielenkiintoisesti hepreankielinen sana *‘almâ* merkitsee vain ”nuorta naista”. Sanaan ei sisälly viittausta neitseellisyyteen, puhtauteen tai viattomuuteen. Kreikankielinen sana *parthenos* puo- lestaan merkitsee sekä ”nuorta naista” että ”neitsyttä”. Matteus ja Luukas käyttivät kreikankielistä Raamattua ja tulkitsivat Vanhan Testamentin ennustuksia niin, että Vapahtajan syntymä oli ni- menomaan neitsytsyntymä.³⁹ Asialla on ymmärrettävästi ollut vaikutusta neitsyyden aseman tul- kitsemiseen kristinuskossa, vaikka toisaalta sama merkitys olisi voitu liittää Jeesukseen ilmankin tätä nimenomaista raamatuntulkintaa.

Augustinukseen palaten, sielu tavoitteli tämän ajattelun mukaan järjellistä ja hyveellistä elä- mää vastustamalla tahdon aiheuttamaa hämmennystä ja mielikuvituksen haureutta. Aristoteleen tavoin sielu kytkeytyi Augustinuksen ajattelussa järkeen, tahdon hämmennys puolestaan viettei- hin. Lisäksi Augustinus määritteli Tunnustuksissa naisen sukupuoliolennoksi, joka liittyi mieheen vastaavan periaatteen mukaan kun sielun toiminnan vietti liittyi järjelliseen ajatteluun.

Koska ihmisen sielussa on jotakin, joka järjellään hallitsee, ja jotakin, joka alistuu tottele- maan, niin näemme myös ruumiillisessa suhteessa, että nainen on alistettu miehen alaisek- si, nainen, jonka henkinen luonto ja jonka järki tosin on samanlainen kuin miehen, mutta joka sukupuoliolentona liittyy mieheen samalla tavalla, kuin sielussa oleva toiminnan vietti

³⁹ Myytin liittäminen Jeesukseen ei toisaalta ole yllättävää myöskään kreikkalais-roomalaiseen traditioon ver- rattuna. Jumalista hedelmöittyneiden naisten kuvauksia löytyy myös sen piiristä. Esimerkiksi Herakleen äidin katsotaan hedelmöittyneen Zeuksesta. (OCB, 789.)

liittyy järjenumukaiseen ajattelemiseen saadakseen siltä ohjetta oikein toimimiseen (Augustinus 2003 [397–400], 543–544).

Vaikka Augustinus kannatti hengellistä tasa-arvoa naisen ja miehen välillä, ja vaikka hän piti naisen henkistä luontoa ja järkeä samanlaisena kuin miehellä, merkitsi miehen ja naisen ruumiillinen ero luonnollista alistussuhdetta. Naisen luonnollinen alistaminen miehelle merkitsi lihan rationaalista hallintaa, himon alistamista hengelle olioiden oikeanlaisessa järjestyksessä. (Lloyd 2000 [1993], 59.) Mies assosioitui sielunvoimiltaan vahvempaan toimijana mieleen ja sosiaaliseen sukupuoleen (*gender*), nainen taas viettikyköksensä vuoksi ruumiiseen ja biologiseen sukupuoleen (*sex*).

Augustinuksen käsityksen voi liittää myös yhden sukupuolen ja samuuden malliin siinä mielessä, että sukupuoliero tulkitaan siinä hierarkkisesti ja yksiulotteisiin aste-eroihin (ylemyys-alemmuus, vahvuus–heikkous) liittyen. Ruumiin tai seksuaalisuuden ympärille ei rakennu lainkaan positiivista käsitteistöä, koska ruumis merkitsee alinta asiaa olioiden järjestyksessä.

Mitä kappaleen 2.4 ensimmäisestä osasta saatiin tutkimustulokseksi? Kristinuskon alkuvuosisaitoina seksuaalinen käytös määritteli kristityn hyvyyden. Seksuaalisuuteen liitetty haureus näkyi esimerkiksi Paavalin käsityksessä avioliitosta: naimisiin mennyt teki oikein, mutta se, joka ei mennyt, teki vielä paremmin. Yhtäältä kristinuskossa otettiin kielteinen kanta seksuaalisuuteen, koska laajentumishaluinen uskonto pyrki näin erottautumaan muista Välimeren uskonnoista. Toisaalta seksuaalisuuden haureus kytkeytyi samalla Paavalin ajattelussa opilliseen näkemykseen, jonka mukaan kristittyjen maanpäällinen aika oli käymässä vähiin.

Vanhan Testamentin jahvistisella luomiskertomuksella sekä syntiinlankeemuskertomuksella oli keskeinen vaikutus kristillisen ajattelun keskiajalle yltäviin päälinjoihin. Paavalille ja Akvinalaiselle jahvistinen luomiskertomus merkitsi oikeaa luomisjärjestystä. Oppi-isät eivät rakentaneet luomisjärjestyskäsityksiään tasa-arvoisemman Pappiskirjan varaan. Syntiinlankeemuskertomus ja siihen sisältyvä varoitus naisen alttiudesta houkutuksille toimivat kirkkoisille todisteina naisen moraalista heikkoudesta ja tuhoisasta vaikutuksesta mieheen.

Augustinuksen mielestä syntiinlankeemuksen pääsynti oli ruumiin himo. Siittäminen oli positiivinen asia, koska se oli Jumalan säätämä, mutta yhdyntä oli kielteinen asia, koska siihen liittyi välttämättä ruumiin himoa. Avioliitto lievitti hieman himon synnillisyyttä, koska se muutti yhdynnän mielihyvistä velvollisuudeksi. Augustinus kehotti kuitenkin myös aviopuolisoita mieluiten pidättäytymään yhdynnästä, vaikka sallikin sen lasten siittämisen tarkoituksessa.

Augustinuksen seksuaalisuutta koskevan universaalien lain mukaan ihminen oli vastuussa yhteisölleen ruumiinsa haluista ja teoista. Jopa impotenssi oli Augustinuksen mielestä syntiä. Augustinus tulkitsi impotenssin, erektion ja ruumiin erittämiset merkiksi ihmisen vieraantumisen Jumalan tahdosta. Ihmisen tuli hallita ruumiinsa intohimoja suvereenisti. Augustinus pohti, miten hedelmöitys voisi himojen sijasta olla tahdon alainen. Vain ilman yhdyntä tapahtunut hedelmöittyminen saattoi olla synnitöntä, koska ruumiin himo oli kristinuskon mukaan syntiä.

Sielun ajatteleva osa kytkeytyi Augustinuksen pohdintoissa mieheen ja sielun toiminnan vietti naiseen. Vaikka Augustinus kannatti sukupuolten hengellistä tasa-arvoa ja piti naisen henkisyttä ja järkeä samanlaisina kuin miehen henkeä ja järkeä, sukupuolten ruumiillinen ero merkitsi luonnollista alistussuhdetta. Naisen alistaminen miehelle tarkoitti lihan rationaalista hallintaa: himojen ja viettien alistamista hengelle. Mies yhdistyi mieleltään vahvana toimijana sosiaaliseen sukupuoleen, nainen ruumiillisen heikkoutensa vuoksi ruumiiseen ja biologiseen sukupuoleen.

Augustinuksen käsitykset ruumiista ja seksuaalisuudesta voitiin kytkeä myös yhden sukupuolen malliin, koska sukupuoliero tulkittiin niissä hierarkkisesti ja yksiulotteisesti aste-erojen perusteella. Augustinus ei myöskään luonut minkäänlaista myönteistä terminologiaa kehon tai sukupuolinautintojen ympärille, sillä ruumis merkitsi hänelle alinta asiaa olioiden järjestyksessä.

Tuomas Akvinolainen. Kappaleen 2.4 toisessa osassa tutkin keskiajalla eläneen katolisen filosofin ja teologin Tuomas Akvinolaisen⁴⁰ (1225–1274 jaa.) käsityksiä sukupuolten välisistä suhteista, luomisjärjestyksestä sekä naisen roolista suvunjatkamisessa ja lisääntymisessä. Tutkin kyseisiä aiheita selvittääkseni Akvinolaisen käsityksiä sukupuolten mentaalisisistä ja ruumiillisista ominaisuuksista sekä niiden kytkeytymistä yhden sukupuolen malliin ja *gender/sex*-ajatteluun.

Akvinolainen pysyi uskollisena Aristoteleen ja Paavalin viitoittamille hierarkioille naisen ja miehen suhteissa. Akvinolaisen *Summa Theologicaen* (1922 [1265–1274]) mukaan mies oli naisen pää niin kuin Kristus oli miehen pää (mt. I, Q. 92, art. 2, vol. IV, 277). Lisäksi Akvinolaisen mukaan ”hyvä järjestys puuttuisi ihmisen perheestä, ellei heistä joitakin ohjaisi toiset, heitä itseään viisaammat. Tämän ohjauksen kautta nainen on luonnollisesti miehen alamainen, sillä miestä hallitsee järkevä harkinta.” (Mt. I, Q. 92, art. 1, vol IV, 276.)

Akvinolaisen mielestä ihmisten epätasa-arvo ja yhden persoonan alistaminen toisen vallan alaiseksi olivat olemassa ennen syntiinlankeemusta. Luonto oli ollut ennen syntiinlankeemusta täydellisimmässä tilassaan. Akvinolaisen esimerkit välttämättömästä, tarkoituksenmukaisesta ja hyödyllisestä alistamisesta koskivat ensisijaisesti perhesuhteita: vaimon alistamista aviomiehelle ja lasten alistamista vanhemmille. Perheen alistussuhteet poikkesivat orjia koskevista alistussuhteista. (Mt. I, Q. 92, art. 1, vol. IV, 276 ja I, Q. 96, art. 3, vol. IV, 302.)

Mitä tarkoitusta varten Jumala oli luonut naisen? Jumalan päätös luoda epätäydellinen ihminen oli seurausta hänen suunnitelmastaan yhdistää lisääntymis- ja perherooli samaan persoonaan. Naisen luominen ilmensi yhtäältä Jumalan lisääntymiseen liittyntä intentiota: ”yhdessä lihassa” oli kyse miehen ja naisen lihallisesta liitosta (mt. I, Q. 92, art. 1, vol IV, 276). Toisaalta naisen luomisella oli myös sosiaalinen intentio. Jumala oli katsonut, ”että miehen ja naisen välillä tulisi olla sosiaalinen liitto” (mt. I, Q. 92, art. 3, vol IV, 278).

Ihmiset olivat ainoita olioita, joiden kohdalla Jumala oli luonut naisen miehestä. Tämä liittyi rakkauteen, joka oli turvattava luonnollisella ja pyhällä avioliitolla: ”Ihmisuros- ja naaras pysyvät yhdessä koko elämänsä ajan, mitä ei tapahdu muilla eläimillä.” (Mt. I, Q. 92, art. 2, vol IV, 277.) Biologisten ja sosiaalisten funktioiden yhdistäminen teki ihmisistä erityisiä: ”Ihmisten kohdalla uros ja naaras ovat liittyneet yhteen, ei vain lisääntymisen välttämättömyyden vuoksi, kuten muilla eläimillä, vaan myös kotielämän puolesta, jossa miehellä ja naisella on erilaiset työt.” (Ibid.)⁴¹

⁴⁰ Akvinolaisen *Summa Theologicaen* kohdalla viitataan Fathers of the English Dominican Provincen (1922) käännökseen, joka kattaa latinankielisen alkuteoksen kaikki kuusi osaa ja niiden noin neljä tuhatta sivua. Viittaukseni koskevat lähinnä teoksen kahta ensimmäistä osaa. Akvinolainen esittää näissä osissa käsityksensä luomisjärjestyksestä, sen seurauksista sukupuolten suhteille sekä naisen osasta lisääntymisessä. Akvinolaisen aikana konseptualismi oli suosittu filosofinen suuntaus. Niinpä myös sukupuolten määrittelyä erillisillä olemuksilla pidettiin varsin ongelmattomana.

⁴¹ Tuomas valaisi miehen ja naisen suhteen erityispiirteitä selittämällä, miksi Jumala oli käyttänyt naisen luomiseen Aatamin kylkiluuta. Aatamin pään käyttäminen olisi merkinnyt naisen dominoivan miestä ja toisaalta hänen jalkansa käyttäminen olisi tarkoittanut naisen alistamisen vastaavan orjan alistamista. (Akvinolainen 1922 [1274], I, Q. 93, art. 4, vol IV, 289.)

Luomiskertomuksen tulkinnassa Akvinolainen sovelsi pernsiipin käsitettä. Prnsiipissä oli kyse kaikkien toimintojen ymmärrettävästä ja järjellisestä perustasta: ”Kuten Jumala on koko maailmankaikkeuden prnsiippi, niin myös ensimmäinen ihminen, Jumalan kaltaisuudessaan, on koko ihmisrodun prnsiippi.” (Mt. I, Q. 92, art. 2, vol. IV, 277.) Tämä käsitys antoi mielen käsitykselle, että nimenomaan mies oli luotu Jumalan kuvaksi. Samalla käsitykset miehestä ihmisrodun prnsiippinä ja Jumalan kuvana kytktivät Akvinolaisen yhden sukupuolen malliin.

Toisaalta Augustinusta siteeraten Akvinolainen väitti, että älyllinen luonto – joka oli perimmäiseltä merkitykseltään Jumalan kuva – oli löydettävissä sekä miehestä että naisesta, sillä tietoisuudessa ei ollut sukupuolten välistä erottelua (Lloyd 2000 [1993], 61). Sekundäärisessä mieessä älyllinen luonto oli silti vain miehessä, sillä ”mies on naisen alku ja loppu, samoin kuin Jumala on jokaisen olennon alku ja loppu” (Akvinolainen 1922 [1274], I, Q. 93, art. 4, I, vol. IV, 289). Ihmisen älyllinen luonto palautui yhden sukupuolen mallin: miestä ei oltu luotu naista varten, vaan nainen miestä varten.

Akvinolainen selitti mainitun sekundäärisen mielen – jossa nainen ei ollut ihmisrodun prnsiippi ja jossa naista ei oltu luotu Jumalan kuvaksi – erottamalla ja asettamalla vastakkain ihmisen vitaalisen toiminnan ja lisääntymisen. Kaikilla eläimillä oli lisääntymistä korkeampaa vitaalista toimintaa, jota kohti niiden elämä oli suunnattu. Ihmisen kohdalla tämä elämälle suunnattu vitaali tehtävä sisälsi jotakin vielä ylevämpää: intellektuaalisen toiminnan. Akvinolaisen mukaan oli tärkeää tehdä ero ihmisen vitaalisen toiminnan ja lisääntymisen välille, koska ihmisen vitaalinen toiminta sisälsi muista eläimistä poiketen myös jalon intellektuaalisen ulottuvuuden. (Lloyd 2000 [1993], 61.)

Akvinolaisen mukaan kertomus naisen erillisestä luomisesta symboloi juuri mainittua erottelua. Mies symboloi vitaalista toimintaa, johon liittyi järki. Erikseen luotu nainen taas symboloi lisääntymistä, miehessä kiteytyvän luonnon säilyttämistä. Naisen rooli lisääntymisessä teki hänestä miehen apulaisen. Muissa kuin lisääntymiseen liittyvissä asioissa miestä saattoi ”pätevimmin auttaa toinen mies”. (Akvinolainen 1922 [1274], I, Q. 92, art. 1, vol. IV, 275.)⁴²

Summa Theologicaen toisessa osassa Akvinolainen siteerasi Aristoteleen näkemystä, jonka mukaan naista ei voinut varsinaisesti kuvata ”siveäksi”, koska tämä oli järkensä epävakauden vuoksi niin häilyväinen. Naiset olivat myös helposti johdateltavissa, minkä vuoksi heidän saattoi tulkita seuraavan helposti passioitaan. (Mt. II, Q. 156, art. 1, vol. XIII, 173.) Akvinolainen myös niputti naiset ”järjen puutteesta” johtuen yhteen lasten ja vähämielisten kanssa pitämällä heitä kyvyttöminä antamaan luotettavia todistuksia (mt. II, Q. 70, art. 3, vol. XI). Akvinolaisen ajattelu muistutti Augustinuksen tapaa pitää naista sukupuoliolentona ja miestä passioille alttiin naisen kontrolloijana. Nainen assosioiti ruumiiseen ja mies lihan heikkouksia taltuttavaan mieleen.

Hippokrateen ja Galenoksen lisääntymisteorioissa sekä miehen että naisen siementen katsottiin olevan välttämättömiä naisen materian henkiinherättämiseksi. Vaikka miehet olivat Hippokrateen mukaan peräisin vahvemmassa siemennesteestä, naiset ja miehet kykenivät molemmat

⁴² Nainen ei symboloinut rationaalisuuden alemmaa muotoa tai vähäisempää läsnäoloa, mutta naisen merkitys oli silti läheisessä yhteydessä ihmisluonnon reproduktioon ja erillinen toiminnoista, jotka määrittivät ihmisluonnon sisällön. Vaikka Tuomas tähdensi, että myös nainen oli luotu Jumalan kuvaksi suhteessa rationaalisuuden prnsiippiin, symbolisesti nainen sijoittui ihmiselämään kuuluvien järjen varsinaisten ilmenemismuotojen ulkopuolelle. (Lloyd 2000 [1993], 62.)

tuottamaan vahvan siemenen. Aristoteleen mukaan puolestaan vain miehen siemen toimi lisääntymisen aktiivisena, alullepanevana voimana. Naisen ohuempi siemen ei toiminut lisääntymisen vaikuttavana syynä. Nainen tarjosi vain materiaalisen astian, jossa miehen siemen alkoi lisääntyä.

Hippokrateen ja Galenoksen sekä toisaalta Aristoteleen tarjoamien lisääntymisteorioiden väliltä Akvinolainen tukeutui jälkimmäisiin. Miehen siemen oli hänen mukaansa ”taipuvainen täydellisen hahmon tuottamiseen maskuliinisessa sukupuoleessa, kun taas naisen tuottaminen syntyy aktiivisen voiman puutteesta, tai jostakin materiaalisesta vastahakoisuudesta, tai jopa jostakin ulkoisesta vaikutuksesta, sellaisesta kuin etelätuulen kostea vaikutus, kuten Filosofi havaitsee” (mt. I, Q. 92, art. 1, vol. IV, 275–276).

Vaikka suvunjatkaminen oli Akvinolaisen mukaan muutoin naiselle sopiva symboli, hän tuli lisääntymisen kohdalla asettaneeksi naiset selvästi sivuraiteelle. Naisen marginalisointi ei siten ollut Akvinolaisen pohdintoissa vain symbolista ja järkeen liittyvää, vaan sillä oli myös ruumiiseen liittyvä kielteinen materiaallinen ulottuvuutensa hänen ajattelussaan.

Mitä kappaleen 2.4 toisesta osasta saatiin tutkimustulokseksi? Akvinolainen tukeutui Aristoteleen ja Paavalin viitoittamiin hierarkkisiin käsityksiin sukupuolten välisistä suhteista. Mies oli naisen pää kuten Kristus oli miehen pää. Lisäksi Akvinolainen seurasi Aristoteleen ja Augustinuksen ajattelua pitäessään naista miehen alamaisena. Myös jälkimmäisten mukaan vain miestä hallitsi järkevä harkinta.

Jumala oli luonut naisen osana suunnitelmaansa yhdistää lisääntymis- ja perherooli samaan persoonaan. Yhtäältä naisen luominen ilmensi Jumalan lisääntymiseen liittyntä tarkoitusta, sillä yhdessä lihassa oli kyse sukupuolten lihallisesta liitosta. Toisaalta naisen luomisella oli myös sosiaalinen intentio, sillä Jumala oli katsonut sukupuolten tarvitsevan liittoa myös perheessä.

Luomiskertomuksen tulkinnassa Akvinolainen tukeutui periaatteen käsitteeseen. Periaate merkitsi kaikkien toimintojen järjellistä perustaa: ”Kuten Jumala on koko maailmankaikkeuden periaate, niin myös ensimmäinen ihminen [--] on koko ihmisrodun periaate.” Tämä käsitys antoi mielen näkemykselle, jonka mukaan mies oli luotu Jumalan kuvaksi. Samalla Akvinolaisen käsitykset miehestä ”ihmisrodun periaateksi” ja ”Jumalan kuvana” kytkivät tämän ajattelun yhden sukupuolen malliin. Augustinukseen vedoten Akvinolainen tosin väitti, että älyllinen luonto löytyi sekä miehestä että naisesta, sillä tietoisuudessa ei ollut ”sukupuolten välistä erottelua”.

Sekundäärisessä mielessä älyllinen luonto kuitenkin löytyi vain miehestä, sillä mies oli ”naisen alku ja loppu”, samoin kuin Jumala oli ”jokaisen olennon alku ja loppu”. Ihmisen älyllinen luonto palautui yhden sukupuolen malliin: miestä ei oltu luotu naista varten, vaan nainen miestä varten. Akvinolainen selitti käsityksen, jonka mukaan nainen ei ollut ihmisrodun periaate ja ettei naista oltu luotu Jumalan kuvaksi erottelemalla vitaalin toiminnan ja lisääntymisen. Ihmisen vitaali tehtävä koski hänen intellektuaalista toimintaansa. Mies symboloi järjellistä toimintaa, nainen lisääntymistä.

Nainen ei symboloinut Akvinolaiselle rationaalisuuden alemmaa muotoa tai vähäisempää läsnäoloa. Tästä huolimatta naisen merkitys oli läheisessä yhteydessä ihmisluonnon reproduktioon ja erillinen niistä toiminnoista, jotka määrittelevät ihmisluonnon. Vaikka Akvinolainen katsoi, että myös nainen oli luotu Jumalan kuvaksi suhteessa rationaaliseen periaateksi, symbolisesti nainen kuitenkin sijoittui järjen varsinaisten ilmenemismuotojen ulkopuolelle.

Akvinolainen vetosi myös Aristoteleen näkemykseen, jonka mukaan nainen ei ollut siveä, koska tämä oli järkensä epävakauden vuoksi niin häilyväinen. Naiset olivat johdateltavissa, koska he seurasivat passioitaan. Akvinolaisen ajattelu muistutti myös Augustinuksen tapaa pitää naista sukupuoliolentona ja miestä naiseen yhdistyvien passioiden kontrolloijana. Nainen assosioiti biologiseen sukupuoleen ja ruumiiseen, mies lihaa taltuttavaan sosiaaliseen sukupuoleen ja mieleen.

Akvinolainen tukeutui Aristoteleen yhden siemenen teoriaan. Hänen mukaansa vain miehen siemen kykeni ”täydellisen hahmon tuottamiseen, kun taas naisen tuottaminen syntyi aktiivisen voiman puutteesta tai materiaalisesta vastahakoisuudesta”. Vaikka suvunjatkaminen oli Akvinolaisen mielestä muutoin naiselle sopiva symboli, hän marginalisoi naiset lisääntymiskäsitystensä kohdalla. Naisen vähättely ja marginalisointi liittyi Akvinolaisen ajattelussa järkeen ja ruumiiseen, ja oli sen vuoksi samalla kertaa symbolista ja materiaalista.

2.5. Avioliitto, ruumis, sukupuoliero ja perisynti Lutherin mukaan

Kappaleessa 2.5 tutkin saksalaisen papin ja teologin Martti Lutherin⁴³ (1483–1546) käsityksiä miesten ja naisten välisistä suhteista, sukupuolten anatomisista ja mentaalista ominaisuuksista, sukupuolierosta sekä ihmisen perisyntisyydestä. Näiden teemojen kautta pyrin luomaan kokonaiskuvan Lutherin biologiseen ja sosiaaliseen sukupuoleen sekä seksuaalisuuteen liittyvistä käsityksistä.⁴⁴ Lisäksi tutkin Lutherin käsityksiä sukupuolten fyysisistä piirteistä. Teen näin selvittääkseni, missä mielessä ne ennakoivat modernia sukupuolieron käsitteistöä ja kahden sukupuolen mallia.

Lutherin opetusten myötä avioliitto kohosi aiempaa suurempaan arvoon. Lutherin mukaan avioliitto oli ”Jumalan asettama miehen ja naisen välinen elämänyhteys” (Luther 1990 [1529], 93) ja samalla ”järjestäytyneen yhteiskunnan perusta” (mt. 95). Jumala varjeli ihmisen siveyttä ja säätämänsä avioliiton pyhyttä sekä velvoitti ihmisiä olemaan siveellisesti puhtaita ja pitämään avioliiton pyhänä. Lutherille avioliitto merkitsi yhteiskunnan korkeinta säätyä. Mies oli avioliitossa vaimon hallitsija. *Vähäkatekismuksen* selityksissä eli *Kristinopissa* Luther kirjoitti:

Jumala, joka on järjestyksen Jumala, on rakkaudessaan asettanut tietyn järjestyksen myös avioliittoon. Siinä mies on vaimon pää, niin kuin Kristuskin on seurakunnan pää. Jumala tahtoo, että tämä järjestys toteutuu molemmin puolin uhrautuvassa rakkaudessa ja että avioliitto siten on onnellinen. (Luther 1990 [1529], 94.)

Vaimoja ja miehiä näin opastaessaan Luther vetosi Uuteen Testamenttiin. Paavalin kirjeessä efe-solaisille (Ef. 5: 22–25, 33) opetettiin Lutherin mukaan seuraavaa:

Vaimot, olkaa kukin miehellenne alamaiset niin kun Herralle. Sillä mies on vaimon pää, niin kuin myös Kristus on seurakunnan pää, hän, ruumiin Vapahtaja. Mutta niin kuin seu-

⁴³ Lutherin *Der kleine Catechismus* (1529) on suunnattu aviomiessille. Siinä rakennetaan vahvat sukupuolten hierarkiat ja pidetään pyhästä avioliittokäsityksestä ja uudesta pelastautumisopista huolimatta kiinni ihmisen perisyntisyyden ajatuksesta. Lutherin vuosilta 1519–1546 koottu antologia *Ajatuksia miehestä, naisesta ja avioliitosta* taas on tyyliltään *Vähä katekismusta* vapaampi. Teoksessa saadaan tuntumaa Lutherin sukupuolta, seksuaalisuutta ja erotiikkaa koskeviin käsityksiin. Käsitteiden alamaisuudesta avioliitossa oli tärkeässä asemassa myös 1900-luvun loppupuolen Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Muun muassa piispa Aimo T. Nikolainen piti teoksessaan *Uuden testamentin tulkinta ja tutkimus* (1971) naisen alamaisuutta avioliitossa enemmän ”yleisinhimillisenä” kuin ”kristillisenä faktana”.

⁴⁴ Luther ei itse käytä termejä biologinen sukupuoli, sosiaalinen sukupuoli ja seksuaalisuus, jonka vuoksi olen pakotettu tulkitsemaan kyseisten termien merkityksiä hänen ajattelussaan nykyajan näkökulmasta.

rakunta on Kristukselle alamainen, niin olkoot vaimotkin kukin miehellensä kaikessa alamaiset. Miehet, rakastakaa kukin vaimoanne, niin kuin Kristuskin rakasti seurakuntaa ja antoi itsensä alttiiksi sen edestä... Mutta myös teistä kukin kohdaltaan rakastakoon vaimoan niin kuin itseänsä; mutta vaimo kunnioittakoon miestänsä. (Luther 1990 [1529], 94.)

Luther tarkasteli myös sukupuolten välisiä anatomisia eroja ja johti niistä näkemyksiä miehen ja naisen mentaalisisistä kyvyistä ja soveliaista tehtävistä: ”Miehillä on leveä rintakehä ja kapea lantio, siksi heillä onkin enemmän ymmärrystä kuin naisilla.” (Luther 2004 [1531–1546], 17.) ”Naisilla on kapea rintakehä ja leveät lanteet ja takapuoli. Niinpä heidän tulee pysyä kotona istumassa, hoitaa taloutta, synnyttää ja kasvattaa lapsia.” (Mt. 7.)

Kahden sukupuolen mallia ennakoiva ajattelu näkyi tavassa, jolla Luther käsitteellisti miehen ja naisen luuston eroa vastakohtina: miehen *leveä* ja naisen *kapea* rintakehä, miehen kapea ja naisen leveä lantio. Lutherin näkemys liittyi myös renessanssissa yleisempään ajattelutapaan, jonka mukaan naisen ruumiinosat tuomitsivat hänet kodin piiriin. Kathryn Schwarz (1997) kirjoittaa samasta asiasta englantilaisen renessanssin kontekstissa. Naisten sosiaalinen rooli määriteltiin naisen ruumiinosien kautta. (Mt. 148.)⁴⁵

Modernia sukupuolieroa ennakoivat myös Lutherin näkemykset, joilla hän arvioi naisen rintoja. Luther antoi rinnoille kahden sukupuolen mallia ennakoivan eroottisen merkityksen, jossa esteettisen arvostelman vastakkainasettelu liittyi sopusuhtaisten ja isojen rintojen eroon: ”Rinnat ovat naisen koristus, jos ne ovat sopusuhtaiset. Suuret ja pulskat eivät ole parhaat, eivätkä ne erityisesti kaunista, lupaavat paljon ja antavat vähän.” (Luther 2004 [1531–1546], 9.) Vaikka Luther ei sitaatissa itse arvottanut isoja rintoja, hänen ajatuksiaan voi lukea niin, että joku muu oli näin tehnyt.

Toisaalta rintojen konkreettisilla esteettisillä ulottuvuuksilla ei ollut niin suurta merkitystä. Olennaisinta oli, että naisten rinnat kertoivat vastakkaisena ymmärryksestä modernista sukupuolierosta, jonka alkutahdit lyötiin renessanssissa. Sanottiinpa sukupuolielimistä tässä vaiheessa mitä tahansa, Galenoksen yksisukupuolisen ruumiin seksuaaliset homologiat kyseenalaistuivat ainakin Lutherin kohdalla jo renessanssin tai varhaisen modernin teologiassa.

Schwarzin mukaan naisen rinnat tiivistivät renessanssin yhden sukupuolen mallin mukaisen sukupuolieron näkemyksiä. Rinnat olivat ulkoisesti ja funktionaalisesti merkittävin sukupuoleroon viitannut ruumiinosa. Lisäksi ne loivat naisten kodillisille kategorioille fyysisen referentin viitaten yhden sukupuolen mallin käsitykseen, jonka mukaan naiset olivat miehiä alttiimpia sairauksille ja mielihaluille. Käsitykset juontuivat luomiskertomuksesta ja naisten raskauttavammaksi katsotusta ruumiillisuudesta. Kausaalinen logiikka toi esiin myös ruumiin

⁴⁵ Schwarz (1997, 147–148) kirjoittaa esseessä ”Missing the Breast” englantilaisesta renessanssista: ”Lääketieteellisissä, sosiaalisissa ja fiktiivisissä kertomuksissa naisen rintojen representaatiot konkretisoivat logiikkaa, joka työntää heidät omaan paikkaansa. Kodilliseen konventioon viittaavassa kausaalisisessa suhteessa rinnat osoittavat prosesseja, joiden kautta feminiinisen sosiaaliset konstruktiot ja naisen fyysiset piirteet tulevat yhdensuuntaisiksi. Rinnat identifioivat naiset erottamalla heidät miehistä visuaalisesti ja funktionaalisesti. Käsitykset luomisesta, jotka määrittelevät naisen materiaana ja miehen henkenä, saavat materiaalista tukea maidon tuottamisesta kuvassa naisesta, joka toimii astiana kirjaimellisimmassa mahdollisessa mielessä. Ja vaikka Galenoksen mallin tavoin naisten sukupuolielinten kuvittellaan peilaavan miehen sukupuolielimiä tuottamalla jonkinasteista lisääntymisen vastavuoroisuutta, äidillinen rinta merkitsee eroa, josta ei voi paeta: mitä tahansa on voitu sanoa sukupuolielimistä – tai siihen liittyen käsivarsista, sääristä, käsistä tai jaloista – naisten rinnat eivät ulkoisesti näytä miesten rinnoilta eivätkä toimi niiden tavoin.”

särkyvyyden. Rinnat olivat näkyvin, mutta samalla myös haavoittuvin naisen ruumiinosa. (Schwarz 1997, 148.)

Perinteiselle teologialle – ja Aristoteleen välillisille vaikutteille – uskollisesti Lutherin naisihanne oli toimielias perheenemäntä, joka hoiti kuuliaisesti velvollisuutensa ja halusi lapsia. Naisen tuli pysyä aloillaan kotona, huolehtia perheen taloudesta sekä synnyttää, hoitaa ja kasvattaa lapsia (Luther 2004 [1531–1546], 7). Vahva sukupuoliroolitus oli tarpeen, sillä viisaus ei ollut Lutherin mielestä naiselle sopivaa:

Naiselle ei mikään hame tai mekko sovi huonommin kuin se, että hän tahtoo olla viisas. Naiset ovat taitavampia kotiasioissa, mutta maailmalliseen, poliittiseen hallintoon ja asioiden hoitoon he eivät kelpaa. Jos naiset puhuvat kodin ulkopuolisista asioista, niin sillä ei ole mitään merkitystä. (Mt. 9, 11, 12).

Luther arvosteli aikansa naisia juoruilusta, uteliaisuudesta, toisten asioihin sekaantumisesta, haluttomuudesta hankkia lapsia ja totella miestään (Helenius & Ruusunen 2003, 2). Lutherin mukaan nainen oli heikompi osapuoli, joka janoi miehensä hyväksyntää ja rakkautta. Tunnollisesti hoidetun äitiyden kautta nainen sai kuitenkin heikkoutensa anteeksi: ”Äitiyden kunnia korvaa hyvällä syyllä kaikki naisten heikkoudet ja tasoittaa ne.” (Luther 2004 [1531–1546], 15.) Lutherin usko naisten heikkouteen kertoo osaltaan hänen sitoutumisestaan syntiinlankeemusoppiin, jonka mukaan ihminen lankesi paratiisissa syntiin naisen heikkouden kautta. Siten Lutherin käsitykset muistuttivat Paavalin käsityksiä: mies assosioitui mielen vahvuuteen, nainen mielen heikkouteen.

Pyhän avioliittokäsityksensä ja uuden pelastautumisoppinsa ohella Luther piti kiinni eräistä muista kristinuskon perusopeista. Ihmisen perisyntisyyden ajatus pysyi Lutherilla Augustinuksen ja katolisen kirkon opetusten mukaisena. Tämä käy selvästi ilmi luterilaisista tunnustuskirjoista. Luther viittaa hyväksyvästi Augsburgin tunnustukseen, jonka mukaan

kaikki ihmiset, jotka Aatamin lankeemuksen jälkeen luonnollisella tavalla syntyvät, sikiävät ja syntyvät synnissä. Toisin sanoen he ovat äidin kohdusta [*gebärmutter*] asti täynnä pahaa himoa ja viettymystä. Heillä ei voi luonnostaan olla mitään todellista jumalanpelkoa, mitään todellista uskoa Jumalaan. Tämä synnynnäinen tauti on todellista syntiä ja se myös kiroaa Jumalan iankaikkisen vihan alaisuuteen kaikki ne, jotka eivät kasteen ja Pyhän Hengen kautta synny uudestaan ylhäältä. (Augsburgin tunnustus, 2; Luther 1990 [1529], 123.)

Luther oli hierarkkisten teologisten perinteiden kannattaja. Toisaalta hän kannatti Aristoteleen tavoin sukupuolirooleja miehen ja naisen erilaisten soveltuvuuksien perusteella: naiset huolehtivat kotiaskeista ja olivat niissä hyviä, miehet puolestaan huolehtivat ”maailmallisista” eli poliittisista asioista. Antiikista periytyvä julkisen ja yksityisen raja säilyi merkityksiltään vakaana.

Onko sillä jotain merkitystä nykyaikana, mitä Luther, Paavali ja Akvinolainen ovat sanoneet naisten asemasta, seksuaalisuudesta tai avioliitosta – tai sillä, mitä Raamatussa on näistä teemoista kirjoitettu? Huolimatta evankelis-luterilaisen kirkon enemmistön mukautumisesta maallistuneen modernin yhteiskunnan arvoihin 2000-luvulla esimerkiksi naispappeuden kohdalla, ei kuitenkaan missään muussa instituutiossa mieskeskeinen ja naisen alamaisuuden filosofia ole elänyt yhtä kauan ja yhtä peittelemättömänä kuin kristillisessä kirkossa.

Samalla avioliiton filosofiset perusteet eivät välttämättä ole vielääkään täysin irtautuneet kristillisistä arvoista, tavoista ja ajattelumalleista. Jotkut viime vuosisadan Suomen evankelis-luterilaisen kirkon auktoriteetit pitivät naisen alamaisuuden ja alistamisen arvoja pitkään voimassa. Esimerkiksi piispa Aimo T. Nikolainen kirjoitti teoksessa *Uuden Testamentin tulkinta ja tutkimus* seuraavasti:

Vaimon asema ei kristillisessä avioliitossa määräydykään miehen käskijänoikeudesta, vaan uudesta Kristus-tosiasiasta. Voi myös kysyä mitä merkitsee se 'alistuminen', joka on vaimojen osana. Missään tapauksessa se ei ole samaa kuin totteleminen, jota teonsanaa käytetään lasten ja orjien velvollisuudesta (Kor 3: 20, 22; Ef 6: 1, 5). Aviovaimojen on hyväksyttävä riippuvuutensa miehistä avioliitossa ja perheessä, jossa niin kuin kaikissa yhteisöissä vallitsee tietty alistussuhteiden järjestys. Erityisesti kristillinen tämä järjestys ei ole, vaan [pikeminkin] 'yleisinhimillinen'. (Nicolainen 1971, 241.)

Lutherin puolesta puhumat perinteiset naisten ja miesten roolit saivat entistä suurempaa ideologista painoarvoa sen jälkeen, kun niiden perustelemiseksi otettiin käyttöön ruumista kokonaisvaltaisesti tarkastellut *sukupuolieron* käsitteistö. Sukupuolieron merkkipaaluina voi pitää Jean-Jacques Rousseau'n kasvatustieteilijän teosta *Émile* sekä 1700- ja 1800-luvuilla Euroopassa suosittua perheideologiaa (*domestic ideology*). Jälkimmäisen mukaan naisilla ja miehillä oli paitsi erilaiset tehtävät myös erilaiset moraaliset hyveet, joita he vahvistivat omilla areenoillaan – miehisellä julkisella ja naisellisella yksityisellä alueella. Kaiken takana oli näkemys, jonka mukaan miesten ja naisten erilaisten tehtävien myötävaikuttajana toimi yhteiskunnasta riippumaton luonto (biologia). Tämä näkemys erotti modernin sukupuolieron käsitykset antiikin ja keskiajan käsityksistä.

Lutherille miesten auktoriteettiin ja vaimojen kuuliaisuuteen perustunut avioliitto merkitsi järjestäytyneen yhteiskunnan perustaa. Valistuksen myötä ydinperhe ja naisten kasvatuksellinen rooli perheessä nousivat vastaavaan asemaan. 1700- ja 1800-lukujen perheideologia voidaan määritellä seuraaviksi uskomuksiksi: 1) Perhe on ensisijainen paikka, jossa ihmiselle opetetaan moraalit ja sopiva käytös, 2) naiset hallitsevat perheen sfääriä ja 3) naisten kodissa suorittamalla ponnistuksilla on suora vaikutus julkiseen elämään (Laqueur 1995 [1990], 293). Perheideologian käsityksiä oli keskeisesti luomassa myös liberaalifeminismin klassikko Mary Wollstonecraft.

Mitä kappaleesta 2.5 saatiin tutkimustulokseksi? Lutherin opetusten myötä avioliitto kohosi arvoon. Paavalin ja Augustinuksen käsityksiin verrattuna avioliitto merkitsi Lutherille Jumalan asettamaa naisen ja miehen välistä elämänyhteyttä sekä yhteiskunnallisen järjestyksen perustaa. Jumala oli säätänyt avioliiton pyhäksi ja velvoitti ihmisiä vaalimaan sitä sen mukaisesti. Ihmisten oli elettävä avioliitossa siveellisesti. Mies oli Lutherin mukaan avioliitossa vaimon hallitsija. Luther piti siten voimassa sukupuolten hierarkkiset suhteet, jotka merkitsivät vaimon kuuliaisuutta miehelle.

Luther kommentoi myös sukupuolten anatomisia eroja ja johti niistä naisten ja miesten mentaalisiin ominaisuuksiin ja soveliaita tehtäviä koskevia väittämiä. Lutherin mukaan miehellä oli ymmärrystä maailmallisista asioista, kun taas naiset soveltuivat kotiaskareihin. Kahden sukupuolen mallia ennakkoiden Luther käsitteellisti tietyt miehen ja naisen anatomiset erot vastakohdiksi (nämä erot koskivat eräitä luuston osia). Lutherin näkemys liittyi myös renessanssin ajatteluta-

paan, jonka mukaan ruumiinosat tuomitsivat naisen kodin piiriin. Naisten rooli määriteltiin ruumiinosien kautta.

Myös Lutherin naisen rintoja koskeneet näkemykset ennakoivat modernia käsitystä sukupuolierosta. Luther antoi rinnoille eroottisen merkityksen, jonka alkuperäinen esteettinen variaatio oli liittynyt isojen ja sopusuhtaisten rintojen väliseen eroon. Rinnat kertoivat vastakaisesta sukupuolierosta (*sexual difference*). Yksisukupuolisen ruumiin seksuaaliset homologiat kyseenalaistuivat siten myös 1500-luvun teologiassa. Toisaalta naisen rinnat tiivistivät yhä renessansissa yhden sukupuolen mallin mukaisen sukupuolieron näkemyksiä. Naiset olivat miehiä alttiimpia sairauksille ja mielihaluille. Rinnat merkitsivät ulkoisesti ja funktionaalisesti merkittävintä naisen ruumiinosaa. Ne loivat naisten kodillisille kategorioille fyysisen referentin.

Lutherin naisihanne oli toimielias perheenemäntä, joka hoiti velvollisuutensa ja halusi lapsia. Naisten tuli pysyä kotona, huolehtia perheen taloudesta sekä synnyttää, hoitaa ja kasvattaa lapsia. Tunnollisesti hoidetun äitiyden kautta nainen sai heikkoutensa anteeksi. Lutherin usko naisten heikkouteen kertoi hänen sitoutumisestaan syntiinlankeemusoppiin, jonka mukaan ihminen oli langennut syntiin naisen kautta. Nainen assosioiti Lutherinkin mukaan mielensä heikkouteen. Tämän vuoksi Lutherin ajattelu muistutti Paavalin ja Augustinuksen ajattelua.

Myös perisyntisyyden ajatus pysyi Lutherin ajattelussa Augustinuksen ja katolisen kirkon opetusten mukaisena. Naisen alamaisuuden filosofian todettiin eläneen kristillisessä ajattelussa voimakkaana suhteellisen pitkään. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon 1900-luvun loppupuolen auktoriteeteista esimerkiksi piispa Aimo T. Nikolainen piti naisalamaisuuden arvoja voimassa kutsuen avioliiton alistussuhteita ”yleisinhimillisiksi”.

2.6. Renessanssin lääketieteen taistelut

Andreas Vesalius ja ihmisluuranko. Kappaleen 2.6 ensimmäisessä osassa tarkastelen modernin anatomian perustajana pidetyn Andreas Vesaliuksen⁴⁶ (1496–1559) käsityksiä sukupuolieroista ihmisluurangossa ja -ruumiissa. Tutkin Vesaliuksen käsityksiä mainituista seikoista selvittääkseni hänen käsitystensä kytkeytymistä yhden sukupuolen malliin. Vesaliuksen jälkeen tutkin William Cowperin ja Godfried Bidloon käsityksiä ruumiista ja luustosta. Osoitan heidän ennakoineen oppi-isäänsä Vesaliusta selkeämmin kahden sukupuolen ja sukupuolieron mallia. Lopuksi arvioin myös missä määrin sukupuolieroja kuvattiin renessanssin lääketieteessä koko ruumiin kattaviksi.

Vesaliuksen mukaan sukupuolierot olivat ruumiin pinnalle piirtyviä pinnallisia eroja. Sukupuoliero ei läpäissyt koko luurankoa. Vesalius tulkitsi naisen rinnat yhtenä tällaisena erona. Ne

⁴⁶ Vesaliuksen teoksissa *De humani corporis fabrica* (1543) ja *De humani corporis fabrica epitome* (1642 [1543]) miehen luurankoa esittävät maalaukset esitetään ihmisluurangon yleispätevänä mallina. Sukupuoliero ei Vesaliuksen mukaan läpäissyt koko luurankoa, vaan rajautui kehon tiettyihin osiin: lisääntymiselimiin (Vesalius piti voimassa galeenisen käsityksen sukupuolielinten erosta) ja ruumiin ulkoihin muotoihin. Vesalius myös katsoi, että naiset olivat rasvaisempia kuin miehet, mutta tulkitsi sen humoraaliopin mukaisesti ihon alaisten nesteiden liikakertymänä, joka aiheutui naisen alhaisemmasta lämpötilasta. Kolmas osoitus Vesaliuksen sitoutumisesta galeeniseen malliin on teoksen *Observationum anatomiarum Gabrielis Fallopii examen* (1564) kritiikki Gabriel Fallopiuksen tutkimuksesta. Fallopiuksen mukaan klitoris oli terveille naisille luonnostaan kuuluva anatominen osa. Vesaliuksen mielestä sen sijaan terveillä naisilla ei ollut klitorista, vaan kyse oli patologisesta rakenteesta, joka löytyi vain hermafrodiiteilta.

merkitsivät ihon alle kertynyttä ylimääräistä rasvaa. Näkemys palautui antiikin humoraalioppiin, jonka mukaan naisen kehossa oli liiallisia osuuksia limaa, verta ja muita nesteitä. Naisen alhaisempi vitaalinen lämpö ei kyennyt polttamaan ylimääräistä rasvaa, vaan se kumuloitui muhkuraisiksi paakuiksi naisen ihon alle. Vesaliuksen näkemys mukaili myös renessanssin muita visuaalisia, funktionaalisia ja seksuaalisia kuvauksia, joissa naisen rinnat nähtiin aste-eroon perustuvan sukupuolieron merkinä (vrt. Schwarz 1997, 147–148). Rinnat olivat naisen raskauttavin ruumiinosa ja samalla osoitus tämän suuremmasta taipumuksesta sairauksiin kuten liikaverisyyteen.

Teoksessa *De humani corporis fabrica epitome* (1642), joka on oppilaskäyttöön tarkoitettu lyhenelmä ihmisruumiin rakennetta käsittelevästä anatomian suurteoksesta *De humani corporis fabrica* (1543), Vesalius piirsi alastoman miehen ja alastoman naisen. Piirrosten avulla hän pyrki kiinnittämään huomiota kahteen seikkaan: yhtäältä miehen ja naisen analogisina ymmärrettyihin sukupuolielimiin, toisaalta ruumiin ulkoisiin muotoihin ja linjoihin. Vesalius piirsi miestä ja naista esittävien kuvien viereen vain yksittäisen luurangon, jonka hän nimesi yleisesti ”ihmisluurangoksi” (*skeletoni humani*). Vesalius uskoi yhden luurangon riittävän kuvaamaan riittävän tarkasti miehen ja naisen luustot. Vaikka Vesalius kertoi, että hänen luurankonsa oli piirretty käyttämällä mallina 17–18-vuotiaasta miestä, hän ei antanut luurangolleen sukupuolista erisnimeä. (Vesalius 1642 [1543].)

Teoksessa *Ihmisruumiin rakenteesta* (1543) Vesalius oli omaksunut Galenoksen näkemyksen naisten sukupuolielimistä analogisina miesten sukupuolielinten kanssa, ja myös sen, että naisen sukupuolielimet olivat epätäydelliset, koska ne sijaitsivat ruumiin sisä- eikä ulkopuolella. Vesalius piti naisen kohdunkaulaa ja kohdun pohjaosaa rakenteellisesti yhdenmukaisina miehen peniksen kanssa. Penistä muistuttavan maalauksen vieressä oli selitykset kohdun (*uterus*) täsmällisestä rakenteesta ja sen päältä aukaistusta kuvakulmasta näkyi tämän onton elimen tarkemmat osat (Vesalius 1543, 916, maal. 60; vrt. Galenos 1968 [175], 2, 628–630; ks. myös Schiebinger 2000a [1986], 29; Laqueur 2000 [1989], 62, kuva 5; Laqueur 1995 [1990], 82, 84, kuvat 20 ja 22.)

Vesaliuksen seuraajien William Cowperin ja Godfried Bidloon käsitykset sen sijaan ennaoivat jo selkeämmin kahden sukupuolen ja vastakkaisen sukupuolieron mallia. Vuonna 1697 Cowper julkaisi uudelleen Bidloon maalaukset Pithiuksen Apollosta ja Venus de Medicistä. Hän kuvasi miehen ja naisen eroja kirjoittaen seuraavaa:

Kaikkein selvimmin naisen hartiat ovat kapeammat. Miehellä on kaksi yksikköä enemmän pituutta tai pinta-alaa hartioiden leveydessä ja puolitoista yksikköä enemmän lonkissa. Naisella sitä vastoin ei ole kuin puolitoista yksikköä pituutta hartioissa ja kaksi lonkissa. Toiseksi, solisluu ja lihakset eivät yleisesti ilmene samalla tavalla naisilla ja miehillä. Mistä tahansa tämä johtuukin, yhden ulkonäkö, kuten maalaajat sitä kutsuvat, eroaa hyvin paljon toisen ulkonäöstä. (Cowper 1698, II, 45.)

Bidloo väitti kuvien paljastavan ”kaikkein kauneimmat suhteet miehestä ja naisesta, sillä antiikin ihmiset olivat luoneet ne”. Rinnat ja sukupuolielimet olivat Venuksen erillisimmät osat. Toisaalta Cowperkaan ei liittänyt miehen ja naisen ulkonäöllisiä eroja miesten ja naisten välisiin syvempiin rakenteellisiin eroihin. Erot eivät koskeneet ”heidän koko kehikkoaan tai intiimien osiensa rakennetta”. Ennemminkin miesten ja naisten väliset erot ulkonäössä johtuivat Cowperin mukaan siitä ”suuresta määrästä rasvaa, joka oli sijoitettu naisten ihojen alle”. (Ibid.)

1500- ja 1600-luvuilla tieteen portteja vartioineet anatomit Vesalius, Bidloo ja Cowper tekivät ohimeneviä huomioita myös sellaisista miehen ja naisen kehojen eroista, jotka olivat

irrallaan sukupuolielimistä ja ruumiin ulkoisista muodoista. Vesalius esimerkiksi kirjoitti miesten kaksiosaisesta eturauhasesta, vaikkakaan ei ajatellut sen aiheuttavan miesten virtsaumpea. Cowper puolestaan huomautti Vesaliuksen tavoin, että naisten iho oli pehmeämpää kuin miesten iho, ja että naisten kilpirauhanen oli miesten kilpirauhasta suurempi. Sukupuolieroja pyrittiin siellä täällä kuvaamaan koko ruumiin kattaviksi jo renessanssin aikana. Silti tällaiset yritykset olivat harvinaisempia ja yleistyivät laajemmin vasta 1700-luvulla. (Schiebinger 2000a [1986], 30.)

Sukupuolieron vallankumous jäi renessanssin anatomiaa keskeneräiseksi. Tärkein yksittäinen tekijä tässä asiassa oli luuranko, jota ei oltu vielä sukupuolitettu kokonaisvaltaisesti. Vasta absoluuttisesti erillinen naisluuranko merkitsi itsenäistä feminiinistä täydellisyyttä. Samoin naisen hermostoa ja verisuonia koskevat yksityiskohdat antoivat vielä tässä vaiheessa odottaa yksityiskohtaisempaa tarkastelua. Naisen mieheen nähden erillinen biologinen täydellisyys ”löydettiin” 1700- ja 1800-lukujen anatomisten tutkimusten myötä (ks. kappaleet 3.2–3.3).

Mitä kappaleen 2.6 ensimmäisestä osasta saatiin tutkimustulokseksi? Ensinnäkin todettiin Vesaliuksen pitäneen ruumiin sukupuolieroja vain pinnallisina, koska ne eivät ulottuneet ihmisluurankoon saakka. Naisen rinnat merkitsivät yhtä tällaista eroa. Näkemys liittyi Galenoksen ja Hippokrateen käsityksiin aineiden liikakertymistä naisen kehossa.

Toiseksi, teoksen *Epitome* piirroksissa Vesalius huomioi miehen ja naisen yhteiset sukupuolielimet, toisaalta ruumiin poikkeavat ulkoiset muodot ja linjat. Vesalius piirsi miestä ja naista esittävien kuvien oheen kuitenkin vain yksittäisen ihmisluurangon, koska hän uskoi sen riittävän kuvaamaan sekä miehen että naisen koko luuston. Teoksessa *Ihmisruumiin rakenteesta* Vesalius oli myös omaksunut sellaisenaan galeenisen käsityksen sukupuolielimistä: naisilla oli täsmälleen samat elimet kuin miehillä, mutta täsmälleen väärissä paikoissa kehoa.

Cowperin ja Bidloon ruumiskäsitykset poikkesivat Vesaliuksen käsityksistä ja ennakoivat tätä enemmän kahden sukupuolen ja sukupuolieron mallia. Cowper kirjoitti naisen kapeammista hartioista ja leveämmistä lonkista sekä miehen leveämmistä hartioista ja kapeammista lonkista. Myöskään naisten ja miesten solisluu ja lihakset eivät olleet Cowperin mukaan samanlaisia.

Bidloo väitti Pithiuksen Apollon ja Venus de Medicin kuvien paljastavan ”kauneimmat suhteet miehestä ja naisesta”. Rinnat ja sukupuolielimet olivat hänen mukaansa naisen erillisimmät osat. Toisaalta Cowperkaan ei liittynyt sukupuolten ulkoisia eroja syvempiin ruumiinkehikon eroihin. Sukupuolten poikkeavat muodot johtuivat hänen arvionsa mukaan naisten ihon alaisesta rasvasta.

Cowper ja Bidloo tekivät huomioita myös miehen ja naisen kehojen ulkoisista muodoista. Cowper esimerkiksi totesi naisten ihon olevan miesten ihoa pehmeämpää ja myös naisten kilpirauhasen olevan miesten kilpirauhasta suurempi. Sukupuolieroja pyrittiin toisinaan kuvaamaan koko ruumiin kattaviksi jo renessanssin aikana, vaikkakin ne yleistyivät laajemmin vasta 1700-luvulla. Biologisen sukupuolieron rakentaminen oli renessanssin aikana keskeneräisessä vaiheessa.

Klitoriksen uudelleenkeksintö ja kahden peniksen ongelma. Kappaleen toisessa osassa tutkin klitoriksen uudelleenkeksintöön liittyvää lääketieteellistä keskustelua, klitoriksen ympärillä käytyä taistelua yhden sukupuolen mallista sekä tämän kamppailun pohjalta syntynyttä lääketieteellistä ongelmaa, jonka mukaan naisella on kaksi penistä – vagina ja klitoris. Pohdin samalla myös klitoriksen uudelleenkeksinnöstä käydyn lääketieteellisen kamppailun merkitystä sukupuolieron

representaatioiden muutokseen renessanssin (varhaisen modernin) ja modernin aikakauden välillä.

Renessanssin ja modernin aikakauden välinen muutos sukupuolieron ajattelemisessa lähti liikkeelle 1500-luvulla. Sukupuolten kaksimuotoisuuden käsityksiä esiintyi 1500-luvun loppupuolella ja 1600-luvun puolivälin tienoilla esimerkiksi Andreas Vesaliuksen, Ambroise Parén, Constantino Varolion ja Jean Riolanin tutkimuksissa. Toisaalta sukupuolen kaksisuuntaisuus oli esillä myös väittelyissä sukupuolen vaihtamisen mahdollisuudesta sekä kiistoissa täydellisten hermafrodiittien olemassaolosta. Lisäksi on olemassa todisteita siitä, että klitoriksen saama huomio 1500-luvun lääketieteessä myötävaikutti sukupuolten representaatioiden muutokseen. (Park 1997, 190n, 31.)

Vesaliuksen, Parén ja Riolanin tutkimukset eturauhasesta olivat varhaisia vastaesimerkkejä galeenisille homologioille. Paré tosin oli kolmikosta ainoa, joka piti 1500-luvun puolivälissä eturauhasta kaksiosaisena rakenteena. Paré havaitsi myös rauhasen yhteyden siementiehyihin ja ejakulaatioon, vaikka hänen käsityksensä muutoin olivat puutteellisia. Riolan taas oli ainoa, joka katsoi vuonna 1649 miehen rakon voivan tukkeutua eturauhasen liikakasvun vuoksi. Myös Regnier de Graaf ja Thomas Bartholin kuvasivat eturauhasen anatomiaa vuosina 1659 ja 1668. Heidän havaintonsa tukivat myöhemmin paremmin ymmärrettyä ajatusta, jonka mukaan eturauhanen voi keskeisesti toimia aikuisten miesten virtsaummen synnä. (Sted 1992, 15–17.)

1500-luvun Euroopassa anatominen tieto kasvoi rajusti. Tämä liittyi Andreas Vesaliuksen ja hänen aikalaistensa suorittamiin leikkauksiin. Toisaalta ihmisruumiiden leikkaamisesta ei välttämättä seurannut, että ruumiissa olisi automaattisesti nähty kaksimuotoista sukupuolieroaa. Vesalius piti esimerkiksi teoksessa *Observationum anatomicarum Gabrielis Fallopii examen* (1564) ihmisten leikkelynkin jälkeen voimassa Galenoksen eläinten leikkelyyn pohjautuneet yhden sukupuolen mallin käsitykset sukupuolielinten rakenteellisesta vastaavuudesta (mt. 143–144). Vesalius osallistui myös klitoriksen uudelleenkeksintöön liittyviin kiistoihin keskeisenä osapuolena, koska hänen galeeniset sukupuolielinten homologiansa asetettiin niissä kyseenalaiseksi.

Ensimmäinen leikkauksiin perustuneissa anatomian töissä klitoriksen tunnistanut eurooppalainen lääkäri oli ranskalainen Charles Estienne. Teoksessa *La dissection des parties du corps humain* Estienne kuvasi klitoriksen osaksi naisen ”häpeällistä ruumiinosaa” (*membre honteux*). Estienne kirjoitti klitoriksen olevan ”pieni kieli [*languette*] [--] virtsarakon kaulan kohdalla”. Estienne sisällytti klitoriksen vahvasti erotisoimiinsa naisen lisääntymisanatomiaa koskeviin puupiiroksiin, joissa sitä on osoittamassa kirjain ”F”. (Estienne 1546 [1545], 312.)

Estienne liitti klitoriksen funktion virtsaamiseen, jonka vuoksi hänen havainnollaan ei ollut niin suurta merkitystä. 16 vuoden kuluttua Gabriel Fallopius väitti teoksessa *Observationes anatomicae* klitoriksen keksintöä omakseen. Teos julkaistiin vuonna 1561, mutta Fallopius kirjoitti sen jo vuoden 1550 tienoilla. Fallopius kirjoitti klitoriksesta: ”Modernit anatomit ovat tyystin jättäneet huomioimatta sen, eivätkä sano siitä sanaakaan. [--] Ja jos toiset ovat puhuneet siitä, tiedettäköön, että he ovat ottaneet sen minulta tai minun oppilailtani.” (Fallopius 1964 [1561], fol. 1, 193r–v.)

Myös Renaldus Columbus väitti teoksessa *De re Anatomica* klitoriksen keksintöä omakseen. Columbus julkaisi teoksensa kahta vuotta Fallopiuksen teosta *Observationes anatomicae* aikai-

semmin. Vaikka monet lääkärit kielsivät Columbuksen väitteen, että hän oli keksinyt klitoriksen, he joka tapauksessa myönsivät, että Columbus oli ensimmäinen klitoriksen seksuaalista funktiota painottanut kirjoittaja. Columbus kirjoitti klitoriksesta: ”Se on naisten yhdynnässä saavuttaman nautinnon pääasiallinen paikka. Jos et pelkäästään hankaa sitä penikselläsi, vaan vain kosketkin sitä pikkusormellasi, saa nautinto heidän siemenensä lentämään eteenpäin kaikkiin suuntiin, nopeammin kuin tuuli, vaikka he eivät niin haluaisikaan.” (Columbus 1559, 243.)

Tanskalaisen anatomi Kaspar Bartholinin tehtävänä oli vuonna 1611 ilmestyneessä teoksessa *Institutiones anatomicae* korjata 1500-luvun lääketieteen ”saavutuksia”. Myös hänen poikansa Thomas Bartholin raportoi isänsä tutkimustuloksista teoksessa *Bartholinus’ Anatomy* (1668 [1641]). Fallopius ja Columbus olivat nuoremman Bartholinin mukaan väärin perustein ottaneet itselleen kunnian väittäessään ”keksineensä tai ensimmäisinä havainneensa tämän ruumiinosan”, sillä antiikin lääkärit olivat tienneet klitoriksen ja sen seksuaalisen funktion hänen mukaansa jo 100-luvulla. (Mt. 75.) Fallopiusta ja Columbusta sekä koko lääketieteen yhteisöä näytti koskeneen 1500-luvulla lähes täydellinen muistinmenetyks. Paljon vaivaa nähneet miehet tulivatkin 1600-luvun lääketieteessä tunnetuiksi klitoriksen keksijyyden sijasta ”klitoriksen uudelleenkeksijöinä”.

Mutta myöskään Fallopiuksen kaikki aikalaiset eivät olleet innoissaan hänen keksinnöstään. Erityisesti Vesalius kertoi teoksessa *Observationum anatomicarum Gabrielis Fallopii examen* vastustavansa jyrkästi klitoriksen keksintöä. Hänen mukaansa klitoris oli patologinen, sairauteen viitannut rakenne. Klitorista ei löytynyt terveiltä naisilta, vaan sellainen löytyi Vesaliuksen mielestä vain hermafrodiiteilta. Vesalius ojensi Fallopiusta ”isän kädellä” ja kirjoitti seuraavaa:

On perusteetonta syyttää toisia epäpätevyydestä jonkin luonnonoikun [*naturae lusum*] perusteella, jonka olet havainnut jossakin naisessa. Ja voit tuskin pitää tätä uutta ja hyödyttöä osaa aivan kuin terveisiin [*integris*] naisiin liittyvänä. Olen sitä mieltä, että tuollainen rakenne ilmenee hermafrodiiteilla, joilla muutoin on hyvin muotoutuneet naisen sukupuolielimet. Mutta en ole ikinä nähnyt kenessäkään naisessa penistä (jota Avicenna kutsui *albatharaksi*, ja jota kreikkalaiset kutsuivat laajentuneiksi pikkuhäpyhuuliksi, ja jonka he luokittelivat sairaudeksi) tai edes pikkuruisen falloksen surkastumia. (Vesalius 1564, 143, kursiv. lisätty.)

Kuten Vesaliuksen kiivas vastustus osoitti, klitoriksen anatominen keksintö sisälsi poikkeuksellisen syytöksen. Vesaliukselle ja monille hänen aikalaisilleen merkittävä osa kyseisestä syytöksestä ei perustunut vain klitoriksen pitämiseen naisen seksuaalisen nautinnon keskuksena, vaan myös siihen, että Fallopius ja hänen seuraajansa painottivat klitoriksen rakenteellisia yhtäläisyyksiä peniksen kanssa. (Fallopius 1964 [1561], fol. 1, 193r; ks. myös Park 1997, 177; Laqueur 2000 [1989], 76–78; Laqueur 1995 [1990], 66.)

Toinen merkittävä seikka oli, että ruumista tutkittiin havainnoimalla ja koskemalla. Columbus ei piitannut ruumista koskevasta metafysiikasta, vaan havainnoi sitä omin aistein. Vesaliuksen mukaan juuri näin pitikin tehdä. Ja juuri siksi Fallopiuksen ja Columbuksen poikkeavilla havainnoilla oli niin suuri merkitys. Vesalius haastettiin klitoriksen uudelleenkeksimisen yhteydessä hänen omilla aseillaan. Vesalius puolusti yhden sukupuolen mallia myös empiirisin menetelmin, mutta kilpailijat näkivät ruumiissa jotain muuta kuin Vesalius oletti.

Klitoriksen löytäminen oli merkittävää, koska lääketieteessä otaksuttiin yleisesti naisilla olevan jo valmiina täydellinen varustus miehen elimiin rinnastuvia sukupuolielimiä: munasarjat

vastasivat kiveksiä, kohtu kivespussia, vagina penistä ja häpyhuulet esinahkaa. Jos naisilla lisäksi oli pikkuruinen penis, se merkitsi kaikkien naisten olevan hermafrodiitteja: naisilla oli molempien sukupuolten sukupuolielimet. (Park 1997, 178.) Tässä mielessä klitoriksen keksiminen ei ollut yhteensopiva yhden sukupuolen malliin kanssa, jossa naisten ja miesten nähtiin edustavan eri asteita vertikaalisessa temperamenttien hierarkiassa.

Toisin kuin Thomas Laqueur esittää, klitoriksen uudelleenkeksiminen myötävaikutti merkittävästi galeenisten homologioiden hylkäämiseen. Laqueurin näkökulman rajoittuneisuus liittyy klitoriksen anatomisen ja seksuaalisen merkityksen sekä sukupuolieron merkityksen vähättelyyn renessanssin lääketieteessä. Hänen ongelmalliset näkemyksensä tiivistyvät seuraavasti:

Kaksi selvästi ristiriitaista käsitystä esiintyivät yhtä aikaa melko läheisesti ja vanha isomorfismi jäi rauhaan oudon uuden homologian kanssa, joka oli syntynyt toisessa käsitteellisessä galaksissa. Juuri kun Columbus uhkasi tarjota uutta ymmärrystä sukupuolierosta, hänen tekstinsä palasivat vanhalle radalle ja palauttivat vanhat jännitteet voimaan. Nainen katosi, konstruoiinpä hänen vaginansa tai klitoriksensa naisen peniksenä. Seksuaalinen mielihyvä muotoutuu jatkossakin homoeroottisesti samojen elinten hankaamisesta toinen toisiaan vasten. Mielihyvä on erotettu tahdosta siten, ettei naisen mielellä ole väliä. [--] Jäljellä on vain yksi sukupuoli tai joka tapauksessa vain yhdenlainen ruumis. (Laqueur 1995 [1990], 66.)

Laqueur yliarvioi yhden sukupuolen mallin puristusotetta renessanssin lääketieteessä myös esseessä ”Amor Veneris, vel Dulcedo Appeletur”. Käsitteellinen vastakohta, jossa naisilla oli kaksi penistä (vagina ja klitoris) ja miehillä yksi, ei Laqueurin mukaan aiheuttanut ongelmaa Galenoksen yhden sukupuolen mallin lääketieteellisille käsityksille: ”Lääketieteellisen kirjallisuuden yksityiskohta naisen ’uudesta’ peniksestä ja erityisesti klitoriksen eroottisuudesta merkitsi vaginan ja peniksen vanhan homologian uudelleenestämistä, ei sen antiteesiä.” (Laqueur 2000 [1989], 80.)⁴⁷

Ranskalainen kirurgi Ambroise Paré kirjoitti teoksessaan *Des monstres et prodiges* (1971 [1573]) mauritanialaisista Fezin kaupungin ennustajanaisista, joiden häpyhuulet (*nymphes*) olivat niin kehittyneet, että ne saattoivat kiihotettaessa nousta erektioon aivan ”kuten miehen penis siten, että niitä voitiin käyttää leikkiin muiden naisten kanssa” (mt. 26). Naisten seksuaalisesti poikkeava käyttäytyminen pyrittiin renessanssin matkakirjallisuudessa näkemään usein muiden rotujen ja mantereiden eksoottisten ruumiiden kautta (Traub 2001 [1995], 161–165; Park 1997, 171–172; Parker 1994). Hirvittävää asiaa käsiteltiin projisoimalla se toisen mantereen edustajiin, toiseen kulttuuriin. Toisaalta yhteiskunta kykeni samalla ymmärtämään naisten riippumatonta nautintoa, halua esiintyä miehen seksuaalisessa roolissa, sosiaalisissa rooleissa ja tehtävissä. (Park 1997, 171.)

Modernein silmin tarkasteltuna renessanssin lääketieteessä oltiin joka tapauksessa todella oudossa tilanteessa. Naisen penikseksi kun oli nyt kaksikin ehdokasta: entuudestaan vagina ja uutena ehdokkaana klitoris. Kahden peniksen hämmennys ratkesi ensi kertaa André Dulaurensin tutkimusten myötä vuonna 1595. Dulaurensin mielestä naisilla ei ollut penistä, vaan nainen oli sukupuolielinten osalta jotain muuta kuin mies (ks. kappale 2.6, kolmas osa).

⁴⁷ Valerie Traubin mukaan Laqueurin keskittyminen hallitseviin diskursseihin ei huomioi diskurssien välistä sosiaalista kamppailua ja kiistelyä. Myös Laqueurin muutosta analysoiva episteeminen malli sitoutuu hänen mukaansa siihen Foucault’n ongelmalliseen käsitykseen, jonka mukaan homoseksuaalin ilmaantuminen identiteettikategoriana oli mahdollista vasta modernin heteroseksuaalisen kurinpitokäsitteistön jälkeen. Laqueur kirjoittaakin: ”Lesbo- ja homoseksuaalisuudet eivät olleet kategorioina mahdollisia ennen miesten ja naisten luomista [seksuaalisina] vastakohtina” eli toisin sanoen ennen kahden sukupuolen mallia. (Traub 2001 [1995], 159; Laqueur 2000 [1989], 80.)

Mitä kappaleen 2.6 toisesta osasta saatiin tulokseksi? Renessanssin ja modernin aikakauden välinen muutos sukupuolieron ajattelemisessa lähti liikkeelle 1500-luvulla. Sukupuolten kaksimuotoisuuden käsityksiä esiintyi 1500-luvun loppupuolella ja 1600-luvun puolivälissä. Toisaalta sukupuolen kaksisuuntaisuus oli myös esillä myös väittelyissä sukupuolen vaihtamisen mahdollisuudesta ja kiistoissa täydellisistä hermafrodiiteista. Lisäksi Parkin mukaan oli todisteita, että klitorikseen suunnattu huomio 1500-luvulla myötävaikutti sukupuolten representaatioiden muutokseen.

Ensimmäisenä klitoriksen löytänyt lääkäri Estienne liitti elimen funktion virtsaamiseen. Siksi hänen havaintonsa ei ollut niin vaikutusvaltainen. Myös Fallopius väitti klitoriksen keksintöä omakseen, samoin Columbus. Vaikka Columbusta ei pidetty klitoriksen varsinaisena keksijänä, hän oli ensimmäinen kyseisen elimen seksuaalista mielihyvää painottanut kirjoittaja.

Vesalius vastusti klitoriksen keksintöä. Hän vetosi yhden sukupuolen mallin mukaiseen käsitykseen, jonka mukaan klitoris oli vain hermafrodiiteilta löytynyt patologinen rakenne. Vesalius esitti kahdenlaisia syytöksiä klitoriksen uudelleenkeksijöitä kohtaan. Fallopius ja Columbus pitivät virheellisesti klitorista naisen seksuaalisen nautinnon keskuksena ja painottivat myös klitoriksen rakenteellista yhtäläisyyttä peniksen kanssa. Toinen Vesaliukselle kiusallinen seikka oli, että Columbus oli tutkinut ruumista havainnoimalla ja koskemalla sekä sivuuttanut metafysiikan.

Klitoriksen löytäminen oli merkittävää, koska galeenisessa lääketieteessä naisilla katsottiin olevan valmiina miehen elimiä vastaavat sukupuolielimet. Jos naisilla lisäksi oli klitoris tai pikkuruinen penis, se tarkoitti kaikkien naisten olevan hermafrodiitteja. Klitoriksen keksiminen ei ollut sovitettavissa yhteen yhden sukupuolen mallin käsitysten kanssa. Siksi klitoriksen uudelleenkeksiminen myötävaikutti galeenisten homologioiden hylkäämiseen.

Parén kuvaamat mauritanialaiset ennustajanaiset käyttivät häpyhuuliaan toisten naisten tyydyttämiseen. Naisten poikkeava käyttäytyminen projisoitiin renessanssin matkakirjallisuudessa tyyppillisesti muihin kulttuureihin. Näin yhteiskunta kykeni sulattamaan ajatusta naisen miehestä riippumattomasta nautinnosta ja toimimisesta miehen seksuaalisessa ja/tai sosiaalisessa roolissa.

Sukupuolielinten kannalta oltiin renessanssin lääketieteessä oudossa tilanteessa. Naisen penikseksi oli tarjolla kaksikin elintä. Kahden peniksen hämmennys ratkesi siten, ettei naisilla katsottu olevan lainkaan penistä. Nainen oli sukupuolielinten osalta toisenlainen kuin mies. Historiallinen kehitys, jonka lopputuloksena kahden sukupuolen malli saavutti lääketieteessä hallitsevan aseman 1700- ja 1800-luvuilla, lähti liikkeelle 1500-luvun lääketieteellisistä taisteluista.

Sukupuolielinten kaksimuotoisuus. Tutkin kappaleen 2.6 kolmannessa osassa sukupuolielinten galeenisten homologioiden hylkäämistä ja niiden korvautumista elinten kaksimuotoisuuden käsityksellä. Tutkin ranskalaisen lääkärin André Dulaurensin (1558–1609) tekstiä, jossa tämä hylkää genitaaleja koskevat homologiat ja korvaa ne uudella käsityksellä.⁴⁸ Toiseksi, tutkin saksalaisen lääkärin Johann Peter Lotichiuksen yhtymistä Dulaurensin käsityksiin yhden sukupuolen mallin hylkäämiseksi sekä vetoamista naisten yhtäläiseksi kouluttamiseksi naisen itsenäisen biologisen

⁴⁸ Dulaurens hylkäsi teoksessa *Anatomian historia* (1595) galeeniset genitaalihomologiat ja korvasi ne käsityksellä elinten kaksimuotoisuudesta. Galenoksen homologiat olivat vähintään tähän saakka virallinen totuus. Johann Peter Lotichiuksen teoksessa *Gynekologia* (1630) Dulaurensin teokseen viitattiin uusien käsitysten jatkokkehittelyn näkökulmasta päälähteenä, mutta katsottiin myös tarpeelliseksi uudelleen hylätä Galenoksen analogiat. Viittaa Dulaurensin latinankieliseen alkuteokseen *Opera anatomica* ja sen ranskannokseen *L'histoire anatomique* (1610). Lotichiuksen *Gynaicologiasta* sen sijaan en ole saanut käsiini saksankielistä käännöstä.

täydellisyys pohjalta. Tutkin Dulaurensin ja Lotichiuksen käsityksiä sukupuolielimistä sekä Lotichiuksen vetoomusta naisten kouluttamiseksi selvittääkseni genitaalien kaksimuotoisuuden keksinnön ajankohtaa sekä kaksimuotoisuuden keksinnön liittymistä feministiseen diskurssiin.

Dulaurens oli ensimmäinen sukupuolielinten galeeniset homologiat hylännyt lääketieteen edustaja Euroopassa. Samalla hän loi käsityksen elinten kaksimuotoisuudesta. Dulaurens kirjoitti ensi kertaa vuonna 1595 latinaksi ilmestyneessä teoksessa *Anatomian historia*, alkup. *Opera anatomica*: ”Kahden sukupuolen sukupuolielimet eivät eroa toisistaan vain sijainniltaan, vaan myös lukumäärältään, muodoltaan ja rakenteeltaan.” (Dulaurens 1610 [1595], 769.) Dulaurensin kanta erosi käytännössä kaikkien hänen aikansa lääkärin käsityksistä. Dulaurens hylkäsi yksityiskohtaisesti galeenisen samuuden argumentin. Naisilla ei hänen mukaansa ollut ”pieniä tiehyitä”, jotka Herofilos oli havainnut ja nimennyt. Lisäksi Dulaurensin mukaan oli absurdia pitää kohdun kaulaa käänteisenä versiona miehen peniksestä, koska kohtu oli ontelomainen rakenne, kun taas miehen peniksessä oli lihaksia, hermoja ja tiehyet virtsaa ja siemenestettä varten. (Ibid.)

Dulaurens hylkäsi käsityksen, jonka mukaan ”Fallopiuksen tai antiikin Tentigon klitorista” olisi voinut pitää jonkinlaisena versiona miehen peniksestä. Naisen ja miehen sukupuolielinten rakenteellinen ero oli hänen mukaansa huomattava: ”Lisäksi kohdun pohja käännettynä ylösalaisin ja kivespussi (*scrotum*) eivät muistuta toinen toisiaan kuten antiikin edustajat kuvittelivat.” (Mt. 770.) Galenos ajatteli miehen sukupuolielinten merkitsevän inhimillisen olemisen kehityneintä astetta. Dulaurensin mielestä taas miehen sukupuolielimet eivät olleet ainakaan naisen elimiä yhtään monimutkaisempia. Dulaurens huomautti kivespussin olevan ryppyistä ihoa, kun taas kohdun pohja oli paksua kalvoa, lihamaista sisältä ja täynnä monenlaisten säikeiden kudosta. ”Sen vuoksi [-] pitääkäämme absoluuttisen varmana ja todistettuna, etteivät naisten sukupuolielimet eroa miesten sukupuolielimistä vain sijainniltaan, vaan myös lukumäärältään, muodoltaan ja rakenteeltaan” (mt. 771).

Dulaurens kommentoi kertomuksia sukupuoltaan muuttaneista naisista. Hän nimitti uskoa kyseiseen ilmiöön ”luonnottomaksi”, eikä itse ilmiötä kuten aikalaisilla oli tapana: ”Totta puhuakseni, pidän sitä luonnottomana ja vaikeana uskoa.” (Ibid.) Mikäli mainitunlaista muutosta tapahtui, kahdenlaiset sukupuolielimet olivat olleet esillä jo henkilön nuoruudessa. Elimet vain olivat olleet osittain piilossa. Toisaalta jotkut naiset olivat Dulaurensin mielestä niin lämpöisiä jo syntyessään, että heidän klitoriksensa muistutti miehen penistä. Toisinaan myös kättilöt olivat tulkinneet lapsen sukupuolen väärin ja joutuneet muuttamaan mieltään. Niin ikään naiset, joilla oli parta, matala ääni ja/tai vahva kehonrakenne olivat kaikesta huolimatta naisia. Naiset eivät Dulaurensin mukaan voineet työntää elimiään ulos ruumiista. Myöskään Hippokrateen mainitsema Phaetousan tapaus (nainen, jonka ääni mataloitui ja joka kasvatti parran hänen aviomiehensä tultua karkotetuksi maasta) ei tukenut teoriaa sukupuolen muuttumisesta, koska tapauksessa ei raportoitu naisen sukuelinten siirtymisestä, vaan tämän kuukautisten lakkaamisesta ja kuolemasta. (Ibid.)

Winfried Schleiner (2000) yhtyy lääketieteen historioitsijoiden kantaan, jonka mukaan käänteisen vastaavuuden teoria merkitsi alusta alkaen miehen sukupuolielinten hierarkkista ylemmyyttä naisen elimiin verrattuna. Yhden sukupuolen malli sisälsi käsityksen sukupuolesta yksiuolotteisena. Se kuviteltiin olemassa olevaksi yksittäisellä asteikolla ja tulokseksi enemmästä tai vähemmästä lämmöstä. (Mt. 184.) Samoin esimerkiksi Janet Adelmanin (1999) esseen otsikko ”Making Defect Per-

fection: Shakespeare and the One-Sex Model” on tämän vuoksi osuva, vaikkakin ”puute” viittaa ehkä mieluummin Aristoteleen kuin Galenoksen lisääntymisteoriaan (vrt. kappale 2.1).⁴⁹

Dulaurensiin palaten, mahdollisesti juuri miesten yleiset naisennakkoluulot kovasti häiritsivät häntä ja saivat hänet suuntaamaan kirjoituksensa galeenista lääketieteen traditiota vastaan (Schleiner 2000, 184). Dulaurens päätti osion, jossa hän oli juuri hylännyt galeenisen vastaavuu-den teorian toteamalla selkeästi: ”Nainen ei ole epätäydellinen mies.” (Dulaurens 1610 [1595], 795.) Dulaurensin tekstiä lienee paikallaan siteerata myös alkuperäisestä latinankielisestä versiosta: ”Naisen ja miehen kaksi sukupuolta eivät eroa toisistaan olemukseltaan kuten esimerkiksi muodon ja täydellisyuden suhteen, vaan ainoastaan sukupuolielinten satunnaisen lämpötilan, rakenteen ja sijainnin suhteen.” (Dulaurens 1595, 249; vrt. Dulaurens 1610 [1595], 795.)⁵⁰

Dulaurens oli pakotettu työskentelemään Ranskassa Pariisiin sijasta Montpellierissä, jossa hänen Galenos-kritiikkinsä oli astetta hyväksytympää. Vaikka Dulaurens oli ajatuksineen kotimaas- saan paitsiossa, hänen tutkimuksensa tuli 1600-luvun alkupuolella tunnetuksi maan rajojen ul- kokuolella. Saksalainen lääkäri Johann Peter Lotichius (1598–1669) piti Dulaurensin *Anatomian historiaa* päälähteenään vuonna 1630 ilmestyneessä teoksessaan *Gynekologia*. Lotichius suhtautui yhden sukupuolen malliin kahdella tapaa. Ensinnäkin hän raportoi vastaavuuksista, joiden oletet- tiin traditionaalisessa katsannossa vallitsevan miehen ja naisen sukupuolielinten välillä. Lotichi- us vastusti käsitystä miesten ylempiävoisuudesta naiseen verrattuna. Sukupuolten ”vastaavuus” merkitsi Lotichiukselle tasa-arvoa – hän kommentoi esimerkiksi miehen ulkoisten sukuelinten tekevän niistä naisen elimiä haavoittuvampia. Toiseksi, teoreettisen vastaavidenssinsä jälkeen Lo- tichius viittasi Dulaurensin hylkäämiin genitaalien vastaavuuksiin: ”André Dulaurens on osoitta- nut vastaavat vertaukset turhiksi ja vähemmän anatomisiksi.” (Lotichius 1630, 157.)

Lotichiuksen *Gynaecologian* alaotsikko *De nobilitate et perfectione sexus feminei* osoittaa, ettei teoksessa ollut kyse aivan tavanomaisesta gynekologian oppikirjasta. Teoksen yleisempänä intentio- na oli nimittäin puolustaa naisten oikeuksia. Lotichius vetosi naisten yliopistotasaisen koulutuksen puolesta ”korkeampien opintojen instituutioissa” (mt. 15). Lotichius pyrki todistamaan naisten älyl- liset kyvyt sisällyttämällä teokseensa kunnialuetteloita naisista, jotka olivat ansioituneet aloilla kuten maalauksessa, puhetaidossa, runoudessa, filosofiassa, lääketieteessä ja teologiassa.

Lotichius suuntasi tekstinsä niitä kirjoittajia vastaan, jotka vastustivat naisten yhtäläistä kou- luttautumista ”essentialistisin perustein”. Yksi tällainen kirjoittaja oli konservatiivinen lääkäri Rodrigo a Castro, joka oli kirjoittanut vaikutusvaltaisen opuksen naisten sairauksista ja laatinut yksityiskohtaisen esityksen galeenisen mallin perusteista. Lotichius raportoi Castron suosittele- van teoksessaan *De universa muliebrium morborum medicina* naisten sulkemista julkiselta alu- eelta ja julkisista viroista (*a publicis officiis*). Viimeistään Lotichiuksen *Gynekologian* kohdalla re- nessanssin lääketieteen taistelut yhden sukupuolen mallin hylkäämisen ja puolustamisen välillä yhdistyivät feministiseksi luokiteltavaan diskurssiin. Naisten itsenäistä biologista täydellisyttä tai olemassaoloa seurasi lähes välittömästi vaatimus naisten yhtäläisestä kouluttamisesta.

⁴⁹ Adelman kyseenalaistaa galeenisten homologoiden hallitsevuuden 1500-luvun lopun Englannin fiktiokirjalli- suudessa.

⁵⁰ Dulaurens (1595) kirjoittaa teoksessa *Opera anatomica*: ”Uterque sexus maris et foeminae, specie essentiali, forma et perfectione non differt, sed accidentibus tantum; temperie quippe, ac genitalium structura et situ.” (Mt. 249.)

Mitä kappaleen 2.6 kolmannesta osasta saatiin tulokseksi? André Dulaurens todettiin ensimmäiseksi sukupuolielinten galeeniset homologiat hylänneeksi lääkäriksi Euroopassa. Dulaurens korvasi Galenoksen käsitykset modernin sukupuolieron mukaisella näkemyksellä: sukupuolielimet erosivat toisistaan sijainniltaan, lukumäärältään, muodoltaan ja rakenteeltaan. Dulaurensin kanta erosi kaikkien 1590-luvun lääkäreiden käsityksistä. Naisilla ei ollut Herofiloksen esittämiä pieniä tiehyitä. Lisäksi Dulaurensin mielestä oli absurdia pitää kohtua peniksen käänteisenä versiona.

Dulaurens hylkäsi myös käsityksen klitoriksesta peniksen versiona. Galenos piti miehen elimiä inhimillisen olemisen kehittyneimpänä asteena. Dulaurens taas huomautti kivespussin olevan ryppyinen, kun taas kohtu oli paksua kalvoa, täynnä lihaa ja kudosta. Toisin kuin monet aikalaiset, Dulaurens ei uskonut kertomuksiin sukupuoltaan muuttaneista naisista. Mikäli tällaista muutosta tapahtui, kahdenlaiset elimet olivat esillä jo henkilön lapsuudessa. Toisaalta jotkut naiset olivat Dulaurensin mukaan niin lämpöisiä jo syntyessään, että heidän klitoriksensa muistutti penistä.

Yhden sukupuolen malli sisälsi käsitykset sukupuolen hierarkkisuuudesta ja yksiulotteisuudesta. Sukupuoli kuviteltiin yksittäisellä asteikolla ja tuloksena henkilön enemmästä tai vähemmästä lämmöstä. Dulaurensia häiritsivät miesten naisennakkoluulot, jotka saivat hänet suuntaamaan tekstinsä galeenista tiedettä vastaan. Dulaurens totesi selkeästi: ”Nainen ei ole epätäydellinen mies.”

Dulaurensin ajatukset tulivat tunnetuiksi Saksassa 1600-luvun alkupuolella. Lotichius käytti Dulaurensin *Anatomian historiaa* teoksensa *Gynekologia* päälähteenä. Lotichius suhtautui yhden sukupuolen malliin kahdella tapaa. Yhtäältä sukupuolten ”vastaavuus” merkitsi hänelle niiden tasavertaisuutta. Toisaalta Lotichius hylkäsi sukuelinten galeeniset rinnastukset Dulaurensiin viitaten.

Lotichiuksen teos ei ollut vain oppikirja, sillä sen intentiona oli myös puolustaa naisten oikeuksia. Lotichius kannatti naisten yliopistokoulutusta. Renessanssin lääketieteen taistelut yhden sukupuolen mallin ympärillä yhdistyivät viimeistään Lotichiuksen teoksen kohdalla feministiseen diskurssiin. Ruumiin kannalta osittainkin viittaus naisen itsenäiseen biologiseen täydellisyteen toi mukanaan naisten tasavertaista koulutusta koskevan poliittisen vaatimuksen.

2.7. Sosiaalinen ja biologinen sukupuoli renessanssissa

Tutkin kappaleessa 2.7 sosiaalisen ja biologisen sukupuolen määrittymistä sekä yhden ja kahden sukupuolen mallien asemaa renessanssin yhteiskunnassa. Tutkin mainittuja teemoja selvittääkseni biologiseen sukupuoleen vielä renessanssin aikana sisältyneitä sosiaalisen sukupuolen määreitä. Nähdäkseni biologista sukupuolta koskevat erot – tai ruumiissa merkityksellisinä nähdyt erot – olivat vielä renessanssissa vähemmän ehdottomia, koska sukupuolieroa ei toistaiseksi pidetty pysyvänä eikä myöskään koko ruumiin kattavana. Biologinen sukupuoli ei toisin sanoen ollut vielä kahden sukupuolen mallin kaltaisesti sukupuolen ontologinen kategoria.

Huolimatta kahden sukupuolen mallin kehittymisen alkamisesta jo renessanssin aikana, yhden sukupuolen malli ei ollut kadonnut mihinkään esimerkiksi maistraattien sukupuolta koskevista määrittelyistä tai oikeuslääketieteen käytännöistä. Yhden sukupuolen malli nautti edelleen hallitsevasta asemasta kahden sukupuolen malliin verrattuna.

Edelleenkin se, mihin modernissa kulttuurissa on tyypillisesti viitattu biologisella sukupuolella (*sex*) muistutti osittain sitä, mihin modernissa kulttuurissa on viitattu termillä sosiaalinen

sukupuoli (*gender*). Nykyajan yhteiskunnassa biologiseen sukupuoleen on viitattu muuttumattomana morfologisena ja biologisena kategoriana naisten ja miesten välillä, ja toisaalta sosiaaliseen sukupuoleen muuntuvina, sosiaalisesti tuotettuina maskuliinisen ja feminiinisen käyttäytymisen eroina (esim. Stoller 1968, v–ix, 5–10; Rubin 1975, 179, 204; Nicholson 1994, 81).

Rennessanssissa biologisella sukupuolella ei ollut vastaavaa asemaa, sillä biologista kategoriaa ei pidetty sukupuolen kiinteänä ja muuttumattomana perustana. Ihminen saattoi yhtä hyvin vaihtaa biologista sukupuoltaan ja sitä kautta pyrkiä saamaan itselleen uuden sosiaalisen sukupuolen (sikäli kun kyseessä oli biologisen naisen muuttuminen biologisesti mieheksi, merkitsi uusi sukupuoli samalla korkeampaa statusta ja sosiaalista asemaa).

Biologisen sukupuolen muuttuminen sukupuolen ontologiseksi kategoriaksi tapahtui hitaan episteemisen muutoksen kautta. Muutos ei liittynyt ruumiiseen itseensä, vaan niihin merkityksiin, joita siihen liitettiin. Episteemisen muutoksen taustalla vaikutti rennessanssin anatomia, mutta merkittävämmiin vielä edesspäin ollut luonnontieteiden, erityisesti biologian kehitys 1700-luvulla. Biologisen sukupuolen kategorioihin sekoittui edelleen rennessanssissa sosiaalisesta sukupuolesta muistuttavia tekijöitä: aktiivinen/passiivinen, kuuma/kylmä, täydellinen/puutteellinen ja tunnusmerkillinen/mukautuva.

Yksisukupuolinen ruumis kykeni rekisteröimään ja sisällyttämään itseensä useammanlaisia maskuliinisen ja feminiinisen eron arvotuksia ja sukupuolen rajanylityksiä. Tämä oli mahdollista, koska yhden sukupuolen mallin mukaisessa ajattelussa ruumis rakentui illustratiivisesti eikä deterministisesti. Esimerkiksi hermafrodiitteja koskenut olennainen kysymys ei ollut, ”mikä heidän todellinen sukupuolensa oli”, vaan mihin sukupuoleen he ruumiinsa ja sosiaalisen roolinsa kokonaisuuden kannalta parhaiten soveltuivat.

Columbuksen⁵¹ teoksen *De re Anatomica* mukaan hermafrodiitteja voitiin ”kutsua joko miehiksi tai naisiksi”, jos he vain olivat valmiita luopumaan ”ylenpalttisuudestaan” (Columbus 1559, XV, 494). Ylenpalttisuus tarkoitti ruumiin kaksisuuntaisia anatomisia piirteitä, joista sen uskottiin pääsevän halutessaan eroon. Ruumiilla ei ollut fysiologisesti vakaata sukupuolta kuten modernissa kulttuurissa on tyypillisesti ajateltu (näin ovat ajatelleet muun muassa monet 1960- ja 1970-lukujen psykologit ja feministit, ks. esim. Stoller 1968, 5–6; Rubin 1975, 179, 204).

Ruumiin uskottiin voivan vaihtaa biologista sukupuoltaan niiden muutoksien kautta, jotka koskivat sen lämpötilaa ja potentiaalia. Samalla sukupuoli kykeni periaatteessa muuntumaan vain miehiseen suuntaan, sillä ruumis pyrki luonnostaan kohti maskuliiniseksi ymmärrettyä täydellisyyttä. Tämän vuoksi useimmat sukupuolen vaihtamisen tapaukset koskivat naisia eikä miehiä.

Lääketieteellinen kirjallisuus rennessanssin ajalta on täynnä kertomuksia, joissa yksilöt vaihtavat sukupuolta. Näissä tapauksissa ihmisten sukupuolielimet ovat muuntuneet sisäisistä ulkoisiksi. Esimerkiksi kardinaali Volteran kertoo Paavi Aleksanteri VI:n aikana eläneestä naisesta, joka oli muuttunut mieheksi hääpäivänään. Naiselle oli ilmaantunut odottamatta kehön ulkopuolinen ”viriili jäsen”. Vasconiassa puolestaan eli 60-vuotias miehekäs mies, joka oli 15-vuotiaana muuttunut naisesta mieheksi. Nainen oli kaatunut portaissa, jolloin hänen nivelsiteensä olivat särkyneet. Elimet tulivat ulos kehosta ja hän vaihtoi sukupuolta. (Crooke 1615,

⁵¹ Italiankieliseltä nimeltään Matteo Realdo Colombo. Columbus oli Vesaliuksen seuraajia ja toimi kirurgian opettajana Padovassa 1500-luvulla.

249.) Myös Paré (1971 [1573]) raportoi vastaavista tapauksista. Esimerkiksi muuan Mariesta oli tullut Manuel hänen työnnettyään peniksensä kehonsa ulkopuolelle kuukautisten alkamisen yhteydessä (mt. 188, 35n.).

Mikäli ruumis oli luiskauttanut sisäisen peniksen ulkopuolelleen, sen katsottiin ilmaisevan puhtaiden biologisten piirteidensä ohella taipumustensa ja käyttäytymisensä muuntumassa olutta kokonaisuutta. Maistraattien huoli koski yhtä lailla sukupuolten välisen sosiaalisen erotelun rajoja kuin yksilöiden autenttista biologista sukupuolta, sillä miehet nauttivat yhteiskunnan useimmista sosiaalisista, taloudellisista ja poliittisista etuoikeuksista. Vaikka ruumis olisi osoittanut hyvinkin aitoja merkkejä muuntumisestaan mieheksi, maistraatit suhtautuivat silti epäilevästi sukupuolen vaihdoksiin. Jos nainen väitti yllättäen omistavansa ulkoisen peniksen, hänen epäiltiin pyrkivän laittomin keinoin saamaan itselleen miehelle kuuluvia yhteiskunnallisia etuoikeuksia.

Toisaalta mieheksi pukeutunutta naista pidettiin esimodernissa yhteiskunnassa verrattain luonnollisena ja terveenä, koska tämä pukeutui ja esiintyi todellista sosiaalista asemaansa arvokkaammin. Naisena esiintynyttä miestä taas pidettiin luonnottomana, koska hän ei pukeutunut arvonsa sallimalla tavalla. Modernissa kulttuurissa asiat ovat hieman toisin. Ensinnäkään naiseksi pukeutuvaa miestä eli miestranvestiittia ei luokitella ”naiseksi” välttämättä lainkaan, koska hänen sukupuolensa määrittämisen miespuoliseksi vakaan anatomian ja biologian perusteella. Toiseksi, miestranvestiitin ei ajatella alentavan itseään ainakaan ensisijaisesti naisten huonomman sosiaalisen aseman vuoksi. Kyse on mieluummin ”väärän sukupuolen” esittämisestä.

Jacques Duvalin teoksen *Traité des hermaphrodites* (1612) tapauksessa muuan Marie de Marcis oli joutua poltettavaksi sukupuoliroolien ylittämisen vuoksi. Marie oli kastettu tytön nimellä ja hän oli kasvanut normaalisti naiseksi. Marien isäntä ja hänen rakastajattarensa todistivat oikeudessa, että tällä oli säännölliset kuukautiset. Myös oikeudenkäynnin lääketieteellinen todistus tuki käsitystä, että Marie oli nainen. Marie oli rakastunut naispalvelijaan, jonka kanssa hän jakoi vuoteen ja jolle hän oli näyttänyt peniksensä. Marie ja hänen kumppaninsa halusivat mennä naimisiin. Marie ei oikeudenkäynnin paineiden alaisena kyennyt tuottamaan miehen asemalle välttämätöntä elintä.

Kaikki muuttui vasta, kun tohtori Duval puuttui asiaan. Hän löysi Marielta puuttuvan jäsenen tunnustelemalla tämän ulkosynnyttimiä ja vakuutti, ettei kyseessä voinut olla klitoris. Duval kertoi hanganneensa Marien elintä kunnes se alkoi syöstä ”paksua maskuliinista siemennestettä”. Duvallin väliintulo pelasti Marien pulasta, mutta ei oikeuttanut tätä saamaan uutta sukupuolta. Oikeus määräsi, että Marien oli pukeuduttava naisen vaatteisiin 25-vuotiaaksi asti. Tuomareiden huoli kohdistui peniksen omistamisen ohella siihen, minkä statuksen, mitä vaatteita ja asemia Marie oli oikeutettu saamaan itselleen. (Laqueur 1995 [1990], 136–137.) Tärkein kysymys koski sitä, oliko Marie oikeutettu esiintymään miehen seksuaalisessa roolissa ja nauttimaan miehen asemasta.

Renessanssin lääkärit ja oikeusoppineet erottelivat miesten ja naisten sukupuolielimet toisistaan. Vaikka naisten peniksen olemassaolosta oli ylipäättään herännyt epäilyjä, niin edelleen ne, joilla oli ulkoinen penis määriteltiin miehiksi, ja ne joilla oli sisäinen penis määriteltiin naisiksi. Sukupuoli näytti ensi silmäyksellä määränneen sosiaalisen sukupuolen tai statuksen vastaavasti kuin modernissa kulttuurissa. Silti monista aikakauden teksteistä saa Laqueurin mukaan sellaisen käsityksen, ettei ontologista sukupuolta ollut vielä olemassa. (Mt. 139.)

Italialainen lääkäri Paolo Zacchia tarkasteli oikeuslääketieteellisessä teoksessaan *Questionum medico-legalium* sukupuolen määrittelemistä. Zacchia vastusti kiivaasti käsitystä, jonka mukaan sukupuolielimet olisivat olleet todiste sukupuolesta yleisesti. Hänen mukaansa sukupuoli oli lämmön funktio. Kun kivekset saivat nimensä viriiliyden ”todistamisesta”, ”kutsuttiin samaisia osia naisten kohdalla myös kiveksiksi (*testes*), vaikka ne olivat kätkeytyneet heidän sisäpuolelleen”. Edes ulkoiset kivekset eivät Zacchian mukaan olleet pitävä merkki sukupuolesta, sillä ”hyvin luotettavien käsitysten perusteella on tullut selväksi, että jopa naisilla sukupuolielin voi roikkua ruumiin ulkopuolella” (Zacchia 1653, 494.)

Jopa niissä tapauksissa, joissa sukupuolielimiä ei ollut näkyvissä, löytyi merkkejä siitä, mikä sukupuoli ihmisessä oli potentiaalisempi ja mikä vähemmän potentiaalinen tai impotentti (*potentio-riorem ab impotentio-riorem*). Tässä kohdin kielenkäyttö oli yhtä hyvin sosiologista kuin biologista. Sukupuolen sekundääriset piirteet, joihin olisi ollut mahdollista viitata sukupuolielinten sijasta, olivat seurausta vitaalisesta lämmöstä, joka määritteli miehen ja naisen. Lämmöllä olikin monien renessanssin lääkärin mukaan fyysiset vastineet kehossa. Lämpö oli sidoksissa olemiseen ja olemisen sidoksissa ihmisen täydellisyyteen. (Laqueur 1995 [1990], 141.)

Zacchian mukaan naiset saattoivat muuttua miehiksi, mutta miehet eivät voineet muuttua naisiksi. Hän esitti näkemykselleen anatomisen perustelun: miehen sisällä ei ole tilaa, johon penis voisi tunkeutua. Zacchian mukaan ”luonto pyrkii aina kohti täydellisyyttä”. Jos sukupuolen muuntautumista tapahtui, se tapahtui aina kohti miehistä täydellisyyttä: ”Lämpö pyrkii aina eteenpäin, hajoaa, laajenee; se ei tiivisty, supistu tai vetäydy.” Aktiivisen periaatteen mukaan ”ruumiinjäsenet, jotka suuntautuvat ulospäin, eivät voi kääntyä sisäänpäin”. Miehinen lämpö totteli termodynamiikan lakeja. Miehet eivät voineet muuttua naisiksi, sillä tämä olisi toiminut vastoin aktiivisen periaatetta. Toisaalta miehet eivät voineet myöskään muuttua naisiksi vain viehätyksen voimasta. Tämä kertoi Zacchian mukaan siitä, ”mikä on suotuisaa eläimelle”. Muuttuminen vähemmän täydelliseksi ei ollut suotuisaa millekään oliolle. (Zacchia 1653, 494–495.)

Mitä kappaleesta 2.7 saatiin tutkimustulokseksi? Vaikka kahden sukupuolen mallin mukaiset ruumiin representaatiot alkoivat jo renessanssista, yhden sukupuolen malli oli aikakaudella vielä hallitsevassa asemassa maistraattien määrittelyissä ja oikeuslääketieteessä. Biologinen sukupuoli muistutti vielä osittain sosiaalista sukupuolta: kyse ei ollut pysyvistä kategoriasta, vaan ihminen saattoi vaihtaa tahtonsa voimasta sukupuoltaan.

Yksisukupuolinen ruumis kykeni rekisteröimään itseensä useampia maskuliinisen ja feminiinisen eron arvotuksia ja sukupuolen rajanylityksiä, koska se rakentui illustratiivisesti eikä deterministisesti. Esimerkiksi hermafrodiitteja koskenut olennaisin kysymys ei ollut heidän ”todellinen sukupuolensa”, vaan pohdinta siitä, mihin sukupuoleen he ruumiinsa ja sosiaalisen roolinsa kokonaisuuden kannalta parhaiten soveltuivat.

Renessanssin lääketieteestä löytyi useita kertomuksia, joissa yksilöt vaihtoivat sukupuolta. Jos naisen ruumis oli luiskauttanut peniksen ulkopuolelleen, sen katsottiin biologiansa ohella ilmaisevan taipumustensa ja käytöksensä kokonaisuutta. Maistraattien huoli koski yhtä hyvin naisten ja miesten sosiaalisen erottelun rajoja kuin yksilöiden autenttista biologista sukupuolta.

Marie de Marcis oli joutua poltettavaksi sukupuoliroolien ylittämisestä. Marie oli kastettu tykösi ja varttunut normaalisti naiseksi. Hän halusi mennä naimisiin rakastamansa naispalvelijan

kanssa, muttei epäonnekseen kyennyt oikeudenkäynnin aikana tuottamaan aviomiehelle välttämätöntä elintä. Lopulta tohtori Duvallin väliintulo pelasti Marien pulasta, sillä hän vakuutti löytäneensä tältä peniksen. Silti Marie ei ollut välittömästi oikeutettu saamaan itselleen uutta sukupuolta.

Renessanssin lääkärit ja oikeusoppineet erottelivat ulkoisen peniksen omistaneet henkilöt miehiksi ja sisäisen peniksen omistaneet naisiksi. Sukupuoli näytti aluksi määränneen sosiaalisen sukupuolen tai statuksen samoin kuin modernissa kulttuurissa. Lopulta ontologista sukupuolta ei aikakauden teksteistä löytynyt. Sama ilmeni myös Zacchian oikeuslääketieteen tutkimuksesta. Sukuelimet eivät olleet todisteita sukupuolesta yleisesti, vaan sukupuoli oli kehon lämmön funktio.

Niissäkin tapauksissa, joissa sukupuolielimiä ei ollut näkyvissä, löytyi merkkejä siitä, mikä sukupuoli ihmisessä oli potentiaalisin. Kielenkäyttö oli yhtä hyvin sosiologista kuin biologista. Miehinen lämpö noudatti termodynamiikan lakeja. Zacchian mukaan naiset kykenivät muuttamaan miehiksi, sillä ”luonto pyrki aina kohti täydellisyyttä”. Miesten muuttuminen naisiksi sen sijaan toimi vastoin aktiivisen periaatetta. Kyseinen muutos kertoi vain eläimille suotuisasta kehityksestä.

2.8. Sukupuoliero ja sukupuolten tasa-arvo Poullain de la Barren mukaan

Tutkin kappaleessa 2.8 filosofi, pappi ja kirjailija François Poullain de la Barren⁵² (1647–1725) käsityksiä sukupuolierosta ja sukupuolten tasa-arvosta. Vertailen myös Poullainin käsityksiä hänen edeltäjänsä filosofi René Descartesin (1596–1650) käsityksiin. Tutkin Poullain de la Barren ja Descartesin käsityksiä mainituista teemoista selvittääkseni niiden kytkeytymistä yhden ja kahden sukupuolen malleihin. Filosofien tuotannot osuvat mielenkiintoisesti yhden ja kahden sukupuolen mallien vedenjakajalle. Esimerkiksi Descartesin käsityksiin sisältyy Poullainista poiketen kahden sukupuolen malliin osittain kytkeytyvä käsitys sukupuolten seksuaalisesta vastakohtaisuudesta.

Ranskalainen Poullain de la Barre oli eräs varhain sukupuolten tasa-arvosta kirjoittanut filosofi 1600-luvun Euroopassa. Teoksessa *The Woman as Good as the Man: or, the Equality of Both Sexes* (1677), alkup. *De légalité des deux sexes: Discours physique et moral où l'on voit l'importance de se défaire des préjugés* (1673) hän esitti, ettei ”kummallisten mielipiteiden joukossa ole varmasti muinaisempaa tai yleisempää virhekäsitystä” kuin se ”tavanomainen arvostelma, jonka miehet tekevät kahden sukupuolen välisestä erosta” (mt. 3). Tietämätön ja oppinut ajattelivat korkeintaan ”paradoksina tai yksittäistapauksena” sitä, ettei nainen olisikaan ”kyvyiltään ja arvoltaan” miestä alempana (mt. 4).

⁵² Poullain de la Barren sukupuolten tasa-arvoa puoltava teos *De légalité des deux sexes* (1673) selitti sukupuolten älykkyys- ja kykyeroja kulttuurista ja historiasta käsin. Poullainin mukaan naiset paljastuivat miehisen yhteiskunnan epäoikeudenmukaisten rakenteiden hävittämisen jälkeen kyvyiltään yhdenvertaisiksi miesten kanssa. Poullain ajatteli naisten heikon aseman taustalla olleen vääristävät ennakkoluulot. Hän vaati naisille kunnollista koulutusta, jotta epäsuhta sukupuolten väliltä poistuisi. Myös naisten koulutusta käsittelevässä teoksessaan *De l'Éducation des Dames* (1674) Poullain toisti vaatimuksensa naisten yhtäläisestä kouluttamisesta ja vähätteli uudelleen anatomisten erojen merkitystä teoksensa *De légalité* tavoin. Sukupuolet olivat hänen mukaansa *ruumiiltaan ja mieleltään* tasa-arvoisia.

Poullain vähätteli sukupuolten välisiä ruumiillisia ja mentaalisia eroja ja väitti tunnetun slogaaninsa mukaan, ettei ”miehellä ole sukupuolta” (mt. 59). Poullain julisti heti teoksensa *De légalité* alussa pyrkivänsä todistamaan kiistämättömin fysiologisin syin (”raisons Physiques”) sen, että ”kaksi sukupuolta ovat ruumiiltaan ja mieleltään tasa-arvoisia” (mt. 3). Poullainin näkemys poikkesi Descartesin mekanistisesta selityksestä, jonka mukaan miehet olivat naisia älykkäämpiä. Poullainin mukaan ihmisen aivot ja aistimet eivät ilmentäneet millään lailla sukupuolieroa, vaan kertoivat naisten ja miesten jakamasta yhteisestä ja sukupuolineutraalista ihmismielestä (Poullain de la Barre 1677 [1673], 59–60).

Poullain tarkasteli myös naisten koulutusta käsitelleessä teoksessaan *De l'Éducation des Dames pour la conduite de l'esprit dans les sciences et dans les mœurs, entretiens* (1985 [1674]) ihmisruumiin koostumusta. Poullain ei operoinut keskustelussaan kahden sukupuolen mallin sisäpuolella. Myös teoksessaan *De légalité* Poullain (1677 [1673]) käsitteli ruumiin sukupuolieroja. Joidenkin esitettyä naisten olleen ”hirviöitä” tai ”epätäydellisiä miehiä”, Poullain vastasi heille: ”Epäilemättä se johtuu siitä, että heidän leukansa ovat parrattomia. Muutoin en näe siinä mitään järkeä.” Poullain ei kieltänyt, etteivätkö Rodrigo a Castron kaltaisten galeenisten lääkäreiden väitteet ruumiin häiriötiloista kuten nopeasta lämmön noususta tai sappirakon laajenemisesta voineet aiheuttaa naisille mentaalisia kouristuksia ja sairauksia, mutta toisaalta hän painotti, etteivät miehet olleet vähemmän alttiita vastaaville kärsimyksille. (Mt. 17, 75.)

Hallitsevien galeenisten lääketieteellisten teorioiden osalta Poullain kiisti myös käsityksen naisen erilaisesta ja alemmasta temperamentista (mt. 76). Hallitsevana lääketieteellisenä teoriana Poullain piti ranskalaisen lääkäri Ambroise Parén (1971 [1573]) teoriaa ruumiiden eri lämpötiloista ja niitä mukailevista sukupuolten erilaisista temperamenteista. Vaikka siis kyse oli ”vain” yksisukupuolisen ruumiin sisällä ymmärretyistä aste-eroista, Poullain joka tapauksessa kielsi sellaistenkin merkityksen. Hän kirjoitti teoksessaan *De l'Éducation des Dames*:

Sen kaltainen ajattelu vie sukupuolieron liian pitkälle. Se pitäisi rajoittaa Jumalan aikomuksen luoda ihmiset kahden persoonan yhteenliittymän avulla, eikä sitä tulisi ulottaa pidemmälle kuin on tarkoituksenmukaista ja välttämätöntä. Ja siten havaitsemme, että miehet ja naiset ovat lähes kaikilta osin samanlaisia ruumiin sisäistä tai ulkoista rakennetta koskien, ja että luonnolliset funktiot, joista oma säilymisemme on riippuvainen, toimivat molemmissa [sukupuolissa] samalla tavalla. Kolmannen persoonan syntymisen kannalta on täysin riittävää, että yhdellä heistä on joitakin elimiä, joita toisella ei ole. (Poullain de la Barre 1985 [1674], 16–17.)

Poullain rajasi sukupuolten biologiset erot tiettyjen ruumiinosien lisääntymisfunktioihin ja vastusti ehdottomasti koko ruumiin sukupuolittamista (tällainen kahden sukupuolen mallin mukaista sukupuolieroa tuottanut prosessi lähti voimallisesti liikkeelle 1700-luvun loppupuolelta). Poullainin käsitykset olivat monilta osin yhteydessä yhden sukupuolen malliin, jossa sukupuoliero merkityksellistyi sekä *osittaisena* että *asteittaisena* fyysisenä erona naisten ja miesten välillä.

Poullain hylkäsi ”vulgaarin näkemyksen”, jonka mukaan miehet myötävaikuttivat naisia enemmän hedelmöittymiseen. Hän huomautti päinvastoin naisten myötävaikuttavan enemmän lisääntymiseen. (Poullain de la Barre 1985 [1674], 18.) Poullainin kanta juonsi 1600-luvun loppupuolen eurooppalaisten lääkäreiden välisestä kiistasta. Nämä pitivät yleisesti joko miehen siementä tai naisen munaa olennaisimpana lisääntymistuotteena. Kummassakaan tapauksessa ei puhuttu mo-

dernin ymmärryksen mukaisesti siittiö- ja munasolun fuusioitumisesta, vaan jommankumman lisääntymismateriaalin toista olennaisemmasta kyvystä tuottaa jälkeläisiä.⁵³

Korrekti tieto ruumiin funktioista oli Poullainille yhtä tärkeää kuin Descartesille.⁵⁴ Mutta toisin kuin Descartesilla, Poullainilla oli valtaosin ei-sukupuolittunut käsitys ihmisruumiista. Sukupuoliero rajoittui hänen mukaansa vain lisääntymiselimiin. Poullain ei etsinyt sukupuolen perustaa biologiasta eikä ole Laqueurin (1995 [1990], 156) virheellisen tulkinnan mukaisesti liitettävissä 1700-luvun sukupuolieron biologiseen käänteeseen. Poullain selitti sukupuolta koulutuksesta, vallasta ja historiasta käsin. Sukupuoli oli hänelle kulttuurinen konstruktio, kun taas biologinen sukupuoli ei ollut muuta kuin ruumiin yksittäinen funktio. (Stuurman 2004, 108.) Poullain ei siis rakentanut kaksimuotoista sukupuoliero, vaan pikemminkin vähätteli sitä.

Kun sukupuolieroa ajateltiin empiirisenä kysymyksenä, jopa kaikkein tarkimmat ja varjeluimmat näkemykset paljastuivat harhaluuloksi. Lisäksi Poullainin mielestä voitiin havainnollistaa tarkasti ja esittää historialliset syyt virheellisille näkemyksille. Naisista ei oltu hänen mukaansa ”keskusteltu tieteessä kuin vain kevyesti”. Lisäksi tämä keskustelu oli ollut puolueellista ja siitä oli puuttunut oikeusprosesseille ominainen huolellisuus ja näkökohtien monipuolisuus. Poullainin mukaan olikin ”syytä epäillä kaikkea, mitä miehet ovat kirjoittaneet naisista, sillä miehet ovat olleet sekä tuomareita että asianosaisia”. (Poullain de la Barre 1677 [1673], 4–5, 25–28.)

Kun aiempaan maailmakuvaan liittyvien tutkimusten vinoumat, puolueellisuudet ja pinnallisuudet oli otettu huomioon, sukupuolten väitetyt kyvykkyyserot osoittautuivat kulttuurisesti tuotetuiksi. Yhden sukupuolen mallin mukaisesti sukupuolten välillä oli Poullainin mielestä vain sukupuolielimiin liittynyt fyysinen ero, mikä sekään ei perustellut miehen etuoikeutettua yhteiskunnallista asemaa.⁵⁵ Sukupuolieroa koskeneiden huomautustensa loogisena jatkona Poullain vaati naisille miesten kanssa tasavertaista koulutusta (mt. 59–60). Toisin kuin monilla Poullainia edeltäneillä ja hänen jälkeensä tulleilla feministeillä, naisten koulutuksella oli hänelle selkeä ammatillinen funktio. Naisia koulutettiin eri alojen asiantuntijoiksi ja tieteenharjoittajiksi.

⁵³ Englantilaisen lääkärin James Keillin (1689) mukaan niin sanottujen ”preformationistien” keskuudessa oli kaksi merkittävää koulukuntaa. Ensimmäisten (*the ovists*) mukaan nainen tuotti tärkeimmän lisääntymistuotteen. Tulevat sukupolvet olivat etukäteen olemassa naisen munassa, jonka kasvua mies ainoastaan nopeutti. Toisen koulukunnan (*the animalculists*) mukaan mies tuotti olennaisimman lisääntymistuotteen. Hollantilainen Antoni van Leeuwenhoek arvioi ennalta muotoutuneiden siittiöiden – tai miniatyyristen ihmisten – olevan olemassa miehen spermassa. Jumala oli asettanut ne sinne luomisen yhteydessä. (Mt. 93.) Samoihin aikoihin jotkut tutkijat ja myös aivan tavalliset ihmiset pitivät naisen ja miehen lisääntymistuotteita tasa-arvoisina, vaikkakaan kukaan heistä ei perustellut käsityksiään hedelmöitymisestä empiirisen todistusaineiston nojalla.

⁵⁴ Korrekti tieto ruumiista oli Poullainin mukaan välttämätön ehto subjektin itsetietoisuudelle. Se toimi kaiken toden tiedon lähtökohdana. Poullain kehotti naisia havainnoimaan leikkauksia ja ruumiinavauksia ja ottamaan asioista itse selvää.

⁵⁵ Descartesin teoria hedelmöitymisestä tarkasteli naisen (*catamenia*) ja miehen (*sperma*) siemeniä tasa-arvoisina. Descartes ajatteli hedelmöitymistä yhden sukupuolen mallin ”kahden siemenen teorian” puitteissa. Hän kritisoi aristoteelista tapaa pitää vain miehen siementä aktiivisena siemenenä. Sukupuolten lisääntymisnesteillä oli sama mekaaninen funktio. Kummatkin toimivat lisääntymisen elähdyttävänä voimina. Muissa yhteyksissä Descartesin sukupuolieroa koskeva ajattelu tukeutui sukupuolten vastakkaisuuteen (rakkauden mielessä). Biologisten sukupuolten fyysinen ero loi vetovoiman, joka synnytti niiden välille seksuaalisen halun. (Clarke 1999, 92, 94.) Aristofaneen (Platon 1999b, 189c–191d, 102–104) hermafrodiittimyytin tavoin Descartes piti ihmisiä yksinään puolikkaina. Ainoastaan liittymällä yhteen ihmisistä saattoi tulla kokonaisia. Vaikka Descartesin käsitykset hedelmöitymisestä liittyivät yhden sukupuolen malliin, hänen sukupuolieron käsityksensä assosioituivat kahden sukupuolen malliin.

Poullainin mukaan tieteessä menestyminen vaati ainoastaan luotettavia aistimia yhdistettynä oikeaan metodiin (Descartesin metodiin). Mikäli sukupuolierot eivät ulottuneet laajemmalle kuin lisääntymiselimiin, kenellä tahansa naisella tai miehellä oli lähtökohtaisesti yhtä luotettavat aistimet. Naisilla oli miesten kanssa yhteiset havainnoimiselimet – heidän silmänsä näkivät yhtä selkeästi, heidän korvansa kuuluivat yhtä hyvin ja heidän kätensä olivat yhtä taitavat. (Mt. 60.)

Lisäksi naisten päät olivat samanlaisia kuin miesten päät. ”Eksakteinkaan anatomia ei ole löytänyt mitään eroa tuosta osasta [päästä] miesten ja naisten välillä. Aivot ovat molemmilla samanlaiset kuten myös muisti ja kuvittelukyky.” Tämän vuoksi Poullain ajatteli naisten kykenevän harjoittamaan muun muassa anatomiaa. ”Myös heillä on silmät ja kädet. Eivätkö hekin siis voisi sen vuoksi suorittaa ihmisruumiin leikkauksia ja arvioida kehon symmetriaa ja rakennetta?” Vastaavista syistä naiset kykenivät luovaan työhön myös esimerkiksi matematiikassa, logiikassa, fyysikassa, tekniikassa, metafysiikassa, astronomiassa, historiassa, maantieteessä, lääketieteessä, teologiassa ja oikeustieteessä. Tieteenaloista ”mitkään eivät olleet naisille liian korkeita”. (Mt. 59–62.)

1700- ja 1800-lukujen lääketiede, filosofia ja biologia tuottivat kokonaisvaltaista sukupuolieron käsitystä kolmella tasolla. Ensinnäkin ne tuottivat käsityksen puhtaasti *fyysisen* sukupuolieron kokonaisvaltaisuudesta. Toiseksi, ne tuottivat käsityksen fyysisestä ja tähän kiinnittyvästä *moraalisesta* sukupuolierosta. Kolmanneksi, sukupuoliero ulotettiin sukupuolten *psykkisiin* ja *sosiaalisiin* eroihin, jotka puolestaan eri ulottuvuuksineen redusoiitiin takaisin luontoon. Käsitysten ongelma liittyy ihmisruumiiden ja luonnon monimuotoisuuden ohittamiseen vastakohtaisena ja täydentävänä ymmärretyn sukupuolieron kustannuksella. Käsittelen biologisen ja sosiaalisen sukupuolen käsityksiä 1700- ja 1800-luvuilla huolellisesti kappaleessa 3.2.

Mitä kappaleesta 2.8 saatiin tutkimustulokseksi? Poullain de la Barre piti aikalaisensa käsityksiä sukupuolten eroista virheellisinä. Nainen ei ollut hänen mukaansa ”kyvyiltään ja arvoltaan” miestä alempana. Osana tasa-arvoa puoltaneita argumenttejaan Poullain myös vähätteli sukupuolten anatomisia eroja. Poullainin mukaan aivot ja aistimet eivät ilmentäneet sukupuolieroa. Toisaalta Poullainin feministisyys paljastui ambivalentiksi, sillä hän kirjoitti sukupuolten tasa-arvoa puoltaneiden teostensa jälkeen kirjan ”miesten ylivoimaisuudesta sukupuolten tasa-arvoa vastaan”.

Poullain arvioi, etteivät miehet olleet ruumiin häiriötiloille vähemmän alttiita kuin naiset. Hän myös kiisti hallitsevien lääketieteellisten teorioiden käsityksen naisen alemmasta temperamentista. Vaikka kyseisissä teorioissa puhuttiin vain yksisukupuolisen ruumiin aste-eroista, Poullain kielsi sellaistenkin merkityksen. Miehet ja naiset olivat hänen mielestään ”lähes kaikilta osin samanlaisia ruumiin sisäistä tai ulkoista rakennetta koskien”. Poullain rajasi sukupuolten biologiset erot lisääntymisfunktioon ja vastusti koko ruumiin sukupuolittamista.

Poullain hylkäsi näkemyksen, jonka mukaan miehet myötävaikuttivat naisia enemmän hedelmöittymiseen. Korrekti tieto ihmisen ruumiista oli hänen mukaansa välttämätön ehto subjektin itsetietoisuudelle. Poullain kehotti naisia havainnoimaan leikkauksia ja ottamaan asioista itse selvää. Korrekti tieto ruumiin toiminnasta oli Poullainille yhtä tärkeää kuin Descartesille. Mutta toisin kuin Descartesilla, Poullainilla oli ei-sukupuolittunut käsitys ihmisruumiista.

Poullain ei etsinyt sukupuolen perustaa biologiasta eikä ollut liitettävissä sukupuolieron biologiseen käänteeseen. Poullain selitti sukupuolta koulutuksesta, vallasta ja historiasta käsin. Sukupuolen empiirisen tutkimuksen kautta jopa kaikkein varjelluimmat näkemykset paljastuivat

harhaluuloksi. Poullainin mukaan voitiin esittää yksityiskohtaiset historialliset syyt sukupuolista esitetyille virheellisille näkemyksille. Naisista ei oltu tieteessä ”keskusteltu kuin vain kevyesti”. Lisäksi keskustelu oli ollut puolueellista ja siitä oli puuttunut huolellisuus ja monipuolisuus.

Poullain vaati naisille yhtäläistä ja tasavertaista koulutusta. Poullainin naisten koulutusta koskeneilla visioilla oli moniin aikakauden feministeihin verrattuna se tärkeä ero, että Poullainin mukaan naisia tuli päteväittää selkeästi julkiseen ammattiin. Naiset kykenivät yhtäläisten mielen ja aistinten kykyjen vuoksi toimimaan eri tieteenalojen kuten esimerkiksi anatomian harjoittajina.

3. VALISTUS JA KAHDEN SUKUPUOLEN MALLI

Kaikki naisen ruumiinosat kertovat samoista eroista; otsa, nenä, silmät, suu, korvat, leuka ja posket. Kun siirrämme katseen ruumiin sisäpuolelle – ja leikkausveitsen avulla paljastamme elimet, kudokset ja säikeet – löydämme kaikkialta tämän saman eron.

JEAN-LOUIS BRACHET

Täydellisen naisen ja täydellisen miehen ei tule muistuttaa toinen toistaan sen enempiä mieleltään kuin ulkoiselta olemukseltaan.

JEAN-JACQUES ROUSSEAU

Luvun 3 alkuosassa tutkin valistuksen myötä hallitsevaksi sukupuolen ajattelutavaksi nousutta kahden sukupuolen mallia sekä niitä tietoteoreettisia ja poliittisen argumentoinnin muutoksia, jotka johtivat mallin syntymiseen. Tutkin mainittuja asioita osoittaakseni yhden ja kahden sukupuolen mallien välisen muutoksen tapahtuneen pääasiassa 1700- ja 1800-luvuilla. Pyrin ymmärtämään, minkä yhteiskunnallisten ehtojen ja olosuhteiden myötä kahden sukupuolen malli saavutti hallitsevan sukupuoliteorian aseman.

1700- ja 1800-lukujen kuluessa temperamenttiin, käytökseen, vaatetukseen ja ryhtiin perustunut ymmärrys biologisesta sukupuolesta menetti merkittävästi asemiaan. Yhden sukupuolen malli pitkälti korvautui kahden sukupuolen mallilla. Modernille ajalle tyypillisesti biologinen sukupuoli nähtiin nyt kiinteänä ja essentiaalisena sekä sosiaalisen sukupuolen ontologisena perustana. Biologiseen sukupuoleen liitettiin ajatukset *täydentävästä*, *vastakohtaisesta* ja *essentiaalisesta* sukupuolierosta. Sukupuolieroa kuvailevien ja sukupuolieroa tuottavien käsitysten perustana ja perimmäisenä takaajana toimi aikakaudelle tyypillisten käsitysten mukaan luonto.

Renessanssin aikana asiat olivat toisin. Michel de Montaignen (1533–1592) teoksessa *Travel Journal* on kertomus Chaumont-en-Bassignissa eläneistä nuorista tytöistä. He olivat ”lyöttäytyneet yhteen pukeutuakseen kuin miehet ja jatkaakseen siten elämäänsä [normaalisti]”. Vaikka valtaosa miehiksi pukeutuneista tytöistä jatkoi elämäänsä miehinä, ja osa myös avioitui naisen kanssa, kaikille ei käynyt yhtä hyvin. Ne, jotka eivät onnistuneet todistamaan omistavansa penistä – tai jotka eivät katuneet rikostaan vaan ”halusivat ennemmin kuolla kuin palata tytön asemaan” – joutuivat pahimmillaan hirtetyiksi. Tuomionsa nämä nuoret naiset saivat muun muassa ”puutteellisen sukupuolisuutensa levittämisestä”. (Montaigne 1983, 5–6; Montaigne 1962, 1118.)

Yhtäältä biologinen sukupuoli näytti määränneen renessanssissa sosiaalisen sukupuolen ja statuksen vastaavasti kuin modernissa kulttuurissa, sillä vain peniksen omistaneet yksilöt määriteltiin miehiksi. Toisaalta Montaignenkin teksteissä on vahvasti tunne, ettei niissä oleteta vakaata ontologista biologista sukupuolta, vaan korkeintaan anatomiset elimet, jotka määrittävät jokaisen yksilön oikeutetun laillisen ja sosiaalisen aseman. Sukupuoli ei läpäise koko kehoa, vaan on sen osittainen ja asteittainen piirre, ja samalla altis fyysiselle muutokselle (sukupuolen vaihtumiselle).

Siirtymä yhden sukupuolen mallista kahden sukupuolen malliin toi mukanaan sukupuolen ajattelemisen perusteet sellaisina kuin me ne nykyään tunnemme. Uuden mallin myötä lääketieteen asiantuntijat loivat yhdenmukaisen linkin biologisen ja sosiaalisen sukupuolen välille. Kaikki havainnot ja ilmiöt, jotka sotivat uusia *sex/gender*-rajoja vastaan tulkittiin epänormaaleiksi. Yh-

den sukupuolen mallin mukaan myös miehillä oli kuukautiset. Hieronymos Cardanos puolestaan esitti Aristotelesta mukailleen lähes kaikilla miehillä olleen ”rinnoissaan suuri määrä maitoa”. (Crooke 1615, 193–194.) Modernin sukupuolieron teorian myötä käsitykset ruumiinesteiden vaihtelouudesta hylättiin. Biologinen sukupuoli viittasi puhtaasti fyysisiin faktoihin.

Kehitys ei silti edennyt suoraviivaisesti kohti ruumiin kokonaisvaltaista sukupuolieroa, vaan feminiinisyteen liitettiin yhä maskuliinisuuden tavoin myös synekdoottisia merkityksiä: nainen määriteltiin naiseksi yksittäisten elinten perusteella. 1800-luvulla myös tästä ajattelutavasta luovuttiin. Saksalainen lääkäri Carl Ludwig Klose esitti vuonna 1829 teoksessaan *Über den Einfluss des Geschlechts-Unterschiedes auf Ausbildung und Heilung von Krankheiten*, ettei kohtu yksinään voinut olla seikka, joka teki naisesta naisen. Klose painotti jopa niiden naisten, joilta kohtu oli siirretty pois, säilyttävän feminiiniset piirteensä. (Mt. 28–30.)

Kaksimuotoisen sukupuolieron myötä miehen ja naisen anatomiaa koskevista isomorfisista luovuttiin ja tieteellinen kieli puhdistettiin metaforista, jotka aiemmin olivat yhdistäneet suvunjakamisen myös muihin ruumiin toimintoihin, luonnolliseen maailmaan ja inhimilliseen olemiseen. Aiemmat elementit – rauta ja lyijy, metalli ja puu – menettivät asemansa siemenestä ja kohdusta käytettyinä metaforina. Penis ”maata kyntävänä aurana” ja kohtu ”peltona, jolle penis tekee kylvönsä” eivät olleet enää valistuksen aikana suosittuja hedelmällisyyden metaforia. (Laqueur 1995 [1990], 6–7, 66–68.)

Uudessa mallissa aiemmin molempien sukupuolten elimiin viitanneet sanat korvautuivat erillissanoilla. Naisten munasarjat ja miesten kivekset, joilla oli aiemmin ollut yhteinen nimi (kreik. *orchis*), eriteltiin 1700-luvulla toisistaan omilla nimillä (engl. *ovaries*, *testicles*). Lisäksi elimille, joilla ei ennen ollut omaa nimeä, annettiin oma terminsä (lat. ja engl. *vulva*, *vagina*). (Mt. 149–150.) Kivekset viittasivat vain miehen sukurauhasiin: niihin ei liitetty enää määreitä ”maskuliininen” tai ”feminiininen” eikä munasarjoista puhuttu enää ”naisten kiveksinä” (lat. *testiculis mulierum*).

Antiikissa, keskiajalla ja renessanssissa tiedettiin, että sukupuolten välillä oli fyysisiä eroja (kuten sukupuolielinten kohdalla), mutta näillä eroilla ei ollut niin suurta merkitystä. Sosiaalisen sukupuolen erot olivat aiemmin selvästi tärkeämpi kuin anatomiset erot. Ihmiset eivät olleet kovin kiinnostuneita etsimään todisteita kahdesta kokonaan erilaisesta sukupuolesta eivätkä löytämään mahdollisimman monia fysiologisia sukupuolieroja ennen kuin tällaiset erot tulivat poliittisesti ja yhteiskunnallisesti tärkeiksi. Tämä kehitys voimistui länsimaissa vasta 1750-luvun jälkeen.

Yhden sukupuolen hierarkkinen sukupuoli-ideologia heijastui yhä biologisen sukupuolen tutkimukseen. Naisen ”munan” ja miehen ”sperman” keksimisen jälkeen 1650- ja 1670-luvuilla oli hetken aikaa epäselvää, miten naisen muna saattoi sisältää elämän päämateriaalin. Miehen sperman oletettiin aktiivisesti käynnistävän hedelmöitymisen. Anton van Leuwenhoek pelasti miehet ”nöyryyttäviltä faktoilta” keksittyään, että miehen sperma sisälsi suuren määrän pikkueläimiä eli siittiöitä. 1850-luvulle saakka oli joka tapauksessa epäselvää, herättikö miehen siittiö naisen ovulaation, koskettiko siittiö munaa vai penetroituiko se siihen. Soluteoria, mikroskopia ja petsaus salli lopulta Oskar Hertwigin osoittaa vuonna 1876, että siittiö nimenomaan ”penetroitui” munaan, ja että muna- ja siittiösolun yhteenliittymä merkitsi hedelmöitymistä. (Mt. 173–174.)

Ranskalainen lääkäri Achilles Chereau kirjoitti vuonna 1844: ”Nainen on mitä on ainoastaan munasarjojensa vuoksi.” (Chereau 1844, 91.) Chereau esitti näkemyksensä 40 vuotta aikaisemmin kuin oli olemassa minkäänlaisia todisteita munasarjojen merkityksestä naisen elämässä. Jopa täy-

sin terveiden munasarjojen poistamista harjoitettiin ja suositeltiin siinä uskossa, että näin parannettaisiin joidenkin naisten ”feminiinisyyden virheitä”. Kuukautisvuodon riippuvuutta munasarjoista pyrittiin osoittamaan lähtökohdasta, jonka mukaan munarakkulan turvotus aiheutti naisille eläinten kiiman kaltaisia oireita. Munasarjojen poistamisella uskottiin voitavan poistaa naisen seksuaaliseen käyttäytymiseen liittyneet ”ylilyönnit”. (Laqueur 1995 [1990], 176.)

1700- ja 1800- lukujen eurooppalaiset kasvitieteilijät pyrkivät löytämään todisteita normatiiviselle heteroseksuaalisuudelle, naisten ja miesten lisääntymiselle sekä biologisten sukupuolten täydentävyyttä koskevalle ajatukselle. Londa Schiebingerin (1993) mukaan kasvitieteen historiassa näkyikin suuri mielenkiinto seksuaalisuutta ja sukupuolieroa koskeville käsityksille. Esimerkiksi ruotsalainen Carl von Linné piti seksuaalisuutta kasvien tärkeimpänä taksonomisena merkitsijänä. Kasvien lisääntymiselimimet olivat Linnén mukaan niiden tärkeimmät yksittäiset osat. (Mt. 39.) Linné tarkasteli kasveja tähän tyyliin, koska hän näki ne 1700-luvun sukupuolieron tendenssin mukaisesti. Samalla voidaan ymmärtää Linnén taksonomian suosiota.

Lisäksi kasveja luokiteltiin 1700- ja 1800-lukujen kasvitieteessä yleisesti sukupuolen mukaan siitä huolimatta, etteivät useimmat kasvit ole jompaakumpaa sukupuolta. Esimerkiksi monet kukat ovat todellisuudessa kumpaakin sukupuolta. Lisäksi kasvitieteilijät kuvasivat kasvien ”avioollisia siteitä”. Esimerkiksi termi *gamete* on peräisin kreikkankielisestä verbistä *gamein* (”mennä naimisiin”). (Mt. 105.) Kasveihin liitettiin myös ajatus miehen aktiivisesta ja naisen passiivisesta seksuaalisuudesta. ”Miesheteiden” kerrottiin saavan näkyviä orgasmeja vastakohtana ”naisemien” saamille orgasmeille. Jälkimmäiset olivat seksuaalisesti passiivisia ja käytökseltään säädyllisiä. Schiebinger (ibid.) pohtii myös yksiavioisuuden merkitystä kasvitieteessä. Vaikka kasvit lisääntyvät pölyntymällä, eli hyönteisten ja ilman välityksellä, niiden tulkittiin silti olevan ”yksiavioisia”.

Schiebinger problematisoi nisäkästä (*Mammalia*) koskevan luokituksen tiettyjen eläinten ja myös ihmisten kohdalla. Sikäli kuin vain puolella nisäkkäiksi luokitelluilla olennoilla on toimiva maitorauhanen, ja koska kyseinen rauhanen on myös monien eläinten käytössä hyvin lyhyen aikaa, ei nisäkkäiden maitorauhaseen viittaava taksonomia ole itsestäänselvyys. (Mt. 41.) Linné oli valinnut nisän useampien taksonomisten merkitsijöiden joukosta symboloimaan sukupuolieroa: naisten seksuaalisuutta ja assosiaatiota luontoon. Linnén ohella monet 1700-luvun poliitikot kannustivat keskiluokan naisia rintaruokkimaan lapsiaan imettäjien käyttämisen sijasta. Äitien tuli hoitaa lapsensa mahdollisimman ”luonnollisesti”. (Ibid.) Imettävien ja ei-imettävien äitien erotteluun liittyivät metaforat ”luonnollisesta” ja ”keinotekoisesta” äitiydestä.

Rinta assosioi naisen luontoon ja *Homo sapien*-termi miehen järkeen (Schiebinger 1993, 41). Jaottelu vahvisti antiikista peräisin olevaa yksityisen ja julkisen sukupuolittunutta erottelua. Moderni biologisen ja sosiaalisen sukupuolen erottelu merkitsi askelta taaksepäin naisten yhteiskunnallisessa vapautumisessa: nainen sysättiin luontoassosiaation kautta entistä kauemmas julkisesta roolista. Kun naisen järkeä oltiin aiemmin verrattu miehiseen järkeen ja vähätelty hierarkian keinoin (ks. kappaleet 2.3–2.4), nyt naisen paikaksi osoitettiin ”objektiiviseen” biologiaan perustunutta *vastakohtaista* feminiinistä sektoria.

Länsimaisen naisliikkeen historiassa kesti yli 250 vuotta ennen kuin naisellinen keho voitiin nostaa feministisen politiikan keskiöön. Tähän asti ruumis näyttäytyi enemmän tai vähemmän vulgaarina seikkana, josta puhuminen oli poliittisesti riskialtista. Naisliikkeen saavutusten kannalta oli tärkeämpää hankkia ensin yhtäläiset oikeudet miesten kanssa ja alkaa vasta sen jälkeen

puhua ruumiiseen samastetun naisellisen arvotuksesta. Vaikka ruumista oli aiemminkin teoretoitu, sen vaikutus naisliikkeen saavuttamiin tuloksiin ei ollut merkittävä ennen 1970-luvun puoliväliä. Schiebingerin (2000b, 1) mukaan nainen on assosioitunut modernissa kulttuurissa luontoon siinä määrin, että luontoa itseään on alettu kutsua ”Äiti Luonnoksi” (*Mother Nature*). Ilmaisua ei pidä sekoittaa antiikin kosmologioiden merkitykseen ”Äiti Maa” eikä myöskään antiikin filosofien tapaan pitää luontoa ”feminiinisenä”. ”Äiti Luonto” tai ”Luontoäiti” ovat moderneja ilmauksia.

1700- ja 1800-lukujen biologiassa keskityttiin fyysiseen ruumiiseen, josta tuli tärkein sukupuolen merkittäjä. Ruumis ja biologinen sukupuoli viittasivat toinen toisiinsa. Aiemmin tärkeimmässä asemassa ollut sosiaalinen sukupuoli muuttui toissijaiseksi sukupuolen kategoriaksi. Toisaalta mitkään yksittäiset tieteelliset keksinnöt eivät kääntäneet yhden sukupuolen paradigmat ympäri. Hitaasti ilmaantuneet epistemologiset ja poliittiset muutokset liittivät erilaisia merkityksiä ruumiiseen. Lisäksi yhden sukupuolen malli ei kahden sukupuolen mallin ilmaannuttua kadonnut mihinkään, vaan jatkoi elämäänsä uuden mallin rinnalla. Kyseinen seikkahan on totta jo renessanssin ajalta: oikeuslääketieteessä yhden sukupuolen malli oletettiin vielä vahvasti 1600-luvulla, vaikka kahden sukupuolen mallia ennakoineet käsitykset sukupuolierosta olivat jo esillä aikakauden lääketieteellisissä ja filosofisissa keskusteluissa (ks. kappaleet 2.6–2.8).

Kahden sukupuolen mallin ilmaantuminen johtui pääasiassa kahdesta syystä: tietoteoreettisesta muutoksesta ja siihen kytkeytyvistä tieteellisistä keksinnöistä ja toisaalta poliittisen argumentoinnin muutoksesta eli uudesta sukupuolieron politiikasta. Valistuksen projekti oli ensinnäkin hyvin riippuvainen epistemologisesta muutoksesta. Muutos liittyi esimodernin yhteiskunnan ilmestyksiin perustuneen tiedon korvautumiseen tieteellisellä tiedolla. Vanha metafyyminen järjestelmä puhui universumista, joka sisälsi sekä kulttuurisen että luonnollisen maailman. Kulttuuri ja luonto puolestaan mukailivat hierarkkista rakennetta, jolla oli jumalallinen alkuperä ja tarkoitus.

Foucault'n teoksen *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences* (1970), alkup. *Les mots et les choses: Une Archéologie de sciences humaines* (1966) mukaan episteemi, ”jossa merkit ja vastaavuudet kietoutuivat toisiinsa loputtomassa spiraalissa”, ja jossa ”mikrokosmoksen suhde makrokosmokseen on ymmärrettävä sekä kyseisen tiedon viimeisimpänä takeena että sen laajentumisen rajana”, alkoi hävitä 1600-luvun loppupuolella. (Mt. 32, 54–55.) Valistus myös haastoi traditionaalisen sosiaalisen järjestyksen, joka perustui jumalalliseen oikeuteen kansan vapaan tahdon sijasta. Yhteiskuntasopimusteoreetikko Thomas Hobbes loi teoksessa *Leviathan* maineikkaan kompromissin jumalallisen kuninkaanvallan ja demokratian välille.

Valistuksen tietoteoreettisena lupauksena oli erottaa fakta fiktiosta, järki ilmestyksistä ja tie-de uskonnosta. Laqueurin (1995 [1990]) mukaan vaikka ”skeptisismiä ei keksitty 1700-luvulla, mahdollisen ja mahdottoman, ruumiin ja hengen, totuuden ja epätotuuden sekä biologisen sukupuolen ja teatraalisen sosiaalisen sukupuolen kategorioita terävöitettiin merkittävästi” (mt. 151). Valistuksen myötä kävi selväksi, mitä ruumis kykeni tekemään ja mitä ei. Tarinat munkeista, jotka erittivät maitoa; naisista, jotka eivät syöneet mitään; ruumiista, jotka vaihtoivat kuvittelun voimasta sukupuolta; uskovaisista, jotka vuosivat verta samastuessaan Jeesukseen kärsimyksiin tai luomiskertomuksen tarina sukupuolettomista olennoista paratiisissa menettivät uskottavuuttaan.

Tavat, joiden kautta ruumiiden väliset vastaavuudet sekä toisaalta ruumiiden ja kosmoksen väliset vastaavuudet, olivat aikaisemmin vahvistaneet hierarkkista maailmanjärjestystä, palautui-

vat nyt luontoon. Reduktionistisessa selitystavassa suurinta merkitystä oli ehdottomalla, horisontaalisella ja pysyvällä biologisen sukupuolen fyysistä ruumista koskevalla faktalla. (Ibid.)

Myös Owsei Temkinin (1973) teoksessa *Galenism: Rise and Decline of a Medical Philosophy* esittämän näkemyksen mukaan 1600-luvun Euroopan intellektuaaliset virtaukset kyseenalaistivat Aristoteleelta ja Galenokselta periytyvän tavan, jossa ruumis nähtiin suhteessa kosmokseen. Tieteellinen vallankumous toimi tämän muutoksen keskeisenä moottorina. Baconilaisuus, kartesiolainen mekanismi, empiristinen tietoteoria ja newtonilaisuus vaikuttivat kaikki samaan suuntaan: vanhasta metafysisestä tietojärjestelmästä pyrittiin eroon. (Mt. 134–192.)

Foucault (2003 [1963]) kuvailee tarkemmin episteemisen muutoksen seuraamuksia ruumiita koskeville näkökulmille teoksessa *The Birth of the Clinic: An Archaeology of Medical Perception*, alkup. *Naissance de la Clinique: Une Archéologie du Regard Médical*. Kun aiemmin merkitsi pyhinhäväistystä tutkia ruumista sisältä päin, moderni anatomian tieteenala muunsi ruumiin erillisiksi paloiksi tai ”elimiksi ilman ruumista” (mt. 190). Toisaalta jo renessanssin aikana ruumis paloiteltiin osiin (Hillman & Mazzi 1997). Vaikka ruumis jo tuolloin nähtiin osina (”body in parts”), sen sisäistä maailmaa ei eritelty samoin kuin 1700- ja 1800-luvuilla. Moderni anatomia ja biologia näkivät ruumiin sisältä käsin ja entistä pienemmissä osissa.

Vastakohtana renessanssin anatomialle lääkärit eivät olleet niinkään kiinnostuneita ruumiista holistisena kokonaisuutena kuin ruumiita koostavien osien mikrofunktioista. Jokaisen ruumiin osan oli tultava luokitelluksi kokonaisvaltaisessa taksonomiassa. Anatomian kehittyminen puolestaan johti uusiin erityistieteisiin kuten molekyylibiologiaan, biokemiaan, endokrinologiaan, neurobiologiaan ja histologiaan. Nämä tieteenalat keskittivät entistä terävämmin huomionsa mikrorakenteisiin ja -funktioihin kuten soluihin, hormoneihin ja hermoratoihin. (Hird 2004, 21–22.)

Foucault (2003 [1963]) väittää ”ruumiin salat” paljastaneen visualisoinnin olleen episteemisen muutoksen tärkeimpiä elementtejä. Leikkaukset kirjaimellisesti avasivat ruumiin tutkivalle katseelle. Lääketieteilijät kykenivät huolella keskittymään ”totuuteen”, jonka ruumiin sisäpuoli paljasti ”pinnalliseen” ulkokuoreen verrattuna. (Mt. 191). Modernin anatomian perustajana pidetyn Andreas Vesaliuksen ja hänen aikalaistensa antaman esimerkin mukaisesti leikkaukset olivat yksityisen ja julkisen katseen alaisia. Toisaalta kahden sukupuolen ”vastakkaisuus” ei välttämättä aina projisoitunut ruumiiseen renessanssin aikana. Esimerkiksi Vesalius itse piti kiinni näkemyksestä, jonka mukaan sukupuolten erot olivat ainoastaan ”ihon syvyisiä” (ks. luku 2.6). Erona renessanssin anatomiaan onkin, ettei valistuksen anatomeilla ollut niskassaan Galenoksen homologioita sukupuolten ruumiiden isomorfsuudesta.

Keskeinen osa modernin anatomian ”totuutta” oli ruumiissa nähty kokonaisvaltainen sukupuoliero. Biologinen sukupuoli läpäisi koko ruumiin näkyvissä olevin objektein eikä enää siementä, lämpöä tai ruumiinnesteitä koskevien osittaisten totuuksien mukaan. Esimerkiksi esimoderni katsanto, jonka mukaan penis sijaitsi joko ruumiin sisä- tai ulkopuolella, sai antaa tietä sukupuolten vastakohtaiselle luokitukselle: miehen penis ja naisen vagina. Myös munasarjat ja kivekset eroteltiin omilla nimillään. Niin ikään Renaldus Columbuksen klitorista koskevalla uudelleenkeksinnöllä oli suuri vaikutus epistemologiseen muutokseen, sillä Columbus lähestyi ruumiin ”totuutta” katsomalla ja koskemalla. Columbuksen keksintö haastoi yhden sukupuolen paradigmaa merkittävästi sikäli, ettei naisella voinut olla kahta penistä (vaginaa ja klitorista, ks. luku 2.6).

Miesten ja naisten välisten anatomisten erojen etsintä ei toisaalta pysähtynyt sukupuolielinten ja sukurauhasten erojen osoittamiseen. Anatomian oppikirjat alkoivat tuottaa yhä yksityiskohtaisempia sukupuolieroja kuvaavia piirroksia ja maalauksia luurangoista, aivoista, kalloista, hiuksista, silmistä, hikoilusta ja verisuonista. Biologinen sukupuoli ja sukupuoliero läpäisivät vähitellen koko ruumiin. Schiebingerin (1989) mukaan ”eurooppalaiset anatomit esittivät 1790-luvulla miehelle ja naiselle erilliset telokset – fyysinen ja älyllinen voima miehellä, äitiys naisella” (mt. 190–191). Sukupuolten *telokset* perustuivat syvimmiltään luurankoja koskeviin uskomuksiin. Luurankoa pidettiin 1700- ja 1800-luvuilla merkittävimpänä yksittäisenä sukupuolieron ulottuvuutena.

Mutta kuten Laqueur (1995 [1990]) esittää, kahden sukupuolen tuottamisen konteksti ei ollut yksistään epistemologinen. Lisäksi sukupuolieron tuottamisen kontekstina toimivat biologian merkitystä pohtineet poliittiset argumentit. 1700- ja erityisesti 1800-luvun jälkivallankumouksellisen ajan laajentuneella julkisella sfäärillä käytiin lukematon määrä kamppailuja vallasta ja asemista. Kun transsendentaalinen järjestys oli osoittautunut vähemmän toimivaksi tavaksi perustella ja oikeuttaa sosiaalisia suhteita, sukupuolten taistelukentäksi päätyi luonto, biologinen sukupuoli. Sukupuolten erilaisten anatomioiden nähtiin tukevan tai kiistävän sosiaalisten, taloudellisten, poliittisten, kulttuuristen ja eroottisten kontekstien vaihtelevia näkemyksiä. (Mt. 152.)

Toisaalta kaikkia tällaisia konteksteja 1700-luvulta alkaen ei voi pitää anatomiaan tai yhden ja kahden sukupuolen malleihin liittyvinä, sillä osa niistä pyrki olemaan sukupuolineutraaleja. Esimerkiksi Mary Wollstonecraft piti rationaalista subjektia epäseksuaalisena. Wollstonecraft pyrki kieltämään etenkin naisten seksuaalisten intohimojen vaikutuksen heidän elämäänsä. Lisäksi kaikissa sukupuolen konteksteissa ei tuolloin välttämättä puhuttu anatomiaa mitään. Itse asiassa naisten vapautumisen kannalta saattoi olla jopa tärkeämpää olla puhumatta ruumiista mitään. Yhtäläisten oikeuksien vaatimuksen taakse ei tarvittu teoriaa ruumiista, vaan riitti kun valistuksen tasa-arvoisia periaatteita sovellettiin kaikkiin ihmisiin ruumiista ja syntyperästä riippumatta.

Liikahdusta moderniin kahden sukupuolen malliin ei olisi saavutettu pelkän epistemologisen muutoksen kautta. Uuden paradigman juurruttamisessa myös sukupuolieron politiikalla oli tärkeä rooli. Valistuksen projekti hylkäsi traditionaalisen sosiaalisen järjestyksen käsitykset hierarkkisesta ja jumalallisesta oikeudesta sekä siihen liittyneet maalliset etuoikeudet. Olennainen kysymys olikin, millainen uusi sosiaalinen järjestys olisi? Entä oliko naisten alistettu sosiaalinen asema enää perusteltavissa sikäli kuin valistus piti ihmisiä vapaina ja tasa-arvoisina? Ranskalainen lääkäri Louis le Chevalier de Jaucourt pohti uuden mallin kynnyksellä teoksen *Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* naista koskevassa artikkelissaan ”Femme (droit. nat.)”: ”Näyttää ensi silmäyksellä olevan vaikea osoittaa aviomiehen auktoriteetin perustuvan luontoon, sillä tämä auktoriteetti on vastakohtainen kaikkien ihmisten luonnollisen tasa-arvoisuuden kanssa.” (Jaucourt 1756, vol. 6, 471.)

Vastaus aikalaisia mietityttäneisiin kysymyksiin löytyi biologiasta ja tieteestä, joita pidettiin tiedon ja ”totuuden” perimmäisinä takeina. Sekä tiedemiehet että poliitikot suuntasivat katseensa luontoon kertoakseen uuden tarinan sukupuolierosta. Naisen suhdetta mieheen koskeneissa kuvauksissa yhteensovittamaton anatomia ja fysiologia korvasivat hierarkkisen metafysiikan. Kun yhden sukupuolen paradigmassa naiset ja miehet olivat edustaneet eri asteita samalla akselilla, tiedemiehet ja poliitikot tulkitsivat naisten ja miesten edustavan erillisiä skaaloja. Luonto ”paljasti” naisten ja miesten olevan toistensa ”luonnollisia” vastakohtia. Sukupuoliero nähtiin uudessa paradigmassa aste-eron sijasta toisenlaisuuteen perustuvana erona.

1700-luvun lääketieteellinen kirjallisuus täyttyi naisten ja miesten välisiä anatomisia eroja kuvaavista teoksista ja luvuista. Niin ikään monet poliitikot ja yhteiskuntakriitikot kirjoittivat populaareja tutkielmia, joissa korostettiin sukupuolieroa ja sen yhteiskunnallista merkitystä. Esimerkiksi Jean-Jacques Rousseau pyrki suositussa kasvatustieteellisessä teoksessaan *Émile ou de l'éducation* (1762) perustelemaan käsityksensä naisten ja miesten yhteismitattomasta erosta tukeutuen biologiaan. Rousseauin mielestä täydellinen nainen ja täydellinen mies eivät ”saaneet” muistuttaa toinen toistaan ”sen enempää mieleltään kuin ulkoiselta olemukseltaan” (Rousseau 1981 [1762], 362). Rousseauin ja hänen aikalaistensa kirjoittamat kirjat olivat erityisen vaikutusvaltaisia siksi, että niissä kyettiin luomaan uusia todisteita vanhoille argumenteille. Uudessa sukupuolieron politiikassa ei enää pyritty ylläpitämään vanhoja hierarkioita miesten jumalallisiin oikeuksiin vetoamalla, vaan puhuttiin naisen ja miehen toinen toisiaan täydentävien roolien biologisesta perustasta.

Biologisen sukupuolen täydentävyyttä koskevassa teoriassa uskottiin naisten ja miesten soveltuvan biologiansa vuoksi paremmin erilaisiin rooleihin. Lisäksi näiden roolien ajateltiin täydentävän toisiaan. Roolien ympärille voitiin luoda erilliset ja siten ”täydelliset” sukupuolten toimintafäärit. Naisten tuli jatkossakin pitäytyä perheen ja kotitalouden piirissä, kun taas miehet pitivät huolen julkisesta ja poliittisesta sfääristä. Biologisen sukupuolen täydentävyyttä koskeva teoria ylläpiti työnjaon sukupuolittuneisuutta yksityisen ja julkisen sfäärin välillä vetoamalla biologian ja anatomian tieteisiin, jotka jo valmiiksi painottivat sukupuolieron ”faktaa” ja merkitystä.

Tällä tavoin biologiasta muotoutui vähitellen modernille ajalle ominaisesti vakaiden, epähistoriallisten ja ”puolueettomien” sukupuolieroa koskevien totuuksien luoja. Biologiaa alettiin pitää poliittisten ja sosiaalista järjestystä koskevien suositusten perustana. Biologi Paul Geddes uhkuikin vuonna 1889 itsevarmuutta julistaessaan teoksessa *The Evolution of Sex*: ”Sitä, mikä on päätetty esihistoriallisten alkueläinten keskuudessa, ei voida peruuttaa parlamentin säätämällä lailla.” (Geddes & Thompson 1889, 266.)

Naisten alistamista ja kansalaisoikeuksien riistoa ylläpitänyttä poliittista järjestelmää ei pidetty varsinaisesti ihmisten luomana, sillä luonto itsessään paljasti, että sosiaalisella epätasa-arvoisuudella oli yhteiskuntaan ja valtioon liittymätön perusta. Sosiologian klassikko Emile Durkheim onkin todennut osuvasti: ”Kaksi biologista sukupuolta eivät jaa elämässä sukupuolieroa yhtäläisesti”, jonka vuoksi ”epätasa-arvo kuuluu modernin yhteiskunnan sivutuotteisiin.” (Hird 2004, 24.) Sukupuolieroa koskevat käsitykset kahden sukupuolen mallin kahtena ensimmäisenä vuosisatana olivat selvästi enemmän haitallisia kuin hyödyllisiä naisten yhteiskunnallisen vapautumisen kannalta.

Mitä luvun 3 alkuosasta saatiin tutkimustulokseksi? Temperamentin, käytöksen ja vaatetuksen huomioon otettu käsitys biologisesta sukupuolesta menetti valistuksen myötä merkittävästi asemiaan. Kahden sukupuolen mallista tuli hallitseva sukupuoliteoria. Biologinen sukupuoli nähtiin nyt kiinteänä kategoriana ja sukupuolen ontologisena perustana. Siihen liitettiin ajatukset täydentävästä ja vastakkaisesta sukupuolierosta. Eroa tuottavien käsitysten perustana alettiin pitää luontoa.

Kahden sukupuolen malli loi yhdenmukaisen linkin biologisen ja sosiaalisen sukupuolen välille. Vanhassa mallissa miesten oletettiin vuotavan kuukautisverta ja erittävän maitoa. Tällainen käsitys kehojen yhteisestä nestetaloudesta hylättiin uuden mallin myötä. Samoin sukupuolen vaihtamista koskeneet tarinat kiistettiin. ”Sex” viittasi vain fyysisiin faktoihin. Alkuun kohtu

määritteli naisen naisena. Klose kielsi tämän, sillä naiset säilyttivät hänen mukaansa feminiiniset piirteensä myös kohdun poistamisen jälkeen.

Yhden sukupuolen mallin käsitys miehen hallitsevuudesta saatiin sisällytettyä myös uusiin lisääntymisteorioihin. Munasolun ja sperman keksimisen jälkeen oli hetken aikaa epäselvää, miten naisen munasolu saattoi sisältää elämän päämateriaalin. Leuwenhoek pelasti miehet nöyryytykseltä keksittyään siittiöt. 1850-luvulle saakka oli silti epäselvää, herättikö siittiö ovulaation, kosketti-ko se muna vai penetroitui-ko se siihen. Oskar Hertwig osoitti vuonna 1876 siittiön nimenomaan ”penetroituvan” munaan ja muna- ja siittiösolujen yhdistymisen merkitsevän hedelmöitymistä.

Kulttuuriset oletukset muokkasivat myös lääketiedettä. Chereauin mukaan nainen määrittyi naisseksi munasarjojensa vuoksi. Munasarjoihin liitettiin feminiinistä koskevia uskomuksia ilman, että niiden merkityksestä naisille tiedettiin mitään. Samoin kuukautisten riippuvuutta munasarjoista pyrittiin osoittamaan lähtökohdasta, jonka mukaan munarakkulan turvotus aiheutti naisille kiiman kaltaisia oireita. Yhden sukupuolen malli yhdistyi siten jälleen kahden sukupuolen malliin.

1700- ja 1800-lukujen eurooppalaiset kasvitieteilijät etsivät todisteita luonnollisesta heteroseksuaalisuudesta, sukupuolten lisääntymisestä ja biologisesta täydentävyydestä. Kasvitieteessä näkyi suuri mielenkiinto sukupuolieroa ja seksuaalisuutta kohtaan. Linné piti kasvien lisääntymiselimiä niiden tärkeimpänä taksonomisena merkitsijänä. Sukupuolieroa tuotettiin kasvitieteessä projisoi-malla se luontoon. Näin siitä huolimatta, etteivät useimmat kasvit ole jompaakumpaa sukupuolta. Kasveihin liitettiin myös ajatukset miehen aktiivisesta ja naisen passiivisesta seksuaalisuudesta sekä tulkittiin niiden elämänmuoto ”yksiavioiseksi”.

Linné ja monet poliitikot kannustivat naisia rintaruokkimaan lapsiaan: lapset oli hoidettava mahdollisimman ”luonnollisesti”. Imettävien ja ei-imettävien äitien erotteluun liittyi ideologinen puhe luonnollisesta ja keinotekoisesta äitiydestä. Rinnat liittivät naisen luontoon, termi *Homo sapien* taas yhdisti miehen älyyn ja fyysiseen voimaan. Jaottelu vahvisti yksityisen ja julkisen sukupuolittunutta erottelua. Moderni *sex/gender*-erottelu merkitsi taka-askelta naisten vapautumisessa: luontoassosiaation kautta nainen sysättiin yhä kauemmas julkisesta roolista.

Tietoteoreettinen ja poliittinen muutos tuottivat yhdessä kahden sukupuolen mallin. Mallin synty riippui ensinnäkin epistemologisesta muutoksesta, joka liittyi traditionaalisen yhteiskunnan ilmestystiedon korvautumiseen tieteellisellä tiedolla. Vanhassa metafysiikassa puhuttiin universon sumista, joka sisälsi kulttuurin ja luonnon. Ne mukailivat hierarkkista rakennetta, jolla oli jumalallinen alkuperä ja tarkoitus. Foucault'n mukaan episteemi, ”jossa merkit ja vastaavuudet kietoutuivat toisiinsa loputtomassa spiraalissa”, hävisi 1600-luvun loppupuolelta alkaen.

Valistuksen lupauksena oli erottaa fakta fiktiosta, järki ilmestyksistä ja tiede uskonnosta. La-queurin mukaan valistuksen aikana ”biologisen sukupuolen ja teatraalisen sosiaalisen sukupuolen kategorioita terävöitettiin merkittävästi”. Samalla kävi selväksi, mitä ruumis kykeni tekemään ja mitä ei. Tarinat kuukautisverta vuotaneista ja maitoa erittäneistä miehistä sekä sukupuoltaan vaihtaneista naisista menettivät uskottavuuttaan. Ruumiiden sekä ruumiin ja kosmoksen vastaavuudet palautuivat luontoon. Vakaasta biologisesta sukupuolesta tuli perustavin fakta.

Keskeinen osa modernin anatomian totuutta oli ruumiin kokonaisvaltainen sukupuoliero. Biologinen sukupuoli läpäisi koko ruumiin näkyvin objektein eikä enää siementen, lämmön tai ruumiinnesteiden asteittaisten ja osittaisten erojen mukaan. Myös traditionaalinen katsanto, jon-

ka mukaan penis sijaitsi ruumiin sisä- tai ulkopuolella, sai antaa tietä sukupuolten vastakohtaiselle luokitukselle. Niin ikään munasarjat ja kivekset eroteltiin omilla nimillään. Anatomian oppikirjat tuottivat yhä yksityiskohtaisempia kuvauksia luurangoista, kalloista, hiuksista ja verisuonista.

Toiseksi, kahden sukupuolen mallin läpilyöntiä edistivät sukupuolieroa tuottaneet poliittiset argumentit. Valistuksen projekti hylkäsi traditionaalisen sosiaalisen järjestyksen käsitykset hierarkkisesta, jumalallista alkuperää olevasta oikeudesta sekä sen maalliset etuoikeudet. Tämän vuoksi valistuksen aikana pohdittiin, miten naisten alisteista asemaa voitaisiin perustella uudelleen. Vastaus löytyi biologiasta, jota pidettiin tiedon ja totuuden lopullisena loppuna. Tiedemiehet ja poliitikot suuntasivat huomionsa luontoon kertoakseen uuden tarinan sukupuolierosta.

1700-luvun lääketieteellinen kirjallisuus täytti anatomisten erojen kuvauksista. Myös poliitikot ja yhteiskuntakriitikot korostivat sukupuolieroa ja sen sosiaalista merkitystä. Rousseau perusteli teoksessaan *Émile* käsityksensä naisten ja miesten yhteismitattomasta erosta tukeutuen biologiaan. Rousseau mukaan täydellinen nainen ja täydellinen mies eivät saaneet muistuttaa toisiaan. Rousseau ja aikalaisten kirjat olivat vaikutusvaltaisia siksi, että niissä luotiin uudet todisteet vanhoille argumenteille. Uusi politiikka ei ylläpitänyt vanhoja hierarkioita puhumalla miesten jumalallisista oikeuksista, vaan vetosi sukupuolten täydentävien roolien biologiseen perustaan.

Sukupuolten ympärille luotiin erillisyydessään ”täydelliset” toimintafäärit. Sukupuolten täydentävyyden teoria ylläpiti työnjaon sukupuolittuneisuutta. Biologiasta tuli vakaiden, epähistoriallisten ja puolueettomien sukupuolitotuuksien luoja. Naisten kansalaisoikeuksien riistoa ylläpitänyttä järjestelmää ei pidetty kirjaimellisesti ihmisten luomana, sillä luonto itsessään ”paljasti” epätasa-arvon yhteiskuntaan ja valtioon liittymättömän perustan.

3.1. Yhteiskuntasopimusteoria ja sukupuoliero

Thomas Hobbes. Kappaleen 3.1 alkuosassa tutkin Thomas Hobbesin (1588–1679) yhteiskuntasopimusteorian lähtökohtia, teorian käsityksiä sukupuolten välisistä suhteista sekä Hobbesin käsityksiä sukupuolieron vaikutuksesta naisen ja miehen asemaan luonnontilassa ja yhteiskunnassa. Tutkin mainittuja asioita selvittääkseni Hobbesin kantaa sukupuolten tasa-arvoon ja hänen käsitystensä kytkeytymistä yhden ja kahden sukupuolen malleihin. Lisäksi tutkin Hobbesin sopimusteorianansa puitteissa termeille *sex* ja *gender* antamia varhaisia moderneja merkityksiä.

Yhteiskuntasopimusteorian klassikot – Thomas Hobbes, John Locke ja Jean-Jacques Rousseau – kirjoittivat aikana, jolloin Jumalalta peräisin ollut poliittinen oikeus ja yhteiskunnalliset etuoikeudet kuten syntymäoikeus olivat menettämässä oikeutuksensa poliittisen ja muun yhteiskunnallisen vallankäytön perusteluina. Jumalallisiin oikeuksiin perustunut kuninkaallinen oikeus hallita ihmisiä asetettiin kyseenalaiseksi. Samoin isän ja miehen valtaa perheessä jouduttiin perustelemaan uudelleen. Poliittisen ja myös perheen vallankäytön oikeuttamisen osalta sopimusteoreetikot kohdistivat katseensa eri tavoin luontoon.

Ihmiset olivat valistuksen vallankumouksellisten periaatteiden mukaisesti sekä luonnostaan että syntyperäisesti tasa-arvoisia ja vapaita. Sen vuoksi vapailta yksilöiltä itseltään oli saatava suostumus siihen, miten ja miksi heitä hallittiin. Hobbesin monarkisteja huojentanut näkemys oli, että itsekkäät ja rationaaliset yksilöt tulisivat edelleen vapaaehtoisesti suostumaan suvereenin ja sen lakien alaisiksi.

Hobbesin mukaan luonnontilassa (*State of Nature*) ihmisten rajoittamaton vapaus teki heidän elämästään hankalaa. Toisaalta Hobbesin ajatus oli, että vaikka suvereenin eli absoluuttisen monarkian alaisena eläminen ei kenties ollut ihanteellista, se joka tapauksessa oli parempaa kuin brutaalissa luonnontilassa eläminen. Luonnontilassa ihmiset elivät kuitenkin jatkuvan pelon ja epäluottamuksen ilmapiirissä.

Hobbes loi vaikutusvaltaisen kompromissin monarkian (kuninkaanvallan) ja demokratian (parlamentin ja monarkian jakaman vallan) välille. Hobbesin teoria iski ajan hermoon siksi hyvin, että myös kuninkaan vallan alaisina elämään tottuneet ihmiset saattoivat sen hyväksyä. Monarkian vanha valta sai Hobbesilta uuden ja nykyaikaisen perustelun sopimusteorian avulla.

Tärkeä osa uudella tavalla perustellun poliittisen vallan oikeutusta oli kuvitella yksilöt luonnontilaan, jonka kurjuuden perusteella ihmiset suostuivat vapaaehtoisesti tulemaan hallituiksi kolmannen osapuolen (suvereenin) toimesta. Ihmiset solmivat yhteiskuntasopimuksen, jonka perusteella velvollisuuksien ja lakien noudattamisen valvonta ”siirtyi” pois ihmisiltä itseltään.

Hobbes (1999) esitti teoksessaan *Leviathan: Eli kirkollisen ja valtiollisen yhteiskunnan aines, muoto ja valta*, alkup. *Leviathan, or the Matter, Forme, and Power of a Common-Wealth Ecclesiasticall and Civill* (1651), ettei millään käskysuhteilla – kuninkaan vallalla alamaisiin, orjanomistajien vallalla orjiin tai miehen käskyvallalla naiseen – ollut perusteita luonnossa, jumalallisessa laissa tai transsendentissa kosmisessa järjestyksessä.⁵⁶

Suvereenin valta perustui yksinomaan yhteiskuntasopimukseen, jonka ihmiset solmivat luonnontilan konfliktin välttääkseen. Hobbes puhui tähän liittyen ”perustetusta yhteiskunnasta” (*Common-wealth by Institution*) vastakohtana luonnolliseen voimaan perustuneelle ”hankitulle yhteiskunnalle” (*Common-wealth by Acquisition*). Ensin mainitun osalta Hobbes kirjoitti:

Sanotaan, että silloin perustetaan yhteiskunta, kun suuri joukko ihmisiä sopii ja sitoutuu, jokainen jokaisen kanssa, siihen, että jos enemmistö antaa jollekin ihmiselle tai kokoukselle oikeuden esittää heidän kaikkien persoonaa (toisin sanoen olla heidän edustajansa), niin jokainen, äänestipä sen puolesta tai sitä vastaan, auktorisoi tuon ihmisen tai kokouksen kaikki teot ja arvostelmat samalla tavalla kuin jos ne olisivat hänen omiaan, jotta he voisivat elää rauhassa keskenään ja olla turvassa toisia vastaan (Hobbes 1999 [1651], 162).

⁵⁶ *Leviathan* oli Hobbesin Englannin kansalaissodan aikana luoman politiikan teorian kolmas osa. Kaksi muuta olivat *De Cive* – ja sen englanninkielinen käännös *Philosophicall Rudiments Concerning Government and Society* (1650/1651) – sekä *The Elements of Law, Natural and Politic* (1640). *Leviathanin* kannessa on kuva, joka osoittaa kansalaisten muodostamaa Leviathania ja sen alla on raamatunlause: ”Ei ole maan päällä sen vertaista.” (Job. 41: 24.) Esipuheessa Hobbes esittää valtion keinotekoisiksi ruumiiksi, vaikkakin se on vahvempi ja suurempi kuin se, jonka suojelemiseksi se on tehty. Valtio vastaa sielua: se antaa ruumiille elämän ja liikkeen. Viranomaiset vastaavat niveliä, palkkiot ja rangaistukset hermoja. Ruumiinjäsenten rikkaus ja hyvinvointi ovat yhtä kuin valtion voima. Suvereenin neuvonantajat vastaavat ihmisen muistia, oikeus ja lait sen järjeä ja tahtoa. Kansalaissota merkitsee suvereenin kuolemaa. Valtioruumiin sopimukset vastaavat Jumalan sanoja, joilla hän loi ihmisen. *Leviathanin* ensimmäisessä osassa esitetään käsitys ihmisestä ja yhteiskuntaelämästä. Toisessa osassa Hobbes tutkii valtion sopimuksia sekä suvereenin oikeuksia, valtaa ja voimaa. Lisäksi Hobbes tarkastelee tekijöitä, jotka vaikuttavat valtion säilymiseen ja toisaalta sen tuhoutumiseen. (Baumgold 2004, 23; Wiberg 1984, 80.) Teoksen kolmas ja neljäs osa, ”Kristillisestä valtakunnasta” ja ”Pimeyden valtakunnasta”, käsittelevät teologiaa. *Leviathan* oli ensimmäisiä *sex/gender*-käsitteistön kaltaista jakoa hahmotelleita teoksia kuten metaforat ruumiista ja keinotekoisesta valtoruumiista osoittivat. Silti Hobbes ei sukupuolittanut ruumista tai valtiota, vaan *Leviathan* oli yleisesti ihmisruumis.

Hobbes oli siinä mielessä radikaali, että hän katsoi kaikkien ihmisten olevan luonnostaan vapaita ja tasa-arvoisia. Toisaalta hän oli konservatiivi siinä mielessä, että perusteli absoluuttisen vallankäytön oikeutuksen yhteiskunnassa. Kompromissi uusien ja vanhojen ideoiden välillä kuvaa Hobbesin teoriaa ja samalla selittää hänen teoriansa suosiota aikalaisten keskuudessa.

Ensi silmäyksellä Hobbesin radikaalisuuteen voisi lisätä myös hänen näkemyksensä sukupuolten välisistä suhteista. Luonnontilassa naiset ja miehet olivat molemmat vapaita ja tasa-arvoisia. Luonnontilassa ei vallinnut kenenkään ”luonnollista herruutta”. Mies ja nainen saattoivat päästä keskinäisestä suhteestaan sopimukseen. Riitatilanteessa mies mahdollisesti yritti pakottaa naisen itselleen, mutta myös nainen kykeni torjumaan ja halutessaan tappamaan miehen. (Pateman 1988, 44.) Sukupuolten tasa-arvoisuus perustui varhaiseen teoreettiseen oletukseen, jonka mukaan sukupuolten sosiaaliset piirteet tai suhteet (*gender*) tuli erottaa biologisesti sukupuolitetuista kehoista (*sexed bodies*).

Sopimuksellisten suhteiden ohella Hobbes piti sukupuolten välisiä sosiaalisia suhteita poliittisina. Tässä kohdin hän poikkesi seuraajistaan Lockesta ja Rouseausta sekä myös muista modernin politiikan teorian edustajista, jotka eivät ole tyypillisesti tarkastelleet perhettä tai sukupuolten välisiä suhteita poliittisina.

Hobbesin mukaan sukupuolten fyysisillä eroilla (*sex*) ei ollut merkitystä sen kannalta, kenen oletettiin olevan luonnontilan keskinäisissä suhteissa voitolla ja kenen altavastaajana (*gender*). Raavainkin mies saattoi nukkua tullessaan tapetuksi. Luonnontilan osalta Hobbes puhui jopa äidin huoltajuusoikeudesta lapseen laajempaan kuin miehen vastaavasta oikeudesta.

Jos sopimusta ei ole, ylivalta on äidillä. Sillä puhtaassa luonnontilassa, jossa ei ole avioliittolakeja, ei voida tietää, kuka on isä, ellei äiti sitä ilmoita, ja siksi oikeus ylivaltaan lapsen suhteen riippuu äidin tahdosta ja on siis hänen. Koska sitä paitsi lapsi on aluksi äidin vallassa niin että hän voi joko elättää sitä tai jättää sen heitteille, se on henkensä velkaa äidilleen ja siksi velvollinen tottelemaan häntä pikemmin kuin ketään muuta, ja siten ylivalta lapsen suhteen on hänellä. (Hobbes 1999 [1651],183.)

Hobbesin luonnontilassa ei ollut avioliittoja ja perheitä. Locke ja Rousseau arvostelivat myöhemmin Hobbesia siitä, ettei tämän luonnontila ollut tunnistettava, koska se oli niin pitkälle riisuttu sosiaalista maailmaa muistuttavista piirteistä. Hobbesin oletuksista poiketen esimerkiksi Locken luonnontilaa koskevassa ymmärryksessä avioliitto ja perhe olivat olemassa.

Kuva sukupuolten välisten suhteiden tasa-arvoisuudesta kuitenkin muuttuu, kun kiinnitetään huomiota Hobbesin käsityksiin yhteiskunnasta ja yhteiskuntasopimuksen solmimisesta. *Sex*-kategorialla on kuin onkin vaikutusta sukupuolten välisiin suhteisiin jo luonnontilasta alkaen. Luonnontilan vapaat ja tasa-arvoiset yksilöt voivat päätyä valloituksen myötä hallitsevaan tai alistettuun asemaan. Valloittaminen (*conquest*) merkitsee Hobbesin absoluuttisen vallankäytön sanastossa samaa kuin sopimus (*contract*) silloin, kun se astuu voimaan toisen henkilön suostumuksesta.

Hobbesin luonnontilassa ei ole ”vaimoja”, sillä avioliitto tulee mukaan kuvioon vasta yhteiskunnassa. Hobbesin yhteiskunnassa avioliitto on sisällytettyä siviilioikeuteen. Patemanin (1988, 46) mukaan naisten alistaminen on taattu avioliittosopimuksen avulla. Kyse ei ole pakotetusta sopimuksesta, vaan avioliittoa koskevasta sopimuksesta. Miehillä ei ole tarvetta kontrolloida ja hallita naisia pakolla, sillä patriarkaalin poliittinen oikeus sisältyy avioliittosopimukseen.

Hobbesin mukaan aviomiehellä on yhteiskunnassa hallitseva asema, ”koska yhteiskunnat ovat enimmäkseen perheiden isien eivätkä [perheiden] äitien pystyttämiä” (Hobbes 1999 [1651], 182). Myös latinankielisen alkuteoksen *De Cive* (1642) englanninkielisessä käännöksessä *Philosophicall Rudiments Concerning Government and Civill Society* (1651 [1650/1651]) Hobbes kirjoittaa seuraavasti: ”Kaikissa kaupungeissa, jotka koostuvat perheitään hallitsevista isistä eivätkä äideistä, kotiin liittyvien asioiden käskyvalta kuuluu miehelle. Ja sellaista sopimusta kutsutaan avioliitoksi, jos se on solmittu siviilioikeudellisten lakien mukaisesti.” (Mt. 118.)

Aviomiehet ovat kansalaisyhteiskunnan herroja siksi, että Hobbes käytännössä olettaa vain miesten solmivan yhteiskuntasopimuksen. Miesten keskenään solmima sopimus saattaa samalla avioliittoa sääntelevän patriarkaalisesti siviilioikeuden voimaan. Luonnontilan rationaaliset, vapaat ja tasa-arvoiset naiset eivät vapaaehtoisesti liittyisi sopimukseen, joka alistaa heidän asemansa avioliitossa. Yhteiskuntasopimuksen solmimista on siten koskettava taustaoletus, jonka mukaan mies on jo luonnontilassa kyennyt valloittamaan naisen. (Pateman 1988, 48–49.)

Mutta miten niin mies on luonnontilassa valloittanut naisen? Naisen synnytettyä lapsen ja päätettyä kasvattaa tämän, hän päätyy miestä haavoittuvampaan asemaan. Naisen on siten konfliktitilan tuoksinassa puolustettava itsensä lisäksi myös jälkeläistään. Naisen muuttuneen tilanteen vuoksi mies kykenee valloittamaan naisen ja lapsen sekä valtaamaan itselleen isälliset oikeudet. Koska Hobbes pitää tiukasti kiinni näkemyksestä, jonka mukaan isälliset oikeudet eivät synny siirtämisestä kuten traditionaalisessa yhden sukupuolen mallissa, niiden on synnyttävä jotenkin muuten kuten esimerkiksi valloittamisen ja sitä seuraavan sopimuksen kautta. (Hobbes 1999 [1651], 183.)

Entä miten Hobbes selittää sen, että nainen vain itsestään kiinnostuneena egoistisena toimijana jää huolehtimaan jälkeläisestä, joka asettaa hänet luonnontilassa muita vaarallisempaan asemaan? Tähän Hobbesilla ei ole vastausta. Kahden sukupuolen mallin kannalta on kuitenkin olennaisinta, että jo Hobbesin sopimusteorian yleinen tendenssi on pyrkiä ymmärtämään naisen ja miehen yhteiskunnallisen aseman riippuvuus sukupuolieroa koskevista fyysisistä faktoista. Naisen fyysinen heikkomuus, lisääntymiseen liittyvä erilainen biologinen rooli sekä lapsen hoitaminen ja kasvattaminen asettavat hänet mieheen verrattuna selkeästi erilaiseen asemaan.

Mitä kappaleen 3.1 ensimmäisestä osasta saatiin tutkimustulokseksi? Yhteiskuntasopimusteorian klassikot kirjoittivat aikana, jolloin jumalallinen poliittinen oikeus ja yhteiskunnalliset etuoikeudet olivat menettämässä oikeutustaan poliittisen vallankäytön perusteluna. Jumalallisiin oikeuksiin perustunut kuninkaanvalta kyseenalaistettiin, ja myös isän ja miehen valtaa perheessä jouduttiin perustelemaan uudelleen. Valistuksen oppien mukaan ihmiset olivat luonnostaan tasa-arvoisia ja vapaita. Sen vuoksi heiltä itseltään oli saatava suostumus siihen, miten ja miksi heitä hallittiin.

Hobbes loi kompromissin *monarkian* ja *demokratian* välille, jonka vuoksi myös kuninkaanvaltaan tottuneet ihmiset saattoivat hyväksyä sen. Monarkian valta sai Hobbesilta uuden perustelun. Tärkeä osa uudelleen perusteltua poliittista valtaa oli kuvitella yksilöt luonnontilaan, jonka kurjuuden vuoksi he suostuivat suvereenin hallitsemiksi. Hobbes ajatteli teoksessaan *Leviathan*, ettei käskysuhteilla ollut perusteita luonnossa, jumalallisessa laissa tai transsendentissa kosmisessa järjestyksessä. Suvereenin valta perustui vain yhteiskuntasopimukseen.

Hobbes oli radikaali, koska hän piti ihmisiä luonnostaan vapaina ja tasa-arvoisina. Ensi silmäyksellä Hobbesin radikaalisuuteen saattoi lisätä myös hänen näkemyksensä sukupuolten välisistä

suhteista. Luonnontilassa miehet ja naiset olivat molemmat vapaita ja tasa-arvoisia. Luonnontilassa ei vallinnut raavaimmankaan miehen luonnollista herruutta. Sukupuolten fyysisillä eroilla ei ollut merkitystä sen kannalta, kenen oletettiin olevan luonnontilassa voitolla. Hobbes poikkesi seuraajistaan Lockesta ja Rousseusta, sillä hän piti seksuaalisia suhteita poliittisina.

Kuva sukupuolten välisten suhteiden tasa-arvoisuudesta muuttui tarkasteltaessa Hobbesin käsityksiä yhteiskunnasta. Luonnontilan vapaat ja tasa-arvoiset yksilöt saattoivat valloituksen myötä päätyä alistettuun asemaan. Miesten ei tarvinnut hallita naisia yhteiskunnassa pakolla, koska patriarkaalin oikeus sisältyi avioliittosopimukseen. Hobbesin teoksen *Philosophicall Rudiments* mukaan aviomiehillä oli niin perheessä kuin yhteiskunnassakin hallitseva asema, sillä yhteiskunnat olivat perheenisien pystyttämiä ja myös kaupungeissa kotiin liittyvä käskyvalta kuului miehille.

Yhteiskuntasopimuksen taustaoletusten mukaan nainen oli valloitettu luonnontilassa. Nainen joutui synnyttämänsä lapsen vuoksi miestä heikompaan asemaan, koska hänen oli huolehdittava itsensä lisäksi myös jälkeläisestään. Naisen lisääntymisbiologiaan kytkeytyneen toisenlaisen tilanteen vuoksi mies pystyi valloittamaan naisen ja lapsen sekä valtaamaan isälliset oikeudet. Hobbesin mielestä isälliset oikeudet eivät syntyneet yhden sukupuolen mallin tavoin siirtämisestä, vaan valloittamisesta ja sitä seuranneesta suostumuksesta (sukupuolten välisestä sopimuksesta).

Miksi nainen egoistisena toimijana jäi luonnontilassa huolehtimaan jälkeläisistä? Tähän Hobbesilla ei ollut vastausta. Kahden sukupuolen mallin kannalta oli silti olennaisinta, että jo Hobbesin sopimusteorian tendenssinä oli ymmärtää miesten ja naisten yhteiskunnallisen aseman riippuvuus sukupuolieron fyysisistä faktoista. Lisääntymiseen ja lasten hoitamiseen liittyvä rooli asetti naiset perheessä ja yhteiskunnassa erilaiseen asemaan kuin miehet.

John Locke. Kappaleen toisessa osassa analysoin John Locken⁵⁷ (1632–1704) keskustelua Sir Robert Filmerin (1588–1653) traditionaalisesta patriarkaatista, Locken käsityksiä oikeuksista, lasten kasvatuksesta ja koulutuksesta, sukupuolten välisistä suhteista sekä naisten ja miesten yhteiskunnallisesta asemasta. Analysoin mainittuja asioita selvittääkseni, miten Locken ja Filmerin yhteentö kuvaava kahden sukupuolen mallin läpilyöntiä. Tutkin myös Locken käsityksiä oikeuksien perusteista valaistakseni Locken ymmärrystä naisista kansalaisoikeuksien haltijoina ja Locken naiskuvaava. Tämän jälkeen paneudun Locken näkemyksiin aviollisista suhteista arvioidakseni hänen

⁵⁷ Locken teoksen *Two Treatises of Government* (1689) ensimmäinen tutkielma hylkää Sir Robert Filmerin teoksen *Patriarcha* (1680) käsityksen, jonka mukaan poliittisen vallan oikeutus on peräisin Jumalalta. Locke käy huolellisesti läpi Filmerin argumentit ja kyseenalaistaa niiden raamatulliset todistukset. Locken mukaan hallituksia ei voitu oikeuttaa kuninkaiden jumalallisilla oikeuksilla. Teoksen toinen tutkielma muotoilee teorian kansalaisyhteiskunnasta. Locke kuvaa luonnontilan, joka poikkeaa Hobbesin konfliktisesta luonnontilasta. Locken mielestä kaikki ihmiset olivat luonnontilassa tasa-arvoisia, sillä Jumala oli luonut heidät sellaisiksi (naiset olivat alamaista vasta yhteiskunnan lakien ja tapojen myötä). Vain ihmisten suostumuksen hankkineet hallitukset olivat legitimejä. Locke pyrki teoksellaan vaikuttamaan myös Englannin politiikkaan. Hän toivoi William Oranialaisen vakiinnuttavan vuonna 1688 valtaamansa kruunun. Teoksen motiivista esiintyy erilaisia tulkintoja kuten Peter Laslettin (1994) tulkinta, jonka mukaan Locke pyrki estämään Englannin kuningas James toista valloittamasta kruunua jo vuonna 1680. Locken mukaan poliittinen valta perustui vain ihmisten väliseen sopimukseen. Kansalaisilla oli oikeus valita hallitsijansa, joiden tehtävänä taas oli suojella heidän omaisuuttaan. Valtion tehtävien kannalta Locke tarkoitti omistusoikeudella ensisijaisesti aineellista omaisuutta: ”Ihmisten yhteenliittymisen, valtioiden muodostamisen ja hallitusten alaisuuteen asettumisen suurin ja pääasiallinen päämäärä on heidän omaisuutensa säilyttäminen ja turvaaminen.” (Locke 1994 [1689], II, 124.)

käsityksiään sukupuolten välisistä suhteista. Lopuksi kartoitan Locken mielipiteitä sukupuolten tasa-arvosta perheessä, kansalaisyhteiskunnassa ja valtiossa.

1600-luvun jälkipuoliskon politiikan teorian tärkeä keskustelu traditionaalisen patriarkaatin ja modernin patriarkaatin välillä käytiin yksityiskohtaisemmin John Locken ja Sir Robert Filmerin välillä. Tutkimuskysymys tämän keskustelun osalta kuuluu: missä mielessä Locken ja Filmerin yhteenotto oli kuvaava valistuksen ja kahden sukupuolen mallin läpilyönnin kannalta?

Muutos, jossa biologista ruumista alettiin tarkastella sukupuolen perustavana kategoriana, näkyi Filmerin ja Locken välisessä keskustelussa. Locke perusteli sukupuolten valtasuhteita perheessä ja yhteiskunnassa luontoon liittyvin uskomuksin. Luonto toimi hänen argumenteissaan perustana pitkälti saman logiikan mukaisesti, jonka kautta kahden sukupuolen malli syrjäytti traditionaalisen yhden sukupuolen mallin (toisaalta Locken käsitys sukupuolten luonnosta oli enemmän yhden kuin kahden sukupuolen mallin mukainen).

Traditionaalisen patriarkaalisen ajattelun mukaan kaikki yhteiskunnalliset valtasuhteet pautuivat isän valtaan: isän auktoriteetti merkitsi tämän olemista sekä perheen että valtion pää. Filmer liittyi tähän ajattelutapaan postuumisti vuonna 1680 julkaistulla teoksellaan *Patriarcha; or the Natural Power of Kings*. Filmerin mukaan isällinen ja poliittinen valta olivat identtisiä: ”Jos vertaamme Isän Luonnollisia oikeuksia Kuninkaan oikeuksiin, huomaamme ne kaikki yhdeksi.” (Mt. I, x.) Filmerin argumentti isällisestä poliittisesta oikeudesta oli huolellinen, mutta toisaalta varsin lyhytikäinen. Se kaatui melko totaalisesti Locken käsittelyssä seuraavalla vuosikymmenellä.

Filmerin patriarkaattiteoria sopi siinä mielessä hyvin aikansa mentaaliseen ilmastoon, että yhteiskunta näytti monista varsin hajanaiselta ja epävarmalta. Etenkin konservatiivien pelot liittyivät yhteiskuntajärjestyksen säilymiseen. Isän vallan alaisina ja Jumalan kaitsemuksessa elämään tottuneet ihmiset olivat nyt itse päättämässä elämästään. Filmerin ratkaisu kyseiseen ongelmaan oli kodin ja valtion kattava patriarkaatti. Patriarkaatti oli luonnollinen instituutio, joka riippui ”Jumalan välittömästä kaitsemuksesta”. Lisäksi: ”Kuten yksittäinen Perheenisä, niin myös Kuningas monien Perheiden Isänä ulottaa huolenpitonsa koko Valtioon.” (Filmer 1680, II, iii; I, x.)

Locken ajattelu edusti Filmerin teorian antiteesiä siinä mielessä, että hän puhui perheen ja poliittisen sekä yksityisen ja julkisen sfäärien erottelun puolesta. Poliittista valtaa ei tullut perustella isällisellä vallalla, sillä ne olivat kaksi erillistä vallan aluetta. Locken teos *Two Treatises of Government* toimi Anthony Fletcherin (1995, 253) mukaan lähtölaukauksena modernille sekulaariselle patriarkaatile traditionaalisen patriarkaatin korvaajana. Asia voidaan tulkita samansuuntaisesti myös Carole Patemanin (1988) mukaan. Locken sopimusteoria sisälsi hänen mukaansa poliittista sopimusta edeltävän ja sen sisään kätketyn seksuaalisen sopimuksen. Locke ei uuden patriarkaatin puitteissa vienyt loppuun asti sukupuolten tasa-arvoa koskeneita ideoitaan.

Päällisin puolin Locke näytti olevan vapauttamassa naisia ja kaavailemassa heille laajempaakin yhteiskunnallista roolia. Lockehan painotti esimerkiksi, että äiti harjoittaa perheessä auktoriteettia lapsia kohtaan yhtä lailla kuin isä. Locke myös katsoi miesten osallistuvan lasten kasvattamiseen. Lisäksi Locken mukaan vaimo omisti omaisuutta omalla oikeudellaan ja suositteli myös avioeron säätämistä mahdolliseksi. (Fletcher 1995, 294.) Locken mukaan kaikki ihmisten väliset sopimukset kuten avioliitto oli oltava tarpeen tullen purettavissa. Jos toinen avioliiton osapuolista osoittautui tyranniksi, toisella oli oikeus palata sopimuksettomaan tilaan. Sama koski Locken

ideaa yhteiskuntasopimuksesta. Hobbesista poiketen, alamaisilla oli oikeus vaihtaa epäoikeudenmukaiset hallitsijansa ja palata luonnontilaan (luonnonoikeuden piiriin).

Locken mukaan järki oli ihmisten oikeuksien kuten heidän kansalaisoikeuksiensa ehto. Ihmisen vapaus ilmensi hänen järkeään: ”Siten ihmisen vapaus ja hänen vapautensa toimia tahtonsa mukaisesti perustuu siihen, että hänellä on järki.” (Locke 1994 [1686], II, 4, 63.) Locke piti ihmisen vapautta tämän kykynä toimia ymmärtämiensä lakien mukaisesti. Lapset ja kykenemättömät ihmiset olivat tämän järjestelyn ulkopuolella. Molemmat vanhemmat sen sijaan olivat vapaita ja tasa-arvoisia, koska heillä oli kyky ymmärtää lakien merkitystä ja toimia niiden mukaisesti.

Locken mielestä vain yläluokkien lapsille oli tarpeellista järjestää koulutusta, koska heillä oli opintoja varten tarpeeksi ylimääräistä aikaa. Esseessään *Thoughts on Education* (1693) Locke esitti, että yläluokkien tyttöjä tuli kouluttaa samalla tavalla järjenkäyttöön kuin heidän veljiään. Locken kasvatustilafilosofia olikin pääasiassa tasa-arvoista ja poikkesi esimerkiksi Rousseaua, jonka mukaan tyttöjä ja poikia tuli kasvattaa eri tavalla. Vaikka Locke keskittyi mainitussa esseessä vain pojan eli *gentlemanin* koulutukseen, hän antoi ymmärtää, että poikien koulutusohjelman periaatteita voitiin soveltaa myös tyttöihin. *The Spectatorissa* sekä kirjeessään rouva Clarkille Locke esitti tyttöjen koulutuksen vastaavan varsinkin varhaisessa iässä poikien koulutusta. (Locke 1968, 117, 344.)

Samalla Locke puhui poikien ja tyttöjen koulutuksen eroista. Kauneuden vaalimisen ja herkän ihon vuoksi ulkoilma ei sopinut tytöille samassa määrin kuin pojille. Toisaalta Locke tähdensi rouva Clarkille, että hän ottaisi itselleen mieluiten sellaisen vaimon, jolla on terve ruumis: tavalista kotiruokaa sulattava vatsa sekä tuulta ja aurinkoa kestävä keho. Ja edellyttihän ”terve sielu terveessä ruumiissa” Locken mukaan tytönkin saavan ulkoilla raittiissa ilmassa. Tyttöillä ja pojilla olikin Locken suosituksista yhteinen ruokavalio, asumismuoto ja vaatetus. (Mt. 345–346.)

Sukupuolten tasa-arvoa puoltavista argumenteista huolimatta Locken ajattelusta löytyy Hobbesin tavoin patriarkaalinen piste, jossa argumentaation suunta kääntyy päinvastaiseksi. Esimerkiksi aviollisten suhteiden mallien kohdalla Locke päätyi kantaan, jonka mukaan vaimojen tuli olla aviomiestensä alamaisia. Naisten asema avioliitossa liittyi Locken mukaan Jumalan ennustukseen, jonka ihmiset omalla historiallaan – Ihmiskunnan laeilla ja Kansakuntien tavoilla – panivat toteen.

Jumala ei tässä Tekstissä [Luomiskertomus 3: 16] nähdäkseni anna minkäänlaista Auktoriteettia Aatamille Eevaan nähden, tai Miehillä vaimoihinsa nähden, vaan ainoastaan ennustaa, mikä naisen Osan tulisi olla. Kuinka hän sen omissa Kaitselmuksessaan niin järjestäisi, että naisen tulisi olla aviomiehensä alamainen [?] Kuten näemme, ovat Ihmiskunnan lait ja Kansakuntien tavat sen yleisesti niin määränneet ja takaan, että sillä on Perustansa Luonnossa. (Locke 1994 [1689], I, 47, 174.)

Locken viittaaman ”Perustan” mukaan aviomiehen tahto oli perheessä voitolla, sillä mies oli kahdesta osapuolesta ”kykenevämpi ja vahvempi”. Koska viimeinen sana oli annettava jollekulle, se annettiin luonnollisesti miehelle.

Vaikka miehen ja vaimon huolena on sama tehtävä, heillä on erilaiset ymmärrykset ja väistämättä toisinaan myös erilaiset tahdot. Jonkun on siksi välttämättä tehtävä lopulliset ratkaisut eli jollain on oltava määräysvalta. Tämä osa lankeaa luonnostaan miehelle kykenevämpänä ja vahvempana. (Locke 1994 [1689], II, 82, 321; ks. myös Locke 1995 [1689], 112.)

Toisaalta Locke rajasi tässä yhteydessä miehen vallan vain yhteisiin asioihin. ”Tämä valta ulottuu kuitenkin vain yhteisiin pyrkimyksiin ja yhteiseen omaisuuteen ja jättää vaimolle täysin ja vapaasti hänen sopimuksen mukaiset erityiset oikeutensa eikä anna miehelle enempää valtaa vaimon elämään kuin vaimolla on miehen” (ibid.). Vaikka yhteisissä asioissa miehellä oli lopullinen määräysvalta, Locke piti samanaikaisesti voimassa näkemyksensä naisen itsenäisestä tahdosta. Tämä oli välttämätöntä, koska nainen oli miehen lailla vapaa ja tasa-arvoinen toimija.

Kansalaishallitus (*Civil Government*), joka perustettiin yhteiskuntasopimuksen nojalla, turvasi Locken mukaan myös naisten omistusoikeuden (sopusoinnussa luonnontilan kaikkia aikuisia koskevan luonnonoikeudellisen perustan kanssa). Yksityisen omistusoikeuden kannalta naisten asema oli tasa-arvoinen miesten aseman kanssa. Muodollinen tasa-arvo johti Locken myös ajattelemaan, että naiset olivat täysivaltaisia kansalaisia, sillä naisten intresseissä oli yhtä lailla itse hankkimiansa omaisuuksien hallinta ja hyödyntäminen. Naisten asema yhteiskunnassa oli siten taloudellisen yhteiskunnan omistusoikeuden osalta taattu varsin johdonmukaisesti.

Perheessä ja valtiossa Locken suunnitelmat naisten varalle sen sijaan olivat vähemmän tasa-arvoisia. Mies vastasi perheen yhteisistä päätöksistä ”kykenevämpänä ja vahvempana”. Perheen ohella miehet tekivät kansakuntien ”lopulliset päätökset”, koska miehet olivat itseoikeutetusti valtioiden johtajia. Vaikka naiset olivat täysivaltaisia jäseniä taloudellisessa yhteiskunnassa, heillä ei ollut osuutta julkisista tehtävistä ja viroista. Jos Locken argumentit jaotellaan kolmeen osaluueeseen – perheeseen, kansalaisyhteiskuntaan ja valtioon – naiset osoittautuvat tasa-arvoisiksi lähinnä keskimmäisen osalta. Locken käsitykset muistuttivat siten modernia patriarkaattia, jossa keskeisin päätävävalta kuului perheessä ja valtiossa yhä miehille.

Siitä huolimatta, että Locke ajatteli sukupuolten olevan luonnostaan tasa-arvoisia ja vapaita, hänen puheensa naisen alamaisuudesta avioliitossa heikensi olennaisesti kuvaa kahden aikuisen välisen suhteen tasa-arvoisuudesta. Locke päätyi kahden kantansa myötä myös ristiriitaan: naiset olivat luonnostaan tasa-arvoisia, mutta avioliitossa viime kädessä luonnon perustelemana miesten alamaisia. Locke esitti kantansa aviollisista suhteista 1600-luvun englantilaisen feodaaliyhteiskunnan olosuhteissa. Siviilioikeuden sääntelemässä avioliittolainsäädännössä aviomies oli itseoikeutetusti perheen pää.

Locken luonnontilaa koskevan käsityksen mukaan avioliitto ja perhe olivat olemassa ennen valtion syntyä merkinnyttä poliittista sopimusta. Samalla olennainen huomio on, ettei perhe ollut Locken ajattelussa millään lailla poliittinen sfääri. Tällä on ollut naisten aseman kannalta monenlaisia vaikutuksia. Patemanin (1988) mukaan alkuperäinen poliittinen oikeus merkitsi ”miehen oikeutta päästä seksuaalisesti naisen ruumiiseen” (mt. 95). Seksuaalisen sopimuksen piirteet sisältyivät avioliittosopimukseen. Esimerkiksi avioliitossa tapahtuva raiskaus (*marietal rape*) jäi sen vuoksi pitkään kriminalisoimatta, että sen katsottiin kuuluvan perheen yksityisasioiden piiriin.

Millaisen vastaanoton Locken ideat naisten ja miesten välisistä suhteista saivat oman aikansa yhteiskunnassa? Locken innoittamana monet 1700-luvun kirjoittajat kuvasivat luottavaisin mielin aviollisia suhteita osana luonnollista sukupuolten välistä työnjakoa ja naisten asemaa. Muutos Filmerin teoriasta Locken teoriaan veti kattavasti yhteen yleisen muutosten kulun ajattelussa ja tiedossa, joka koski muuttuvia sukupuoliasenteita. Sukupuolen sekularisointi oli keskeistä näille kaikille muutoksille. Raamatullisen patriarkaatin ideologia korvautui vuosien 1660–1800 välillä modernilla sekulaarisella patriarkaattilla. (Fletcher 1995, 295.)

Osa Fletcherin puhumaa sukupuolen sekularisoitumista tai sekulaarista patriarkaattia oli sukupuolieron näkeminen jumalallisen kosmisen järjestyksen sijasta luonnon perustelemana faktana. Kun traditionaalisissa patriarkaatissa nainen oli hierarkkisesti miehen alapuolella, moderni patriarkaatti sijoitti naisen luontoon ja perheeseen uusin argumentein. Olipa kyse yksinkertaisesta hierarkiasta kuten Locken ajattelussa tai vastakkaisesta sukupuolierosta kuten Rousseauin ajattelussa, naisen alisteista asemaa perusteltiin kummassakin tapauksessa luonnolla.

Mitä kappaleen 3.1 toisesta osasta saatiin tutkimustulokseksi? 1600-luvun jälkipuolen politiikan teorian merkittävä keskustelu traditionaalisen ja modernin sekulaarisen patriarkaatin välillä käytiin Locken ja Filmerin välillä. Selvitin, miten yhteenotto kuvasi kahden sukupuolen mallin tendenssiä, jonka mukaan luonto toimii inhimillisten suhteiden perustana. Locke perusteli sukupuolten valtasuhteita perheessä ja yhteiskunnassa luontoon liittyvin uskomuksin. Luonto toimi perustana samalla logiikalla, jolla kahden sukupuolen malli syrjäytti yhden sukupuolen mallin.

Traditionaalisen patriarkaatin valtasuhteet palautuivat isän valtaan. Filmer tulkitsi isällisen ja poliittisen vallan identtisiksi. Filmerin teoria sopi hyvin aikansa asenteisiin. Yhteiskunta näytti hajanaiselta ja epävarmalta. Konservatiivien pelot liittyivät yhteiskuntajärjestyksen säilymiseen.

Locke puolestaan painotti perheen ja poliittisen sekä yksityisen ja julkisen sfäärien erottelua. Poliittista valtaa ei tullut perustella isällisellä vallalla. Locken *Kaksi tutkielmaa hallitusvallasta* toimi lähtölaukauksena modernille patriarkaatille. Locke ei sen puitteissa vienyt loppuun asti sukupuolten tasa-arvon ideoita, vaan vapautti naiset lähinnä kansalaisyhteiskunnan taloudellisessa osassa. Tosin Locke painotti äidin auktoriteettia lapsiin vastaavasti kuin isän ja edellytti miesten osallistuvan lasten kasvattamiseen. Lisäksi Locke suositteli avioeron mahdollisuutta. Tämä liittyi käsitykseen, jonka mukaan kaikki ihmisten väliset sopimukset tuli olla purettavissa.

Locke piti järkeä kansalaisoikeuksien ehtona. Hän luonnehti ihmisen vapautta tämän kykynä toimia ymmärtämiensä lakien mukaisesti. Molemmat vanhemmat olivat vapaita ja tasa-arvoisia, koska heillä oli yhtäläinen kyky ymmärtää lakien merkitystä. Vaikka Locke keskittyi teoksessa *Thoughts on Education* vain pojan koulutukseen, sen teesit soveltuivat hänen mukaansa myös tyttöjen koulutukseen. Locken kasvatusfilosofia oli tasa-arvoista ja poikkesi Rousseauista, jonka mukaan poikia ja tyttöjä tuli kasvattaa eri tavalla. Toisaalta Locke puhui poikien ja tyttöjen koulutuksen eroista. Kauneuden ja herkän ihon vuoksi tyttöjen ei tullut olla paljon ulkoilmassa.

Locken mukaan vaimot olivat aviomiestensä alamaisia. Naisten asema avioliitossa liittyi Jumalan ennustukseen, jonka ihmiset historiallaan toteuttivat. Aviomiehen tahto oli perheessä voitollaa, koska mies oli osapuolista ”kykenevämpi ja vahvempi”. Viimeinen sana kuului luonnollisesti miehelle. Toisaalta Locke rajasi miehen vallan ”yhteisiin pyrkimyksiin ja yhteiseen omaisuuteen”. Locke piti voimassa näkemyksensä naisen intressistä hankkimansa omaisuuden hallintaan ja hyödyntämiseen. Perheen, kansalaisyhteiskunnan ja valtion käsitteiden perspektiivistä Locken suunnitelmat naisten varalle olivat silti enemmän epätasa-arvoisia kuin tasa-arvoisia.

Locken ajattelun myötä monet 1700-luvun kirjoittajat kuvasivat aviollisia suhteita osana sukupuolten työnjakoa ja naisten alisteista asemaa. Muutos Filmerin ja Locken teorioiden välillä tiivistä aikakauden muuttuvia sukupuoliasenteita. Sukupuolen sekularisointi oli niille kaikille keskeistä. Raamatullinen patriarkaatti korvautui modernilla sekulaarisella patriarkaatilla. Osa sukupuolen sekularisoitumista oli sukupuolieron tulkitseminen kosmisen järjestyksen sijasta luonnon perus-

telemana faktana. Kun nainen oli vanhassa patriarkaatissa sijoitettu hierarkkisesti miehen alapuolelle, uusi patriarkaatti sijoitti naisen luontoon ja perheeseen uusin argumentein. Olipa kyse lockelaisesta hierarkiasta (yhden sukupuolen malli) tai rousseaulaisesta sukupuolierosta (kahden sukupuolen malli), naisen asemaa perusteltiin molemmissa tapauksissa luonnolla.

Jean-Jacques Rousseau. Kappaleen 3.1 viimeisessä osassa tutkin Jean-Jacques Rousseau⁵⁸ (1712–1778) käsityksiä luonnontilasta, yhteiskunnasta, yhteiskuntasopimuksesta, seksuaalisuudesta, rakkaudesta, perheestä, sukupuolten suhteista, naisen roolista yhteiskunnassa sekä sukupuolten fyysisistä ja moraalisisista eroista ja naisten koulutuksesta. Lisäksi tutkin Rousseaua sekä Immanuel Kantin ja Johannes Gottlieb Fichten käsityksiä miehisen seksuaalisuuden vaikutuksesta poliittiseen toimijuuteen, Rousseaua käsityksiä yhteiskuntajärjestyksen edellytyksistä, julkisen ja yksityisen sukupuolittuneesta erottelusta, biologisesta ja sosiaalisesta sukupuolesta sekä sukupuolierosta. Tutkin mainittuja asioita selvittääkseni, miten Rousseau määrittelee mainitut käsitteet suhteessa sopimusteorian edeltäjiin, ja miten hänen sukupuolta koskeva ajattelunsa kytkeytyy yhden ja kahden sukupuolen malleihin. Lopuksi arvioin myös, miksi ja miten patriarkaalinen auktoriteetti tuli yhteiskuntasopimusteoreetikko Alexis de Tocquevillen mukaan perustella uudelleen.

Rousseauin teoksen *Yhteiskuntasopimuksesta eli valtio-oikeuden johtavat aatteet*, alkup. *Du contrat social ou principes du droit politique* (1998 [1762]) mukaan luonto oli tehnyt ihmisestä hyvän, vapaan ja onnellisen, kun taas yhteiskunta oli tehnyt hänestä pahan, orjan ja onnettoman. Rousseauin käsitys luonnontilasta oli historiallinen rekonstruktio siitä, miten asiat olivat olleet idealisoidussa luonnontilassa ja millaisiksi ne olivat muuttuneet korruptoituneessa yhteiskunnassa. Rousseauin yhteiskuntasopimukseen liittyvät ja sitä edeltävät teokset ovat kertomusta siitä, miten ihminen oli noussut pienistä perheyhteisöistä, perustanut isompia yhteiskuntia ja luonut yhä laajemman sivilisaation. Rousseauin yhteiskuntasopimus oli valtiollista vallankäyttöä koskeva ratkaisu tai asenne, jossa ihmisten itsekkäät intressit pyrittiin ylittämään kansalaisten ”yleistahdon” (*volonté générale*) näkökulmalla. Yleistahdossa oli kyse yhteisestä edusta vastakohtana ”kaikkien tahdolle” (*volonté de tous*). Jälkimmäinen merkitsi pelkkää yksityistahtojen summaa. (Mt. 51–59.)

Rousseau suuntasi yhteiskuntasopimusteoreetikoista ehkä kaikkein suorimmin argumenttejaan luontoon. Rousseauin mukaan Hobbes oli ollut väärässä siinä, että hän oli pitänyt urosten välistä taistelua naaraista todisteena ihmisten välisen primitiivisen tilanteen brutaalista kilpailullisuudesta. Rousseauin teoksen *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes* (1868 [1755]) mukaan oli totta, että monet eläimet taistelivat mahdollisuudesta päästä parittelemaan. Mutta eläinten tappelut johtuivat hänen mukaansa usein vain naaraiden pienemmästä lukumäärästä tai jaksoista, joiden aikana naaraat torjuivat urosten lähentelyt. (Mt. 77.)

⁵⁸ Rousseau tutki teoksessaan *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes* (1868 [1755]) yhteiskunnallisen eriarvoisuuden alkuperää. Eriarvoisuus oli hänen mukaansa joko fyysistä ja luonnollista tai eettistä ja poliittista. Ihmisten sosiaaliset erot olivat poliittisia: ne perustuivat yhteiskunnan konventioihin ja kulttuuriin. Kyseiset konventiot olivat Rousseauin mielestä vääriä ja niiden varaan rakennettu kulttuuri vääristynyt (mt. 252–255). Kulttuurin kehitys oli seurausta tietyistä keksinnöistä ja niitä mukailleesta työnjaosta. Tietyissä vaiheissa tämä oli johtanut omistusoikeuden syntyyn. Yksityisomistukseen kytkeytynyt tehostettu vaihdanta johti omaisuuden jakautumiseen epätasaisesti. (Mt. 308–311.) Luonnontilassa ei Rousseauin mukaan esiintynyt kilpailua parittelukumppaneista (mt. 77–78). Hän argumentoi Lockeaa vastaan, etteivät ihmiset etsineet itselleen yhtä kumppania, koska perheen siteet syntyivät vasta sivilisaatiossa ja kulttuurissa (mt. 174–175). Rakkauden moraalisisella osalla ja mielikuvituksella oli kytkös naisten häveliäisyyteen (mt. 75–76). Häveliäisyys oli naisten miehiä vastaan suuntaama strategia (mt. 75), jonka avulla nämä rajoittivat seksuaalista saatavuuttaan. Rousseau ei pitänyt naisten lisääntyneestä vaikutusvallasta yhteiskunnassa.

Jos naiset olisivat pitäneet itseään eläinten tavoin seksuaalisesti saatavilla ainoastaan kahtena kuukautena vuodessa, se olisi merkinnyt Rousseau mukaan samaa kuin jos naaraiden lukumäärä olisi vähentynyt viidellä kuudesosalla (ibid.). Ihmislajin naarailta ei ollut vastaavia seksuaalisen aktiivisuuden taukoja. Ihmisten välinen rakkaus ei vaihdellut kausittain.

Kumpikaan seikka ei päde ihmisrodun kohdalla, jossa naisten lukumäärä ylittää tavallisesti miesten lukumäärän, ja jossa villienkään keskuudessa ei ole havaittu naisilla sellaisia kiiman ja torjumisen periodeja kuin muilla lajeilla. Monilla näistä eläimistä koko laji ajautuu yhtä aikaa levottomuuden valtaan, mistä seuraa hirveä yleisen kiihkon, kuohunnan, sekasorron ja mittelyn kausi, jollaista ihmisrodulla ei ole, koska rakkaus ei sen parissa ole milloinkaan kausittaista. (Mt. 78.)

Rousseau käsitteellisti luonnontilan naisten ja eläinten biologisista eroista riippuvaksi kysymykseksi.⁵⁹ Suvunjatkamiseen liittyvällä fysiologialla ja kuukautisvuodolla oli tässä kohdin hyvin keskeinen merkitys. Niiden avulla Rousseau antoi omanlaisensa sisällön luonnontilan käsitteelleen. Rousseau luonnontila-käsite rakensi kahden sukupuolen mallia, sillä traditionaalisessa yhden sukupuolen mallissa eläinten ja naisten seksuaalisuutta pidettiin samanlaisina – esimerkiksi hedelmöittyminen katsottiin todennäköisimmäksi naisen kuukautisten yhteydessä 1800-luvun ja vielä 1900-luvunkin alkupuolen biologisissa käsityksissä (ks. kappale 3.2, ensimmäinen osa).

Naisten ja eläinten seksuaalisuuden erottelun jälkeen Rousseau teoretisoi miehen ja naisen ”luonnollista” toimijuutta. Teoksessa *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes* (1868 [1755]) sekä kirjassa *Émile, or On Education* (1981), alkup. *Émile ou de l'éducation* (1762) Rousseau pyrki osoittamaan naisille soveliaan paikan luonnossa ja kulttuurissa.

Ensin mainitussa teoksessa Rousseau keskittyi sukupuolieron ja yhteiskunnan alkuperän välisen suhteen selvittämiseen.⁶⁰ Teoksen *Discours* ensimmäisessä osassa kuvitellussa luonnontilassa ei sukupuolten välillä esiintynyt lainkaan sosiaalista kanssakäymistä, ei työnjakoa lasten kasvattamisessa eikä myöskään moraalista seksuaalista rakkautta. Sukupuolten välillä vaikutti ainoastaan alkukantainen fyysinen vetovoima, joka ei liittynyt rakkauden moraaliseen puoleen.

Aloittakaamme erottelemalla rakkauden tunteen moraalinen puoli sen fyysisestä elementistä. Fyysinen koskee sitä yleistä halua, joka ajaa yhtä sukupuolta yhtymään toiseen sukupuoleen; moraalinen taas määrittää tuon halun ja kohdistaa sen yhteen ainoaan kohteeseen, tai ainakin suuntaa selvästi enemmän energiaa tuohon suosimaansa kohteeseen. (Rousseau 1868 [1755], 75.)

Luonnontilassa ei ollut mustasukkaisuutta, kilpailua, avioliittoa, eikä preferenssiä yhdestä tai toisesta naisesta: ”[--] mies noudattaa yksistään luonnolta saamaansa mielenlaatua eikä mitään sel-

⁵⁹ Samuel von Pufendorf vetää samoista ”faktoista” kuin Rousseau vastakkaiset johtopäätökset. Luonnontila ei ole rauhanomainen, vaan väkivaltainen tila. Ihmiset ovat toivottomassa lain tarpeessa siksi, että heidän intohimonsa ei vaihtelee kausittain. Eläimet tuntevat Pufendorfin mukaan rakkauden hetkiä vain lisääntyäkseen. Taivoitteeseensa päästyään niiden intohimot väistyvät taka-alalle. Ihmisten intohimot taas ”nousevat esiin paljon useammin kuin on lajin lisääntymisen kannalta tarpeellista”. Siksi sivilisaation on kontrolloitava niitä. Pufendorf ei käsittele sukupuolten intohimojen eroja, vaan luo vain jaottelun ihmisten ja eläinten välille. (Pufendorf-sitaatit teoksesta Schwarz 1984, 19.)

⁶⁰ Rousseau käsitys oli vain yksi monista sellaisista käsityksistä, joissa uusi biologia sisällytettiin kulttuuriseen rekonstruktion. Sukupuolieron käsitteen keskeisyydestä Rousseaulle ihmisten sosiaalisuuden ja riippuvuuden alkuperänä (ks. Schwarz 1984, 3, 1–40). Myös Jean Bethke Elshtainin mukaan sukupuoliero oli hyvin keskeinen osa Rousseau poliittista filosofiaa (ks. Elshtain 1981).

laista makua, jota ei ole pystynyt itse hankkimaan. Ja kaikki naiset ovat hänelle tässä tilassa yhtä hyviä.” (Mt. 76.) Rousseau piti rakkauden moraalista puolta naisten kultivoimana tunteena:

Rakkauden moraalinen elementti on keinotekoinen tunne. Se syntyi yhteiskunnan totutuis- ta tavoista, ja naiset ylistivät sitä taitavasti ja ahkerasti lujittaakseen otettaan ja nostaakseen valtaan sukupuolen, jonka pitäisi itse asiassa totella. Tuo tunne perustui tietyille ansion tai kauneuden käsityksille, joita villillä ei voinut olla, ja vertailuille, joita hän ei pystynyt teke- mään. Sen täytyikin olla hänelle lähes merkityksetön asia. Sillä aivan kuten hänen henkensä ei osaa muodostaa säännönmukaisuuden ja suhteellisuuden abstrakteja ideoita, hänen sy- dämensä ei ole altis niille ihastuksen ja rakkauden tunteille, jotka syntyvät huomaamatta näiden asioiden ajattelemisesta. (Ibid.)

Sen ohella, että Rousseau argumentoi Hobbesia vastaan siinä, ettei luonnontilassa esiintynyt ih- misurosten brutaalia kilpailua naisista (mt. 77–78), Rousseau argumentoi myös Lockeaa vastaan, ettei luonnontilassa yhdenkään miehen ollut tarvetta etsiä tiettyä naista eikä naisen tiettyä miestä. Perhesiteet syntyivät vasta sivilisaation ja kulttuurin myötä. (Mt. 174–175.)

Rakkauden moraaliosalla (”keinotekoinen tunne”) ja mielikuvituksella (”joka aiheuttaa paljon tuhoa keskuudessamme”) oli kytkös naisten häveliäisyyteen (mt. 75–76). Teoksessa *Dis- cours* Rousseau esitti häveliäisyyden naisten kehittämäksi tahdonalaiseksi ja instrumentaaliseksi keksinnöksi: ”[–] [N]aiset ylistivät sitä taitavasti ja ahkerasti lujittaakseen otettaan ja nostaakseen valtaan sukupuolen, jonka pitäisi [–] totella.” (Mt. 75.)

Émilissä Rousseau sen sijaan ei enää pitänyt naisten häveliäisyyttä kulttuurituotteena, vaan liitti sen luontoon naturalisoimalla häveliäisyyden. Hän kirjoitti ensin: ”Heittäessään naiset hil- littömien halujen keskelle, Hän [Jumala] liittää niihin häveliäisyyden niitä rajoittaakseen.” (Rous- seau 1981 [1762], 359.) Alaviitteessä Rousseau totesi häveliäisyyden olevan peräisin luonnosta: ”Naisten arkuus on luonnon heille antama vaisto sellaista kaksiosaista riskiä vastaan, jonka he joutuvat kohtaamaan ollessaan raskaana.” (Mt. 362n.)

Naisen oleminen riippui hänen luonnollisesta (biologisesta) häveliäisyydestään ja mieheen verrattuna toisenlaisesta roolista ihmislajin uusintamisessa. Naisen rooli yhteiskunnassa merkitsi luonnollista häveliäisyyttä. Nainen saattoi luoda seksuaalista halua, muttei itse toimia aktiivisesti haluavana osapuolena. Tästä poikkeava käytös merkitsi naisen ”epäluonnollisuutta”. (Ibid.) Rous- seau katsoi sukupuolten välisten moraalisten erojen edustavan ja laajentavan niiden luonnollisia eroja. Yhteiskunta hävitti nämä ”luonnon tarkoittamat erot” omalla vastuullaan.

Émilien viides kirja sisälsi pitkän luettelon sukupuolten fyysisistä ja niitä seuraavista moraa- lisista eroista. Roussaun mukaan ”täydellisen naisen ja täydellisen miehen” ei tullut ”muistuttaa toinen toistaan sen enempää mieleltään kuin ulkoiselta olemukseltaan” (mt. 362). Kumpaakin sukupuolta hyödyttävistä eroista miehen ja naisen välisessä liitossa seurasi, että yhden oli ”oltava aktiivinen ja voimakas, toisen passiivinen ja heikko” (ibid.).

Mainittu kirja alkoi yhden sukupuolen mallia muistuttaneella näkemyksellä: ”Kaikissa niissä asioissa, jotka eivät kytkeydy sukupuoleen, nainen on mies.” Ja jatkui kahden sukupuolen mallia rakentaneella kannalla: ”Kaikissa niissä asioissa, jotka liittyvät sukupuoleen, nainen ja mies ovat suhteessa toisiinsa, mutta kuitenkin joka suhteessa erilaisia.” (Mt. 357.) Merkittävä osa naisten olemisesta oli Rousseauun mukaan yhteydessä sukupuoleen, mutta sen sijaan ”mies on mies vain tiettyinä hetkinä. Nainen on nainen koko elämänsä ajan [–]. Kaikki muistuttaa häntä alituisesti

hänen sukupuolestaan.” (Mt. 358.) Rousseau viittasi sanalla ”kaikki” naisten suvunjatkamiseen liittyvään rooliin – lasten synnyttämiseen, kasvattamiseen, imettämiseen ja hoivaamiseen.

Rousseau väitti Platonin virheellisesti sulkeneen ”perheet omien regiimiensä ulkopuolelle”, jonka myötä tämä ”ei enää tiennyt, mitä tekisi naisille”. Sen vuoksi Platon oli ”pakotettu tekemään naisista miehiä”. (Mt. 363.) Platonin naisten ja miesten yhtäläistä koulutusta koskevien radikaalien ideoiden antiteesinä Rousseau esitti: ”Kun kerran on osoitettu, etteivät mies ja nainen ole – eikä heidän pidäkään olla – luonteeltaan tai temperamentiltaan samalla tavalla luotuja, seuraa tästä, ettei heillä tule olla samanlaista kasvatusta.” (Ibid.)

Barbara Cainen ja Glenda Sluga (2003 [2000]) mukaan 1700-luvulla sukupuolieroa koskennutta kasvavaa mielenkiintoa seurasi myös käsitys miehisen seksuaalisen energian ja aktiivisuuden tärkeydestä miehen poliittiselle subjektuudelle. Immanuel Kantin ja myös Johannes Gottlieb Fichten ajattelussa miehinen seksuaalinen viettienergia oli sidoksissa miehen itsenäisyyteen, autonomiaan ja vapauteen. Samanaikaiset ideat naisten seksuaalisesta passiivisuudesta ja luonnollisesta häveliäisyydestä puolestaan tasoittivat tietä näkemykselle, jonka mukaan poliittiset oikeudet ja kansalaisuus eivät sopineet naisille. (Mt. 13.)

Mainitunlainen historiallinen käänne toi mukanaan uskomuksen, jonka mukaan vapaus harjoittaa seksuaalista halua oli miehinen etuoikeus. Rousseauin mukaan miehen seksuaalisen halun voima teki välttämättömäksi naisten eristämisen kotiin. Miehen seksuaalisuus oli hänen mukaansa potentiaalisesti subversiivinen ja hajottava voima, joka oli tukahdutettava avioliiton avulla. (Ibid.)

Rousseauin mielestä ainoa mahdollinen tapa varmistaa poliittinen ja sosiaalinen järjestys oli sulkea naiset julkisen alueen ulkopuolelle. Naisten läsnäolo julkisessa maailmassa tuhosi hänen mukaansa miehet ja johti vapaisiin sukupuolisuhteisiin. Naisten sulkeminen kotiin siirsi heidät pois miesten intohimoisten katseiden alta ja piti sekä miehet että naiset siveellisinä. Toisaalta jos miehinen seksuaalinen aktiviteetti pidettiin yksiavioisen perhe-elämän sisäpuolella, maskuliinienkin käyttäytyminen saattoi Rousseauin mukaan muuttua. (Ibid.)

Myös yhdysvaltalaisen Alexis de Tocquevillen teoksen *Democracy in America* mukaan oli välttämätöntä jäljittää uusi ja esittää ”kaksi selvästi erillistä toimintalinjaa kahdelle sukupuolelle”, koska demokratia oli tuhonnut patriarkaalisen auktoriteetin vanhan perustan (Tocqueville 1945 [1835, 1840], II, 223). Epistemologinen ja poliittinen muutos toimivat kahden sukupuolen mallin alkuperäisinä moottoreina. Kahden sukupuolen malli liittyi myös traditionaalisen patriarkaatin muuntumiseen moderniksi patriarkaatiksi. Moderni patriarkaatti pyrki perustelemaan naisen aseman uudelleen sen jälkeen kun miesten isälliset oikeudet oli hylätty.

Nainen sijoitettiin tieteen ja biologian kehityksen sekä sukupuoleen liittyneen sekularisaation kautta luontoon. Luontoon palautetun sukupuolieron pohjalta pyrittiin esittämään kahdelle sukupuolelle erilliset toimintalinjat, joiden myötä mies tarttui yhä tiukemmin kiinni julkiseen rooliin ja nainen erkaantui siitä entistäkin kauemmas. Naisen rooli pysyi modernissa patriarkaatissa yhä läheisemmin kodin ja perheen piirissä.

Mitä kappaleen 3.1 viimeisestä osasta saatiin tutkimustulokseksi? Rousseau ajatteli luonnon tehneen ihmisestä hyvän, vapaan ja onnellisen. Rousseauille luonnontila merkitsi ihmisten idyllisten olojen historiallista rekonstruktiota ja näkemystä siitä, mihin suuntaan ne olivat muuttuneet

pahassa yhteiskunnassa. Hobbes oli hänen mukaansa ollut väärässä pitäessään urosten taistelua naaraista osoituksena ihmisten primitiivisen tilanteen kilpailullisuudesta.

Rousseau ajatteli teoksessaan *Discours*, ettei ihmisillä ollut vastaavia seksuaalisen aktiivisuuden taukoja kuin eläimillä. Filosofin rakensi naisten ja eläinten seksuaalisuuden erottelun kautta kahden sukupuolen mallia. Naisten kuukautisvuodon samastaminen eläinten kiimaan ja hedelmöittymiseen puolestaan olisi liittynyt traditionaalisen yhden sukupuolen mallin uusintamiseen.

Teoksissa *Discours* ja *Émile* Rousseau pyrki osoittamaan naisille soveliaan paikan luonnossa ja kulttuurissa. Ensin mainitun teoksen mukaan luonnontilassa ei esiintynyt sukupuolten keskinäisiä sitoutumista eikä moraalista rakkautta. Sukupuolten välillä vaikutti ainoastaan primitiivinen fyysinen vetovoima. Rousseau piti rakkauden moraalista puolta naisten kultivoimana tunteena. Naiset olivat ylistäneet sitä omia valtaintressejään varten.

Rousseauun mukaan kukaan ei etsinyt itselleen luonnontilassa yhtä tiettyä kumppania. Perheiteet syntyivät vasta sivilisaatiossa ja kulttuurissa. Teoksessa *Discours* Rousseau piti häveliäisyyttä naisten miehiä vastaan suuntaamana tahdonalaisena ja välineellisenä keksintönä. *Émile*ssä hänen sijaan ei pitänyt häveliäisyyttä enää lainkaan kulttuurituotteena, vaan liitti sen puhtaasti luontoon. Nainen loi luonnostaan seksuaalista halua, muttei itse toiminut haluavana subjektina.

Rousseauun mielestä sukupuolten moraaliset erot edustivat ja laajensivat niiden luonnollisia eroja. *Émileen* sisältyikin kokonainen luettelo sukupuolten fyysisiä eroja seuranneista moraalisisista eroista. *Émilen* viides kirja alkoi *yhden sukupuolen mallin* mukaisella kannalla: ”[--] asioissa, jotka eivät kytkeydy sukupuoleen, nainen on mies.” Ja jatkui *kahden sukupuolen mallia* luoneella kannalla: ”[--] asioissa, jotka liittyvät sukupuoleen, nainen ja mies ovat joka suhteessa erilaisia.” Nainen oli kokonaisuudessaan sukupuoliolento, kun taas mies oli mies vain tiettyinä hetkinä.

Sukupuolieroa koskenutta mielenkiintoa seurasi käsitys miehen seksuaalienergian tärkeydestä miehen poliittiselle toimijuudelle. Kantin ja Fichten mukaan miehen seksuaalienergia kytkeytyi miehen itsenäisyyteen, autonomiaan ja vapauteen. Ideat naisten seksuaalisesta passiivisuudesta ja luonnollisesta häveliäisyydestä johtivat näkemykseen, jonka mukaan poliittiset oikeudet ja kansalaisuus sopivat vain miehille. Lisäksi mainittu käänne toi mukanaan uskomuksen, jonka mukaan vapaus harjoittaa seksuaalista halua oli miehen etuoikeus.

Rousseauun mukaan yhteiskunnan järjestys voitiin varmistaa parhaiten sulkemalla naiset julkiselta alueelta. Naisten sulkeminen kotiin piti ihmisten väliset suhteet siveellisinä. Myös Tocqueville kommentoi demokratian, sukupuolen sekularisaation ja sukupuolieron välisiä vaikutuksia toinen toisiinsa: sukupuolille oli tarpeellista esittää erilliset toimintalinjat, sillä demokratia oli tuhonnut patriarkaalisien auktoriteetin traditionaalisen perustan.

Epistemologinen ja poliittinen muutos toimivat kahden sukupuolen mallin moottoreina. Myös traditionaalisen patriarkaatin muuttuminen moderniksi patriarkaatiksi edisti kahden sukupuolen mallin syntyä. Moderni patriarkaatti perusteli uudelleen naisten alistettua asemaa miesten isällisten oikeuksien hylkäämisen jälkeen. Naisten alistettua asemaa perusteltiin luonnolla niin tieteen ja biologian kehityksen kuin myös sukupuolen sekularisaation kohdalla. Sukupuolierosta johdettujen toimintalinjojen kautta mies ja nainen sidottiin yhä tiukemmin julkiseen ja yksityiseen rooliin.

3.2. Sukupuolierojen etsiminen ja tuottaminen 1700- ja 1800-luvuilla

Tutkin kappaleessa 3.2 sukupuolten fyysistä ja moraalista eriyttämistä 1700- ja 1800-lukujen eurooppalaisessa lääketieteessä ja biologiassa.⁶¹ Tutkin mainittua teemaa selvittääkseni Laqueurin (1995 [1990]) tutkimusta laajemmin tämän omaa väitettä, jonka mukaan kaksimuotoisten tai yhteismitattomien biologisten käsitysten syntyminen 1700- ja 1800-luvulla oli poliittinen projekti ja seurausta luonnolliselle epätasa-arvolle etsityistä todisteista Ranskan vallankumouksen yhteydessä (mt. 6, 194). Laqueurin väitteitä tukeakseni osoitan myös, että sukupuolille pyrittiin tuolloin luomaan modernille katsannolle tyypillisesti biologiasta ja psykologiasta johdetut erilliset ja vastakkaiset yhteiskunnalliset roolit.⁶²

Laqueurin mukaan inhimillistä seksuaalisuutta koskeneiden käsitysten muutos antiikin, keskiajan ja renessanssin yhden sukupuolen mallista modernin yhteiskunnan kahden sukupuolen malliin oli samanaikainen Ranskan vallankumouksen keskeisten tapahtumien kanssa. Vallankumous sekä kiihdytti kokonaisvaltaisen sukupuolieron tunnistamisen halua että loi tarpeen tuottaa sitä. Kamppailu vallasta naisten oikeuksia puolustaneiden ja niitä vastustaneiden välillä johti ihmisruumiin, erityisesti naisruumiin täydelliseen uudelleen kokoamiseen. (Mt. 194.)

Luonnontieteen vallankumous kyseenalaisti galeenisen mallin. Toisaalta tieteen vallankumous ja siihen liittyneet yksittäiset tieteelliset keksinnöt eivät riittäneet uuden paradigman lopulliseen läpimurtoon. Uutta mallia olivat lisäksi tuottamassa 1700-luvun lukuisat kulttuuriset, poliittiset ja intellektuaaliset muutokset. Ranskan vallankumouksessa miehet ja naiset taistelivat molemmat vapauden ja tasa-arvon universaalien ihanteiden puolesta. Vallankumouksen yhteydessä myös naisten soveliaasta yhteiskunnallisesta roolista tuli kuuma väittelyn aihe. (Ibid.) Huolimatta naisten taistelusta miesten rinnalla sosiaalisten vapauksien puolesta, koulutettujen miesten enemmistö vastusti hanakasti naisten kansalaisoikeuksia ja -vapauksia (Libbon 2007, 81).

Rationaalinen yksilö nähtiin valistusajattelussa biologisesti sukupuolitettuna (*sexed*), mutta samalla riippumattomana sosiaalisen sukupuolen (*gender*) vaikutuksista. Jotta antifeministinen kanta olisi voitu oikeuttaa, luonnosta oli löydettävä todisteet ihmisten luonnollisen epätasa-arvoisuuden puolesta (Schiebinger 1989, 215). Näin oli mahdollista vastustaa luonnollisten oikeuksien puoles-

⁶¹ Pierre Roussel arvosteli teoksessa *Système physique et moral de la femme* (1786 [1775]) kollegojaan siitä, että nämä yhä pitivät naista sukuelimiä lukuun ottamatta *samanlaisena* kuin miestä. Myös naisen sisäelimet kertoivat hänen mukaansa *erosta* ja määräisivät tämän erillisen sosiaalisen roolin. Rousselia seurasi joukko teoksia, jotka rakensivat sukupuolieroa vastaavasti. Näitä olivat Paul de Sèzen *Recherches physiologiques et philosophiques sur la sensibilité ou la vie animale* (1776), Jakob Ackermannin *Über die körperliche Verschiedenheit des Mannes vom Weibe außer den Geschlechtstheilen* (1788) sekä Pierre Cabaniksen *Rapports du physique et du moral de l'homme* (1802). Toisaalta eron rakentaminen ei liittynyt vain kehoon, sillä myös sielu oli osa samaa hanketta. Georg Stahlin *Theoria medica veran* (1707) mukaan sielu oli ruumiista erottamaton, vastuussa liikkeistä ja elämästä. Albrecht von Haller esitti kirjassaan *Primaе lineae physiologiae* (1747) sielun pysyvän ruumiissa myös kuoleman jälkeen. Haller erotteli toisistaan olentojen ärstytykset ja sensitiivisyyden. Jacques-Louis Moreau päätteli teoksessaan *Histoire naturelle de la femme* (1803) sukupuolten olevan erilaisia ”jokaiselta ruumiin ja sielun suhteeltaan, jokaiselta fyysiseltä ja moraaliselta aspektiltaan” (mt. 15).

⁶² Philip von Walther viittasi teoksensa *Physiologie des Menschen* toisessa osassa (1808) mieheen ihmislajin positiivisena ja alkuperäisenä versiona. Johann Heinrothin teos *Lehrbuch der Anthropologie* (1822) puolestaan määritteli naisen miehen vastakohdaksi ja täydennykseksi. Johann Jakob Sachs kehitti teoksessaan *Ärztliches Gemälde des weiblichen Lebens* (1830) samanlaista analyysia: sukupuolten fyysinen täydentävyys johti niiden täydentäviin sosiaalisiin rooleihin. Karl Michelet rakensi kirjassaan *Anthropologie und Psychologie* (1840) lisää sukupuolten erillisiä sosiaalisia rooleja. 1800-luvun lääketieteen aineistoon kuuluvat teoksessani myös Elizabeth Blackwellin naisten mentaalista seksuaalisuutta ja itsenäistä ruumiinkontrollia kehittälevät teokset *The Human Element in Sex* (1884) ja *A Medical Address on the Benevolence of Malthus* (1888).

ta esitettyjä vetoamuksia. Asiantuntijat ja maallikot käänsivät katseensa erityisesti biologiaan. He pyrkivät puolustamaan näkemystä, jonka mukaan naiset eivät kyenneet toimimaan autonomisesti kodin sisä- eikä ulkopuolella. Väitteiden tueksi etsittiin lisää sukupuolten anatomisia erotteluita.

Vaikkei kahden biologisen sukupuolen kokonaisvaltaista olemassaoloa koskenut väite tullutkaan esille yhdessä kaiken kääntäneessä ajankohdassa, miesten ja naisten sekä feministien ja antifeministien 1700-luvun kamppailut vallasta loivat tarpeen nähdä epätasa-arvoisuutta kaikkialla. Erilaisuuden löytämisen tavoite johti ihmisruumiin uuteen havainnointiin ja sen uudelleenkokomiseen. Laqueurin (1995 [1990], 6) mukaan ”yhteismitattomuuden biologia” oli ennen kaikkea seurausta luonnolliselle epätasa-arvolle etsitystä ontologisesta evidenssistä. Sen kautta sukupuolille pyrittiin osoittamaan erilliset ja vastakkaiset yhteiskunnalliset roolit.

Tiedemiesten tavoitteena oli todistaa sukupuolieron kattavan koko ruumiin. Sukupuolieron oli ulotuttava ihoa syvemmälle (Schiebinger 2000a [1986], 25). Tiedemiehet tutkivat ja analysoivat ruumiin kaikki osat ja elimet lihaksista hermoihin ja luurankoon. Ranskalainen lääkäri Edmond Thomas Moreau julkaisi vuonna 1750 Pariisissa kirjan, jonka otsikko kuului: ”Lääketieteellinen kysymys: Onko sukupuolten välillä eroa sukupuolielimistä riippumatta?” (*Quaestio medica: An praeter genitalia sexus inter se discrepent?*)

25 vuotta myöhemmin ranskalainen lääkäri Pierre Roussel (1742–1802) arvosteli teoksessaan *Système physique et moral de la femme* kollegojaan siitä, että nämä yhä edelleen pitivät naista sukupuolielimiä lukuun ottamatta samanlaisena kuin miestä (Roussel 1786 [1775], 2). Rousselin mielestä sukupuoliero kattoi koko ruumiin: ”Sukupuolen olemus ei rajoitu yhteen elimeen, vaan enemmän tai vähemmän havaittavin vivahtein sen kaikkiin osiin.” (Ibid.) Kokonaisvaltaisen biologis-sosiaalisen sukupuolieron rakentaminen oli lähtenyt liikkeelle. Lääkärit ja biologit eivät enää tästä lähtien tyytyneet erottelemaan miestä ja naista vain sukupuolielintensä perusteella.

Rousselin mukaan myös naisen sisäelimet olivat erilaisia ja määräsivät roolit, joihin tämä soveltui: ”Hermot, suonet, lihakset ja nivelsiteet ovat ohuempia, hienompia ja taipuisampia, ja sen vuoksi viittaavat velvollisuuksiin, joihin nainen on luonnostaan tarkoitettu.” (Mt. 5.) Lisäksi hienommasta sisäisestä koostumuksesta kertonut sensitiivinen elimistö sulki naisen korkeampien ajatteluprosessien ulkopuolelle: ”Elimellisiin syihin perustuvasta sensitiivisyydestä johtuen naiset eivät kykene toimimaan korkeammassa tieteissä. Heidän mielipiteensä eivät ole yhtä paljon heidän järkensä ilmaisu kuin heidän mieltensä pelkkiä vaikutelmia.” (Mt. 22.) Kaikenkattavalla fyysisellä erolla oli suora yhteys naisten älyllisiin kykyihin, soveliaisiin rooleihin ja myös moraaliin. Jacques-Louis Moreaun mukaan Roussel seurasi tässä kohdin valistusfilosofi Voltairea, joka oli todennut: ”Fyysinen määrä aina moraalista.” (Moreau de la Sarthe 1803, 42.)

Ranskalainen lääkäri Paul-Victor de Sèze kehitteli Rousselin ajatuksia eteenpäin vuonna 1776. Rationaalinen ajattelu oli hänen mukaansa suorastaan vahingollista naisille. Sèze kirjoitti teoksensa *Recherches physiologiques et philosophiques sur la sensibilité ou la vie animale* seuraavaa:

Vaikka onkin totta, että mieli on yhteinen kaikille ihmisolennoille, ei sen aktiivinen käyttö silti ole eduksi kaikille. Naisille tämä aktiviteetti voi tosiasiaa osoittautua melko vahingolliseksi. Luonnollisen heikkoutensa vuoksi naisten aivojen suurempi aktiivisuus voi näännyttää heidän kaikki muut elimensä ja siten rikkoa heidän soveliaasta toimintoaan. Ennen kaikkea naisen lisääntymiselimet saattavat rasittaa ja vaarantua eniten aivojen liiallisesta käyttämisestä. (Sèze 1786 [1776], 228.)

Vain hauras hermojärjestelmä ja haavoittuvat sisäelimet eivät sulkeneet naisia rationaalisen ajattelun ulkopuolelle. Tiedemiehet ja lääkärit löysivät myös luurangosta todisteita naisen mentaaliseen alemmuudesta. Koska naisen kallo oli pienempi kuin miehen, ja koska naisen aivot koostuivat pienemmästä massasta, naisten oli oltava vähemmän älykkäitä kuin miehet. Saksalainen filosofi ja juristi Theodor Gottlieb von Hippel esitti vuonna 1792 naisten vähemmän älykkyyden johtuvan puutteellisesta koulutuksesta. Myös saksalainen anatomi Samuel Thomas von Soemmerring esitti vuonna 1796 naisen kallon olevan tämän luurankoon nähden suhteellisesti suurempi. Tästä huolimatta tiedemiehet pitäytyivät näkemyksessä, jonka mukaan älykkyyden oli myötäsyntyistä sekä koulutuksesta ja suhteellisesta kallon koosta riippumatonta. Nämä tieteen väärinkäytökset tukivat naisten julkista osallistumista vastustaneita argumentteja (Schiebinger 2000a [1986], 26) ja pyrkivät osoittamaan yksityisen sfäärin tehtävät naisille soveliaiksi.

Naisten yksityisen sfäärin tehtäville pyrittiin seuraavaksi löytämään ruumiillisia lisätodisteita. Saksalainen anatomi Jakob Fidelis Ackermann painotti naisen heikkoutta ja passiivisuutta vuonna 1788 ilmestyneessä teoksessaan *Über die körperliche Verschiedenheit*: ”Naissukupuoli viettää suurimmaksi osaksi paikallaanpysyvää elämäntyyliä eikä työllistä itseään velvollisuuksilla, jotka vaatisivat kestävästä fyysisestä voimaa ja lihasten voimakkuutta. Lisäksi naisen luut ja lihakset ovat heikompia ja hänen hermoratansa ovat ohuempia.” (Ackermann 1788, 146.) Myös ranskalainen lääkäri Pierre Jean Georges Cabanis viittasi vuonna 1802 teoksessaan *Rapports du physique et du moral de l’homme* naisen heikompaan ja hauraampaan rakenteeseen osoituksena naisen miestä passiivisemmasta luonnosta: ”Lihaksien heikkous aiheuttaa kovan fyysisen harjoittelun vaisto-omaista inhoa; se johtaa istumista vaativiin huvituksiin ja [-] tehtäviin.” (Cabanis 1981 [1802], I, 221.)

Niin ikään naisen lantion laajuutta pidettiin todisteena tämän mielihyvään suuntautuneesta luonnosta. ”Naisen luonnon” väitettiin estävän tämän suuremman aktiivisuuden. Claudia Honneger (1992) kirjoittaa: ”Naissukupuolen liikkeitä vaikeuttaa lisäksi lantion laaja sijoittuminen, mikä tekee heidän käynnistään hidasta ja kömpelöä.” (Mt. 158.) Stephanie E. Libbonin (2007) mukaan naisen ruumiin koostumus määräsi naiselle passiivisen elämäntyylin. Kapeampi aktiiviteetin alue merkitsi naisen sosiaalista kohtaloa. (Ma. 83.) Erillisestä anatomiasta oli 1700- ja 1800-lukujen miesanatomien teksteissä lyhyt matka naisen erilliseen elämäntilanteeseen.

Toisaalta sukupuolierojen etsiminen ei rajoittunut vain fyysiseen ruumiiseen. Lääketieteen ja filosofian yhdistyttyä 1700-luvulla myös sielu yhdistettiin samaan päämäärään. Saksalainen lääkäri ja kemisti Georg Ernst Stahl kirjoitti vuonna 1707 teoksessaan *Theoria medica vera* sielun olevan ruumiista erottamaton, vastuussa liikkeistä ja myös elämästä fyysisessä ruumiissa. Sveitsiläinen lääkäri ja professori Albrecht von Haller (1754) taas halusi todistaa vuonna 1747 julkaistussa teoksessaan *Primaе lineae physiologiae* sielun pysyvän ruumiissa otaksumansa voiman takia myös kuoleman jälkeen. Ruumiin liikkeitä koskeissa kokeissaan von Haller erotteli toisistaan elävien olentojen ärsytykset (lihasten aiheuttamat liikkeet) ja sensitiivisyyden (kivun aiheuttamat liikkeet). Hallerin mukaan oli tieteellisesti helppoa osoittaa oikeaksi yhteyden fyysisen maailman ja transsendentaalisen maailman välillä, sillä liikkeitä voitiin saada aikaan jopa kuolleilla ihmisillä.

Ranskalaisen lääkärin ja varhaisen materialistin Julien Offray de La Mettrien vuonna 1747 julkaistun teoksen *L'Homme machine* osalta edellinen tarkoitti, ettei moraali ollut enää asia, jonka Jumala oli antanut ihmisille. Moraali löytyi sen sijaan ihmisen fyysisestä ruumiista:

Mikäli kaikki sielun kyvyt riippuvat aivojen ja ruumiin kokonaisuuden soveliaasta rakenteesta eli sielu on toisin sanoen kietoutunut tähän rakenteeseen, niin silloin voimme pitää ihmisruumista hyvin valistuneena koneena. Mikäli näin on, tämä kone (eli ihmisolento) ei enää tarvitse Jumalaa paljastamaan moraalista koodia, teologeja tai muita pelastuksen virtuoosia sitä valistamaan eikä myöskään niitä, jotka ovat perehtyneet metafysiikkaan opettaakseen etiikkaa, sillä hyvä ja paha ovat ruumiillistuneet suoraan ruumiillisessa materiaalissa. (La Mettrie 1996 [1747], 58.)

Kun fyysiset reaktiot oli luokiteltu kahden sukupuolen mukaan – kun nainen oli määritelty sensitiiviseksi (emotionaalisesti reaktiiviseksi) ja mies fyysiseksi (lihasten reaktioihin suuntautuvaksi) – oli oikeastaan vain ajan kysymys, milloin myös moraali nähtäisiin samalla tavalla. Siinä missä Stahl oli pitänyt vuonna 1703 sensitiivisyyttä sielun itseilmaisuna, Roussel esitti vuonna 1775 ilmestyneessä teoksessaan *Système physique et moral de la femme* naisen sensitiivisyyden ohittavan miehen sensitiivisyyden. Nainen oli niin fyysisesti kuin moraalistikin miestä sensitiivisempi. Ranskalainen anatomi Jacques-Louis Moreau de la Sarthe, joka oli myös yksi moraaliantropologian perustajista, päätteli vuonna 1803 teoksessaan *Histoire naturelle de la femme*: ”Biologiset sukupuolet eivät ole vain erilaisia, vaan ne ovat erilaisia jokaiselta ruumiin ja sielun ajateltavissa olevalta suhteeltaan, jokaiselta fyysiseltä ja moraaliselta aspektiltaan. Lääkärille tai luonnontieteilijälle naisen suhde mieheen on sarja vastakkaisuuksia ja vastakohtia.” (Mt. 15.)

Libbonin (2007) mukaan on ironista, että nainen suljettiin biologiaan samaan aikaan, kun häntä kasvatettiin moraaliseen sensitiivisyyteen. Tällä asialla oletettiin niin ikään olevan taustallaan elimelliset syyt. Anatomiset diskurssit eivät rakentaneet naisesta vain passiivista, uneliasta ja tyyntä olentoa, vaan tältä katsottiin lisäksi puuttuvan voimakkaammat seksuaaliset halut. Hienommuus, herkkyys ja sensitiivisyys olivat edellytyksiä sille, että nainen voitiin luokitella moraaliltaan miestä ylemmäksi. Tämä taas juonsi uskomuksesta, jonka mukaan naisen aistillinen puoli tukahtui yhteiskunnan kehittyessä. (Ma. 84.) Englantilainen lääkäri Elizabeth Blackwell painotti sivistyneiden ja sivistymättömien ihmisten erottelua ja otaksui seksuaalisten tarpeiden vähenevän sitä enemmän mitä kehittyneempi yhteiskunta oli. Blackwell (1894) kirjoitti vuonna 1884 teoksessaan *The Human Element in Sex*: ”Eläinten seksuaalisissa suhteissa ei ole lainkaan mentaalista osatekijää. Alkeellisten ihmisten ja työväenluokkien keskuudessa se on suhteellisen vähäisessä roolissa, jonka vuoksi he ovat epäsäädyllyisiä. Sivistyneillä ihmisillä mentaalinen osatekijä sen sijaan on hallitseva ja he arvottavatkin säädyllyisyyttä korkealle.” (Mt. 34.)

Myös 1800-luvun fysiologia tuki käsitystä naisten seksuaalisten tarpeiden tai voimakkaiden halujen mentaalisuudesta ja toisaalta miesten seksuaalisesta aktiivisuudesta ja aggressiivisuudesta. Robert M. Youngin (1970) mukaan 1800-luvun frenologit pitivät pikkuaivoja ihmisten seksuaalisten vaistojen lähteenä (mt. 47–49; vrt. myös kappale 4.3 tässä teoksessa). Naisten jo entuudestaan pienempinä pidetyistä aivoista johdettiin käsitys, jonka mukaan heidän pienemmät pikkuaivonsa olivat osoitus vähäisemmästä seksuaalivietistä. Lisäksi kun nisäkkäiden ”spontaani ovulaatio” oli keksitty biologiassa, monet lääkärit olettivat naisten kuukautisten ja eläinten kiiman korreloivan

keskenään. Mikäli naisilla ylipäätään oli seksuaalisia haluja, ne ilmaantuivat ”hedelmällisyyden periodeissa” eli kuukautisten aikana tai niiden välittömässä läheisyydessä.⁶³

1800-luvun lääketiedettä popularisoinen George Napheysin teoksen *The Physical Life of Woman: Advice to the Maiden, Wife, and Mother* mukaan ”ajanjakso suurin piirtein puolivälissä kuukausittain toistuvia kuukautisia sopii parhaiten avioliiton täyttymykseen”, koska tällöin on meneillään ”hedelmätön kausi” (Napheys 1879 [1869], 69–70). Myös englantilainen lääkäri Marie Stopes mukaili teoksessaan *Married Love: A New Contribution to the Solution of Sex Difficulties* yhden sukupuolen anatomista mallia vielä niinkin myöhään kuin vuonna 1918. Hän katsoi hedelmöittymisen olevan todennäköisintä kuukautisten aikana tai heti niiden jälkeen.

On yleisesti tiedossa, että kaikkein varmin päivä hedelmöittymiseen on – hyvin harvoin poikkeuksin – kuukautisten viimeisen päivän paikkeilla tai päivää kahta välittömästi niiden jälkeen. Niinpä aviomiehen, joka kiihkeästi haluaa vaimonsa tulevan raskaaksi, tulisi vaimonsa suostumuksella keskittää yhdyntänsä niin pitkälle kuin mahdollista näille päiville. (Stopes 2004 [1918], 148.)⁶⁴

Hyveet ja moraaliset piirteet erottivat sivistyneen ihmisen elämistä ja myös omasta alkeellisesta menneisyydestään. Tiedemiehet ja lääkärit liittivät 1800-luvulla naisen seksuaalisen halun puuttumisen hänen ylempiin moraalisiin taipumuksiinsa. Näitä taipumuksia pidettiin edistyneen sivilisaation merkinä. John Millarin vuonna 1771 ilmestynyt teos *The Origin of the Distinction of Ranks* (1806) piti naisia yhteiskunnan moraalin barometreina ja sen moraalisen edistymisen vankkureina. Millarin käsityksen mukaan naisten käyttäytyminen oli luotettavin yksittäinen kompassi sivistyneiden yhteiskuntien piirteisiin tutustuttaessa. (Mt. 14.)

Moraalisesta ylemmydestään huolimatta naista pidettiin yhä miestä alempana. Vaikka tiede oli alustavasti hylännyt galeenisen uskomuksen, jonka mukaan nainen oli miehen epätäydellinen ja poikkeava versio, empiirisessä tutkimuksessa tehtiin yhä samat johtopäätökset kuin aiemmin. Tällä kertaa naisen alemmuus vain ilmaistiin sosiaalisen ja ruumiillisen vastakohtan kautta. Saksalainen kirurgi Philip Franz von Walther viittasi vuosina 1807 ja 1808 ilmestyneen teoksensa *Physiologie des Menschen mit durchgängiger Rücksicht auf die comparative Physiologie der Thiere* toisessa osassa mieheen ihmislajin positiivisena ja alkuperäisenä versiona. Nainen oli hänen

⁶³ Vasta kahden sukupuolen mallin myötä naisen katsottiin hedelmöittävän orgasmista riippumatta. Laqueur (1995 [1990]) kertoo tarinan kauniista nuoresta naisesta, joka oli vaipunut koomaan. Tytön vanhemmat luulivat tyttärensä kuolleen. Tytön ruumista vartioimaan kutsuttu munkki ei voinut välttää kiusausta nähtyään, että tyttö oli yhä hyvin kaunis. Munkki poisti kaavun tytön päältä ja raiskasi tämän. Hautajaisten yhteydessä arkun sisältä alkoi kuitenkin kuulua liikehdintää. Tyttö virkosi ja synnytti 9 kuukautta myöhemmin hänet raiskanneen ”negrofilimunkin” lapsen. (Mt. 1–2). Ihmiset eivät olleet osanneet erottaa koomaa autenttisesta kuolemasta. Samalla kertomus haastoi yhden sukupuolen mallin käsityksen, jonka mukaan naisen oli saatava orgasmi hedelmöittäkseen. Kaikesta huolimatta ovulaation ja orgasmin oletettiin vielä 1800- ja 1900-lukujenkin lääketieteessä tapahtuvan yhdynnän aikana. Vastakkainen väite, jonka mukaan hedelmöittyminen ei olisi-kaan yhteydessä orgasmiin taas johti naisten seksuaalisen tyydytyksen kieltämiseen kokonaan. Sekä orgasmin läsnäolo että sen puute toimivat yhtä aikaa todisteina sukupuolierosta. (Mt. 4).

⁶⁴ Vastaavat tutkimukset perustuivat väkinäisiin yrityksiin yhdistää ovulaatio (munasolun irtoaminen) kuukautisvuotoon. Tällaiset tutkimukset eivät tuottaneet johdonmukaisia tuloksia. Munasarjojen rooli nisäkkäiden lisääntymisessä ymmärrettiin puutteellisesti 1900-luvun alkuun asti. Tuolloin julkaistiin sarja tärkeitä artikkeleita. George N. Papanicolaoun tutkimus kohdunkaulaan kytkeytyvistä limasoluista 1910-luvulla loi ensimmäisen luotettavan signaalin munasarjojen toiminnasta ihmisillä. Luotettavat hormoneja koskevat esheet taas ilmestyivät vähän tätä myöhemmin ja vasta 1930-luvulla löydettiin munasarjojen toimintaa säätelevä hormonaalinen tekijä, jonka katsottiin säätelevän munasolun irtoamista ja aivolisäkkeen toimintaa. (Laqueur 1995 [1990], 213–214.)

mukaansa miehen kopio ja tämän ylösalaisin käännetty (*umgekehrte*) versio: ”Maskuliininen on jotakin itsessään puhtaasti positiivista kaikilta piirteiltään ja siksi alkuperäinen. Feminiininen on puhtaasti negatiivinen, olemassa vain maskuliinisen vastakohtana ja sen kautta. Kyse ei ole vain sukupuolielinten erosta, vaan siitä, että feminiininen on joka suhteessa ylösalaisin käännetty maskuliininen.” (Walther 1808, 373–375.) Nainen oli negatiivinen yksilö, jolta puuttui kaikki ”alkuperäisen miehen” ominaisuudet.

Saksalainen lääkäri ja psykiatri Johann Christian August Heinroth ei määritellyt vuonna 1822 ilmestyneessä teoksessaan *Lehrbuch der Anthropologie* naista vain miehen vastakohtaksi, vaan positiivisemmin tämän välttämättömäksi täydennykseksi. Heinrothin kanta muistutti Rousseauin *Émilessä* esittämää väitettä, jonka mukaan mies kykeni elämään täydellistä elämää ilman naista: ”Miehet ja naiset ovat luotuja toinen toisilleen, mutta heidän keskinäinen riippuvuutensa ei ole tasa-arvoista. Mies on riippuvainen naisesta halujensa kautta, mutta nainen on riippuvainen miehestä halujensa ja myös tarpeidensa kautta. Mies voi elää ilman naista paremmin kuin nainen ilman miestä.” (Rousseau 1981 [1762], 1278.) Rousseaua poiketen, Heinroth ajatteli sukupuolten edellyttävän toinen toisiaan: ”Sukupuolten yleinen luonnollinen käsite on vastakkainen dualismi [--], joka liittyy niiden vastavuoroiseen määrittymiseen eli siihen, että ne luovat ja säilyttävät toinen toisiaan kahdenkeskisesti eivätkä voi olla olemassa ilman toista.” (Heinroth 1822, 104.)

Viisi vuotta Heinrothin teoksen jälkeen virolais-saksalainen biologi ja lääkäri Karl Ernst von Baer kuvasi Pietarin tiedeakatemialle osoittamassa kirjeessään ”De ovi mammalium et hominis genesi” tarkemmin sukupuolten polaarisuutta. Baer viittasi ”biologisiin faktoihin”, jotka tiede oli löytänyt.

Mieheissä mieli on hallitseva – naisessa tunteet. Edellinen saa mielihyvää ajatusten tuottamisesta, jälkimmäinen tunteiden mentaaliseen vastaanottamisesta. Miehen pyrkimykset suuntautuvat ulospäin kohti laajempaa sfääriä; nainen huolehtii perheen kapeammasta piiristä. Miehen tarkoitus on luova; naisen olemus on säilyttävä ja suojeleva. Tieto ja ideat ohjaavat miehen tahtoa; naisen toimissa mielipiteet ovat voitolla ajatteluun verrattuna ja ohjaavat häntä vähemmän tietoiseen käytökseen. (Baer 1956 [1827], 513.)

Saksalainen lääkäri Johann Jakob Sachs kehitti vuonna 1830 ilmestyneessä teoksessaan *Ärztliches Gemälde des weiblichen Lebens im gesunden und krankhaften Zustände aus physiologischem, intellektuellem und moralischem Standpunkt* kyseistä tieteellistä analyysia eteenpäin. Sachs pyrki selittämään, miten sukupuolten fyysinen täydentävyys johti niiden toinen toisiaan täydentäviin sosiaalisiin rooleihin:

Miehen ruumis ilmaisee positiivista voimakkuutta terävöittäen miehen ymmärrystä ja riippumattomuutta sekä varustaa miehet elämään Valtiossa, taiteissa ja tieteissä. Naisen ruumis ilmaisee naisellista pehmeyttä ja tunnetta. Tilava lantio määrää naiset äitiyteen. Heikot ja pehmeät ruumiinjäsenet sekä hauras iho ovat todisteita naisen kapeammasta aktiivisuuden alueesta, koti-ihmisyydestä ja rauhanomaisesta perhe-elämästä. (Sachs 1830, 25, 47.)

Ranskalainen filosofi, sosiologian ja positivismin isä Auguste Comte (1798–1857) piti biologisten sukupuolten fysiologiaa suhteita kiinteään sosiaalisen järjestyksen perustana. Comten mukaan perheen vahvuus perustui naisen luonnolliselle alistamiselle miehen vallan alaiseksi. Teoksessaan *Cours de philosophie positive* Comte toisti 1700- ja 1800-luvuilla yleistyneitä ääniä, joiden mukaan naisten soveliaassa sosiaalisessa roolissa oli kyse biologiasta eikä politiikasta.

Biologian selkeä filosofia, erityisesti [frenologi] Gallin tärkeät teoriat alkavat tarjota tieteellistä ratkaisua paljon vaadittuun sukupuolten tasa-arvoon. Anatomian ja fysiologian tutkimukset osoittavat, että radikaalit erot, jotka ovat samalla kertaa fyysisiä ja moraalisia, [--] erottavat perustavasti yhden [biologisen sukupuolen] toisesta. (Comte 1839, 569–570.)

John Stuart Millin moraaliset argumentit sukupuolten tasa-arvon puolesta eivät saaneet Comtea kääntämään päätään. Comte pitäytyi kannassa, jonka mukaan biologia oli täysin kiistatta ”perustanut biologisten sukupuolten hierarkian”. Comte myös uskoi, että alistetussa asemassa olleet miehet tulivat ennen pitkää vapautumaan, koska ”hallitsevien ja hallittujen sosiaalisten luokkien välillä ei ollut elimellistä eroa”. Sen sijaan naisten alistaminen tuli ”jatkumaan ikuisesti”, sillä se perustui Comten mukaan naisten ”luonnolliselle alemmuudelle”. (Comte 1899 [1843], 231, 256.)

Saksalainen antropologi Karl Ludwig Michelet juurrutti vuonna 1840 ilmestyneessä teoksessaan *Anthropologie und Psychologie* lisää sukupuolten erillisiä sosiaalisia rooleja. Michelet teki yhteenvedon sukupuolten erilaisista psykologisista taipumuksista. Psykologisten taipumustensa vuoksi nainen ja mies soveltuivat tietyille toinen toisensa poissulkeville sosiaalisille areenoille:

a. Nainen viettää tunteellisempaa elämää. [--] Perheen piirin sisäinen järjestys kuluttaa kokonaan naisen moraalisen merkityksen. [--] Nainen hylkää itsensä hetken vaikutelmiin ja elää luonnosta erottamattoman ykseyden nautinnossa. Nainen on lain synnynnäinen vihollinen [--].

b. Mies vastakohtaisesti vahvistuu vain sen kautta, mitä hän saavuttaa kokonaisuuden osana; ja arvioi itseään ja muita vain tämän mukaan. Hänen tehokkuutensa alue on Valtio, koska se perustuu laeille ja yleisille periaatteille. [--] Ajattelu, yleisen hyvinvoinnin tuottaminen kuuluu vain miehelle. Taiteissa, tieteessä ja politiikassa vain mies on uusien trendien uranuurtaja ja luo uusia muotoja. (Mt. 126.)

Naista ei määritelty ainoastaan miehen vastakohtaksi, vaan myös miehen fyysiseksi ja psykologiseksi täydennykseksi, jolla lisäksi oli omat rajoitetut yhteiskunnalliset roolinsa. Kokonaisvaltaisen sukupuolieron tuottamista kartoitettaessa kiinnitetään vielä lisähuomiota naisen luurankoa koskeneisiin 1700- ja 1800-lukujen käsityksiin (ks. kappale 3.2, toinen osa). Kaksimuotoinen sukupuoliero usein pakotettiin luurankoon eri luustojäyhdistelemällä.

Mitä kappaleesta 3.2 saatiin tutkimustulokseksi? Ranskan vallankumous kiihdytti sukupuolierojen tunnistamista ja tuottamista. Taistelu naisten oikeuksia kannattaneiden ja niitä vastustaneiden välillä johti ihmisruumiin uudelleen kokoamiseen. Luonnontieteen vallankumous ja yksittäiset tieteelliset keksinnöt eivät sellaisenaan johtaneet kahden sukupuolen malliin. Mallin taustalla vaikuttivat myös 1700-luvun kulttuuriset ja poliittiset muutokset. Miehet ja naiset olivat yhdessä taistelleet vallankumouksen ihanteiden puolesta. Naisten sosiaalisesta roolista tuli keskeinen väitely aihe.

Asiantuntijat ja maallikot puolustivat näkemystä, jonka mukaan naiset eivät kyenneet toimimaan autonomisesti perheessä ja yhteiskunnassa. Väitteiden tueksi he etsivät uusia biologisia erotteluita. Sukupuolten kokonaisvaltaiset erot olivatkin ennen kaikkea seurausta epätasa-arvolle etsitystä ontologisesta evidenssistä (vaikka feministitkin rakensivat biologista sukupuolieroa). Sukupuolille pyrittiin osoittamaan ehdottoman erilliset ja vastakkaiset sosiaaliset roolit.

Tiedemiesten tavoitteena oli todistaa sukupuolieron kattavan koko ruumiin. He analysoivat kaikki ruumiinosat ja elimet. Moreaun kirjan otsikko oli osuva: ”Onko sukupuolten välillä eroa

sukupuolielimistä riippumatta?” Roussel arvosteli kollegojaan siitä, että nämä yhä pitivät naista sukuelimiä lukuun ottamatta samanlaisena kuin miestä. Hänen mukaansa sukupuolen olemus ei rajoittunut yhteen elimeen, vaan kaikkiin ruumiinosiin. Myös naisen sisäelimet olivat erilaisia ja määräisivät tämän erilliset roolit. Sensitiivisyys sulki naisen korkeamman ajattelun ulkopuolelle.

Tiedemiehet ja lääkärit etsivät myös luurangosta todisteita naisen älyllisestä alemmuudesta. Naisen kalloa pidettiin miehen kalloa pienempänä. Samoin naisen aivojen katsottiin koostuvan pienemmästä massasta. Näiden syiden vuoksi naiset tulkittiin vähemmän älykkäiksi kuin miehet. Vaikka Hippel esitti älykkyserojen johtuvan naisten puutteellisesta koulutuksesta ja Soemmering piti naisten kalloja miesten kalloja suhteellisesti suurempina, tiedemiehet pitivät älykkyyttä synnynnäisenä sekä koulutuksesta ja suhteellisesta kallon koosta riippumattomana kysymyksenä.

Naisten tehtäville pyrittiin löytämään lisätodisteita ruumiista. Ackermann painotti naisen heikkoutta ja passiivisuutta: ”Naissukupuoli viettää suurimmaksi osaksi paikallaanpysyvää elämäntyyliä eikä työllistä itseään velvollisuuksilla, jotka vaativat kestäväää fyysistä voimaa ja lihasten voimakkuutta.” Myös Cabanis viittasi naisen heikompaan ja hauraampaan rakenteeseen tämän ”passiivisen luonnon” osoituksena. Lisäksi lantion laajuutta pidettiin osoituksena naisen mielihyväsuuntautuneisuudesta. Lantion oletettiin estävän naisen suuremman aktiivisuuden.

Sukupuolierojen etsiminen ei pysähtynyt fyysiseen kehoon. Myös sielu yhdistettiin samaan päämäärään. Stahl kirjoitti sielun olevan ruumiista erottamaton, vastuussa liikkeistä ja elämästä fyysisessä kehossa. Haller taas halusi todistaa sielun pysyvän ruumiissa myös kuoleman jälkeen. Hänen mukaansa oli helppoa osoittaa yhteys fyysisen ja transsendentaalisen maailman välillä, koska liikkeitä voitiin aiheuttaa myös kuolleilla ihmisillä. La Mettrien kohdalla tämä tarkoitti, ettei Jumala ollut antanut ihmisille moraalialia, vaan sen alkuperä oli konkreettisesti ihmiskehossa.

Kun nainen oli määritelty sensitiiviseksi ja mies fyysiseksi, myös moraalit luokiteltiin pian samalla tavalla. Rousselin mielestä naisen sensitiivisyys ohitti miehen sensitiivisyyden. Sarthe taas kirjoitti: ”[--] [S]ukupuolet [--] ovat erilaisia jokaiselta ruumiin ja sielun suhteeltaan.” Vaikka nainen suljettiin biologiaan samalla kun häntä kasvatettiin moraaliseen sensitiivisyyteen, tälläkin oli taustallaan elimelliset syyt. Anatomian diskurssit loivat naisesta passiivisen ja seksuaalisesti haluttoman olennon. Herkkyyys ja sensitiivisyys olivat naisen moraalisen ylemmyyden ehtoja.

1800-luvun fysiologia tuki käsitystä naisen mentaalista seksuaalisuudesta ja miehen seksuaalisesta aktiivisuudesta. 1800-luvun frenologit pitivät pikkuaivoja ihmisen seksuaalisten vaistojen lähteenä. Pienemmät pikkuaivot ilmensivät naisen vähempää seksuaaliviettiä. Lääkärit myös ajattelivat yhden sukupuolen mallin mukaisesti naisen kuukautisten ja eläinten kiiman korreloivan keskenään. Mikäli naisella oli seksuaalisia haluja, ne ilmaantuivat kuukautisten aikana. Hyveet ja moraalit erottivat sivistyneen ihmisen elämistä ja alkeellisesta menneisyydestään.

Ylemmästä moraalistaan huolimatta naista pidettiin yhä miestä alempana. Vaikka tiede oli virallisesti hylännyt käsityksen naisesta epätäydellisenä miehenä, uusista havainnoista vedettiin entiset johtopäätökset. Walther viittasi mieheen ihmislajin positiivisena ja alkuperäisenä versiona. Nainen oli miehen kopio, tämän ylösalaisin käännetty versio. Naiselta puuttuivat alkuperäisen miehen piirteet. Heinroth määritteli naisen miehen vastakohtaksi ja positiivisemmin tämän välttämättömäksi täydennykseksi. Hänen mukaansa sukupuolet edellyttivät toinen toisiaan.

Sachs selitti, miten sukupuolten fyysinen täydentävyys johti niiden täydentäviin sosiaalisiin rooleihin: ”Miehen ruumis ilmaisee positiivista voimakkuutta [--] sekä varustaa miehet elämään Valtiossa, taiteissa ja tieteissä. Tilava lantio määrää naiset äitiyteen.” Comte ajatteli sukupuolten eriarvoisten sosiaalisten suhteiden perustuvan hierarkkiseen biologiaan. Nainen tuli biologisista systä olemaan aina miehen alamainen. Myös Michelet juurrutti sukupuolten erillisiä sosiaalisia rooleja. Mies ja nainen soveltuivat hänen mukaansa vastakkaisille sosiaalisille areenoille.

3.3. Luurangot sukupuolierojen rakentamisen kontekstina

Kappaleessa 3.3 tutkin sukupuolierojen rakentamista luurankoja koskevassa anatomisessa tiedossa, naisten ja miesten luurankojen vertailua, luurankoihin liitettyjen sukupuolierojen merkityksiä sekä käsitystä niiden laajuudesta koko ihmiskehossa. Lisäksi selvitän anatomian kulttuurisesti ehdollistuneita tulkintoja naisten ja miesten kehoista sekä pohdin luurankojen eri osien yhdistelyn merkitystä sukupuolierojen tuottamisessa. Tutkin mainittuja asioita selvittääkseni, millaisin strategioin luurankojen eroja rakennettiin osana edellisessä kappaleessa tarkasteltua laajempaa sukupuolierojen tuottamista.⁶⁵ Erojen rakentaminen yleisesti sekä luuston osalta liittyvät kahden sukupuolen mallin läpilyöntiin.

Valistus toi mukanaan entistä syvemmän ja perusteellisemmän ruumiiden representaatioiden muutoksen. Yhden sukupuolen malli ei korvautunut kahden sukupuolen mallilla, mutta jälkimmäinen kylläkin selvästi ohitti merkitykseltään edellisen. Vaikka miestä ja naista oli tarkoitus tarkastella erillisinä olemuksina ja itsenäisinä biologisina täydellisyyksinä, sukupuoliero järjestäytyi vielä käytännössä vanhojen hierarkioiden mukaan. 1500- ja 1600-luvuilla sukupuolierot olivat rajoittuneet ruumiin ulkoisiin muotoihin, luuston osiin ja sukupuolielimiin. 1700-luvulla erojen tarkastelu laajeni yhä yksityiskohtaisempiin seikkoihin ruumiin sisäpuolella. Vesaliuksen 1540-luvulla kuvaama luuranko luokitui yleisesti ”ihmisluurangoksi”. Mitä tahansa sukupuoli-eroja ruumiin pinnalla esiintyikin, ne eivät ulottuneet luurankoon asti.

Luurangoa pidettiin 1700-luvulla kokonaisvaltaisimpana ja syvimpanä ihmisruumiin aspektina. Mikäli sukupuolierot lävistivät koko kehon, ihmisen seksuaalisuus ei ollut seurausta tämän vitaalisen lämmön eri asteista kuten antiikissa ajateltiin. Toisaalta seksuaalisuus ei myöskään juontanut yksinkertaisesti ”neutraaliin ihmiskehoon” liitetystä lisääntymiselimistä kuten Vesalius ajatteli. Luurangosta löydetyt sukupuolierot johtivat ajatukseen, jonka mukaan ne olivat yhtä totaalisesti läsnä muuallakin kehossa – lihaksissa, elimissä ja suonissa. Vastaavasti hermosto osoitti yhä uudella tiedon kentällä ruumiin olevan sisäisesti johdonmukaisten merkkien kenttä. Esimerkiksi naisten myötuntoisuutta pidettiin osoituksena ”naisellisista hermosäikeistä”. (Mullan 1984, 141.)

Ensimmäiset naisluurankojen piirustukset olivat osa edellä käsiteltyä sukupuolierojen tutkimusta. Suurin osa naisluurankojen piirustuksista ilmaantui vuosien 1730–1790 välillä. Anatomi Bernard Albinus (1749 [1747]) kuvasi teoksensa *Table of the Skeleton and Muscles of the Human Body* luvussa ”An Account of the Work” materialistisen anatomian lähtökohtia. Anatomit suunta-sivat Albinuksen mukaan katseensa luurankoon ”kovimpana ihmiskehon osana”. Tavoite oli luoda ruumiin ”pohjapiirros” ja antaa suunta siihen kiinnittyneille lihaksille ja muille kehon osille.

⁶⁵ Ymmärrykseni luurankojen merkityksestä osana sukupuolierojen rakentamista perustuu Londa Schiebingerin (1989) teoksen *The Mind Has No Sex?* lukuun ”More Than Skin Deep: Scientific Search for Sexual Difference” (mt. 189–213).

Albinus piirsi vuonna 1734 ihmisluurangosta kuvan, joka palveli yli 75 vuotta anatomisen kuvittamisen mallina. Työ oli tarkkaa ja sen viimeistelyyn kului kolme kuukautta. Albinus esitti luurangon kolmesta perspektiivistä – edestä, sivulta ja takaa. ”Ei vapaalla kädellä, kuten on tavanmukaista, vaan oikean mitan mukaan”. Kun luurangon lihakset ja lisääntymiselimet peitettiin, osoittautui että Albinus oli piirtänyt luurankonsa käyttämällä mallina miehen ruumiista. Tuotetaan täydellimmästä mahdollisesta ihmisluurangon piirroksen, Albinus muistutti luomiskertomuksen tyyllisesti: ”Meiltä puuttuu enää naisluuranko.” (Choulant 1993 [1852], 277.)

Albinuksella oli hyvä syy moittia aikansa naisen anatomiaa koskevan tutkimuksen puutteita. Vesaliuksen ja Bidloon ihmisluurangon kuvaukset olivat koskeneet käytännössä miehen luurankoa. Ennen 1700-lukua oli olemassa vain yksi ylimalkainen kuvaus naisluurangosta. Tämä oli Gaspard Bauhinin kuvaus teoksen *Theatrum anatomicum* vuonna 1605 ilmestyneessä laitoksessa (Bauhin 1605 [1592], 247, maal. 4). Luuranko painettiin uudelleen myös Helkiah Crooken *Mikrocosmographiaan* (1615) sekä Ambroise Parén teosten englanninkieliseen laitokseen. Tämän jälkeen naisluuranko hävisi näkyvistä eikä aihe ollut laajemmin esillä ennen 1700-lukua. (Schiebinger 1989, 191, 193, 313n12.)

60 vuoden sisällä Albinuksen vetoomuksesta naisluurangon tutkimiseksi anatomian teokset täytyivät yksityiskohtaisista naisluurankojen piirustuksista. Näihin lukeutuivat muun muassa William Cheseldenin (1733), Pierre Tarinin (1753), Marie Thiroux de’Arconwillen (1759) ja Samuel Thomas von Soemmerringin (1796) piirroksiset. Vaikka kukin piirroksista pyrki täsmällisesti esittämään naisluurankoa, ne myös poikkesivat toisistaan varsin paljon.

Skottilaisen anatomian Alexander Monron teokseen *The Anatomy of the Humane Bones* (1726) sisältyi eräs varhainen kuvaus naisen luustosta. Tästä huolimatta Monro piti naisen tutkimista toissijaisena asiana. Aristoteleen ja yhden sukupuolen mallin käsitysten mukaisesti nainen oli Monron mukaan epätäydellinen ja poikkeava: ”Naisten luut ovat usein epätäydellisiä ja aina erilaisia täydellisen miehen luuhin verrattuna.” Naisen luustolla oli hänen mukaansa kolme syytä. Ensinnäkin heikon ruumiinrakenteen vuoksi naisten luut olivat heidän pituuteensa nähden pienempiä kuin miesten luut. Toiseksi, paikallaanoloon keskittyneen elämän johdosta naisten solisluut eivät olleet yhtä kaarevia kuin miesten luut. Naisten vaatteet olivat myös usein käsivarsien tiellä, jolloin heidän käntensä eivät päässeet ojentautumaan eteenpäin. Kolmanneksi, lisääntymistoimintoihin soveliaan ruumiinrakenteen vuoksi naisten lantio oli miesten lantiota suurempi ja vahvempi. Naisten lantion laajuus johtui siitä, että sen sisällä oli pystyttävä kasvattamaan haurasta sikiötä. (Mt. 341, liite.)

Monro loi neljä sivua pitkässä liitteessä yhden varhaisimmista naisen luuston kuvauksista. Toisaalta Monro ei liittänyt tekstiin kuvituksia, koska hän piti niitä harhaanjohtavina. Todellinen anatomi tutki Monron mielestä ”oikean elämän anatomiaa”. James Drake (1707) ja William Cheselden (1733) vastasivat ensimmäisistä kokonaisen naisluurangon piirustuksista. Kummankaan kuvituksiin ei tosin sisällynyt luurankoa kuvannutta tekstiä eikä huomioita naisen erillisistä piirteistä. Englantilainen anatomi James Drake esitti teoksessaan *Anthropologia Nova* naisluurangon piirustuksen. Drake ei varsinaisesti vertaillut nais- ja miesluurankoja, vaan kuvasi vain kaksi erillistä luurankoa: miehen luurankoa etupuolelta ja naisen luurankoa takapuolelta. Vaikka Drake huomautti naisen lantion olevan laajemman kuin miehen lantion, hän kuvasi miehen ja naisen luustot androsentrisestä näkökulmasta. Mies ja nainen edustivat kummatkin universaalia ihmistä. Luurangot oli abstrahoitu irrallaan sukupuolisista erityispiirteistään. (Drake 1707, maal. 21 ja 22.)

William Cheseldenin *The Anatomy of the Human Body* korvasi Draken teoksen suosituimpana tekstikirjana vuonna 1713, vaikka Cheselden ehti esittää oman naisluurangan piirroksensa vasta vuonna 1733. Naisluuranko esiintyi ensi kertaa Cheseldenin teoksessa *Osteographia, or the Anatomy of the Bones*. Maalaus oli luotu selvästi enemmän taiteellisten kuin anatomisten kriteerien perusteella. Cheselden kertoi piirtäneensä naisluurangan ”samassa suhteessa kuin Medicin Venuksen”. Tämän jälkeen hän piti luomaansa luurankoa ”kaiken naiskauneuden ja naisellisen pehmyyden standardina”. Cheselden piirsi miesluurangan samassa suhteessa ja samalla asenteella kuin Belvederen Apollon. (Cheselden 1733, kuvat 34 ja 35.) Draken tavoin Cheselden ei ollut kiinnostunut erillisestä naisanomiasta. Hän ei tehnyt vertailevaa tutkimusta miehen ja naisen luurangoista eikä perustellut kiinnostustaan kahta luustoa kohtaan.⁶⁶

Teksti ja kuva kohtasivat toisensa naisluurangan piirustusten yhteydessä vasta vuonna 1759. Alexander Monron ja Jean-J. Suen nimissä julkaistuun teokseen *Traité d'ostéologie* sisältynyt piirros (Monro & Sue 1759, maal. 4) hallitsi lääkärin ymmärrystä naisluurangosta yli 50 vuotta. Jardin du Roi-instituutissa opiskellut Marie Thiroux d'Arconville käänsi Monron *Anatomian* ranskaksi ja vastasi myös teoksen naisluurangan piirustuksesta ja muista kuvituksista. Kyseinen naisluuranko oli samalla harvoja naispuolisen anatomian piirtämiä luurankoja. Schiebinger kutsuu Thiroux d'Arconvillen luurankoa osuvasti ”aikansa seksistisimmäksi naisluurangan kuvaukseksi”. (Schiebinger 1989, 195–196.)

Korkeasta sosiaalisesta statuksesta nauttanut Thiroux d'Arconville varjeli tarkasti henkilöllisyytään. Hän julkaisi teoksensa Ranskan kuninkaallisen akatemian (*Académie Royale de Chirurgie*) kirurgian professori Jean-J. Suen suojeluksessa. Marie liioitteli lähes karikatyyrisesti naisen ruumiinosia, jotka olivat olleet poliittisen väittelyn kohteina: kalloa älykkyyden merkinä ja lantiota naisellisuuden osoituksena. Thiroux d'Arconville piti naisen kalloa virheellisesti pienempänä suhteessa muuhun kehoon kuin miehen kalloa. Hän myös kiinnitti huomiota lantion syvyyteen liioittelemalla naisen kylkiluiden kapeutta. Kuvatekstissä Marie painotti, että naisen rinta oli kapeampi, selkäranka kurvikkaampi ja lantio isompi kuin miehellä. (Monro & Sue 1759, maal. 4, kuvateksti.)⁶⁷

Vuoden 1765 ranskalaiseen *Ensyklopediaan* (*Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*) sisältyi Louis de Jaucourtin kirjoittama artikkeli luurangosta. Puolet Jaucourtin artikkelista ”Squelette” koostui naisen ja miehen luurankoja koskevasta vertailevasta tutkimuksesta. Naisten ja miesten kalloa, selkärankaa, solisluuta, rintalastaa, häntäluuta ja lantio-

⁶⁶ Vuoden 1733 jälkeen Cheselden ei liittänyt yhteenkään lääketieteen opiskelijoille suunnattuun teokseensa naisluurangan kuvia. Tämä huomio koski sekä teoksia *The Anatomy of the Human Body* että *Engravings of the Human Bones*. Cheselden ei kommentoinut *The Anatomy* -teoksessa sukupuolieroja edes lantion kohdalla. (Cheselden 1726 [1713], 29.) Myöskään aikalaiset eivät pitäneet Cheseldenin naisluurangan piirustuksia merkittävänä. Esimerkiksi John Douglas luonnehti teoksessaan *Animadversions* Cheseldenin *Osteografiaa* ”kiinnostavan tarpeettomaksi” työksi. Hän ihmetteli, miksi Cheselden oli vaivautunut sisällyttämään teokseensa kuvaukset sekä miehen että naisen luurangoista. (Douglas 1735, 37.) Cheseldenin välinpitämättömyys naisen luustoa kohtaan selittyi luultavasti sillä, ettei hän pitänyt naisen pienemmän koon ja fyysisen voiman selittäjänä luurankoa, vaan kuukautisista aiheutunutta yleistä heikkoutta (Cheselden 1726 [1713], 266).

⁶⁷ Thiroux d'Arconville kuvasi naisen kylkiluut äärimmäisen kapeiksi, jonka vuoksi lantio näytti hänen piirroksessaan poikkeuksellisen leveältä. Marien tarkoituksena oli joko painottaa naisen kapeita kylkiluita ja laajoja lanteita feminiinisyyden merkinä tai sitten hän oli valinnut mallikseen naisen, joka oli pitänyt koko elämänsä ajan korsettia. Mikäli kyse oli viimeksi mainitusta tapauksesta, kuvitus ei ehkä ollut muotoutunut tarkoituksella kulttuuristen odotusten mukaiseksi, vaan naisen keho oli painautunut kyseiseen muotoonsa ajan kuluessa (jo vuonna 1741 ranskalainen anatomi J. -B. Winslow oli varoittanut korsetin säännöllisen käytön painavan naisen kylkiluut kasaan). (Schiebinger 1989, 198.)

luuta koski tutkimuksen mukaan kokonaisvaltainen sukupuoliero. Nämä erot myös todistivat sen, että ”naisen kohtalona on saada lapsia ja kasvattaa niitä”. (Jaucourt 1765, vol. 15, 482–483.)

Saksalainen anatomi Samuel Thomas von Soemmerring oli tyytymätön Thiroux d’Arconvillen naisluurankoon, jonka vuoksi hän valmisti siitä kilpailevan version teokseensa *Tabula sceleti feminini juncta descriptione* (1796). Vaikka Thiroux d’Arconvillen työ tunnettiin Saksassa, kommentaattorit ylistivät Soemmerringin luurankoa siitä, että se täytti aukon, joka oli pitkään ollut anatomiassa. Naisluurangon viimeistely vei tekijältään vuosia. Valmistuttuaan Soemmerring arvioi luomustaan niin ”täydelliseksi ja täsmälliseksi”, että se merkitsi ihanteellista kumppania Albinuksen miesluurangolle. Soemmerring käytti luurangon mallina 22-vuotiaan mainzilaisnaisen luurankoa. Nainen oli eläessään todistanut feminiinisyytensä synnyttämällä lapsen. Soemmerring lisäsi luurankoon georgialaisen naisen kallon Johann Friedrich Blumenbachin kokoelmasta, sillä hän ei ollut tyytyväinen naisen päähän. Mittasuhteiden, ryhdin ja kehon ääriviivojen osalta Soemmerring vertasi luurankoaan klassisiin veistoksiin – Venus de Mediciin ja Dresdenin Venukseen. Soemmerringin tarkoituksena ei ollut kuvata yksittäistä naisyksilöä, vaan ”kaikkein kauneinta naista, jonka saattoi kuvitella olevan olemassa varustettuna huolellisesti havaituilla yksityiskohdilla, jotka koskivat naisen koko luuston seksuaalista luonnetta”. (Choulant 1993 [1852], 306–307.)

Thiroux d’Arconvillesta poiketen, Soemmerring piti naisen kalloa suhteessa tämän muuhun kehoon isompana kuin miehen kalloa. Soemmerring myös esitti naisen kylkiluut pienemmiksi kuin lantioluut, mutta ei merkittävästi.⁶⁸ Ylilyönneistään huolimatta Thiroux d’Arconvillen luuranko säilytti asemansa suosituimpana naisluurankona, etenkin Englannissa. Soemmerringin luurankoa kritisoitiin epätarkoista mittasuhteista. Skottilainen lääkäri John Barclay perusteli asiaa teoksessa *The Anatomy of the Bones of the Human Body* seuraavasti: ”Vaikka se on viehättävämpi ja elegantimpi, ja vaikka korkea-arvoiset mallintamisessa, leikkaamisessa ja maalaamisessa ansioituneet miehet ovat laatineet sen, se ei millään tavalla ilmennä [tärkeintä] vertausta, johon se on tarkoitettu.” Tärkein vertaus koski tietenkin kaksimuotoista sukupuoliero. Barclay kritisoi Soemmerringia myös kylki- ja lantioluiden epätasällisesta kuvauksesta. Barclay puolusti kantaansa sillä, että naisen kylkiluiden kehys oli pienempi kuin Soemmerring oli esittänyt. Naisten rajoittunut elämäntyyli edellytti heidän hengittävän vain hennosti. (Barclay 1829, maal. 32, kuvateksti.)

Luonnon eksaktin kuvaamisen ohella anatomit esittivät luurangot kauniin ja universaalin kriteerien mukaan. Esimerkiksi Bernard Albinus kuvasi kattavasti ”täydellisen miehen” (*Homo perfectus*) piirteitä. (Choulant 1993 [1852], 277.) Ihmisruumiin representaatiot olivat 1700-luvulla vahvasti kulttuuristen arvojen ja intohimojen lataamia. Luurankojen kuvitukset tuottivat ja uusinsivat etenkin aikansa maskuliinisuuden ja feminiinisyyden ideaaleja. Tämä tapahtui osittain jo mallien valinnan kautta. Miesruumiin keskimääräisiä ulottuvuuksia etsiessään Albinus kertoi keränneensä materiaalia ”kehoista toinen toisensa jälkeen”. Vaikka Albinuksen piirroksen tarkoituksena oli edustaa miehen oikeita mittasuhteita, hän hankki kokoelmiinsa ainoastaan henkilökohtaista makuaan miellyttäneitä luurankoja. Albinus valitsi piirroksensa malliksi yhden täydellisen luurangon, jolle hän määrittä tarkat kriteerit:

⁶⁸ Kuten eräs Soemmerringin oppilaista huomautti, naisten lantioluiden leveyttä ei tullut ylikorostaa. Ne näyttivät leveämmiltä kuin miesten luut siksi, että naisten ylävartalo oli alavartaloa kapeampi. Sukupuolten vertailu sai naisen lantion näyttämään siltä kuin lantioluut työntyisivät ulospäin molemmilta sivuilta. (Schiebinger 1989, 200.)

Koska luurangot eivät eroa toisistaan vain iän, sukupuolen, ryhdin ja luiden täydellisyyden suhteen, vaan yhtä hyvin myös voiman, kauneuden ja kokonaisuuden kannalta, valitsin yhden luurangon, joka osoittaa merkkejä sekä voimasta että notkeudesta: se on kokonaisuudessaan hienostunut, mutta ei samanaikaisesti liian hieno; se ei näytä nuorukaiselta eikä osoita feminiinistä pyöreyttä ja hoikkuutta eikä toisaalta myöskään karkeata kovuuutta ja kompelyyttä (Albinus 1749 [1747]), ”An Account of the Work”).

Albinus sovitti miesluurankoaan sekä oman aikansa ideaaleihin että klassisiin muotoihin. Hendrik Punt onkin huomauttanut, että Albinuksen luurangon jalat olivat varsin pitkät suhteessa muuhun kehoon (Punt 1977, 325). Albinus ei valinnut pitkäjalkaista luurankoa välttämättä siksi, että miehillä oli keskimäärin pitkät jalat. Pikemminkin Albinus pyrki yhdenmukaisuuteen Dürerin vuoden 1504 maalauksen ”Ihmisen syntiinlankeemus” ja sen Aatamia koskevan kuvauksen kanssa. Lisäksi Albinus piti itseään miehen täydellisenä mittana. Hän määritteli luurangon ideaalipituudeksi 167 senttimetriä, joka oli täsmälleen sama kuin hänen oma pituutensa. (Punt 1983, 13.)

Vaikka Albinuksen maine perustui hänen ansioihinsa kuvailevana anatomina, hän uhraisi käytännössä joka askeleella tutkimuksensa objektiivisuuden omille ideaalleilleen. Jopa piirroksessa, jossa luurangon tarkat mittaukset oli siirretty paperille, Albinus väitti luonnon elävän hänen ideaaliensa mukaisesti. Albinus poisti tarkat anatomiset yksityiskohdat kuten esimerkiksi pienten valtimoiden ja suonien läheiset halkiot, koska ne olivat vaarassa tuhota hänen piirroksensa symmetrian. (Mt. 17–18.)

Ackermannin sukupuolieroja käsittelevän kirjan esipuheessa Soemmerringin oppilas Joseph Wenzel argumentoi tiukan fysiologisen sukupuolierottelun olevan mahdotonta, sillä mies- ja naisyksilöiden välillä esiintyi suurta variaatiota. Wenzel painotti yksilöllisen variaation olevan yhtä tärkeää kuin ryhmävariaation: ”Voidaan löytää miehen ruumiita, joilla on feminiininen rakenne aivan kuten voidaan löytää naisen ruumiita, joilla on maskuliininen rakenne.” Wenzelin mukaan myös miehiltä löytyi ”femiinisen tyyppin” kalloja, aivoja ja rintaluita. (Ackermann 1788, 5.) Lääkäri Johann von Döllinger väitti tiettyjen miehen sukupuolielinten osien kuten eturauhasen olevan feminiinisiä ja naisen joidenkin sukuelinten osien kuten kohdun olevan maskuliinisia. Feminiinisyys oli naisten hallitseva piirre ja maskuliinisuus miesten hallitseva piirre. Miehen elinten maskuliinisuus sijaitsi näiden kiveksissä ja naisen elinten feminiinisyys näiden munasarjoissa. (Döllinger 1956, 42.)

Wenzelin ja Döllingerin huomiot sukupuolierojen epäselvyyksistä olivat silti poikkeuksellisia. Useimmat anatomit etsivät sukupuolten eroja enemmän korostaakseen kuin vähätelläkseen niiden vastakohtaisuutta. Vaikka Wenzel oli tunnistanut seksuaalisen tyyppittelyn epäselvyyksiä, hän joka tapauksessa loi feminiinisyudesta universaalin standardin, joka ylitti kaiken seksuaalisen epäselvyyden: ”Olen aina havainnut kauneimman ja naisellisimman naisruumiin olevan kaikilta osiltaan sellainen, että siinä lantio on suurin suhteessa muuhun kehoon.” (Ackermann 1788, 5–7.) Valitessaan kuvituksilleen malleja anatomit tuottivat ja uusinsivat uskomusta, jonka mukaan potentiaalinen äiti oli naisellisin nainen (Schiebinger 1989, 203). Lapsen synnyttänyt äiti sen sijaan oli jo täydellisellä varmuudella osoittanut seksuaalisen kypsyytensä.

Ideaalien ja universaalien muotojen ensisijaisuus koski myös Soemmerringia. Omien sanojensa mukaan hän pyrki ”niin lähelle luontoa kuin mahdollista”. Tästä huolimatta Soemmerring noudatti Albinuksen tavoin tutkimusmateriaalinsa valikointia. Luonnon variaatiota tutkineet

lääkärit etsivät hänen mukaansa ”täydellisintä ja sen vuoksi kauneinta yksilöä”. (Choulant 1993 [1852], 302.) Tavoite näkyi Soemmerringin pyrkimyksessä luoda ”täydellisestä naisesta” (*Femina perfecta*) Albinuksen täydellisen miehen (*Homo perfectus*) kumppani. Kauneuden ideaalit olivat tärkeitä, sillä ilman niitä anatomi ei kyennyt jäljittämään tapauksia, jotka poikkesivat täydellisyyden normista. Soemmerring valitsi naisluurangon malleja muun muassa seuraavin perustein:

Ennen kaikkea olin innokas vastaanottamaan naisruumiin, joka ei ollut huomattava vain nuorelta iältään ja soveltuvuudeltaan lisääntymiseen, vaan myös raajojen kauneuden ja harmonian osalta. Kyse oli sellaisista raajoista, joiden avulla antiikin edustajat usein luonnehtivat Venusta. (Soemmerring 1796, maal. 1, kuvateksti.)

Anatomit seurasivat naisruumiin kuvituksillaan niiden maalareiden esimerkkiä, jotka ”piirsivät somat kasvot, ja mikäli niissä oli sattumalta jokin vika, he korjasivat sen kuvassa” (Albinus 1749 [1747], ”An Account of the Work”). Schiebingerin mukaan luurankojen rakentelussa todella kirjaimellisesti poimittiin ja valittiin osia, jotka sopivat biologisen sukupuolen vastakohtaisuuden ja täydentävyyden kulttuurisiin ideaaleihin: ”1700-luvun anatomit ’korjasivat’ luontoa esiinnoitettujen maskuliinisuuden ja feminiinisuuden ideaalien mukaisesti.” (Schiebinger 1989, 203.)

1800-luvulla luurankojen yhdistely eteni entistäkin pidemmälle. Skottilainen lääkäri John Barclay esitteli vuonna 1829 omat luurankoyhdistelmänsä teoksessa *The Anatomy of the Bones*. Hän asetti vertailua varten vierekkäin eurooppalaisen taiteen hienoimmat kuvitukset. Miestä esittävässä kuvassa esiintyi Albinuksen miesluuranko taustallaan George Stubbsin näkemys hevosen luustosta ja naista esittävässä kuvauksessa oli Thiroux d’Arconvillen naisluuranko vierellään strutsin luuranko. Barclayn mukaan hevosen luuranko alleviivasi miehen luurangon kohokohtia. Hevonen oli voimiltaan ja notkeudeltaan ylivoimainen olento. Muuhun kehoon verrattuna valtavan strutsin lantion ja pitkän kaulan tarkoitus sen sijaan oli suunnata katse analogiaan naisluurangon kanssa. (Barclay 1829, maal. 1 ja 4.) Kaula ja lantio ilmensivät sukupuolten vastakkaisuutta ja naisen erilaista seksuaalisuutta. Kapea kaula viittasi naisen seksuaaliseen pidättyvyyteen. Vastaava idea näkyi myös 1800-luvun frenologiassa, jossa naisen pitkää ja ohutta kaulaa pidettiin osoituksena tämän vähemmästä ”lemmekkyudesta” (ks. Fowler 1853 [1840], 60).

Soemmerring hylkäsi d’Arconvillen arvion naisten kallojen suhteellisesti pienemmästä koosta. Hän painotti teoksessaan *Vom Baue des menschlichen Körpers* naisten kallojen olevan miesten kalloja suhteellisesti raskaammat. Naisten kokonaispainoon suhteutettu kallonkoko oli hänen mukaansa 1: 6. Miehillä vastaava luku oli 1: 8–1: 10. (Soemmerring 1800 [1796], vol. 1, 82.) Soemmerringin oppilas Jakob Ackermann päätteli tämän perusteella naisten aivojen olevan miesten aivoja suuremmat.

Naiset viettävät paikallaanpysyvää elämää, jonka vuoksi he eivät kehitä itselleen yhtä suuria luita, lihaksia, verisuonia ja hermoja kuin miehet. Koska aivojen koko suurenee lihaskoon pienentyessä, ei ole yllättävää, että naiset ovat älyllisissä tehtävissä miehiä taitamattomampia. (Ackermann 1788, 146.)

Soemmerringin havainto ei saanut Ackermannia päättelemään, että naisilta löytyisi heidän suhteellista kallonkokoaan vastaavassa määrin älykkyyttä. Päinvastoin: naisten isompi kallo toimi todisteena heidän vähemmästä älykkyydestään. Renessanssin kirjoittajien tavoin Ackermann ei pitänyt älykkyyden selittäjänä ruumiin suurta kokoa ja voimaa, vaan sen rakenteellista hienoutta.

Soemmerringin tulokset olivat vastakkaisia käsityksille, joiden mukaan miehet olivat naisia älykkäämpiä ja luovempia yksilöitä. Jatkossa anatomien olikin arvioitava uudelleen Soemmeringin käsitystä, jonka mukaan naisten kallot olivat suhteellisesti miesten kalloja suurempia. Anatomit eivät halunneet uskoa naisten isojen kallojen sisältävän painavia ja suorituskykyisiä aivoja. Älykkyyden sijasta naisten suuret kallot olivat heidän mukaansa todiste naisten epätäydellisestä kasvusta. Barclay piti 1820-luvulla suhteellisesti laajempaa naisen kalloa merkkinä siitä, että naiset muistuttivat fysiologisesti lapsia, joiden kallot myös olivat muuhun kehoon verrattuna suuria. Anatomit siirsivät 1800-luvulla syrjään miehen ja naisen luurankojen vertailun kiinnittääkseen huomiota aikuisen naisen ja lapsen luurankojen välisiin yhtäläisyyksiin.

Barclay esitti 1800-luvulla kuvauksen miehen, naisen ja lapsen luurankojen muodostamasta ”luurankoperheestä” (Barclay 1829, maal. 32). Vaikka lasten ja sikiöiden anatomisia piirustuksia oli julkaistu jo 1700-luvulla, Barclay oli ensimmäinen anatomi, joka liitti aikuisten ja lasten luurankoja samaan kuvaan. Tarkoitus oli vertailla kolmea luurankotyyppiä. Barclay pyrki osoittamaan, että monet niistä piirteistä, joita Soemmerring oli pitänyt naisille ominaisina, olivatkin ”selvemmin havaittavissa sikiökauden luurangossa” (Barclay 1829, maal. 32, kuvateksti). Yhtäläisen kallonkoon ohella naisilla ja lapsilla oli yleisesti pienemmät luut kuin miehillä. Naisten kylkiluiden kehys, leukaluut ja jalkojen koko muistuttivat Barclayn mukaan enemmän lasten kuin miesten luuston osia.

Mitä kappaleesta 3.3 saatiin tutkimustulokseksi? Luuranko oli 1700-luvun eurooppalaisessa anatomiassa syvin ihmisruumiin aspekti ja perusteellisin sukupuolierojen ulottuvuus. Luurangon eroista seurasi käsitys, jonka mukaan ne lävistivät samalla muutkin kehon osat – lihakset, elimet, suonet ja hermot. Naisluurankojen piirustukset olivat osa sukupuolierojen laajempaa kartoitusta 1700- ja 1800-luvuilla. Niitä tehtiin runsaasti varsinkin vuosien 1730–1790 välillä.

1700-luvun lääkärit ja anatomit käyttivät useampia ruumiita naisen ja miehen luurankoja kuvatessaan. Luurankojen rakentelussa valittiin tyypillisesti osia, jotka sopivat universaalin ihmisyyden sekä maskuliinisuuden ja feminiinisuuden ajankohtaisiin ideoihin. 1700- ja 1800-lukujen poikkeuksellisen vahva kiinnostus luurankojen sukupuolieroja kohtaan ei kertonut puhtaasti tieteellisestä edistyksestä, vaan yhtä hyvin kulttuurista, joka pyrki löytämään kaksimuotoisen sukupuolieron ihmiskehosta.

Thiroux d’Arconvillen luuranko säilytti 1790-luvulla suosituimman naisluurangon aseman varsinkin Englannissa. Kilpailevan version luonut Soemmerring ei ollut onnistunut korostamaan tarpeeksi naisen kapeita kylkiluita ja leveää lantiotia. Thiroux d’Arconville oli myös onnistunut kuvaamaan naisen kallon 1700- ja 1800-lukujen seksistisen ideologian mukaisesti. Naisen kallo oli hyvin pieni suhteessa tämän muuhun vartaloon.

Myös Barclay esitteli sukupuolieroa korostavia luurankoyhdistelmiä 1800-luvulla. Miestä esittävässä kuvassa esiintyi Albinuksen miesluuranko ja Stubbsin näkemys hevosen luustosta. Naista kuvaavassa piirroksessa puolestaan oli d’Arconvillen naisluuranko taustallaan strutsin luuranko. Strutsin kaulan ja lantion tarkoituksena oli suunnata katsojan huomio yhtäläisyyteen naisluurangon kanssa: pitkä kaula ja leveä lantio ilmensivät naisen erilaista seksuaalisuutta ja sukupuolten anatomista vastakohtaa.

Soemmerring luonnehti naisten kalloja miesten kalloja suhteellisesti suuremmiksi. Soemmerringin havainto ei saanut Ackermannia päättämään, että naisilta olisi löytynyt kallon kokoa

vastaavasti älykkyttä. Sen sijaan hän ajatteli ison kallon olleen todiste naisten vähemmästä älykkydestä. Lisäksi Barclay samasti lasten kallot naisten kalloihin: myös lapsilla oli suhteellisesti isommat kallot kuin miehillä.

3.4. Sukupuoliero Rousseauin kasvatustilfilosofian mukaan

Jean-Jacques Rousseau oli ehkä keskeisin kahden sukupuolen mallia rakentanut filosofi 1700-luvun Euroopassa. Seuraavassa tutkin Rousseauin kasvatustilfilosofiaa siitä näkökulmasta, miten se tuotti sukupuolieroa osana valistuksen kahden sukupuolen mallia ja sen politiikkaa. Selvitän kappaleessa 3.4 Rousseauin kasvatustilfilosofisen teoksen *Émile* merkitystä sukupuolieron rakentamisessa, teoksen sukupuolieroa koskevien argumenttien sisältöä sekä Rousseauin käsityksiä sukupuolten hyveistä ja velvollisuuksista. Lisäksi tutkin Rousseauin käsitystä lasten kasvatuksen periaatteista, kasvatuksen ja koulutuksen kytketymisestä yhteiskuntaan ja poliittiseen järjestelmään, Rousseauin käsityksiä sukupuolten eriarvoisen aseman perusteista, naisten ja miesten seksuaalisuudesta ja seksuaalisista suhteista (heteronormatiivisuudesta) sekä sukupuolten erilaisten kasvatustil- ja koulutusargumenttien suhteesta ”luonnolliseksi” esitettyyn sukupuolieroon. Tämän jälkeen arvioin Rousseauin sukupuolikäsitysten normatiivisuutta sekä Rousseauin sukupuolikäsitysten essentialismia ja seksismia. Lopuksi analysoin kriittisesti Rousseauin ideaa sukupuolten tiedollisesta työnjaosta.

Rousseauin tarkasteli biologista sukupuolta vakaana ja sosiaalista sukupuolta konventionaalisenä kategoriana. Sosiaalinen sukupuoli tuli hänen mukaansa järjestää ”luonnollisen” biologisen sukupuolen mukaiseksi. Toisaalta Rousseauin käsitys *sex*-kategorian osoittautui yhtä hyvin muokattavaksi kuin *gender*-kategoria, sillä hänen käsityksensä biologisesta sukupuolesta normitti vahvasti vastakkaisia sukupuolia. Biologiseen sukupuoleen projisoitui sosiaalisesti määrätty käsitys sukupuolten ”luonnollisesta” vastakkaisuudesta. Rousseauin kasvatustil- ja koulutusargumentit liittyivät 1600-luvun loppupuolelta 1700-luvulle ulottuvaan koulutusargumenttien sarjaan. Näissä argumenteissa pyrittiin muokkaamaan ihmisten sosiaalisen sukupuolen piirteitä samalla kun biologinen sukupuoli oletettiin niissä vakaaksi ja muuttumattomaksi. 1600- ja 1700-lukujen koulutusreformit kohdistuivat naisten ja miesten luonteenpiirteisiin, käyttäytymiseen ja älykkyyteen (ks. kappaleet 3.5–3.6) ja sitä kautta pääsääntöisesti sosiaaliseen sukupuoleen.⁶⁹

Vuonna 1762 ensi kertaa ilmestynyt *Émile ou de l'éducation* oli aikansa vaikutusvaltaisimpia ja luetuimpia tekstejä. Rousseau ilmaisi siinä sukupuolieron näkökulman sosiaaliset ja poliittiset seuraamukset. Hän ehdotti sukupuolille erilaista kasvatustil, koulutustil ja yhteiskunnallista roolia. Miehiä tuli kouluttaa rohkeuteen, kohtuullisuuteen, oikeudentajuun ja mielenlujuteen; naisia kärsivällisyyteen, säyseuteen, huumorintajuun ja joustavuuteen. (Rousseau 1981 [1762], 363–375; Tong 1997 [1989], 14–15; vrt. myös Wollstonecraft 1992 [1792], 150.)

Rousseauin mukaan miehen tärkein hyve oli pitää itsestään ja olla ylpeä lahjoistaan. Naisen tärkeimpänä hyveenä filosofi piti vaatimattomuutta. (Caine & Sluga 2003 [2000], 17.) Rationaalisuuden kehittäminen oli tärkeää poikien, mutta ei tyttöjen koulutuksessa. Rousseauin koulutusargumenttia kutsutaan alan kirjallisuudessa ”sukupuolisen kaksimuotoisuuden argumentiksi”

⁶⁹ Myös Locken koulutustil koskeva lähtökohta (vrt. kappale 3.1), jonka mukaan ihmiset olivat syntyjään ”tyhjiä tauluja” (*tabula rasa*) liittyy kappaleissa 3.4–3.6 käsiteltyihin sosiaalisen sukupuolen reformeihin. Kaikki ihmiset kykenivät Locken mielestä kehittämään koulutuksen avulla, koska heidän luonnollisissa kyvyissään ei ollut eroa.

(*argument of sexual dimorphism*). Sen mukaan emotionaalinen nainen on paras täydennys rationaaliselle miehelle ja päinvastoin.⁷⁰

Rousseauun näkemykset *Émilien* ja *Sophien* koulutuksesta olivat läheisesti kytköksissä yhteiskuntaa ja poliittista järjestelmää koskeviin ideoihin. Perhe-elämän järjestys oli kiinteä osa yhteiskunnan järjestystä ja kansalaishyvettä. Émilien koulutus valmisti häntä aviomiehen, kansalaisen ja isän rooleihin. Sophieltä taas edellytettiin nöyryyden ja kotoisten askareiden opettelua, jotta hänestä kasvaisi velvollisuudentuntoinen ja tottelevainen vaimo ja äiti. (Mt. 11–12.)

Rousseauun mukaan naisilla ei ollut varsinaisesti etiikan tajua, koska itsenäinen järjenkäyttö ei ohjannut heidän käyttäytymistään. Samasta syystä julkisen mielipiteen ja miesten tuli ohjata naisia. Rousseauun ideat olivat hyvin vaikutusvaltaisia Ranskassa, Britanniassa ja myös muualla Euroopassa. Rousseauun näkemys naisten sulkemisesta kotiin ja sen luonnollisuudesta sekä moraalialia ja yhteiskunnallista järjestystä edistävästä piirteestä legitimoivat laillisen aselman, jossa naiset olivat aviomiestensä määräysten alaisia.⁷¹

Rousseau piti miestä luonnostaan vahvana ja naista luonnostaan heikkona. Tämän vuoksi oli niin ikään luonnollista, että mies oli seksuaalisissa suhteissa saalistaja ja nainen saalistettu. Näistä ”luonnollisista tavoista” kiinni pitääkseen nainen oli pakotettu viekkauteen ja teeskenteleväisyyteen, joiden avulla hän saattoi osoittaa miehelle hentouttaan sekä tarvittaessa vedota oikeuteensa olla avuton ja heikko. Mies miellytti naista ainoastaan sitä tarkoitusta varten, että nainen hyväksyisi miehen esiintymisen häntä itseään vahvempaan.

Rousseauun mukaan miehestä tuli kouluttaa rationaalista ja naisesta emotionaalista olentoa. Tämän ajattelun taustalla vaikutti Rousseauun näkemys miehen ja naisen vastakkaisten ominaisuuksien luonnollisuudesta. Kummankin opinnoissa tuli vahvistaa niitä eroja, joiden suhteen Jumalan luomistyö ja luonto olivat jääneet keskeneräisiksi.

Nainen ja mies eivät olleet ruumiinrakenteensa tai luonteensa osalta samalla tavalla luotuja. Tästä seurasi, ettei heillä tullut olla samanlaista kasvatusta ja koulutusta. Noudattamalla luonnon ohjausta heidän tuli toimia sopusuhteisesti toistensa kanssa, mutta ei tehdä samoja asioita. Heidän työnsä päämäärä oli sama, mutta itse heidän työnsä olivat erilaiset ja sen vuoksi myös niitä ohjanneet harrastukset. (Rousseau 1981 [1762], 363.)

Naisen tuli seurata miestä omaksumalla ensin isänsä ja sitten miehensä uskonnon. Tässä mielessä Rousseauun ajattelussa näkyi yhden sukupuolen malli sekä tietysti samalla traditionaalinen patriarkaalinen ajattelu. Toisaalta Rousseau vetosi kahden sukupuolen malliin ja sen mukaiseen käsitykseen kaksimuotoisesta sukupuolierosta: tyttöjen koulutuksessa tuli keskittyä näiden naisellisten velvollisuuksien ja hyveiden kehittämiseen. Päällimmäisin ulottuvuus oli naisten velvollisuus miellyttää miehiä:

⁷⁰ 1980-luvulla esimerkiksi Allan David Bloom (1987, 97–137) on kehitellyt vastaavaa koulutusargumenttia kuin Rousseau. Bloom tunnetaan myös *Émilien* (Rousseau 1981 [1762]) kääntäjänä.

⁷¹ 1700-luvulla mies ja vaimo muodostivat avioliitossa yhden persoonan. Sir William Blackstone määritteli teoksessa *Commentaries on the English Constitution* (1803 [1758]) avioliiton perusteet seuraavasti: ”Avioliitossa aviomies ja aviovaimo ovat lain edessä yksi persoona. Tämä merkitsee, että naisen perimmäinen oleminen tai laillinen olemassaolo avioliiton aikana lakkaa tai ainakin yhdistyy ja mukautuu aviomiehen olemassaoloon. Nainen tekee kaiken aviomiehensä siipien, suojeluksen ja suojan alaisena.” (Mt. I, 441.) Myös Suomessa vuoden 1929 voimassa olleen avioliittolain edusmiehisyyden mukaan aviomies käytti päätösvaltaa perheen varallisuutta ja perheenjäsenten henkilöä koskevilla asioissa.

Naisten koko kasvatuksen tulee tapahtua suhteessa miehiin. Miellyttää näitä, olla näille hyödyksi, tehdä itsensä näiden rakastetuiksi ja kunnioitetuiksi, kouluttaa näitä kun he ovat nuoria, huolehtia näistä kun he ovat täysikasvuisia, neuvoa näitä, tehdä elämä miellyttäväksi ja mukavaksi näille – nämä ovat naisen velvollisuuksia kaikkina aikoina, ja mitä heille pitäisi lapsuudesta asti opettaa. (Mt. 366.)

Naisten riippuvuus miehistä merkitsi Rousseaulle ”luonnollista tilaa”, sillä tytöt tunsivat ”jo pienestä lähtien olevansa luotuja tottelemaan” (mt. 374). Rousseau mielestä naiset ”tarvitsivat alistuvaisuuttaan”, sillä he eivät milloinkaan lakanneet olemasta miehistä ja heidän arvosteluistaan riippuvaisia eikä heidän myöskään ollut sallittua asettua näiden arvostelujen yläpuolelle (mt. 375).

Naisilla sai olla vain ”rajoitettu määrä vapautta” (mt. 374), sillä usein he liioittelivat jo senkin vapauden kanssa, joka heille oltiin annettu. Rousseau kritisoi naisten antautumista huvituksiin sekä innostumista erilaisista houkutuksista. Lisäksi naiset olivat Rousseau arvon mukaan luonteeltaan oikuttelevia ja osoittivat liiallista ihailua ”naisellisia miehiä” kohtaan. Tällaiset miehet häpäisivät edustamansa miessukupuolen lisäksi toisenkin sukupuolen. Naisten ei pitänyt ottaa mallia miesten tavoista. (Mt. 367.) Kahden sukupuolen mallille ominaisesti Rousseau piti naisia ja miehiä kokonaisvaltaisesti erilaisina. Sukupuolten eroja tuli ”luonnon kunnioittamiseksi” pikemmin korostaa kuin vähätellä tai häivyttää.

Ovathan kummatkin sukupuolet siinä suhteessa täydellisiä, että ne omia omituisia määräyksiään noudattamalla toteuttavat luonnon tarkoitusta kuin että yrittäisivät olla toisen sukupuolen kaltaisia. Täydellisen naisen ja täydellisen miehen ei tule muistuttaa toinen toistaan sen enempää mieleltään kuin ulkoiselta olemukseltaan. (Mt. 362.)

Rousseau sukupuolierojen tuottamista koskenutta pakkomielleisyyttä kuvasi hyvin se, että samalla kun hän puhui sukupuolten ”luonnollisista” ominaisuuksista, hän joutui lisäämään perään, etteivät nämä oikeastaan ”saaneet olla” muunlaisia. Rousseau käsityksissä ei ollut kyse ihmisten todellisten fyysisten ja persoonallisuuden ominaisuuksien arvostamisesta, vaan siitä, miten hyvin tai huonosti yksilö noudatti luontoon ja ihmisruumiiseen pakotettua vastakkaista sukupuolieron käsitettä. Sukupuolikategorian sisäiset erot ja toisaalta miesten ja naisten yhteiset piirteet ohitettiin vastaavalla tavalla kuin 1700- ja 1800-lukujen anatomien luurankoyhdistelmissä (vrt. kappale 3.3).

Rousseau käsitykset naisesta ja miehestä olivat paitsi essentialistisia myös seksistisiä. Rousseau ajatteli naisten olevan enemmän tai vähemmän onnistuneita versioita ”luonnon tarkoittamasta” universaalista naisen ideasta. Rousseau käsitykset olivat seksistisiä siksi, että hän tarkasteli naisten tärkeimpinä ominaisuuksina seksuaalisia hyveitä ja miesten miellyttämistä. Mary Wollstonecraft kritisoi Rousseau’ta mainitusta seikasta moneen otteeseen (ks. Wollstonecraft 1992 [1792], 108, 126, 146.)

Miehen ja naisen luonneanalyysiensa pohjalta Rousseau arvioi, millainen koulutus oli näille soveliaain. Vaikka Rousseau oli alkuun ylistänyt tyttöjen ja naisten oppivaisuutta – jopa poikien vastaavaa kykyä paremmaksi – eivät naiset hänen mukaansa soveltuneet abstraktien tieteiden harjoittajiksi. Rousseau johti naisen ja miehen luonteiden pohjalta ajatuksen sukupuolten välisestä tiedollisesta työnjaosta. Teoreettinen tieto oli miesten alaa, käytännöllinen tieto naisten alaa.

Abstraktien ja teoreettisten tietojen etsiminen, tieteiden perusteet ja aksiomit, suoraan sanottuna kaikki mikä pyrkii muodostamaan käsitteitä ja aatteita, ei kuulu naisten alaan.

Heidän opintonsa on rajoitettava kokonaan käytännöllisille aloille. Naisen tulee sovittaa käytäntöön ne periaatteet, jotka mies on löytänyt, ja hänen tulee tehdä ne huomiot, jotka johtavat miestä toteuttamaan näitä periaatteita. Naisten älyllisten harrastusten, jotka eivät suoranaisesti liity heidän velvollisuuksiinsa, on kohdistettava miehen tutkimiseen ja sellaisien tietojen hankkimiseen, jotka koskevat yksistään makuasioita. Ja mitä nerontuotteisiin tulee, ne käyvät heidän käsityskykynsä yli. Heillä ei ole myöskään riittävästi kurinalaisuutta ja tarkkaavaisuutta voidakseen onnistua eksaktien tieteiden aloilla. (Rousseau 1981 [1762], 389.)

Eksaktit tieteet soveltuivat paremmin miehelle, koska hän oli naista toimeliaampi, aktiivisempi ja voimakkaampi. Nainen saattoi olemuksellista heikkouttaan korvatakseen pyrkiä saamaan miehen kautta irti sen, mitä häneltä itseltään puuttui.

Luonnontieteet soveltuvat sille sukupuolelle, joka on aktiivinen, liikkuu enemmän ulkona, kohtaa useammin objekteja, on voimakkaampi ja harjoittaa enemmän voimiaan – tälle sukupuolelle soveltuu aisteilla havaittavien objektien keskinäisten suhteiden ja luonnonlakien arvioiminen. Nainen, joka on heikko ja joka ei kykene näkemään ulkomaailmaa oikeassa valossa, pitää tärkeänä ja arvostaa vain niitä käytinvoimia, joita hän itse kykenee aktivoimaan. Heikkouttaan korvatakseen nainen keskittyy miehen intohimoihin. Hänen tähän tarkoitukseen käyttämänsä koneisto on vahvempi kuin miehen. Kaikki hänen vaikuttimensa tähtäävät ihmissydämen järkyttämiseen. Kaikkea sitä, mitä hän naisena ei kykene omin voimin saamaan aikaiseksi, mutta mikä hänelle on tärkeää tai miellyttävää, hänen on saatava miehet tekemään. (Mt. 390.)

Rousseaun essentialistinen luonneanalyysi ja hänen siitä johtamansa tiedollisen työnjaon ajatus kytkeytyivät miesten ja naisten yhteiskunnalliseen eriarvoisuuteen. Rousseaun pyrkimys oikeuttaa sukupuolten *status quo* tulee esiin seuraavassa lainauksessa: ”Hänen [naisen] tulee tutkia perusteellisesti miehen henkisiä ominaisuuksia, ei abstraktisti näitä ominaisuuksia yleensä, vaan niiden miesten henkisiä ominaisuuksia, jotka ovat hänen ympärillään, ja joista hän on joko lain tai yleisen mielipiteen kautta riippuvainen.” (Mt. 391–392.) Rousseaun mielestä naisen tuli osoittaa lojaalisuutensa miehille eläytymällä huomaamattomasti näiden tunteisiin.

Hänen tulee oppia tunkeutumaan heidän tunteisiinsa heidän puheittensa, tekojensa, katseittensa ja liikkeidensä kautta. Omien puheiden, tekojen, katseiden ja liikkeiden kautta hänen on kyettävä ilmaisemaan millaisia tunteita tahansa ilman, että näyttäisi niitä edes ajattelevan. Miehet filosofoivat paremmin ihmissydämen ominaisuuksia; mutta nainen lukee paremmin miesten sydämen tunteita. Naisten tehtävä on löytää kokeileva moraali, miesten tehtävä on muodostaa se järjestelmäksi. Naisessa on enemmän henkevyyttä, miehessä nerokkuutta. Nainen tekee huomioita, mies järkeilee. Näiden tekijöiden yhteisvaikutuksesta syntyy mitä selkeintä tietoa ja täydellisintä tiedettä, jota ihmisjärki kykenee itsestään saavuttamaan. Lopputuloksena on mitä varmin itsen ja muiden ihmisten tuntemus, joka inhimilliselle ymmärrykselle on mahdollista. (Mt. 392.)

Rousseaun käsityksiä näyttäisi ensi silmäyksellä olevan täysin mahdotonta sovittaa nykyaikaan, sillä ne ovat niin vahvasti omaan aikaansa sidottuja. Kaikesta huolimatta Rousseau tunnisti myönteisessä mielessä naisten ja miesten erilaisia tietämisen tapoja, jotka sinänsä ovat hyödyllisiä tunteita. Erilaisista tietämisen tavoista ei kuitenkaan tulisi Rousseaun tavoin päätellä, että niiden perusteella pitäisi eriyttää naisten ja miesten tiedollista asemaa.

Feminiinisen ja maskuliinisen tiedon on oltava naisten ja miesten harjoittamaa. Vain tällaisen filosofian avulla naisen ja miehen tiedon voi ajatella tuottavan tilanteen, jota Rousseaun sanoja –

vaikka ei niiden ajatusta – lainaten voisi kutsua ”mitä selkeimmäksi ja täydellisimmäksi tieteeksi” ja ”mitä varmimmaksi itsensä ja muiden ihmisten tuntemukseksi, joka inhimilliselle ymmärrykselle on mahdollista”. Erilaisten ruumiinkokemusten, sosiaalisen aseman ja historiallisten kontekstien vuoksi maailmasta on varmasti olemassa myös erityistä naisten tietoa.

Mitä kappaleesta 3.4 saatiin tutkimustulokseksi? Rousseau’n *Émile* oli aikansa vaikutusvaltaisimpia tekstejä. Filosofin ilmaisi siinä sukupuolieron sosiaaliset ja poliittiset seuraukset. Hän ehdotti sukupuolille erilaista kasvatusta, koulutusta ja yhteiskunnallista roolia. *Émileä* koulutettiin aviomiehen, kansalaisen ja isän rooleihin, *Sophieta* puolison ja äidin rooleihin. Rationaalisuus oli tärkeää vain poikien koulutuksessa. Rousseau’n käsitykset kytkeytyivät yhteiskuntaan ja poliittiseen järjestelmään. Perhe-elämän järjestys oli osa yhteiskunnan järjestystä ja kansalaisuutta.

Rousseau’n mukaan naiset eivät osanneet käyttää itsenäisesti järkeään, jonka vuoksi yleisen mielipiteen ja miesten oli ohjattava heitä. Rousseau’n ideat naisten sulkemisesta kotiin ja sen ”luonnollisuudesta” sekä moraalia ja yhteiskuntajärjestystä edistävästä piirteestä legitimoivat naisten alamaisuuden avioliitossa. Rousseau piti miestä luonnostaan vahvana ja naista luonnostaan heikkona. Mies oli niin ikään seksuaalisissa suhteissa ”luonnostaan” naista aktiivisempi.

Sukupuolten koulutuksessa tuli vahvistaa niitä eroja, jotka Jumalan luomistyö ja luonto olivat jättäneet kesken. Nainen ja mies eivät olleet ruumiinrakenteeltaan ja luonteeltaan samalla tavalla luotuja. Heidän tuli elää sovussa keskenään, mutta ei tehdä samoja asioita. Naisen tuli seurata miehiä omaksumalla isänsä ja sitten miehensä uskonnon. Tässä kohdoin Rousseau’n ajattelusta heijastui yhden sukupuolen malli ja traditionaalinen patriarkaatti. Toisaalta Rousseau loi vielä vahvemmin sukupuolieron mallia: tyttöjen ja naisten tuli keskittyä feminiinisiin velvollisuuksiin.

Kahden sukupuolen mallia rakentaneen kantansa mukaisesti naiset ja miehet olivat Rousseau’n mukaan kokonaisvaltaisesti erilaisia. Sukupuolten eroja tuli ”luonnon kunnioittamiseksi” enemminkin korostaa kuin vähätellä. Rousseau puhui miesten ja naisten ”luonnollisista” piirteistä, mutta oli pakotettu lisäämään, etteivät nämä ”saaneet olla” sukupuolensa kannalta millään lailla epäselviä. Rousseau’n kannoissa ei siten ollut kyse aitojen inhimillisten piirteiden arvottamisesta.

Rousseau’n nais- ja mieskäsitykset olivat essentialistisia ja seksistisiä. Hän luonnehti kaikkia naisia enemmän tai vähemmän onnistuneiksi versioiksi ”luonnon tarkoittamasta” naisen ideasta. Toiseksi, Rousseau tarkasteli naisten tärkeimpinä piirteinä seksuaalisia hyveitä. Filosofin johti sukupuolten luonteista myös ajatuksen miehen ja naisen tiedollisesta työnjaosta. Teoreettinen tieto oli miesten alaa, käytännöllinen tieto naisten alaa. Tiedollisen työnjaon idea linkittyi naisten eriarvoiseen asemaan. Naisten tuli tutkia ympärillään olleiden miesten henkisiä ominaisuuksia.

Rousseau tunnisti myös sukupuolten erilaisia tietämisen tapoja. Näistä tavoista ei vain tullut filosofin tavoin päätellä, että myös sukupuolten tiedollisia asemia pitäisi eriyttää. Feminiinisen ja maskuliinisen tiedon oli oltava miesten ja naisten harjoitettavaa. Vain tällaisen ajattelun myötä sukupuolten erilaisten tietojen voitiin ajatella tuottavan selkeää ja täydellistä tiedettä sekä erinomaista itsen ja muiden ihmisten tuntemusta.

3.5. Naisten koulutus miehisen järjen ja feminiinisen roolin puristuksessa

Naisten koulutusta puoltavissa ja vastustavissa argumenteissa 1600- ja 1700-luvuilla näkyy kahden sukupuolen malliin ja moderniin sukupuolieroon (*sexual difference*) liittyvä tapa käsitteellistää sukupuolta. Yhtäältä biologista sukupuolijakoa pidetään muuttumattomana ”luonnon tosiasiana”, toisaalta sosiaalinen sukupuoli oletetaan biologisen vastakohtaksi, koska sen uskotaan olevan muutettavissa sosiaalisten reformien avulla. Yhteiskunnallisten tapojen ja sääntöjen katsotaan muokkaavan sukupuolten luonteet tietynlaisiksi.

Naisten koulutusta koskeissa argumenteissa kritisoidaan naisten omaksumia virheellisiä tapoja, naisia rajoittavia yhteiskunnallisia sääntöjä sekä pyritään valistuksen hengessä saamaan aikaan näissä kummassakin (tavoissa ja säännöissä) tarvittavia muutoksia.⁷² Naisten koulutuksen puutteiden oletetaan joko estävän naisia kehittymästä miesten tasolle tai naisten koulutusta vastustetaan siksi, ettei naisten luonnetta voida muuttaa riittävästi. Reformi ja sen vastustaminen kohdistuvat naisten luonteenpiirteisiin, käyttäytymiseen ja/tai älykkyyteen. Tutkinkin naisten koulutusta koskevaa argumentointia ensisijaisesti selvittääkseni, miten valistuksen aikana yleistynyt kahden sukupuolen malli ilmeni ja vaikutti 1600- ja 1700-lukujen sosiaalisessa sukupuollessa.

1600-luvun Englannissa koulutuksesta kirjoittaneet miehet antoivat tyttöjen koulutukselle vain marginaalista huomiota. 1600-luvulla tyttöjen koulutus oli luonteeltaan ”sosiaalista koulutusta”. Koulutuksesta kirjoittaneet miehet eivät pitäneet tarpeellisena kouluttaa tyttöjä poikien tavoin järkeen. Northumberlandin jaarlin mukaan vain poikkeuksellisimmat ja kyvykkäimmät naiset kohdistivat huomionsa ”kirjoitusten korkeampiin argumentteihin”. Kyse ei ollut siitä päämäärästä, jota varten tytöt oltiin varsinaisesti luotu. Vanhempien toiveena oli Northumberlandin mielestä kouluttaa tytärtään avioliittoa varten. Isien ja äitien päällimmäisin huoli koski siten tyttärien ”säädyllisyyttä, siisteyttä, kiitollisuutta ja tottelevaisuutta”. (Fletcher 1995, 365.)

1600-luvun loppupuolella Bathsua Makin, Elizabeth Elstob ja Mary Astell kritisoivat voimakkaasti englantilaista koulutussysteemiä ja miesmonopolin vaikutusta tyttöjen opetussuunnitelmiin. Naisilla oli heidän mukaansa yhtäläiset kyvyt suorittaa akateemisia opintoja kuin miehillä. Naiset tuomitsivat tyttöjen sosiaalisen koulutuksen ja väittivät, että naisia oltiin sen puitteissa esitetty kehittymästä henkilökohtaisesti. Esimerkiksi Astell (1666–1731) kommentoi vuonna 1696

⁷² Mary Astell ehdotti teoksessaan *A Serious Proposal to the Ladies for the Advancement of their True and Greatest Interest* (1694) naisille yliopistokoulutusta. Astellin visiot eivät olleet kovin radikaaleja eivätkä myöskään omiana aikanaan erityisen suosittuja. Naisten koulutuksen sisältö vastasi nunnien koulutusta. Astellin mukaan naisten tuli päästä omaan rauhaan ajattelemaan Jumalaa ja kohtaloaan taivaassa. Koulutus ei tähännyt naisten ammatteihin tai julkisiin tehtäviin. Toisaalta Astell kehitti modernia *gender*-käsitettä. Hän piti naisten vähäteltyjä kykyjä hankittuina (*acquired*) ominaisuuksina. Yhteiskunta oli luonut naiset tietynlaisiksi eivätkä naiset syntyjään tai luonnostaan olleet miehiä kyvyttömämpiä. Myös Daniel Defoe puhui naisten koulutuksesta esseessään ”An Essay on Projects” (1697). Defoe kasvatti naisia ”seuranpitoon sopiviksi” (mt. 303). Sinisukka Anna Barbauld (1874) puolestaan esitti naisten saavan riittävästi tietoa keskusteluistaan isän tai veljen kanssa (mt. 57). 1700-luvun luetuimpia tyttöjen moraalisia ohjeistuksia olivat James Fordycen *Sermons to Young Women* (1765) ja John Gregoryyn *Father’s Legacy to His Daughters* (1774). Myös Mary Wortley Montagu kirjoitti naisten koulutuksen puutteista. Catherine Macaulay kyseenalaisti teoksessaan *Letters on Education* (1790) naisia rajoittaneet aksioomat. Modernin *sex/gender*-jaottelun mukaisesti naisten rationaalisuutta ei pidätellyt luonto, vaan miehinen yhteiskunta. Mary Wollstonecraft otti teoksessaan *A Vindication of the Rights of Woman* (1792) esille valistuksen luonnolliset oikeudet ja sovelsi niitä pysyvästi naisiin. Myös Wollstonecraftin mukaan naisten luonnostaan tasavertaiset älylliset kyvyt eivät olleet päässeet esille miehisen yhteiskunnan sorron vuoksi. Sinisukka Hannah More vastasi Wollstonecraftille teoksessaan *Strictures on the Modern System of Female Education* (1799). Hän piti turhamaisena Wollstonecraftin pyrkimystä oikeuttaa naisten oikeudet (mt. 346).

naisten väitettyä kyvyttömyyttä harjoittaa tieteitä: ”Jos sellaista on ensinkään, se on hankittua, ei luonnollista.” (Ibid.)

Astell kritisoi myös konservatiivisten argumenttien kehämäisyyttä. Tyypillinen kehämäinen argumentti löytyi esimerkiksi ranskalaiselta François Fénelonilta. Hän kirjoitti vuonna 1687 vaikutusvaltaisen teoksen tyttöjen koulutuksesta. Teoksen vuonna 1707 ilmestyneessä käännöksessä *Treatise on the Education of Daughters* Fénelon kirjoitti:

Naisilla on yleisesti heikompi, mutta tiedonhaluisempi mieli kuin miehillä. Heidän ruumiinsa ja mielensä ovat vähemmän vahvoja ja energisiä kuin miesten. Mutta luonto on heidän heikkouksiaan korvataksaan varustanut heidät ahkeruudella, joka yhdistyy sopivaan käytökseen ja talouteen, jossa he merkitsevät sekä koristeita että kodin viihtyisyyttä. (Fletcher 1995, 366.)

Fénelonin teosta luettiin Euroopassa 1800-luvulle saakka perustelemassa naisten kotiin liittyvää pätehtävää. Seikka tuli ottaa huomioon tyttöjen koulutuksessa. Naisia ei saanut opettaa kilpailemaan miesten kanssa. Rousseau myöhemmin esittämät ajatukset sopivat yhteen Fénelonin ajatusten kanssa. Kummankin miehen vaikutusvaltaisten ideoiden vuoksi tyttöjen koulutusta ei toteutettu missään päin Eurooppaa sisällöltään samanlaisena kuin poikien koulutusta.

Yksi varhaisimmista ehdotuksista naisten yhtäläisen koulutuksen puolesta oli Astellin vuonna 1694 ilmestynyt teos *A Serious Proposal to the Ladies for the Advancement of their True and Greatest Interest* (2002). Astell oli siinä mielessä radikaali, että tarkasteli naisten kykyjä ja luonteenpiirteitä (*gender*) yhteiskunnan tuottamina. Myöhemmin tämä sama idea toistui Mary Wollstoncratin ja John Stuart Millin naisten koulutusta puoltaneissa argumenteissa 1700- ja 1800-luvuilla.

Astell antoi ymmärtää naisten elinympäristön muovaavan heidän luonteensa tietynlaisiksi: ”Naiset ovat lapsista lähtien suljettuja niiden etujen ulkopuolelle, joiden tahtomisesta heitä jälkeensä syytetään, ja naisia koulutetaan sellaisiin neuvoihin tukeutuen, jotka myöhemmin esitetään heille heidän nuhteluinaan.” (Astell 2002 [1694], II, 52.)

Astell esitti naisille yliopistoa, johon nämä saattoivat vetäytyä maailmallisten pahuuksien keskeltä. Astellin elinaikana naisille järjestettiin ainoastaan hienostokoulutusta. Naisia opetettiin kotona yksityisten tutorien toimesta. Tämäkin menettely oli mahdollista vain hyvin rikkaissa perheissä. Myös Astell suunnitteli akatemiaansa ainoastaan aatelistenperheiden tyttärille.

Naisten luonteenpiirteitä uudistamaan pyrkineet 1600-luvun kirjoittajat puhuivat kriittisesti uudesta keskiluokasta ja sen omaksumista tavoista. Suurten maatilojen omistajien ja vauraiden kauppamiesten vaimot, jotka eivät osallistuneet enää meijerien hoitamiseen, eivätkä työskennelleet aviomiestensä kanssa kaupassa, olivat ottaneet käyttöksensä malleiksi aristokraattiset tavat.

Astellia lukenut Daniel Defoe (1660–1731) puhui niin ikään vuonna 1697 naisten koulutuksen puolesta. Esseessään ”An Essay on Projects” Defoe kritisoi voimakkaasti juuri keskiluokan naisten omaksumaa tyyliä: ”He käyttäytyvät aivan kuin häpeilisivät sitä, että ovat kauppamiesten vaimoja” ja ”pelkäävät tulewansa nähdyiksi [työssä] maalaistalossa.” (Defoe 1969 [1697], I, 279–280.)

1700-luvun kuluessa varakkaiden ihmisten tyttäriä kouluttaneiden sisäoppilaitosten määrä kasvoi. Näissä kouluissa tyttöjä opetettiin kuluttamaan elegantisti ylimääräiset tunnit, joita heillä ennen avioliittoa ja sen solmimisen jälkeen oli. (Brody 1992, 31.)

Vaikka naisten koulutuksen vähäisyys ja sisältö pysyivät 1700-luvulle tultaessa aiemman kaltaisena, 1600-luku oli toisaalta yhteiskunnallisesti naisten kannalta parempaa aikaa kuin 1700-luku ja sen loppupuoli. 1600-luvun Euroopan taloudellinen rakenne mahdollisti sen, että keskiluokan naisilla oli kotitalouden piirissä työtä.

Keskiluokan vaurastuttua ja miesten lähdettyä teollistumisen myötä kaupunkeihin, monille naisille ei jäänyt tärkeämpää tekemistä kuin keskittyä avioliittoon ja sitä kautta miesten ja lasten miellyttämiseen.⁷³ Elintason nousu ei toiminut 1700-luvulla naisten aseman hyväksi, vaan päinvastoin passivoi heitä. (Eisenstein 1993 [1981], 96–99.) Esimerkiksi kotitalouden piirissä tehdyt käsityöt ja niiden myynti menettivät julkisen ja yksityisen kauppa-alueen myötä entisen naisia aktivoineen merkityksensä.

Historiaa, filosofiaa ja klassisia kieliä pidettiin koulutuksen sisältöjen kannalta liian vaativina opinaloina naisille. Naiset olivat syntyneet toisenlaisten ja älyllisesti vähemmän vaativien tehtävien suorittamiseen. Esimerkiksi kasvitiede kiellettiin naisilta ehdottomasti. Tanssia ja ryhtiharjoituksia lukuun ottamatta tyttöjä ei rohkaistu myöskään fyysiseen harjoitteluun. (Brody 1992, 32.)

Myös Locke kommentoi 1600-luvulla tyttöjen koulutusta kirjeessään rouva Clarkille. Locken kritiikki poikien julkisia kouluja vastaan piti arvossa tyttöjen opetuksen ”eristyneisyyttä ja häveliäisyyttä”. Tämä muuntui hänen mukaansa ”kehittyväksi itseluottamukseksi”, kun tytöt myöhemmin oppivat keskustelun perustaitoja. Locke oli huolissaan myös liian auringonvalon vaikutuksesta tyttöjen herkälle iholle, terveydelle ja kauneudelle. Hän painotti yksityisen tanssiopettajan kanssa suoritetun harjoittelun tärkeyttä. Tytöistä oli tarkoitus luoda varhaisin liike- ja ryhtiharjoituksin ”tyylikkäitä ja luontevaliikkeisiä” olentoja. (Locke 1968, 344–345.)

1700-luvun alussa kirjoittaneet Joseph Addison ja Richard Steele kritisoivat ”hyvin koulutetun tytön” turhamaisuutta: ”Vanhempien tarkoituksena on luoda tyttärestään miellyttävä persoona. Heidän kaikki kustannuksensa ja huolensa suuntautuvat tätä päämäärää kohti. Kaikista nykyisistä kokettien roduista saammekin kiittää tätä vanhempien yleistä hullutusta.” (Phillips & Tomkinson 1926, 114.) Addison ja Steele vaativat tytön kehittämistä tämän omaa kehittymistä eikä muiden toiveita ja tarpeita varten.

Kaikki reformistit eivät osanneet kouluttaa naisia heidän oman kehittymisensä näkökulmasta. Jopa sellainen naisten ystävä kuin Daniel Defoe kirjoitti: ”Soisin miesten ottavan naisia seuralaisikseen ja kouluttavan heitä [--] [seuranpitoon] sopiviksi.” (Defoe 1969 [1697], 302–303.) Toisaalta hyvää tarkoittaneet miesreformistit erosivat Alexander Popesta ja Jonathan Swiftista, jotka kritisoivat yleisesti kaikkia naisia ja heidän tunteellisuuttaan. Tällaisen asenteen myötä naiseen suhtauduttiin uudestaan niin, ettei heidän koulutusreformistaan tarvinnut puhua vakavasti.

Myös sinisukka Hannah More kommentoi naisen luonteen mahdollista muuttumista. Nuoren tytön tuli hänen mukaansa muistaa Swiftin neuvo siitä, että ”lopulta hänen kerskumansa valmiudet, jotka hän haluaa itselleen, osoittavat hänellä olevan niitä yleisesti vähemmän kuin mitä oppimisessa vaaditaan, vähemmän kuin tavallisella koulupojalla” (More 1990 [1799], 345).

⁷³ Tässä oli samalla keskeinen syy siihen, miksi Rousseau ja Wollstonecraft 1700-luvulla sekä Sarah Ellis 1800-luvulla kehottivat naisia hoitamaan ja kasvattamaan itse lapsensa. Taloudellisten syiden vuoksi lasten hoitaminen ja kasvattaminen oli monille keskiluokan naisille 1700-luvulla ainoa mahdollinen työ.

Pope ja Swift eivät suositelleet naisen luonteen reformia, sillä he olisivat vain vähäisen muutoksen olevan mahdollista. Ne, jotka halusivat herättää jonkinlaista vakavuutta naisen mielessä tekivät näin uhkaamatta naisten perimmäistä riippuvaista ja alistuvaista roolia suhteessa aviomieheen ja isään.

Laajimmin luettuja, tytöille tarkoitettuja moraalisen ohjeistuksen teoksia 1700-luvun loppupuoliskolla olivat tohtori James Fordycen teos *Sermons to Young Women* (1765) ja tohtori John Gregory'n teos *Father's Legacy to His Daughters* (1774). Nämä kirjat toistivat sitä, mitä Lontoon kirjallisuusmaailman hahmot olivat antaneet ymmärtää tai neuvoneet suoraan: naisen velvollisuus oli tehdä itsestään miesten silmissä miellyttävä.

Miellyttämistäidot kuuluivat naisille ”luonnostaan”. Naisen ei tarvinnut omistautua akateemisille opinnoille osatakseen näytellä kotona viehättävän vaimon tai rakastavan äidin rooleja. Ymmärrettävästi vain harvat naiset ylsivät intellektuaalisiin saavutuksiin. Sinisukat olivat tässä suhteessa poikkeus. He hyväksyivät varauksetta traditionaaliset käsitykset naisten vähemmistä rationaalisista kyvyistä sekä soveliaista ja säädyllisistä tehtävistä. (Brody 1992, 33.)

Sinisukat olivat haluttomia vaarantamaan miesten suopeudesta riippunutta omaa etuoikeutettua asemaansa ja siksi muuttamaan käsityksiään naisia koskevista konventioista. Toisaalta vaikka sinisukat eivät itse taistelleet naisten rajoitettua koulutusjärjestelmää vastaan, he loivat omilla intellektuaalisilla saavutuksillaan epäilyksen naisen heikommasta älykkyydestä. (Ibid.)

Sinisukat Elizabeth Carter, Fanny Burney, Elizabeth Montagu, Hester Thrale, Anna Barbauld ja Hannah More kielsivät ehdottomasti olevansa feministejä. Barbauld kieltäytyi jopa liittymästä Montagun suunnitelmaan perustaa naisille yliopisto. Barbauldin yhden sukupuolen malliin assosioituvan näkemyksen mukaan ”naiselle paras tapa hankkia tietoa on keskustella isän tai veljen kanssa, ja ottaa lukemisilleen sellainen suunta, jota nämä suosittelevat” (Barbauld 1874, I, 57).

Hannah Moren kritiikki olemassa ollutta tyttöjen koulutusta kohtaan muistutti Mary Wollstonecraftin kritiikkiä. Myös More tuomitsi tyttöjen veltostavat sisäruutiinit, järjettömät opetus suunnitelmat sekä muotiin ja tapoihin keskittyneen koulutuksen. Lisäksi More ajatteli Wollstonecraftin tavoin, että naisia tuli kouluttaa olemaan parempia äitejä.

Wollstonecraftin *A Vindication of the Rights of Woman* oli rakennettu sen oletuksen varaan, että sukupuolet olivat tasa-arvoisia (lukuun ottamatta eriarvoisuutta tuottavia ympäristöllisiä tekijöitä). Nainen saattoi Wollstonecraftin mukaan nousta niin korkealle kuin motivaatio ja työskentely hänet vain veivät. Tähän nähden More edusti selvästi traditionaalisempaa kantaa: ”Kaukana olkoon se minusta, että alettaisiin kasvattaa viisastelevia naisia tai naispuolisia väittelytaitureita.” Ainoastaan ”vulgaari ja tietämätön” taisteli Moren mukaan vallasta (miesten kanssa). (More 1990 [1799], 345.)

More vastasi Wollstonecraftille teoksessaan *Strictures on the Modern System of Female Education*. Hän ylenkatsoi ”naista, joka on turhamainen älyltään”, ja joka yrittää oikeuttaa ”naisten oikeudet”. Mitä enemmän naisen ymmärrystä parannettiin, ”sitä oikeampia näkemyksiä hänellä oli jatkossa siitä asemasta, jonka oli syntynyt täyttämään”. (More 1990 [1799], 346.)

Myös Mary Wortley Montagu (Lady Mary) kirjoitti naisten koulutuksen puutteista. Tyttärelleen kirjoittamissa kirjeissään Lady Mary kritisoi naisen osaa. Naiset olivat hänen mukaansa

kaikkialla maailmassa ”hirvittävän tietämättömyyden tilassa”. Asian suurin nurjuus oli siinä, että naisten tiedon tuli ”pysyä kätkeytyneenä ja olla yhtä hyödytöntä maailmalle kuin kaivoksessa olevan kullan”. (Montagu 1986, 246.)

Lady Mary valitsi sanansa huolella niin, että ne sopivat vastaanottajan maailmankuvaan. Kun hän kirjoitti esimerkiksi piispa Salisburyille ja moitti, ettei naisia oltu rohkaistu opiskelemaan, hän kiirehti samalla varmistamaan, ettei ollut kiistämässä naisten olemuksellista alemmuutta. Hänen mukaansa naisten luonteet oltiin muotoiltu tietynlaisiksi virheellisen koulutuksen avulla.

Tämä johtaa minut ajattelemaan (jos sen vaan rohkenee sanoa), ettei luonto ole asettanut meitä miehiä alempaan asemaan. Ei sen enempää kuin muidenkaan eläinten naaraita, joiden kohdalla emme puhu mistään järjellisten kykyjen sukupuutosta. Olenkin vakuuttunut, että jos olisi olemassa rationaalisten hevosten valtio (kuten tohtori Swift on oletanut), niidenkin keskuudessa olisi varmasti perustettu maksimi, jonka mukaan tammaa ei voitaisi opettaa tasakäyntiin. (Mt. 240.)

Teoksessaan *Letters on Education* (1790) Catherine Macaulay puolestaan ei niinkään kritisoinut naisten tapoja kuin kyseenalaisti aksioomat, jotka kontrolloivat ja rajoittivat naisten elinympäristöä. Naisten rationaalisuutta ei pidätellyt autenttinen naisellinen luonto, vaan miehinen yhteiskunta.

Macaulay ajatteli naisten elinympäristön rajoittavan heitä mentaalisesti ja fyysisesti. Hän vaati naisille fyysistä harjoittelua sekä akateemisia opintoja, jotka olisivat samanarvoisia kuin miehillä. Hän ei uskonut naisten myötäsyntyiseen alemmuuteen, vaan tukeutui periaatteeseen, jonka mukaan ”kaikkien rationaalisten olentojen käytökselle on olemassa vain yksi oikea sääntö” (Macaulay 1996 [1790], 201). Macaulay kielsi traditionaalisen yhden sukupuolen mallin hierarkkisen katsannon naisten alemmuudesta ja vetosi miesten ja naisten jakamaan sukupuolineutraaliin ihmismieleen.

Macaulayn keskeisin huolenaihe ei silti ollut naisten vapautuminen. Hän oli vähintään yhtä kiinnostunut pikkulasten hoidosta ja prinssien kasvatuksesta kuin naisten vapautumisesta. Mary Wollstonecraftin tehtävänä oli soveltaa luonnollisten oikeuksien argumenttia naisiin. Lisäksi hän tarkasteli naisten koulutusta itsenäisenä kokonaisuutena ja painotti sen eri ulottuvuuksia omalla oikeudellaan. Wollstonecraft otti esiin Lady Maryn ajatuksen ”kaivamattomasta kullasta” ja vaati sen käyttämistä koko inhimillisen yhteiskunnan rikastuttamiseen. (Brody 1992, 36–37.)

Luonnollinen vapaus ja tasa-arvo edellyttivät naisten rationaalisten kykyjen kaivamista esiin miehisen yhteiskunnan ideologisten tapojen ja konventioiden alta. Naisten luonteet olivat vääristyneet laaduttoman koulutuksen vuoksi. Naisten älylliset kyvyt eivät olleet päässeet sorron vuoksi esille.

Tunnustaessani suoraan, että nainen on nykyisellään alempiarvoinen kuin mies, tarkoituskeni on ainoastaan väittää miesten sortaneen naista niin pitkään, että tämä on lähestulkoon vaipunut älyllisten olentojen [rational creatures] alapuolelle. Mutta antakaa hänelle ensin mahdollisuus kehittää kykyjään sekä vahvistaa hyveitään ja ratkaiskaa vasta sitten, mihin naisen suku on älyn asteikolla sijoitettava. (Wollstonecraft 1992 [1792], 120.)

1600-luvulta lähtien monet koulutuksesta kirjoittaneet miehet olivat pitäneet vain poikien järkeä kehittämisen arvoisena. Tyttöillä ja naisilla oli järjen kehittämisen sijasta äitiyteen ja vaimon

rooliin liittynyt erillinen *telos*. Tämän vuoksi naisen järjen ja itsenäisyyden kehittäminen oli ensisijainen asia, johon Wollstonecraft keskittyi naisten yhtäläisen koulutuksen vaatimuksen taustaehtona. Naisen oli oltava järjeltään vahva, itsenäinen persoona. Vain tätä kautta nainen saattoi muistuttaa autonomista persoonaa, jolla oli vastuu itsestään ja muista.

Mitä kappaleesta 3.5 saatiin tulokseksi? Koulutuksesta 1600-luvun Englannissa kirjoittaneet miehet eivät pitäneet tyttöjen koulutusta arvossa. Vaikka Locken kasvatusohjelma ulottui myös tyttöihin, muiden kirjoittajien mielestä tyttöjä ei tarvinnut kouluttaa järkeen. Northumberlandin jaarlin mukaan naiset keskittyivät poikkeuksellisesti ”korkeampiin argumentteihin”. Myös vanhemmat halusivat hänen mukaansa kouluttaa tyttärtään ensisijaisesti avioliittoon. Makin, Elstob ja Astell kritisoivat englantilaista koulutussysteemiä ja sen miesmonopolia. Naisilla oli heidän mukaansa yhtäläiset kyvyt suorittaa akateemisia opintoja. He tuomitsivat tyttöjen sosiaalisen koulutuksen.

Astell piti naisten kykyjä ja luonteita yhteiskunnan tuottamina. Naisia koulutettiin ohjein, jotka myöhemmin esitettiin heille heidän moitteinaan. Astell esitti naisille yliopistoa, johon nämä saattoivat vetäytyä maailman pahuuksien keskeltä. Astellin elinaikana naisille järjestettiin lähinnä hienostokoulutusta rikkaissa perheissä. Myös Astell suunnitteli akatemiaansa vain aatelisten tyttärille. Naisten luonteita uudistaneet 1600-luvun kirjoittajat puhuivat kriittisesti uuden keskiluokan tavoista. Suurten maatilojen omistajien ja vauraiden kauppamiesten vaimot imitoivat heidän mukaansa aristokraattisia tapoja. Myös Defoe kritisoi keskiluokan naisten tapoja.

Addison ja Steele kritisoivat 1700-luvun alussa ”hyvin koulutetun” tytön turhamaisuutta. He vaativat tytön kehittämistä tämän omia tarpeita varten. Kaikki reformistit eivät osanneet kasvattaa naisia näiden omien etujen näkökulmasta. Defoe halusi naisia koulutettavan seuranpitoon soveltuviksi. Toisaalta hyvää tarkoittaneet miesreformistit erosivat selvästi Popen ja Swiftin esittämästä naisten tunteellisuuden kritiikistä. Jälkimmäisten asenteiden myötä naisten koulutusreformia ei otettu vakavasti. Pope ja Swift eivät suositelleet reformin toteuttamista, koska he olettivat vain vähäisen muutoksen naisten luonteissa olevan mahdollista.

Fordycen ja Gregoryn teokset olivat laajimmin luettuja tyttöjen moraalisesta koulutuksesta teoksia 1700-luvun loppupuolella. Ne toistivat neuvoja, joiden mukaan naisten velvollisuus oli miellyttää miehiä. Naisten ei tarvinnut omistautua akateemisille opinnoille. Vain harvat naiset ylsivät älyllisiin saavutuksiin. Sinisukat olivat ainoa poikkeus. He hyväksyivät käsitykset naisten puutteellisesta älystä sekä soveliaista ja säädyllisistä tehtävistä. Montagu, Barbauld ja More kielsivät olevansa feministejä. Barbauldin mukaan naiset saivat riittävästi tietoa isiltään ja veljiltään.

Moren tyttöjen koulutuksen kritiikki muistutti Wollstonecraftin kritiikkiä. Myös More tuomitsi tyttöjen sisärutiinit, opetussuunnitelmat sekä muodin ja tapojen opetuksen. Lisäksi hän katsoi Wollstonecraftin tavoin, että naisia tuli kouluttaa olemaan parempia äitejä. Toisaalta Wollstonecraftin pitäessä sukupuolia luonnollisilta kyvyiltään tasa-arvoisina, More tukeutui traditionaalisempaan kantaan. Hän vastusti naisten älyllisten taitojen kehittämistä ja halveksi Wollstonecraftia, joka pyrki oikeuttamaan naisten yhteiskunnallisia oikeuksia.

Myös Montagu kirjoitti naisten koulutuksen puutteista. Naiset olivat hänen mukaansa kaikkialla tietämättömyyden tilassa. Asian ikävin puoli oli siinä, että naisten tiedon tuli ”pysyä kätkehtynä kuin kaivoksessa olevan kullan”. Naisten luonteet oltiin muotoiltu tietynlaisiksi väärällä koulutuksella. Macaulay ei niinkään kritisoinut naisten tapoja kuin kyseenalaisiksi aksioomat, jotka

kontrolloivat ja rajoittivat naisia. Naisten rationaalisuutta ei pidätelty luonto, vaan miehinen yhteiskunta. Macaulay vaati naisille yhtäläistä fyysistä harjoittelua ja miesten kanssa samanarvoisia akateemisia opintoja.

Wollstonecraft sovelsi valistuksen luonnollisia oikeuksia pysyvästi naisiin. Hän myös painotti naisten koulutuskysymystä itsenäisenä kokonaisuutena. Luonnollinen vapaus ja tasa-arvo edellyttivät naisten rationaalisten kykyjen kaivamista esiin miehisen yhteiskunnan tapojen ja konventioiden alta. Naisten luonteet olivat vääristyneet laaduttoman koulutuksen vuoksi. Myöskään naisten älykkyyks ei ollut päässyt sarron vuoksi esille. Vain järkeään ja itsenäisyyttään kehittämällä naiset kykenivät kasvamaan autonomisiksi persooniksi, jotka kantoivat vastuuta itsestään ja muista.

3.6. Mary Wollstonecraft: vetoomus naisten yhtäläisestä koulutuksesta

Tutkin kappaleessa 3.6 Mary Wollstonecraftin⁷⁴ (1759–1797) vetoomusta naisten yhtäläisestä koulutuksesta teoksessa *A Vindication of the Rights of Woman with Strictures on Moral and Political Subjects*. Tutkin teosta selvittääkseni Wollstonecraftin koulutusargumenttien sukupuolikäsityksiä. Toiseksi, tutkin Wollstonecraftin argumentteja arvioidakseni, miten ne liittyvät 1600- ja 1700-lukujen muihin eurooppalaisiin koulutusargumentteihin.

Wollstonecraftin argumentit naisten koulutuksesta liittyvät kahden sukupuolen malliin vastavasti kuin kappaleiden 3.4 ja 3.5 argumentit. Koulutusargumenttien päähuomio kohdistuu sosiaaliseen sukupuoleen (*gender*), sillä biologinen sukupuoli (*sex*) oletetaan kahden sukupuolen mallin läpilyönnin myötä kiinteäksi ja vakaaksi kategoriaksi. Sosiaalista sukupuolta (käyttäytymistä, luonnetta ja oppimiskykyä) voidaan muokata kasvatuksen ja koulutuksen avulla. Valistuksen ja edistysopin tavoin ihmisen ajatellaan itseään kehittämällä kykenevän parantamaan asemaansa ja hylkäämään traditionaalisen ajattelun mukaisen etukäteen määrätyn kohtalon.

Wollstonecraft kirjoitti aikana, jolloin naisten taloudellinen ja sosiaalinen asema Euroopassa oli laskusuunnassa. Naisten asemaan vaikutti ensinnäkin varhaisen teollistumisen tuomat muutokset sukupuolten väliseen työnjakoon. Kun miehet ja naiset olivat aiemmin työskennelleet kotona tai sen välittömässä ympäristössä, siirtyivät miehet nyt työhön kodin ulkopuolelle. (Eisenstein 1993 [1981], 96–97.)

Teollistumisen tuoma muutos kosketti eniten naineita naisia. Kotiin jäätyään heillä oli vain vähän tuottavaa työtä tehtävänä. Naisilla ei ollut myöskään kannustimia tehdä työtä kodin ulkopuolella, koska he olivat usein naimisissa hyvin toimeentulevien miesten kanssa. Toisaalta kannustimia ei välttämättä löytynyt myöskään työhön kodin sisäpuolella. Tämä oli vaurauden mukanaan tuomia kiusauksia. Kotitalouustyöt hoituivat sitä useampien palvelijoiden toimesta mitä enemmän perheellä oli varaa palkata heitä. (Mt. 96–99; vrt. myös Brody 1992, 29.)

⁷⁴ Wollstonecraft kirjoitti elinaikanaan novelleja, filosofisia tutkielmia, matkakertomuksia, vallankumouksen historian, tyttöjen käyttökirjan ja lastenkirjan. Hänen mukaansa naiset eivät olleet luonnostaan miehiä alempia, vaan vain usein näyttäytyivät sellaisina, koska heillä ei ollut kunnollista koulutusta. Wollstonecraftin mielestä molempia sukupuolia tuli kohdella rationaalisina olentoina, joilla oli yhtäläinen vastuu itsestään ja muista sekä samat vapaudet ja velvollisuudet. Naisilla oli oltava heidän yhteiskunnallisesti tärkeää asemaansa vastaava koulutus. Wollstonecraft piti naisia lasten kasvatustehtävän kautta kansakunnalle elintärkeinä. Sen sijaan, että naiset olisivat olleet vain koristeita tai avioliitoissa miehiltä toisille siirtyvää omaisuutta, he ansaitsivat itselleen yhtäläiset ihmisoikeudet ja vapaudet.

Wollstonecraftin julkaistessa teoksensa *A Vindication of the Rights of Woman*⁷⁵ 1700-luvun lopulla, naisten aktiivinen rooli kotitaloudessa oli korvautunut uudella naisihanteella. Ihannenainen oli tarkoituksella riippuvainen aviomiehensä tuesta. ”Nainen tekee kaiken aviomiehensä siipien, suojeluksen ja suojan alaisena”, kuten Sir William Blackstone kirjoitti vuonna 1758 (Blackstone 1803 [1758], I, 441).

Naimisissa ollut nainen ei voinut laillisesti hallita tai omistaa omaisuutta. Hän ei voinut myöskään tehdä laillisesti sitovia sopimuksia tai vaatia lastensa huoltajuusoikeuksia. Perheet olivat muotoutuneet tällaisten lakien ympärille jo monia vuosia. Naisen riippuvuus aviomiehen toimeentulosta kävi yhä ilmeisemmäksi 1700-luvun edetessä. (Brody 1992, 31.)

Naisten asema oli huono taloudellisten ja sosiaalisten tekijöiden vuoksi, ja myös vaurauden lisääntyessä lopputulos oli kielteinen. Wollstonecraft noteerasi jo *A Vindicationin* alussa, miten keskiluokan vauraus oli vaikuttanut naisiin. Wollstonecraft vertasi näitä ”etuoikeutettuja” naisia häkkeihin suljettuihin lintuihin:

Suljettuna häkkeihin kuten höyhenillä varustettu rotu, heillä ei ole muuta tekemistä kuin sukia höyheniään ja astella näennäisen ylväinä oksalta toiselle. On totta, että heillä on ruokaa ja vaatteita, joiden eteen he eivät itse aherra, tai joita he eivät itse valmista, mutta heidän terveytensä, vapautensa ja hyveensä on annettu pois niiden vastineena. (Wollstonecraft 1992 [1792], 147.)

Wollstonecraft perusti ihmiskuvansa edistysoppiin. Ihmisen oli mahdollista kasvaa kohti suurempaa onnellisuutta. Ihmissyyden tunnusmerkkejä olivat järki, hyve ja tieto (mt. 91). Ihmisen oli mahdollista itse ohjata kehitystään eikä hänen tarvinnut rajautua etukäteen määriteltyyn kohtaloon. Inhimillisen edistyksen pääedellytys oli Wollstonecraftin mukaan koulutus. Se tuli ulottaa myös naisiin, sillä heidän heikko asemansa oli seurausta nimenomaan olemattomasta tai puutteellisesta koulutuksesta. Naisten koulutuksen tuli sisällöltään vastata miesten koulutusta. (Mt. 79, 102–124.)

Wollstonecraftin mukaan kouluttamattomilla naisilla ei ollut oikeutta itsenäisyyteen. Keski- luokkaiset naiset uhrasivat itsenäisyytensä minkä tahansa aviomiestä seuranneen statuksen, miehilyvän tai vallan vuoksi. Ja koska naisten ei annettu ulkoilla tarpeeksi (jotteivat nämä olisi rasittaneet liljanvalkeaa ja herkkää ihoaan tai vahingoittaneet synnytyselimiään), heiltä puuttui terve ruumis. Toiseksi, koska naisten ei annettu tehdä itsenäisiä päätöksiä, heiltä puuttuivat inhimilliset perusoikeudet ja -vapaudet. Kolmanneksi, koska naisia ei rohkaistu kehittämään järkeään, heiltä puuttuivat ihmiselle ominaiset hyveet. Naiset pääasiassa hemmottelivat itseään ja keskittyivät miesten ja lasten miellyttämiseen. (Tong 2009 [1989], 14.)

Wollstonecraft esitti naiskäsitteensä luomalla antiteesin Rousseauin *Émile*ssä (1981 [1762]) esittämälle kasvatusfilosofialle. Rousseauin ihannenainen, *Sophie*, tuli kouluttaa miehen ihannepuolisoksi. Wollstonecraftin mielestä naisella ei tuolloin ollut omaa elämänprojektia, vaan hänen elämäntehtäväkseen määrityi aviomiehen miellyttäminen sekä tämän tekemisten ja saavutusten kautta eläminen.

⁷⁵ Tämä Wollstonecraftin tunnetuin teos (1792) on samalla varhaisimpia feministisen filosofian teoksia. Viitataan teoksen 200-vuotisjuhlapainokseen, jonka on toimittanut ja johdannolla varustanut Miriam Brody (1992). Valtaosa Wollstonecraftin varhaisuotannosta keskittyi kasvatukseen ja koulutukseen. Wollstonecraft koosti muun muassa kirjallisuusantologian *The Female Reader* (1789), jonka hän laati ”nuorten naisten edistämiseksi”. Viitataan Janet Toddin ja Marilyn Butlerin toimittaman teoksen *The Works of Mary Wollstonecraft* neljänteen osaan, johon on liitetty kasvatusta käsittelevä tyttöjen käytöskirja *Thoughts on the Education of Daughters* (1787).

Rousseau perusteli näkemystään oletuksella naisten luontaisesta riippuvuudesta. Hän johti tästä myös näkemys, että naisten tilanne tuli aina säilymään samanlaisena. Rousseau näkemykset sotivat voimakkaasti Wollstonecraftin universaaliala järki-käsitystä vastaan. Naisten riippuvuus ei hänen mukaansa ollut todiste naisten luontaisista ominaisuuksista, vaan tulos sitä tuottavasta naisten elinympäristöstä. (Brody 1992, 48–49.) Wollstonecraft yhtyi Mary Astellin aiemmin esittämään kantaan, jonka mukaan naisten luonne oli yhteiskunnan tuottama (vrt. Astell 2002 [1694], II, 52).

Wollstonecraft kielsi niin ikään, että naiset olisivat luonnostaan miehiä enemmän mielihyvää etsiviä ja sitä tyydyttämään pyrkiviä olentoja. Jos miehiä oltaisiin pidetty vastaavissa oloissa kuin naisia, heissäkin olisivat kehittyneet samanlaiset piirteet (Wollstonecraft 1992 [1792], 174). Jos miehiltä oltaisiin kielletty rationaalisuus ja moraalit – huolet, vastuut ja sitoumukset – hekin olisivat kehittyneet naisten kaltaisiksi yliemotionaalisiksi olennoiksi.

”Luontaisen riippuvuutensa” lisäksi naiset olivat Rousseau mukaan miehiä heikompi oppimaan asioita. Tämä koski sekä teoreettisia että uskonnollisia kysymyksiä. Heikompien oppimiskykijensä vuoksi naisille ei tarvinnut osoittaa samoja koulutusmahdollisuuksia kuin miehille. Naisilla oli Rousseau mielestä myös vähemmän vapauksia ja enemmän käytösrajoituksia kuin miehillä siksi, että tuhlaillevaisuus, kevytmielisyys ja ristiriitaisuus olivat naisten objektiivisia luonteenpiirteitä. (Rousseau 1981 [1762], 374.)

Tämän syytöksen taustalla Wollstonecraft näki tyttöjen virheellisen kasvatuksen, johon myös Rousseau kehotti ihmisiä omalla kasvatustilafilosofiallaan. Tyttöjä opetettiin pienestä pitäen matkimaan äitiensä kielteisiä piirteitä – fyysistä haurautta, herkkyyttä, pinnallisuutta ja järjenkäytön välttelyä. (Brody 1992, 49.) Tuloksena oli joukko passiivisia, yliemotionaalisia ja vastuuttomia naisia.

Wollstonecraft piti epäilyttävänä sitä etiikkaa, jolla Rousseau opetti naisia. Kun Rousseau katsoi miehiä ja naisia koskevan erilaiset ja vastakohtaiset hyveet, Wollstonecraft nimitti Rousseau naisia koskevia hyveitä yksipuolisen seksuaaliseksi. Naisen ”kunniallisuus”, ”ulkokultaisuus”, ”somuus”, ”kärsivällisyys” ja ”anteeksiantavuus” olivat hänen mukaansa kaikki seksuaalisia hyveitä. (Wollstonecraft 1992 [1792], 108, 126, 146.) Ne olivat piirteitä, joita ylistettiin naisten – ja halveksittiin miesten – kohdalla.

Rousseau rohkaisi tyttöjä luomaan henkilökohtaisia kontakteja yksityisiin miesopettajiin. Naiset, jotka harjoittivat valtaa vain miesten kautta ja pyrkivät ainoastaan miellyttämään näitä, ohjattiin Wollstonecraftin mielestä itsepetokseen. Wollstonecraft piti Rousseau ”charmikkaana” esittämää opetuskäytäntöä naisten kannalta moraalittomana ja vaarallisena. Kun nainen oli pannonnut koko elämänsä miesten imarteluun ja ihailuun, kenen puoleen hän saattoi kääntyä silloin, kun miehet eivät pitäneet häntä enää viehättävänä?

Wollstonecraftin mukaan naisten luonteet ja potentiaali turmeltiin alkuunsa opettamalla heille täysin luonnottomia tapoja. Nainen ei voinut totella, teeskennellä ja imarrella ilman, että hän samalla vahingoitti moraalista imperatiivaa käyttäen järkeään ja pyrkien oikeudenmukaisuuteen. Rousseau ja kumppanit olivatkin rohkaisseet sellaisen keinotekoisien ihmisolennon luomista, joka ei ollut olemassa ihmiselle ominaisella tavalla. Tyttöjä ei koulutettu omaa maailmassa pärjäämistä varten. (Brody 1992, 50–51.)

Vaikka Wollstonecraft pyrki ulottamaan myönteisiä miehisiä hyveitä naisiin, hän puhui myös sen puolesta, että miehet ottaisivat oppia naisten myönteisistä hyveistä kuten hyvätapaisuudesta, siveellisyydestä ja kauniista käytöksestä. Naisten ja miesten tuli suuntautua myös heitä yhdistäviin myönteisiin ominaisuuksiin. (Wollstonecraft 1992 [1792], 245–256.)

Wollstonecraft kiinnitti huomiota myös naisia koskevien odotusten kaksinaismoraaliin ja epäkäytännöllisyyteen. Esimerkiksi huolehtiminen ”naisen maineesta” tuotti vain näennäisesti hyvettä, sillä se pönkitti eniten naisten ulkokultaisuutta: ”Jos naisen kunniallisuus, miksi sitä absurdisti kutsutaan, on turvattu, hän saattaa tosiasiaassa laiminlyödä jokaisen muun sosiaalisen velvollisuutensa. [Hän voi esimerkiksi] turmella perheensä uhkapeleillä ja ylellisyyksillä osoittamatta samalla häpeävänsä mitään – sillä onhan hän kunniallinen nainen!” (Mt. 252.)

Rousseau ihannemies, *Émile*, opiskeli humanistisia tieteitä sekä yhteiskunta- ja luonnontieteitä, kun taas hänen ihannenaisansa, *Sophie*, harrasti musiikkia, taidetta, fiktiokirjallisuutta ja runoutta. Sophien harrastukset tähtäsivät kotitöitä koskevien taitojen kehittämiseen. Rousseau tavoitteena oli Émilin mentaalisten kykyjen kehittäminen. Tästä oli määrä tulla rationaalinen, moraalinen, itseään hallitseva, itseriittoinen kansalainen, aviomies ja isä. Sophien sensitiivisyyden kehittämisellä taas Rousseau pyrki luomaan tästä ymmärtävän ja herkän vaimon sekä huolehtivaisen ja rakastavan äidin omille lapsilleen. (Tong 2009 [1989], 14–15.)

Wollstonecraft oli Rousseauin kanssa samaa mieltä Émilin, mutta ei Sophien koulutuksesta. Hän ajatteli Sophien merkitsevän aviomiehelleen ennemminkin vahinkoa kuin ”täydennystä”. Kaunokirjallisuuteen, musiikkiin, runouteen ja liehittelytaitoihin keskittyneestä Sophiasta kasvoi entistä enemmän tunneolento ja intohimojensa orja.

Kaunokirjallisuuden, musiikin, runouden ja liehittelytaitojen opiskelut tekevät naisista tunneolentoja, heidän luonteensa muokataan mielettömään muottiin. Naiset hankkivat vain sellaisia taitoja, joista he saattavat yhteiskunnallisen asemansa puitteissa kiinnostua. Tällainen äärimmilleen viety tunteellisuus lamaannuttaa muut mielenvoimat ja estää naisen älyä saavuttamasta sitä suvereenisuutta, jota rationaalinen olento tarvitsisi osoittaakseen hyödyllisyytensä muille ja tyytyväisyytensä itseensä. Ymmärryksen harjoittaminen on ainoa menetelmä, jonka luonto on antanut ihmiselle hänen intohimojensa tynnyttämiseksi. (Wollstonecraft 1992 [1792], 154.)

Herkistelyn, intohimojen ja tunnekuuhujen valtaama Sophie ei osannut toimia järkevästi myöskään vaimon ja äidin velvollisuuksiensa kannalta. Siksi Sophielle oli annettava samanlainen koulutus kuin Émilelle – koulutus, joka terävöitti ja fokusoivat naisen ajatuksia sekä antoi hänelle mahdollisuuden kehittää rationaalisuuttaan ja moraalisia kykyjään. Vasta tällainen koulutus merkitsi naisen täden inhimillisen potentiaalain käyttöä. (Mt. 279–306.)

Wollstonecraft esitti argumenttinsa naisten ja miesten yhtäläisen koulutuksen puolesta utilitaristisin termein. Argumentissa painottui kollektiivinen hyöty, joka seurasi sukupuolten tasavertaisesta kouluttamisesta. Toisin kuin tunteelliset ja riippuvaiset naiset, jotka laiminlöivät perhevollisuuksiaan ja tyydyttivät intohimojaan, rationaaliset ja itsenäiset naiset merkitsivät kokonaan uudenlaista naista.

Jos miehet jalomielisesti napsauttaisivat kahleemme poikki ja orjamaisen tottelevaisuuden sijasta nauttivat kanssamme rationaalisesta kumppanuudesta, he huomaisivat meidät tarkkaavaisemmiksi tyttäreiksi, rakastavammiksi sisariksi, uskollisemmiksi vaimoiksi, jär-

kevämmiksi äideiksi – sanalla sanoen, paremmiksi kansalaisiksi. Me rakastaisimme heitä osoittaen todellista rakkautta, sillä osaisimme enemmän arvostaa myös itseämme. Myöskään arvoisan miehen mielenrauhaa eivät enää häiritsisi hänen vaimonsa välinpitämättömät turhuudet eikä lapsia tarvitsisi enää lähettää vieraisiin helmoihin, joista nämä eivät milloinkaan löydä vastaavaa kotia kuin oman äitinsä luota. (Mt. 269.)

Hyvin koulutettu nainen kykeni pitämään parempaa huolta kodistaan, miehestään ja lapsistaan (mt. 271–272). Hän ei tuhlannut aikaansa eikä energiaansa välinpitämättömiin ja turhiin huijauksiin.

Toisaalta Wollstonecraftin argumentit sukupuolten yhtäläisestä koulutuksesta eivät liittyneet vain kollektiiviseen hyötyyn. Toinen näkökulma, johon hän vetosi muistutti Immanuel Kantin teoksen *Tapojen metafysiikan perustus* (1964), alkup. *Grundlegund zur Metaphysik der Sitten* (1785) periaatteita. Ellei ihminen toiminut autonomisesti, hän ei toiminut todellisen ihmis persoonan tavoin. Wollstonecraft ajatteli, että jos kyky rationaalisuuteen erotti ihmiset eläimistä, eivät naiset olleet eläimiä, myös naiset olivat rationaalisia. Yhteiskunnan oli annettava tytöille sama koulutus kuin pojille, koska kaikki ihmiset ansaitsivat yhtäläiset mahdollisuudet kehittää rationaalista ja moraalista kapasiteettiaan. (Tong 2009 [1989], 15; vrt. Wollstonecraft 1992 [1792], 306.)

Samalla Wollstonecraftin järjen ihailu toi esiin hänen teoksensa puutteita. Wollstonecraft ihaili usein miehiin liitettyjä ominaisuuksia ja halveksui vastaavasti naisiin yhdistettyjä ominaisuuksia. Wollstonecraft ylisti toistuvasti järkeä tunteiden kustannuksella. Jane Roland Martinin (1985) mukaan ”puhuessaan naisten oikeuksien puolesta [Wollstonecraft] esitti ideaalin naisen kouluttamisesta, joka priorisoi piirteitä, jotka yhdistyivät perinteisesti miehiin, naisiin perinteisesti yhdistyneiden piirteiden kustannuksella” (mt. 76).

Wollstonecraft piti sukupuolten välistä työnjakoa luonnollisena, mutta halusi muuttaa sitä niin, ettei nainen olisi enää mieheen nähden toisarvoinen eikä tälle alisteinen. Joka tapauksessa, lasten kasvatusta oli Wollstonecraftin mielestä ainoastaan naisten tehtävä (Wollstonecraft 1992 [1792], 161, 253). Miehiä tarvittiin vain lasten kurittamiseen (mt. 272). Tämän vuoksi isien suhteet lapsiin jäivät Wollstonecraftin visioissa varsin etäisiksi ja pintapuolisiksi. Wollstonecraftin käsitys poikkesi John Locken käsityksestä. Locken mukaan myös isät osallistuivat lasten kasvattamiseen (vrt. kappale 3.1).

Wollstonecraftin teoksen ansiot olivat siinä, että hän toivoi naisia kohdeltavan ja heidän itsensä toimivan autonomisten päätöksentekijöiden tavoin. *A Vindication* ei ollut niinkään vetoamus naisten poliittisen ja taloudellisen vapauden puolesta kuin argumentti naisten yhdessä miesten kanssa jakamasta rationaalisesta ihmisluonnosta. Wollstonecraft huomasi, että naisten intresseissä oli vapautua miehistä taloudellisesti, mutta hänellä ei ollut tarjota montaa suositusta siitä, miten tähän asiointilaan voitaisiin päästä (Sabrosky 1979, 31).

Niin ikään Wollstonecraft huomasi, että saavuttaakseen laillisen riippumattomuuden miehistä, naiset tarvitsivat näiden kanssa yhtäläiset kansalaisvapaudet. Wollstonecraftin mukaan naisten äänioikeuden puuttumisesta ei kuitenkaan ollut haittaa, koska laillisen edustuksen järjestelmä oli hänen mukaansa niin pahasti korruptoitunut (Wollstonecraft 1992 [1792], 265, 306, 313–314). Wollstonecraft seurasi tässä mielessä viitteellisesti Rousseauin käsityksiä yhteiskunnan rappiosta ideaaliseen luontoon verrattuna (vrt. kappale 3.1).

Edustuksellisesta järjestelmästä ja naisten edustuksen puuttumisesta Wollstonecraft kirjoitti pessimistisesti: ”Koska koko edustuksellinen järjestelmä on tällä hetkellä tässä maassa vain taroituksenmukaisen despotismin välikappale, heillä [naisilla] ei ole aihetta valittaa, sillä he ovat siinä yhtä hyvin edustettuina kuin esimerkiksi lukuisat raskasta työtä tekevät mekaanikot, jotka maksavat kuningaskunnan tuesta itselleen pystyen silti hädin tuskin ruokkimaan omien lastensa suita.” (Mt. 265.)

Huolimatta analyysinsä rajoituksista, Wollstonecraft esitti vision naisesta, joka oli mieleltään ja ruumiiltaan vahva. 1790-luvun vapautunut nainen ei ollut intohimojensa, aviomiehensä tai lastensa orjuuttama. Wollstonecraftin ihannenaainen oli vähemmän kiinnostunut itsensä toteuttamisesta – sikäli kuin sillä tarkoitetaan intohimojen toteuttamista ja siitä aiheutuvaa velvollisuuksien välttelyä – ja enemmän kiinnostunut järkensä kehittämisestä ja itsekontrollin harjoittamisesta. Naisen tuli totella järkensä ääntä ja suorittaa vaimon ja äidin velvollisuutensa uskollisesti.

Wollstonecraftin eniten toivoma asia oli naisen vahva persoonallisuus. Nainen ei saanut olla vain ”miehen leikkikalua, hänen helistimensä”, jonka ”tuli soida hänen korvissaan aina, kun mies tahtoi tulla viihdytetyksi” (Wollstonecraft 1992 [1792], 118). Nainen ei saanut rajottautua, kuten Kant olisi sanonut, ”pelkäksi välineeksi” tai instrumentiksi jonkun toisen ihmisen onnea tai täydellisyttä varten. Naisen tuli sen sijaan kohota itse ”päämääräksi” eli rationaaliseksi toimijaksi, jonka arvo koostui tämän omasta itsemääräämiskyvystä. (Vrt. Kant 1964 [1785], 63–64, 79, 95–98.)

Miehen kanssa yhtäläinen koulutus antoi naiselle mahdollisuuden ottaa vastuuta omasta kehityksestään ja henkisestä kasvustaan. Nainen kykeni kuitenkin harjoittamaan saavuttamaansa autonomiaa vielä vain yksityisen kodin sisällä. Niin tervetulleita kuin kansalaisoikeudet ja -vapaudet olisivat olleetkin, Wollstonecraft vähätteli niiden puuttumisen naisille luomia rajoituksia.

Mitä kappaleesta 3.6 saatiin tulokseksi? Wollstonecraftin kirjoittaessa teostaan *A Vindication* naisten taloudellinen ja sosiaalinen asema Euroopassa oli laskusuunnassa. Naisten asemaan vaikuttivat varhaisen teollistumisen tuomat muutokset. Miehet siirtyivät työhön kodin ulkopuolelle. Naineilla naisilla oli kotonaan vain vähän työtä, koska perheen kotitaloustyöt hoituivat usein palvelijoiden toimesta. Toisaalta naisilla ei ollut perheen vaurauden vuoksi myöskään kannustimia kodin ulkopuoliseen työhön. *A Vindicationin* julkaisun aikoihin myös naisten aktiivinen rooli kotitaloudessa korvautui uudella naisihanteella. Nainen oli tarkoituksella miehestä riippuvainen.

Wollstonecraft vertasi etuoikeutettuja naisia häkkilintuihin. Vaikka naisilla oli ruokaa ja vaatteita, heidän terveydestään, vapaudestaan ja hyveistään oli luovuttu niiden vastineena. Wollstonecraft perusti ihmiskuvansa edistysoppiin. Ihmisen oli mahdollista kasvaa kohti suurempaa onnellisuutta. Ihmisyyden tunnusmerkkejä olivat järki, hyve ja tieto. Wollstonecraftin mukaan koulutus oli inhimillisen edistyksen pääedellytys. Sen tuli koskea myös naisia, sillä heidän heikko asemansa oli seurausta puutteellisesta koulutuksesta. Naisten koulutuksen tuli vastata miesten koulutusta. Wollstonecraftin mielestä kouluttamattomien naisten oli mahdollista itsenäistyä.

Wollstonecraftin naiskäsitys oli Rousseauin naiskäsityksen antiteesi. Rousseauin ihannenaista koulutettiin miehen ihannepuolisoksi. Wollstonecraftin mukaan naisella ei tuolloin ollut omaa elämänprojektia, vaan hän keskittyi elämään miehensä kautta. Rousseau perusteli näkemystään

naisten luontaisella riippuvuudella. Wollstonecraftin mukaan naisten riippuvuus ei ollut tulosta heidän luontaisista piirteistään. Wollstonecraft yhtyi Astellin käsitykseen, jonka mukaan naisten luonne oli yhteiskunnan tuottama. Hän myös kielsi naisten luonnostaan pyrkivän mielihyvään. Wollstonecraft näki tämänkin syytöksen taustalla tyttöjen virheellisen kasvatuksen ja koulutuksen.

Rousseauin mukaan sukupuolia koskivat erilaiset hyveet. Wollstonecraft taas piti monia naisellisia hyveitä seksuaalisina. Esimerkiksi kunniallisuutta ja ulkokultaisuutta ylistettiin vain naisten kohdalla. Naisia, jotka harjoittivat valtaa miesten kautta ja pyrkivät vain miellyttämään näitä, ohjattiin itsepetokseen. Wollstonecraft piti Rousseauin naisia koskevia opetuskäytäntöjä moraalittomina ja vaarallisina. Naisen panostettua koko ikänsä miesten imarteluun, hänen vaihtoehtonsa rajoittuivat viehättävyyden laskiessa. Naisen luonne ja potentiaali turmeltiin luonnottomilla tavoilla. Nainen ei voinut teeskennellä ja imarrella vahingoittamatta moraalista imperatiivia, jonka mukaan ihmisen tuli käyttää järkeään ja pyrkiä oikeudenmukaisuuteen.

Wollstonecraft huomioi myös naisia koskevien odotusten kaksinaismoraalin. Huolehtiminen naisen maineesta tuotti hänen mukaansa hyveen sijasta pelkkää ulkokultaisuutta. *Sophien* sensitiivisyydellä Rousseau pyrki luomaan tästä ymmärtävän ja herkän vaimon sekä huolehtivan ja rakastavan äidin. Wollstonecraft oli yhtä mieltä *Émilien*, muttei *Sophien* koulutuksesta. Sophie merkitsi hänen mielestään miehelleen ennemmin vahinkoa kuin täydennystä. Huonojen harrastustensa myötä Sophiasta kasvoi tunneolento ja intohimojensa orja. Intohimojen ja tunteiden valtaama Sophie ei osannut toimia järkevästi myöskään vaimon ja äidin velvollisuuksiensa osalta.

Wollstonecraft perusteli sukupuolten yhtäläistä koulutusta utilitaristisesti. Argumentissa painottui yhdenvertaisen koulutuksen kollektiivinen hyöty. Rationaaliset ja itsenäiset naiset merkitsivät uudenlaista naista. Nainen huolehti kodista ja lapsista eikä tuhlannut energiaansa turhiin huvituksiin. Toinen Wollstonecraftin perustelu sukupuolten yhtäläiseksi kouluttamiseksi muistutti Kantin periaatteita. Ellei ihminen toiminut autonomisesti, hän ei toiminut oikean ihmispersonan tavoin. Yhteiskunnan tuli antaa tytöille sama koulutus kuin pojille, koska kaikki ihmiset ansaitsivat yhtäläiset mahdollisuudet kehittää järkeään ja moraalikykyään. Wollstonecraft piti samalla sukupuolittunutta työnjakoa luonnollisena. Lasten kasvatusta oli vain naisten tehtävä.

Wollstonecraftin *A Vindicationin* ansiot olivat siinä, että hän toivoi naisia kohdeltavan ja heidän itsensä toimivan autonomisten päätöksentekijöiden tavoin. Teos oli ennen kaikkea argumentti naisten miesten kanssa jakamasta rationaalisesta ihmisluonnosta. Wollstonecraft toki huomasi, että naisten intresseissä oli vapautua miehistä taloudellisesti, mutta hänellä ei ollut tarjota montaa visiota siitä, miten tähän tilaan päästäisiin. Wollstonecraft huomasi, että saavuttaakseen laillisen riippumattomuuden miehistä, naiset tarvitsivat yhtäläiset kansalaisvapaudet. Wollstonecraftia ei kuitenkaan esimerkiksi naisten äänioikeuden puuttuminen haitannut. Hän suhtautui pessimistisesti edustukselliseen järjestelmään ja vähätteli naisten edustuksen puuttumisen merkitystä.

3.7. Wollstonecraft ja seksuaalisuuden kielteisyydet

Tutkin kappaleessa 3.7 Mary Wollstonecraftin asennoitumista seksuaalisuuteen, erityisesti naisten seksuaalisuuteen. Wollstonecraftin kielteinen asennoituminen seksuaalisuuteen liittyy kahden

sukupuolen mallin ajatukseen naisten suuremmasta moraaliseen vastuusta yhteiskunnassa.⁷⁶ Käsittelemäni mainittua teemaa laajemmin kappaleessa 4.1.

Tässä kappaleessa tutkin Wollstonecraftin seksuaalisuutta koskevia asenteita selvittääkseni hänen käsitystään naisten erilaisesta yhteiskunnallisesta roolista. Toiseksi, tutkin Wollstonecraftin asenteita mainitusta teemasta selvittääkseni niiden kytkeytymistä kahden sukupuolen malliin. Wollstonecraft rakensi kahden sukupuolen mallin mukaista käsitystä sukupuolierosta luodessaan naisille miehistä erillistä poliittista toimijuutta.

Wollstonecraft piti rationaalista subjektia sukupuolettomana. Samalla hän oli hyvin varovainen seksuaalisuuteen liittyneen vallan suhteen. Teoksessaan *Thoughts on the Education of Daughters* Wollstonecraft oletti Rousseauin tavoin sivilisaation vain kasvattavan ihmisten seksuaalisia haluja: ”Tunteen ja harkinnan ihmiset ovat kaikkein alttiimpia väkivaltaisille ja jatkuville intohimoille ja olemaan jatkuvasti niiden vaivaamia.” (Wollstonecraft 1989a [1787], 82.)

Wollstonecraft halusi kieltää naisten seksuaalisten kokemusten erityispiirteet. Mary Pooveyn mukaan Wollstonecraftin *A Vindicationissa* – ja vielä enemmän tämän muissa teoksissa – on otettu poikkeuksellisen kielteinen ja kontrolloiva asenne naisten seksuaalisuutta kohtaan. Samalla Wollstonecraft ajatteli miesten olevan varmuudella naisia enemmän intohimojensa vaikutuksen alaisia. (Poovey 1984, 80–81.)

Wollstonecraftin mukaan naisilla oli kyky elää lähes kokonaan askeettista elämää. Hän varoitti kuitenkin ”likaisista” ja ”säädyttömistä tavoista”, joita tytöt olivat omaksuneet sisäoppilaitoksissa. Wollstonecraftin tarkoittamat ”likaiset ja säädyttömät tavat” liittyivät ilmeisesti masturbaatioon. Wollstonecraft halusi mieluiten kieltää koko seksuaalisen halun olemassaolon – halun, jonka läsnäolon hän itse vahvasti tunsikin, mutta piti sitä uhkaavana ja vastenmielisenä. (Laqueur 1995 [1990], 203; vrt. myös Eisenstein 1993 [1981], 89–112.)

Saksalainen liberaali Theodor Gottlieb von Hippel (1741–1796) argumentoi teoksessaan *On Improving the Status of Women* (1979), alkup. *Über die bürgerliche Verbesserung der Weiber* (1792), ettei luonto ”ole tarkoittanut merkittävää eroa sukupuolten välille tai näytä suosineen yhtä sukupuolta toisen kustannuksella” (mt. 66). Toisaalta muiden perheideologian ajattelun mukaisesti myös Hippel halusi luoda naisille radikaalisti erillisen, mutta samalla tasa-arvoisen ja epähierarkisen toiminta-alueen. Kyseinen alue perustui naisten erilaiseen luontoon.

Hippelin käsityksen mukaan naiset olivat miehiä kykenevämpiä luomaan kauneutta runoudessa ja maalauksessa. Tämä johtui siitä, että miehet olivat ”vieraantuneempia luonnosta kuin

⁷⁶ Wollstonecraft liittyy tässä mielessä läheisesti eurooppalaiseen perheideologiaan, jonka keskeiset teokset tosin ilmestyivät enimmäkseen 1800-luvulla. Perheideologian kaanonin osalta aineistoon sisältyvät Sarah Ellisin teokset *The Daughters of England* (1842) ja *The Wives of England* (1843). Ja kun ymmärretään Wollstonecraftin merkitys perheideologialle, ei voida ohittaa saksalaista Theodor Gottlieb von Hippeliä, jonka teos *Über die bürgerliche Verbesserung der Weiber* ilmestyi samana vuonna kuin *A Vindication* (1792). Hippel oli perheideologialle tyyppillisesti luomassa naisille erillistä, mutta samalla tasa-arvoista sfääriä. Samaan ideologiaan on liitettävä myös Anna Wheelerin ja William Thompsonin (1825) teos *Appeal of One Half of the Human Race*. Toisaalta Wollstonecraftia ja Hippeliä edelsi ajallisesti perheideologian alkuperäinen innoittaja, skottilaisen valistuksen jättiläinen John Millar ja hänen vuonna 1771 ilmestynyt teoksensa *The Origin of the Distinction of Ranks*. Millarin merkitys perheideologialle oli siinä, että hän piti naisia yhteiskunnan moraalin ja edistyksen vankkureina (ks. kappale 4.1).

naiset” (mt. 143). Naisten kyky vaikuttaa moraaliin juonsi hänen mukaansa tosiasiaista, että ”vastakkaiselle sukupuolelle pehmeä ja hillitty olemus on kaikkein soveliaim” (mt. 147).⁷⁷

Wollstonecraftin varovaisuus naisten seksuaalisuuden kohdalla muistutti Hippelin vaatimusta, jonka mukaan naisilla tuli olla yhteiskunnassa korkea moraalinen vastuu. Teoksen *The Female Reader* mukaan naisten erityinen rooli maailmassa oli sivistää miehiä ja kasvattaa lapsia hyveeseen. Näin siksi, että vain naiset oli siunattu ”kiintymystä merkitsevällä rakkaudella”. (Wollstonecraft 1989b [1789], vii.)

Wollstonecraft tukeutui Rousseauin tavoin vahvasti kristinuskoon. Wollstonecraft totesi uskonnollisuuden olevan hänen lukijoidensa viimeinen lohdutus, kun he löysivät itsensä ”hiljaisten ja huomaamattomien kärsimysten keskeltä”. Kärsimyksen lievittäminen oli jokaisen lukijan velvollisuus. (Ibid.)

Wollstonecraft jakoi varhaisten sosialistifeministien kanssa käsityksen intohimojen kielteisyydestä. Intohimoja tuli välttää johtuivatpa ne ihmisen henkilökohtaisesta seksuaalisuuden inhosta, sen naisille luomista poliittisista mahdollisuuksista tai tietoisuudesta intohimojen vaaroista. Himoja oli syytä välttää siinäkin tapauksessa, että niiden uskottiin juontavan erityisistä naisen vartaloa koskevista kielteisistä kulttuurisista ulottuvuuksista. (Taylor 1983, 47–48.)

Mitä kappaleesta 3.6 saatiin tulokseksi? *A Vindicationista* ja myös muista Wollstonecraftin teoksista paljastui kielteinen ja kontrolloiva asenne seksuaalisuutta kohtaan. Teoksessaan *Thoughts on the Education of Daughters* Wollstonecraft ajatteli Rousseauin tavoin sivilisaation kasvattavan ihmisten seksuaalisia haluja. Wollstonecraft oletti miesten olevan naisia enemmän intohimojensa hallitsejia. Naiset kykenivät hänen mukaansa elämään lähes askeettista elämää.

Hippel loi muiden perheideologioiden tavoin naisille erillistä, mutta tasa-arvoista aluetta, joka perustui naisten erilaiseen luontoon. Vain naiset pystyivät hänen mukaansa luomaan kauneutta runoudessa ja maalauksessa. Wollstonecraftin varovaisuus naisten seksuaalisuuden kohdalla liittyi Hippelin käsitykseen, jonka mukaan naisilla oli merkittävä vastuu yhteiskunnan moraalista. Naiset opettivat miehiä ja lapsia elämään siveellisesti.

Wollstonecraft tukeutui teoksessaan *The Female Reader* Rousseauin tavoin kristinuskoon. Uskonnollisuus oli hänen lukijoidensa perimmäisin lohdutus kärsimysten keskellä. Wollstonecraft jakoi käsityksen intohimojen kielteisyydestä varhaisten sosialistifeministien kanssa. Intohimoja tuli välttää niin henkilökohtaisen inhon, poliittisten mahdollisuuksien kuin myös niiden luomien vaarojen tai naisen vartaloon liittyneiden kielteisten puolien perusteella.

⁷⁷ Hippelin saksankielinen vastine suomen- ja englanninkielisille termeille ”vastakkainen sukupuoli” ja ”the opposite sex” on ”anderes geschlecht”. Termi voidaan kääntää suomeksi ja englanniksi myös ilmaisilla ”toinen sukupuoli” ja ”the other sex”. Saksassa ja englannissa termejä käytetään lähes aina miespuolinen kirjoittaja tai puhuja viittaamassa naiseen tai omaan sukupuoleensa suhteessa toiseen sukupuoleen. Ajatus sukupuolten vastakkaisuudesta ennemmin kuin niiden ylemmyydestä ja alemmuudesta on osa lingvististä prosessia, jolla sukupuolten yhteensovittamattomuutta on tehty näkyväksi. *The Oxford English Dictionary* viittaa termin ensimmäiseen englanninkieliseen käyttöön *The Spectatorissa* vuonna 1711: ”Mikään ei tee naisesta kunnianarvoisempaa vastakkaisen sukupuolen silmissä kuin hänen siveytensä.” Kyky seksuaalisuuden kontrollointiin määrittelee sukupuolten vastakkaisuuden ajatuksen. (Laqueur 1995 [1990], 292–293.)

3.8. Miehinen järki, sukupuoliero ja Ranskan vallankumous

Tutkin kappaleessa 3.8 valistuksen järki-ihanteiden ja poliittisen kansalaisuuden ulottumista naiseen, Ranskan suuren vallankumouksen vaikutusta naisten poliittiseen osallistumiseen, vallankumouksen vaikutusta naisten oikeuksiin, yhteiskunnalliseen asemaan sekä sukupuolten oikeuksiin perheessä ja avioliitossa. Tutkin valistusfilosofian ja Ranskan vallankumouksen vaikutusta oikeuksien jakautumiseen selvittääkseni myös naisten asemaa 1700-luvun lopun Euroopassa, erityisesti Ranskassa.

Selvitän mainittuja asioita osoittaakseni, ettei naisten asema parantunut julkisen toimijuuden kannalta kahden sukupuolen mallin myötä. Vastakkainen biologinen ja sosiaalinen sukupuoliero sekä siihen liittyvät sukupuolten erilliset toimintafäärit suistivat naiset entistä kauemmas miehiltä julkiselta alueelta ja poliittisista oikeuksista. Sukupuolten vastakkaisuuden korostaminen ja niitä mukailevien feminiinisten ja maskuliinisten toiminta-alueiden luominen aiheutti sen, ettei naisten katsottu soveltuvan julkisen alueen toimijoiksi.

Naisten jääminen pois Ranskan suuren vallankumouksen ihmisoikeuksien agendalta vuonna 1789 on ollut pitkään erilaisten historiantulkintojen kiistakapulana. On väitelty siitä, mistä naisten poliittisten oikeuksien ja kansalaisuuden puuttuminen agendalta oikeastaan johtui. Esimerkiksi Barbara Caine ja Glenda Sluga (2003 [2000]) esittävät teoksessaan *Gendering European History*, etteivät valistuksen järki-ihanteet ja poliittinen kansalaisuus ulottuneet naiseen teoreettisesti eivätkä käytännössä. Asetelman taustalla vaikutti miehinen filosofia, joka yhdisti järjen maskuliinisuuteen. 1700-luvun valistusfilosofit kuten Montesquieu ja Voltaire ajattelivat, että naisilta puuttui Euroopan ulkopuolelta löydettyjen villien tavoin järki, jota he pitivät ihmisten ja kansalaisen oikeuksien ehtona ja perustana. (Mt. 9.)

Myös Genevieve Lloyd arvioi teoksessaan *The Man of Reason* (1993 [1984]), suom. *Miehinen järki* (2000) kyseisen asetelman viitanneen käsitteelliseen yhteyteen, joka oli länsimaisessa filosofiassa muotoiltu jo varhain järjen ja maskuliinisuuden välille. Järki, maskuliinisuus, totuus ja älykkyyks oli asetettu vastakohtiksi naiseen yhdistetyille aistilliselle, feminiiniselle, epätotuudelle ja tunteelle. (Ibid.) Valistuksen vuosisadalla näillä kytköksillä oli suuri merkitys, sillä vain järjen valosta nauttanut ihminen saattoi olla laillisten ja poliittisten oikeuksien sekä kansalaisuuden haltija (Caine & Sluga 2000, 9–10).

Toisaalta Thomas Laqueur väittää teoksessaan *Making Sex* (1995 [1990]), ettei kansalaisen statuksen puuttuminen naisilta johtunut valistusfilosofiasta: ”Inhimillisestä vapaudesta ja tasa-arvosta esitetyt universaalit vaatimukset valistuksen aikana eivät sulkeneet naisia ihmiskunnan ulkopuolelle.” (Mt. 194.) Valistusfilosofia pikemminkin loi universaalien järkeä, vapautta ja tasa-arvoa koskevien vaatimusten myötä myös edellytykset naisten kansalaisuutta koskeville vaatimuksille.

Naisten oikeuksia vastustaneiden oppineiden keskiluokan miesten oli nimenomaan luonnollisia oikeuksia painottavan valistusfilosofian vuoksi todistettava, miksi sukupuolet mahdollisesti olivatkin epätasa-arvoisia. Samoin feministit joutuivat suuntaamaan katseensa luontoon ja perustelemaan biologisin syin, miksi naiset ja miehet olivat tasa-arvoisia. Laqueurin näkökulmasta argumentoituna naisten poliittisten ja kansalaisoikeuksien mitätöntä ei löytynyt lainkaan valistusfilosofisesta kirjallisuudesta, vaan luonnosta etsittyjen epätasa-arvon ja tasa-arvon todisteiden löytäminen oli 1700-luvulla olennaista sekä antifeministeille että feministeille.

Vallankumouksen ihmisoikeuksien julistuksessa naisten julkisia oikeuksia ei huomioitu. Se, johtuiko tämä järjen miehisestä valistusfilosofiasta (Voltaire), sukupuolten täydentävistä ymmärryksistä (Kant) vai sukupuolirooleista (Rousseau), on lopulta osa yhtä ja samaa selityskaaviota. Kaikki mainitut tulkintaväylät tukevat toisiaan: valistusfilosofian miehisen järjen painotukset, sukupuolten toisiaan täydentävät ymmärrykset, biologiset erot ja niistä johdetut erilliset sukupuoliroolit sekä näiden kolmen selittävän tekijän lopputuloksena naisten oikeuksien ja kansalaisuuden tappio liittyivät samaan kuvioon. Naisten toiminta nähtiin niin vahvasti yksityiselle sfäärille rajoittuvana, etteivät ihmisoikeuksia määritelleen perustuslakia säätäneen kansankokouksen miehet yksinkertaisesti piitänneet naisten julkisista oikeuksista.

Vallankumouksen varhaisesta optimismista päädyttiin lopulta tilanteeseen, jossa vaatimukset naisten yhteiskunnallisesta aktiviteetista kiellettiin kokonaan. Taistelu naisten kansalaisoikeuksista päättyi jo osittain vuonna 1793 Maximilien Robespierren hallintoon, mutta lopullisesti vuonna 1799 Napoleonin suvereenin vallan sinetöintiin. Naisia ei pidetty kansalaisina ja heiltä kiellettiin poliittiset oikeudet ja myös aikuisen ihmisen status. (Caine & Sluga 2003 [2000], 15.)

1700-luvun myötä naisten asema Euroopassa rajoittui entistä tiukemmin yksityiseen sfääriin. Näihin seikkoihin Rousseaulle sukupuolieron filosofina oli suuri vaikutus, vaikka hän ei toki yksin sanellut vallankumouksen agenda. Rousseauun mukaan ”ei-korruptoituneessa luonnossa” naisten asema merkitsi luonnollista alamaisuutta. Ranskan turvallisuuskomitean jäsen André Amar suosittelee naisten vallankumouksessa perustamien klubien kieltämistä ja ylisti Rousseaut siitä, että tämä oli oivaltanut yhteiskunnan harmonian edellyttävän työnjaon sukupuolittamista. (Proctor 1990, 162.)

Vallankumoukselliset ja maalliset liikkeet Ranskassa pyrkivät tasa-arvoon kuten myös vallankumouksen slogaanissa – ”*liberté, égalité, fraternité*” – julistettiin (Marks & Courtivron 1981a [1980], 4). Tasa-arvon slogaaniin ei silti suotta liitetty veljeyden (*fraternité*) ajatusta. Näiden liikkeiden kohdalla oli pääasiassa kyse miesten tasa-arvosta ja keskinäisestä solidaarisuudesta, ei sukupuolten tasa-arvosta. Vuoden 1789 julistusta ihmisen ja kansalaisen oikeuksista (*Déclaration des droits de l’Homme et du Citoyen*) koski käytännössä täysin maskuliininen idea termin ”ihminen” merkityksestä. Vaikka juutalaiset mainittiin julistuksessa, naisia ei siihen erikseen sisällytetty.

Rousseau ja häntä seuranneiden valistuksen lääkäreiden ideat sukupuolierosta saivat monista näyttämään ilmeiseltä, ettei naisia tarvitse lukea mukaan ihmis- tai kansalaisoikeuksien piiriin. Toisaalta Rousseau ja hänen hengenheimolaistensa näkemyksiä ei hyväksytty kaikkialla. Esimerkiksi filosofi ja liberaali aristokraatti marquis de Condorcet esitti esseessään ”On the Admission of Women to the Rights of Citizenship”, alkup. ”Sur l’admission des femmes aux droits de Cité” naisten oikeuksien puolesta seuraavaa:

Ihmisten oikeudet seuraavat yksinkertaisesti siitä faktasta, että he ovat tuntevia olentoja, jotka kykenevät omaksumaan moraalisia ideoita ja osaavat harjoittaa niiden suhteen järkään. Naisilla, joilla on nämä samat ominaisuudet, pitää ehdottomasti olla yhtäläiset oikeudet. (Condorcet 1994 [1790], 18.)

Condorcet’n tai muiden sukupuolten tasa-arvoa kannattaneiden pamfletistien ideoita naisten yhtäläisistä oikeuksista ei otettu huomioon perustuslakia säätäneessä kokouksessa, joka oli vallankumouksellisen ihmisoikeuksien julistuksen takana. Toisaalta perustuslakia säätävä kokous siirtyi käsittelemään joitakin naisten laillisia oikeuksia. Vuonna 1790 säädettiin lait avioeron helpotta-

miseksi ja rajoitusten poistamiseksi naisten perimisoikeuksissa. Kyse oli siis lähinnä aiempaa suuremman tasa-arvon tuomisesta perheen sisälle.

Näytelmäkirjailija ja feministi Olympe de Gouges (1748–1793) esitti vuonna 1791 ”Naisen ja naiskansalaisen oikeuksien julistuksen” (”Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne”), joka oli yhdenmukainen vuoden 1789 ”Ihmisen ja kansalaisen oikeuksien julistuksen” (*Déclaration des droits de l’Homme et du Citoyen*) kanssa. Gougesin mukaan Ranskan vallankumous oli jäänyt vajaaksi, koska se ei ollut ottanut huomioon naisten oikeuksia. Gouges vaati naisille yhtäläisiä oikeuksia miesten kanssa ja myös miehen etuoikeuksia poistettaviksi. Naisia tuli hänen mukaansa loogisesti koskea samat oikeudet, koska naisia koskivat samat rangaistukset kuin miehiä.

Gouges puhui sukupuolten tasa-arvon puolesta samasta näkökulmasta, jonka vuoden 1789 julistus esitti ihmisten välillä vallitsevan. Gougesin teksti oli ironinen, sana sanalta mukailtu versio alkuperäisestä ihmisoikeuksien julistuksesta. Toisinaan Gouges korvasi ilmaisun ”ihminen” (*l’Homme*) sanalla *femme*, toisinaan hän lisäsi tekstiin ilmaisut ”mies” (*homme*) ja ”nainen” (*femme*). (Gouges 1983 [1791].) Vuoden 1793 jakobiinien terroriaallon aikana Gouges mestattiin giljotiinilla Maximilien Robespierren hallinnon vastustamisesta ja läheisistä suhteistaan girondisteihin.

Vuosina 1790–1793 Ranskassa ehdotettiin useita lainsäädännöllisiä muutoksia, jotka koskivat perhe-elämää ja jotka hyödyttivät naisia. Katolisen kirkon valtaa vähennettiin, siviiliavioliitto tehtiin mahdolliseksi ja avioero säädettiin aiempaa helpommaksi. Nämä uudistukset antoivat naisille lisää oikeuksia avioliitossa kuten myös mahdollisuuden lopettaa sen. (Caine & Sluga 2003 [2000], 17–18; vrt. myös Marks & Courtivron 1981b [1980], 15.) Naiset saavuttivat asioita yksityisellä sfäärillä, mutta julkisessa tilassa (Euroopassa ja muissa länsimaissa) heiltä puuttuivat vallankumouksen jälkeen edelleen kaikki oikeudet.

Mitä kappaleesta 3.8 saatiin tutkimustulokseksi? Naisten jääminen pois Ranskan vallankumouksen ihmisoikeuksien agendalta oli erilaisten historiantulkintojen kohteena. Caine ja Sluga esittivät, että valistuksen järki-ihanteet ja kansalaisuus eivät ulottuneet naiseen teoreettisesti eivätkä käytännössä. Asetelman taustalla vaikutti miehinen filosofia, joka yhdisti järjen maskuliinisuuteen. Lloyd väitti kyseisen asetelman viittaneen käsitteelliseen yhteyteen, joka oli länsimaisessa filosofiassa varhain muotoiltu järjen ja maskuliinisuuden välille. Vain järjen valosta nauttinut ihminen saattoi olla laillisten ja poliittisten oikeuksien sekä kansalaisuuden haltija.

Toisaalta Laqueurin arvion mukaan kansalaisen statuksen puuttuminen naisilta ei johtunut valistusfilosofiasta. Valistusfilosofia päinvastoin loi universaalien järkeä, vapautta ja tasa-arvoa koskevien vaatimusten myötä myös edellytykset naisten kansalaisuutta koskeville vaatimuksille. Naisten oikeuksia vastustaneiden miesten olikin juuri luonnollisia oikeuksia painottaneen valistusfilosofian vuoksi erikseen todistettava, miksi sukupuolet olivat epätasa-arvoisia. Naisten kansalaisoikeuksien mitätöinti ei ollut valmiina valistusfilosofisessa kirjallisuudessa, vaan luonnosta etsityt todisteet olivat yhtä olennaisia niin antifeministeille kuin feministeille.

Vallankumouksen ihmisoikeuksien julistuksessa naisia ei huomioitu. Se, johtuiko tämä enemmän järjen miehisestä filosofiasta ja sitä mukailevasta valistusfilosofiasta, sukupuolten täydentävistä ymmärryksistä vai biologiaan redusoiduista sukupuolirooleista, oli lopulta osa samaa selityskaaviota. Valistusfilosofian miehisen järjen painotukset, sukupuolten täydentävät ymmärrykset

sekä biologiset erot ja niistä johdetut sukupuoliroolit liittyivät samaan kuvioon. Naisten toiminta nähtiin yksityiselle sfäärille rajoittuvana. Ihmisoikeudet määritellyt perustuslaillinen kansankokous ei yksinkertaisesti piitannut naisten oikeuksista.

1700-luvun myötä naisten asema rajoittui yhä tiukemmin yksityiseen sfääriin. Tähän asiaintilaan myös Rousseaulle valistusfilosofina ja tärkeänä sukupuolieron teoretikkona oli keskeinen vaikutus. Vallankumouksen liikkeissä oli kyse miesten tasa-arvosta ja keskinäisestä solidaarisuudesta, ei sukupuolten tasa-arvosta. Vuoden 1789 ihmisoikeusjulistusta koski maskuliininen idea termin ”ihminen” merkityksestä. Feministit eivät hyväksyneet Rousseauin näkemyksiä. Condorcet vetosi naisten oikeuksien puolesta: ”Naisilla [--] pitää ehdottomasti olla yhtäläiset oikeudet.”

Gouges esitti vuonna 1791 ”Naisen ja naiskansalaisen oikeuksien julistuksen”, joka oli yhdenmukainen vuoden 1789 ihmisoikeuksien julistuksen kanssa. Gougesin mielestä vallankumous oli jäänyt vajaaksi, koska se ei ollut huomionnut naisten oikeuksia. Ranskassa ehdotettiin vuosina 1790–1793 useita lainsäädännöllisiä muutoksia, jotka koskivat perhe-elämää ja hyödyttivät naisia. Naiset saavuttivatkin asioita yksityisellä sfäärillä, mutta julkisessa tilassa heiltä puuttuivat yhä vallankumouksen jälkeen kaikki oikeudet.

4. SUKUPUOLIERON TUOTTAMINEN JA RAJOITTAMINEN

Nainen on erillinen olento, kokonaan toinen asia. Hän on luonnon toimesta varustettu muilla toiminnoilla kuin mies eikä hänen ole syytä kilpailla tämän kanssa julkisessa elämässä.

VICTOR JOZÉ

Me emme aja naisten edustusta sen vuoksi, etteikö miesten ja naisten välillä olisi eroa, vaan ennemminkin ja nimenomaan siksi, että heidän välillään on ero. Me haluamme naisten erityiskokemukset juuri naisina tuotaviksi mukaan lainsäädäntöön.

MILLICENT FAWCETT

Luvun 4 alku jakautuu viiteen osaan. Ensimmäisessä osassa tutkin sukupuolieron tuottamista 1750-luvulta lähtien koskeneita vastakkainasetteluita, jotka liittyvät biologisen eron vaikutuksen pohtimiseen sukupuolten sosiaalisten roolien ja julkisten tehtävien kannalta. Toisessa osassa selvitän valistusfilosofian järki-ihanteiden vaikutusta naisten kansalaisuuteen sekä valistusfilosofien käsitystä miehen ja naisen ymmärrysten eroista. Kolmannessa osassa analysoin ruumista ja sukupuolieroja Ranskan vallankumouksen kiistanaiheina, vallankumouksen feministien ja antifeministien kantoja naisten kyvyistä luoda edistystä sekä feministien näkemyksiä kansalaisuuden ja poliittisten oikeuksien kuulumisesta naisille.

Neljännessä osassa tutkin Ranskan turvallisuuskomitean jäsen André Amarin suosituksia naisten yhteiskunnallisesta toiminnasta, näiden suositusten pohjaamista sukupuolierosta johdettuihin sukupuolten erillisiin tehtäviin sekä Napoleonin hallinnon uuden lakikokoelman ja seksuaalisen kaksoisstandardin vaikutuksia sukupuolten asemaan sekä oikeudelliseen kohteluun. Viidennessä osassa pohdin feministien tarvetta luoda eron diskurssia jälkivallankumouksellisessa poliittisessa tilassa, samuuden diskurssin ongelmia naisten poliittisen edustuksen kannalta sekä feministien rationaalisuutta käsitellä miesten ja naisten välisiä eroja naisten yhtäläisten vapauksien ja oikeuksien yhä puuttuessa. Tutkin edellä mainittuja aiheita kartoittaakseni pääasiassa valistuksen ja Ranskan vallankumouksen ajan sukupuolieroja tuottavia diskursseja.

Biologisen eron tuottaminen. Sukupuolieroa tuotettiin 1750-luvulta lähtien lukuisten mikrotaison vastakkainasetteluiden kautta. Vastakkainasettelut liittyivät julkisiin ja yksityisiin toiminta-alueisiin ja niiden hallinnasta käytyihin kamppailuihin. Taistelut käytiin naisen ja miehen ”sukupuolesta määräytyvien” piirteiden retoriikalla. Niissä kysyttiin, mitä naisen ja miehen biologisesta erosta seuraa sukupuolten sosiaalisten roolien ja julkisten tehtävien kannalta?

Kysymys on ymmärrettävissä sitä taustaa vasten, että biologiset totuudet korvasivat viimeistään 1700-luvulla jumalallista alkuperää olevat hierarkiat ja tavat, jotka olivat aiemmin olleet maailman ja ihmisen luomisen sekä sukupuolten välisen vallanjaon perustana. Siinä missä biologiseen sukupuoleen oli aiemmin sekoittunut kulttuuriseen rooliin ja sosiaaliseen asemaan liittyviä piirteitä, sukupuolten vallanjako pyrrittiin nyt perustelemaan puhtaasti fysiologisilla seikoilla.

Kun biologisesta ruumiista tuli diskursiivisen toiminnan lähtökohta, fyysiset ruumiit päätyivät poliittisten kamppailujen kohteeksi. Naisen suhdetta mieheen alettiin määritellä uudelta pohjalta. Siitä, mitä luonnollinen biologinen sukupuoliero merkitsi naisen ja miehen julkisten roolien kannalta tehtiinkin 1700- ja 1800-lukujen kuluessa huomattava määrä erisuuntaisia tulkintoja.

Laqueurin (1995 [1990]) mukaan mikä tahansa erillisten kirjoittajien agenda muuten olikaan, lähtöstrategia oli aina sama: ”Biologinen sukupuoli [sex] oli kaikkialla, koska sosiaalisen sukupuolen [gender] traditionaalinen auktoriteetti oli romahtanut.” (Mt. 156.) Toisaalta myös monet antifeministit pyrkivät sisällyttämään vanhat sosiaalisen sukupuolen hierarkiat uuteenkin malliin: yksisukupuolisen ruumiin miehinen normi kietoutui kahden sukupuolen mallin mukaisesti biologisiin ja sosiaalisiin retoriikoihin.

Valistuksen luonnolle antaman arvon ja sen sovellusten on katsottu tyypillisesti suosineen lähes poikkeuksetta konservatiivisia tulkintoja eli sukupuolten eriarvoisten suhteiden uusintamista. Esimerkiksi Maurice Bloch ja Jean H. Bloch (1980, 25–41) päätyvät tällaiseen kantaan. Yksityisen ja julkisen raja kärjistyi, sillä luonnon tulkittiin puhuvan sukupuolten erillisten eli naisen yksityisen ja miehen julkisen roolien vahvistamisen puolesta.

Schiebingerin (2000b) mukaan valistuksen aikana biologisia sukupuolia alettiin tarkastella paitsi fyysisesti myös moraalisesti erillisinä olentoina. Luonnon toimesta sukupuolet soveltuivat erillisiin sosiaalisiin sfääreihin. Asetelma johti useimmiten näkemykseen, jonka mukaan ”lujatekoinen mies” soveltoi julkisen sfäärin tehtäviin kuten tieteseen, valtiolliseen toimintaan, teollisuuteen ja armeijaan. Miehen ”parempi puolisko” eli nainen sen sijaan nähtiin ”herkäksi” olenoksi, joka soveltoi ruumiinsa puolesta huolehtimaan lapsista ja kodista. (Mt. 5.)

Toisaalta Laqueurin (1995 [1990], 283n) mielestä valistuksen sovellusalat luonnon merkityksestä ja sen sallimat sovellukset olivat avoimia erilaisille tulkinnoille eivätkä siten automaattisesti tuottaneet konservatiivisia argumentteja. Luonnosta voitiin johtaa periaatteessa mitä tahansa näkemyksiä, myös naisten julkista roolia vahvistaneita argumentteja. Naisen erityinen ruumis myös perusteli tämän fyysistä ja moraalista paremmuutta.

Vaikka sukupuolten eriarvoisuutta kannattaneista tulkinnoista tuli 1700- ja 1800-luvun Euroopan politiikassa ja jälkivallankumouksellisissa eurooppalaisissa hallinnoissa selvästi suosittumia kuin naisten ja miesten tasa-arvoa kannattaneista tulkinnoista, tämä ei silti tarkoita, etteikö biologia olisi esiintynyt myös feminististen argumenttien strategiana.⁷⁸

Mitä ensimmäisestä osasta saatiin tulokseksi? Sukupuolieroa tuotettiin 1750-luvulta lähtien lukuisissa julkisen ja yksityisen sfäärien hallintaan liittyneissä vastakkainasetteluissa. Taistelut käytiin ”sukupuolesta määräytyneiden” piirteiden retoriikalla. Niissä pohdittiin, mitkä olivat biologisen sukupuolieron seuraukset sukupuolten sosiaalisille rooleille ja julkisille tehtäville. Biologiset totuudet korvasivat vähitellen jumalalliset hierarkiat ja tavat, jotka aiemmin olivat maailman ja ihmisen luomisen sekä sukupuolten vallanjaon perustana.

Kun biologiseen sukupuoleen aiemmin sekoittui kulttuurin ja sosiaalisen aseman piirteitä, sukupuolten vallanjako perusteltiin nyt vain fysiologisesti. Ruumiit päätyivät poliittisen kamppailun kohteeksi. Naisen suhde mieheen määriteltiin uudelta pohjalta. Sukupuolieron merkityksestä sukupuolten julkisten roolien kannalta tehtiin 1700- ja 1800-luvuilla paljon erisuuntaisia tulkintoja.

⁷⁸ Naisten heikko asema näkyi naisten oikeuksien tilassa esimerkiksi omaisuuden hallitsemisen, perimisoikeuden ja lasten huoltajuusoikeuden kohdalla, julkisista oikeuksista – yhtäläisestä koulutuksesta ja kansalaisoikeuksista – puhumattakaan (Caine & Sluga 2003 [2000], 17–18; ks. myös Marks & de Courtivron 1981b [1980], 14–16).

Valistuksen luonnolle antaman arvon ja sovellusten on usein katsottu suosineen sukupuolten eriarvoisuutta. Esimerkiksi Maurice ja Jean Bloch olivat tätä mieltä. Myös yksityisen ja julkisen raja kärjistyi, koska luonto puolsi sukupuolten erillisten roolien vahvistamista. Schiebingerin mukaan valistuksen aikana sukupuolia tarkasteltiin fyysisesti ja moraalisesti erillisinä. Ne soveltuivat luonnon määräyksestä erillisille toiminta-alueille.

Toisaalta valistuksen luonnon sovellusalat olivat Laqueurin mukaan avoimia erilaisille tulkinnoille. Ne eivät automaattisesti tuottaneet konservatiivisia argumentteja. Luonnosta voitiin johtaa mitä tahansa näkemyksiä, myös naisten julkista roolia vahvistaneita kantoja. Vaikka sukupuolten eriarvoisuuden tulkinnat olivat 1700-luvun politiikoissa ja jälkivallankumouksellisissa hallinnoissa suosittuja, esiintyi biologia myös feminististen argumenttien strategiana.

Miehin järki *versus* valistuksen universaalit periaatteet. Kirjallisuudesta löytyy jossain määrin poikkeavia tulkintoja valistuksen järki-ihanteiden ja filosofian roolista siinä, puuttuivatko naiset kansalaisuuden agendalta enemmän tai vähemmän suoraan aikakauden filosofisten painotusten vuoksi. Genevieve Lloydin (2000 [1993, 1984]) mukaan naiset puuttuivat julkisen kansalaisuuden agendalta, koska naiset puuttuivat siltä filosofiselta agendalta, jossa kansalaisoikeuksien edellytyksenä pidettyä järkeä teoretisoitiin.

Koska perinteisen filosofian mukaan naisen järkeä pidettiin miehen järkeen verrattuna puutteellisena, ja koska valistusfilosofit myöhemmin 1700-luvulla pitivät naisen ymmärrystä miehen järkeä ”täydentävänä”, naisille ei suotu vuosisadan politiikassa kansalaisen statusta. Lloyd kirjoittaa järjen olleen ”pääsyvaatimus ja portti paitsi julkiselle poliittisen elämän alueelle myös ajattelun – universaalien periaatteiden ja ideoiden välttämättömien järjestysten – maailmaan” (mt. 105). Järki ei ollut valistusajattelussa neutraalia vaan sukupuolittunutta.

Kun naiset oli aiemmin nähty järjeltään miehiä alempiarvoisina, valistusfilosofit kuten Jean-Jacques Rousseau ja Immanuel Kant pitivät naisen järkeä miehen ymmärrystä täydentävänä ymmärryksenä. Naisen erilaisuutta suhteessa mieheen korostanut malli peri siten vanhan eurooppalaisen filosofian hierarkkiset käsitykset miehen järjen arvovaltaisuudesta alkaen korostaa naisen piirteiden erilaisuutta ja eriarvoisuutta ”täydentävän naistietoisuuden” ajatuksen pohjalta. (Mt. 105–111.)

Laqueur (1995 [1990]) sen sijaan esittää, ettei kansalaisen statuksen puuttuminen naisilta johnut valistusfilosofiasta: ”Inhimillisestä vapaudesta ja tasa-arvosta esitetyt universaalit vaatimukset valistuksen aikana eivät sulkeneet naisia ihmiskunnan ulkopuolelle. Luontoa oli tutkittava, mikäli miehet aikoivat [jatkossakin] oikeuttaa hallintansa julkisesta sfääristä.” (Mt. 194.)

Valistusfilosofia päinvastoin loi universaalien järkeä, vapautta ja tasa-arvoa koskevien vaatimusten myötä edellytykset myös naisten kansalaisuutta koskeville vaatimuksille. Ranskan vallankumous toimi tässä suhteessa esimerkkinä myöhempien vuosisatojen kamppailuille: naiset olivat aktiivisia vallankumouksen tapahtumissa ja tästä voitiin naisten vapautumista koskevista argumenteista muistuttaa 1800-luvulla, jolloin naisten vapautuminen lähti laajemmin liikkeelle. (Ibid.)

Schiebingerin (2000b) mukaan sosiaaliset epä-tasa-arvoisuudet pyrittiin Ranskan vallankumouksen tasavaltaisessa kontekstissa oikeuttamaan tieteellisesti. Ellei ihmisluonto ollut luonnollisesti tasa-arvoinen, vaan poikkesi iän, rodun ja sukupuolen mukaan ja johti myös eri oikeuksiin, sillä oli oltava takanaan tieteellistä evidenssiä. (Mt. 9.) Huomio koski myös sukupuolten tasa-arvon vaatimuksia: mikäli voitiin osoittaa tieteellisesti naisten olevan luonnostaan miesten kanssa tasa-

arvoisia, naisten vaatimukset poliittisista oikeuksista ja toimimisesta yhdenvertaisina kansalaisina olivat perusteltuja ja oikeutettuja.

Sukupuolten tasa-arvoa puollettiin ensinnäkin tukeutumalla sukupuolieroon. Naisilla oli erillinen moraali ja fysiikka. Heillä oli yhteiskunnassa oma sfääri, joka oli yhtä arvokas kuin miehen julkinen sfääri. Toisaalta tasa-arvoon voitiin päätyä myös vetoamalla naisten ja miesten samuuteen. Naisten ja miesten moraalilla ja fyysisillä eroilla ei ollut merkitystä julkisessa elämässä, koska sukupuolet jakoivat samat yleisinhimilliset kyvyt, vapaudet ja oikeudet.

Mitä toisesta osasta saatiin tulokseksi? Tutkijat esittivät poikkeavia näkemyksiä siitä, miksi naiset eivät kuuluneet vallankumouksen kansalaisuuden agendalle. Lloydin mukaan tämä johtui siitä, ettei naisia sisällytetty järjen filosofiselle agendalle. Perinteisessä filosofiassa naisen järkeä pidettiin puutteellisena. Valistusfilosofit taas pitivät naisen ymmärrystä miehen järkeä täydentävänä ymmärryksenä. Vanha hierarkia kietoutui uuteen sukupuolieroon: naisten täydentävä ymmärrys tulkittiin paitsi erilaiseksi myös vähempiarvoiseksi.

Laqueurin mukaan valistuksen järjen, vapauden ja tasa-arvon vaatimukset loivat pikemminkin pohjan kuin esteen naisten kansalaisuuden vaatimuksille. Vaikka naisten julkiset oikeudet eivät toteutuneet vielä 1790-luvulla ja 1800-luvun alkupuolella, heidän panoksestaan vallankumouksen aikana voitiin muistuttaa naisten vapautumisen tultua uudelleen ajankohtaiseksi.

Sekä sukupuolten eriarvoisuus että tasa-arvoisuus pyrittiin vallankumouksen yhteydessä oikeuttamaan tieteellisesti. Sukupuolten tasa-arvoa tavoiteltiin kahdella argumentilla. Yhtäältä feministit perustelivat sitä erolla: naisilla oli erillinen fyysinen ja moraalinen olemus ja samalla erilainen, mutta tasa-arvoinen sosiaalinen sfääri. Toisaalta tasa-arvoon päädyttiin myös samuuden kautta: moraalilla ja fyysisillä eroilla ei ollut merkitystä ihmisten sosiaalisen aseman kannalta.

Ruumis ja Ranskan vallankumous. Dorinda Outramin (1990) näkemyksen mukaan ”luonnollinen ruumis” oli Ranskan suuren vallankumouksen keskeisin kiistakapula: ”Keskiluokan vallankumouksellisen poliittisen kulttuurin tarkoituksena oli arvottaa miesten poliittista kulttuuria ja väheksyä naisten luomaa kulttuuria.” Vaikka luokkaeroja muuten pyrittiinkin hämärtämään, miesten ja naisten biologiset erot – ja sitä kautta myös sukupuolten sosiaaliset erot – oli ”tehtävä näkyviksi hinnalla millä hyvänsä”. (Mt. 156.)

Vallankumoukseen liittyneen optimismin myötä ihmiskunnan ajateltiin olevan luotavissa niin sosiaalisesti kuin kulttuurisestikin uudelleen. Naiset saivat jatkossa yhtäläiset kansalaisvapaudet miesten kanssa ja myös laajemmat henkilökohtaiset vapaudet. Niin ikään perhe, moraali ja ihmissuhteet uskottiin voitavan määritellä uudelta pohjalta. Vallankumous antoi samanaikaisesti virikkeitä sekä uudenlaiselle antifeminismille että uudenlaiselle feminismille. Ensiksi mainitun kohdalla vallankumous merkitsi naisia kohtaan tunnettuja pelkoja ja sukupuolten sosiaalisia rajoitustoimia mukailevien uusien poliittisten raja-aitojen pystyttämistä. (Laqueur 1995 [1990], 194.)

Porvarillisen julkisen sfäärin luominen nosti välittömästi esiin kysymyksen siitä, ketkä saivat oikeutetusti valloittaa sen keskeisiä asemia. Biologiasta tuli keskeinen lähtökohta ja osa lähes kaikkia sukupuolten statukseen liittyviä debatteja. Ne, jotka vastustivat naisten lisääntynyttä vaikutusvaltaa yhteiskunnassa ja perheessä, pyrkivät muodostamaan argumentteja naisten fyysisestä ja henkisestä soveltumattomuudesta tuottaen inhimillistä edistystä. Jo naisten ruumiit perustelivat sen, etteivät nämä soveltuneet vallankumouksessa syntyneisiin julkisiin tiloihin. (Ibid.) Feministit

taas loivat argumentteja naisten fyysisistä, henkisistä ja moraalisisista edellytyksistä luoda edistystä. Naiset kykenivät toimimaan miesten kanssa tasa-arvoisesti kaikilla yhteiskunnan sfäreillä.

1700-luvun lopun feministi marquis de Condorcet'n mukaan naisilta ei voitu kieltää poliittisia oikeuksia tukeutumalla biologiaan. Esseessään ”Sur l'admission des femmes aux droits de Cité” Condorcet (1994 [1790]) kysyi: ”Miksi yksilöt, jotka kohtaavat raskauksia ja muita ohimeneviä huonovointisuuksia, olisivat muka kykenemättömiä vaalimaan oikeuksia, joita kukaan ei kuvittelisikaan epäävänsä niiltä henkilöiltä, joilla sattuu olemaan kihti tai jotka vilustuvat helposti?” Condorcet myös vakuutti naisten olevan ”ystävällisyydessään ja perheellisissä hyveissään miehiä [selvästi] edellä”. (Mt. 98, 99.) Naiset kykenivät Condorcet'n mukaan toimimaan miesten tavoin kansalaisina ja heillä oli myös perheen sfäärissä entuudestaan vahva asema.

Olympe de Gouges (1983 [1791]) puolestaan totesi teoksessaan ”Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne”: ”Sosiaaliset erottelut voidaan perustella vain tukeutumalla yleiseen hyötyyn.” Hän julisti puhuvansa ”sen sukupuolen puolesta ja nimissä, joka on ylivoimainen mitä kauneuteen ja äidillisten kärsimysten kestämiseen tulee”. (Mt. 105.)⁷⁹ Condorcet'n ja Gougesin mukaan naisten paikka yhteiskunnassa määrytyi ruumiiden kautta. Siten vain naisten oikeuksia vastustaneet argumentit eivät olleet luomassa sukupuolille erillisiä sfärejä tai toiminta-alueita.

Ajatus sukupuolten erillisistä sfäreistä toimi keskenään kilpailleiden poliittisten mallien perustana. Vallankumouksellinen ranskalaisfeministi Albertine-Adrienne Necker de Saussure kirjoitti 1800-luvun alussa teoksessaan *L'éducation progressive, ou Étude du cours de la vie* naisten olevan olentoja, joita ”koskee hieno tunteellisuus”. Naiset olivat hänen mukaansa ”enkelten lajia” ja ”puhutaampaa rotua [--], jonka kohtalona oli muun ihmisrodun puolesta olla kiinnostunut kaikkien tunteista”. Tämä merkitsi naisille ominaista ”ylevyyttä ja luovuutta”, heidän ”kutsumustaan”. (Necker de Saussure 1838 [1828], 2, 274.) Nainen ei merkinnyt enää ”vähempää miestä”, jota oltaisiin arvioitu yhden sukupuolen mallin mukaisesti miehisen hyveen, järjen tai aistillisuuden asteikolla.

Ranskan vallankumouksen vaikutusvaltaiset moraaliantropologit Pierre Roussel, Jacques-Louis Moreau de la Sarthe ja Pierre Jean Georges Cabanis (vrt. kappale 3.2) kirjoittivat perheeseen ja sukupuoleen liittyvistä toimenpiteistä osana Napoleon Bonaparten hallintoa 1800-luvun ensimmäisellä ja toisella vuosikymmenellä. Roussel, Moreau ja Cabanis esittivät sukupuolten 1700-luvulla löydettyjen kokonaisvaltaisten ruumiillisten erojen vaativan myös sukupuolten sosiaalisten ja laillisten erojen sisällyttämistä vuosina 1804–1810 laadittuun Napoleonin lakikokoelmaan.

Biologisten erojen tuottamiseen ja esittämiseen sekä niistä johdettuihin sosiaalisiin toimenpiteisiin ja suosituksiin liittyi selkeästi sosiaalinen konflikti. Biologian merkitys ei ollut pelkästään seurausta objektiivisesta todellisuudesta, vaan ruumiit ja niiden merkitykset luotiin tietyllä tavalla

⁷⁹ Gouges vaati ”Naisen ja naiskansalaisen oikeuksien julistuksessa” naisille ja miehille samoja oikeuksia ja vapauksia. Hän lisäsi julistukseensa myös vaatimuksen, jonka mukaan naisten tulisi päästä eroon aviomiehen tyranniasta. Gougesin kansalaisuuden merkitystä koskeva idea oli uusi paitsi siinä mielessä, että kansalaisoikeudet kuuluivat sekä miehille että naisille, myös siinä mielessä että se kattoi poliittisen osallistumisen ja aktiivisuuden lisäksi henkilökohtaisen elämän ja perheen sekä niihin lukeutuneet aktiviteetit. Gougesin mukaan naiset tarvitsivat kyseisiä oikeuksia välttääkseen seksuaalista riistoa. Naisten tuli saada päättää itse lastensa isästä sekä jakaa lasten vanhemmuus. (Glenda & Sluga 2003 [2000], 19.) Joan Scott huomauttaa Gougesin kiinnittäneen huomiota siihen, että miehet olivat paitsi rationaalisia myös seksuaalisia olentoja. Naiset saattoivat tarvita turvaa miesten ”seksuaaliselta aggressiolta”. (Scott 1996, 42–46.)

olemassa oleviksi. Sukupuolten kaikenkattavat biologiset erot olivat sosiaalisesti merkittäviä vasta, kun niillä oli yleisempää poliittista merkitystä. (Laqueur 1995 [1990], 10, 196.)

Naisten yhteiskunnallista valtaa kohtaan tunnetut pelot toistuiivat lähes samansisältöisinä 1800-luvun loppupuolella. Susanna Barrows (1981) kirjoittaa, miten esimerkiksi Pariisin kommuuni ja Kolmannen tasavallan uudet poliittiset pelitilat saivat aikaan uudenlaisia pelkoja naisten lisääntyvää valtaa kohtaan. Pelot ilmaistiin sukupuolieroa tutkineen ”fyysisen antropologian” keinoin. Uuden tieteen avulla pyrittiin vastustamaan naisten ja miesten välisissä suhteissa tapahtuneita muutoksia ja oikeuttamaan sukupuolten välistä *status quota*. (Mt. 8–22.)

Niin ikään naisten äänioikeusliikkeen nousu 1870-luvun viktoriaanisessa Englannissa sai aikaan vastaavia reaktioita. Konservatiivisten argumenttien mukaan naiset oltiin luotu olennoiksi, jotka ovat kykenemättömiä huolehtimaan kansalaisvelvollisuuksista. Argumentit olivat samantyyliisiä kuin ne, joiden avulla myös tummaihoiset tulkittiin kykenemättömiksi pitämään huolta kansalaisvelvollisuuksista. (Mosedale 1978, 1–55; Fee 1979, 415–433; Duffin 1978, 57–91.)

Mitä kolmannelta osasta saatiin tulokseksi? Outramin mukaan luonnollinen ruumis oli Ranskan vallankumouksen keskeisin kiistakapula. Sukupuolierot oli ”tehtävä näkyviksi hinnalla millä hyvänsä”. Ihmiskunnan ajateltiin vallankumouksen optimismiin mukaan olevan luotavissa uudelleen: naiset saivat kansalaisvapaudet ja myös perhe, moraali ja ihmissuhteet määriteltiin uudelta pohjalta. Vallankumous antoi virikkeitä uudelle antifeminismille ja feminismille.

Porvarillisen julkisen sfäärin luominen nosti esiin kysymyksen, ketkä saivat oikeutetusti valloittaa sen asemia. Biologiasta tuli tärkein lähtökohta ja osa useimpia sukupuolten statukseen liittyneitä debatteja. Ihmiset, jotka vastustivat naisten vaikutusvaltaa yhteiskunnassa, perustelivat naisten fyysisistä ja henkistä soveltumattomuutta tuottaa edistystä. Feministit puolestaan loivat argumentteja naisten fyysisistä ja moraalisisista edellytyksistä tuottaa edistystä.

Condorcet’n mukaan naisilta ei voitu kieltää poliittisia oikeuksia biologisin perustein. Naiset kykenivät toimimaan kansalaisina ja heillä oli myös perheessä vahva asema. Gougesin mielestä sosiaaliset erottelut olivat perusteltavissa vain yleisellä hyödyllä. Condorcet’n ja Gougesin mukaan kehot määrittivät naisten paikkaa yhteiskunnassa. Sukupuolten erilliset sfäärit toimivat kilpailevien poliitikkojen perustana. Saussuren mukaan naiset olivat yleviä, luovia ja hienotunteisia olentoja. Naisia ei arvioitu enää yhden sukupuolen mallin mukaisesti ”enempinä tai vähempinä miehinä”.

Roussel, Moreau ja Cabanis kirjoittivat perheen ja sukupuolen toimenpiteistä osana Napoleonin hallintoa. Sukupuolten biologiset erot vaativat heidän mukaansa sosiaalisten ja laillisten erojen sisällyttämistä lakikokoelmaan. Kokonaisvaltaiset anatomiset erot olivat merkittäviä vasta, kun niillä oli poliittista merkitystä. 1800-luvun lopulla naisten yhteiskunnallista valtaa kohtaan tunnetut pelot toistuiivat samankaltaisina. Pariisin kommuuni ja Kolmannen tasavallan poliittiset pelitilat tuottivat uusia pelkoja naisten vallasta. Pelot ilmaistiin fyysisen antropologian avulla.

Sukupuolten tehtävät ja seksuaalinen kaksoisstandardi. Ranskan turvallisuuskomitean arvovaltaisena jäsenenä toiminut André Amar suositteli naisten vallankumouksen yhteydessä perustamisen klubien kieltämistä. Amar ylisti Rousseaut siitä, että tämä oli oivaltanut yhteiskunnan harmonian edellyttävän työnjaon sukupuolittamista ja sen pitämistä ”luonnollisena”. Amarin käsityksen mukaan ”kumpaakin sukupuolta kutsutaan niihin tehtäviin, jotka sille ovat sopivia. Sukupuolten

toiminnot rajoittuvat näiden kehysten puitteisiin, eikä niillä ole mahdollisuutta paeta näiden kehysten ulkopuolelle.” (Proctor 1990, 162.)

Amar ajatteli naisten tehtävän olevan ”valmistella lasten mieliä ja sydämiä julkista hyvettä varten, ohjata heidät elämässään varhain kohti hyvää, ylevöittää heidän sielujaan, kasvattaa heitä vapauden poliittiseen kulttiin, [--] tehdä hyveestä oma rakastettunsa” (ibid.). Moraali, luonto ja tasavallan kohtalo riippuivat siitä, miten hyvin naiset huolehtivat velvollisuuksistaan.

Amarin mielestä kansalaiset olivat itsestään selvästi miehiä. Hän totesi kansalaisten olevan oikeutettuja tekemään kauppaa ja osallistumaan poliittisiin aktiviteetteihin varmoina siitä, että heidän vaimonsa huolehtivat kodeista ja perheistä. Naisten ryhmittymät jatkoivat vielä satunnaisesti toimintaa tämänkin jälkeen, mutta vuoden 1793 lopulla kaikki naisten agitaatio oli jo lakannut. Kansalaisuus yhdistyi paitsi maskuliinisuuteen myös aviomiehenä ja isänä olemisen etuoikeuksiin. (Caine & Sluga 2003 [2000], 21.)

Napoleonin hallinnon vuosina 1804–1810 säätämä lakikokoelma *napoleonian code* otti mallia *ancien régime*stä. Vuoden 1794 lainsäädäntö nähtiin liian liberaalina. Aviomiehellä oli oltava parempi kontrolli lapsistaan ja vaimostaan. Aviomies päätti lasten kasvatuksesta ja perheen asuinpaikasta. Vaimolla ei ollut perimisoikeutta, oikeutta todistaa oikeudessa eikä mahdollisuutta todistaa lasten syntymistä tai läheisten kuolemaa. Vaimo tarvitsi mieheltä luvan kaikkeen mitä teki. Jos vaimo kävi töissä, mieheltä oli saatava siihen lupa. Jos vaimo tienasi rahaa, aviomies sai päättää sen käytöstä.

Napoleonin säätämänä voimaan astui myös seksuaalinen kaksoisstandardi. Vaimoa, joka käyttäytyi sukupuoliroolien kannalta epäilyttävästi, rangaistiin miestä ankarammin. Esimerkiksi termi avionrikkoja (*adultère*) sukupuolittui erilaisen oikeudellisen kohtelun vuoksi. Termiä käytettiin ensisijaisesti vaimosta. Aviomiestään pettänyt vaimo voitiin tuomita vankeuteen 3–24 kuukaudeksi, kun taas mies selvisi samasta teosta pelkillä sakoilla. Naisten syyllistämiseksi riittivät usein vain epäilytkin epäsäädyllisestä käytöksestä. Miestä rangaistiin aviorikoksesta vain, jos tämä oli tuonut rakastajattarensa puolisoiden yhteiseen kotiin. (Mt. 21–22.)

Mitä neljänneistä osasta saatiin tulokseksi? Amarin mielestä vallankumouksen yhteydessä perustetut naisten klubit tuli kieltää. Naisryhmittymien agitaatio loppuikin viimeistään vuonna 1793. Rousseau oli Amarin mukaan ymmärtänyt sosiaalisen harmonian vaativan sukupuolten tehtävien eriyttämistä tiukan julkisen ja yksityisen rajalinjan mukaan. Yhteiskunnan moraalinen tila ja valtion kohtalo riippuivat siitä, miten hyvin naiset suoriutuivat erillisistä velvollisuuksistaan.

Napoleonin hallinnon virkamiehet tiukensivat uudella lainsäädännöllä miehen otetta lapsistaan ja vaimostaan. Aviomies päätti kaikista perheen asioista eikä vaimolla ollut perimisoikeutta tai mahdollisuutta toimia läheisen kuoleman tai syntymän todistajana. Vaimo tarvitsi mieheltä luvan kaikkeen mitä teki. Napoleonin aikana sovellettiin myös seksuaalista kaksoisstandardia. Sukupuoliroolien kannalta epäilyttävästi toiminutta naista rangaistiin miestä ankarammin.

Feministinen eron diskurssi 1800-luvulla. Jean Bethke Elshtainin (1981) mukaan liberaalin politiikan teorian näennäinen neutraalisuus jätti naiset käytännössä vaille omaa poliittista ääntä (mt. 127). Liberalismissa julkista aluetta pyrittiin määrittelemään neutraalein termein, mutta käytännössä sen rationaalisia ja itsekkäitä toimijoita luonnehdittiin miehisiin julkisen järjestyksen metaforin. Siten käyttäessään ”järkeään” naiset symbolisesti hylkäsivät oman tapansa olla. (Mt. 119.)

Se, että naisilta kiellettiin 1600- ja 1700-lukujen liberalismissa julkinen ääni, tarkoitti Elshainin mukaan naisten äänen olleen pakosta sidoksissa yksityiseen sfääriin ja irratiionaalisiin haluihin. Naisten kokemukset naisina eivät saaneet adekvaattia ilmaisuja tarjolla olleessa julkisessa puheessa. (Mt. 119, 126–127.) Tämän vuoksi feministit olivat pakotettuja luomaan eron diskurssia, joka huomioisi ja välittäisi naisten kokemukset yksityisen ja julkisen sfäärien välillä.

Feministinen eron diskurssi oli yleisessä mielessä reaktio samuuden ongelmaan. Mikäli naiset nähtiin yhden sukupuolen mallin tavoin ”miesten vähempinä versioina”, heillä ei ollut syytä kirjoittaa tai osallistua julkiseen toimintaan tai esittää omia vaatimuksiaan. Miehet edustivat naisia paremmin kuin nämä itse. Toisaalta ongelma ilmeni myös siinä tapauksessa, että naiset todella olisivat olleet samanlaisia kuin miehet. Jos naisilla ei ollut omia intressejä tai legitimejä perusteita itsenäiselle sosiaaliselle olemassaololleen, miehet saattoivat jatkaa puhumista heidän puolestaan.

Samuuden ongelman vuoksi tietyt feminismin suuntaukset vetosivat 1800-luvulla yhteismittomaan – tai kaksimuotoiseen – sukupuolieron diskurssiin. Feministit menettelivät näin korvataksaan sekä teleologisen ruumiin tulkinnan, jonka perusteella feministinen kanta olisi ollut mahdoton että myös liberaalin politiikan teorian näkemyksen, jonka mukaan julkisen diskurssin toimijat olivat sukupuoleettomia.

Suffragetti Millicent Fawcett kirjoitti: ”Me emme aja naisten edustusta sen vuoksi, etteikö miesten ja naisten välillä olisi eroa, vaan ennemminkin ja nimenomaan siksi, että heidän välillään on ero. Me haluamme naisten erityiskokemukset juuri naisina tuotaviksi mukaan lainsäädäntöön.” Lisäksi Fawcett esitti toiveen, että ”antamalla naisille enemmän vapautta, heidän todelliset naiselliset ominaisuutensa muuttuisivat uudenlaiseksi voimaksi”. (Fawcett 1891, 673, 675.)

Fawcetin artikkeli ”The Emancipation of Women” oli vastaus täsmälleen samannimiseen artikkeliin, jonka Frederic Harrison oli kirjoittanut *The Fortnightly Reviewin* edelliseen numeroon. Harrison väitti naisten vapautumisen (emansipaation) merkitsevän naisten muuttumista miehiksi. Fawcettin mukaan vapautuneet naiset eivät menettäneet naisellisuuttaan. (Ma. 675–676.)

Toisaalta sukupuolieron käsittely saattoi kääntyä 1800-luvun poliittisessa kontekstissa itseään vastaan. Aikana, jolloin mies nähtiin naista sopivammaksi julkiseen rooliin ja nainen miestä sopivammaksi yksityiseen rooliin, naisten julkisten tehtävien ja asemien vaatimusten pohjaaminen sukupuolieroon ei helposti tuottanut toivottua lopputulosta. Yhtäläisten vapauksien ja oikeuksien yhä puuttuessa, feministien oli varmasti rationaalisempaa vähätellä kuin painottaa sukupuolieroa.

Mitä luvun 4 alkuosan viimeisestä osasta saatiin tulokseksi? Liberaalin teorian näennäisen neutraaliuden vuoksi naiset jäivät vaille omaa poliittista ääntä. Liberalismissa julkista aluetta määriteltiin miehisiin järjenkäytön metaforin. Käyttäessään järkeään naiset hylkäsivät oman olemistansa. Feministit loivat eron diskurssia ilmaistakseen naisten kokemuksia julkisella alueella. Eron diskurssi oli reaktio samuuden ongelmaan.

Feminismin suuntaukset pyrkivät korvaamaan sekä teleologisen ruumiin tulkinnan, jonka mukaan feministinen kanta oli mahdoton että liberaalin teorian, jonka mukaan julkiset toimijat olivat sukupuoleettomia. Fawcett halusi saada naisten erilliset kokemukset mukaan lainsäädäntöön. Sukupuolieron käsittely saattoi silti helposti kääntyä 1800-luvulla itseään vastaan.

4.1. Naiset yhteiskunnan moraalin ja edistyksen vankkureina

Kappaleessa 4.1 tutkin skottilaisen valistusfilosofi John Millarin käsitystä naisten erillisestä toimijuudesta – naisten toimimista sivistyneiden yhteiskuntien moraalina vankkureina ja niiden edistyksen moottoreina – ja sukupuolten sosiaalisten roolien eriytymisestä. Lisäksi selvitän naisten moraalista ja fyysistä eriyttämistä valistusajattelun ja jälkivallankumouksellisen politiikan kontekstissa. Analysoin myös Wollstonecraftin käsitystä naisen ja moraalin suhteesta sekä hänen käsitystään seksuaalisten intohimojen vaarallisuudesta. Samalla tutkin Theodor Gottlieb von Hippelin käsityksiä naisen ja moraalin suhteesta ja vertaan niitä Wollstonecraftin käsityksiin.

Tämän jälkeen tutkin eurooppalaisen perheideologian lähtökohtia, Sarah Ellisin käsityksiä aviovaimon ja äidin vaikutusvallan elimellisistä syistä sekä naisten moraalin politiikasta. Lopuksi selvitän Elizabeth Blackwellin käsitystä naisten mentaalista seksuaalisuudesta, hänen käsitystään naisten kyvystä luoda ja heijastaa ihmiskunnan edistystä, naisten tehtävästä säännellä seksuaalista kanssakäymistä ja sitä kautta hankkia itselleen parempi kontrolli omasta ruumiistaan. Tutkin kaikkia edellä mainittuja asioita osoittaakseni, miten naisten moraalilla eriyttämisellä yhtä hyvin 1700- ja 1800-lukujen nais- kuin mieskirjoittajat tuottavat ja rakentavat kahden sukupuolen malliin liittyvää kaksimuotoista sukupuolieroa. Sukupuolieron tuottamista ei voi pitää pelkästään patriarkaatin tuotoksena tai intressinä kuten esimerkiksi Kate Millett (1999 [1969]) olettaa.

Naisten toimijuus ja sukupuolten roolien eriytyminen. 1700-luvun loppupuolella naisille muotoutui erillinen, hillitty ja hienostuneeseen seksuaalisuuteen perustunut yhteiskunnallinen toimijuus. Naisia ei tarkasteltu enää yhden sukupuolen mallin tavoin vähempinä miehinä, vaan yhteiskunnan moraalin barometreina ja sen kehityksen aktiivisina edistäjinä.

Skottilaisen valistuksen keskeinen hahmo John Millar (1806 [1771]) puhui teoksessaan *The Origin of the Distinction of Ranks: or, An Inquiry into the Circumstances which give rise to Influence and Authority, In the Different Members of Society* naisten roolien ja erillisten hyveiden tärkeydestä sivilisaation edistymisessä. Millarin mukaan sukupuolten suhteet ja seksuaalisuus, jotka olivat alttiita ”poikkeuksellisille olosuhteille, joihin ne on sijoitettu” ja usein ”tapojen ja koulutuksen vaikutuksen alaisia”, olivat luotettavin yksittäinen kompassi yhteiskuntiin tutustuttaessa (mt. 14).

Barbaarisissa yhteiskunnissa naiset osallistuivat sotiin yhdessä miesten kanssa eivätkä siksi juurikaan eronneet näistä. Rauhanomaisissa yhteiskunnissa, jotka veivät eteenpäin taidetta, naisten arvo ja asema sen sijaan määräytyi näiden erityisistä lahjoista lastenhoidossa sekä ”poikkeuksellisesta herkkyydestä ja tunteellisuudesta”. Näin oli siitä riippumatta, olivatko naisten ominaisuudet peräisin ”alkuperäisestä rakenteesta” tai sosiaalisesta roolista. (Mt. 32.)

Sivilisaation kehittymistä luonnehti miehen ja naisen sosiaalisten roolien jatkuva erilaistuminen. Roolien erilaistuminen ja naisen suurempi ”herkkyys ja tunteellisuus” olivat merkkejä ihmiskunnan moraalista kehityksestä. Toisaalta sivistyneissä yhteiskunnissa naiset toimivat myös edistyksen moottoreina: ”Sellaisessa tilassa mielihyvät, jotka luonto on suonut sukupuolten väliselle rakkaudelle, muotoutuvat elegantin vuorovaikutuksen lähteiksi. Yleisellä tasolla niillä on todennäköisesti vaikutusta myös yhteiskunnallisten asioiden kulkuun.” (Mt. 86.)

Millar piti siihen astisen ihmiskunnan korkeimpana tilana ranskalaista salonkiyhteiskuntaa ja sen oppineita naisia (*femme savante*). Naiset olivat ”johdatettuja kultivoimaan lahjoja, joita omakсутaan maailmallisessa vuorovaikutuksessa ja he erottuvat toisistaan sellaisilla ystävällisillä tai

doilla, jotka lisäävät heidän henkilökohtaista viehätysvoimaansa ja saavat esiin ne poikkeukselliset tunteet ja intohimot, joihin nähden he ovat luonnollisia kohteita” (mt. 95–96).

Seksuaalinen halu kytkeytyi sivistyneiden ihmisten parissa erottamattomasti yhteen naisten erityistaitojen kehittymisen kanssa. Vaikka viehätysvoimaisten naisten oleminen tunteiden ja intohimojen ”luonnollisia kohteita” muistuttikin Rousseauin ajatusta naisten ”luonnollisesta” olemisesta seksuaalisuuden kohteina, Millar kuitenkin ihaili eikä Rousseauin tavoin inhonnut tai pelännyt salonkiyhteiskunnan oppineita naisia.

Mitä kappaleen 4.1 ensimmäisestä osasta saatiin tulokseksi? Millar oli ensimmäisiä naisten moraalista paremmuudesta kirjoittaneita länsimaisia ajattelijoita. Hän loi naisille seksuaalisuuteen liittynyttä moraalista toimijuutta ja puhui naisten roolien ja hyveiden tärkeydestä sivilisaatiolle. Sukupuolten suhteet ja seksuaalisuus olivat osoitus yhteiskunnan kehityksestä. Rauhallisissa ja sivistyneissä yhteiskunnissa naisten asema määräytyi heidän moraalisien lahjojensa perusteella.

Sivilisaation kehittyminen tarkoitti sukupuoliroolien jatkuvaa eriytymistä. Millarin mukaan ranskalaisen salonkiyhteiskunnan oppineet naiset erottuivat muista viehätysvoimallaan ja ystävällisillä sosiaalisilla taidoillaan. Myös seksuaalinen halu kytkeytyi sivistyneiden ihmisten parissa naisten erityistaitojen kehittymiseen. Sivistyneet naiset olivat seksuaalisesti haluttavimpia.

Naisten moraalinen ja fyysinen eriyttäminen. Barbara Taylorin (1983) mukaan naisten moraalista ja fyysisestä eriyttämisestä tuli valistusajattelun ja jälkivallankumouksellisen politiikan kontekstissa merkityksellinen teema. Naisten moraalista ja fyysisestä eroa tarkasteltiin etenkin naisten luomassa politiikan teoriassa. (Mt. erit. luku 2.)

Sukupuoliero huomioitiin samansuuntaisesti niin Anna Wheelerin varhaisessa sosialismissa, Mary Wollstonecraftin radikaalissa liberalismissa kuin myös konservatiivisen Hannah Moren ja edistyksellisen Sarah Ellisin perheideologioissa. Intohimojen kieltäminen ja niiden väheksyminen olivat osa intohimon teoreettista arvonalennusta. (Ibid.)

Wheeler ja utopistisocialistit kirjoittivat saman tradition puitteissa. Tässä traditiossa syntyi myös William Goodwinin näkemys, jonka mukaan sivilisaation tuli eliminoida ihmisiä hajottavat intohimot. Valistuneen mielen oli määrä pitää ruumis aisoissa. Naisten tarkoituksena oli toimia ruumiista otetun voiton etulinjassa. Mutta naisten moraalisien sensitiivisyyden ajatusta ei suunnattu ainoastaan lihaa ja ruumista vastaan, vaan se toimi perusteluna myös naisten vaatimuksille uudesta poliittisesta tilasta. (Laqueur 1995 [1990], 201–202.)

Anna Wheelerin ja William Thompsonin vuonna 1825 kirjoittaman teoksen *Appeal of One Half of the Human Race, Women, Against the Pretensions of the Other Half, Men, To Retain Them in Political and Thence in Civil and Domestic Slavery* mukaan naiset olivat sukupuolisia ja myös seksuaalisesti halukkaita. Tästä huolimatta ”nainen on halujensa tyydyttämisen kannalta selvästi enemmän miehen orja kuin mies on naisen”. Seksuaalinen kaksoisstandardi salli miesten hakea tyydytystä avioliiton ulkopuolelta, mutta kielsi sen naisilta. (Wheeler & Thompson 1994 [1825], 60–61.)

Toisaalta Wheelerin ja Thompsonin analyysi miehisen maailman kurjuudesta ja vaatimus naisten suuremmasta vaikutusvallasta sai heidät lopulta vähättelemään naisten intohimoja. Lu-

vussa ”Moral Aptitude for Legislation More Probable in Women than Men” naiset esitetään intohimoiltaan epätasa-arvoisina miehiin nähden sekä moraaliltaan ja empatialtaan miehiä ylempinä. Naiset kykenevät miehiä paremmin toimimaan yhteisten intressien mukaan. Naiset ovat herkempiä kuin miehet kokemaan kipua ja mielihyvää, he ovat miehiä valmiimpia edistämään muidenkin onnellisuutta ja lisäksi osoittavat kehittyneempää moraalialta kuin miehet. (Ibid.)

Wheeler ja Thompson katsoivat mainittujen ominaisuuksien olevan lainsäätäjien tärkeimpiä piirteitä. Naisten heikompi fyysinen voima ja heidän kykenemättömyytensä sortaa muita teki heistä reiluja ja oikeudenmukaisia hallitsijoita. Äiteinä ja heikomman sukupuolen edustajina naiset tarvitsivat rauhanomaisia olosuhteita enemmän kuin miehet. Tämän vuoksi naiset säätivät miehiä todennäköisemmin rauhanomaisia lakeja. (Ibid.)

Kirjoittajat myötävaikuttivat sellaisen naiskuvan luomiseen, joka ei paljon eronnut konservatiivisten perheideologioiden rakentamasta naiskuvasta. Naiset tuotettiin joko perimmäiseen luontoon tukeutuen – koska naisilla oli miehiä sensitiivisempi hermosysteemi kuten monet 1700- ja 1800-luvun lääkärit esittivät – tai vedoten naisten vuosisataiseen kärsimykseen. Naiset olivat ruumiidensa kautta luotuja elämään miehiä vähemmän intohimojensa ja järjettömyyksien vallassa ja siksi moraalisesti heitä parempia. (Mt. 145.)

Wheelerin ja Thompsonin argumentit naisten moraalisesta paremmuudesta olivat osittain samoja, joita *standpoint*-feminismin edustajat esittivät 1900-luvun loppupuolella (Farganis 1994, 23–24, 30–33; Fox-Genovese 1991, 12). Tematiikka liittyy naisliikkeen sukupuolieroa painottaneeseen vaiheeseen 1970-luvun puolivälin tienoilta lähtien ja sen merkitys näkyi tuona aikana myös suomalaisen feministisen liikkeen painotuksissa (esim. Jallinoja 1983, 226–228).

Mitä kappaleen 4.1 toisesta osasta saatiin tulokseksi? Naisten moraalisesta ja fyysisestä eriyttämisestä tuli valistusajattelun ja jälkivallankumouksellisen politiikan tärkeä teema. Sukupuolieroa huomioitiin samoin Wheelerin sosialismissa, Wollstonecraftin liberalismissa sekä konservatiivisen Moren ja edistyksellisen Sarah Ellisin perheideologioissa. Intohimojen väheksyminen oli osa niiden teoreettista arvonalennusta.

Moraalinen sensitiivisyys toimi naisten uuden poliittisen tilan perusteluna. Myös Wheelerin ja Thompsonin vaatimus naisten suuremmasta vaikutusvallasta sai heidät lopulta vähättelemään naisten intohimoja. He pitivät naisia himoiltaan eriarvoisina miesten kanssa ja samalla moraaliltaan ja empatialtaan näitä ylempinä. Naiset toimivat useammin yhteisten intressien mukaan, kokivat herkemmin kipua sekä edistivät tavallisemmin muiden onnellisuutta. Wheeler ja Thompson pitivät mainittuja piirteitä lainsäätäjien tärkeimpinä ominaisuuksina.

Wheeler ja Thompsonin naiskuva ei juuri eronnut perheideologioiden naiskuvasta. Naiset tuotettiin joko perimmäiseen luontoon tai heidän vuosisataiseen kärsimykseensä vedoten. Naiset olivat kehonsa kautta valmiimpia välttämään intohimoja ja järjettömyyksiä, ja siksi moraalisesti miehiä parempia. Wheelerin ja Thompsonin argumentit naisten moraalisesta olivat osittain samoja, joita sukupuolieroa painottaneet *standpoint*-feministit esittivät 1970- ja 1980-luvuilla.

Wollstonecraft ja intohimojen vaarallisuus. Mary Wollstonecraft käsitteli naisen ja moraalin suhdetta hyvin samansuuntaisesti kuin Wheeler ja Thompson. Valistuksen suurten hahmojen – Rousseau’n ja Millarin – tavoin Wollstonecraft uskoi sivilisaation lisäävän ihmisten seksuaalisia haluja. Näin siksi, että naisten ja miesten kanssakäyminen oli alkeellisiin yhteiskuntiin verrattuna

helpottunut. Sukupuolten seksuaalinen kanssakäyminen oli jokapäiväinen mahdollisuus, jonka vaaroista Wollstonecraft varoitti.

Wollstonecraftin mukaan ”tunteen ja harkinnan ihmiset” olivat ”kaikkein alttiimpia väkivaltaisille ja jatkuville intohimoille ja olemaan jatkuvasti niiden vaivaamia” (Wollstonecraft 1989a [1787], 82). Erityisesti tämä koski hänen mukaansa miehiä. Wollstonecraftin mielestä miehet olivat ”enemmän intohimojensa vaikutusten alaisia kuin naiset” (Poovey 1984, 80–81), kun taas naisilla oli kyky elää jopa täysin askeettista elämää. Naiset pystyivät kontrolloimaan itseään ja seksuaalisuuttaan miehiä paremmin.

Sukupuolieron tuottamisen kontekstissa myös perheideologi Theodor Gottlieb von Hippel oli luomassa naisille erillistä yhteiskunnallista toiminta-aluetta. Vaikka naisten alue oli Hippelin mukaan erillinen, se oli yhtä arvokas kuin miesten alue. Teoksessaan *On Improving the Status of Women* (1979), alkup. *Über die bürgerliche Verbesserung der Weiber* (1792) Hippel perusteli naisten erillisen toiminta-alueen tärkeyttä naisten luonnolla, jota puolestaan seurasivat tietyt naisten moraalia koskeneet erityispiirteet.

Naiset kykenivät luomaan poikkeuksellisia saavutuksia runoudessa ja taiteessa, sillä naiset eivät olleet yhtä vieraantuneita luonnosta kuin miehet (mt. 143). Hippelin mukaan ”vastakkaiselle sukupuolelle pehmeä ja hillitty olemus oli kaikkein soveliaim” (mt. 147). Tämän vuoksi naisilla oli ainutlaatuinen kyky vaikuttaa ympäröivän yhteiskunnan moraaliin. Naisten erillisestä fysiologiasta oli siten Hippelin ajattelussa lyhyt matka naisten moraalisten piirteiden eroavuuteen.

Myös Wollstonecraftin mukaan naisten tuli kantaa päävastuu yhteiskunnan moraalista. Naiset oli hänen mukaansa siunattu ”kiintymystä merkitsevällä rakkaudella”. Heidän tehtävänä oli paitsi sivistää miehiä myös kasvattaa lapsia hyveeseen. (Wollstonecraft 1989b [1789], vii.) Wollstonecraft kannusti naisia hoitamaan ja kasvattamaan itse lapsensa. Hän oli siten omaksunut keskeisiä valistuksen sukupuolieroa koskevia käsityksiä. Valistuksen aikana monet sukupuolierosta kirjoittaneet tiedemiehet ja poliitikot ylistivät ”luonnollista äitiyttä” (vrt. Schiebinger 1993, 41–42).

Mitä kappaleen 4.1 kolmannesta osasta saatiin tutkimustulokseksi? Wollstonecraft käsitteli naisen ja moraalin suhdetta samansuuntaisesti kuin Wheeler ja Thompson. Valistuksen hahmojen tavoin hän uskoi yhteiskunnan vain lisäävän ihmisten seksuaalisia haluja. Sukupuolten kanssakäyminen oli sivilisaation kehittymisen myötä helpottunut. Wollstonecraft varoitti tämän kehityksen vaaroista. Hän piti miehiä selvästi enemmän intohimojensa vaikutuksen alaisina kuin naisia.

Myös Hippel rakensi naisille erillistä, mutta tasa-arvoista sosiaalista toiminta-aluetta. Hippel perusteli naisten erillisen alueen arvokkuutta naisten luonnolla. Fysiologisesta erosta oli hänen ajattelussaan lyhyt matka naisten moraaliseseen eroon. Myös Wollstonecraft tähdensi naisten kantavan päävastuun yhteiskunnan moraalista. Naisten tehtävänä oli sivistää miehiä ja kasvattaa lapsia hyveeseen. Wollstonecraft oli omaksunut muitakin valistuksen sukupuolieron käsityksiä.

Perheideologia ja feminiininen moraalinen politiikka. Mitzi Myers (1982) käsittelee 1700-luvun perheideologeja ja Wollstonecraftia. Myersin mukaan perheideologit ja Wollstonecraft sitoutuivat hyvin samankaltaiseen moraalijärjestelmään (ma. 199–216). Leonore Davidoffin ja Catherine Hallin (1991 [1987], 179) mukaan perheideologia yhdisti 1800-luvun Englannissa niin anglikaanineja ja eriuskoisia kuin myös radikaaleja, liberaaleja ja toryja sekä miehiä että naisia.

Sarah Ellisin (1812–1872) argumentit sukupuolten välisistä eroista muistuttivat Wollstonecraftin argumentteja. Näin siitä huolimatta, että poliittinen juopa naisten välillä oli muuten suuri. Yhdistävä tekijä tässä yhteydessä oli perheideologia. Laqueurin mukaan perheideologia voidaan määritellä uskomuksina siitä, ”että perheen sfääri on ensisijainen paikka, jossa ihmiselle opetetaan moraalit ja sopiva käytös; perheen sfääriä hallitsevat naiset; ja että naisten kodissa suorittamalla ponnistuksilla on suuri vaikutus myös julkiseen elämään.” (Laqueur 1995 [1990], 204, 293n.)

Ellis kirjoitti edistyksellisestä, antiaristokraattisesta positiosta käsin. Hän pyrki nostamaan naiset koristeellisesta roolistaan ja antamaan heille todellista vaikutusvaltaa. Ellisin työssä kuten perheideologioiden ajattelussa yleensäkin vallitsi jännite kahden käsityksen välillä: yhtäältä suhteellisenä ja toisaalta itsenäisenä olentona käsitetyt naiset välillä. Ensimmäinen käsitelmä liittyi yhden sukupuolen malliin. Nainen oli vähempi mies ja olemassa vain suhteessa mieheen. Toinen käsitelmä puhui naisesta, joka käytti merkittävää valtaa perheessä. Jälkimmäinen, sukupuolieroon liittynyt kanta ilmaistiin Ellisin ajattelussa edellistä selvästi voimakkaammin. (Mt. 204.)

Perheideologian kanonisessa tekstissään *The Wives of England* Ellis (1843) esitti avioaimon ja äidin olevan sellaisen ”vaikutuspiirin keskipisteessä, joka laajentaa ja ulottaa itsensä muihin piireihin ennen kuin sekoittuu äärimmäisyyden valtamereen” (mt. 345). Tämä vaikutus oli hänen mukaansa peräisin naisen fyysisen elimistön suuremmasta moraalisesta herkkyydestä. Ellisin teoksen *The Daughters of England: Their Position in Society, Character and Responsibilities* (1842) mukaan naisilla ei ollut roolia arkipäivän politiikassa. Tämän vuoksi he käsittelevät aiheita

kuten orjuuden hävittäminen, sodan vastustaminen yleensä, julmuus eläimiä kohtaan, kuolemanrangaistus, temperamentti ja monia muita sellaisia aiheita, joista ei voida varmuudella tietää tai joita ei voida varmuudella tuntea, mutta jotka kaikki kertovat lähes tasaveroisesti ihmisen armottomuudesta. Naisten politiikan on lyhyesti sanottuna oltava moraalin politiikkaa. (Mt. 85.)

Naiset olivat olentoja, joita intohimo, itsekäs ja tuhoava tendenssi kiusasivat vähemmän kuin miehiä. Naisia luonnehtivat enemmän läheisyyden tunteet ja ruumiillinen tyyneys. Näitä ominaisuuksia vaadittiin naisilta, jotta he saattoivat toimia uutta moraalit säteilevinä keskuksena. Naisten intohimojen puuttumisen teema syntyi erityisestä poliittisesta tilanteesta. Naisten strategia oli erottautua julkiselta areenalta perustamalla feminiinisyyden yksityisen alueen hyveisiin.

Mitä neljännestä osasta saatiin tulokseksi? Perheideologit ja Wollstonecraft sitoutuivat lähes identtiseen moraalijärjestelmään. Perheideologia yhdisti 1800-luvun Englannin anglikaaneja ja eriuskoisia sekä radikaaleja, liberaaleja ja toryja. Ellisin argumentit sukupuolten välisistä eroista muistuttivat Wollstonecraftin argumentteja. Hän pyrki nostamaan naiset koristeellisesta roolistaan ja antamaan heille aitoa vaikutusvaltaa. Muiden perheideologioiden tavoin myös Ellisin työssä vallitsi jännite suhteellisenä ja itsenäisenä käsitetyt naiset välillä.

Ellis arvioi teoksessaan *The Wives of England* vaimon ja äidin olevan vaikutuspiirissä, joka ulotti itsensä kaikkiin ihmisiin. Naisten vaikutusvalta johtui heidän elimistöjensä moraalisesta herkkyydestä. Teoksen *The Daughters of England* mukaan naisilla ei ollut roolia arkipäivän politiikassa. Naisten politiikka oli Ellisin mukaan moraalin politiikkaa. Naiset olivat olentoja, joita intohimo sekä itsekäs ja tuhoava tendenssi eivät kiusanneet. Näitä piirteitä vaadittiin uutta moraalit säteileiltä naisilta. Naiset erottautuivat julkiselta areenalta yksityisen alueen hyveillään.

Naisten mentaalinen seksuaalisuus. Englantilainen lääkäri Elizabeth Blackwell (1894 [1884]) loi 1800-luvun loppupuolella teoksessaan *The Human Element in Sex: Being a Medical Enquiry into the Relation of Sexual Physiology to Christian Morality* käsityksen naisten mentaalisesti hallitusta seksuaalisuudesta. Blackwellin mukaan ”ihmissuvun ruumiillisia tai henkisiä voimia vartioitaessa” ja ”ajattelun asteittaista kasvamista siten [edistettäessä], että se johtaa yhä korkeampiin yhteiskunnallisiin muotoihin”, lääkäriellä oli ”tarjottavanaan hyvin tärkeää apua”. (Mt. 52, 57.)

Fysiologia oli tärkeä ala, sillä Blackwell uskoi kulttuurisen edistyksen ja moraalisen käytöksen painautuvan tulevien sukupolvien lihaan. Eläinten seksuaalisissa suhteissa ei ollut mentaalista puolta. Se oli myös primitiivisillä ihmisillä ja työväenluokan keskuudessa vähäistä, minkä vuoksi nämä käyttäytyivät siveettömästi. Sivistyneillä ihmisillä puolestaan seksuaalisuuden mentaalinen puoli oli hallitseva ja he pitivät siveellisyyttä korkeassa arvossa. (Mt. 34.)

Blackwellin mukaan biologisen sukupuolen brutaalisten fyysisten puolien alistaminen tarkoitti ihmiskunnan edistymistä. Siveelliset sukupuolisuhteet olivat merkki ihmisrodun ”eläimellisestä ruumiista” ottamasta kulttuurisesta voitosta. Siveys liittyi ”erottamattomasti fyysisen järjestyksemme perimmäiseen olemukseen” (mt. 54). Edistys jätti fyysisen jäljen ihmisrotuun.

Yhtäältä Blackwell lähestyi Galenoksen lääketiedettä pitäessään joitakin ruumiinnesteitä ja -toimintoja sukupuolille yhteisinä. Esimerkiksi siittiö- ja munasoluja tuottaneet elimet olivat hänen mukaansa samoja. Samoin sperman erittäminen oli versio kuukautisvuodosta ja molemmat merkitsivät luonnollisen tasapainon mekanismeja (vrt. kappale 2.1). Myös naisen ruumiinosat vastasivat Blackwellin mukaan aina jotakin miehen osaa. Blackwell käänsi tässä mielessä galeenisen, naisen toiseutta merkinneen aselman päälaelleen. Miesten ruumiintoiminnot olivat epätätymäisiä versioita naisten ruumiintoiminnoista eikä päinvastoin (vrt. luvun 2 alkuosa).

Toisaalta Blackwell ajatteli miesten ja naisten myös eroavan toisistaan: naisilla oli kohtu ja miehillä ei; naisten seksuaaliset halut olivat mentaalisia ja miesten halut fyysisiä. Ensin mainittu kanta oli Blackwellin ”gynosentrinen” eli naiskeskeinen sovellutus yhden sukupuolen mallista: naisen sijasta mies määrittyi negaationa, koska hänellä ei ollut kohtua. Jälkimmäisellä kannallaan Blackwell sen sijaan rakensi kahden sukupuolen mallia. Hän korosti näkemystään toteamalla: ”Miehet eivät voi milloinkaan olla todella siveitä.” (Mt. 21, 26.)

Blackwellin ajattelussa nainen assosioitui mieleen ja kulttuuriin, mies fyysiseen kehoon ja luontoon. Tällainen käsitys poikkesi sekä antiikin ja keskiajan kristillisestä ajattelusta (esim. Augustinus ja Akvinolainen) että myös valistuksen ja modernin kulttuurin ajattelusta (esim. Rousseau ja Freud). Blackwell ei varsinaisesti kieltänyt naisten fyysisiä haluja vaan katsoi pikemminkin, että heidän seksuaaliset tuntemuksensa olivat peräisin mielen syvyyksistä.

Tämä inhimillisen seksuaalisuuden mentaalinen puoli tulee pääasiassa esiin naisten vitaalisessa voimassa. Ne, jotka kieltävät naisen seksuaalisten tuntemusten olemassaolon, tai jotka pitävät sitä niin kevyenä asiana ettei sitä tarvitse ottaa lainkaan huomioon sosiaalisissa järjestelyissä, ovat lähestulkoon sokeita tuolle välittömälle, viehättävälle henkiselle voimalle, joka merkitsee ihmisten erityistä seksuaalista valtaa ja muodostaa merkittävän osan heidän luonnostaan. (Mt. 44.)

Toisin kuin miesten mielihyvä, naisten seksuaalinen mielihyvä ei ”pääasiassa kytkeytynyt sukupuoliaktiin”, vaan tätä korkeampiin asioihin. Mikä seikka naisten mentaalisisessa seksuaalisuudessa

teki heistä sivilisaation moraalisia johtajia? Blackwell vastasi: ”Äitiyden puhdas tunne [--], erityinen taito, jonka äitiyden valta antaa naisille [--], äitien suurempi älykkyys [, jonka] maailma vastaanottaa seksuaalisen uudistumisensa kirkkaimpana merkinä.” (Mt. 31.) Seksuaalista uudistumista seurasi Blackwellin mukaan myös ihmisten sosiaalinen muutos. John Millarin tavoin Blackwell arvioi naisten sekä edistävän että heijastavan inhimillisen kulttuurin kehitystä.

Blackwell suhtautui poikkeuksellisen vihamielisesti miesten naisia kohtaan osoittamaa aggressiivisuutta, brutaalisuutta ja epäsensitiivisyyttä kohtaan. Teoksessaan *A Medical Address on the Benevolence of Malthus, Contrasted with the Corruptions of Neo-Malthusianism* Blackwell (1888) kampanjoi mieslääkäreiden käyttämää ”spekulaa” eli tähytintä vastaan. Hän piti sitä hyökkäykseenä naisten siveellisyyttä kohtaan (vrt. Irigarayn vuonna 1974 ilmestyneen teoksen *Speculum de l'autre femme* ideaan lääkärin tähytimestä miehisen maailmankuvan projektiona naisen ruumiin onkaloihin).

Toisaalta Blackwell kehitti käsitystä naisten seksuaalisuuden hallitsevista mentaalisisista ominaisuuksista antiteesinä miehen seksuaalisuudelle. Blackwell kehotti lukijoitaan tarpeen tullen keskeyttämään yhdyntöjä ja suosimaan kondomin käyttöä: ”Jotta ehkäisymenetelmät olisivat tyydyttäviä, naisen on käytettävä niitä kaikkia sikäli kuin ne usein pilaavat sukupuoliyhdyntään intohimon ja impulsivisuuden, jos miehen pitää ajatella niitä.” (Blackwell 1888, 17.)

Naiset olivat Blackwellin mukaan luotuja säätämään miehistä intohimoa. Aviollisen seksuaalisuuden ideaalin tuli hänen mukaansa perustua ”positiivisille fyysisille faktoille”, jotka tarkoittivat että ”vaimon tuli päättää yhdyntään ajankohdasta”. (Mt. 25.) Näin oli osittain siksi, että naisen intiimi tietämys omasta kuukautiskierrostaan teki mahdolliseksi ”luonnollisen menetelmän säännellä perheiden kokoa” (mt. 34).

Mentaalisen seksuaalisuutensa vuoksi naiset olivat miehiä kyvykkäämpiä hillitsemään seksuaalista haluaan. Mainittu järjestely edisti samalla historiallista kehitystä: ”Naisellisuuden tärkeimpien etujen mukainen seksuaalisen kanssakäymisen sääntely on toistaiseksi tunnustamaton kristinuskoinen totuus, jota kohti olemme hitaasti kurkottamassa.” (Mt. 32.) Intohimojen vähyys ei tarjonnut naisille vain keskeistä roolia ihmiskunnan kehityksessä, vaan myös puolustuksen ruumiiden miehistä kontrollia vastaan ja oikeutuksen naisten itsenäisestä kehon hallinnasta.

Mitä kappaleen 4.1 viimeisestä osasta saatiin tulokseksi? Blackwell loi teoksessaan *The Human Element in Sex* käsityksen naisten mentaalista seksuaalisuudesta. Blackwell uskoi kulttuurisen edistyksen ja moraalain painautuvan tulevien sukupolvien lihaan. Eläinten seksuaalisuudessa ei ollut mentaalista puolta. Myös alkeellisten ihmisten ja työväenluokan keskuudessa se oli vähäisessä roolissa. Sivistyneillä ihmisillä mentaalinen seksuaalisuus oli hallitseva ja he myös arvottivat siveellisyyttä korkealle. Sukupuolen brutaalien puolien alistaminen merkitsi ihmiskunnan editystä.

Blackwell piti tiettyjä ruumiinnesteitä ja -toimintoja sukupuolille yhteisinä. Sperma oli versio kuukautisista ja molemmat merkitsivät luonnollisen tasapainon mekanismeja. Blackwell käänsi galeenisen asetelman pääläelleen: miesten kehontoiminnot olivat epätäydellisiä versioita naisten kehontoiminnoista. Lisäksi Blackwell ajatteli sukupuolten eroavan toisistaan: naisilla oli kohtu ja miehillä ei; naisten halut olivat mentaalisia, miesten halut fyysisiä. Ensin mainittu kanta oli yhden sukupuolen mallin gynosentrinen sovellutus, jälkimmäisellä Blackwell rakensi kahden sukupuolen mallia. Nainen yhdistyi mieleen ja kulttuuriin, mies kehoon ja luontoon eikä päinvastoin.

Blackwell väitti naisten halujen juontavan näiden mielten syvyyksistä. Naisten mielihyvä ei kytkeytynyt fyysiseen aktiin, vaan sitä korkeampiin asioihin. Mentaalinen seksuaalisuus teki naisista sivilisaation moraalisia johtajia. Seksuaalista uudistumista seurasi myös sosiaalinen muutos.

Teoksessaan *A Medical Address on the Benevolence of Malthus* Blackwell suhtautui vihamielisesti miesten naiseen kohdistamaa seksuaalista aggressiivisuutta kohtaan. Hän piti myös tähytintä hyökkäyksenä naisten siveellisyyttä kohtaan. Blackwell kehitti naisten seksuaalisuutta antiteesinä miesten seksuaalisuudelle. Naiset oli luotu säätelemään miesten himoja. Naisten himojen vähyyks tarjosi heille roolin ihmiskunnan kehityksessä ja oikeutuksen itsenäiselle ruumiin kontrollille.

4.2. Sukupuolten eriytyminen ja biologinen determinismi

Kappaleessa 4.2 tutkin 1800-luvun biologiaa sosiaalisia visioita tuottaneena tieteenä, 1800-luvun lääkäreiden käsityksiä sukupuolieroista ja Charles Darwinin (1809–1882) teoriaa luonnonvalinnasta. Toisena tutkin frenologian käsitystä sukupuolierosta. Huomio kohdistuu kyseisen tieteenalan tapaan rakentaa naisesta seksuaalisilta haluiltaan miehestä poikkeavaa olentoa. Tämä seikka kytkee frenologian kappaleen 4.1 teemoihin. Myös Millar, Wheeler, Thompson, Wollstonecraft, Ellis ja Blackwell loivat intohimoista piittaamatonta naisen seksuaalisuutta.

Kolmantena tutkin Patrick Geddesin ja Arthur Thompsonin pyrkimystä selittää sukupuolieroja ja perustella sukupuolten eri tehtäviä ja asemia solufysiologian avulla. Samassa yhteydessä tutkin 1900-luvun sosiobiologien käsitystä ”ihmlajin olemuksen” mukaisesta sukupuolten työnjaosta sekä vertaan nykyfeministien käsitystä sukupuolierojen syntymisestä sosiobiologien näemyksiin.

Keskityn mainittuihin asioihin kartoittaakseni 1800-luvun biologian, lääkäreiden, evoluutio-teorian, frenologian, 1800-luvun solufysiologien sekä 1900-luvun sosiobiologien tapoja tuottaa sukupuolieroa. Kaikkien mainittujen tekstien käsitykset sukupuolieroista ovat melko yhdenmukaisia verrattuna nykyfeministien tapaan ymmärtää sukupuolierot sosiaalisesti tuotettuina. Sukupuolierot ovat jälkimmäisten mukaan seurausta sukupuolten historioista ja vallanjaon murroskohdista.

Sukupuolieron tuottaminen ja Darwinin luonnonvalinta. Biologisista faktoista – tai asioista, jotka uskottiin biologisiksi faktoiksi – tuli 1800-luvulla sosiaalisten visioiden rakennuspalikoita. Laboratorioiden, klinikoiden ja tutkimuskenttien neutraalit ja päällisin puolin objektiiviset löydöt esittivät naiset perustavasti miehistä poikkeaviksi olennoiksi. Luonnontieteen arvovallan kaapuun sovitettuna käsityksen mukaan biologisen sukupuolen representaatiot niin tieteessä kuin tutkimusta kuvanneessa taiteessakin muodostivat sosiaalisen diskurssin kiistattoman perustan.

Sekä vähemmän tunnetut lääkärit että 1800-luvun lääketieteen jättiläiset – Jean-Martin Charcot, Rudolf Virchow ja Theodor von Bischoff – kritisoivat, miten vaatimukset sukupuolten välisestä tasa-arvosta perustuivat täydelliseen tietämättömyyteen muuttumattomista fyysisistä ja mentaalista sukupuolieroista. Biologiset erot määräisivät töiden ja sosiaalisten oikeuksien jakautumisen yhteiskunnassa eikä niihin voitu vaikuttaa lainsäädännöllisillä päähänpistoilla. Useimmat lääkärit katsoivat tieteen varmojen ja puolueettomien menetelmien todistavan, etteivät naiset kykene tekemään samoja asioita kuin miehet ja päinvastoin. (Laqueur 1995 [1990], 207–208.)

Darwin oli sukupuolieroa tuottaneiden käsitysten tärkeä innoittaja 1800-luvulla. Hänen teoriasa luonnonvalinnasta (*natural selection*) tuotti aikanaan ja tuottaa yhä edelleen rajattoman määrän materiaalia sen kuvittelemiseksi, miten sukupuolten eriytyminen tapahtuu. Yhtäältä evoluutioteorian voi katsoa tukeneen yhden sukupuolen mallin mukaista käsitystä mitta-asteikosta, jolla naiset ovat miehiä alempia ja lapsenkaltaisia aivan kuten mustien on väitetty olevan alempia ja lapsenkaltaisempia kuin valkoisten (vrt. Schiebinger 1999 [1993], 25). Toisaalta ei voida väittää, että Darwin itse olisi pitänyt toistuvasti kiinni jostakin sukupuolieroa koskevasta näkemyksestä tai että jokin tietty näkökulma voitaisiin aina johtaa hänen teorioistaan.⁸⁰

Darwinin käsitys seksuaalisesta valinnasta sisälsi yhteisiä oletuksia ihmisistä ja eläimistä. Eläinten keskuudessa naaras valitsi parittelukumppanikseen aggressiivisemmän, puoleensavetävimmän, loistokkaimman tai soinnukkaimman lauluäänen omistaneen uroksen. Darwin kirjoittaa teoksessaan *The Origin of Species* seuraavaa: ”Vaikka minkä tahansa eläinten keskuudessa uroksilla ja naaraila olisi samat yleiset elämäntavat, ne eroavat aina toisistaan rakenteeltaan, väriltään tai koristelultaan. Tällaiset erot ovat pääasiassa tulosta seksuaalisesta valinnasta.” (Darwin 1958 [1859], 96–97.)

Darwinin teoriaa seksuaalisesta valinnasta on myös kritisoitu paljon. Eläinten joukosta löytyy todisteita esimerkiksi ”häveliään naaraan” (*the coy female*) ideaa vastaan (esim. Blaffer Hrdy 1986, 118–146).⁸¹ Darwinin mukaan ihmisten keskuudessa toimi samanlainen seksuaalinen valinta kuin eläimillä. Häveliäisyys ja säädyllyisyys tulivat valituiksi naisten keskuudesta; urhoollisuus, taituruus ja lahjakkuus miesten keskuudesta. Näin siitä huolimatta, että oman lajimme kohdalla periaatteessa vain miehet tekivät Darwinin mukaan yhdyntään johtavia aloitteita ja siinä mielessä ”valintoja”: miehet valitsivat naisten joukosta kumppanikseen kauneimman ja häveliäimmän naisyksilön.

Myös psykologi Havelock Ellis esitti teoksensa *Studies in the Psychology of Sex* luvussa ”The Evolution of Modesty” näkemyksen, jonka mukaan ”rakastajan spontaanina ja luonnollisena vaitona on suosia rakastajattarensa säädyllyisyyttä” (Ellis 1927 [1897], I, 45). Diderot’n ja Rousseau’n tavoin Ellis piti naisen säädyllyisyyttä miehen seksuaalisen halun synnyttäjänä ja oletti seksuaalisen halun vähenevän avioliiton solmimisen jälkeen: ”Ero naimattoman ja naimisissa olevan naisen kosketusherkkyydessä vastaa eroa naisten säädyllyisyyden asteessa.” (Mt. VI, 18.)

Darwin (1981 [1871]) arvioi teoksessaan *The Descent of Man and Selection in Relation to Sex* seksuaalisen valinnan mitä ”ilmeisimmin vaikuttaneen ihmiseen, sekä mieheen että naiseen, aiheuttaen sukupuolten ruumiilliset ja psyykkiset erot” (mt. 2, 402, osa 2, luku 21). Darwinin mukaan sama prosessi loi myös rodulliset eroavuudet ja yleisemmällä tasolla lajien eriytymisen. Darwin ajatteli miesten ja naisten erilaistuvan sukupolvien mittaan. Uudet sukupolvet olivat siten aiempiin sukupolviin verrattuna aina hieman edeltäjiään erilaisempia. (Ibid.)

⁸⁰ Evoluutioteorian osalta aineistoon kuuluvat Charles Darwinin teokset *The Origin of Species* (1958 [1859]) ja *The Descent of Man and Selection in Relation to Sex* (1871) sekä evoluutioteorian sosiaalisiin sovellutuksiin keskittyvät Patrick Geddesin ja Arthur J. Thompsonin *The Evolution of Sex* (1889) ja *Sex* (1914) sekä 1900-luvun sosiobiologian osalta Edward O. Wilsonin *Sociobiology* (1975). Darwinin *Lajien synty* -teoksen osalta on huomionarvoista, että teoksen kuudennen painoksen yhteydessä tekijä muutti kirjansa alkuperäistä otsikkoa *On the Origin of Species* (1859).

⁸¹ Parittelutavoiltaan kenties ”epähäveliäin” eläin on rukoilijasirkkanaaras, joka tavallisesti syö uroksen itse aktiivisesti käynnistämänsä parittelun jälkeen. Ihmisten keskuudessa häveliään naaraan ideaa voi arvioida esimerkiksi pornotähtien suosiolla. Vaikka nämä lienevät suosittuja parittelukumppaneita, suosio ei varmastiakaan yllä aivan vastaavassa määrin puolisonvalintaan asti.

Yhtäältä Darwin oli valistuksen miehiä, sillä hän oli perinyt kahden sukupuolen mallin ajatukset aggressiivisista miehistä ja säädyllisistä tai häveliäistä naisista valistuksen ajattelumaailmasta. Toisaalta Darwin vetosi myös yhden sukupuolen malliin tukeutuen käsityksiin sukupuolten välisestä hierarkiasta. Darwin siteerasi hyväksyvästi muun muassa saksalaista materialisti Karl Vogtia, joka kirjoitti: ”Sukupuolten väliset erot aivo-onteloiden koossa kasvavat ihmisrodun kehittymisen myötä siten, että eurooppalainen mies on yhtä paljon etevämpi eurooppalaista naista kuin neekeri on neekerinaista.” (Mt. 2, 329–330, luku 19.)

Tällaisen Darwin-tulkinnan mukaan sukupuolten välisten piirteiden erot voidaan ajatella erityistapauksiksi lajin eriytymistä koskevasta yleisemmästä prosessista. Vogtin mukaan sukupuolten erot olivat kaikkea elämää koskevien seksuaalisten valintaprosessien tulosta. Darwinin ja Vogtin ajattelu osui myös jossain määrin yhteen John Millarin esittämien näkemysten kanssa. Millarin mukaan primitiivisten yhteiskuntien suhteellisen pienet sukupuolten väliset erot kasvoivat sivilisaation kehittymisen myötä (vrt. kappale 4.1; ks. myös Millar 1806 [1771], 32, 86).

Mitä kappaleen 4.2 ensimmäisestä osasta saatiin tulokseksi? Biologisista ”faktoista” tuli 1800-luvulla sosiaalisten visioiden rakennuspalikoita. Luonnontieteeseen tukeutuneiden käsitysten mukaan biologisen sukupuolen representaatiot tieteessä ja taiteessa loivat sosiaalisen diskurssin perustan. Tunnetut ja vähemmän tunnetut lääkärit kritisoivat sukupuolten tasa-arvon vaatimuksia sukupuolieroja koskevasta tietämättömyydestä. Erot määräsivät töiden ja oikeuksien jakautumisen.

Darwinin *Lajien synty* -teoksen mukaan eläinnaaraiden ja -koiraiden sukupuolierot olivat tulosta myös ihmisten keskuudessa vaikuttavasta seksuaalisesta valinnasta. Ihmisten kohdalla häveliäisyys ja säädyllisyys tulivat valituiksi naisten – ja urhoollisuus ja taituruus miesten – keskuudesta. Näin siitä huolimatta, että Darwinin mielestä vain miehet tekivät varsinaisia parittelualoitteita.

Darwin esitti teoksessaan *The Descent of Man* seksuaalisen valinnan luoneen myös rodulliset erot ja lajin eriytymisen. Darwin arvioi sukupuolten erilaistuvan sukupolvittain. Hän oli perinyt ajatukset aggressiivisista miehistä ja säädyllisistä naisista valistuksen kahden sukupuolen mallista. Samalla Darwinin ajattelu assosioitui sukupuolihierarkioidensa osalta yhden sukupuolen malliin.

Sukupuolierot olivat erityistapauksia ihmislajin yleisemmästä eriytymisestä. Vogtin mukaan ne olivat koko elämän kattavien valintaprosessien tulosta. Darwinin ja Vogtin ajattelu osui jossain määrin yhteen myös John Millarin ajattelun kanssa. Millarin mukaan alkeellisten yhteiskuntien verrattain pienet sukupuolierot kasvoivat ihmiskunnan sivistyksen myötä.

Frenologia ja sukupuoliero. Sukupuolieroa tuotettiin ja tehtiin olemassa olevaksi myös tieteenaloilla, joita nykyisin pidetään maineensa menettäneinä. Esimerkiksi frenologia, joka oli 1800-luvun eräs keskeinen versio modernista biologisesta determinismistä, loi pakkomielteisesti tietyllä tavalla ymmärrettyä sukupuolieroa. Yhtä hyvin sivistynyt kuin maallikkokin saattoi 1840- ja 1850-luvuilla allekirjoittaa frenologien keskeisimmät opinkappaleet.

Ihmisen pään muodon ja sen vahvuuksien analyysin avulla frenologit väittivät löytäneensä jokaisesta ihmisestä 37 elämää kokonaisuudessaan määrännyttä osaa. Vaikka kasvatuksella oli vaikutusta ihmisen persoonallisuuteen, kukin henkilö oli frenologien mukaan perustavasti tulosta myötäsyntyisistä piirteistä kuten riidanhaluisuudesta, ylevyydestä tai hyväntahtoisuudesta. Aivojen eri osien ajateltiin olevan vastuussa tietyistä käyttäytymispiirteistä, ja pään ja niskan muo-

tojen tulkittiin heijastavan aivojen sukupuolen mukaan varioineita erilaisia rakenteita. (Young 1970, 47.)

Frenologit pitivät pikkuaivoja ihmisten seksuaalisten vaistojen lähteenä. Frenologiaa popularisoinut Orson S. Fowler (1853 [1840]) kutsui teoksessaan *Practical Phrenology* ihmisten seksuaalisten vaistojen määrää tai astetta ”lemmekkyudeksi” (mt. 67). Naisilla oli pienemmät pikkuaivot kuin miehillä. Ne esitettiin maltillisen kokoisina mitta-asteikolla, jolla ilmeni muuntelua miehekäiden miesten isojen ja pienten lasten heiveröisten pikkuaivojen välillä. (Young 1970, 47–49; Laqueur 1995 [1990], 208–209.) Fowler kirjoitti naisen intohimosta ja sen sopivasta määrästä:

[Nainen] haluaa mieluummin harjoittaa vastakkaista sukupuolta kohtaan puhdasta rakkautta ja hyveellistä hellyyttä kuin lemmekästä intohimoa. [Tämä juontuu naiselle ominaisesta] säädylisestä platonisesta hellyydestä ja rakkaudesta ennemmin kuin hänen seksuaalisesta rakkaudestaan. Se perustuu puhtaaseen ja tunteelliseen ystävyyteen ennemmin kuin pelkkään eläimelliseen tunteeseen. Kyse on taipumuksesta, jota naiset tavallisesti harjoittavat, ja joiden kiintymys on yleisemminkin suurempaa kuin lemmekkyys. (Fowler 1853 [1840], 59.)

Frenologit eivät uskoneet naisen pienen ja heiveröisen kaulan kätkevän taakseen suuria pikkuaivoja. Naisen lemmekkyuden oletettiin olevan normaalitapauksessa maltillista. Toisaalta kaareva alue suoraan kaulan yläpuolella osoitti naisen kiintyneisyyden olevan hyvin kehittyntä. Naisen pään muodoista esitettiin ideaalitapauksia, joita verrattiin vähemmän ideaalisiin tapauksiin. Naisen kaula saattoi olla paksu, josta pääteltiin sen kätkevän taakseen suuret pikkuaivot. Tällaisen naisen lemmekkyys ei voinut olla yhtä maltillista kuin ohutkaulaisen naisen. (Ibid.)

Pikkuaivoihin paikannetun intohimon teoria ei onnistunut ratkaisemaan naisen passiivisen seksuaalisuuden doktriiniin liittyneitä ongelmia: miksi naiset, joilla oli sensitiivinen hermosto, eivät kokeneet seksuaalista mielihyvää yhtä paljon kuin miehet? Miksi naisten oli miehiä helpompaa kieltäytyä intohimojen houkutuksista? Frenologit vastasivat: ”Hänen pienemmät, pikkuaivojen tahdosta kertovat elimensä paljastavat hänet vähemmän taipuvaksi kokemaan mielihyvää ja mahdollistavat hänen suosia epävarmuutta ja kieltäytymistä.” Se, miksi vähemmän kehittyntä tahto teki naisen kieltäytymisestä helpompaa, jätettiin selittämättä. (Laqueur 1995 [1990], 210.)

Tahdon heikkouden olisi pikemminkin luullut vaikeuttavan kuin helpottavan naisen kieltäytymistä. Monien 1800-luvun naisen seksuaalisuutta rajoittamaan pyrkineiden yritysten tavoin myös frenologien tavoite tuottaa ruumiiltaan ja mieleltään seksistä suhteellisen piittaamaton, siveellinen naisolento epäonnistui. Laajemmasta kuvakulmasta tarkasteltuna frenologien pyrkimyksissä ei kuitenkaan sinällään ollut mitään erikoista. Frenologia oli vain yksi monista 1800-luvun tieteenaloista, jotka keskittyivät aikakaudelle tyypillisesti sukupuolittamaan ihmisruumista vastaakohtaisen sukupuolikäsitteen mukaisesti. Samalla naisen piittaamattomuus seksistä liittyi yhden sukupuolen malliin, jonka mukaan seksuaalinen halu oli lähtökohtaisesti miehistä.

Mitä kappaleen toisesta osasta saatiin tutkimustulokseksi? Frenologit esittivät ihmisen pään muodon ja vahvuuksien analyysien avulla yksilöiden käyttäytymistä määränneet osat. Aivojen eri osat vastasivat tietyistä käyttäytymispiirteistä, ja pään ja niskan muodot heijastivat aivojen sukupuolista rakennetta. Frenologit pitivät pikkuaivoja ihmisten seksuaalisten vaistojen lähteenä. Fowler kutsui ihmisten seksuaalisia vaistoja ”lemmekkyudeksi”. Naisilla oli hänen mukaansa pienemmät pikkuaivot. Naiset harjoittivat lemmekkään intohimon sijasta hyveellistä hellyyttä.

Frenologien mukaan naisen ohut kaula kertoi pienistä pikkuaivoista ja siten maltillisesta lemmekkyydestä. Pikkuaivojen intohimon teoria ei osannut ratkaista naisen passiivisen seksuaalisuuden doktriinin ongelmia: miksi sensitiivisellä hermostolla varustetut naiset eivät kokeneet herkästi mielihyvää? Miksi naisten oli helpompaa kieltäytyä seksistä? Frenologien mielestä pikkuaivojen tahdosta kertoneet elimet tekivät naisista vähemmän taipuvaisia kokemaan mielihyvää. He eivät osanneet vastata, miksi heikompi tahto johti helpommin kieltäytymiseen.

Solfysiologia ja biologinen determinismi. 1800-luvun lopulla sukupuoliero pyrittiin löytämään ruumiin yhä pienemmistä mikroskooppisista rakennusosista käsin. Biologi Patrick Geddes käytti apunaan solfysiologiaa selittääkseen faktoina pitämiään naisia ja miehiä koskevia sosiaalisia piirteitä. Teoksessa *The Evolution of Sex* Geddes (Geddes & Thompson 1889) esitti naisten olevan miehiä ”passiivisempia, konservatiivisempia, laiskempia ja vakaampia”. Miehet taas olivat naisia ”aktiivisempia, energisempiä, innokkaampia, kiihkeämpiä ja monipuolisempia”. Geddes argumentoi eläin- ja ihmisurosten koostuvan joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta ”katabolisista” soluista. Tällaiset solut kuluttivat energiaa. Geddesin sosiaalisen sovellutuksen mukaan kataboliset solut ikään kuin ”käyttivät tuloja”. Metaforan mukaan kataboliset solut olivat kuin ”työssä käyviä miehiä” siinä yhteiskunnassa, jossa naisilla ei ollut käytössään omaa rahaa. (Ibid.)

Naaraan solut olivat ”anabolisia” soluja. Koiraan energiaa kuluttavien katabolisten solujen sijasta anaboliset solut varastoivat energiaa. Vaikka Geddes myönsi, ettei voinut kiistatta osoittaa yhteyttä biologisten erojen ja ”niitä seuranneiden psykologisten ja sosiologisten erojen” välillä, hän joka tapauksessa oikeutti vastaavat miesten ja naisten kulttuuriset erot rohkeasti erillisten sukupuoliroolien muodossa. Eroja voitiin liioitella tai vähätellä, mutta niiden poispyyhkimiseksi ”olisi tarpeen käydä koko evoluutio uudelta pohjalta. Se, mitä on päätetty esihistoriallisten alkueläinten joukossa, ei ole mitätöitävissä parlamentin säätämällä lailla.” (Mt. 266.) Teoksessa *Sex* Geddes ja Arthur J. Thompson (1914, 77–80) kehittivät eteenpäin näkemystä, jonka mukaan ”sukupuolet eroavat toisistaan perustavasti elämän anabolisia ja katabolisia muutoksia verrattaessa” (mt. 80). Mikroskooppiset organismit määräsivät sukupuolten toisiinsa palauttamattomat erot sekä perustelivat naisen ja miehen erilliset tehtävät ja paikan yhteiskunnassa.

1900-luvun loppupuolen feministit ovat esittäneet, etteivät biologiset sukupuolierot ole pysyviä. Nämä käsitykset ovat olleet vastakkaisia käsityksille, joiden mukaan biologiset sukupuolierot ovat kiinteitä ja niitä mukailevat sukupuoliroolit ei-poliittisia. Biologisten erojen tuottaminen kiinteinä ja niiden näkeminen sosiaalisen sukupuolen objektiivisina ”perustoina” nousee esiin erityisistä sukupuolten historioista sekä miesten ja naisten välisen työn- ja vallanjaon historiallisista murroskohdista (esim. Millett 1999 [1969]; Schiebinger 1993). Feministit ovat myös tutkineet tiedon ja vallan kietoutumia, joissa tieteen on oletettu olevan arvovapaata. Tutkimustulokset ovat kuitenkin käytännössä osoittautuneet aikakauden vallitsevien sukupuoli-ideologioiden ohjaamiksi. (Esim. Keller & Longino 2001 [1996]; Oudshoorn 1994; Schiebinger 1993.)

Yhdysvaltalainen biologi Edward O. Wilson on esittänyt sukupuolten sosiaalisen järjestyksen (sukupuolittuneen työnjaon) seuraavan luonnon määräämää järjestystä. Teoksessaan *Sociobiology: The New Synthesis* Wilson (1975) kirjoittaa: ”Miehet saalistavat voittoa tai sen symbolista vastinetta vaihdon tai rahan muodossa.” Naiset taas etsivät hänen mukaansa miestä, jolla on parhaat geenit ja myöhemmin kantavat ja kasvattavat tämän lapsia. (Mt. 553.) Sosiobiologit ja eräät konservatiiviset evoluutiopsykologit ovat vastustaneet naisliikkeen ideoita. Pyrkimykset toimia

sukupuolten työnjakoa vastaan osoittautuvat heidän mukaansa lopulta turhiksi, koska sukupuolten työnjako on juurtunut ihmislajin olemukseen. (Schiebinger 2000b, 2.) Vaikka feministit olisivat tällä erää onnistuneet vaikuttamaan luonnonhistorian kulkuun ja yhteiskuntaan, evoluution lopullisessa prosessissa perinteinen sukupuolten työnjako voittaa ”keinotekoisen järjestelyn”.

Mitä kappaleen 4.2 viimeisestä osasta saatiin tulokseksi? 1800-luvun lopulla sukupuoliero löydettiin myös ruumiin mikroskooppisista osista. Geddes selitti sukupuolten piirteitä solufysiologialla. Hän väitti naisten olevan miehiä passiivisempia, konservatiivisempia ja laiskempia. Urokset koostuivat energiaa kuluttavista katabolisista soluista. Ne olivat Geddesin metaforan mukaan kuin työssä käyviä miehiä. Naaraan solut taas olivat energiaa varastoivia soluja.

Geddes oletti yhteyden biologisten ja niitä ”seuranneiden” psykologisten ja behavioraalisten erojen välillä sekä oikeutti sukupuolten erilliset roolit. Sukupuolierojen mitätöimiseksi tuli ”käydä koko evoluutio uudelta pohjalta”. Teoksessa *Sex* Geddes ja Thompson kehittivät näkemystä, jonka mukaan ”sukupuolet erosivat toisistaan elämän anabolisia ja katabolisia muutoksia verrattaessa”. Mikroskooppiset osat määrsivät sukupuolten erot ja perustelivat niiden eri asemat yhteiskunnassa.

Nykyfeministien mukaan sukupuolierot eivät olleet pysyviä, vaan nousivat esiin erityisistä sukupuolten historioista ja työn- ja vallanjaon murroskohdista. Sosiobiologi Wilson taas opetti sosiaalisen järjestyksen seuraavan luonnon pysyvää järjestystä. Sosiobiologit ja konservatiiviset evoluutiopsykologit torjuivat naisliikkeen ideoita. Pyrkimykset toimia sukupuolten työnjakoa vastaan osoittautuivat turhiksi, koska kyse oli ihmislajin olemuksellisesta piirteestä.

4.3. Essentialistinen sukupuolidiskurssi

Tutkin kappaleessa 4.3 essentialismin filosofisia lähtökohtia, Aristoteleen ja Platonin essentialismeja sekä niiden sovellutuksia sukupuolten tehtäviin. Pohdin myös olemusajattelun vaikutusta naiseen ja mieheen, essentialismin suosion nousua kahden sukupuolen mallin ilmaantumisen myötä sekä sen merkitystä sukupuolieroa tuottavana diskurssina. Lisäksi tutkin essentialististen sukupuolikäsitysten määrittelyä sekä diskurssin esimerkkejä V. A. Koskenniemen aforismikokoelmassa.⁸² Tutkin myös Kantin ja Fichten käsityksiä miehisestä seksuaalienergiasta, miesten poliittisesta toimijuudesta ja naisten soveltuvuudesta poliittisten oikeuksien haltijoiksi.

Tämän jälkeen analysoin sukupuolten täydentävyyden ideaa viktoriaanisessa Englannissa sekä naisen ”olemusta” 1700- ja 1800-luvun filosofien ja kirjailijoiden aforismeissa.⁸³ Analysoin myös arkiajattelun ja tieteellisten yhteyksien sukupuolikäsityksiä sekä evoluutiopsykologi Satoshi Kanazawan käsitystä naisten elämästä, heidän vahvuuksistaan sekä miesten luontaisista vieteistä ja tavoista miellyttää naisia. Lopuksi kartoitan stereotyyppisiä essentialismeja sekä esitän käsi-

⁸² Koskenniemen suurantologia *Vaeltava viisaus* (1952) on suosituimpia suomalaisia antologioita (Hannu Tainion antologioiden ohella). Koskenniemen teos sisältää massiivisesti noin 5600 maailmankirjallisuuden proosa- ja runomuotoista tiivistettyä lauselmia ja 652 tekijää antiikin filosofeista 1900-luvun tunnustuskirjailijoihin. Koskenniemi on pyrkinyt teoksellaan edustavuuteen erilaisten elämäntapojen välillä. Kreikkalaisen alkuperän tavoin aforismi merkitsee Koskenniemelle keskitystä tai rajoitusta. Esteettisesti aforismi rinnastuu epigrammiin. Niille on yhteistä sanallinen keskitys ja peitelty tai avoin poleemisuus. (Mt. 6.) Teoksen luvusta XIX ”nainen” olen koontanut rypypään essentialistisia sukupuolitiivistyksiä.

⁸³ Kirjallisuusaineistoon kuuluu Koskenniemen teoksen ohella myös joukko pienempiä viittauksia kuten viittaus viktoriaanisen Englannin sukupuolipolitiikan hahmo John Ruskinin ensi kertaa vuonna 1865 ilmestyneeseen populaariin luento-osuuteen ”Lilies – Of Queen’s Gardens” teoksessa *Sesame and Lilies* (1902 [1865]).

tykseni sukupuolten olemuksiin nojaavien selitysten piirteestä oikeuttaa sukupuolten eriarvoisia suhteita. Tutkin essentialistista sukupuolidiskurssia yleisesti selvittääkseni sen tapoja tuottaa sukupuoliäroä.

Essentialistisen ajattelun eli essentialismin⁸⁴ mukaan kullakin luontokappaleella on olemus, joka erottaa ne kaikista muista luontokappaleista. Luontokappaleen olemus on sen luonnollisin tila. Essentialismiin kuuluu samalla vahvasti normittava puoli, sillä olion ”luonnollisimmassa tilassa” on aina kyse myös olion ”oikeasta” tavasta olla.

Essentialismia esiintyi jo Aristoteleen ja Platonin ajattelussa ja se oli suosittua myös keskiajan skolastisessa filosofiassa. Essentialismi nousi valistuksen myötä uudelleen suosituksi ajattelutavaksi esimerkiksi René Descartesin, Jean-Jacques Rousseauin ja Immanuel Kantin tuotantojen kautta. Niin ikään jotkut nykyisistä feministisistä sukupuoliäron teoreetikoista tukeutuvat essentialismiin (esim. Irigaray 1985 [1977]; Irigaray 1993 [1990]; Moi 1985, 139; Lauretis 1989; Grosz 1990, 332).

Aristoteleen mukaan oli olemassa erityisiä ideoita tai muotoja, jotka määrittivät olion ihmiseksi. Platonin mielestä puolestaan ihmisen sielu määrittäi tämän kaikista muista olioista poikkeavaksi. Valistuksen aikana Descartes ja Kant yhtyivät Platonin sielua koskeviin essentialistisiin näkemyksiin. Essentialismi on ollut myös ominaista kristillisille ihmiskäsityksille, joissa ihmisten toimivia sieluja on tarkasteltu osana korkeampaa jumalallista suunnitelmaa.

Kuten luvun 2 alkuosassa todettiin, Aristoteles piti miestä lisääntymisen vaikuttavana syynä ja naista lisääntymisen materiaalisena syynä. Miehen prinssiippi oli abstrakti ja aktiivinen, naisen prinssiippi konkreettinen ja passiivinen (Aristoteles 1991a, V, xi, 538a13.) Platon sen sijaan ei eritellyt sukupuoliäroille erillisiä *teloksia*: ”Mikä on hyveellistä naiselle on sitä myös miehelle ja päinvastoin.” (Platon 1999a, 73a–73b, 112.)

Ideaopin saamien tulkintojen osalta on aiheellista huomioida eri aikakausina vallitsevat naisy- ja miesihanteet. Tuolloin kysytään: ”Mitä naisen ja miehen tulisi olla?” Ideaoppiin on tältä kannalta tarkasteltuna kytkeytynyt sortavia piirteitä. Sukupuolikategorioiden eli nais- ja miesluokkien sisäiset erot hämärtävät, sillä ihanteet liitetään samalla tavalla kaikkiin miehiin ja kaikkiin naisiin.

Aristoteleen ja Platonin essentialismit ovat sukupuolen kannalta johtaneet historiassa lähinnä kahdenlaisiin tulkintoihin. Ensinnäkin aristoteeliselta kannalta katsottuna naisella ja miehellä on historian saatossa ajateltu olevan erilliset *telokset*. Toisaalta Platonin ideaoppia soveltaen on ajateltu, että sukupuoliäroä koskevat erilliset naisen ja miehen *ideat*.

Aristoteellinen essentialismi on puoltanut ajatusta naisen ja miehen erillisistä *teloksista* kuten äitiydestä naisella ja fyysisestä ja älyllisestä voimasta miehellä (Schiebinger 1989, 190–191). Platoninen essentialismi taas on johtanut kauneuden idean kautta naisten erilaisiin ulkonäköä koskeviin vaatimuksiin ja paineisiin ja toisaalta miesten elättäjän rooliin liittyviin oletuksiin ja vaatimuksiin.

Sukupuoliessentialismilla on kielteisiä seurauksia molempien sukupuolten kannalta. Naiset tuskin tyytyvät elämässään vain äitiyden tehtävään eikä osa heistä edes halua lapsia. Eivätkä kaikki naiset halua ansioitua tai kilpailla ulkonäöllään, sillä heillä on tärkeämpiäkin arvoja.

⁸⁴ Essentialismista käytetään suomenkielisessä filosofisessa kirjallisuudessa myös termiä ”olemusajattelu” (ks. esim. Sipilä 1998, 91; Heinämaa & Saarinen 1984 [1983], 28–53).

Toisaalta miehet eivät halua leimautua sukupuolensa vuoksi huonommiksi vanhemmiksi, kilpailuhenkiseksi ylisuorittajiksi, väkivaltaisiksi puolisoiksi tai aggressiivisiksi toimijoiksi. Antiesentialismi yhdistää nyky-yhteiskunnassa miehiä, joilla on samanlaisia kokemuksia esimerkiksi huoltajuuksien yhteydessä esiin tulleista stereotyyppisistä miesennakkoluuloista.

Patriarkaatin historiassa essentialismi on osoittanut sitkeyttä etenkin naisennakkoluulojen rakentajana. Essentialistiset sukupuolikäsitykset saivat historiallisesti uutta nostetta valistuksen ja kahden sukupuolen mallin myötä. Vaikka essentialismin perusteet luotiin antiikissa, valistuksen jälkeisessä patriarkaalisessa politiikassa essentialismiin kietoutuivat sekä sukupuolten hierarkia että sukupuolieron mallin ajatukset ”vastakkaisista” ja ”täydentävistä” sukupuolista. Essentialistinen diskurssi on siten ollut merkittävä sukupuolieroa tuottava länsimainen diskurssi.

Viitataan sukupuoliessentialismilla käsitykseen, jonka mukaan naisen naisena ja miehen miehenä määrittelee tietty pysyvä ja universaali luonteenpiirteiden joukko. Essentialismin mukaisesti pidetään tärkeänä määrittää ominaisuudet, jotka tavoittavat naisen ja miehen todelliset olemukset. Puhe ”ikinaisellisuudesta” tai ”perimaskuliinisuudesta” ovat kuvaavia esimerkkejä essentialistisista nais- ja mieskäsityksistä.

Veikko Antero Koskenniemen aforismikokoelma *Vaeltava Viisaus* (2000 [1952]) sisältää muun muassa runsaasti 1700- ja 1800-lukujen filosofien ja kirjailijoiden naiskäsityksiä. Koskenniemi on valikoinut teoksensa lukuun ”nainen” monia essentialistiseen tyyliin luokiteltavia ”viisauksia”.

Essentialistisen sukupuolidiskurssin peruspiirre on oletus kaikkia nais- ja miesyksilöitä koskettava yhdestä universaalista tekijästä. Teorian rakenne ei muutu, vaikka olemusten konkreettiset sisällöt vaihtelevat. Variaatiota eri puhujien välillä esiintyy lähinnä sen mukaan, minkä piirteen X yksittäinen puhuja uskoo sijaitsevan naisellisuuden ytimessä. Seuraavassa muutamia esimerkkejä.

Honoré de Balzac: ”Naiset pelkäävät aina sitä, mitä voidaan jakaa.” (*La vie Conjugale*.)

Johann Wolfgang von Goethe: ”Naiset ovat ainoa astia, mikä meille on jäänyt vuodattaaksemme johonkin ihanteellisuutemme.” (*Briefe*.)

Heinrich Heine: ”Ihmeellistä, että niin pian kuin nainen saavuttaa tietoisien ajattelun asteen hänen ensimmäinen ajatuksensa on uusi puku!” (*Zur Geschichte der Religion und Philosophie*.)

Immanuel Kant: ”Vieläpä monet naisten puutteellisuuksista ovat, niin sanoaksemme kauniita heikkouksia.” (*Über das Schöne und Erhabene*.)

Immanuel Kant: ”Mies arvostelee naisten rikkomuksia lempeästi, nainen sen sijaan hyvin ankarasti. Jos nuorilla naisilla olisi vapaus valita tuomarikseen miehinen tai naisellinen tuomioistuin, valitsisivat he varmastikin edellisen.” (*Antropologie*.)

Goethen (1749–1832) aforismi tulkitsee yhden sukupuolen mallin mukaista Aristoteleen ja antiikin lääketieteen lisääntymiseen liittyvää sekä myös *Raamatusta* löytyvää teemaa naisesta ”heikompana astiana”. Kant taas kuvaa naisen ja miehen vastakkaisia hyveitä. Naisen heikkoudet saavat ”kauniin” merkityksen, mikä ei hänen ajattelussaan voisi tulla kyseeseen miehen kohdalla.

Kant ajatteli naisen ja miehen psykologisten erojen olleen perusta myös avioliittolaeille, jotka antoivat miehille vallan määrätä naisia. Sukupuolieroa (*sexual difference*) koskenutta kasvavaa

mielenkiintoa seurasi myös käsitys miehen seksuaalisen energian ja aktiivisuuden olennaisuudesta miehen poliittiselle subjektiudelle. (Caine & Sluga 2003 [2000], 13.)

Kantille ja hänen oppilaalleen Johannes Gottlieb Fichtelle miehinen seksuaalinen viettienergia oli sidoksissa miehen itsenäisyyteen, autonomiaan ja vapauteen. Samaan aikaan esitetyt ideat naisten seksuaalisesta passiivisuudesta tasoittivat tietä näkemykselle, jonka mukaan poliittiset oikeudet ja kansalaisuus eivät sopineet naisille. (Ibid.) Avioliitto oli ainoa oikea instituutio, joka hillitsi miehen seksuaalisuutta. Miehen subversiivinen seksuaalisuus talttui kontrolloivan vaimon seurassa.

1800-luvun viktoriaanisessa Englannissa arvotettiin sukupuolen ja heteroseksuaalisuuden kurrinpitokäsitteistölle (vrt. Foucault 1998 [1976], 33, 59–95, 112–113) tyypillisesti sukupuolten vastakohtaisuutta ja täydentävyyttä. Naisen ja miehen liiton onnellisuus (rakkaus) syntyi puhdasopisesta essentialistisesta kuviosta, jossa osapuolilla ei ollut yhteisiä piirteitä. John Ruskin kirjoitti teoksensa *Sesame and Lilies* luennossa ”Lilies – Of Queen’s Gardens” seuraavaa:

Kummallakin heistä on mitä toisella ei ole, kumpikin täydentää toista. Heillä ei ole mitään yhteistä, osapuolten onnellisuus ja täydellisyys riippuvat kummankin kyvystä pyytää ja vastaanottaa toiselta sitä mitä vain toinen voi toiselle antaa. (Ruskin 1902 [1865], 143.)

Koskenniemen aforismikokoelmaan palaten, Philip Sidney ja Pierre Véber esittivät naisen olemuksellisen ytimen koostuvan vastakohtaisesta moraalista ja epärehellisyydestä.

Philip Sidney: ”Ei’ ei ole mikään kieltosana naisen suussa.” (*Arcadia*.)

Pierre Véber: ”Nainen sanoo koko totuuden Jumalalle, miltei koko totuuden rippi-isälleen, puolet totuudesta ystävälleen ja kahdennenkymmenennen osan sille, jota hän rakastaa. Voitte siitä laskea, kuinka paljon riittää sille, jota hän ei rakasta.” (*Dans un fautiveuil*.)

Suurimman tilan Koskenniemen kokoelmasta vievät filosofi *Friedrich Nietzschen* aforismit. Nietzschen asteikolla seuraavat esimerkit ovat maltillisemmasta päästä:

”Nainen oppii vihaamaan samassa määrin kuin hän menettää kykynsä lumota.” (*Jenseits von Gut und Böse*.)

”Ma ryöstän naisen, pidän omanain. / Näin mies. Mut nainen – varastelee vain.” (*Die Fröhliche Wissenschaft*.)

Essentialistisessa sukupuolidiskurssissa kielteiset inhimilliset ominaisuudet tyypillisesti projisoidaan yksistään naista koskeviksi. Koska essentialismi on rakentanut monia naisennakkoluuloja viime vuosisatojen aikana, myös monet feminismin klassikoista ovat puuttuneet niihin osana valitsevia ja/tai virheellisiä naiskäsitteitä. Essentialistisia naiskäsitteitä ovat käsitelleet teoksissaan esimerkiksi Mary Wollstonecraft, John Stuart Mill, Simone de Beauvoir, Betty Friedan ja Kate Millett (ks. Wollstonecraft 1992 [1792]; Mill 1996 [1869]; Beauvoir 1965a [1949]; Friedan 1984 [1963]; Millett 1999 [1969]).

Sara Heinämaa ja Esa Saarinen (1984 [1983], 31) luokittelevat teoksessaan *Olenmainen nainen: naiskuvan filosofiset perusteet* arkiajattelussa tehtyjä essentialistisia oletuksia naisista ja miehistä. Naisten luonteenpiirteitä arkiajattelussa ovat passiivisuus, kauneus, perhe-suuntautuneisuus, uhrautuvuus, emotionaalisuus ja epäaggressiivisuus. Olemuksellisia miesten piirteitä puolestaan ovat aktiivisuus, dominoivuus, kilpailuhenkisyys, urasuuntautuneisuus ja kunnianhimoisuus.

Arkiajattelun ohella kyseisiä piirteitä näkee sijoitettavan naisiin ja miehiin vakavasti otettaviksi tarkoitetuissa tieteellisissä yhteyksissä. Esimerkiksi *Foundation for the Defence of Democracies* -säätiön tutkija Norah Vincentin mukaan terrorismin taustalla on perimmiltään nuorten miesten joutilaisuus. Joutilaisuuden ongelmat koskevat samalla tavalla ihmis- ja eläinuroksia:

Ajatellaanpa joukkoja joutilaita nuoria miehiä, joilla ei ole toivoa tulevaisuudesta eikä kannaavaa, jota pitkin purkaa maskuliinisia vaistojaan. Siinä vasta on kasvuympäristö terrorismille. Emme toki halua myöntää olevamme eläimiä. Silti tutkimukset ovat korostaneet, että yhteiskuntaan sopeutumattomat urokset ovat vaarallisia. Esimerkiksi joissakin Afrikan ja Aasian osissa tiettyjen elefanttien tiedetään hyökänneen muiden eläinten kimppuun. (Vincent 2002, 4.)

Eivätkö sitten yhteiskuntaan sopeutumattomat naiset (”naaraat”) myös ole vaarallisia ja miesten tavoin turhaudu joutilaisuudesta? Kun Yhdysvaltain naissotilas keväällä 2004 osoitti turhautuneisuuttaan häpäisemällä Abu Chraibin irakilaisesta miesvankia, puhe ”maskuliinisista vaistoista” tai ”sopeutumattomien urosten vaarallisuudesta” olisi osoittautunut varsin ongelmalliseksi kehyykseksi ymmärtää ihmisten käyttäytymistä.

Sukupuoli saa eri konteksteissa erilaisia merkityksiä eikä se varioi aina mies/nainen-jaon mukaan. Siksi käyttäytymisen palauttaminen biologiseen mies- tai naisolemukseen on ongelmallista. Aivan kuten joutilaat miehet voivat olla taipuvaisia vahvojen sukupuoliroolien kulttuureissa turhautumaan ja purkamaan aggressioitaan väkivaltaisesti, myös naiset voivat esimerkiksi sotilaskulttuureissa omaksua miehisten ”olemusten” toimintamalleja ja purkaa turhautumiaan aggressiivisesti.

Evoluutiopsykologi Satoshi Kanazawan artikkelissa puolestaan puhutaan ”naisten elämän helpoudesta”, ”naisten kauneuden ja nuoruuden kilpailuvalteista” ja ”miesten luontaisesta kilpailuvietistä”. Leena Tähtinen (2003, 2) ironisoi hienosti Kanazawan tutkimustuloksia:

Naisten elämä on helpompaa kuin miesten. Kilpailuvaltejamme ovat kautta aikojen olleet kauneus ja nuoruus. Kummankaan ominaisuuden eteen ei juuri tarvitse tehdä työtä. Siksi emme ole myöskään oppineet kisaamaan taitolajeissa samassa määrin kuin vastakkainen sukupuoli. Kunnianhimon puute on osasy siihenkin, että tulomme jäävät tilastollisesti miesten tuloja pienemmiksi.

Miehet ovat valmiita miellyttämään naisia mitä vaihtelevimmilla tavoilla. Kanazawa luettelee *Nature*-lehdessä hankkeita, joilla mies miellyttää: yhä suurempien stereoiden ostaminen autoon, maratonin juokseminen, sinfonian säveltäminen ja johtavaan asemaan hakeutuminen. (Kanazawa 2003; Tähtisen 2003, 2 mukaan.)

Puhe miesten maskuliinisista vaistoista, sopeutumattomien urosten vaarallisuudesta, miesten pullistelusta isoilla autostereoidilla, urheilulla, luovuudella ja vallalla sekä viittaukset naisten kauneuden ja nuoruuden kilpailuvaltteihin ja kunnianhimon puutteeseen ovat esimerkkejä stereotyyppistä sukupuolikuvastoa rakentavasta essentialismista.

Vaikka Vincentin ja Kanazawan hyvänä tarkoituksena on ollut ymmärtää maailmaa, sukupuolten olemuksellisiin piirteisiin nojaavat selitykset oikeuttavat helposti sukupuolten eriarvoisia yhteiskunnallisia suhteita kuten sukupuolittunutta työnjakoa, sukupuolirooleja ja työnantajien käsityksiä naisista yhteiskunnan toissijaisena työvoimana (työvoimareservinä).

Mitä kappaleesta 4.3 saatiin tutkimustulokseksi? Essentialismissa kullakin luontokappaleella oli sen muista luontokappaleista erottava olemus. Olemus merkitsi olion luonnollisinta tilaa. Essentialismi sisälsi siten vahvan normittavan puolen. Essentialismia esiintyi jo antiikin ja keskiajan filosofeilla ja teologeilla. Ajattelutapa tuli uudelleen suositukseksi valistusfilosofien tuotantojen myötä. Myös eräät nykyisistä feministisistä sukupuolieron teoreetikoista tukeutuivat essentialismiin.

Aristoteleen mukaan oli erityisiä ideoita, jotka määrittivät olion ihmiseksi. Hänen mukaansa sukupuolilla oli eri *telokset*. Platon taas ajatteli ihmisen sielun määrittävän tämän muista poikkeavaksi olioksi. Platon ei eritellyt sukupuolten *teloksia*, sillä ihmiset olivat hänen mukaansa hyviä samalla tavalla (samoista syistä). Platonin ideaoppia oli sovellettu varsinkin modernissa kulttuurissa sukupuolten erillisiin *ideoihin*. Platoninen essentialismi johti esimerkiksi naisten kauneuden ja miesten elättäjän ideoiden kautta kahdensuuntaisiin ihanteisiin ja vaatimuksiin. Sukupuoliessentialismilla oli kielteisiä seurauksia kummankin sukupuolen kannalta.

Patriarkaatin historiassa essentialismi osoitti sitkeyttä naisennakkoluulojen luoja. Essentialistiset käsitykset saivat uutta nostetta valistuksen kahden sukupuolen mallin myötä. Valistuksen jälkeisessä politiikassa essentialismiin kietoutuivat sekä sukupuolten hierarkia että uuden sukupuolieron ajatukset. Essentialismille oli tärkeää määrittää piirteet, jotka tavoittivat sukupuolten todelliset olemukset. Ajattelutavan peruspiirre oli oletus kaikkia nais- ja miesyksilöitä koskevasta universaalista tekijästä. Teorian rakenne ei muuttunut vaihtuvien olemussisältöjen myötä.

Viktoriaanisessa Englannissa arvotettiin sukupuolten vastakohtaisuutta ja täydentävyyttä. Naisen ja miehen liiton onnellisuus syntyi kuviosta, jossa puolisoilla ei ollut yhteisiä piirteitä. Koskenniemen aforismikokoelmassa Sidney ja Véber katsoivat naisen olemuksen koostuvan päinvastaisesta moraalista ja epärehellisyydestä. Suurimman tilan kokoelmasta veivät Nietzschen aforismit. Essentialistisessa diskurssissa kielteiset inhimilliset piirteet tyypillisesti projisoitiin yksistään naista koskeviksi. Myös feminismin klassikot – Wollstonecraft, Mill, Beauvoir ja Friedan – kritisoivat essentialismia osana vallitsevia ja/tai virheellisiä naiskäsityksiä.

Olemukselliset piirteet yhdistyivät sukupuoliin myös tuoreemmissa tieteellisissä yhteyksissä. Vincentin mukaan terrorismin taustalla vaikutti nuorten miesten joutilaisuus. Puhe ”miesten maskuliinisista vaistoista” ja ”sopeutumattomien urosten vaarallisuudesta” oli virheellinen tapa ymmärtää ihmisten käyttäytymistä. Ihmisten käyttäytymisen palauttaminen biologisiin nais- ja miesolemuksiin oli ongelmallista, koska sukupuoli sai mies/nainen-jaosta poikkeavia merkityksiä erilaisissa kulttuurisissa konteksteissa.

Myös puhe miesten pullistelusta autostereoilla, urheilulla ja vallalla sekä viittaukset naisten kauneuden ja nuoruuden kilpailuvaltteihin sekä kunnianhimon puutteeseen olivat esimerkkejä sukupuolistereotyyppioita rakentavasta essentialismista. Ihmisten käyttäytymisen olemuksiin tukeutuneet selitykset myös helposti oikeuttivat sukupuolten eriarvoisia yhteiskunnallisia suhteita.

4.4. Moderni politiikan teoria ja sukupuoli: Hegel ja Snellman

Tutkin kappaleessa 4.4 restauraation merkitystä jumalallisten oikeuksien ja syntymäoikeuden perusteluna, Ranskan vallankumouksen vaikutusta absoluuttiseen monarkiaan sekä miesten ja uusien yhteiskuntaryhmien poliittiseen osallistumiseen. Selvitän myös salonkiyhteiskunnan klubien ja kerhojen kohtaloa keskiluokan miesten organisoitumisen myötä sekä restauraation reaktiota

naisten poliittiseen osallistumiseen ja feminiinisen merkitystä. Lisäksi tutkin vallankumouksen uusia identiteettejä ja teollistumisen luomia paineita naisten ja työväestön poliittiselle osallistumiselle, konservatiivien reaktiota uusiin ideologioihin sekä nationalismin käsitystä valtiosta, kulttuurista ja perheestä. Tämän jälkeen pohdin yksityisen ja julkisen jakoa modernissa politiikan teoriassa. Analysoin G. W. F. Hegelin (1770–1831) ja J. V. Snellmanin (1806–1881) tapaa luonnehtia perhettä, kansalaisyhteiskuntaa ja valtiota sukupuolten piirteiden ja tehtävien mukaan.⁸⁵

Selvitän Hegelin käsitystä nais- ja miestietoisuuksista, sukupuolten toiminta-alueista ja avioliitosta teoksessa *Hengen fenomenologia*. Tutkin myös Hegelin mainitun teoksen käsityksiä feminiinisydestä, sukupuolten tietoisuuksista sekä naisten maailman ja perheen merkityksestä valtiolle. Lisäksi selvitän Hegelin *Oikeusfilosofian* käsitystä avioliitosta ja sukupuolten henkisistä piirteistä sekä Hegelin kantaa naisten julkiseen toimintaan. Hegelin teosten jälkeen tutkin Snellmanin käsitystä naisten asemasta, perheen merkityksestä siveellisessä toiminnassa, käsitystä sukupuolten tehtävistä ja kansakunnan äitien velvollisuuksista. Lopuksi analysoin naisten perheeseen sidotun todellisuuden järjeistämistä Hegelin ja Snellmanin tuotannossa, perhettä valtion perustana ja sen kytkeytymistä sukupuolieroon sekä Snellmanin kantaa naisten osallistumiseen yhteiskunnallisiin ponnisteluihin.

Pyrkimykseni on osoittaa Hegelin ja Snellmanin ajattelun liittyvän syvimmitään restauraation jälkeiseen konservatiiviseen tendenssiin Euroopassa, jossa muun muassa sukupuolten välisiä hierarkioita (yhden sukupuolen malli) pyrittiin vahvistamaan. Toisaalta Hegelin ja Snellmanin ajattelu liittyi myös 1800-luvun ideologioiden kuten nationalismin nousuun ja sen myötä Euroopan kansallisuusliikkeiden ilmapiiriin, jossa valtiota pidettiin miesten ja perhettä naisten sfäärinä (kahden sukupuolen malli). Tutkin Hegelin ja Snellmanin teorioita myös, koska pyrin selvittämään, minkä keskeisen sosiaalisen sfäärijaon puitteissa he rakensivat sukupuolieroa. Tutkin siten viime kädessä myös Hegelin ja Snellmanin ajatusten kytkeytymistä yhden ja kahden sukupuolen malleihin.

Napoleonin hallinnon kaatumista vuonna 1814 seuranneen restauraation poliittisessa järjestelmässä Euroopassa jumalalliselle oikeudelle pyrittiin palauttamaan sen entinen asema poliittisen vallan oikeutuksena kansan suvereniteetin sijasta. Myös syntymäoikeus valloitti takaisin entisen asemansa, jonka mukaan lahjakkuus ja ansiot olivat toissijaisia ihmisen sosiaalisen arvovallan ja statuksen kannalta. Ranskan vallankumous osoitti absoluuttisen monarkian olevan erehtyväinen

⁸⁵ Hegelin teos *Phänomenologie des Geistes* (1807) loi filosofisen pohjan hänen myöhemmälle tuotannolleen. Hegel käsitteli siinä metafysikkaa, tietoteoriaa, historiaa, uskontoa, etiikkaa ja poliittista filosofiaa. Hegel loi oman versionsa saksalaisesta idealismista. Hän kehitti myös dialektiikkaa ja loi erityisen herra–orja-dialektiikan, jota muun muassa Simone de Beauvoir myöhemmin hyödynsi. Hegel liitti naistietoisuuden perhe-elämään, joka merkitsi elämän primitiivistä astetta verrattuna kansalaisyhteiskunnan tietoiseen elämään (Hegel 1977 [1807], 266–290). Miehen julkisella toiminnalla oli korkeampi tarkoitus: se koski *universaalia* eli valtiossa toteutuvaa kulttuurin henkeä. Hegelin valtiofilosofian pääteos *Grundlinien der Philosophie des Rechts* (1821) teki irtionon Kantiin, jonka mukaan valtio oli olemassa ihmistä varten. Hegelin mukaan valtio oli olemassa itseään varten. Samalla se merkitsi historiallisen kehityksen päätepistettä. Hegelin feminiinisyttä koskeva tarkastelu oli kaksitehoinen. Yhtäältä se järjeisti naisten poissulkemisen poliittiselta alueelta. Naisten kehitystä koski ”epämääräinen tunteen ykseys” (mt. § 166, 263–264). Toisaalta naistietoisuuden assosiaatiot eivät olleet vain kielteisiä, sillä naisten maailma oli välttämätön yhteiskuntaelämälle (vrt. Aristoteles). J. V. Snellmanin teoksessa *Läran om staten* (1842) naisten asemaa määrittä vastaava yksityisen ja julkisen systeemi kuin Hegelin ajattelussa. Snellman myös rinnasti naiset luontoon ja perheeseen Jean-Jacques Rousseau tavoin. Snellmanin mukaan perheen hyväksi työskenteleminen oli valtion hyväksi työskentelemistä ja päinvastoin. Naisen työskentely valtion hyväksi oli hänen luontonsa vuoksi vain välillistä.

ja salli keskiluokan miesten uudenlaisen poliittisen osallistumisen. Vallankumous myös mahdollisti uusien ryhmien kuten naisten, talonpoikien ja työväenluokan osallistumisen poliittiseen toimintaan. Kyse oli ryhmistä, joita oltiin aiemmin pidetty epäolennaisina poliittiselle kehitykselle. Seikka oli omiaan herättämään optimismia ja uskoa sosiaalisen ja poliittisen muutoksen mahdollisuuteen. (Caine & Sluga 2003 [2000], 55.)

1800-luvulla ranskalaisen salonkiyhteiskunnan klubit ja kerhot, joissa myös naiset olivat aktiivisesti mukana, korvautuivat keskiluokan miesten yhdistyksillä, ammatillisilla ryhmittymillä, lukiopiireillä ja kerhoilla, joiden puitteissa voitiin ilmaista hallintojen virallista politiikkaa koskevia mielipiteitä ja kritiikkiä. Poliittisia ideoita luotiin pamflettien, lentolehtisten ja kirjallisuuden muodossa sekä ennen kaikkea lehdistön kautta. Lehdistöstä muodostui keskeisin julkista mielipidettä virallisten poliittisten instituutioiden ulkopuolella muokannut tekijä. Julkisesta mielipiteestä ja julkisuudesta tuli yleisimmät julkiseen viitanneet termit 1800-luvun alun Euroopassa. (Mt. 56–57.) Samaan aikaan naisten vaatimukset pääsystä mukaan julkiseen elämään ja itsenäisen aseman saavuttaminen suhteessa aviomieheen torjuttiin. ”Feminiininen” merkitsi vahvasti julkisen tai julkisuuden käsitteiden vastakohtaa. Poliittisesti aktiivisen naisen sijasta ”julkinen nainen” sai lähinnä ”prostituoidun” merkityksen. Varakkaiden ja älymystön naisten edellisinä vuosisatoina ylläpitämät salongit menettivät entisen merkityksensä yhteiskunnallisten keskustelujen foorumeina.

Uudet ideologiat kuten liberalismi, feminismi, nationalismi ja sosialismi muokkasivat uudenlaisia kollektiivisia identiteettejä. Ranskan vallankumouksen lupausten myötä naisten – ja teollistumisen myötä etenkin työväenluokan – poliittiselle osallistumiselle ilmaantui paineita. Uusien ideologioiden esittämät ideat ja sosiaalisen muutoksen uhka ja epävarmuus saivat samalla monia konservatiivisia voimia puolustamaan sukupuolten välistä *status quota*. Uusista ideologioista myös esimerkiksi nationalismin puitteissa rakennettiin hyvin maskuliinista käsitystä valtiosta ja kulttuurista. Samalla perheen sfääriä pidettiin yhtä vankasti naisten sfäärinä. Modernissa politiikan teoriassa yksityisen naisen ja julkisen miehen dikotomian merkitys oli jo entuudestaan vahva. Liberaalin teorian klassikot katsoivat yleisesti sukupuolten erilliset sfäärit välttämättömiksi, vaikka toisaalta esimerkiksi Locke oli esittänyt jossain määrin radikaalimpia ideoita naisen ja kansalaisuuden suhteesta. Myös 1800-luvun Euroopan kansallisliikkeiden osalta yksityisen naisen ja julkisen miehen erottelua selvästi vahvistettiin.

Saksalainen filosofi Georg Wilhelm Friedrich Hegel sekä suomalainen filosofi, kirjailija, toimittaja ja poliitikko Johan Vilhelm Snellman luonnehtivat molemmat perhettä, kansalaisyhteiskuntaa ja valtiota miehen ja naisen erilaisten henkisten valmiuksien ja erillisten tehtävien kautta. Molempien ajattelussa kahden sukupuolen malli oli etualalla: Hegel ja Snellman rakensivat erillistä maskuliinista ja feminiinistä persoonallisuutta sekä sukupuolten eriytettyjä yhteiskunnallisia toimintafäärejä. Toisaalta yhden sukupuolen ja traditionaalisen sosiaalisen sukupuolen mukaiset hierarkiat myös päättyivät mukaan filosofisiin kategorioihin. Feminiinistä yksityistä aluetta merkityksellistettiin ”alempana maailmana”, kun taas maskuliininen julkinen alue merkityksellistyi korkeampana maailmana tai ”korkeampana tietoisuutena”. Modernin tasa-arvon idea feminiinisen alueen yhtäläisestä arvokkuudesta miehiseen verrattuna ei realisoitunut Hegelin ja Snellmanin ajattelussa, vaan molemmille naisten hoitama perhe oli aristoteelisen ajattelutavan mukaisesti valtion edellytys ja perusta. Yksityisestä sfääristä ei noussut naisten valtiollista toimijuutta.

Teoksessaan *Phenomenology of Spirit*, alkup. *Phänomenologie des Geistes* Hegel liitti naistietoisuuden perhe-elämään, joka merkitsi elämän primitiivistä astetta verrattuna kansalaisyhteis-

kunnan itsetietoisempaan elämään (Hegel 1977 [1807], 266–290). Mies toimi julkisella sfäärillä hankkien perheelleen valtaa ja varallisuutta. Julkinen toiminta ylitti yksilön ja perheen yksityiset saavutukset. Toiminnalla oli myös korkeampi tarkoitus: se ei kuulunut perheen piiriin, vaan koski aidosti *universaalia* eli Hegelin ajattelun mukaan valtiota tai *yhteisöä*. Hegelin mukaan miehinen ulkoinen toiminta ”erottaa yksilön perheestä, alistaen valtaansa hänen olemassaolonsa luonnollisen ulottuvuuden ja erillisyyden, ja opettaa häntä olemaan hyveellinen, elämään universaalissa ja [toimimaan] universaalien puolesta” (mt. 269).

Perheessä toteutunut jumalallinen laki koski velvollisuuksia ja rakkautta sukulaisia kohtaan. Hegel tiivistä nämä alemmaksi maailmaksi, jossa oli kyse naisten toiminta-alueesta. Naiset eivät olleet kansalaisia eivätkä osallistuneet perhe-elämän ylittäviin hengen muotoihin. Tästä huolimatta myös perheen sisällä oli eettistä elämää. Naiset saattoivat sen puitteissa osoittaa kiinnostusta universaalia kohtaan. Perheen erityiset sisäiset suhteet eivät olleet eettisiä, koska ne keskittyivät vain tiettyyn aviomieheen tai lapseen. Toisin kuin vaimoilla, aviomiehillä oli perheen ohella toiminta-alue, jossa he ”tekivät työtä universaalien puolesta”. Mies saattoi suhtautua perhesuhteisiin partikulaarisina suhteina, uhraamatta eettistä elämäänsä. Naisella sen sijaan oli eettistä elämää vain siinä määrin kuin hän pystyi muuttamaan perhesuhteiden yksittäisyydet eettisiksi. (Lloyd 2000 [1993; 1984], 113–114.) Eettiset asiat olivat Hegelin mukaan universaaleja ja siten osaltaan ilmensivät naisten yhteisöllistä panosta.

Asiat, jotka merkitsivät miehelle partikulaarisia asioita merkitsivät naiselle universaaleja ja eettisiä asioita. Tämä aiheutti välttämättä konflikteja sukupuolten välille. Miehen näkökulmasta kyse oli konflikteista eettisen ja partikulaarisuuden välillä, naisen näkökulmasta perheen eettisten tarpeiden loukkauksista. Perheasioiden ohella naiskunnasta tuli yhteisön (valtion) vihollinen, joka oli tukahdutettava.

Koska yhteisö saa olemassaolonsa ainoastaan estämällä perheen onnellisuuden ja sulauttamalla (yksilöllisen) itsetietoisuuden universaaliin, se luo itselleen sen minkä se tukahduttaa – sen, mikä samalla on sille välttämätön sisäinen vihollinen: naiskunnan yleensä. Naiskunta – tuo ikuinen yhteisön (elämään sisältyvä) ironia – voi juonittelullaan muuttaa valtion universaalien päämäärän yksityiseksi päämääräksi ja muuttaa sen universaalien toiminnan jonkin erityisen yksilön työksi sekä käyttää väärin valtion yleistä omaisuutta siirtämällä sen perheen haltuun, sen koristukseksi. (Hegel 1977 [1807], 288.)

Tullessaan syrjäytetyksi perhe ei Hegelin mielestä tuhoutunut vaan jäi perustaksi, voimaksi tai ”takeeksi aitoudesta” seuraavalle asteelle, josta se oli riippuvainen oman aktuaalisuutensa suhteen.

Näistä kahdesta kumpikaan ei ole itsessään absoluuttisesti voimassa. Inhimillinen laki jatkaa elämänsä kehitystä eteenpäin jumalallisesta, maan päällä voimassa oleva laki taas alemman maailman laista, tietoinen tiedottomasta, välillinen välittömästä – ja vastaavasti palaa sinne mistä tulikin. Toisaalta alemman maailman valta on todella olemassa maan päällä, se tulee olemassa olevaksi ja toimivaksi tietoisuuden kautta. (Mt. 276.)

Miehen ja naisen liitto muodosti kokonaisuuden aktiivisen väliasteen. Sen kautta nainen oli osa ”alempaan maailmaan lain ylöspäin suuntautuvaa liikettä kohti päivänvalon todellisuutta ja tietoista olemassaoloa”. Miehen suhde perheeseen ja naiselliseen taas liitti hänet ”alaspäin suuntautuvaan liikkeeseen”. (Mt. 278.) Veljen ja sisaren suhteen kautta naisilla oli mahdollisuus ylläpitää universaalia tietoisuutta ja välttää eettisen tietoisuuden palautuminen luonnolliseksi tunteeksi. Verrattuna naisen suhteisiin aviomieheen, vanhempiin tai lapsiin, hänen suhteensa veljeen saattoi

olla vapaa passioista ja ahdistavista taisteluista itsenäisyyden kannalta. Mutta myös melko vapaassa veljen ja sisaren välisessä suhteessa naisen eettinen tietoisuus jäi heikoksi verrattuna siihen, minkä veli kykeni saavuttamaan vapauttamalla itsensä perheen ”välittömästä, alkeellisesta ja sen vuoksi suoraan sanottuna negatiivisesta eettisestä elämästä saavuttaakseen ja tuottaakseen eettisen elämän, joka on todellista ja tietoista itsestään” (mt. 275).

Vastakohtana maskuliiniselle itsetietoisuudelle feminiininen oli sisaren muodossa rajoitettu ”korkeimpaan *intuitiiviseen* tietoisuuteen siitä, mikä on eettistä” (mt. 274). Hegel kirjoitti myös: ”Nainen ei saavuta sitä koskevaa *tietoisuutta*, tai sen objektiivista olemassaoloa, koska perheen laki on peitetty, sisäinen olemus, joka ei paljastu tietoisuuden päivänvalolle, vaan pysyy sisäisenä tunteena ja jumalallisena osatekijänä, joka on vapaa todellisen maailman olemassaolosta.” (Ibid.)⁸⁶

Hegelin feminiinisyyttä koskeva tarkastelu oli kaksitahoinen. Yhtäältä se toimi järkeistämällä naisten poissulkemisen poliittiselta alueelta. Hegel sanoi *Oikeusfilosofiassaan* naisten poikkeavan miehistä kuten ”kasvit poikkeavat eläimistä”. Naisten kehitystä koskeva periaate oli ennemmin ”epämääräinen tunteen ykseyt” kuin universaalisuus. (Hegel 1976 [1821], § 166, 263–264.) Toisaalta naisten kypsymättömän tietoisuuden assosiaatiot eivät olleet vain kielteisiä. Hegel piti naisten alemmaa maailmaa välttämättömänä yleiselle yhteiskuntaelämälle. Sen olemassaolo salli miesten kukoistaa itsetietoisina eettisinä olentoina. (Lloyd 2000 [1993; 1984], 116–117.) Hegel piti Aristoteleen tavoin naisten edustamia perheasioita sekä naisten ylläpitämää kotitaloutta valtiolle tärkeinä. Perheasioita tuli Hegelin mukaan varjella korkeammassa synteisissä. Silti etuoikeus valita molemmat vaihtoehdot oli miehinen. Perhe merkitsi miehelle ja naiselle erilaisia alueita: mies saattoi palata perheen pariin julkiselta alueelta, kun taas nainen oli suljettu sinne pysyvästi.

Hegelin *Oikeusfilosofian* mukaan avioliitto oli perheen siveellisyydestä huolehtiva tekijä. Avioliitossa persoonat luopuivat yksityisistä intresseistään ja muodostivat ykseyden: mies- ja naispersoonat saavuttivat siinä ”substantiaalisen itsetajuntansa” ja sen kautta vapautensa. Ero kansalaisyhteiskunnassa solmittavien sopimusten ja avioliiton luonteen välillä oli seuraavanlainen:

Avioliiton *siveellisyys* perustuu tietoisuuteen tästä ykseydestä substantiaalisena päämääränä ja siten rakkauteen, luottamukseen ja kaiken yksilöllisen olemassaolon yhteisyyteen. Tässä asenteessa henkinen yhdysside kohoaa oikeudessaan substantiaaliseksi ja siten intohimojen satunnaisuuden ja ajallisen erityishalun ylittäväksi ja sinänsä purkautumattomaksi. Olenaiselta perustaltaan avioliitto ei ole sopimussuhde. Avioliitto lähtee yksittäisyydessään itsenäisen persoonallisuuden sopimusten teon näkökannalta kumotakseen sen. (Hegel 1994 [1821], § 163, 163.)

Avioliitto merkitsi yksilön itsekkään minän katoamista ottaessaan ensin huomioon yksilön edun ja sitten kumoten dialektisesti sen alkuperäisen itsekkään näkökannan. Hegel määritteli sukupuolten henkisiä ominaisuuksia seuraavasti:

Toinen sukupuolista on henkeä, joka jakautuu toisaalta *itselleen* olevaksi persoonalliseksi itsenäisyydeksi, toisaalta *vapaan yleisyyden* tietämiseksi ja tahtomiseksi käsittävän ajatuksen itsetajuntana ja objektiivisen tarkoituksiperän tahtomisena. *Toinen* taas on itsensä eheydessä säilyttävää henkeä substantiaalisen tietämisenä ja tahtomisena, joka toteutuu konkreetti-

⁸⁶ Hegelin ajattelussa naistietoisuus oli miehisen tietoisuuden objektiivisen olemassaolon johdannainen. Sisällyttäessään feminiinisen kehittyneempiin tietoisuuden muotoihin, naisen asema rationaalisena ja eettisenä olentona riippui tämän suhteesta mieheen. Hegel ajatteli Rousseauin tavoin, ettei nainen ole suoraan osallisena draamassa, josta hänen luontonsa on riippuvainen. (Lloyd 2000 [1993; 1984], 116.)

sen yksittäisyyden ja tunteen muodossa. Suhteessa ulospäin ensin mainittu on voimakas ja toimelias, viimeksi mainittu passiivinen ja subjektiivinen. (Hegel 1994 [1821], § 166, 165.)

Hengen fenomenologiansa (1977 [1807]) tavoin Hegel tarkasteli miestä jakautuneena ja naista eheänä, jakautumaan kykenemättömänä tietoisuutena. Nainen oli ”toinen, joka yksimielisyydeseään merkitsi pysyvää Henkisyttä”, kun taas mies oli ”jakautunutta Henkisyttä” (Hegel 1976 [1821], 318). Perheen ulkoiseen elämään nähden voimakas ja toimelias mies eli substantiaalisesti valtiossa, tieteessä ja työssä. Naisen substantiaalinen määräytyminen sen sijaan oli perheessä, jossa hän toteutti ihanteellista siveellistä mielenlaatua.

Tämän vuoksi mies elää todella substantiaalisesti valtiossa, tieteessä ja vastaavissa sekä muutoin kamppailussa ja työssä oman itsensä ja ulkomaailman kanssa siten, että hän vain erottamalla kamppailun saavuttaa sen itsenäisen eheyden, jonka rauhaista havainto ja tunteva subjektiivinen siveellisyys hänellä on perheessä. *Naisen* substantiaalinen määräytyminen taas on perheessä, ja hänen siveellinen mielenlaatunsa on tämä *pieteetti*. (Hegel 1994 [1821], § 166, 165.)

Hegel epäsi naisen julkisen toimijuuden perheeseen liittyvän substantiaalisen määräytyksen ja siveellisuuden perusteella. Hänen käsityksiään voi siksi lukea kahden sukupuolen mallin avulla: miehen persoonallisuus toteutui ihanteellisesti julkisella ja naisen persoonallisuus yksityisellä sfäärillä.⁸⁷ Hegel myös rinnasti nais- ja miespersoonallisuudet tekemänsä yksityisen ja julkisen lain erotteluun. Tämä sai ilmaisunsa Hegelin mukaan Sofokleen *Antigonessa*, jossa laki merkitsi ”naisen ja tuntevan substantiaalisuuden” lakia. Se esitettiin siinä ”sisäisyytenä, joka ei ole vielä täysin todellistunut, muinaisten jumalien, manalan lakina, ikuisena lakina, jolle kukaan ei tiedä syntyä ja jolle esitetään vastakohtaksi julkinen eli valtion laki”. Hegelin mukaan kyseessä oli ”mitä yleisimmän traaginen vastakohta”, jossa naisen ja miehen luonne oli individualisoitu. (Ibid.)

J. V. Snellmanin ajattelussa naisten asemaa määrittänyt pitkälti vastaava yksityisen ja julkisen käsitteellinen systeemi kuin Hegelillä. Snellman myös rinnasti naiset luontoon lähes identtisin sanoin kuin Jean-Jacques Rousseau, jonka ajatukset puolestaan olivat kahden sukupuolen mallin tyypillisintä ainesta. Näillä seikoilla oli myös suoria käytännöllisiä vaikutuksia 1800-luvun Suomessa. Naisten oikeuksia ei voitu ajaa julkisten kansalaisoikeuksien nimikkeellä, koska Snellman sijoitti naiset vain perheeseen kuuluviksi. Naisten kansalaisoikeudet olisivat merkinneet ”julkisen miehen ja yksityisen naisen” systeemin romahtamista. Naisten oikeuksia ajettiin tämän vuoksi 1800-luvun puolivälissä ”kasvatuksen” nimikkeen alla. (Keränen 1990, 124.)

Perhe merkitsi Snellmanille siveellisen toiminnan perustaa. Koska siveellisyys ei sietänyt pakkoa, perhevelvollisuudet tuli ottaa ”sisäisenä työdytyksenä”. Perheen hyväksi työskenteleminen oli Snellmanin mukaan valtion hyväksi työskentelemistä ja valtion hyväksi työskenteleminen perheen hyväksi työskentelemistä. Teoksessaan ”Valtio-oppi”, alkup. *Läran om staten* Snellman (1928 [1842]) katsoi naisen työskentelyn valtion hyväksi olevan hänen perimmäisen ”luontonsa” vuoksi

⁸⁷ Hegel ajatteli, ettei naisella ollut paikkaa valtiossa, jossa kulttuurinen ykseys kykeni muuntumaan itsestään tietoiseksi poliittiseksi toiminnaksi. Jakautumaan kykenemätön naistietoisuus ei kyennyt itsereflektioon eikä osallistumaan prosessiin, jossa kulttuuri-identiteetti tuli itsestään tietoiseksi. Hegel vetosi mies–nainen- ja julkinen–yksityinen-erotteluiden ohella myös kulttuuri/luonto-dikotomiaan. Subjektin tietoisuus kulttuurista oli tämän toimintaa valtiossa luonnehtiva ominaisuus ja edellytti luonnon ylittämistä. Nainen ei kyennyt ylittämään luontoa, koska hän oli niin vahvasti siihen sidoksissa. Nainen ei voinut osallistua poliittiseen toimintaan, jossa oli kyse kulttuurin hengen tietämisestä, sillä nainen ei kyennyt miehen tavoin kulttuuriseen itsereflektioon. (Pulkkinen 1998 [1996], 147–148.)

vain välillistä: ”Erityisesti tämä [siveellisyys] koskee naista, jonka suoranainen toiminta valtion hyväksi jää aina suppeaksi, hän kun luonnon viittauksesta pääasiallisimmin työskentelee perheessä, pyytäen rakkauden onnellisuutta, mutta halveksien kunnian viehätystä.” (Mt. 52.)

Sukupuolten tehtävien polaarisuus tuli esiin, kun Snellman sovelsi kansakunnan äiteihin liittämäänsä oppia näiden ”viihtymykseksi ja onneksi” kääntyvistä perhevelvollisuuksista. Snellman takoi naisen olemuksen paikoilleen naisen ”luonnollisen tehtävän” ja ”pohjimmaisena miellyttämishalun” perusteella. Toisaalta Snellmanin puhussa äideistä syntyi myös vaikutelma kuin äännessä olisi ollut Rousseau (*Émilessä*).

Äitinä naista estävät jo luonnolliset syyt toimimasta perheen ulkopuolella. Perhe-elämän rasitukset ja huolet ovatkin sen tähden hänen toimialansa, missä hän löytää viihtymyksensä ja onnensa. Hänen kunnianhimosensa ei milloinkaan pohjimmiltaan ole muuta kuin halua miellyttää miestään, kun tämän taas usein täytyy kieltäytyä nykyisen hyvän nautinnosta ja etsiä korvausta tulevaisuuden kunniaista. Naisen tehtävä vaatii siis ennen kaikkea kasvatusta kodin piirissä. (Mt. 42.)

Snellmanin tavassa kääntää velvollisuudet vapauksiksi ei ollut mitään yllättävää siihen nähden, että hänen ajattelunsa oli niin vahvasti sidoksissa Hegeliin. *Oikeusfilosofiansa* siveellisyyttä koskevassa kohdassa Hegel esitti yksilön vapauden sijaitsevan osittain tämän velvollisuuksissa:

Vain määrittämätön subjektiivisuus voi kokea sitovan velvollisuuden *rajoitukseksi*. Toisin sanoen velvollisuus voi ilmetä rajoituksena vain abstraktista vapautta ja luontaisen tahdon tai määrittämättömän hyvänsä mielivallastaan määrittävän moraalisen tahdon viettejä vastaan. Yksilöllä on kuitenkin velvollisuudessa pikemminkin *vapautuksensa*. Näin yksilö vapautuu toisaalta riippuvuudesta pelkistä luonnonvieteistään ja lamaanuksesta, jossa hän on subjektiivisena erityisyytenä pitämisen ja voimisen moraalisisessa refleksiassa. Toisaalta hän vapautuu *itseensä* pitäytyvästä, vaikutuksettomasta ja määrittämättömästä subjektiivisuudesta, joka ei päädy läsnäoloon eikä toimimisen objektiiviseen määreisytyteen. Velvollisuudessa yksilö saavuttaa substantiaalisen vapautensa. (Hegel 1994 [1821], 158.)

Hegel ja Snellman pyrkivät järkeistämään 1800-luvun naisten perheeseen sidottua todellisuutta. Nouseva naisasialiike onnistui kuitenkin laittamaan pisteen tälle tilanteelle. Perhe, johon naiset Snellmanin mukaan kuuluivat, oli miehisen valtion perusta ja edellytys ja samalla kytköksissä sukupuolieroon. Kansalaisyhteiskunta merkitsi Snellmanille Hegelin tavoin aluetta, jossa yksilöt ajoivat omia intressejään. Yksilö oli kansalaisyhteiskunnan jäsen, kun hän pyrki toteuttamaan ”yksityisiä tarkoituksiaan, omintakeisuuttaan, tekemättä muiden yhteiskunnan jäsenten vapaudelle haittaa” (Snellman 1928 [1842], 53). Kansalaisyhteiskunnan toimija edisti yhteistä parasta oman parhaansa hyväksi toimien, kun taas valtion jäsen tähtäsi yleiseen, valtion menestykseen.

Sekasortoinen yhteiskunta merkitsi vaaraa perheelle: synnit ja huonot tavat olivat peräisin elämästä kansalaisyhteiskunnassa ja saattoivat sieltä kulkeutua rikkomaan siveellisen perheen idylliä. Poliittinen taistelu kansalaisyhteiskunnassa oli intohimojen areena. Mies oli kovetettu tähän kamppailuun: ”Mutta jopa kovetetun miehen mielenrauhan säilyminen edellyttää, että hän voi joka kerta palata perheen suojiin. Jos nainen ottaa osaa miesten sosiaalisiin ponnisteluihin, perherakkauden henki ja sen mukana kaikki eettiset tavat tuhoutuvat.” (Turpeinen 1982; Keräsen 1990, 124 mukaan.)

Perheen ulkopuolisten hajottavien voimien ajatus tuli Snellmanille Rousseaulta, Kantilta ja Fichteltä, jotka pitivät miehen voimakasta seksuaalista impulsseja tämän poliittisen toimijuuden ja

kansalaisuuden edellytyksenä. Toisaalta naisten osallistuminen ”miesten sosiaalisiin ponnisteluihin” uhkasi Snellmanin mukaan tuhota yhteiskunnan eettiset tavat. Jälkimmäinen viittasi Snellmanin omaksuneen Rousseau’n käsityksen, jonka mukaan naisten sulkeminen kotiin siirsi heidät pois miesten intohimoisten katseiden alta ja piti samalla miehet ja naiset siveellisinä (vrt. kappale 3.1). Miehen seksuaalisuus pysyi vaimon kontrollin ansiosta kurissa ja toteutui vain perheen sisällä.

Kristiina Turpeisen (mt. 124–125) mukaan sukulaisuuden funktiot Snellmanin systeemissä olivat selkeitä. Traditiota välitettiin perheestä toiseen naisten toimesta. Näin siksi, että miehellä traditio ja tavat olivat ”pilaantuneet” perheen ulkopuolisten hajottavien voimien seurauksena. Tämä oli samalla syy siihen, miksi mies ei kyennyt rakentamaan perhettä yksinään. Snellmanin systeemissä moraalilla päätettiin jokaisen yhteiskunnallisen paikan etukäteen. Ruotsissa kansallisfilosofi Carl Jonas Love Almqvist esitti individualistisia ideoita naisten ja miesten välisistä suhteista. Snellmanin mukaan Almqvistin näkemykset merkitsivät moraalin hajoamista. Snellmanin mielestä vapaa rakkaus ja sosiaalinen kumouksellisuus yhdistyivät kommunismiin.

Snellman toki tajusi, että julkisen miehen ja yksityisen naisen tiukkaan erotteluun liittyi myös ongelma. Naiset kokivat negatiivisesti sen, ettei heille annettu kuin vähän tehtäviä ja vastuuta yhteiskunnassa. Naiset katsoivat, ”ettei heitä pidetty tarpeeksi hyvinä ottamaan osaa yhteiskunnallisiin aktiviteetteihin” (mt. 125). Toinen naisten asemaan liittynyt ongelma olivat ne naiset, jotka eivät olleet avioituneet. Snellman ei tosin paljoakaan piitannut heistä. Naimattomilla naisilla ei ollut paikkaa Snellmanin systeemissä, koska naisten oletettiin kuuluvan itsestään selvästi johonkin perheeseen. Snellman ei pitänyt myöskään palkkatyötä naisille sopivana, koska se ei hänen mukaansa ollut sopusoinnussa ”naisten luonnon” kanssa.⁸⁸ Myöhemmin Snellman yritti kehittää ajatuksia naisten asemasta, mutta päätti pian hankkeensa kutsumalla ”naisten ja lasten miellyttämistä laiskan miehen työksi”. (Ibid.)

Mitä kappaleesta 4.4 saatiin tulokseksi? Restauroitiossa jumalallinen oikeus sai takaisin asemansa poliittisen vallan oikeutuksena ja myös syntymäoikeus palautettiin voimaan. Ranskan salonkiyhteiskunnan klubit ja kerhot korvautuivat 1800-luvulla keskiluokan miesten yhdistyksillä ja ammattiryhmillä. Naisten vaatimukset osallistumisesta julkiseen elämään ja itsenäisen aseman saattaminen torjuttiin. Feminiininen merkitsi julkisen vastakohtaa. Ideologiat ja sosiaalisen muutoksen uhka saivat konservatiivit puolustamaan sukupuolten *status quota*. Nationalismissa luotiin maskuliinista käsitystä valtiosta ja kulttuurista ja samalla perhettä pidettiin naisten sfäärinä.

Euroopan kansallisliikkeiden osalta yksityisen naisen ja julkisen miehen erottelua vahvistettiin. Hegelin ja Snellmanin luonnehtivat perhettä, kansalaisyhteiskuntaa ja valtiota sukupuolten

⁸⁸ Monien 1800-luvun kirjailijoiden tavoin Snellman ymmärsi naisen ja miehen olemuksiltaan erilaisiksi olennoiksi. Sukupuolten olemukset perustuivat maskuliinisten ja feminiinisten piirteiden täydentävyyteen. Snellman ulotti käsityksensä yhtä hyvin fyysisiin kuin mentaalisiin piirteisiin. Mikäli nainen osallistui politiikkaan, harrasti uintia tai kirjoitti tragedioita, hän muuttui joka suhteessa miehiseen suuntaan. Miehen emansipaatio taas tarkoitti Snellmanille tämän vapautumista kouluttamattomille ihmisille, naisille ja lapsille soveliaista alhaisemmista kutsumuksista. Miehen absoluuttiseen henkeen yhdistyvä ja sitä ylemmässä synteisissä varjellut tietoisuus vaati miehen riippumattomuutta tietoisuuden alemmista tasoista. Tällainen miehen henkinen emansipaatio ei silti koskenut vain miehen suhdetta itseän, vaan ulottui selkeästi myös politiikkaan: Snellman vastusti 1850-luvulla jyrkästi Suomen palauttamista entiseen emämaahan Ruotsiin, koska se olisi merkinnyt valtion riippuvuutta toisista ja osoittanut suomalaiset ”naisellisiksi”. Samoin Snellmanin ajama valuuttaudistus eli markan käyttöönotto vain syvensi vuosina 1867–1868 maassa koettua nälänhätää. Snellmanin perusteli myös omasta rahasta kiinnipitämistä ”naisellisen luovuttamisen” vastakohtana.

erilaisten henkisten valmiuksien ja tehtävien kautta. Molemmilla kahden sukupuolen malli oli etualalla: filosofit rakensivat erillistä maskuliinista ja feminiinistä persoonallisuutta sekä sukupuolten eriytettyjä toimintafäärejä. Toisaalta myös yhden sukupuolen mallin ja traditionaalisen sosiaalisen sukupuolen hierarkiat päätyivät filosofien kategorioihin. Feminiininen alue nähtiin alempana maailmana ja maskuliininen alue korkeampana maailmana tai tietoisuutena. Modernin tasa-arvon idea feminiinisen alueen yhtäläisestä arvosta ei näkynyt Hegelin ja Snellmanin ajattelussa.

Hegel liitti *Hengen fenomenologiassaan* naistietoisuuden perheeseen, joka merkitsi elämän alkeellista astetta verrattuna kansalaisyhteiskunnan tietoiseen elämään. Mies toimi julkisella alueella. Julkinen toiminta ylitti yksilön ja perheen saavutukset. Toiminnalla oli korkeampi tarkoitus: se ei kuulunut perheeseen, vaan koski *universaalialia*. Hegelin mukaan miehinen toiminta alisti ”valtaansa miehen olemassaolon luonnollisen ulottuvuuden” ja ”opetti häntä elämään universaalissa ja [toimimaan] sen puolesta”. Perheen jumalallinen laki koski velvollisuuksia ja rakkautta sukulaisia kohtaan. Hegel tiivisti nämä alemmaksi maailmaksi, jossa oli kyse naisten alueesta. Naiset eivät olleet kansalaisia eivätkä osallistuneet perheen ylittäneisiin hengen muotoihin.

Miehelle partikulaarista merkinneet asiat olivat naiselle universaaleja. Tämä aiheutti konflikteja sukupuolten välille. Tullessaan miehen elämässä syrjäytetyksi perhe ei tuhoutunut vaan jäi perustaksi seuraavalle asteelle. Avioliitto muodosti kokonaisuuden väliasteen. Sen kautta nainen oli osa ”alemman maailman lain ylöspäin suuntautuvaa liikettä”. Sisällyttäessään feminiinisen kehittyneisiin tietoisuuksiin, naisen asema eettisenä olentona riippui hänen suhteestaan mieheen. Hegelin feminiinisyttä koskeva tarkastelu järkeisti naisten sulkemisen poliittiselta alueelta. Hegel väitti naisten kehityksen periaatteen olevan universaalisuuden sijasta ”epämääräinen tunteen ykseys”. Toisaalta Hegel piti naisten alemmaa maailmaa välttämättömänä yhteiskuntaelämälle.

Hegel piti Aristoteleen tavoin naisten hoitamaa kotitaloutta ja naisten edustamia perheasioita valtiolle tärkeinä. Niitä tuli vaalia korkeammassa synteisissä. Hegelin *Oikeusfilosofian* mukaan avioliitto huolehti perheen siveellisyydestä. Puolisot luopuivat yksityisistä intresseistään ja muodostivat ykseyden. Avioliitto merkitsi itsekkään minän katoamista. Hegel tarkasteli miestä jakautuneena ja naista jakautumattomana tietoisuutena. Voimakas ja toimielias mies eli substantiaalisesti valtiossa, tieteessä ja työssä. Naisen määritys oli perheessä, jossa hän toteutti siveellistä mielenlaatua. Luin Hegelin käsityksiä kahden sukupuolen malliin kytkeytyvinä: miehen persoonallisuus toteutui ideaalisesti julkisella ja naisen persoonallisuus yksityisellä alueella.

Snellmanin ajattelussa naisten asemaa määritti vastaava yksityisen ja julkisen käsitteellinen systeemi kuin Hegelillä. Snellman myös rinnasti naiset luontoon samoin kuin Rousseau, jonka ajatukset olivat kahden sukupuolen mallin tyypillisintä ainesta. Näillä seikoilla oli myös vaikutuksia 1800-luvun Suomessa. Naisten oikeuksia ei voitu ajaa julkisten kansalaisoikeuksien nimikkeellä, koska Snellman sijoitti naiset vain perheeseen. Perhe merkitsi siveellisen toiminnan perustaa. Perhevelvollisuudet oli Snellmanin mukaan otettava ”sisäisenä tyydytyksenä”.

Teoksessaan ”Valtio-oppi” Snellman esitti naisen työskentelyn valtion eduksi olevan tämän luonnon vuoksi välillistä ja vähäistä. Nainen työskenteli ”luonnon viittauksesta perheessä” ja halveksi ”kunnian viehätystä”. Sukupuolten tehtävien vastakohtaisuus tuli myös esiin Snellmanin soveltaessa äiteihin näiden ”viihtymykseksi ja onneksi” kääntyviä perhevelvollisuuksia. Snellmanin käsitykset äidin velvollisuuksista muistuttivat Rousseauin luontoon redusoimia käsityksiä naisten

tehtävistä. Naisen kunnianhimo oli perimmiltään halua miellyttää miestänsä. Snellmanin tapa kääntää velvollisuudet vapauksiksi ei ollut yllättävää, koska hänen ajattelunsa kytkeytyi Hegeliin.

Hegel ja Snellman järkeistivät 1800-luvun naisten perheeseen sidottua todellisuutta. Perhe oli miehisen valtion perusta ja edellytys ja samalla sidoksissa sukupuolieroon. Kansalaisyhteiskunta merkitsi Snellmanille Hegelin tavoin aluetta, jossa yksilöt ajoivat omia etujaan. Mikäli naiset ottivat osaa miesten ponnisteluihin, ”perherakkauden henki ja yhteiskunnan eettiset tavat” uhkasivat tuhoutua. Snellman oli saanut perheen ulkopuolisten hajottavien voimien ajatuksen Rousseaulta, Kantilta ja Fichteltä. Niin ikään hän oli omaksunut Rousseauin käsityksen yhteiskunnan seksuaalisen siveyden edellytyksistä. Naiset tuli sulkea kotiin ja vaimojen tuli huolehtia miestensä siveydestä. Naisten tehtävänä oli huolehtia sukulaisista ja välittää traditiota perheestä toiseen.

4.5. Zacharias Topelius ja maskuliininen yhtenäiskulttuuri

Tutkin kappaleessa 4.5 suomalaisen kirjailija, historioitsija ja toimittaja Zacharias Topeliuksen⁸⁹ (1818–1898) teoksen *Boken om vårt land* käsitystä suomalaisesta kansallisesta yhtenäisyydestä, sen vaatimuksista kansakunnan ja minän subjekteille, miehiä ja naisia koskevista odotuksista, maskulinistisesta ideologiasta, suurmiesideologiasta, suomalaisheimojen feminiinisistä ja maskuliinisista piirteistä sekä naisten paikasta. Tutkin mainittuja asioita selvittääkseni Topeliuksen käsitysten kytkeytymistä yhden ja kahden sukupuolen malleihin ja sitä kautta *Maamme kirjan* tapaan tuottaa sukupuolieroa osana kansallisen yhtenäisyyden projektia. Suomalainen kansallinen yhtenäiskulttuuri rakentuu miehisten arvojen luomisen ja välittämisen varaan. Naiset eivät ole tässä hankkeessa arvoja luovia subjekteja, vaan miesten luomien arvojen ja maailmankuvan välittäjiä.

Zacharias (myös ”Sakari”, ”Zachris” tai ”Z.”) Topelius kirjoitti teoksessaan *Boken om vårt land* (1875), suom. *Maamme kirja* (1954 [1876]) voimallisesti suomalaisen kansallisen yhtenäisyyden puolesta. Maa saattoi olla yksimielinen ja eheä vain jos sen kaikki asukkaat kokivat samaa jumalanpelkoa, tunsivat saman historian ja kunnioittivat samaa esivaltaa. Kirjan kertoja on pieni poika, jonka suulla Topelius muuraa isänmaan ideologisia kivijalkoja. Maskulinistisen ideologian mukaisesti kyse on voimakkaasti oman minuutensa ja kansakunnan rajoja vartioivasta subjektista.

Tämä maa on minun isänmaani. Jos nimitän sitä suomen kielellä Suomeksi tai ruotsalaisella nimellä Finland, se on kuitenkin aina sama maa. Kaikki sen pojat ja tyttäret ovat yksi kansa. Jumala on heitä pitänyt yhdessä monta sataa vuotta samassa kotimaassa, samojen lakien ja saman esivallan alaisina. (Mt. 16.)

”Suomi” ja ”isänmaa” eivät ole valmiita merkityksiä, jotka loikoilisivat maailmassa valmiina, vaan kirjailija nietscheläisesti ajateltuna ”tuottaa, säätää ja määrää” (Nietzsche 1984 [1886], 211) niiden merkitykset. Yhtenäisyys, samuus ja sovinnollisuus ovat kaikki kaikessa. Topelius kirjoittaa

⁸⁹ Topeliuksen *Maamme kirja* kuvaa Suomea, sen maakuntia, luontoa, kansaa (suomalaisheimoja), historiaa, arvoja sekä suomalaisille soveliaista (kalvinistista) työetiikkaa. Topelius soveltaa kansallisen yhtenäisyyden ajatusta maan kaksikielisyyden, yhteiskuntaluokkien ja myös sukupuolten maailmankuvien mahdollisiin eroihin. Koulujen oppikirjalle tuli Suomessa tarvetta maan kasvaessa yhtenäisemmäksi taloudelliseksi ja poliittiseksi kokonaisuudeksi. Koululaitoksen tehtävä oli rakentaa kansalaisten isänmaatietoisuutta ja tuottaa ahkeraa työvoimaa. Teoksen vaikutukset suomalaisten itseyttämiselle ulottuvat pitkälle. Sen rakentama kuva Suomesta määrittää yhä suomalaisuutta ja suomalaisia. Esimerkiksi 1990-luvulla lamapuheeseen osallistuneet poliitikot katsoivat vaikeuksien tuovan suomalaisista parhaat puolet esiin. Teoksen merkitystä osoittavat myös sen lukuisat kotimaiset uusversiot 1900-luvun loppupuolella.

suomalaisista: ”He ovat maanmiehiä, veljiä ja sisaria kaikiksi ajoiksi.” Niinpä ”Jumala suokoon meille kaikille sovinnollisen sydämen! Mitä Jumala on yhdistänyt, sitä ihminen ei saa erottaa.” (Topelius 1954 [1875], 16.)

Topeliuksen mukaan jos hänen rakentamansa (”Jumalan luoma”) yhtenäisyys murtui, uhkasi kansalaisia kaaos ja tuho. Topelius halusi juurruttaa tämän käsityksen mahdollisimman syvälle koululaisten ja tulevien aikuisten mieliin. Topeliuksen kirjan vaikutukset suomalaisuuden sekä sukupuolten välisten suhteiden ymmärtämisen kannalta ulottuvat varsin pitkälle. *Maamme kirjaa* luettiin kansakoulujen oppikirjana 1960-luvun alkupuolelle saakka. Tämän jälkeen koulunsa suorittaneisiin kirjan vaikutus lienee ollut enemmän epäsuora. (Forsgård 1999, 267.)⁹⁰

Maskulinistisessa ideologiassa on kyse miehisestä ideologiasta, jonka tosin voi katsoa eniten ongelmalliseksi juuri miesten itsensä kannalta. Vaikka ideologia kohottaa maskuliinisuuden tavoiteltavimmaksi arvoksi, se lukitsee samalla miehen olemistavat varsin ahtaisiin kehyksiin.

Siinä missä maskulinistinen ideologia rajoittaa miehen olemista, se vaikuttaa myös naisen olemiseen rakentamalla tästä toisarvoista subjektia: mies on Tekijä, Subjekti, johon nähden nainen tai ”feminiininen” vertautuu vähempiarvoisena. Toimijaa koskevat oletukset ovat miehisiä. Tämä näkyy yhtä hyvin voimakkaan suorittavan työmoraalin suosimisena kuin myös yhtenäisen, ehdottoman ja ristiriidattoman minuuden vaatimuksina.

Miehen kannalta maskulinistinen ideologia liittyy kovaluonteisuuteen, utteruuteen ja peräänantamattomuuteen. Miehen malliksi konstruoituu tyyppi, jolle haetaan oikeutusta myös naisten arvostusten kautta. Toisaalta maskulinismin seuraukset eivät rajoitu vain mieheen, sillä naisen oletetaan omaksuvan isiensä ja miesten arvot. Miehen ja naisen tahtojen on oltava samoja. Tahtojen yhtenäisyys näkyy myös siinä, että naiset hyväksyvät ilman vastalauseita sukupuoliroolinsa.

Sikäli kun Topelius edellyttää naisten yhtyvän miesten arvoihin ja auktoriteettiin hänen käsityksensä voi liittää yhden sukupuolen malliin. *Maamme kirjan* kertojapoika kysyy kotitalonsa tikapuilla äidiltään, onko kaikki hänen ympärillään näkemänsä maailma todella Suomea? Äiti opettaa poikaansa näyttäen omaksuneen miehisen subjektiposition:

Ennen isääsi asuivat hänen isänsä ja esi-isänsä ei yksin tässä talossa, vaan monissa muissa taloissa ja monissa eri osissa maatamme. Täällä he ovat eläneet, työtä tehneet, iloinneet ja kärsineet kauan ennen meitä. Elleivät nämä meidän isämme olisi niin kärsivällisesti tehneet työtä, olisi maamme nyt leivätön erämaa. (Topelius 1954 [1875], 10.)

Äiti ei pidä tärkeänä mainita pojalleen naisten elämästä, töistä, iloista ja kärsimyksistä, vaan on lojaali ja uskollinen isänmaan arvoille. Topeliuksen ajattelua ei voi liittää kahden sukupuolen malliin, koska hän ei puhu naisten erillisestä eettisestä funktiosta. Naisella ei ole omaa ja itsenäistä

⁹⁰ Suomessa ei olla mentaalilla tasolla ehkä vieläkään irtauduttu topeliaanisesta yhtenäisyyskulttuurista. Esi-merkki tästä on vaikkapa ulkopoliittisen keskustelun yksimielisyysvaade ja politiikan konsensushakuisuus yleisemminkin. Yhtenäisyyttä ja samanmielisyyttä priorisoidaan ja ristiriidat ja erimielisyys koetaan helposti uhaksi. Yksimielisyydellä on tietysti hyvät puolensa, mutta samalla poliittinen kulttuuri sisältää epädemokraattisia piirteitä. Historiankirjoituksessa topeliaanisuus näkyy muun muassa tutkimusaiheiden valinnoissa. Professori Heikki Ylikankaan mielestä lähihistorian mielenkiintoisia aiheita vältellään mahdollisen kritiikin pelossa. Erilaisten tulkintojen olemassaolon oivaltaminen on suomalaisille jostain syystä vaikeaa niin tieteessä, politiikassa kuin historiankirjoituksessakin.

ajattelua, vaan hänen tehtävänsä on sukupuolten hierarkian mukaisesti omaksua ja välittää isiensä ja miesten luomia arvoja.

Topeliuksen miesihanteessa puolestaan näkyy viisas ja uutera yksilö. Topelius kertoo miehen työntäyteisen roolin mukaisen opettavaisen tarinan Autiosta ja Päiviöstä. Autio tahtoi rikastua nopeasti kauniilla ja viljavalla maalla, mutta sen sijaan Päiviö katsoi maan olevan karua ja hedelmätöntä ja siksi tahtoi tehdä sen hedelmälliseksi: ”Se oli pitkällistä, vaivalloista, monien kärsimysten ja puutteiden alaista työtä, mutta viimein tuli kuitenkin palkinto. Päiviö kokosi eloa latonsa täyteen, hänen lapsensa saivat perinnökseen hedelmällisen tilan, ja maa kukoisti.” (Mt. 13.)

Tämän jälkeen äiti tivasi pojalta, kumpi kahdesta miehestä oli jättänyt jälkeensä paremman muiston. Poika vastasi: ”Päiviö.” Sitten äiti kehotti poikaa: ”Tee siis niin kuin hän teki!”, ja jatkoi:

Joko maata kynnet tai merellä purjehdit tai jollakin muulla kunniallisella tavalla leipäsi ansaitset, niin katso, että teet hedelmälliseksi sen, mikä ennen oli autiota! Katso, että jälkeesi jätät jotakin parempaa kuin se, minkä itse sait haltuusi! Kun näin teet, niin teet työtä maasi hyödyksi. Ei mikään työ ole niin vähäarvoista, ettei se Jumalalle kelpaisi tai isänmaata hyödyttäisi. (Mt. 14.)

Työteliäisyyden ja uuturuuden normitukset sekä toisaalta niiden nurjana puolena miehen elämän monotonisuus, uupumus ja stressi ovat peräisin kalvinistisesta työetiikasta, jota tässä tarkasteltu topeliaaninen kansallismielinen diskurssi edelleen vahvistaa. Miehestä rakennetaan epäinhimillistä ja epärealistisen vaativaa kuvaa, joka samalla näyttäisi toimivan universaalina normina sille, mikä on kaikille ihmisille – naisille ja miehille – tärkeää ja arvokasta.

Seuraavana Topelius pyrki löytämään maamme historiasta ihannemallinsa mukaisia suurmiehiä. Jokaisesta hänen tarkastelemastaan suurmiehestä oli tullut ”suuri” nimenomaan siksi, että tämä oli toiminut *Maamme kirjassa* pojalleen miehistä puhuneen äidin opettamalla tavalla.

Maskulinistisen ideologian osana voidaan puhua siis myös Topeliuksen suurmiesideologiasta. Suurmiesideologia on ajattelutapa – tai ehkä pikemminkin kertomusrakenne – jonka avulla osoitetaan, millaisiin urotekoihin mies yltää katkeamattoman raatamisen ja kovan itsekurin kautta. Miehen suuruus kerrotaan tämän alkeellisen tai primitiivisen menneisyyden kautta.

Topeliuksen suurmieskuvaukset olivat käytännön esimerkkejä siitä, millaista kunniaa miehelle ja/tai isänmaalle ihanteiden noudattamisesta seurasi. Topeliuksen kuvaamista suurmiehistä ensimmäinen oli ”Suomen sukuisten kielten tutkimuksen isä” Matias Aleksanteri Castrén. Castrén oli ”varattoman papin poika, hänen sukulaisensa auttoivat häntä opin tielle. Hän teki paljon työtä, kieltäytyi paljosta ja oli tahdoltaan luja. Käytyään koulun hän tuli ylioppilaaksi ja viimein yliopistossa opiskeltuaan viisaustieteen tohtoriksi.” (Mt. 113.)

Sankaritiedemiehen elämä oli kuin yksinpurjehtijan taistelua karua luontoa ja erilaisia esteitä vastaan. Castrén taivalsi läpi lumen ja jään, eli alkeellisten keskuudessa, mutta pysyi loppuun saakka lujana. Hengenominaisuuksiltaan hän oli uutera, nöyrä ja lujatahtoinen sekä viisas ja rohkea.

Näillä matkoilla hän sai kärsiä paljon; usein hänen täytyi jalkaisin kulkea lumikinosten ja erämaiden halki, maata taivasalla tai viheliäisissä majoissa, tyytyä mitä huonoimpaan ruokaan ja elää metsäläisten parissa. Hänen täytyi voittaa lukemattomia esteitä ja keksiä keinoja monissa vastuksissa, joita vähemmän uskalias mies olisi jo aikoja sitten säikähtänyt. (Mt. 113–114.)

Vaikka Castrén voitti taistelun itseään vastaan, raskas työ vaati veronsa. Castrén ei ehtinyt saada valmiiksi ”suuria Suomen heimoa ja sen eri kieliä koskevia teoksiaan”, vaan hänen terveytensä petti ja hän kuoli vuonna 1852 vain 38 vuoden ikäisenä. Topelius ei asennoidu Castrénin kuolemaan yksilöä kohdanneena tragediana, vaan päinvastoin kertoo ihailleen tämän ”kaatumisesta saappaat jalassa” Castrénin suorittaessa kansallista tehtävää: ”Castrén kaatui keskellä elämäntyötään, juuri silloin kun nuo suuret tutkimukset alkoivat hänelle itselleen selvitä. Mutta hän ei ollut tehnyt työtä turhaan: hän oli jo saavuttanut tarkoituksensa ja raivannut tietä muille.” (Mt. 114.)

Topeliuksen sankarin muisto elää suomalaisten sydämissä. Vaikka Castrén kuoli työnteokoon, hän toimi esimerkkinä muille. Topelius katsoi arvokkaaksi sen, että Castrén oli työllään ollut hyödyksi muille. Jos naisilta onkin vaadittu uhrautumista miehen ja lasten vuoksi, miehen uhrautuvuus näyttäisi liittyvän koko yhteisön hyvää edistävään työhön. Topeliuksen mukaan Castrénin esimerkin innoittamina muut ovat jatkaneet tämän ”peräänantamattoman kielimiehen” lumeen ja erämaahan raivaamalla tiellä. Sen vuoksi ei yksikään ”mies eikä nainen unhoita tätä uskollista, pelkäämätöntä, kansansa ja ihmiskunnan hyväksi kaikkensa uhrannutta työmiestä”. (Mt. 114–115.)

Castrénin lisäksi Topeliuksen muita suurmiesesimerkkejä olivat Elias Lönnrot, Johan Ludvig Runeberg, Johan Vilhelm Snellman ja Aleksis Kivi. Kaikki nämä miehet olivat nousseet alkeellisesta menneisyydestä utteran työnteon kautta kansallissankareiksi. Esimerkiksi Topeliuksen kuvaama Runeberg oli lahjakas, lujakurinen, urheilullinen ja luonnossa viihtyvä mies. Runeberg oli ”koulussa etevä oppilas ja selviytyi erinomaisesti latinan kielessä”. Runebergistä ”tiedettiin myös, että hän tovereittensa keskuudessa herätti huomiota sekä oikeamielisyytensä että urheilijaintaipumustensa vuoksi”. (Mt. 404.)

Aleksis Kivi on Topeliuksen suurmiesten joukossa poikkeus siinä mielessä, että hän ei pelkästään alkujaan ollut varaton, vaan myös jäi sellaiseksi. Kaikesta köyhyydestä, nöyryydestä ja kurjuudesta huolimatta Kiven jättämä perintö on yhteisölle, kansalle, mittaamattoman arvokas: ”Ihmeellinen siunaus seurasi hänen askeleitaan; vaikka hän oli kaiken ikänsä varaton ja vaikka hänen elämänsä viimeiset vuodet olivat onnettomat, hän jätti kansallemme perinnöksi niin suuren aarteen, että siitä saavat monet sukupolvet vielä meidänkin jälkeemme nauttia.” (Mt. 406.)

Topeliuksen mukaan Kivi oli Runebergin ja muiden suurmiesten tavoin poikkeuksellinen lahjakkuus, joka ei toteuttanut unelmiaan helpolla, vaan ”sanomattomien ponnistusten” kautta. Topeliuksen tekstissä rakennetaan utteran miehen ihanteen lisäksi kansallis- ja tekijäromantiikalle tyypillistä myyttiä ainutkertaisesta taiteilijanerosta: ”Hän oli jo lapsena poikkeuksellinen ilmiö jäykässä maalaisympäristössään, niin iloinen, vilkas ja älykäs, että hänen olemuksensa herätti huomiota ja että hänestä ennustettiin jotakin suurta.” (Mt. 407.) Kivi löysi ”suuren kutsumuksensa” ja toteutti aikomuksensa ”tulla suomenkieliseksi kirjailijaksi” Topeliuksen mukaan ”niin täydellisesti, että hänestä tuli suurin suomalainen kirjailija” (mt. 407–408).

Topeliuksen esityksen kiintoisin puoli on sen lähes täydellinen mieskeskeisyys: naiset eivät yllä suuriksi suomalaisiksi. Tämä ei kuitenkaan johdu ainoastaan Topeliuksesta, vaan myös miehisestä

yhteiskunnasta. Topelius ei olisi voinut esittää suurmieskertomuksiaan naisista, koska naiset eivät 1800-luvun Suomessa eläneet samanlaisia elämänvaiheita kuin miehet.⁹¹

Topelius rakensi myös luonnekuvauksia eri suomalaisheimoista. Karjalaisen, hämäläisen ja savolaisen piirteitä kuvatessaan heimon edustajina esiintyi yksistään miehiä. Mies edusti symbolisesti heimoa ja oli siten ihmisen yleinen malli vastaavasti kuin mies oli ruumiin ja julkisen toimijan normi yhden sukupuolen mallissa.

Topelius kuvasi Suomen kansan puun kaltaiseksi. Sen juuret olivat ”laajalla maassa”. Suurimmat ja vahvimmat juuret olivat kaksi saman sukuista, kauan erillään ollutta, mutta sittemmin yhdistynyttä heimoa: karjalaiset ja hämäläiset. Topelius väitti tunnistavansa karjalaiset ja hämäläiset eräistä näitä luonnehtivista erityispiirteistä:

Karjalainen on varreltaan solakka, hänellä on ruskea kihara tukka ja vilkkaat, siniset silmät. Hämäläiseen verrattuna karjalainen on avomielisempi, ystävällisempi, liikkuvampi ja toimeliaampi, mutta myös kielevämpi, kerskailevampi, uteliaampi ja kärkkäämpi. Hän on herkkämielinen; tulee helposti surulliseksi ja helposti iloiseksi; rakastaa leikinlaskua ja kau-
niita lauluja. (Mt. 162–163.)

Topelius liitti karjalaisiin feminiinisiksi miellettyjä ominaisuuksia – avomielisyyden, uteliaisuuden, herkkämielisyyden ja vaihtelevan mielen. ”Feminiinisen karjalaisuuden” kuva vahvistui Topeliuksen tekstissä myös seuraavasti: ”Karjalainen on kuin Suomen kansan päivänpuoli: avomielinen, luokseen laskeva, vilkas ja kevytmielinen, helposti ohjattava ja helposti eksytetty, herkkäuskoinen kuin lapsi, ei kuitenkaan suomalaisen itsepintaisuutta vailla, mutta hyväoppinen ja varustettu luonnonlahjoilla, jotka vain tarvitsevat hyvää kasvatusta asettaakseen hänet kansansa etevinten joukkoon.” (Mt. 164.)

Toisaalta karjalaispiirteet muodostivat mielenkiintoisen kontrastin hämäläisen ominaisuuksien kanssa: ”Mitä lauhkeata, valoisaa ja avomielistä suomalaisessa luonteessa on havaittavissa, se on kaikki karjalaista perintöä; mitä vakaata, hiljaista ja karkeata on kansassamme, se on etupäässä hämäläisiltä perittyä.” (Mt. 167.)

Topelius käytti sukupuolittuneita metaforia heimojen sisällä. Suomalaisheimot tuotettiin vastaavasti kuin 1800-luvun jälkipuoliskon eurooppalaisessa nationalistisessä diskurssissa, jossa Euroopan ulkopuolisia rotuja pidettiin lapsen kaltaisina ja siinä mielessä feminiinisinä. Tästä näkökulmasta Topeliuksen analyysi toi myös mieleen yhden sukupuolen malliin liittyvät sukupuolten hierarkiat.

Topelius sovelsi täydentävyyden ajatusta karjalaisten ja hämäläisten välille: ”[–] [V]arsin kummallista on, että Jumala on asettanut nämä kaksi heimoa niin lähelle toisiaan, jotta toinen täydentäisi toisen vajavuuden.” (Ibid.) Vaikka siis Topelius ei vedonnut kahden sukupuolen malliin esimerkiksi puhuessaan sukupuolirooleista, kyseisen mallin toisiaan täydentävien sukupuolien ajatus tuli hänen ajattelussaan esiin suomalaisten feminiinisten ja maskuliinisten piirteiden eroina.

⁹¹ Topeliuksen kirjassa mainitaan naisia vain henkilöluettelossa, joka on lisätty osaksi tekstiä tuntemattoman kirjoittajan toimesta: ”Minna Canth, Juhani Aho, Eino Leino, Johannes Linnankoski, Maila Talvio, Otto Manninen, V. A. Koskenniemi, Uuno Kailas ovat nimiä, joiden teosten tunteminen kuuluu jokaiselle sivistyneelle kansalaiselle.” (Mt. 408.) Esimerkiksi Eino Leino syntyi vuonna 1878, kun taas *Maamme kirjan* alkuperäinen teksti on vuodelta 1875.

Mikko Lehtosen (1995, 96) mukaan nationalistinen subjekti (kansakunta) ja maskuliininen subjekti (mies) rakentuvat Topeliuksen tekstissä saman kaavan mukaan. Kansakunta (me) ja mies (minä) ovat yhtenäisiä, riippumattomia ja rajojaan alati vartioivia subjekteja. ”Me” ja ”minä” ovat sisäpuolella, muut ulkopuolella. Kansakunnan tai miehen on puolustettava itseään koko ajan näitä vieraita toisia vastaan. Tämä onnistuu sitä paremmin, mitä maskuliinisempi subjekti on. (Ibid.)

Topeliuksen hämäläiskuvauksissa syventyivät samalla tämän käsitykset suomalaisten enemmistöä koskevista piirteistä: ”Hämäläinen on siis se varsinainen kivenvääntäjä, joka on painanut leimansa kansansa enemmistöön. Kestävämpää miestä et tapaa, jos hän on ottanut jotakin tehdäkseen, etkä hitaampaa, jos hänen päähänsä on pistänyt olla mitään tekemättä.” (Topelius 1954 [1875], 168.)

Puhtaita vanhoja hämäläisiä luonteenpiirteitä oli Topeliuksen mukaan löydettävissä enää muutamissa Hämeen sisä- ja pohjoisosissa. Lännempänä ja etelämpänä hämäläiskansa oli tullut vilkkaammaksi ja toimeliaammaksi sekä uuden ajan ja naapuriensa vaikutuksille alttiimmaksi. Mutta kaikesta huolimatta juuri hämäläinen oli ”painanut leimansa kansansa enemmistöön”.

Topelius myös juurrutti perinteiset sukupuoliroolit käteväksi osaksi maskuliinisen yhtenäisyyden ja yksimielisyyden maailmankuvaa. Seikka käy ilmi *Maamme kirjan* kalakukkoa leipovaa ”ahkeraa savolaistyttöä” koskevasta kuvauksesta. Yksinkertaisuus, kainous ja ahkeruus ovat tämän palkittuja ominaisuuksia.

Hän ujustelee yksinkertaista työpukuaan, ikään kuin tahtoi sanoa meille: ”En ole niin köyhä, kuin miltä tässä näytän [--]”. Me vastasimme hänelle: ”Älä ole puvustasi millään, kun siinä ahkerassa työssäsi puuhaat uskollisena työsi ääressä! Yksinkertaisuus ja ahkeruus ovat parhaimmat kaunistukseksi; ainoastaan työ tekee meidät kaikki rikkaiksi, ainoastaan jumalanpelko, kainous ja hiljaiset, kotoiset avut tekevät Suomen neidon kotinsa aarteeksi [--].” (Topelius 1954 [1875], 165.)

Kahden sukupuolen mallissa ruumiillinen sukupuoliero oli lähtökohta naisten eri tavalla aktiiviselle roolille joko perheessä tai perheessä ja valtiossa. Näiden lähtökohtien pohjalle oli rakennettu useampia argumentteja naisten tehtävien yhteiskunnallisesta merkityksestä. Topeliuksen käsitys sukupuolirooleista sen sijaan ei ensisijaisesti liity sukupuolieron ymmärtämiseen kahden sukupuolen mallin kautta. Topelius enneminkin pitää naisten roolina toimia yksinkertaisina ”kotoisina apulaisina” tai ”toimeliaina ja ahkerina tyttöinä” (vrt. Akvinolainen, kappale 2.4).

Topeliuksen tekstin voi mieluummin yhdistää yhden sukupuolen hierarkkiseen malliin: kansakunta ja kansakunnan toimijat ja sankarit ovat kaikki maskuliinisia. Myöskään ”kansalainen” ei ole sukupuolineutraali termi, koska Topelius käsittelee suomalaisheimon edustajina vain miehiä (myös ”feminiininen karjalainen” on mies). Naisten tehtävänä on välittää yhden sukupuolen mallin mukaisesti isiensä ja miesten luomat isänmaalliset arvot tuleville sukupolville. Siten Topeliuksen teoksessa ei ole tilaa naisten itsenäiselle ajattelulle eikä sen mukaiselle toiminnalle.

Mitä kappaleesta 4.5 saatiin tulokseksi? Topelius kirjoitti suomalaisten yhtenäisyyden puolesta. Suomi saattoi olla eheä vain, jos sen asukkaat kokivat samaa jumalanpelkoa, kunnioittivat samaa esivaltaa ja tunsivat saman historian. Topelius halusi juurruttaa suomalaisten yhtenäisyyttä koskevan käsityksensä mahdollisimman syvälle koululaisten mieliin. *Maamme kirjan* kertoja oli pieni poika, jonka suulla Topelius muurasi isänmaan ideologisia kivijalkoja. Maskulinistisen ideologian mukaisesti kyse oli minuuden ja kansakunnan rajoja tiukasti vartioineesta subjektista.

Vaikka maskulinistisessa ideologiassa arvotettiin maskuliinisuutta, se lukitsi samalla miehen olemisen varsin ahtaisiin kehyksiin. Tämä näkyi sekä miehen suorittavassa työetiikassa että yhte-näisen ja ehdottoman minuuden vaatimuksissa. Miehen mallille haettiin myös oikeutusta naisten arvostuksen kautta. Toisaalta maskulinismin seuraukset eivät rajoittuneet vain miehiin, sillä myös naisten oletettiin omaksuvan isiensä ja miesten arvot. Sukupuolten tahtojen tuli olla samoja.

Topeliuksen miesihanne oli viisas ja uuttera yksilö. Topelius kertoi tähän liittyneen opettavai-sen tarinan Autiosta ja Päiviöstä. Topeliuksen ylistämät työteliäisyyden ja uutteruuden normit sekä niiden seurauksena miehen elämän monotonisuus, uupumus ja stressi periytyivät kalvinis-tisestä työetiikasta. Miehestä luotiin epäinhimillistä kuvaa, joka samalla toimi universaalina nor-mina sille, minkä kaikista muistakin oli oltava tärkeää ja arvokasta.

Topeliuksen suurmiesideologiassa oli kyse kertomusrakenteesta, jolla osoitettiin, millaisiin urotekoihin mies ylsi katkeamattoman raatamisen ja kovan itsekurin kautta. Miehen suuruus ker-rottiin alkeellisen menneisyyden kautta. Topelius ei pitänyt suurmies Castrénin kuolemaa yksilön tragediana. Vaikka Castrén kuoli työntekoon, hän oli työllään hyödyttänyt muita. Myös Lönnrot, Runeberg, Snellman ja Kivi nousivat primitiivisestä menneisyydestä työnteolla kansallissanka-reiksi. Naiset eivät yltäneet Topeliuksen kertomuksissa suuriksi suomalaisiksi.

Topelius rakensi mielenkiintoisia luonnekuvauksia suomalaisheimoista. Karjalais-, hämäläis- ja savolaisheimojen edustajat olivat miehiä. Miehet edustivat suomalaisheimoja ja toimivat yhden sukupuolen mallin tavoin ihmisen tai ”kansalaisen” yleispätevänä mallina. Hämäläinen oli paina-nut piirteensä suomalaisten enemmistöön. Karjalaispiirteet asettuivat hämäläisyyden vastakoh-daksi. Topeliuksen mukaan feminiininen karjalainen täydensi maskuliinista hämäläistä. Ajatus muistutti kahden sukupuolen mallin perusajatusta toisiaan täydentävistä sukupuolista.

Topelius vakiinnutti lopuksi sukupuoliroolit osaksi maskuliinisen yhtenäisyyden ja yksimieli-syyden maailmankuvaa. Kahden sukupuolen mallissa sukupuoliero oli naisten yhteiskunnallisen toimijuuden lähtökohta. Topeliuksen puhe sukupuolirooleista sen sijaan ei liittynyt eron huomi-oimiseen. Topelius piti naisia yhden sukupuolen mallin mukaisesti miesten apulaisina. Naisilla ei ollut erillistä eettistä funktiota isänmaan tai kansakunnan rakentamisessa.

4.6. 1800-luvun liberaalifeminismi: Harriet Taylor & John Stuart Mill

Tutkin kappaleessa 4.6 Harriet Taylor Millin (1807–1858) ja John Stuart Millin (1806–1873) käsi-tystä rationaalisuuden arvosta, heidän rationaalisuuskäsitystensä eroamista Wollstonecraftin kä-sityksistä sekä Taylorin ja Millin painottamia yhteiskunnallisia arvoja. Selvitän myös Taylorin ja Millin käsitystä rationaalisuuden merkityksestä naisen julkiselle roolille, parhaasta tavasta edistää yhteiskunnan kokonaisuhyötä sekä Taylorin ja Millin käsitysten poikkeamista Wollstonecraftin kannoista sukupuolten tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden vaatimusten kohdalla. Lisäksi vertai-len mainittujen kolmen liberaalifeministin näkemysten radikaalisuutta sosiaalisten uudistusten ja sukupuolten työnjaon kannalta. Lopuksi pohdin Millin ja Taylorin motiivia kirjoittaa avioliitosta ja avioerolaeista sekä heidän käsityksiään naisten ja lasten kannalta parhaista laillisista uudistuk-sista. Kappaleen toisessa osassa selvitän Taylorin käsitystä lasten huoltajuudesta, Taylorin ja Millin käsityseroja perhesuunnittelun osalta sekä molempien käsityksiä vapautuneen naisen tekemistä uravalinnoista. Samassa yhteydessä tutkin myös Millin naisten uravalintoja koskevien käsitysten

kytkeytymistä kahden sukupuolen malliin (naisten saamasta tyydytyksestä perinteisessä naisen roolissa sekä sukupuolieron kautta perustellusta asemasta avioliitossa ja yhteiskunnassa).⁹²

Kappaleen kolmannessa osassa keskityn Taylorin käsityksiin perheen toimeentulosta, Taylorin näkemyksiin sukupuolten taloudellisesta kumppanuudesta sekä Taylorin vaateisiin sukupuolten tasa-arvon toteutumisesta yhteiskunnassa. Arvioin myös Taylorin ennustusta vapautuneiden naisten tekemistä valinnoista, hänen käsitystensä eroa Millin käsityksistä sekä Taylorin vaatimusta naisten aseman yhdenmukaistamisesta miesten aseman kanssa. Lisäksi tutkin Taylorin käsitystä naisten aseman muutoksen edellytyksistä sukupuolten oikeuksien ja tehtävien kannalta sekä tasa-arvon käsitteen kytkeytymistä samanlaisuuden, yhtäläisyyden ja vastaavuuden merkityksiin. Lopuksi analysoin Taylorin käsitystä naisten työnteon merkityksestä naisille ja koko yhteiskunnalle sekä valotan kriittisesti Taylorin naisten ansiotyötä koskevan ajattelun luokkavinoumaa sekä Taylorin ja Millin sivuuttamaa mahdollisuutta puolisoiden jakaa kotitöitä. Tutkin kaikkia edellä mainittuja asioita selvittääkseni Taylorin ja Millin käsitysten liittymistä yhden ja kahden sukupuolen malleihin sekä heidän poikkeavia käsityksiään sukupuolierosta ja sen sosiaalisesta merkityksestä. Siinä missä Taylor näyttäisi rajoittavan sukupuolieron merkitystä naisten julkisten ja yksityisten roolien välisissä valinnoissa, Mill ennemminkin tuottaa ja uusintaa sukupuolieroa painottamalla naisten valitsevan elämän päähuolekseen yhä naiselliset tehtävät.

Wollstonecraft, Taylor ja Mill. Wollstonecraftin tavoin 1800-luvun liberaalifeministit Harriet Taylor (Mill) ja John Stuart Mill pitivät rationaalisuutta arvossa. Tästä huolimatta he käsittivät rationaalisuuden hieman eri tavalla kuin Wollstonecraft. Yhtäältä rationaalisuus merkitsi myös heille ihmisen autonomisuutta ja kykyä itsenäiseen päätöksentekoon. Toisaalta rationaalisuus merkitsi kummallekin samalla ihmisen kykyä toteuttaa itseään, toimia järkevästi ja saavuttaa haluamiaan asioita. (Putnam Tong 1998, 15.) Wollstonecraft vetosi yhteiskunnalliseen hyveeseen ja edistykseen, kun taas Taylor ja Mill korostivat enemmän liberalistis-individualistisia arvoja. Jälkimmäisten mukaan rationaalisilla kyvyillä oli tärkeä merkitys naisten julkisen roolin kehittymisessä.

Taylorin ja Millin mukaan parhain tapa edistää kokonaishyötyä (onnellisuutta, mielihyvää) oli sallia kunkin yksilön tehdä, mitä ikinä halusi sillä ehdolla, ettei estänyt tai vahingoittanut muita. Taylor ja Mill poikkesivat Wollstonecraftista myös siinä, että he veivät sukupuolten tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden vaatimuksia edeltäjänsä pidemmälle. Sukupuolten tasa-arvon ja suuremman oikeudenmukaisuuden saavuttamiseksi yhteiskunnan ei tullut antaa naisille ja miehille vain *samaa* koulutusta, vaan sen oli tarjottava sukupuolille myös *yhtäläiset* poliittiset oikeudet ja *samat* taloudelliset mahdollisuudet. (Putnam Tong 1998, 15; Tong 1997 [1989], 17.)

⁹² John Stuart Millin *Westminster Reviewissa* vuonna 1824 esittämän vision mukaan paras tapa johdattaa nainen laajemman maailmankuvan ääreen oli antaa hänelle äänioikeus. Millin mukaan äänestäminen muistutti naista siitä, ettei kotona opittu epäitsekkyys rajoittunut kodin sisäpuolelle. (Ma. 526.) 1830-luvulla Harriet Taylor ja John Stuart Mill kirjoittivat yhdessä esseitä avioliitosta ja avioerosta. He olivat ihastuneita toisiinsa, mutta Harriet oli jo ehtinyt mennä naimisiin. Harrietin ja Johnin yhteiset kirjoitussessiot olivat poikkeuksellisen tunnelatautuneita. Näiden esseiden kokoomateoksessa *Early Essays on Marriage and Divorce* (1832) näkyy myös Millin ja Taylorin arvottama individualismi toistensa näkemysten keskinäisessä arvostamisessa. Harriet Taylor Mill vaati esseessään ”Enfranchisement of Women” (1851) perheen toimeentulovastuun kuuluvan sekä miehelle että naiselle (mt. 95). Mill piti teoksessaan *The Subjection of Women* (1869) naisten alistamista miesten vallan alaisiksi inhimillisen kehityksen pääesteenä. Mikäli naisetkin tunnustettiin rationaalisiksi ja samojen oikeuksien ja taloudellisten mahdollisuuksien arvoisiksi kuin miehet, koko yhteiskunta hyötyi tästä. Mill toi teoksessaan *Autobiography* (1873) esiin myös sukupuolieron painotuksia. Nämä koskivat naisten erillisen tiedon ja älyn ylivertauisuutta. (Mt. 156–160.)

Alice S. Rossin (1970) artikkelin ”Sentiment and Intellect: The Story of John Stuart Mill and Harriet Taylor Mill” mukaan jälkimmäisen näkemykset olivat radikaalimpia kuin Millin, jonka näkemykset taas olivat radikaalimpia kuin Wollstonecraftin. Sukupuolten työnjaon kannalta Millin näkemykset vastasivat Wollstonecraftin näkemyksiä, mutta yhteiskunnallisten uudistusten kuten oikeuksien ja vapauksien kannalta Millin kannat olivat tätä radikaalimpia. Taylorin mukaan naisten tuli käydä ansiotyössä, kun taas Millin mielestä naisten päätehtävä oli avioliitossa. (Ma. 20–23.)

Early Essays on Marriage and Divorce. Rosemarie Putnam Tongin (1998) mukaan otettaessa huomioon Millin ja Taylorin poikkeuksellinen elämäntilanne (John Stuart ja Harriet olivat ihastuneita toisiinsa ja Harriet halusi erota aviomiehästään), ei ole yllättävää että he kirjoittivat yhdessä nimenomaan avioliitosta ja avioerolaeista. Toisaalta Taylor ja Mill eivät kuitenkaan olleet yhtä mieltä siitä, millaiset lailliset uudistukset olisivat naisten ja lasten kannalta parhaita. (Mt. 16.)

Teoksessa *Early Essays on Marriage and Divorce* Harriet Taylor (Mill & Taylor 1970 [1832]) esitti äidillä olevan päävastuun lasten huoltajuudesta avioeron jälkeen. Taylor ei kyseenalaistanut perinteisiä oletuksia äidin ja lasten siteiden vahvuudesta verrattuna isän ja lasten väliisiin siteisiin. Taylor kehotti naisia hankkimaan vähän lapsia, kun taas Mill kehotti nuoria pareja menemään varhain naimisiin, mutta hankkimaan lapsia vasta vanhemmalle iällä ja elämään yhteisperheissä tai kommuuneissa. Jos avioparille tuli ero, lasten elämänrytmi ei näissä olosuhteissa muuttunut.

Vielä suurempi ero Taylorin ja Millin välillä ilmeni heidän suhtautumisessaan naisten osallistumiseen työelämään. Mill ei ollut yhtä mieltä Taylorin kanssa siitä, että emansipoitunut nainen työskentelisi kodin ulkopuolella. Millin mukaan niin kauan kun naisen oli sallittua käydä työssä ja lähteä sieltä oman halunsa mukaan pois, häntä saattoi kutsua vapautuneeksi. (Mt. 75, 81, 86.) Naisten vapautuminen merkitsi siten Millille useampien vaihtoehtojen olemassaoloa.

Vaikka Taylor ei kiistänyt yhteiskunnan oletuksia naisen ja miehen erilaisista rooleista lasten kasvatuksessa, hän kiisti oletuksen, jonka mukaan naiset tulivat jatkossa asettamaan avioliiton ja lapset uransa tai työnsä edelle. Mill puolestaan ajatteli myös koulutettujen ja kansalaisoikeudet saaneiden naisten pysyttävänsä yksityisellä sfäärillä. Naisten tehtävänä oli Millin mukaan ”koristaa ja kaunistaa elämää” ennemminkin kuin ”tukea elämää” eli toisin sanoen elättää perhettä (mt. 75).

Teoksessa *Early Essays on Marriage and Divorce* Millin ajatuksissa naisten valinnoista näkyi kahden sukupuolen mallin mukainen käsitys sukupuolierosta. Mill oletti naisten saavan suurinta tyydytystä perinteisestä naisen roolista. Patriarkaalisten tulkintojen sijasta Mill kuitenkin tähden- si, ettei sukupuoliero saanut olla oikeutus naisten alisteiselle asemalle avioliitossa tai yhteiskunnassa.

Enfranchisement of Women. Päinvastoin kuin Mill, Harriet Taylor Mill (1970 [1851]) esitti es- seessään ”Enfranchisement of Women” elämän ”kannattelun” eli vastuun perheen toimeentulosta olevan yhtä hyvin naisten kuin miesten velvollisuus. Naisten ei tullut vain lukea kirjoja ja äänes- tää, vaan pyrkiä myös miesten kumppaneiksi ”töissä ja voitoissa, tuotantoteollisuuden riskeissä ja palkkioissa” (mt. 95). Taylor Millin ajatukset kumppanuudesta liittyivät yhteen koulutusta ja poliittista osallistumista koskeneiden vaatimusten kanssa. Tasa-arvon oli ulotuttava kolmelle alu- eelle:

1. *Koulutus* esi- ja korkeamman asteen kouluissa, yliopistoissa, lääketieteeseen, oikeustieteen ja teologian laitoksissa.
2. *Kumppanuus* työssä sekä tuotantoteollisuuden voitoissa, riskeissä ja palkkioissa.
3. *Yhdenvertainen osuus* lakien säätämisestä ja hallinnosta – paikallisella, osavaltioillisella sekä kansallisella tasolla – lakiasäätävien kokonaisuuksien, oikeusistuimien ja toimeenpaineiden virka-asemien kautta. (Ibid.)

Mikäli yhteiskunta salli naisen valita, omistiko hän elämänsä ”yhdele eläimelliselle tehtävälle ja sen seuraamuksille” (mt. 104), vai kirjoitti kirjoja, keksi uusia maailmoja ja oli mukana rakentamassa valtakuntia, harva nainen tyytyi Taylor Millin mukaan ”kodin onneen” (mt. 105). Nainen ei saanut parhaita tyydytystä pelkästä feminiinisen roolin täyttämisestä.

Taylor Millin käsitykset siitä, ”mitä naiset halusivat”, olivat ristiriidassa Millin käsitysten kanssa. Naisten aseman tuli hänen mukaansa muistuttaa enemmän (keskiluokkaisten) miesten asemaa. Taylor Millin vaatimukset liittyivät liberaaliin strategiaan, jonka puitteissa naisten ja miesten tasa-arvoistuminen merkitsi samojen asioiden tavoittelemista. Naisten aseman muutos toteutui Taylor Millin mukaan sukupuolten yhtäläisten oikeuksien ja yhdenmukaistuvien tehtävien kautta. Tasa-arvon käsite oli hänen kohdallaan sidoksissa termin *equality* merkityksiin samanlaisuudesta (*similarity*), yhtäläisyydestä (*equal*) ja vastaavuudesta (*equality*) yksiulotteisella akselilla. Miehen asema oli yhden sukupuolen mallin tavoin naisten tahtoman aseman esikuvana.

Vaikka edellinen näytti ensi silmäyksellä viitanneen siihen, että Taylor Mill uskoi naisen olevan pakotettu valitsemaan äidin ja vaimon roolien ja kodin ulkopuolella työskentelemisen välillä, teoksen ”Enfranchisement of Women” toiset kohdat osoittivat hänen uskoneen naisella olleen kolmaskin vaihtoehto: äidin tehtävien ja kodin vastuiden täydentäminen uran ja työelämän tehtävillä ja vastuilla (Putnam Tong 1998, 17). Vaimo saattoi tuntea itsensä aidosti yhdenvertaiseksi aviomiensä kanssa vasta, kun hänellä oli varmuus ja luottamus siitä, että hän yhtä lailla ”myötävaikuttanut materiaalisesti perheensä toimeentuloon” (Taylor Mill 1970 [1851], 105).

Taylor Mill ei ollut samaa mieltä Millin vuonna 1832 esittämän näkemyksen kanssa siitä, että naisten taloudellinen tasa-arvoisuus miesten kanssa tyrehdyttäisi yhteiskuntatalouden ja alentaisi palkkoja (ks. Mill & Taylor 1970 [1832], 74–75). Taylor Millin mukaan työnteko oli jokaiselle naiselle psykologisesti elintärkeää. Naisten tuli luoda ansiota siitä riippumatta, maksimoiko se yhteiskunnallista kokonaishyötyä vai ei.

Vaikka jokainen nainen, kuten asiointi on tällä hetkellä, olisikin jostakin miehestä taloudellisesti riippuvainen, kuinka äärettömän tärkeää olisikaan, että osa yhteiskunnan tuloista muodostuisi naisten ansioista. Näin siitäkkin huolimatta, että yhteiskunnan kokonaistulot kasvaisivat tuolloin vain vähän. Naisia ei pitäisi pakottaa astumaan sivuun työelämästä, jotta vain miehet voisivat nauttia ansioista ja osallistua julkiseen kulutukseen. (Taylor Mill 1970 [1851], 105.)

Taylor Millin viesti oli tiivistetysti seuraava: ollakseen aviomiensä tasavertaisia kumppaneita eikä vain näiden palvelijoita, vaimojen oli ansaittava kodin ulkopuolista tuloa. Mutta samalla kun Taylor Mill tarkensi näkemystään, jonka mukaan sekä naimisissa olleiden että yksinäisten naisten tuli käydä ansiotyössä, hän paljasti ajatustensa luokkavinouman. Yksikään nainen ei voinut ilman apua ansioitua sekä loistavana vaimona ja äitinä että työntekijänä. Richard Krousen (1983)

mukaan töissä käyneet vaimot, joilla oli lapsia tarvitsivat Taylor Millin mukaan ”koko komeuden kodissa työskenteleviä palvelijoita” helpottamaan taakkaansa. Taylor Mill piti itsestään selvyytensä, että työväenluokan heikkopalkkaiset naiset toimivat keskiluokan naisten apulaisina. (Ma. 48.)

Zillah Eisensteinin (1993 [1981]) mukaan Taylor Millin oletukset paljastivat, miten etuoikeutettu nainen hän itse oli. 1800-luvulla vain ylemmän keskiluokan naisilla oli varaa palkata useampia palvelijoita kotitöihin. ”Keskivertoisimmatkin keskiluokan naiset” saattoivat palkata vain yhden palvelijan (mt. 131). Taylor Millin huolet koskivat lähinnä rikkaiden naisten mahdollisuutta ”saavuttaa elämässään kaiken”. Hän ei esittänyt ehdotuksia siitä, miten köyhemmät naiset voisivat elää tasa-arvoista elämää. (Putnam Tong 1998, 17; vrt. Tong 1997 [1989], 19.) Wollstonecraftin tavoin Taylor ei kirjoittanut niinkään kaikille naisille kuin keskiluokan naimisissa olleille naisille, joiden etuoikeutettu asema salli heidän työskennellä kodin ulkopuolella. Vain tällaisten naisten oli mahdollista käydä ansiotyössä ja ylläpitää samanaikaisesti korkeaa elämänlaatua.

Taylor kritisoi perinteistä sukupuolittunutta työnjakoa, jonka mukaan mies ansaitsi rahaa ja vaimo päätti sen käytöstä. Taylor vaati naisia ottamaan miehen tavoin vastuuta perheen toimeentulosta. Mill puolestaan oletti lasten- ja kodinhoidon olevan naisten vastuulla. Kummallekaan ei tullut mieleen, että tehtäviä jakamalla olisi saavutettu naisten kannalta parhain lopputulos. Mikäli vanhemmuuden velvoitteet ja kodin hoitaminen olisi jaettu puolisoitten kesken, naiset olisivat voineet huolta osallistua työelämäänsä. Naisten ei olisi tarvinnut joko kärsiä kahden työpäivän taakasta tai joutua palkkamaan joukkoa naispalvelijoita hoitamaan lapsia ja tekemään kotityöt.

Mitä kappaleen 4.6 kolmesta ensimmäisestä osasta saatiin tulokseksi? Taylor ja Mill arvottivat rationaalisuutta, vaikka käsittivät sen hieman eri tavalla kuin Wollstonecraft. Rationaalisuus merkitsi heille paitsi ihmisen autonomisuutta ja kykyä toimia itsenäisesti, myös tämän kykyä toteuttaa itseään, toimia järkevästi ja saavuttaa haluamia asioita. Rationaalisuudella oli tärkeä merkitys naisten julkisen roolin kehittymisen kannalta. Taylorin ja Millin mielestä paras tapa edistää yhteiskunnan kokonaisuhyötyä oli sallia yksilöiden tehdä haluamia asioita. Kirjoittajat erosivat Wollstonecraftista myös tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden vaatimusten osalta. Sukupuolilla oli oltava yhtäläiset poliittiset oikeudet ja samat taloudelliset mahdollisuudet.

Taylorin näkemykset olivat radikaalimpia kuin Millin, ja Millin näkemykset olivat radikaalimpia kuin Wollstonecraftin. Millin näkemykset sukupuolten työnjaosta vastasivat Wollstonecraftin näkemyksiä, mutta sosiaalisten uudistusten kohdalla ne olivat tätä radikaalimpia. Taylorin mukaan naisten tuli käydä ansiotyössä, Millin mukaan naisten päätehtävä oli avioliitossa. Kirjoittajat eivät olleet yhtä mieltä naisten ja lasten kannalta parhaista laillisista uudistuksista. Taylor piti äitiä päävastuullisena lasten huoltajuudesta myös avioeron jälkeen. Vaikka Taylor kannatti sukupuolten eri rooleja lastenhoidossa ja lasten kasvatuksessa, hän kiisti oletuksen, jonka mukaan naiset asettivat jatkossa perheen työn edelle. Mill oletti vapautuneidenkin naisten pysyvän yksityisellä sfäärillä.

Taylorin mukaan perheen toimeentulovastuu oli molemmilla sukupuolilla. Naisten tuli pyrkiä miesten kumppaneiksi ”töissä ja voitoissa, teollisuuden riskeissä ja palkkioissa”. Taylorin ajatukset sukupuolten taloudellisesta kumppanuudesta liittyivät koulutusta ja poliittista osallistumista koskeviin vaatimuksiin. Tasa-arvon tuli toteutua kolmella alueella: koulutuksessa, taloudessa ja politiikassa. Taylorin mielestä naisten tyydytys ei syntynyt feminiinisestä roolista. Hänen käsityksensä olivat siten ristiriidassa Millin näkemysten kanssa. Naisten aseman tuli muistuttaa miesten

asemaa (vrt. sosiaalinen yhden sukupuolen malli). Taylorin vaatimukset liittyivät liberaaliin strategiaan, jossa sukupuolten tasa-arvoistuminen ymmärrettiin samojen asioiden tavoittelemisena.

Taylorin mukaan äidin tehtäviä ja vastuita tuli täydentää uran ja työelämän tehtävillä ja vastuilla. Vaimo tunsu itsensä yhdenvertaiseksi miehen kanssa vasta, kun hän myötävaikutti yhdenvertaisesti perheensä toimeentuloon. Taylor piti työntekoa naiselle psykologisesti elintärkeänä. Samalla kun Taylor tarkensi näkemystään naisten ansiotyöstä, hänen ajattelustaan paljastui luokkavinouma. Yksikään nainen ei voinut ilman lisätöyvoimaa suoriutua onnistuneesti vaimona, äitinä ja työntekijänä. Taylor oletti työväenluokan heikkopalkkaisten naisten auttavan keskiluokan naisia. Hän ei pohtinut, miten häntä itseään köyhemmät naiset voisivat nauttia tasa-arvosta. Taylor ja Mill eivät kumpikaan pohtineet mahdollisuutta, että mies ja nainen voisivat jakaa kotitaloustyöt.

The Subjection of Women. Kappaleen viimeisessä osassa tutkin John Stuart Millin teoksen *The Subjection of Women* käsitystä sukupuolten samanlaistumisesta sivilisaation kehittyessä, Millin ajattelua antiteesinä valistuksen ja 1800-luvun sukupuolieroa tuottaneille käsityksille sekä tämän käsitystä naisten alistamisesta inhimillisen kehityksen pääesteenä. Selvitän myös Millin näkemystä naisten vapautumisen hyödyistä yhteiskunnalle ja aviopuolisoiille. Lisäksi tutkin Millin käsitystä ihmisen oikeudesta kehittää kykyjään, ihmisten kykyjen ja tilaisuuksien vapaasta käytöstä, vapaudesta ja kilpailusta kapitalismin avainpiirteinä sekä mahdollisuudesta saavuttaa naisten vapautumisen hyötyjä siitä huolimatta, että naiset osoittautuisivat miehiä kyvyttömämmiksi.

Tämän jälkeen analysoin Millin käsitystä sukupuolten välisistä kyvykkyyseroista, hänen kantaansa alistetun aseman vaikutuksesta naisten älylliseen luontoon ja moraaliin hyveisiin, vallitsevista asenteista naisten aseman taustalla sekä niiden toimimisesta vastoin ihmiskunnan kehitystä. Tutkin myös Millin teoksessaan *Autobiography* painottamaa sukupuolieroa, Millin kritiikkiä yhteiskunnan naiseen soveltamasta kaksoisstandardista sekä sen luomasta esteestä naisen persoonallisuuden kehittymiselle. Lisäksi selvitän Millin kritiikkiä naisten lähimmäisenrakkauten rajoittumisesta kodin sisälle, utilitaristien arvottamaa käyttäytymistä sekä Millin esittämän naisten äänioikeuden idean tarkoituksperää. Lopuksi analysoin Millin käsitystä sukupuolittuneesta työnjaosta, Millin tapaa tuottaa sukupuolieroa, sukupuolten työnjaon kytkeytymistä kahden sukupuolen malliin sekä Millin käsitystä naisten luontaisista kyvyistä ja halusta toteuttaa naisellisia tehtäviä. Pohdin myös Millin mies- ja naiskäsitysten jakautumista yhden ja kahden sukupuolen malleihin.

Mill uskoi naisten ja miesten ennemmin samanlaistuvan kuin erilaistuvan sivilisaation kehityksessä. Tässä mielessä Millin ajattelu oli merkittävä antiteesi monille valistuksen ja 1800-luvun sukupuolieroa tuottaneille käsityksille – sekä myös Millin jälkeen esitetyille näkemyksille – joiden mukaan naiset ja miehet erilaistuivat tehtäviltään, kyvyiltään ja mentaalisilta piirteiltään (vrt. kappale 4.1). Monien 1800- ja 1900-lukujen sosiologien mielestä naisten työelämään osallistuminen teki heistä samanlaisia kuin miehistä.⁹³ Vastaavat ajatukset toistuivat myös esimerkiksi Sigmund Freudin kehittämässä psykoanalyysissä 1900-luvun alkupuolella sekä 1930–1950-lukujen funktionalisti-sosiologeilla (esim. Talcott Parsons). Sukupuolten samanlaistuminen tulkittiin vaaraksi modernille sivilisaatiolle, jonka toimivuus riippui miesten ja naisten erilaisuudesta.

⁹³ Esimerkiksi ranskalainen sosiologi Paul Le Roy Beaulieu (1913) väitti teoksessaan *La Question de la Population* julkisessa roolissa esiintyvien ja työelämään osallistuvien naisten muuttuvan miesten kaltaisiksi ja jatkossa kieltäytyvän myös lisääntymistehtävästä. Mitä maskuliinemmiksi naiset muuttuivat, sitä vähemmän maskuliinisia ja viriilejä miehet kykenivät olemaan. (Caine & Sluga 2003 [2000], 143–144.)

Teoksessaan *The Subjection of Women* (1996 [1869]), suom. *Naisen asema* (1981 [1906]) Mill arvioi yhden sukupuolen alistamisen toisen sukupuolen vallan alaiseksi olevan inhimillisen kehityksen pääesteitä. Mill ajatteli naisen alisteisen ja epäoikeudenmukaisen aseman koskevan koko yhteiskuntaa.

Periaate, joka säätelee nykyistä sukupuolten välistä yhteiskunnallista suhdetta – yhden sukupuolen laillista alistamista toisen alaiseksi – on itsessään väärä ja inhimillisen kehityksen pääesteitä. Kyseisen periaatteen tulisi väistyä täydellisen yhdenvertaisuuden periaatteen tieltä, yhdenvertaisuuden, joka ei sallisi ylivaltaa ja etuoikeuksia, eikä toisaalta suvaitsi kykenemättömyyttä. (Mt. 117.)

Naisten tunnustaminen rationaaliseksi olennoiksi, yhtäläisten kansalaisoikeuksien haltijoiksi sekä samojen taloudellisten mahdollisuuksien arvoiseksi hyödytti Millin mukaan koko yhteiskuntaa. Julkiseen elämään kelvollisten kansalaisten määrä lisääntyi, aviomiehet nauttivat älykkäämpien puolisoitten seurasta ja myös naiset itse tulivat aiempaa onnellisemmiksi. Lisäksi Mill esitti vielä neljännekin hyödyn, joka seurasi naisten vapautumisesta.

Hyöty, joka seuraisi naisten kykyjen vapaasta käytöstä ja heidän tekemisiään koskevasta vapaasta vallinnasta, olisi niiden henkisten voimavarojen kaksinkertaistuminen, jotka ovat ihmisyden korkeammassa palveluksessa. Kun toistaiseksi vain yksi persoona kelpuutetaan olemaan hyödyksi ihmiskunnalle ja edesauttamaan yleistä edistystä, voitaisiin vastaisuudessa tehdä valinta kahden henkilön väliltä. (Mill 1996 [1869], 197–198.)

Naisten yhdenvertainen kouluttaminen miesten kanssa oli Millin mukaan merkittävimpiä yleisiä etua lisänneitä yhteiskunnallisia uudistuksia. Naisten kouluttaminen laajensi heidän osaamistaan ja edisti sitä kautta yhteistä hyvää.

Tällainen ihmisen henkisen voiman ja ymmärryksen huomattava kehittyminen, joka olisi eduksi tehtävien hyvälle hoidolle, saavutettaisiin osaksi naisten paremman ja täydellisemmän henkisen koulutuksen avulla. Naisia koulutettaisiin yhtä kykeneviksi ymmärtämään kauppaa, yleisiä asioita ja korkeampia ajattelunaiheita kuin samaan yhteiskuntaluokkaan kuuluvia miehiä. Naisten toiminta-alan laajentaminen edistäisi hyvää ja vaatisi heidän koulutuksensa kohottamista miesten koulutuksen tasolle. (Mt. 198.)

Millin mukaan kullakin ihmisellä oli luontoon perustunut oikeus kehittää omia kykyjään. Mill puhui ”vapautettujen ihmisten yksityisönnön sanomattomista voitoista” ja siitä erosta, mikä valitsi ”toisten tahdon alaisuudessa ja järjellisessä vapaudessa [*rational freedom*] elämisen välillä” (mt. 211).⁹⁴ Yhteiskunta oli siirtynyt feodalismista kapitalismiin. Mill kuvaili muutosta seuraavasti: ”Ihmiset eivät enää synny asemaansa eivätkä järkähtämättömät siteet kahlehi heitä, vaan he saavat vapaasti käyttää kykyjään ja niitä suotuisia tilaisuuksia, joita on tarjolla, sekä hankkia itselleen sen kohtalon, mikä näyttää heistä itsestään miellyttävimmältä.” (Mt. 132.)

Vapaus ja kilpailu olivat kapitalistisen yhteiskunnan avainpiirteitä (mt. 133). Susan Moller Okinin (1979) mukaan useimmat naisten vapautumista koskevista hyödyistä oli Millin mukaan mahdollista saavuttaa siitä huolimatta, että naiset osoittautuisivat miehiä kyvyttömämmiksi (mt. 197–232). Seikka ei kuitenkaan oikeuttanut yhteiskuntaa kieltämään naisia tekemästä eri asioita: ”Mitä naiset eivät luontonsa vuoksi voi tehdä, on tarpeetonta heiltä kieltää. Mitä he voivat tehdä,

⁹⁴ Yhdysvaltojen *Seneca Falls'sissa* vuonna 1848 pidetyn ensimmäisen naisasiain kokouksen julistuksen mukaan kaikki miehet ja naiset oli luotu tasa-arvoisiksi. Lisäksi kullakin heistä oli *yhtäläinen* oikeus elämään, vapauteen ja onnen tavoitteluun. (Jallinoja 1983, 54.)

mutta eivät yhtä hyvin kuin heidän kanssaan kilpailevat miehet, siitä kilpailu riittää sulkemaan heidät ulos.” (Mill 1996 [1869], 141–142.)

Mill tarkasteli poikkeuksellisia naisia esimerkkeinä siitä, että väitetyt miesten ja naisten väliset kyvykkyserot olivat vain keskimääräisiä eroja. Kuka tahansa historiaa tuntenut saattoi helposti väittää kaikkien miesten olevan keskimäärin voimakkaampia ja viisaampia kuin kaikkien naisten. Mutta siitä faktasta, että keskivertonaiset eivät osanneet tehdä joitakin asioita yhtä hyvin kuin miehet, ei voitu Millin mukaan johtaa lakia, sääntöä tai tabua, joka esti kaikkia muitakin naisia tekemästä tai tavoittelemasta samoja asioita kuin miehet. (Mt. 165.)

Vaikka Mill myönsi sukupuolten väliset biologiset erot, hän kielsi suurempien erojen olemassaolon älyn ja moraalien kohdalla. Naisten alistettu yhteiskunnallinen asema vaikutti naisten intellektuaaliseen luontoon ja moraalisiin hyveinä nähtyihin piirteisiin: ”En tiedä merkittävämpää sokeuden osoitusta kuin sen, jolla maailma, mukaan lukien oppineiden miesten joukko, osoittaa tietämättömyyttään ja ohittaa sosiaalisten olosuhteiden vaikutuksen paheksuessaan naisten intellektuaalista luontoa ja esittäessään typeriä naisten moraalista koskevia ylistyspuheita.” (Mt. 191.)

Mill kritisoi aikansa naisvastaisia asenteita, jotka hänen mukaansa olivat keskeisiä syytä naisten alistettuun yhteiskunnalliseen asemaan ja samalla toimivat vastoin ihmiskunnan kehityksen kokonaisuutta.

Lähtemällä terveestä järjestä ja ihmismielen rakenteesta kiellän, että kukaan tietää – tai voi tietää – eri sukupuolten luonteen niin kauan kuin ne on nähty vain nykyisen kaltaisessa suhteessa toisiinsa. Mikäli olisi löydetty yhteiskunta, jossa miehet elävät ilman naisia, tai naiset ilman miehiä, tai jos olisi olemassa miesten ja naisten yhteiskunta, jossa naiset eivät olisi miesten kontrollin alaisia, jotakin voitaisiin tietää sukupuolten henkisestä ja moraalisesta luonteesta. Se, mitä nyt kutsutaan naisten luonteeksi on täysin keinotekoinen asia – tulosta tiettyihin suuntiin pakottavasta tukahduttamisesta ja keinotekoisesta kannustuksesta toisiin. (Mt. 131.)

Millin ajattelussa naisten ja miesten väliset henkiset ja moraaliset erot tulkittiin yhteiskunnan tuottamiksi. Ajatus kytkee Millin Mary Astellin ja Mary Wollstonecraftin liberaalifeministiseen traditioon, jossa *gender*-piirteet on nähty sosiaalisesti tuotetuiksi tai hankituiksi (*acquired*) piirteiksi vastakohtana luonnollisille piirteille. Toisaalta teoksessaan *Autobiography* (1924 [1873]) Mill eteni asiassa myös päinvastaiseen suuntaan tuoden esiin sukupuolieroon liittyneitä painotuksia. Nämä koskivat naisten tiedon ja älyn ylivertaisuutta. Mill ylisti muun muassa naisten yksityiskohtaisuutta, konkreettisten esimerkkien käyttöä ja intuitiivisuutta. Nämä älylliset piirteet olivat hänen mukaansa hallitsevia esimerkiksi hänen omassa kumppanissaan, Harriet Taylorissa. (Mt. 156–160.) Millin mukaan vastaavia älyn ja tietämisen muotoja ei esiintynyt yhtä usein miehillä kuin naisilla.

Wollstonecraftin tavoin Mill ajatteli yhteiskunnan soveltavan naisia loukannutta eettistä kaksioisstandardia. Monia niistä ”hyveistä”, joita ylistettiin naisten kohdalla, pidettiin kielteisinä luonteenpiirteinä miesten kohdalla. Seikka esti naisten vahvan persoonallisuuden kehittymistä. Kaksioisstandardi koski yhtä lailla negatiivisia (avuttomuus) kuin positiivisia (epäitsekkyys) piirteitä. Naiset myös keskittyivät liian usein omiin ja/tai perheidensä intresseihin, koska heidän huolensa rajoittuivat yksityiselle alueelle. Naisten epäitsekkyys sai turhan egoistisia muotoja, koska he yliarvottivat perheen ja väheksyivät yhteiskunnan intressejä ja tarpeita. (Mt. 18.)

Vaikka nainen ei säästellyt itseään edistääkseen aviomiehensä uraa, saadakseen lapsensa hyvään kouluun tai mukavaan avioliittoon, vaimon ja äidin lähimmäisenrakkaus ei usein ulottunut kodin ulkopuolelle. Tämä ei ollut sellainen tulos epäitsekkydestä, jota utilitaristit (kuten Mill) pitivät toivottavana. Utilitaristit arvostivat epäitsekkyyttä, joka motivoi ihmistä ottamaan huomioon koko yhteiskunnan hyvän yksittäisen ihmisen ja perheen ohella. Mill uskoi, että annettaessa naisille sama koulutus kuin miehille – jolloin naiset oppivat huomioimaan sekä yhteisön universaalien että yksilön partikulaarisen hyvän – heissä kehittyi aito altruistisuus. (Mt. 18–19.)

Yksi Millin kannattamista ideoista oli naisten äänioikeus. Millin (1824) *Westminster Review*-ssä vuonna 1824 esittämän vision mukaan paras tapa johdattaa naiset laajemman maailmankuvan ääreen oli antaa heille äänioikeus. Vaikka lempeys ja lähimmäisenrakkaus olivat lähtöisin omasta kodista, niiden ei pitänyt rajautua sen sisäpuolelle. Äänestäminen muistutti naisia tästä tosiasiasta. (Ma. 526.) Naisten äänioikeus ja oikeus asettua ehdolle parlamenttivaaleissa toteutui Englannissa vuonna 1918.⁹⁵ Naiset saivat samat poliittiset oikeudet miesten kanssa vuonna 1928. Suffragettien 1860- ja 1870-luvuilla alkaneiden kampanjoiden ja komiteoiden ajaman asian toteutumiseen kului siten Britanniassa yli 50 vuotta. (Caine & Sluga 2003, 82–83.)

Mill hyväksyi sukupuolten välisen työnjaon. Mies valitsi virkansa yhtä ymmärrettävästi kuin nainen valitsi avioliiton ja äitiyden. Mill uskoi myös, että ideaalimaailmassa – jossa avioliitto oli aidosti tasa-arvoisten osapuolten välinen sopimus, laillinen avioero oli vaimojen saatavilla ja työpaikat avoinna myös naimattomille naisille – naiset edelleen valitsivat taloudenhoidon ja perheen ponnistukset ensisijaisiksi huolenaiheikseen. Vaikka Mill pyrki monissa yhteyksissä purkamaan sukupuolieroja, hän toisaalta itsekin rakensi niitä. Millin käsitykset sukupuolten välisestä työnjaoista olivat esimerkki kahden sukupuolen ja sukupuolieron mallia mukailevista käsityksistä.

Samoin kuin mies valitsee virkansa, niin myös nainen naimisiin mennessään valitsee taloudenhoidon ja perheen kasvatuksen ensimmäiseksi ponnistustensa kohteeksi niin moneksi vuodeksi kuin tarve vaatii. Hänen ei tarvitse kieltäytyä kaikista muista tavoitteista ja toimista, vaan ainoastaan niistä, jotka eivät ole sopusoinnussa hänen ensisijaisen tehtävänsä vaatimusten kanssa. Kodin ulkopuolisten eli sellaisten toimien hoitaminen tavanmukaisella tai järjestelmällisellä tavalla, joita ei voi tehdä kotona, olisi tämän periaatteen mukaisesti käytännössä kielletty naineiden naisten enemmistöltä. Mutta yleisiä sääntöjä tulee soveltaa niin väljästi kuin mahdollista yksilöiden eduksi, ettei minkään tulisi estää kykyjä, jotka poikkeuksellisen hyvin soveltuvat johonkin muuhun toimeen. (Mill 1996 [1869], 162–163.)

Tässä kohdin Mill oli samaa mieltä kuin Wollstonecraft: naisia tarvittiin ”eniten niissä toimissa, joihin he parhaiten kykenevät.” (Mt. 142.) Millin mukaan naisilla oli erilaisia luontaisia kykyjä kuin miehillä. Mill tosin myönsi, ettei avioliitto saanut olla ehdoton este naisten kodin ulkopuoliselle toiminnalle, mikäli heidän kykynsä sitä välttämättä vaativat (mt. 163). Millin mielestä naista ei sitonut mieheen pakko, vaan luontainen halu toteuttaa naisellisia tehtäviä (MacPherson 1962, 263).

⁹⁵ Suomessa naisten äänioikeus ja oikeus asettua ehdolle parlamenttivaaleissa toteutui eduskuntauudistuksen yhteydessä vuonna 1906. Suomalaiset naiset saivat äänioikeuden ensimmäisinä Euroopassa ja kolmansina maailmassa. Uudessa-Seelannissa naiset saivat äänioikeuden vuonna 1893 ja Australiassa sekä äänioikeuden että vaalikelpoisuuden vuonna 1902. Toisaalta Suomea voi pitää naisten poliittisten oikeuksien toteutumisen kärkimaana koko maailmassa, koska suomalaiset naiset myös käyttivät saamiaan oikeuksia niin äänioikeuden kuin vaalikelpoisuuden osalta välittömästi.

Mill jakoi naisen tehtävät kahteen ryhmään. Naisen tuli sekä huolehtia lapsista että kaudistaa elämää. (Mill 1996 [1869], 163.) Naisen koulutettua itsensä miehen tasolle, hän pystyi olemaan miehensä tasaveroisen kumppani. Toisaalta Mill varoitti tässä yhteydessä etenkin julkisesta mielipiteestä riippuvaisen, vähemmän älykkään vaimon kielteisestä vaikutuksesta mieheen.

Vaimon vaikutus on omiaan estämään miestä joutumasta maan hyväksymän yleisen mitapuun alapuolelle. [Ja] [toisaalta] se on aivan yhtä todennäköinen estämään häntä kohouamasta sen yläpuolelle. Vaimo on yleisen valtiollisen mielipiteen liittolainen. Mies, joka on nainut itseään vähemmän älykkään naisen, huomaa tämän olevan elinkautinen raskas taakka tai raskasta taakkaa pahempikin, hänen koettaessaan tulla paremmaksi kuin yleinen mielipide vaatii. Jos hänen mielipiteensä eroaa joukon mielipiteestä on avioliitto kaikille sellaisille ajatuksille ja haluulle suurimpia haittoja ellei mies ole niin onnellinen, että hänen vaimonsa on yhtä riippumaton yleisestä mielipiteestä kuin hän itse. (Mt. 165.)

Millin ja Harriet Taylor Millin avioliittoa koskevista käsityksistä näkyivät miehen ja naisen erilaiset tavat ymmärtää naisen vapautumista. Mill oletti naisen kuuluvan edelleen kiinteämmin perheyhteisöön, kun taas Harriet Taylor Mill tulkitsevi naisen haluavan vapauttaa itsensä perheestä voidakseen kehittyä vapaaksi yksilöksi. 1800-luvun loppupuolen keskusteluissa pyrittiin löytämään vastaus siihen, miten kiinteästi nainen oli vielä sidoksissa perheeseen ja avioliittoon.

Naisen vapautumista kannattaneet ihmiset olivat valmiita myöntymään naisen kasvaneeseen yksilöllistymiseen. Periaatteen soveltaminen jäi kuitenkin siinä mielessä puolittiehen, että vallitseva naiskäsitys vaikutti myös liberaalien kuten Millin naiskäsitykseen ja sai heidät sitomaan naiset perheeseen. Tästä huolimatta liberalistinen individualismi tarjosi pohjan, jolle naisemansipaation perustelut voitiin rakentaa suomalaisen naisasialiikkeen varhaisvaiheessa 1870-luvulta lähtien. Naisasialiikkeen pioneerit omaksuivat Millin ajatukset. Vasta myöhempi naisasialiike nosti esiin Harriet Taylor Millin radikaalimpia ajatuksia. (Jallinoja 1983, 56; vrt. Rossi 1970.)

Millin sukupuolta koskeneet käsitykset jakoutuivat ristiriitaisesti yhden ja kahden sukupuolen mallien välillä. Yhtäältä Mill tukeutui vaatimuksissaan naisten vapautumisesta sukupuolten yhdenvertaiseen älylliseen kyvykkyyteen ja samanlaiseen rationaaliseen statukseen. Lisäksi hän vaati naisille miesten kanssa yhtäläisiä koulutusmahdollisuuksia, koulutuksen sisältöä sekä samoja poliittisia ja taloudellisia oikeuksia ja vapauksia.

Toisaalta naisilla oli sukupuolieroon liittyviä luonteenpiirteitä ja erillisiä tehtäviä, jotka tuli ottaa heidän vapautumisensa yhteydessä huomioon. Tämän vuoksi Millin ajatukset liittyivät samanaikaisesti kahden sukupuolen malliin. Mill ylisti naisten älyn yksityiskohtaisuutta, konkreettisuutta ja intuitiivisuutta, mutta oletti myös vapautuneiden naisten edelleen pitävän ponnistuksiinsa perheessä ja avioliitossa ensisijaisina huolenaiheinaan.

Mitä kappaleen 4.6 viimeisestä osasta saatiin tutkimustulokseksi? Mill uskoi sivilisaation kehityksessä sukupuolten enemmän samanlaistuvan kuin erilaistuvan piirteiltään. Millin ajattelu oli siten tärkeä antiteesi valistuksen ja 1800-luvun sukupuolieroa tuottaneille käsityksille. Mill katsoi teoksessaan *The Subjection of Women* naisten alistamisen olevan inhimillisen kehityksen pääesteitä. Naisten tunnustaminen rationaaliseksi olennoiksi sekä yhtäläisten kansalaisoikeuksien ja taloudellisten mahdollisuuksien arvoisiksi hyödytti koko yhteiskuntaa. Myös naisten koulutus oli Millin mukaan merkittävä yleistä etua lisännyt uudistus.

Mill ajatteli jokaisella ihmisellä olevan luontoperäinen oikeus kehittää kykyjään. Hän puhui ”vapautettujen ihmisten yksityisyydestä” ja erosta, joka vallitsi ”toisten tahdon alaisuudessa ja järjellisessä vapaudessa elämisen välillä”. Yhteiskunta oli siirtynyt feodalismista kapitalismiin. Mill kuvaili muutosta: ”Ihmiset eivät enää synny asemaansa eivätkä järkähtämättömät siteet kahlehiheitä, vaan he saavat vapaasti käyttää kykyjään ja niitä tilaisuuksia, joita on tarjolla.” Vapaus ja kilpailu olivat Millin mukaan kapitalismin avainpiirteitä. Useimmat naisten vapautumisen hyödyt oli mahdollista saavuttaa siitä huolimatta, että naiset osoittautuisivat miehiä kyvyttömämmiksi.

Mill piti sukupuolten välisiä kyvykkyyseroja vain keskimääräisinä eroina. Kuka tahansa saattoi hänen mukaansa väittää miesten olevan voimakkaampia ja viisaampia kuin kaikkien naisten. Mutta faktasta, etteivät naiset osanneet tehdä keskimäärin asioita yhtä hyvin kuin miehet, ei voitu johtaa sääntöä tai tabua, joka esti kaikkia muitakin naisia tavoittelemasta samoja asioita. Naisten yhteiskunnallinen asema vaikutti heidän intellektuaaliseen luontoonsa ja moraalisina hyveinä nähtyihin piirteisiin. Mill kritisoi asenteita, jotka olivat johtaneet naisten heikkoon asemaan ja toimivat yhä ihmiskunnan yleisen edun vastaisesti: ”Ei hyödytä sanoa, että sukupuolten luonne aiheuttaa niiden nykyiset asemat ja siten osoittaa ne kummallekin osapuolelle soveliaiksi.”

Sukupuolten henkiset ja moraaliset erot olivat Millin mukaan yhteiskunnan tuottamia. Toisaalta teoksessaan *Autobiography* Mill painotti myös itse sukupuolieroa. Tämä koski naisten tiedon ja älyn yliveraisuutta. Mill kritisoi naisiin sovellettua kaksoisstandardia: naisissa ylistettyjä hyveitä halveksittiin miesten kohdalla. Seikka esti naisten vahvan persoonallisuuden kehittymistä. Naiset keskittyivät liikaa perheensä etuihin, koska heidän huolensa rajoittuivat yksityiselle sfäärille. Naisten lähimmäisenrakkaus ei usein ulottunut oman kodin ulkopuolelle. Tämä ei ollut Millin kaltaisten utilitaristien toivoma lopputulos naisten epäitsekkydestä. Yksi Millin kannattamista ideoista oli naisten äänioikeus. Se oli paras tapa johdattaa naiset laajemman maailmankuvan ääreen.

Vaikka Mill halusi purkaa sukupuolieroja ja rajoittaa niiden sosiaalista merkitystä, hän itsekkin samalla rakensi niitä. Naisilla oli hänen mukaansa erilaisia luontaisia kykyjä. Millin sukupuolikäsitykset jakautuivatkin tasaisesti yhden ja kahden sukupuolen malleihin. Yhtäältä Mill vetosi käsitteisiin sukupuolten yhdenvertaisista älyllisistä kyvyistä ja samanlaisesta rationaalisesta statuksesta sekä vaati naisille yhtäläistä koulutusta ja samoja poliittisia ja taloudellisia oikeuksia. Toisaalla Millin ajatukset kytkeytyivät yhtä olennaisilta osin kahden sukupuolen malliin: naisilla oli erillisiä luonteenpiirteitä ja tehtäviä, jotka tuli ottaa huomioon myös naisten vapautumisen jälkeen.

4.7. Sigmund Freud: naisen seksuaalisuus ja moraalit

Kappaleessa 4.7 tarkastelen kriittisesti psykoanalyysin perustaja Sigmund Freudin⁹⁶ (1856–1939) teorioita naisen seksuaalisuudesta ja moraalista. Tarkastelen myös Freudin teorioiden sisältämiä tendenssejä yhden ja kahden sukupuolen mallien kannalta sekä pohdin kriittisesti Freudin käsitystä naisen normaalista seksuaalisuudesta sekä anatomian merkityksestä naisen eettiselle kehi-

⁹⁶ Freudin varhaisen seksuaalisuusteorian osalta viitataan teokseen *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905) ja esseeseen ”Zur Sexuellen Aufklärung der Kinder“ (1907). Myöhemmän teorian osalta viitataan esseeseen ”Einige Psychische Folgen des Anatomischen Geschlechtsunterschieds“ (1925) ja luentoon ”Femininity“ (1932). Viitataan myös esseeseen ”Über die Psychogenese eines Falles von weiblicher Homosexualität“ (1920). Freud esittää tässä esseessään 1960- ja 1970-luvun *sex/gender*-jaon kanssa yhdenmukaisen käsityksen biologisesta ja sosiaalisesta sukupuolesta.

tykselle. Lisäksi tutkin Freudin käsitystä tyttöjen varhaisesta seksuaalisuudesta sekä Freudin ja Havelock Ellisin käsityksiä naisten seksuaalisuudesta. Valotan tässä yhteydessä kriittisesti myös Freudin varhaisen seksuaalisuusteorian käsityksiä tytön seksuaalisuuden muutoksesta, Freudin käsitystä sukupuolieron ja seksuaalisuuden anatomisesta perustasta, Freudin käsitystä tytön kasvamisesta aikuiseksi naiseksi sekä tämän käsitystä poikien libidosta ja tyttöjen klitoris-seksuaalisuudesta.

Edellisten jälkeen analysoin Freudin käsitystä tytön klitoris-seksuaalisuuden tukahduttamisen ja naisen säädyllyisyyden vaikutuksesta miehen haluun sekä tarkastelen kriittisesti Freudin todisteita naisen mielihyvän anatomisesta siirtymästä klitoriksesta vaginaan. Selvitän myös Freudin käsitystä biseksuaalisen tytön kehittymisestä naiseksi sekä tämän käsitystä ihmislajin kehittymisen ja lisääntymisen ehdoista naisen seksuaalisuudessa. Samalla arvioin kriittisesti Freudin kirjoituksia naisen moraalista, heteroseksuaalisen halun alkuperästä sekä lasten ”normaalista” kehityksestä. Lisäksi analysoin Freudin käsitystä tyttöjen seksuaalisista pyrkimyksistä, tytön hylkäämästä klitoriksesta sekä poikien Oidipuskompleksin ratkaisusta. Lopuksi pohdin Freudin naisen moraalialia koskevien ajatusten kytkeytymistä yhden sukupuolen malliin sekä Freudin kieltämää käsitystä naisten intohimoja kontrolloivasta funktiosta sivilisaatiossa.

Tutkin Freudin naisen seksuaalisuutta ja moraalialia koskevia teorioita selvittääkseni niiden kytkeytymistä yhden ja kahden sukupuolen malleihin. Freud rakensi yhden sukupuolen mallia, koska hän piti libidoa eli seksuaaliviettä Galenoksen tavoin miehisenä. Freud myös sovelsi samaa mallia sukupuolten moraalialiin, sillä nainen määrittyi hänen mukaansa vähemmän eettiseksi toimijaksi peniksen puuttumisen vuoksi. Toisaalta Freud tuotti kaksimuotoista sukupuolieroa, sillä hän piti miestä seksuaalisesti aktiivisena ja naista seksuaalisesti passiivisena sekä penistä ja vaginaa vastakohtaisina eliminä. Lisäksi Freud rakensi modernia *sex/gender*-erottelua. Hän piti biologista sukupuolta sosiaalisen sukupuolen perustana. Samalla Freud muokkasi biologisen sukupuolen faktoja: naisen seksuaalisuuden siirtymä klitoriksesta vaginaan oli kategoriaan ”sex” suunnattu pyrkimys saattaa naisen anatomia vastaamaan feminiinistä sosiaalialia sukupuolta.

Freudin ajattelun konteksti liittyy 1800-luvun loppupuolella Euroopassa virinneeseen keskusteluun seksuaalikäsymyksistä ja pyrkimykseen pohtia uudelleen naisten ja miesten seksuaalisuuden eroja. Richard von Krafft-Ebing, Havelock Ellis ja Sigmund Freud olivat kolme kirjoittajaa, jotka tutkivat antaumuksella naisten ja miesten seksuaalisen halun eroja. Heidän tutkimuksensa myös muuttivat perusteellisesti käsityksiä naisten seksuaalisuudesta. 1700- ja 1800-luvuilla esitetyt käsitykset naisten seksuaalisuudesta olivat Ellisin ja Freudin mukaan virheellisiä. Näiden käsitysten mukaan naisilta puuttuivat seksuaaliset vaistot ja merkittävämmät halut. Seikka liittyi sukupuolieron tuottamiseen: naiset nähtiin fyysisesti ja moraalialisesti erillisinä olentoina, joilla oli seksuaalisuutta ja intohimoja sääntelevä rooli yhteiskunnassa ja sivilisaation kehityksessä (ks. kappale 4.1).

Keskiluokkaisissa kodeissa tavanomaisen vaikenemisen katsottiin merkitsevän viattomuutta ja tietämättömyyttä seksuaalisuutta koskevista käsymyksistä. Tämä oli Freudin mukaan ilmeisen väärä ja samalla vahingollinen käsitys. Esseessään ”The Sexual Enlightenment of Children”, alkup. ”Zur Sexuellen Aufklärung der Kinder” Freud (1977 [1907]) arvioi jo nuorilla tytöillä olevan voimakkaita seksuaalialia tuntemuksia. Monet tytöistä saivat myös seksuaalialia tietoutta palvelustytöiltä, omasta aktiivisuudestaan ja muiden havainnoimisesta. (Mt. 179–181.) Ellis taas katsoi teoksessaan *Studies in the Psychology of Sex* viktoriaanisen moraalialin olleen keskeinen naisten sortoa

aiheuttanut tekijä. Kyseisen moraalien mukaan naisilla ei ollut vahvoja seksuaalisia tuntemuksia. (Ellis 1920 [1903], 155–197.)

Toisaalta Freudin ja Ellisin käsitykset naisten seksuaalisuudesta olivat myös kiistanalaisia. Ellisin mukaan naisten seksuaalisuus oli hajanaista eikä suuntautunut tiettyyn objektiin, vaan kehittyi pääasiassa reaktioina miesten osoittamiin huomioihin. Miehet ottivat tapaamisissa naisten kanssa automaattisesti aktiivisen ja aggressiivisen roolin, kun taas naiset pidättäytyivät passiivisessa roolissa. Naisten passiivisuutta ei tullut Ellisin mukaan silti pitää seksuaalisen halun puuttumisena, vaan sen tehtävänä oli lisätä miehen aggressiivisuutta ja seksuaalista aktiivisuutta. Myös Freudille naisten normaali seksuaalisuus oli pääosin passiivista. Naisten oli lisäksi kuljettava pitkä ja hankala tie tytön seksuaalisuudesta kohti aikuisen naisen seksuaalisuutta. Freud tarkasteli varhaisessa seksuaalisuusteoriassaan, miten tytön klitoris-seksuaalisuus vähitellen väistyi aikuisen naisen ”normaalin” vaginaseksuaalisuuden tieltä.

Freud oli valistuksen miehiä, sillä hän oli perinyt sukupuolieroa koskevan mallinsa sen ajattelumaailmasta. Freud piti miestä seksuaalisesti aktiivisena ja naista seksuaalisesti passiivisena. Vagina merkitsi Freudille peniksen anatomista vastakohtaa. Heteroseksuaalisuus oli näiden kahden vastakkaisen navan ”luonnollista” kanssakäymistä. Samalla Freud myös hylkäsi sangen omintakeisesti sukupuolieron mallin. Galeenista lääketieteellistä filosofiaa mukailleen libido ei Freudin mukaan tuntenut sukupuolieroa. Freudin ajattelu edusti 1900-luvun keskeistä jatkumoa yhden sukupuolen mallille.

Teoksessaan ”Kolme seksuaaliteoreettista tutkielmaa”, alkup. ”Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie” Freud (1971 [1905]) kirjoitti: ”Niin, jos vain käsitteet ’miehinen’ ja ’naisellinen’ voitaisiin määritellä täsmällisesti, voisi ilmeisesti myös väittää, että libido sinänsä aina ja pakosta on luonteeltaan miehistä aivan riippumatta siitä, toimiiko se miehessä vai naisessa.” (Mt. 128.) Freudin mukaan ei ollut olemassa alkuperäistä naisellista libidoa, vaan naisen libido oli yleisinhimillisen (miehisen) libidon monimutkainen poikkeama. Se kehittyi aluksi samalla tavalla molemmilla sukupuolilla. Yhteisten ”oraali- ja anaalivaiheiden” jälkeen tytön ja pojan tiet erosivat vasta niin sanotussa ”genitaalivaiheessa”.

Freudin ajatus libidon miehisydestä liittyi seksuaalisen aktiivisuuden ja miehisyden samastamiseen toisiinsa. Libido oli välttämättä aina aktiivista ja miehistä. Toisaalta Freud myös tunnusti tämän samastuksen ongelmallisuuden. Puhdasta miehisyyttä tai puhdasta naisellisuutta ei hänen mukaansa esiintynyt ”sen enempää psykologian kuin biologiankaan tarkoittamassa mielessä” (mt. 322n). Naisen klitoris oli Freudin mukaan epätäydellinen versio miehen sukupuolielimestä. Tähän liittyen Freud esitti myöhemmässä seksuaalisuusteoriassaan sukupuolielinten muodostuneen lapsilla samoista sikiön rakenteista (Freud 1964 [1932], 580).

Teoksensa *Three Essays on the Theory of Sexuality* kolmannessa osassa ”The Transformations of Puberty” Freud (1974 [1905], 123) kirjoitti: ”Jos haluamme ymmärtää, miten pienestä työstä kasvaa aikuinen nainen, meidän on seurattava hänen klitoriksensa kiihottumista koskevia lisävaiheita.” Puberteetin aikana pojilla tuli esiin libido, kun taas tytöillä ilmaantui ”tukahduttamisen raikas aalto, joka koski heidän klitoriksensa liittyvää seksuaalisuutta”. Naisten kehittymistä kulttuuriseksi olennoiksi näytti ensi silmäyksellä leimaavan puhtaasti fysiologinen prosessi: ”Se, mistä [klitoris-seksuaalisuuden] tukahduttamisella luovutaan, on osa [tyttöjen] maskuliinista koneistoa.” (Ibid.)

Tämän jälkeen Freud kirjoitti naisen seksuaalisuuden siirtyvän pakosta maskuliinisesta klitoriksesta yksiselitteisesti feminiiniseen vaginaan. Tästä huolimatta klitoris ei Freudin mukaan kokenaan menettänyt funktiotaan mielihyvän tuottajana. Klitoriksesta tuli elin, jonka kautta kiihottuminen Freudin sanoin ”siirtyi naisen viereisille seksuaalisille osille”, naisen eroottisen elämän kotiin, vaginaan. Freudin metaforan mukaan klitoris muuntui ”kuin pieniksi männynhakkuiksi”, joita käytettiin ”sytykkeenä paksumpien puuntukkien saamiseksi tuleen” (ibid.).

Laqueurin (1995 [1990]) mukaan Freud kirjoitti aivan kuin hän olisi löytänyt anatomiasta perustan koko 1800-luvun sosiaalista sukupuolta koskevalle keskustelulle. Aikakaudella, jolla pyrittiin oikeuttamaan ja erottelemaan naisten ja miesten erilaiset sosiaaliset roolit, Freud näytti löytäneen peniksen ja vaginan erosta paitsi sukupuolten eroa koskevan symbolisen merkin myös sukupuolieron ”reaalisen” perustan. Mikäli kiihottuminen voitiin menestyksellisesti siirtää naisen klitoriksesta vaginaan, nainen oli samalla kertaa vastaanottanut uuden johtavan alueen myöhemmän seksuaalisen aktiivisuutensa tarpeita varten. (Mt. 234–235.)

Lisäksi Freud katsoi naisen puberteetin seksuaalisuuden tukahduttamisen eli klitoriksen hylkäämisen laajentavan miehen seksuaalista halua ja tiukentavan heteroseksuaalista liittoa, jonka varaan lisääntyminen, perhe ja sivilisaatio rakentuivat: ”Seksuaalisuutta koskevan murroksen voimistuminen, joka on seurausta naisten puberteettiin liittyvästä tukahduttamisesta, toimii ärsykkeenä miesten libidolle ja aiheuttaa sen aktiivisuuden lisääntymisen.” (Freud 1974 [1905], 124.) Freud yhtyi siten Ellisin käsitykseen, jonka mukaan naisen seksuaalinen passiivisuus lisäsi miehen haluja. Toisin sanoen, Ellis ja Freud tulkitsivat naisen säädyllyisyyden lisäävän miehen seksuaalisia haluja. Samalla he olivat valistuksen jättäiläisten – Denis Diderot’n ja Jean-Jacques Rousseau – jänäljillä: sivilisaatio alkoi siitä, kun naiset alkoivat rajoittaa seksuaalista saatavuuttaan.

Kaikesta huolimatta ”erogeenisen kosketusherkkyyden” siirtymisestä naisten henkisen kypsyamisen myötä ”klitoriksesta vaginan suulle” ei ollut tosiasiaa olemassa *minkäänlaisia* anatomisia tai fysiologisia todisteita. Runsas hermosäikeiden määrä klitoriksessa – ja toisaalta niiden suhteellinen vähyys vaginassa – oltiin osoitettu puoli vuosisataa ennen Freudia ja ne oltiin myös tiedetty kansan parissa monia satoja vuosia. (Laqueur 1995 [1995], 235–236.)

Tavanomainen lääketieteellinen tieto teki Freudin tarinasta pulmallisen, koska se oli rakennettu ja tarkoitettu nimenomaan biologiaan perustuvaksi, faktapohjaiseksi kertomukseksi. Jos vaginaorgasmin ilmaantuminen oli aidosti seurausta neurologisista prosesseista, Freudin kysymys, ”miten biseksuaalisia taipumuksia omaavasta lapsesta kehittyi nainen?”, oltaisiin voitu ratkaista puhtaasti fysiologian avulla. Siihen ei olisi tarvittu psykoanalyysia. Freudin teoria paljastui kulttuuripoliittiseksi kertomukseksi, joka oli vakuuttavuuden tunnun lisäämiseksi puettu anatomisen argumentin muotoon. (Ibid.) Freudin käsitys vastasi varsin hyvin niihin ideologisiin tarpeisiin, joita hänen aikanaan haluttiin osoittaa säädyllyiselle porvarisnaiselle.

Freudin tarina klitoriksesta ja vaginasta oli kulttuurinen paraabeli siitä, miten ruumis haluttiin muokata sivilisaatiolle arvokkaaseen muotoon jopa siitä itsestään riippumatta. Freudin käyttämä biologinen kieli antoi hänen tarinalleen ehkä kaivattua tieteellistä arvovaltaisuutta, mutta ei samalla vakuuttanut hermoja ja lihaa koskevalla todellisuudella. Derridalaisittain sanottuna ”suplementin toisen” tai naisen ruumiin ”sellaisenaan” voi tulkita Freudin pahimmaksi vastustajaksi. 1700-luvulla eri luurankojen osia yhdistelleiden anatomien tavoin Freud halusi muokata tai korjata luontoa vastakkaisen kulttuurisen sukupuolikäsityksen mukaiseksi.

Richard von Krafft-Ebing lienee rohkaissut Freudia kirjoittaessaan teoksessaan *Psychopathia Sexualis*, että ”naisen erogeeniset vyöhykkeet ovat: klitoris kun hän on vielä neitsyt ja kuukautisten alkamisen jälkeen vagina ja cervix uteri”. Mutta tämä keskustelu liittyi erogeenisten vyöhykkeiden variaatioon. Seuraavana nimittäin sanottiin naisen ”nännien erityisesti sisältävän tämän ominaisuuden”. Monien aikalaistensa tavoin Krafft-Ebing uskoi ”mentaalisesti normaalilla tavalla kehittyneen ja tarpeeksi ravitun” naisen seksuaalisten halujen olevan vähäisiä. Hän myös ajatteli seksuaalisen passiivisuuden perustuvan naisen ”seksuaaliseen elimistöön”. Seksuaalinen elimistö oli samalla naisen passiivisen julkisen roolin symboli. (Krafft-Ebing 1908 [1886], 31.)

Krafft-Ebing ei vetänyt Freudin tavoin sosiaalisia johtopäätöksiä vagina- ja klitorisorgasmin erottelusta. Freudin aikaisessa lääketieteellisessä kirjallisuudessa ei ollut mitään todisteita sen kaltaisesta vaginaseksuaalisuudesta, jota hän pakkomielteisesti halusi kehittää. Toisaalta kirjallisuudessa ei myöskään ollut erityistä mielenkiintoa kieltää sellaisen olemassaoloa. (Laqueur 1995 [1995], 236–237.) Klitoris ja vaginan eri osat ovat osa naisen seksuaalisuutta tavalla, jossa ei ylipäätään ole järkeä tehdä seksuaaliseen suuntautumiseen tai ikään liittyviä erotteluja. Freudin biologian kielellä kirjoittamalla ”naisen erogeeniset herkkyys siirtymällä klitoriksesta vaginaan” ei ollut aikanaan – eikä ole edelleenkaan – aitoja anatomisia tai fysiologisia perusteita.

Rosalind Coward (1983) on kutsunut vastaavia seikkoja ”sopivien halujen ja suuntautumisten ideologioiksi”, joiden on taisteltava löytääkseen jälkensä luista, hermoista ja lihasta (mt. 286). Freudin argumentti oli todiste strategiasta, jossa luonnon auktoriteetti sovitettiin retorisesti palvelemaan ja legitimoimaan kulttuurissa kehiteltyjä ideologioita luomuksia. Ihmislajin jatkaminen ja sivilisaation kehittyminen riippuivat Freudilla siitä, omaksuivatko naiset porvarisnaisen korrektein seksuaalisuuden. Korrektius merkitsi feminiiniseen liitetyn sosiaalisen roolin hyväksymistä. Jokaisen naisen tuli kehittää itsessään sensitiivisyyttä, joka edesauttoi sopivaksi koetun sosiaalisen roolin omaksumista.

Siirtymä klitoriksesta vaginaan toi muassaan hysteerisen olennon, jonka ruumiin edellytettiin toimivan vastoin anatomisia faktoja. Seksuaalisesti ”kypsäksi naiseksi” tuleminen merkitsi välinpitämättömyyttä, jopa frigiditeettiä. Nainen muuttui ”normaaliksi hysteerikoksi”, jolle neuroosit olivatkin paradoksaalisesti hyväksytyjä. Sivilisaation tuli huolehtia ruumiiden omistautuvan sukupuoliroolien palvelemiseen. Prosessi oli poliittinen, sillä anatomia sinänsä ei voinut varmistaa ruumiiden heteroseksuaalista käyttöä. Freudin ajattelu oli tulosta sekä 1800-luvun biologismista, joka rakensi kaksi sukupuolta poikkeavine elimineen ja psykologioineen että darwinilaisesta evolutionismista, jonka pyrkimys oli taata heteroseksuaalisen kanssakäymisen luonnollisuus sukupuolielinten vastakohtaisilla rooleilla. (Laqueur 1995 [1990], 242–243.)

Freudin teorioissa vallitsi äärimmäisen mielenkiintoinen jännite ideologisten ja fysiologisten käsitysten välillä. Freudin naisen seksuaalisuutta koskeneet 1900-luvun alun kirjoitukset perustelivat seksuaalisia- ja sukupuolirooleja kulttuurisesti muokatuin käsityksin naisen fysiologiasta. Freudin myöhemmät kirjoitukset taas johtivat fysiologisesti selvästi vähemmän kiistanalaisesta faktasta (peniksen puuttuminen naisilta) ideologisesti värityneen käsityksen naisen moraalisesta. Edellisessä tapauksessa Freud muokkasi biologiaa sosiaalisten odotusten mukaiseksi ja jälkimmäisessä tapauksessa hän johti moraalikäsitteitä anatomisista sukupuolieroista.

Teoksensa *New Introductory Lectures on Psychoanalysis* luennessa ”Femininity” Freud (1964 [1932]) lähti liikkeelle heteroseksuaalisen halun alkuperästä perhesuhteissa. Freudin mukaan po-

jan ensimmäinen rakkauden kohde oli nainen, hänen äitinsä. Kehittyessään ”normaalisti”, poika jatkoi naisten seksuaalista haluamista. Poikuuden tyydytyksen ensisijainen lähde, penis, pysyi pojan tärkeimpänä tyydytyksen lähteenä myös aikuisuudessa. Tytön ensisijainen rakkauden kohde oli niin ikään nainen eli hänen äitinsä. Jos tyttö kehittyi ”normaalisti”, hän alkoi naisten sijaan haluta seksuaalisesti miehiä. (Mt. 593–596.) Ja kuten Freud jo aiemmin totesi, tytön oli jatkossa saatava seksuaalista mielihyvää ”maskuliinisen klitoriksen” sijasta ”feminiinisestä vaginasta” (mt. 580).

Ennen kolmen ja neljän ikävuoden väliin sijoittunutta niin sanottua ”fallista kehitysvaihetta” tytöillä oli Freudin mukaan selkeitä seksuaalisia pyrkimyksiä. Pojan tavoin tyttö halusi omistaa äitinsä seksuaalisesti. Omistaminen tapahtui Freudin mukaan klitoriksen avulla. Mikäli tyttö ohitti kyseisen vaiheen onnistuneesti, hän siirtyi seksuaalisuuden ”latenttiin vaiheeseen” ilman äitiin kohdistunutta seksuaalista halua. Genitaalisen kosketusherkkyyden ilmaannuttua uudestaan murrosiässä, tyttö ei enää käyttänyt aktiivisesti klitoristaan. Sen sijaan hän käytti sitä vain itsetyydytyksessä tai heteroseksuaalisen suhteen esileikissä. Koska klitoriksen kosketusherkkyyttä oli toisaalta hankala poistaa kokonaan, tyttö jatkoi sen aktiivista käyttämistä (”autoerotiikka”) tai vaihtoehtoisesti luopui sen tukahduttamisen myötä koko seksuaalisuudesta (”frigiditeetti”).

Freudin teoksen *Sexuality and the Psychology of Love* esseen ”Some Psychical Consequences of the Anatomical Distinctions Between the Sexes” mukaan ”kastraatiopelko” eli pojan pelko peniksen menettämisestä mahdollisti hänen ratkaista Oidipuskompleksin. Poika ei voinut enää olla rakastunut äitiinsä ottamatta huomioon isänsä mahdollista suuttumusta ja/tai rankaisua. Koska poika halusi välttää isänsä vihan, kastratiopelko oli alkuperäinen tekijä, joka auttoi häntä sopeutumaan isän lakeihin. Tyttö ajautui takaisin Oidipuskompleksiin, koska hänellä ei ollut vastaavaa pelkoa – tytöllä ei ollut fyysisesti mitään menetettävää. Tyttö saattoi huoletta olla rakastunut äitiinsä, sillä hänen isänsä ei kokenut häntä vastaavana uhkana kuin poikaansa. Samalla tytön psykoseksuaalinen kehitys jätti hänet ristiriitaan isän lakien kanssa. (Freud 1968 [1925], 191.)

Pojan seksuaalinen trauma, jossa pelko oli johtanut häntä sisäistämään isän arvot, oli kuitenkin samalla edellytys sille, että hän kykeni kehittämään itselleen vahvan yliminän. Vahvan yliminän piirteet puolestaan olivat Freudin mukaan välttämättömiä aidosti sivistyneessä persoonassa. Koska naiset jäivät ristiriitaiseen positioon miesten lakeihin nähden, he toimivat vahvan yliminän vastavoimana muodostaen sivistyneen persoonan antiteesin. Freud katsoikin, etteivät naiset peniksen puuttumista seuranneiden psykososiaalisten kehitysvaiheiden kautta pystyneet kehittämään itselleen yhtä vahvaa yliminää kuin miehet.

En voi välttyä käsitykseltä (vaikka epäröinkin sen ilmaisemisessa), että naisilla on erilainen eettisen normaaliuden taso kuin miehillä. Heidän yliminänsä ei milloinkaan ole niin hellymätön, niin persoonaton, niin riippumaton emotionaalisesta alkuperästään kuin mitä edellytämme miesten yliminän olevan. Ne kielteiset luonteenpiirteet, joita jokaisen aikakauden kriitikot ovat esittäneet naisilla olevan – että naiset osoittavat vähäisempää oikeudentuntoa kuin miehet, että he ovat vähemmän valmiita mukautumaan elämän suuriin vaatimuksiin ja että heidän ratkaisuihinsa vaikuttavat useammin rakkauden tai vihan tunteet – olisivat kaikki riittävän hyvin selitettävissä heidän yliminänsä muodostumiseen liittyvällä muunnoksella. (Mt. 193.)

Koska tyttöjen ei tarvinnut pelätä tulevansa kastroidiksi, he eivät olleet yhtä motivoituneita kuin pojat kasvamaan persooniksi, joiden järki ja oikeudentaju kontrolloivat vihan ja rakkauden tun-

teita. Lisäksi naiset eivät Freudin mielestä kyenneet kehittämään erilaista, mutta toisin kriteerein arvioituna yhtä arvokasta moraalialia. Carol Gilliganin (1982) mukaan Freud onkin yksi niistä lukuisista modernin psykologian edustajista, jotka ovat pitäneet moraalin miehisiä standardeja – erillisyyttä ja autonomisuutta – virheellisesti yleispätevän moraalin kriteereinä (mt. 2–23).

Freudin moraaliteoriaa voi kritisoida myös peniksen omistamisen tai puuttumisen pitämistä moraalisen kyvykkyyden kriteerinä. Yhtä hyvin naisen rinnat edustavat positiivista merkitsijää, jonka vain naiset omistavat, ja jonka varaan heidän eettinen paremmuutensa rakentuu. Samoin naisen kyky synnyttää ja imettää voisi pitää vastaavina merkitsijöinä. Tämä tarkoittaisi miesten yleistä eettistä vajavaisuutta, sillä äitiin identifioituvat lapset pitävät miehen sijasta naista anatomisesti täydellisenä. Kastratiopelko liittyisi tällaisessa teoriassa peniksen menettämisen sijasta lasten ”sukupuolineutraaliin” pelkoon menettää äitinsä synnyttämä sisar (ja tavallaan myös Freud voisi hyväksyä siirron, sillä hänen mukaansa nainen korvaa puuttuvan peniksensä lapsella – mikäli siis nainen voi korvata peniksen saamalla lapsen, voi myös lapsi korvata sen sisarella).

Ehkä viisainta olisi olla kokonaan luomatta linkkejä anatomian ja moraalin välille. Mutta mikäli tällaista anatomia–moraali–peliä on välttämättä ainakin osittain pelattava, ihmiset voisivat siinä tapauksessa luoda peniksistään, rinnoistaan ja kohduistaan useampia moraaliteorioita, joissa ei käytettäisi lainkaan puutteen tai fyysisen merkitsijän poissaolon käsitteitä. Kaikki elimet ja keholliset potentiaalit olisivat lähtökohtaisesti yhtä arvokkaita. Siten välttyttäisiin ainakin pitämästä ihmisiä anatomisin perustein eettisesti enemmän tai vähemmän tasokkaina toimijoina.

Freudin teoria naisen moraalista yhdistyi tiettyssä mielessä naisen seksuaalisuuden teoriaakin enemmän yhden sukupuolen malliin. Negatiivinen anatomia oli naisen puutteellisen moraalin perimmäinen syy. Lisäksi Freud hylkäsi valistuksen ja 1800-luvun kahden sukupuolen mallin käsitykset naisten intohimoja kontrolloineesta moraalista funktiosta sivilisaation kehityksessä. Hän käänsi feminiinisen moraalin tarkastelussaan pääläelleen sen, mitä valistuksen jälkeisissä teorioissa oli tyyppillisesti esitetty. Miesten yliminä hillitsi ruumista ja sen mielihaluja naisten yliminä paremmin eikä päinvastoin (vrt. kappale 4.1). Samalla kyseinen ajatus loi linkin kristilliseen filosofiaan, jossa naista on perinteisesti tarkasteltu miestä alttiimpana lihan heikkouksille (esim. Augustinus). Freudin naista koskeva moraaliteoria oli merkittävä antiteesi eurooppalaisten perheideologien ja feministien 1700- ja 1800-luvuilla esittämille käsityksille.

Mitä kappaleesta 4.7 saatiin tulokseksi? Freudin teoriat naisen seksuaalisuudesta ja moraalista sisälsivät yhden ja kahden sukupuolen mallien kannalta kahdensuuntaisia tendenssejä. Ensinnäkin, Freud rakensi heteroseksuaalisen naisen valistuksen sukupuolieron käsitteen avulla asettaen vastakkain tytön klitoris- ja naisen vaginaseksuaalisuudet. Toiseksi, naisen moraalin tarkastelussa Freud piti naisen anatomiaa tämän eettisen kehityksen kohtalona. Peniksen puuttumista seuranneissa psyykkisissä kehitysvaiheissa naisen eettinen taso jäi jälkeen miehen tasosta.

Ellis ja Freud kiistivät käsitykset, joiden mukaan naisilla ei ollut merkittäviä seksuaalisia haluja. Freudin mukaan jo pienillä tytöillä oli vahvoja seksuaalisia tuntemuksia. Ellisille viktoriaaninen moraalit merkitsi naisia sortanutta moraalijärjestelmää. Freudin ja Ellisin käsitykset naisten seksuaalisuudesta olivat kiistanalaisia. Ellis piti naisten seksuaalisuutta hajanaisena ja tulkitsi sen kehittyvän reaktiona miesten huomioihin. Miehet ottivat seurustelusuhteissa välttämättä aktiivisen ja naiset passiivisen roolin. Myös Freud piti naisten seksuaalisuutta luonteeltaan passiivisena.

Freud tutki varhaisessa seksuaalisuusteoriassaan naisen klitoris-seksuaalisuuden väistymistä vaginaseksuaalisuuden tieltä. Freud oli perinyt valistuksen sukupuolieron mallin, sillä vagina merkitsi hänelle peniksen anatomista vastakohtaa. Heteroseksuaalisuus oli näiden vastakkaisten napojen ”luonnollista” kanssakäymistä. Toisaalta Freud samalla myös hylkäsi sukupuolieron mallin, sillä libido ei hänen mielestään tuntenut sukupuolieroja. Klitoris oli peniksen epätäydellinen versio ja sukupuolielimet olivat kehittyneet samoista sikiön rakenteista.

Freud kirjoitti aivan kuin olisi löytänyt anatomiasta perustan 1800-luvun sosiaalisen sukupuolen keskustelulle. Hän etsi peniksen ja vaginan erosta sukupuolieron symbolista merkkiä ja ”reaalista” perustaa. Freud myös opetti naisen murrosiän seksuaalisuuden tukahduttamisen kasvattaneen miehen halua ja tiukentaneen heteroseksuaalista liittoa. Freud yhtyi Ellisin kantaan, jonka mukaan naisen säädyllisyys lisäsi miehen haluja. Kirjoittajat olivat Diderot'n ja Rousseau'n jalanjäljillä, jotka katsoivat sivilisaation alkaneen siitä, kun naiset alkoivat rajoittaa seksuaalista saatavuuttaan.

Naisen erogeenisen kosketusherkkyyden siirtymisestä klitoriksesta vaginaan ei ollut olemassa minkäänlaisia todisteita. Freudin varhainen seksuaalisuusteoria paljastui anatomiseen argumenttiin puetuksi kulttuuripoliittiseksi kertomukseksi, jonka tarkoitus oli vastata säädylliselle porvarisnaiselle osoitettuun vaatimukseen. Sivilisaation kehitys ja lisääntyminen riippuivat siitä, omaksuivatko naiset korrektein seksuaalisuuden. Seksuaalisuuden siirto klitoriksesta vaginaan loi naisesta hysteerisen olennon, jonka kehon vaadittiin toimivan anatomisten faktoren vastaisesti.

Freudin naisen seksuaalisuutta käsitelleet kirjoitukset perustelivat sukupuolirooleja ideologisesti värittynein käsityksin fysiologiasta. Freudin myöhemmät kirjoitukset taas johtivat fysiologisesti vähemmän kiistanalaisesta tosiasiaista ideologisesti värittyneen käsityksen naisen moraalista.

Freud kirjoitti heteroseksuaalisen halun alkuperästä perhesuhteissa. Pojan ensimmäinen rakkauden kohde oli hänen äitinsä. Kehittyessään normaalisti poika jatkoi naisten seksuaalista haluamista. Tytön ensisijainen rakkauden kohde oli myös hänen äitinsä. Jos tyttö kehittyi normaalisti, hän alkoi naisten sijasta haluta miehiä. Ennen fallista vaihetta tytöillä oli Freudin mukaan selkeitä seksuaalisia pyrkimyksiä. Tytöt halusivat omistaa äitinsä seksuaalisesti. Mikäli tyttö ohitti vaiheen onnistuneesti, hän siirtyi latenttiin vaiheeseen ilman äitiin kohdistunutta halua.

Freudin mukaan kastroatiopelko mahdollisti pojan ratkaista Oidipuskompleksin. Isään kohdistunut kastroatiopelko auttoi poikaa sopeutumaan tämän lakeihin. Tyttö sen sijaan ajautui takaisin Oidipuskompleksiin. Vain poika kykeni kehittämään itselleen vahvan yliminän, joka oli Freudin mielestä sivistyneen ihmisen peruspiirre. Tytöt eivät olleet kastroatiopelon puuttumisen vuoksi motivoituneita poikien tavoin kasvamaan järkeviksi persooniksi. Gilliganin mukaan Freud piti moraalien miehisiä standardeja virheellisesti ihmisten yleispätevän moraalien kriteereinä.

Freudin moraaliteoriaa voitiin kritisoida myös peniksen omistamisen pitämisestä moraalisen kyvykkyyden kriteerinä. Vastaavasti naisen rinnat edustivat positiivista merkitsijää, jonka vain naiset omistivat, ja jonka varaan heidän eettinen paremmuutensa rakentui. Esittämässäni vaihtoehtoisessa teoriassa kastroatiopelko liittyi peniksen menettämisen sijasta lapsen pelkoon sisarensa menettamisestä. Anatomia-moraali-pelin puitteissa ihmiset saattoivat luoda elimistään moraaleja, joissa ei ollut puutteen käsitteitä. Kaikki elimet ja kehot olivat yhtä arvokkaita.

Freudin ajatukset naisen moraalista yhdistyivät yhden sukupuolen malliin. Peniksen puuttuminen ilmaistiin negaation termein. Naisten moraalien arvioinnissa Freud hylkäsi kahden sukupuolen mallin käsitykset naisten intohimoja kontrolloineesta moraalista funktiosta sivilisaation kehityksessä. Freud käänsi pääläelleen sen, mitä valistuksen jälkeisissä teorioissa oli esitetty. Miesten yliminä hillitsi kehoa ja sen mielihaluja naisten yliminä paremmin eikä päinvastoin.

4.8. Eksistentiaalisuutta naisille: Simone de Beauvoir

Tutkin kappaleessa 4.8 ranskalaisen filosofin ja kirjailijan Simone de Beauvoirin (1908–1986) käsitystä biologiasta faktoja tuottavana tieteenä, Beauvoirin biologian tarkastelun puutteita, Beauvoirin käsitystä sukupuolten lisääntymisrooleista sekä naisen vieraantumisen kehostaan.⁹⁷ Selvitän myös Beauvoirin naisten vapautumisstrategian suhdetta biologiaan sekä hänen käsitystään naisen ruumiin ja vapautumisen välisestä jännitteestä. Lisäksi tutkin Beauvoirin käsitystä ruumiin riittämättömyydestä määritellä naista naisena, naisen vaikeutta paeta yhteiskunnan luomia rajoituksia sekä naisen tapaa ylittää kyseiset rajoitukset. Tämän jälkeen analysoin Beauvoirin käsitystä eksistentiaalisesta vapaudesta ja pohdin sen roolia hänen ehdotuksissaan naisten aseman muuttamisesta sekä selvitin Beauvoirin käsitystä naisille mahdollisista tavoista saavuttaa transsendenssi. Samalla arvioin Beauvoirin transsendenssin vaatimusten yhdistymistä liberaalifeminismin ja Beauvoirin naisten vapautumista koskevien visioiden kytkeytymistä yhden sukupuolen malliin.

Edellisten lisäksi luon katsauksen Jean Bethke Elshtainin Beauvoir-kritiikkiin, selvitin Elsh-tainin käsitystä Beauvoirin ruumista koskevan epäluottamuksen taustasta sekä naisen luontoasosiaation asettumisesta vasten miehistä kulttuuria. Valotan myös Genevieve Lloydin Beauvoir-kritiikkiä, Lloydin käsitystä transsendenssista ja sen suhteesta naisen olemiseen. Lopuksi pohdin Beauvoirin käsitystä naisen ruumiin ”vihamielisestä elementistä”, hänen tapaansa arvottaa mieltä filosofisena kategoriana, Beauvoirin käsitystä ruumiin asemasta feministisessä teoriassa sekä naisen välttämättömyydestä muotoilla itselleen biologiasta riippumatonta ainutlaatua olemassaoloa.

Tutkin Beauvoirin käsityksiä naisten vapautumisen edellytyksistä ja hänen suhtautumistaan naisen ruumiiseen selvittääkseni hänen käsityksensä kytkeytymistä yhden ja kahden sukupuolen malleihin. Beauvoirin ajattelu kytkeytyi ensisijaisesti yhden sukupuolen malliin, sillä hänen käsityksensä naisten vapautumisesta edellyttivät naisten pääsemistä miehistä vapautta muistutta-

⁹⁷ Kaksiosainen *Le deuxième sexe I: Les faits et les mythes* ja *Le deuxième sexe II: L'expérience vécue* (1949) on Beauvoirin tunnetuin teos. Se kuvaa naisen asemaa sekä naiseuden arvoja ja merkityksiä. Teos loi pohjan 1900-luvun feministiselle keskustelulle. Beauvoirin mukaan nainen oli määritelty poikkeamaksi normista eli miehestä, joka oli asetettu edustamaan ihmistä yleensä. Nainen oli Toinen, koska hänellä ei ollut autonomisen toimijan tavoin vastuuta omasta vapaudestaan. Naisen myös väitettiin yksinään edustavan ihmisen sukupuolisuutta. Lisäksi monet naisen rajoituksista perusteltiin ruumiillisilla erityispiirteillä. (Heinämaa 2009, 9–28.) *Toinen sukupuoli* kuvasi ja kyseenalaisti mainitunlaisen naisen olemassaoloa koskevan aselman. Beauvoir vaati taloudellisen-sosiaalisten rakenteiden muutosta, jotta nainen voisi toteuttaa omaa vapautta. Teoksen ensimmäisessä osassa Beauvoir kysyi, mikä oikeastaan on nainen? Hän kuvasi naisen toiseuden rakentamista traditioissa, joissa nainen oli määritelty miehen näkökulmasta. Beauvoir tutki historiaa, myyttejä ja kirjallisuutta sekä purki kohtaloa, jonka biologia, psykoanalyysi ja historiallinen materialismi naiselle tarjosivat. Teoksen toisessa osassa Beauvoir selvitti, miten naiseuden arvot ja merkitykset rajasivat naisen mahdollisuuksia ja määrittivät naisten kokemuksia naisena olemisesta. (Ibid.) Lisäksi tutkimuksen Beauvoiria koskevaan lähdeaineistoon kuuluvat tämän elämäkerran ensimmäinen osa eli muistelmat *Mémoires d'une jeune fille rangée* (1958), monografia *La force de l'âge I-II* (1960) sekä Margaret A. Simonsin ja Jessica Benjaminin tekemä haastattelu ”Simone de Beauvoir: An Interview” (1979).

vaan transsendenssiin. Beauvoirin kahden sukupuolen mallin ”biologisten faktojen” kautta ymmärtämä ruumis oli naisten vapautumisen tiellä. Toisaalta tutkin Beauvoirin käsityksiä naisten vapautumisesta ja ruumiista osoittaakseni, ettei Beauvoir esimerkiksi Freudin tavoin pyrkinyt ensisijaisesti *tuottamaan* sukupuolieroa, vaan ennemminkin *rajoittamaan* biologisen sukupuolieron merkitystä naisten henkisen kasvun ja yhteiskunnallisen vapautumisen kannalta.

Beauvoirin teoksen *Le deuxième sexe* (1965a; 1965b [1949]), engl. *The Second Sex* (1974 [1953]), suom. *Toinen sukupuoli* (2000 [1980]; 2009) mukaan biologia tarjosi yhteiskunnan käyttöön faktoja, joita se tulkitsi omiin tarpeisiinsa. Vaikka Beauvoir huomioi biologisen tiedon sovitamisen yhteiskunnallisiin tarpeisiin, hän ei itse tarkastellut aikansa biologista tietoa kriittisesti. Tämä koski esimerkiksi lisääntymiseen liittyviä käsityksiä. Beauvoir sitoutui kahden sukupuolen mallin evoluutioteoreettiseen lähtökohtaan, jonka mukaan koiras oli hedelmöittymisen aktiivinen ja naaras passiivinen osapuoli: ”Koirassa hahmottuu yksilöllinen olemassaolo. Naarasta useammin juuri koiras tekee aloitteen, joka johtaa hedelmöitykseen. Juuri koiras etsii naaraan, käy sen kimppuun, tunnustelee sitä, tarttuu siihen ja taivuttaa sen yhdyntään.” (Beauvoir 2009 [1949], 82.)

Vaikka Beauvoir vähän myöhemmin hylkäsi aktiivisen koiraan ja passiivisen naaraan idean, hän itsekin käytännössä viittasi tähän käsitykseen.⁹⁸ Samoin yhdyntää ja sukupuolielinten muutoksia koskevassa tarkastelussaan Beauvoir vetosi aktiivisen koiraan ja passiivisen naaraan ideaan.

Naaraan ruumis merkitsee siis vastarintaa, joka on murrettava, kun taas koiras toteuttaa itseään toimintana tunkeutuessaan naaraaseen. Koiraan valta-asema ilmenee yhdyntäasennossa: lähes kaikilla eläinlajeilla koiras on naaraan *päällä*. Toki koiraankin käyttämä elin on ainetta, mutta se ilmentää elämää. Se on työkalu, kun taas naaraan elin on aktissa vain liikkumaton säiliö. (Beauvoir 2009 [1949], 86.)

Nykykäsityksen mukaan ihmisnaaras ei ole yhdyntäasennossa välttämättä passiivinen. Myöskään sukupuolielinten osalta nainen ei pysy paikallaan, vaan hänen ruumiissaan tapahtuu yhdynnän aikana monia muutoksia, jotka edistävät tai hidastavat hedelmöittymistä. Niin ikään Eva Lundgren-Gothlin (1998) on kritisoinut Beauvoiria siitä, että tämä piti käytännössä monia 1940-luvun mieskeskeisen biologian käsityksiä objektiivisina tosiasioina. Näin siitä huolimatta, että Beauvoir oli toisaalla ehdottomasti sanoutunut irti biologisesta reduktionismista. (Mt. 105.)

Lisäksi Beauvoir päätyi hyvin omintakeisesti korostamaan naisen ja miehen lisääntymisroolien vastakkaisuutta. Eksistentiaalinen käsitteistö kärjisti näiden roolien polaaraisuutta, sillä siihen sisältynyt mielen ja ruumiin filosofinen arvoasetelma ihanoi ruumiista vapaan mielen yksilöllisyyttä ja autonomisuutta. Toisaalta soveltamansa mieli/ruumis-dualismin myötä Beauvoir myös väheksyi mielen sidosta epäyksilöllisenä näyttäytyneeseen ruumiiseen.

Nisäkäskoiraan ja -naaraan perusero on siinä, että siittiösolu, jossa koiraan elämä ylittää itsensä toisessa, muuttuu hetkessä koiralle vieraaksi ja irtautuu sen ruumiista. Näin koiraan elämä sulkeutuu takaisin yksilöllisyyteensä samalla kun se ylittää yksilöllisyyden. Sitä

⁹⁸ Kahden sukupuolen mallin feministisen version mukaan parittelusignaalin antava naaras saa koiraan huolehtimaan sukusolujen yhteensaattamisesta ja on siten hedelmöittymisen aktiivisempi osapuoli. Koiraan on myös todistettava kelpoisuutensa taistelemalla muita uroksia vastaan, esittäytymällä koreassa soidinpuvussa tai lavastajien tapaan rakentamalla itselleen värikkään lehtimajan naaraan arvioitavaksi. Tästä näkökulmasta katsottuna jälkeläisiin enemmän investoiva naaras sääntelee enemmän puolisonvalintaa. Toisaalta kyseistä ajattelua voi kritisoida siitä, että siinä naaraalle annetaan koirasta vahvempi rooli myös jälkeläisistä huolehtimisen kohdalla. Ajattelu palautuu kahden sukupuolen mallin ideologiseen kotiin eli 1700-luvun biologiaan: naaras synnyttää, hoitaa ja kasvattaa jälkeläiset.

vastoin munasolu on alkanut erkaantua naaraasta, kun se kypsyttyään on irtaantunut follikkelista ja siirtynyt munanjohtimeen. Vieraan sukusolun tunkeuduttua munasoluun, munasolu asettuu kohtuun. Väkiervalloin otettu naaras vieraantuu nyt ruumiistaan. Se kantaa sikiötä mahassaan tiettyyn kypsyyssasteeseen saakka, joka vaihtelee lajista toiseen. Koska naaraassa asuu toinen, joka saa ravintonsa siitä, on naaras tiineysaikana sekä itsensä että muuta kuin itsensä. (Beauvoir 2009 [1949], 86.)

Beauvoir ajatteli ruumiin olevan tiellä naisten vapautumisessa, koska naisen kehossa tapahtuneet asiat vieraannuttivat häntä omasta itsestään. Kuukautiset, raskaus ja vaihdevuodet ”vain tapahtuivat” naiselle sen sijaan, että hän olisi itse ohjannut niitä ja voinut kokea olevansa yhtä kehonsa kanssa. Luontoon ja äitiyteen assosioitunut naisen ruumis merkitsi antiteesiä Beauvoirin ihailemalle eksistentialiselle minälle. Nainen oli erilainen kuin mies, koska nainen oli miestä enemmän kiinni fyysisessä ruumiissa ja sen lisääntymisfunktiossa. Naisen raskauttava lisääntymisrooli esti häntä saamasta otetta omasta kehostaan ja siten saavuttamasta vastaavaa vapautta kuin miehellä. Vaikka ”biologiset tosiasiat” olivat olennainen osa naisen tilannetta, ei biologia Beauvoirin mielestä silti riittänyt määrittelemään naista naisena (”Toisena sukupuolena”).

Niinpä biologiset lähtökohdat onkin syytä asettaa ontologiseen, yhteiskunnalliseen ja psykologiseen yhteyteensä. Naisen alistaisuus lajille ja hänen yksilöllisten kykyjensä rajoitukset ovat äärimmäisen tärkeitä seikkoja, onhan naisen ruumis yksi hänen maailmallisen tilanteensa olennaisista osatekijöistä. Mutta pelkästään ruumis ei riitä määrittelemään häntä, sillä se on elettyä todellisuutta vain silloin, kun tietoisuus sitoutuu siihen teoissaan, tietyn yhteiskunnan sisällä. Biologia ei yksin pysty vastaamaan meitä askarruttavaan kysymykseen: miksi nainen on *Toinen*? (Beauvoir 2009 [1949], 103.)

Miten paljon annoimme biologisille faktoille arvoa, ja miten näimme niiden merkityksen naisten yhteiskunnallisessa asemassa, riippui viime kädessä meistä itsestämme sosiaalisina olentoina.⁹⁹ Toisaalta Beauvoirin käsitys ”naisen orjuuttamisesta lajin palvelukseen” ei ole nykyisten biologisten käsitysten valossa kovin mielekäs. ”Lajin palvelemisen” sijasta pitäisi puhua ”yksilön valinnoista”: nainen tai miehen biologisena päätehtävänä ei ole ihmislajin säilyminen, vaan enemmän omien geenien välittäminen eteenpäin. Beauvoirin ajatuksia voisi soveltaa nykypäivään sanomalla, että vaikka geenit määräävät joitain naisen elämän reunaehtoja, ne eivät määrää naisen kohtaloa kuten yhteiskunnallista asemaa, roolia työelämässä tai suhdetta miehiin ja lapsiin.

Beauvoirin mukaan naisen ei ollut helppo paeta ”immanenssia” eli niitä lukuisia feminiiniseen sosiaaliseen sukupuoleen liittyneitä rajoittavia merkityksiä (kieltoja, määritelmiä ja rooleja), joita yhteiskunta, sopivaisuussäännöt ja miehet häneen liittivät. Mikäli nainen halusi lakata olemasta ”Toinen sukupuoli”, hänen oli voitettava nykyisten olosuhteidensa sekä biologiset että sosiaaliset rajoitukset. Naisen tuli pyrkiä ”transsendenssiin” eli itsensä ylittämiseen toistuvien avoimeen tulevaisuuteen asetettujen vapauksien kautta.

Jokainen subjekti ilmentää transsendenssiaan konkreettisisa projekteissaan. Hän toteuttaa vapautta vain ylittäessään jatkuvasti itsensä kohti toisia vapauksia. Nykyistä olemassaoloa ei oikeuta mikään muu kuin sen laajentuminen määrittämättömästi avoimeen tulevaisuuteen. Joka kerta, kun transsendenssi vajoaa immanenssiin, taantuu olemassaolo ”itsessään-

⁹⁹ Biologian merkityksen väistäminen vaikuttaa tavalla ohjata naisia olemaan uskomasta anatomiseen kohtaloon. Samalla vetoaminen ”biologisten tosiasioiden” merkitykseen *Toisen sukupuolen* 1. osassa johtaa lukijaa hämmennykseen. Miksi biologiset ”faktat” ovat teoksen 2. osassa merkityksettömiä ”naiseksi tulemisen” kannalta, jos keran kyse on alkujaan kaikkien naisten biologista, mentaalista ja sosiaalista kokonaistilannetta rajaavista seikoista?

olemiseksi” ja vapaus faktisuudeksi. Lankeaminen on moraalinen virhe silloin, kun subjekti myöntyy siihen. Jos subjekti pakotetaan siihen, se johtaa turhautumiseen ja alistukseen. Molemmissa tapauksissa kyse on ehdottomasta pahasta. Jokainen yksilö, joka pyrkii oikeutamaan oman olemassaolonsa, kokee olemassaolonsa jatkuvana itsensä ylittämisen tarpeena. (Beauvoir 2009 [1949], 58; ks. myös Beauvoir 1965a [1949], 31.)

Beauvoirin mielestä naisen oli kyettävä sanomaan asiansa ja miehen tavoin löydettävä persoonallinen tiensä maailmassa. Beauvoir ei peitellyt miehisen eksistentiaalisen vapausihanteen ihailua. Tämä heijastui hänen käytännön ehdotuksissaan naisten olosuhteiden muuttamisesta. Beauvoir ajatteli naisten saavuttavan vapauden eli transsendenssin neljän strategian avulla.

Ensinnäkin, naisten oli syytä osallistua työelämään miesten rinnalla. Vaikka työ kapitalistisessa patriarkaatissa merkitsi usein naisten sortoa ja riistoa (naiset tekivät kahta työtä: ensimmäisen vuoron toimistossa tai tehtaassa ja toisen kotona), Beauvoir ajatteli vaativien ja rasittavienkin töiden avaavan naisille mahdollisuuksia, joita heiltä muuten puuttui. Teoksessaan *The Prime of Life*, alkup. *La force de l'âge* Beauvoir esitti, että työskentelemällä miesten rinnalla kodin ulkopuolella nainen ”sai takaisin transsendenssinsa”, hän ”vahvisti konkreettisesti statustaan subjektina, yksilönä, joka aktiivisesti suunnitteli kohtalonsa suunnan” (Beauvoir 1965c [1960], 291–292). Huolimatta havainnostaan, jonka mukaan naisten työtä riistettiin, Beauvoir ei puhunut naisten työelämään osallistumisen yhteydessä kotitöiden jakamisesta miesten kanssa. Naisten asemaa tuli muuttaa miesten aseman kaltaiseksi, mutta miesten asemaa ei pitänyt muuttaa naisten aseman kaltaiseksi.

Toiseksi, naiset saattoivat ryhtyä intellektuelleiksi toimimalla naisten asemaa koskevan muutoksen vankkureina. Intellektuaalinen aktiivisuus oli Beauvoirin mukaan sellaisen yksilön aktiivisuutta, joka ajatteli, havainnoi ja määritteli sen sijaan, että pysyi ajattelun, katseen ja määrittelyn kohteena. Beauvoir rohkaisi naisia opiskelemaan kirjailijoita kuten Emily Brontëä, Virginia Woolfia ja Katherine Mansfieldia, jotka ottivat itsensä riittävän vakavasti käsitelläkseen haastavia ja vaikeita aiheita kuten kuolemaa, elämää ja kärsimystä. (Beauvoir 1974 [1949], 791.)

Kolmanneksi, Beauvoir uskoi Jean-Paul Sartren tavoin keskeisen tekijän naisten vapautumisessa olleen taloudellinen. Beauvoir painotti taloudellista puolta keskustelussaan itsenäisestä naisesta (*La femme indépendante*). Beauvoir ajatteli naisten taloudellisten olosuhteiden rajoittaneen heidän pyrkimyksiään määrittellä itseään. Jotta nainen saattoi toteuttaa koko potentiaalinsa, hänen tuli osallistua sellaisen yhteiskunnan luomiseen, joka antoi hänelle materiaalisen tuen rajoitustensa ylittämiseen. Taloudellisen asemansa parantamiseksi naisten tuli toimia sen puolesta, että kapitalistinen yhteiskunta muuttuisi sosialistiseksi yhteiskunnaksi. (Putnam Tong 1998, 187–188.)

Neljänneksi, naisten ei pitänyt sisäistää heille tarjottua toisen roolia. Naiset identifioivat itsensä liian usein yhteiskunnan hallitsevan ryhmän näkökulmasta. Toisen roolin hyväksyminen tarkoitti Beauvoirin mielestä naisten hyväksyvän olemisensa objekteina. Josephine Donovanin (1985) mukaan naisen epäautenttinen minä oli Beauvoirin näkökulmasta miehisen maailman tarkastelema ”objekti-minä”. Naisen autenttinen minä puolestaan eli ”eristyneenä, näkymättömänä minänä, joka toisinaan oli jopa naiselle itselleen näkymättömissä”. (Mt. 137.)

Koska naisen persoona oli jakautunut objekti-minään ja vielä toteutumattomaan autenttiseen minään, naisen tuli pyrkiä erottelamaan selvemmin mielensä ja ruumiinsa. Tällä tavoin nainen saattoi voittaa olemisensa perimmäisen ristiriidan, joka koski oman ruumiin objektivoitua ja

seksualisointia ja toisaalta mielen transsendenttia vapautta. Naisen tuli vapauttaa itsensä ruumiiseen kohdistetusta huomiosta (esimerkiksi kauneuden ja ulkonäön osalta) ja keskittyä sen sijaan mielensä voimien kehittämiseen. Lopulta naisen vahva mieli salli myös hänen feminiinisen olemisensa. Mikäli nainen otettiin jatkossa vakavasti ja häntä pidettiin miehen kanssa tasa-arvoisena olentona, hän saattoi lopulta luottaa myös siihen, ettei naisellisuus ollut hänen uskottavuuttaan nakertanut tekijä.

Jos miehet suostuisivat rakastamaan orjattaren sijasta vertaistaan – mihin pystyvät vain ne miehet, jotka itse ovat vailla kopeutta ja alemmuuskomplekseja – naiset eivät olisi niin ahdistuneita naisellisuudestaan. He voisivat olla luonnollisempia ja vaatimattomampia, heidän olisi helpompi olla naisia. Naisiahan he joka tapauksessa ovat. Mies alkaa vähitellen ottaa huomioon naisen uuden aseman. Ja koska nainen ei enää tunne itseään *a priori* tuomitukseksi, hän voi elää paljon huolettomammin. Nykyään ei työssäkäyvä nainen laiminlyö naisellisuuttaan eikä menetä sukupuolista vetovoimaansa. Tämä edistysaskel – joka jo kertoo, että tasapainoa kohti ollaan menossa – on vielä kesken. (Beauvoir 1965b [1949], 528; kursiv. lisätty.)

Beauvoirin transsendenssia koskevat neljä vaatimusta assosioituvat liberaalifeministiseen politiikkaan, jossa sukupuolten tasa-arvoon pyritään samojen asioiden tavoittelemisen sekä yhtäläisten oikeuksien ja vapauksien kautta. Naisten henkisen maailman, yhteiskunnallisen aseman ja roolien toivotaan tässä ymmärryksessä lähentyvän miesten kykyjä, asemaa ja rooleja. Beauvoirin visiot naisten vapautumisesta voi sen vuoksi liittää myös yhden sukupuolen malliin: miesten asema on normi ja esikuva sille, mitä myös naiset yhteiskunnallisena ryhmänä tavoittelevat.

Naiset olivat Beauvoirin mukaan vaatimassa itselleen *samanlaista* olemisen vapautta kuin miehillä oli: ”Nykyään naiset vaativat nimenomaan, että heidät tunnustetaan olemassaoleviksi kuten miehet ja ettei olemassaoloa alisteta elämälle eikä ihmistä eläimellisyydelle.” (Beauvoir 1965a [1949], 112.) Sartren tavoin, Beauvoir asetti ihmisen vapauden vastatusten eläimellisen ruumiin kanssa. Vapauden ja ruumiin ristiriita näkyi erityisesti äitiyden kohdalla.

Ihmisnaaras on helpommin ihmislajin uhri kuin ihmisuros. Ihmiskunta on aina yrittänyt välttää kohtalon armoille jäämistä: työkalujen keksiminen johti siihen, että elämän ylläpitämisestä tuli miehen tehtävä ja projekti. Nainen taas jäi äitiyden vuoksi sidotuksi ruumiiseensa, kuin eläin. Mies on asettunut naisen herraksi siksi, että ihminen tutkii omaa olemassaoloaan, toisi sanoen siksi, että ihminen pitää tärkeämpänä elämän tarkoitusta kuin itse elämää. Mies ei pyri toistamaan itseään ajassa, vaan hän pyrkii hallitsemaan nykyhetkeä ja muovaamaan tulevaisuutta. Arvoja luova miehinen toiminta on tehnyt itse eksistenssitäkin arvon, nostanut sen hämäreiden elämänvoimien yläpuolelle ja alistanut näin Luonnon ja Naisen. (Beauvoir 2009 [1949], 141; ks. myös Beauvoir 1965a [1949], 112–113.)

Naisten vapautumisen esikuvana toiminut mies ei toistanut itseään ajassa, vaan otti hallintaan nykyhetken ja muovasi tulevaisuutta. Miehinen toiminta oli nimenomaan arvoja luodessaan kynnnyt tekemään arvon olemassaolosta sinänsä. Beauvoir arvotti ”miehisiä hankkeita ja projekteja” ja väheksyi monissa kohdin – kuten edellä – avoimesti äitiyttä. Tällaiset painotukset Beauvoirin ajattelussa ovat ymmärrettävästikin kirvoittaneet vastalauseita etenkin toisen aallon sukupuolieroä painottavien feministien taholta. Käsittelen Beauvoir-kritiikeistä seuraavassa Jean Bethke Elshtainin kommunitaristista kritiikkiä ja Genevieve Lloydin filosofista kritiikkiä.

Elshtain (1981) kritisoi Beauvoirin *Toista sukupuolta* kolmesta asiasta. Ensinnäkään, kirjaa ei ole hänen mukaansa kirjoitettu naisten enemmistölle ymmärrettävällä tavalla. Termit ”imma-

nenssi” ja ”transsendenssi”, ”essentia” ja ”eksistenssi”, ”itsessään-oleminen” ja ”itselleen-oleminen” eivät nouse naisten omista kokemuksista, vaan ovat etäisiä filosofisia abstraktioita. Beauvoirin tekninen termistö saa monet naiset yhtymään hienostuneisiin mielipiteisiinsä, mutta ei vakuuta naisia heidän oman tilanteensa perusteella. (Mt. 306.) Kaikki naiset eivät pidä samoja asioita toiseuttavina kuin ranskalaisen keskiluokkaisen naisen positiosta kirjoittanut Beauvoir.

Toiseksi, Elshtain suhtautuu kriittisesti Beauvoirin tapaan lähestyä ruumista, erityisesti naisen ruumista. Beauvoir piti ruumista onnettomanä, merkityksettömänä, likaisena, häpeällisenä, taakana ja vieraannuttavana. Elshtainin mukaan Beauvoirin epäluottamus ruumista kohtaan liittyy eksistentialismin epäluuloihin kaikkea lihallista ja kuolevaista kohtaan. Ruumis on eksistentiaalistille ongelma sikäli kuin se on taakka ja välttämätön objekti, joka rajoittaa tietoisien subjektin vapautta.¹⁰⁰ Beauvoir kirjoitti muistelmissaan kamppailustaan lihaa vastaan: piinaavista seksuaalisista haluistaan, yrityksistään tulla toimeen ilman unta ja vanhentumisen kauhusta. (Beauvoir 1963 [1958], 131.) Beauvoirilla ei ollut halua juhlia ruumista, jonka hajoaminen merkitsi kuolemaa – tietoisuuden, vapauden ja subjektiuden loppua.¹⁰¹

Kolmanneksi, Elshtain kritisoi Beauvoiria miesten normien ylistämisestä. Beauvoirin kritiikit naisen luonteen passiivisuudesta, nöyryydestä, kiltteydestä ja immanenssista kääntyivät miehen aktiivisen, dominoivan ja transsendentin luonteen arvottamiseksi. Naisen ruumiin panettelu nousi Elshtainin mukaan miehen mielen ihailusta. Naisen luontoon liittyvän assosiaation väheksyminen asettui vastakohtaksi miehen luomalle kulttuurille. Beauvoir katsoi naisten saavuttavan vapautensa hylkäämällä ruumiinsa ja sen yhtymäkohdat luontoon. Lisäksi Beauvoirin suositukset naisten vapautumisen sisällöstä olivat puutteellisia. Naisellisesta identiteetistä luopuminen ja sisaruuden korvaaminen veljeydellä olivat Elshtainin mielestä vastuuttomia ideoita. (Elshtain 1981, 307.)

Genevieve Lloyd (2000 [1993; 1984]) kritisoi Beauvoirin filosofisten kategorioiden ristiriitaisuutta feminististen tarpeiden kanssa. Lloydin mukaan Beauvoirin ymmärrys transsendenssista on vahvasti miehinen ideaali. Sen pitäminen vapauttavana johtaa naisten kannalta ilmeiseen paradoksiin, sillä sen taustalla vaikuttaa eksistentiaalinen dualistinen jaottelu katsojan ja katsotun sekä itsen ja toisen välillä. Tämän jaottelun mukaan subjekti *joko* katsoo, toimii ja ylittää *tai* on katsottu, passiivinen ja immanentti. Naisen ainoa tapa saavuttaa autenttinen minuutensa on siirtäytävä naisellisesta immanenssista miehiseen transsendenssiin, sillä mainittujen olemistapojen välillä ei ole minkäänlaista välittävää aluetta.

Lloyd toteaa transsendenssiin siirtymisen aiheuttavan naisille erityisiä ongelmia. Vaikka naiset eivät ole luonnostaan yhtään sen immanentimpia ja itsessään-olevia kuin miehet, naiset kuitenkin kulttuurisesti edelleen linkittyvät sen kaltaiseen olemiseen aivan kuten miehet linkittyvät kulttuurisesti transsendenssiin ja itselleen-olemiseen. Koska ”alunperin ’transsendenssi’ on [nimenomaan] *naisellisen* ylittämistä”, se merkitsee naisten kannalta vahingollista olemismuotoa.

¹⁰⁰ Eksistentiaalistien kielteinen suhtautuminen ruumiiseen ja sen haluihin muistuttaa varhaisen kristinuskon edustajien ja kirkkoisien kielteistä suhtautumista ruumiiseen (vrt. kappaleet 2.4 ja 2.5). Vaikka eksistentiaalistit kuten Sartre, Camus ja Beauvoir olivat ateisteja ja suhtautuivat uskontoihin kielteisesti, heidän asenteensa ruumista kohtaan olivat tästä huolimatta varsin pitkälle länsimaisen kristillisen filosofisen tradition mukaisia.

¹⁰¹ Eksistentiaalistisen ruumiskäsityksen ja siten myös Beauvoirin naisille suuntaaman ruumiskäsityksen voi yhdistää yhden sukupuolen malliin sikäli kuin kyseinen malli liittyy yleisempään ruumiin kieltämisen tendenssiin. Naisen ruumis ei toimi Beauvoirin ajattelussa naisten yhteiskunnallista vapautumista koskevien visioiden lähdekohtana.

Esitän siis, että transsendenssin ideaali on miehinen ideaali – perustavammalla tavalla kuin mitä Beauvoir myöntää – ja että se ruokkii feminiinisen poissulkemista. Juuri tämä tekee naisellisen transsendenssin saavuttamisen ihanteesta paradoksaalisen. Kuten Hegel itse osittain näki, miehen transsendenssi on erilaista kuin se, millaista naisen transsendenssin tulisi olla. Se olisi vapautumista vyöhykkeeltä, joka jää miehen kosketuksen ulkopuolelle – sieltä, mikä miehelle on yksittäisyyden ja pelkkien luonnollisten tunteiden maailma. Sitä vastoin naiselle ei ole olemassa sellaista maailmaa, jonka hän voisi jättää sekä taakseen että koskemattomaksi. (Mt. 135.)

Beauvoirin mukaan naisella oli ruumiissaan ”vihamielinen elementti”, ”laji jäytämässä sukupuolielimissään” (Beauvoir 1974 [1949], 34). Tämä synnytti pelkoja ja inhoa naisen ruumista ja seksuaalisuutta kohtaan. Toisaalta Beauvoirin mielen arvottaminen ruumiin yläpuolelle ja ruumiin hylkääminen ei ollut yhtä vahvaa kuin Sartrella. Beauvoir piti Sartren asennetta ruumista ja erityisesti emootioita kohtaan liian joustamattomana: ”Kritisoin Sartrea oman ruumiin pitämisestä pelkkänä kimpuna lihaksia, ja siitä että hän oli leikannut sen emotionaalisen maailmansa ulkopuolelle. Sartren mukaan tilan antaminen kyynelille, hermoille tai merisairaudelle merkitsi yksinkertaisesti ihmisen heikkoutta. Toisaalta väitin, että vatsalaukku ja kyynelkanavat, erityisesti pää itsessään, olivat kaikki vastustamattomien voimien alaisia.” (Beauvoir 1965c [1960], 109.)

Beauvoir tähdensi, ettei nainen saanut kokea alemmuutta kuukautisistaan tai kokea itseään naurettavaksi ollessaan raskaana. Naisen tuli kokea ylpeyttä ruumiistaan ja erityisestä feminiinisestä seksuaalisuudestaan. Edellinen ei silti tarkoita Beauvoirin arvottaneen ruumista erityisen paljon. Margaret A. Simonsin ja Jessica Benjaminin tekemässä haastattelussa vuodelta 1979 Beauvoir suhtautui kriittisesti amerikkalais- ja ranskalaisfeministien 1970-luvulla ilmaantuneeseen pyrkimykseen nostaa ruumis feministisen politiikan keskiöön.

Ei ole mitään syytä langeta jonkinlaiseen villiin narsismiin ja rakentaa näiden antimien pohjalle järjestelmää, joka koskisi erityistä naisten kulttuuria ja elämää. En ajattele, että naisten tulisi tukahduttaa antimensa. Naisella on täydellinen oikeus kokea ylpeyttä naiseudestaan, aivan kuten mieskin on ylpeä omasta sukupuolestaan. Mutta miehelläkin on oikeus olla ylpeä sukupuolestaan vain sillä ehdolla, ettei hän estä muiden oikeutta vastaavaan ylpeyteen. Kaikki – naiset ja miehet – voivat olla onnellisia ruumiissaan. Mutta tästä ruumiista ei pidä tehdä universumin keskipistettä. (Simons & Benjamin 1979, 342.)

Beauvoir näytti varsin ongelmallisesti samastaneen ruumiin ja biologisen sukupuolen toisiinsa. Jos naisen ruumiista tehtiin keskeinen asia naisten vapautumisessa, biologinen fakta sekoitettiin Beauvoirin mielestä virheellisesti sosiaaliseen faktaan. Naisen ruumiin ei pitänyt hänen mukaansa määrätä tai oikeuttaa samanlaista olemassaolon muotoa kaikille naisille. Ennenminikin jokaisen naisen tuli muotoilla itselleen ainutlaatuista olemassaoloa. Tällaisessa olemassaolossa oli ensisijaisesti kyse persoonan sosiaalisesti muokatusta olomuodosta.

Beauvoir huomioi lailliset, poliittiset, taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset olosuhteet, jotka rajoittivat naisia. Hän kiinnitti myös huomiota tapoihin, joilla naiset antoivat vapaaehtoisesti rajoittaa itseään. Kaikesta huolimatta Beauvoir ajatteli, etteivät mitkään rajoitukset kyenneet pidättämään naisia. Kun Beauvoir patisti naisia ylittämään immanenssin rajoitukset, hän ei pyytänyt heitä kieltämään itseään tai naiseuttaan, vaan karistamaan harteiltaan painot, jotka estivät heidän kehitystään kohti autenttista (sosiaalista) minuutta. Se, mitä naiset olivat, ei vaikuttanut siihen, mitä naiset kykenivät olemaan. Tämä oli radikaalisti naisten omissa käsissä.

Mitä kappaleesta 4.8 saatiin tutkimustulokseksi? Beauvoirin *Toisen sukupuolen* mukaan biologia tarjosi yhteiskunnalle faktoja, joita se tulkitsi omiin tarpeisiinsa. Beauvoir ei tarkastellut aikansa biologista tietoa kriittisesti, vaan hyväksyi faktoina monia mieskeskeisen tieteen käsityksiä kuten aktiivisen koiraan ja passiivisen naaraan idean. Lisäksi Beauvoir vahvisti miehen ja naisen lisääntymisroolien vastakkaisuutta eksistentialistisella käsitteistöllä. Nainen vieraantui omasta itsästään, sillä hänen kehostaan tuli esimerkiksi hedelmöityksen yhteydessä jokin muu kuin hän itse.

Vaikka Beauvoir lähti teoksessaan liikkeelle ”biologisista faktoista”, hänen ajattelunsa merkitsi naisten vapautumisen osalta biologian merkityksen vähättelyä osana naisten tilannetta. Biologin keho ei riittänyt määrittelemään naista naisena tai Toisena. Se, miten arvotimme biologisia faktoja, riippui meistä itsestämme sosiaalisina olentoina. Ruumiiseen, luontoon ja äitiyteen yhdistynyt nainen merkitsi eksistentialistisen minän, kulttuurin ja vapauden vastakohtaa. Nainen oli erilainen kuin mies, koska hän oli miestä enemmän kiinni ruumiissaan ja lisääntymisessä.

Beauvoirin mukaan naisen ei myöskään ollut helppo paeta immanenssia eli niitä lukuisia rajoituksia, määritelmiä ja rooleja, joita yhteiskunta, sopivaisuussäännöt ja miehet häneen liittivät. Mikäli nainen halusi lakata olemasta Toinen sukupuoli, hänen oli voitettava biologisten ja sosiaalisten olosuhteidensa rajoitukset. Beauvoir kannusti naista tavoittelemaan transsendenssia eli oman itsensä ylittämistä yhä uusilla avoimeen tulevaisuuteen asetetuilla vapauksilla.

Naiset saavuttivat transsendenssin neljän strategian kautta. Ensinnäkin, jokaisen naisen tuli osallistua työelämään. Työ avasi naiselle uusia mahdollisuuksia. Beauvoir tähdensi työssä käyneen naisen ”vahvistaneen statustaan subjektina, joka aktiivisesti suunnitteli kohtalonsa suunnan”. Toisen strategian mukaan naiset ryhtyivät intellektuelleiksi toimimalla naisten vapautumisen etulinjassa.

Kolmantena Beauvoir painotti naisten taloudellista itsenäisyyttä. Taloudelliset olosuhteet rajoittivat naisten pyrkimyksiä määritellä itseään. Jotta naiset saattoivat toteuttaa henkistä potentiaaliaan, heidän tuli rakentaa yhteiskuntaa, joka antoi heille materiaalista tukea. Neljäntenä Beauvoir ajatteli, etteivät naiset saaneet sisäistää Toisen roolia. Naiset identifioituivat liiaksi miesten näkökulmasta. Naisten tuli vahvistaa mieltään ja erotella se immanentista kehostaan.

Neljä transsendenssin vaatimusta yhdistyivät liberaalifeminismiin, jossa sukupuolten tasa-arvoon pyrittiin samojen vapauksien ja oikeuksien kautta. Naisten henkisen maailman, aseman ja roolien toivottiin lähentyvän miesten kykyjä, asemaa ja rooleja. Beauvoirin visiot naisten vapautumisesta liittyivät siten samalla yhden sukupuolen malliin: mies oli normi ja esikuva sille, mitä naiset vapautumisessaan tavoittelivat. Naiset olivat vaatimassa miesten kanssa samanlaista olemisen vapautta. Beauvoir asetti Sartren tavoin ihmisen vapauden vastatusten ruumiintoimintojen kanssa.

Elshtain kritisoi *Toista sukupuolta* kolmesta asiasta. Ensinnäkään, teos ei ollut ymmärrettävä naisten enemmistön näkökulmasta. Tekniset termit kuten ”immanenssi” ja ”transsendenssi” eivät juontaneet naisten omasta kokemusmaailmasta. Toiseksi, Elshtain kritisoi Beauvoirin tapaa lähestyä ruumista. Beauvoirin epäluottamus ruumiista kohtaan liittyi eksistentialistien epäluuloihin lihallista ja kuolevaista kohtaan. Keho rajoitti tietoisin subjektin vapautta. Lopuksi Elshtain kritisoi Beauvoiria miehisten normien ylistämisestä: kritiikit naisen passiivisuudesta, alistuvuudesta ja immanenssista kääntyivät miehisen aktiivisuuden, dominoivuuden ja transsendenssin arvotukseksi.

Lloydin mukaan Beauvoirin filosofiset kategoriat olivat ristiriidassa feminististen tarpeiden kanssa. Transsendenssi oli miehinen ideaali. Sen pitäminen vapauttavana johti naisten kannalta paradoksiin, jonka taustalla oli eksistentiaalinen jaottelu katsojan ja katsotun sekä itsen ja toisen välillä. Naisen ainoa tapa saavuttaa minuus oli siirtyä naisellisesta immanenssista maskuliiniseen transsendenssiin, koska olemisissa ei ollut välittävää aluetta. Transsendenssi oli vahingollinen olemistapa naisille, koska nämä eivät halunneet päästä kokonaan eroon immanenssista.

Beauvoirin mukaan naisen keho sisälsi ”vihamielisen elementin”, joka synnytti pelkoa ja inhoa naisen ruumista ja seksuaalisuutta kohtaan. Toisaalta Beauvoirin mielen arvottaminen ja ruumiin epäarvottaminen ei ollut yhtä vahvaa kuin Sartrella. Beauvoir piti Sartren asennetta ruumista ja emootioita kohtaan joustamattomana. Vaikka Beauvoir piti tärkeänä, että nainen oli ylpeä ruumiistaan ja feminiinisestä seksuaalisuudestaan, hän ei arvottanut kehoa yhtä korkealle kuin mieltä. Beauvoir vastusti ruumiiseen kytkettyjen olemistapojen pitämistä feminismissä etusijalla.

Naisen ruumis ei saanut määrätä samanlaista olemassaoloa kaikille naisille. Beauvoir piti kahden sukupuolen mallin oletusten mukaisesti ruumista ja biologista sukupuolta identtisinä kategorioina. Hän huomioi naisia rajoittaneet lailliset, taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset olosuhteet sekä tavat, joilla naiset antoivat rajoittaa itseään. Silti Beauvoir ajatteli, etteivät mitkään sosiaaliset rajoitukset pidätelleet naisia. Beauvoir ei kehottanut naisia kieltämään itseään, vaan irtautumaan sosiaalisista painolasteista, jotka rajoittivat heidän kehitystään kohti autenttista minuutta.

5. SEX- & GENDER-KESKUSTELU

Kun *biologinen* ja *sosiaalinen sukupuoli* näyttävät arkipuheessa olevan erottamattomasti sidoksissa toisiinsa, nämä kaksi aluetta (biologinen ja sosiaalinen sukupuoli) eivät välttämättä ole yhteydessä toisiinsa yksi yhteen suhteessa, vaan kumpikin voivat ottaa toisiinsa nähden verrattain riippumattoman suunnan.

ROBERT STOLLER

Patriarkaalinen uskonto, yleinen mielipide ja tiede olettavat psykososiaalisten erojen olevan sukupuolten välisissä biologisissa eroissa. Mikäli kulttuurin nähdään muotoilevan käyttäytymistä, sen ei katsota muuta kuin toimivan yhteistyössä ja vaikuttavan samaan suuntaan luonnon kanssa.

KATE MILLETT

Tämän loppukeskustelun tarkoituksena on käydä läpi biologisen ja sosiaalisen sukupuolen erotteiluun (*sex/gender*-erottelu) liittyvän feministisen teoreettisen keskustelun pääkohtia 1960-luvulta nykypäivään ja samalla osoittaa ne tutkimustulokset, jotka syntyvät tutkimukseni pohjalta *sex*- ja *gender*-keskustelun sisällä. En siis esittelen tutkimustuloksia yksittäisinä, toisistaan irrallisina lausumina, vaan kytken ne siihen teoreettiseen keskusteluun, josta ne alun perin ovat lähtöisin.¹⁰²

Englantia puhuvissa maissa sukupuolen käsite oli suhteellisen pitkään 1900-luvulla ongelmaton käsite. Sukupuolta koskevat tutkimukset ja tulkinnat perustuivat biologisen sukupuolen (*sex*) ja sosiaalisen sukupuolen (*gender*) erotteluun eikä kyseinen jako näyttänyt edellyttävän perusteluita. Naispuolinen (*female*) erotettiin feminiinisestä (*feminine*), miespuolinen (*male*) maskuliinisesta (*masculine*) ja biologinen sukupuoli (*sex*) sosiaalisesta sukupuolesta (*gender*). Biologinen ja sosiaalinen sukupuoli loivat myös metodologisen kehikon, johon kerättiin uutta tietoa ja jonka varassa esitettiin yhä tarkempia kysymyksiä sukupuolten sosiaalisista ja kulttuurisista eroista.

Termien välillä vallitsi alkuperäisessä feministisessä *sex/gender*-erottelussa vastakohta: biologinen ”sex” ymmärrettiin kiinteäksi ja pysyväksi, sosiaalinen ”gender” muuntuvaksi ja muokattavaksi. Viitattessani 1960- ja 1970-lukujen teoreettiseen jakoon erottelen termit kauttaviivalla: *sex/gender*. Pyrkinessäni osoittamaan erottelun problemaattisuutta varsinkin *sex*-merkityksen osalta, erittelen kategoriat disjunktion sijasta konjunktiolla: *sex & gender*.

1990-luvulle tultaessa *sex/gender*-tietorakenne päättyi sisäisen feministisen kritiikin kohteeksi. Tuolloin naisliikkeen valtavirrasta eronneet vähemmistöt kuten lesbo- ja queer-teoreetikot

¹⁰² Robert Stollerin teos *Sex and Gender* (1968) erotteli toisistaan sukupuolen biologiset ja sosiaaliset tasot. *Sex*-tasolla oli mies- ja naispuolisia olioita ja piirteitä, ja *gender*-tasolla maskuliinisia ja feminiinisiä olioita ja piirteitä. Stollerin mukaan piirteet eivät aina vastanneet toisiaan, vaan naiset saattoivat käyttäytyä maskuliinisesti ja miehet feminiinisesti. Stollerin toisen väitteen mukaan valtaosa *gender*-piirteistä määrättyi biologisten, sosiaalisten ja kulttuuristen tekijöiden yhteisvaikutuksena. 1960- ja 1970-luvun feministien teokset kuten Kate Millettin *Sexual Politics* (1969), Shulamith Firestonen *The Dialectic of Sex* (1970), Ann Oakleyn *Sex, Gender and Society* (1972), Gayle Rubinin ”The Traffic in Women” (1975) ja Nancy Chodorowin *The Reproduction of Mothering* (1978) sovelsivat Stollerin jakoa sukupuolten suhteiden kuvaamiseen. Näissä teoksissa biologiset sukupuolet käsitettiin luonnonantimiksi, joista patriarkaatit valmisti tarvitsemiaan *gender*-tuotteita. *Sex*- ja *gender*-oletukset pysyivät suunnilleen vakioina toisessa, 1970-luvun puolivälissä alkaneessa teoria-aallossa, mutta 1990-luvun kolmannen aallon teoreetikot kyseenalaistivat vanhan kuvan *gender*-tuotannosta. Osa teoreetikoista kiisti, että ihmiset jakautuisivat luonnostaan *male*- ja *female*-yksilöihin.

sekä toisaalta subjektin hajoamisesta puhuneet foucault'laiset jälkistrukturalistit kyseenalaistivat käsitteiden *sex* ja *gender* ongelmattomuuden. Edelliset puhuivat naisten välisistä radikaaleista sosiaalisista ja poliittisista eroista, jälkimmäiset taas katsoivat, etteivät naissubjektin *sex*- ja *gender*-komponentit langenneet yhteen itsensä kanssa. Myös *sex*-kategorian oletettu vastakohtaisuus *gender*-kategorian kanssa hylättiin. (Esim. Butler 1990; Laqueur 1995 [1990]; Moi 1999.)

Sex/gender-erottelu tehtiin aluksi sisällöllisesti. Sen avulla lueltiin biologisen ja sosiaalisen luokan ominaisuudet. 1970-luvun feministien mukaan luokkaan *sex* sisältyivät yksilöiden fysiologiset piirteet kuten geneettiset, hormonaaliset ja elimelliset piirteet, *gender*-luokkaan taas sisältyivät maskuliiniset ja feminiiniset mentaaliset ja käyttäytymispiirteet (Heinämaa 1996, 112–113; ks. Millett 1999 [1969]; Greer 1978 [1970]; Firestone 1972 [1970]; Oakley 1972). Siten 1970-luvun puolivälistä alkaneen feminismin toisen aallon teesi, jonka mukaan naisten tunne-elämä oli miesten tunne-elämää ”rikkaampaa”, koski *gender*-eroja. Samoin Carol Gilliganin (1982) psykologinen teoria naisten moraalin erityislaadusta liittyi *gender*-eroihin.

Sisällöllinen määritelmä sai myöhemmin rinnalleen muodollisen määritelmän. Siinä ei lueltu luokkien tarkkoja sisältöjä, vaan annettiin kriteeri piirteiden kuulumisesta tiettyyn luokkaan. Siten esimerkiksi ”gender” saattoi tarkoittaa periaatteessa mitä tahansa sukupuolipiirteitä ja sukupuolten eroja – mentaalisia, behavioraalisia tai fysiologisia – jotka määräytyivät yhteiskunnasta käsin. Muodollinen käyttö ja määrittely perustuivat sukupuolen sosiaalisen rakentumisen ajatukseen. Sukupuolipiirteillä ja -eroilla oli kausaalinen sosiaalinen alkuperä. Ja kuten todettua, *sex*- ja *gender*-termien muodollisessa määrittelyssä saattoivat myös biologiset sukupuolierot osoittautua sosiaalisesti rakentuneiksi.

Sukupuolen muodollisessa määrittelyssä ei siis enää rajattu, mitkä piirteet sisältyivät *gender*- ja mitkä *sex*-luokkaan. Tämän vuoksi feministinen nykykeskustelu sisältää hyvin monenlaisia hypoteeseja *sex*- ja *gender*-kategorioiden sisällöstä. Äärikantana on biologinen determinismi, jonka mukaan sukupuolipiirteet määräytyvät yksilöbiologiasta käsin sosiaalisista tekijöistä riippumatta (esim. Moir & Jessel 1989; Kimura 1992). Toisen äärimmäisyyden muodostavat sosiaalisen konstruktivismiin käsitykset, joiden mukaan sukupuolierot – myös ruumiilliset ja fyysiset – juontavat yhteiskunnasta ja kulttuurista. Jotkut feministibiologit ulottavat sosiaalisen konstruktivismiin hormoneihin ja hermostollisiin piirteisiin (esim. Devor 1989; Kaplan & Rogers 1990).

Myös oma tutkimukseni asemoituu *sex*- ja *gender*-termien muodollisen määrittelyn kautta sosiaalisesti rakennettuihin biologisiin sukupuolieroihin. Näin siitä huolimatta, että en millään lailla pyri kiistämään kaksimuotoisen biologisen sukupuolen todellisuutta luonnonhistoriallisena faktana. Biologisen sukupuolen käsitehistoria ja biologisen sukupuolen luonnonhistoria ovat kuitenkin eri asioita. Erilaiset biologisen sukupuolen teoriat lähestyvät ruumista eri tavoin eikä tutkimuksessani ole kyse jonkin tietyn biologisen teorian kannattamisesta tai hylkäämisestä.

1960- ja 1970-lukujen feministit siis määrittivät sosiaalisen sukupuolen termin aluksi sisällöllisesti koskemaan mentaalisia ja behavioraalisia sukupuolieroja, ja argumentoivat sen jälkeen, että *gender*-erot olivat yhteiskunnan ja kulttuurin aikaansaannosta (esim. Millett 1999 [1969], 26–33; Greer 1978 [1970], 17–22; Oakley 1972, 16). *Gender* määriteltiin mentaaliseksi ja behavioraaliseksi eroiksi, jonka jälkeen ne esitettiin alkuperältään sosiaalisiksi. Toisaalta itse *sex/gender*-argumentti ei alun perin esiintynyt feministisessä kontekstissa, vaan yhdysvaltalaisessa psykiatrisessa ja/tai psykoanalyttisessä kontekstissa. 1960- ja 1970-luvun feministit tukeutuivat psykoanalyttikko Robert Stollerin (1968) teoksen *Sex and Gender* määritelmiin kyseisten termien sisällöstä.

Moira Gatensin (1991 [1983]) mukaan Stoller ei ollut ensimmäinen sukupuolen biologiset ja sosiaaliset osatekijät vastakohtaisesti erotellut tutkija 1900-luvulla. Ritva Ruotsalaisen (1995) mukaan Stollerin teos perustui John Moneyn, Joan Hampsonin ja John Hampsonin psykiatrian töihin (ma. 310–317). Lisäksi samankaltaisia erotteluja esiintyi tätä ennen jo esimerkiksi Sigmund Freudin (1990 [1920]) ja Margaret Meadin (1962 [1950]) tutkimuksissa.

Toisaalta termien *sex* ja *gender* vastakohtaisen merkityksen syntyhistoria voidaan ulottaa paljon 1900-lukuakin kauemmas. Naisten käyttäytymistä ja koulutusta koskevissa argumenteissa 1690-luvulta 1790-luvulle (ks. kappaleet 3.5–3.6) sukupuolijakoa pidettiin luonnollisena (*natural*) ja sosiaalista sukupuolta (ainakin usein feministien kohdalla) hankittuna (*acquired*). Siten sosiaalinen sukupuoli sai jo 1600- ja 1700-lukujen koulutuskeskusteluissa merkityksen biologisen sukupuolen vastakohtana: *gender* osoittautui muokattavaksi piirteeksi sosiaalisten reformien kautta.

Yhteiskunnallisten tapojen ja sääntöjen ajateltiin muokkaavan sukupuolten luonteet tietynlaisiksi. Naisten koulutusta koskevissa argumenteissa kritisoitiin erityisesti naisten omaksumia virheelisiä tapoja ja toisaalta arvosteltiin naisia rajoittaneita yhteiskunnallisia tapoja ja sääntöjä. Naisten koulutusreformia kannattaneet ja vastustaneet argumentit kohdistuivat siten väitteisiin naisten hankituista tai luonnollisista mentaalisisista, käyttäytymis- ja/tai älykkyiden piirteistä. (Ks. kappale 3.5.)

Varhaisimpia ehdotuksia naisten yhtäläiseksi kouluttamiseksi oli Mary Astellin *A Serious Proposal to the Ladies for the Advancement of their True and Greatest Interest* (2002 [1694]). Astell tarkasteli vastaavasti kuin Mary Wollstonecraft noin sata vuotta häntä myöhemmin naisten kykyjä ja luonteenpiirteitä yhteiskunnan tuottamina. Astell esimerkiksi kommentoi naisten väitettyä kyvyttömyyttä harjoittaa tieteitä: ”Jos sellaista on ensinkään, se on hankittua, ei luonnollista.” (Fletcher 1995, 365.) Elinympäristö muovasi naisten mentaaliset ominaisuudet tietynlaisiksi.

Toisaalta Wollstonecraft (1992 [1792]) sovelsi *A Vindicationissa* valistuksen luonnollisten oikeuksien argumenttia naisiin. Naisten puutteellinen koulutus oli ristiriidassa ihmisen universaalien järjen kehittämisen ja luonnollisen vapauden ja tasa-arvon periaatteiden kanssa. Biologisen ja sosiaalisen sukupuolen varhaisiin määritelmiin 1600- ja 1700-luvuilla sisältyi pitkälti samoja piirteitä kuin 1960- ja 1970-luvun psykologien ja feministien tekemään *sex/gender*-erotteluun.

Biologisen ja sosiaalisen sukupuolen modernit määritelmät syntyivät historiallisesti samoihin aikoihin kahden sukupuolen mallin läpilyönnin kanssa. Toisaalta tämä ei tarkoita, että *gender*-termistö olisi saanut modernit piirteensä suoraan biologista sukupuolta koskevien *sex*-merkitysten muutosten myötä. Nähdäkseni *gender*-termistö ennemminkin muotoutui itsenäisesti suhteessa biologisen sukupuolen kategoriaa koskeviin muutoksiin: termi ”natural” on siksi voinut tarkoittaa samanaikaisesti sekä yhden että kahden sukupuolen mallin ymmärrystä biologisesta sukupuolesta.

Mutta ymmärrettiinpä biologinen sukupuoli naisten tapoja koskevissa argumenteissa tai naisten koulutusargumenteissa lopulta yhden tai kahden sukupuolen mallin kautta, kummassakin tapauksessa biologista jakoa pidettiin 1600- ja 1700-luvuilla luonnollisena ja siinä mielessä vakaampana kuin yhteiskunnan tuottamia tai ihmisen hankkimia *gender*-piirteitä.

5.1. Biologinen determinismi: Patrick Geddes ja Sigmund Freud

Alkuperäisessä *sex/gender*-erottelussa biologinen sukupuoli viittasi ihmisnaaraiden ja -urosten biologisiin piirteisiin (kromosomeihin, sukupuolielimiin, hormoneihin ja muihin fyysisiin piir-

teisiin) ja sosiaalinen sukupuoli naisten ja miesten sosiaalisiin tekijöihin (sosiaaliseen rooliin, asemaan ja käyttäytymiseen). 1960- ja 1970-lukujen feministien keskeinen motiivi vastakohtaisen *sex/gender*-jaon luomiselle oli vastustaa biologista determinismia ja sen taustalla tehtyä argumenttia biologiasta naisen – tai miehen – kohtalona.

Tyylipuhdas biologisen determinismin mukainen kanta löytyi biologi Patrick Geddesiltä (ks. kappale 4.2). Geddes (Geddes & Thompson 1889) ajatteli ihmisten sosiaalisten, psykologisten ja behavioraalisten piirteiden johtuneen ”metabolisista tiloista”. Naisten solut olivat ”anabolisia”, koska ne varastoivat energiaa. Naiset olivat solujensa vuoksi passiivisia, konservatiivisia, laiskoja, vakaita ja politiikasta piittaamattomia olentoja. Miesten solut taas olivat ”katabolisia”: ne kuluttivat ylimääräisen energiansa. Miessolujen katabolisuus teki miehistä innokkaita, energisiä, intohimoisia, muunntautumiskykyisiä sekä politiikasta ja sosiaalisista kysymyksistä kiinnostuneita. (Mt. 266.)

Toisaalta Geddes ei ainoastaan kuvannut ihmisten metabolisten tilojen biologisia ”faktoja” ja selittänyt niiden avulla sukupuolten käyttäytymiseroja, vaan pyrki lisäksi oikeuttamaan sukupuolten toisensa poissulkevat sosiaaliset roolit. Geddes uskoi ”biologisten faktojen” sellaisenaan perustelevan, ettei naisille tarvinnut antaa yhtäläisiä poliittisia oikeuksia kuin miehille. Näkemyksen tausta oli keskeneräisessä evoluutioprosessissa: ”Se, mitä on päätetty esihistoriallisten alkueläinten joukossa, ei ole peruutettavissa parlamentin säätämällä lailla.” (Ibid.)

Myös Freudin pyrkimys johtaa naisen ja miehen seksuaalisuus ja sosiaaliset roolit anatomisista sukupuolieroista oli esimerkki biologisesta determinismistä (ks. kappale 4.7). Freud päätyi muokkaamaan naisten anatomiaa lääketieteellisten faktojen vastaisesti voidakseen sen jälkeen johtaa psykologiset ja sosiaaliset erot biologiasta ja voidakseen myös niiden avulla oikeuttaa naisen ja miehen vastakkaiset yhteiskunnalliset roolit. Freud rakensi säädyllisen porvarisnaisen ”normaalista seksuaalisuutta” väittämällä naisten neurologisista syistä hylkäävän aikuisina klitorissexualisuutensa. Freud projisoi naiselle kulttuurisesti sopivaksi katsotun seksuaalisen käyttäytymisen (säädyllisyyden) ruumista koskeväksi biologiseksi ”faktatiedoksi”.¹⁰³

Biologisen determinismin vastustamiseksi feministit ovat perinteisesti ajatelleet käyttäytymiseen ja mieleen liittyvien sukupuolierojen taustalla vaikuttavan sosiaaliset syyt.¹⁰⁴ Jo Simone de Beauvoir kirjoitti: ”Syrjintä näyttää ulkoapäin tarkasteltuna merkityksettömältä, mutta sen mo-

¹⁰³ Vaikka Geddesin tai Freudin biologinen determinismi ei ole nykyisin yleistä, idea sukupuolten behavioraalisten ja psykologisten erojen biologisesta alkuperästä ei ole kadonnut mihinkään. Esimerkiksi 1970-luvulla sukupuoli-eroilla (*sex differences*) perusteltiin ehdotusta, jonka mukaan naisia ei tarvitse kouluttaa lentokoneiden kuljettajiksi. Naiset eivät voineet suoriutua näin vaativasta tehtävästä, koska he olivat kuukausittain hormonaalisesti ”epävakaassa tilassa”. (Mikkola 2008, 2; ks. Rogers 1999, 11.) Sittenkin myös aivojen on katsottu selittävän sukupuolten käyttäytymiseroja. Esimerkiksi *aivokurkiaisen* (oikeaa ja vasenta aivopuoliskoa yhdistävän hermonipun) on väitetty aiheuttavan psykologisia ja behavioraalisia sukupuolieroja. Aikakauslehti *Time* esitteli vuonna 1992 uusimpia sukupuolierojen biologisia selityksiä. Lehden mukaan muun muassa naisten paksumpi aivokurkiainen selitti, mihin naisten intuitio perustui. Toisaalta paksumpi aivokurkiainen heikensi naisten suoriutumista visuaalis-spatiaalisista tehtävistä kuten kartanluvusta. (Gorman 1992, 42–43.)

¹⁰⁴ Anne Fausto-Sterling (2000a) kyseenalaistaa aivokurkiaisen erojen aiheuttavan sukupuolten behavioraalisia ja psykologisia eroja. Fausto-Sterlingin mukaan aivokurkiainen on ensinnäkin hyvin muuntuva osa anatomiaa. Tämän vuoksi sen kokoa, muotoa ja paksuutta koskevia yleistyksiä on tarkasteltava kriittisesti. Toiseksi, Fausto-Sterling muistuttaa, ettei aikuisten aivokurkiaisen eroja ole löydetty pieniltä lapsilta. Aivojen fyysiset erot kehittyvät eri suuntiin myös aivojen erilaisen käytön ja kohtelun vuoksi. Kolmanneksi, vaikka sukupuolten aivokurkiaiset eroaisivat toisistaan paljonkin, ei tämä tee ”niistä johtuvia” käyttäytymisessä havaittuja eroja siinä muuttumattomiksi: visuaalis-spatiaalisia taitoja kuten kartanlukua voi kehittää merkittävästi esimerkiksi harjoittelemalla. (Mt. luku 5.)

raaliset ja älylliset jälkivaikutukset ovat juurtuneet naisiin niin syvästi, että ne näyttävät nousevan naisen luonnosta.” (Beauvoir 2009 [1949], 55.) Beauvoirin (1965b [1949]) teos *Le Deuxième sexe II* eli *Toisen sukupuolen* toinen osa (*L'expérience vécue, Eletty kokemus*) kuvasi tarkasti tätä prosessia.

Radikaalifeministi Kate Millettin (1999 [1969]) mukaan sukupuoliroolit määrittivät patriarkaatissa ”yksityiskohtaisen käytös-, ele- ja asennekoodiston” (mt. 26) ja rajoittivat naisen olemisen biologiaan. Psykososiaaliset erot palautettiin patriarkaatissa biologisiin eroihin. Niitä vahvistettiin väittämällä erojen toimivan sopusoinnussa luonnon kanssa: ”Patriarkaalinen uskonto, yleinen mielipide ja tiede olettavat psykososiaalisten erojen olevan sukupuolten välisissä biologisissa eroissa. Mikäli kulttuurin nähdään muotoilevan käyttäytymistä, sen ei katsota muuta kuin toimivan yhteistyössä ja vaikuttavan samaan suuntaan luonnon kanssa.” (Mt. 26–27.)

Millettin luokittelemat ”reaktionäärit” kykenivät viemään läpi antifeministisen vastavallankumouksen länsimaissa vuosina 1930–1960. Millettin mukaan näin tapahtui, koska varhainen 1800-luvun ja 1900-luvun alkupuolen naisliike ei ollut koskenut patriarkaatin ”temperamenttia ja roolierottelua koskevaan sosialisaatioprosessiin” (mt. 176–177). Millett piti reaktionääreinä kirjailijoita kuten D. H. Lawrencea, Henry Milleriä ja Norman Maileria, uusfreudilaisia psykologeja kuten Anna Freudia sekä funktionalisti-sosiologeja kuten Talcott Parsonsia.

Millett arvioi myös Freudin tuotannon vaikutukset naisten kannalta enimmäkseen kielteiseksi. Näin siitä huolimatta, että Freudia pidettiin yleisesti seksuaalisen vapautumisen liberaalien vaatimusten prototyypinä ja puritaanisten seksuaalirajoitusten purkajana. ”Freudin ja hänen seuraajiensa sekä vielä enemmän tämän popularisoijien työn avustuksella alettiin rationalisoida sukupuolten välisiä epäoikeudenmukaisuuksia, vahvistaa perinteisiä sukupuolirooleja ja pitää sukupuolten temperamenttiin liittyviä eroja oikeaan osuneina.” (Mt. 178.)

5.2. Anatomia on kohtalo – kohtalo on anatomia?

Biologisen determinismin historiallinen tausta on 1700- ja 1800-luvun lääketieteessä ja biologissa, joissa naisten yksityisen alueen tehtävät pyrittiin perustelemaan ja oikeuttamaan anatomisilla piirteillä. Saksalainen anatomi Jakob Ackermann painotti naisen heikkoutta ja passiivisuutta: ”Naissukupuoli viettää paikallaanpysyvää elämäntyyliä eikä työllistä itseään velvollisuuksilla, jotka vaatisivat kestävästä fyysisestä voimaa ja lihasten voimakkuutta.” (Ackermann 1788, 146.)

Ranskalainen lääkäri Pierre Jean Georges Cabanis tulkitsi heikomman ja hauraamman rakkenteen todisteeksi naisen passiivisesta luonnosta: ”Lihaksien heikkous aiheuttaa kovan fyysisen harjoittelun vaistomaista inhoa; se johtaa istumista vaativiin huvituksiin ja tehtäviin.” (Cabanis 1981 [1802], 1, 221.) Myös saksalainen lääkäri Johan Jakob Sachs esitti ruumiin todistaneen täydentävän roolin kuuluvan naiselle luonnostaan: ”Naisen ruumis ilmaisee naisellista pehmeyttä ja tunnetta. Tilava lantio määrää naiset äitiyteen. Heikot, pehmeät ruumiinjäsenet ja hauras iho ovat todisteita naisen kapeammasta aktiivisuuden alueesta.” (Sachs 1830, 47.)

Anatomiaan perustunut rooli kotitaloudessa merkitsi naisen kohtaloa. Sillä oli perustansa hauraassa, mutta samalla raskauttavassa naisen kehossa. Naisen asemaa määriteltiin myös yksittäisten elimien mukaan. Ranskalaisen lääkärin Achille Chereauin mukaan ”nainen oli mitä oli munasarjojensa vuoksi” (Chereau 1844, 91). Ennen munasarjojen muuntumista naisen synekdoottiseksi määritelmäksi kohtu oli määritellyt naisen naisena. (Ks. kappale 3.2 ja luvun 3 alkuosa.)

Toisaalta ”anatomia on kohtalo”-argumentin 1900-luvun kuuluisin versio on Freudin tyttöihin ja naisiin liittämä peniskateuden idea. Freudin mukaan naiset eivät peniksen puuttumista seuranneiden psykososiaalisten kehitysvaiheiden kautta kehittäneet itselleen yhtä vahvaa yliminää kuin miehet. Tytöt eivät olleet poikien tavoin motivoituneita kasvamaan vahvoiksi ja itsenäisiksi persooniksi, koska heidän ei tarvinnut pelätä kastraatiota. (Freud 1968 [1925], 193).

Anatomia on kohtalo-argumentin ohella voidaan puhua myös yleisesti biologiaan vetoavista konservatiivisista argumenteista. Niiden mukaan a) sukupuolten hormonit, anatomia ja kromosomit ovat erilaisia, jonka vuoksi b) naisten lisääntymiseen liittyvä rooli on välttämättä miesten roolia suurempi. Siten c) miehet ja naiset omaksuvat poikkeavat maskuliiniset ja feminiiniset sosiaaliset roolit ja psykologiset luonteenpiirteet. Lisäksi d) mainittua järjestelyä tulee pitää luonnollisena eikä siihen saa puuttua yhteiskunnallisten järjestelyjen kautta. (Tong 1997 [1989], 3, 248n.)

Olen tutkimuksessani useampaan kertaan vastustanut käsitystä anatomiasta tai biologiasta naisen tai miehen kohtalona. Käsitys ihmisen biologisesta kohtalosta ei ole järkevä ajatus. Ihmisten kohtaloa ei voi johtaa biologiasta, koska ihmiset antavat pääasiassa itse tahtomansa painoarvon biologialleen. Esimerkiksi geenit eivät määrää kenenkään elämää, vaikka ne sanelevatkin joitakin naisen ja miehen elämän reunaehtoja. Toisaalta itse biologiset käsitykset eivät ole vakaita. Miten voisimme pitää jonkun kohtalona kautta vuosisatojen muuntuvia biologisen sukupuolen teorioita?

Biologisia käsityksiä voi tarkastella hedelmällisesti yhteiskuntien sukupuolten työnjakojen, niiden murroskohtien, sukupuolten asemien muutosten ja uusien identiteettien luomista koskevien poliittisten kamppailujen tuloksina. Yhden sukupuolen mallissa naisen biologinen epätäydellisyys juonsi metafysiikasta, joka projisoi miehisen kosmisen järjestyksen faktat ihmisruumiiseen. Kahden sukupuolen mallissa taas sukupuolten täydentävät roolit johdettiin absoluuttisen vastakkaisesta biologiasta (luonto ei läheskään aina puolla vastakkaista anatomista sukupuolieroaa). Kahden sukupuolen mallin luomisen tausta oli valistuksen ja Ranskan vallankumouksen naisten oikeuksista käydyissä kamppailuissa. Naisesta rakennettiin tarkoituksella miehen fyysinen ja moraalinen vastakohta.

Biologian poliittisuus tulee selvästi esille myös 1990- ja 2000-lukujen feministisissä keskusteluissa. Kun kriteereinä on käytetty esimerkiksi hormoneja, hedelmällisyyttä, ulkoisia sukupuolielimiä, sulusoluja, kromosomeja ja identiteettejä, eräät feministibiologit ovat jakaneet ihmiset jopa 17 sukupuoliluokkaan (Sipilä 1998, 30–31; ks. Kaplan & Rogers 1990, 217–225; Jost 1970, 71). Vaikka erottelu olisi ruumiiden piirteiden puolesta kuinka perusteltu tahansa, se herättää kysymyksen näin monien luokkien tarpeellisuudesta ja samalla poliittisesta tarkoitushakuisuudesta.

Sukupuolten moninaistaminen sisältää sukupuolikäsitteen ilmeisen vesittämispyrkimyksen. Esimerkiksi Judith Butler kirjoittaa: ”Jos sukupuolten määrä vastaa olemassa olevien yksilöiden määrää, sukupuolella terminä ei enää ole mitään yleistä käyttöä: itse kunkin sukupuolisuus olisi täysin yksilöllinen ominaisuus, eikä se enää voisi toimia hyödyllisenä tai kuvailevana yleistykseenä.” Butlerin mukaan ”tapahtuu sisäinen kumous, jossa kaksijako sekä oletetaan olemassa olevaksi että moninaistetaan, kunnes koko käsite ei enää ole perusteltavissa”. (Butler 2008 [1990], 205, 217.)

Mutta olipa *sex*-luokkia kautta historian esitetty liian vähän, liian polaaraisesti tai liian paljon, ne kaikki kertovat metodologisesta tarpeesta kytkeä biologisten käsitysten tutkiminen ne tuot-

taviin yhteiskunnallisiin konteksteihin. Kun yhden sukupuolen mallissa hyväksyttiin olevaksi vain yksi täydellinen sukupuoli ja kahden sukupuolen mallissa kaksi vastakohtaista täydellisyyttä, useampien kuin kahden sukupuolen malleissa taas tehdään suuria johtopäätöksiä melko pienistä populaatioista. Feministibiologi Anne Fausto-Sterlingin mukaan 1,7 prosenttia ihmisistä ei lankea kahden sukupuolen mallin sisälle. Tältä osalta ihmisiä löytyy eri *sex*-piirteiden yhdistelmiä, ja siksi ihmiset on kahden luokan sijasta luokiteltava viiteen sukupuoliluokkaan. (Fausto-Sterling 2000b, 20.)

Fausto-Sterlingin arvio intersukupuolisuuden vallitsevuudesta on herättänyt paljon keskustelua yhdysvaltalaisessa lääketieteessä ja populaarisessa mediassa. Etenkin konservatiiviset lääkärit ovat kritisoineet Fausto-Sterlingin luokittelua siitä, ettei se vastaa lääkäreiden soveltamaa intersukupuoliluokittelua, johon sisältyvät vain sairaudet kuten Klinefelterin ja Turnerin syndroomat sekä lievä lisämunuaisen liikatoiminta (*late-onset adrenal hyperplasia*). Leonard Saxin (2002) artikkelin ”How common is intersex?” mukaan intersukupuolisuus tulisi ensi sijassa rajoittaa tapauksiin, joissa ihmisen kromosomit ovat ristiriidassa fenotyypin kanssa, tai joissa fenotyyppi ei ole luokiteltavissa joko mieheksi tai naiseksi. Tämän määritelmän mukaan intersukupuolisuuden vallitsevuus ihmisillä olisi itse asiassa vain noin 0,018 %. (Ma. 174.)

Mutta sen sijaan, että kysyisimme, ”mikä on totuus sukupuolesta?”, meidän olisikin ehkä kysyttävä, ”miten totuudet sukupuolesta syntyvät, minkä sosiaalisten kamppailujen tuloksena?” Biologisia käsityksiä pohtivien ihmisten asennetta koskee hämmästyttävän usein uskomus, jonka mukaan inhimillisen olemisen takana väijyy objektiivinen biologinen totuus. Niinpä yhtä hyvin tiedemiehet kuin maallikot ovat kautta modernin ajattelun historian etsineet itsensä ja erityisesti toistensa ”syytä” tai ”kohtaloa” biologiasta. Siten Freudin läheisesti tähän leikkiin liittyvän sloganin ”anatomia on kohtalo” voisi kääntää ironisesti päinvastoin: ”kohtalo on anatomia”.

Kenen tahansa Toisen kohtaloa on systemaattisesti jäljitetty biologiaan. Kun modernien ihmisten ja tieteen kohtalona näyttäisi olevan ihmisten kohtaloiden etsiminen biologiasta tai anatomiaa, ei voida välttyä palauttamasta mieliin luvun 2 alkuosan galeenista teemaa ihmisten kohtalosta, jota heidän erilaiset anatomiansa ilmensivät. Länsimaiset modernit yhteiskunnat ovat kääntäneet täsmällisesti päälleen antiikin käsityksen, jonka mukaan anatomia ilmensi ihmisten kohtaloa. Vaikka anatomia ei ole kenenkään kohtalo, monien modernien ihmisten kohtalo on ollut anatomia.

5.3. Robert Stoller ja 1960- ja 1970-lukujen feministinen teoria

Robert Stollerin (1968) teos *Sex and Gender: On the Development of Masculinity and Femininity* ei käsitellyt miesten ja naisten välisiä valtapoliittisia suhteita, vaan psykologisia poikkeamia kuten transseksuaalisuutta ja transvestismia. Stoller pyrki osoittamaan, etteivät mainitunkaltaiset poikkeavat käyttäytymismuodot johtuneet yksilöiden biologisista ominaisuuksista. Vastakkaisiin merkityksiin perustuneella *sex/gender*-erottelulla oli hyvin tärkeä rooli Stollerin argumentissa. Biologisen ja sosiaalisen sukupuolen erottelun avulla hän pyrki selittämään, miksi tietyt ihmiset tunsivat syntyneensä ja olevansa loukussa väärään kehoon.

Stoller rajasi termin *sex* koskemaan aluksi vain puhtaasti sukupuolten biologisia tekijöitä kuten anatomiaa, fysiologiaa, elimellisiä, geneettisiä ja hormonaalisia piirteitä (mt. vi–vii, 5–9). Stol-

lerin mukaan seksuaalisuudella oli ensisijaisesti fysiologinen *sex*-aspekti, mutta toisaalta myös toissijainen *gender*-aspekti käyttäytymisen, tunteiden, ajattelun ja fantasian alueilla.

Sanalla sukupuoli [*sex*] viitataan mies- tai naissukupuoleen sekä niihin erillisiin biologisiin osiin, jotka määräävät, onko ihminen mies vai nainen. Sanalla *seksuaalinen* on anatomiset ja fysiologiset merkitykset. Tämä jättää koskemattomiksi käyttäytymisen, tunteiden, ajattelun ja fantasioiden alueet, jotka liittyvät sukupuoliin, mutta joilla ei ole ensisijaisesti biologisia merkityksiä. Termiä *gender* käytetään joistakin seuraavista psykologisista ilmiöistä: voidaan puhua miessukupuolesta tai naissukupuolesta, mutta voidaan puhua myös maskuliinisuudesta ja feminiinisuudesta, jolloin ei välttämättä sanota mitään anatomiaa tai fysiologiasta. (Stoller 1968, viii.)

Stoller määritteli *gender*-termin yleisesti käyttäytymisominaisuuksiksi ja mentaaliksi piirteiksi. Toisinaan hän nimitti mentaalisia piirteitä myös psykologisiksi piirteiksi. (Mt. vii–viii.) Stollerin *gender*-luokkaan sisältyivät tunteet, ajatukset, fantasiat, identiteetit, roolit, asennot, ilmeet ja liikkeet (mt. v–vii, 9–10).¹⁰⁵ Biologisen ja sosiaalisen tasot jakaantuivat Stollerin ajattelussa pääpiirteittäin kahtia. Biologisella tasolla oli miespuolisia (*male*) ja naispuolisia (*female*) olioita ja ominaisuuksia, sosiaalisella tasolla maskuliinisia ja feminiinisiä olioita ja piirteitä. (Mt. 9.)

Teoksen kaksi pääväitettä koskivat *sex*- ja *gender*-piirteiden välisiä suhteita. Stoller huomautti ensinnäkin, etteivät kyseiset piirteet aina vastanneet toisiaan, korrelaatio ei ollut täydellistä: ”Kun *biologinen* ja *sosiaalinen sukupuoli* näyttävät arkipuheessa olevan erottamattomasti sidoksissa toisiinsa, nämä kaksi aluetta [*sex* ja *gender*] eivät välttämättä ole yhteydessä toisiinsa yksi yhteen suhteessa, vaan kumpikin voivat ottaa toisiinsa nähden verrattain riippumattoman suunnan.” (Mt. viii–ix.) Naispuoliset oliot eivät aina käyttäytyneet naisellisesti ja toteuttaneet feminiinisiä piirteitä eivätkä miespuoliset aina käyttäytyneet maskuliinisesti ja esiintyneet maskuliinisissa rooleissa (mt. vi–vii, 9). Tästä Stoller päätteli, etteivät yksilön *sex*-piirteet määränneet yksilön *gender*-piirteitä.

Stollerin toinen väite koski antibiologistista selitystä *gender*-piirteiden syntymisestä. Stollerin mukaan valtaosa käyttäytymisestä ja mentaalista ominaisuuksista kuten sukupuoli-identiteetti määräytyi biologisten ja sosiaalis-kulttuuristen tekijöiden yhteisvaikutuksena. Määrävänä sosiaalisena tekijänä oli varhainen äidin ja lapsen välinen suhde (mt. 14–15, 23, 48, 65, 71). Stollerin teos loi sukupuolisuudesta käsityksen, jonka mukaan biologiset ja sosiaaliset voimat vaikuttivat mies- ja naispuolisissa olioissa. Suurin osa *gender*-piirteistä syntyi kahden erilaisen voimavektorin summana, vaikka osa piirteistä määräytyi myös vain biologisten mekanismien kautta. (Mt. 16.)

1960- ja 1970-luvun keskeiset feministiteoreetikot omaksuivat Stollerin käsityksen biologisesta ja sosiaalisesta sukupuolesta lähes sellaisenaan. Kate Milletin *Sexual Politics* (1969), Germaine Greerin *The Female Eunuch* (1970), Shulamith Firestonen *The Dialectic of Sex* (1970), Ann Oakleyn *Sex, Gender and Society* (1972), Gayle Rubinin artikkeli ”The Traffic in Women” (1975) ja Nancy Chodorowin *The Reproduction of Mothering* (1978) sovelsivat Stollerin *sex/gender*-jakoa sukupuolten välisten sosiaalisten suhteiden kuvaamiseen. Feministit käyttivät Stollerin erottelua osoittaakseen, etteivät sukupuolten mentaaliset ja käyttäytymiserot määräytyneet biologisesti.

¹⁰⁵ Stoller viittasi erottelua tehdessään Freudin (1990 [1920]) esseeseen ”The Psychogenesis of a Case of Homosexuality in a Woman”. Freud erotteli toisistaan kolme seksuaalisuuden osatekijää: fyysikaaliset piirteet, mentaaliset piirteet ja objektin valinnan (mt. 398–399). Stollerin *gender*-määritelmän mukaan seksuaalisuudessa oli kysymys mentaalista piirteistä ja käyttäytymisestä. Stoller poikkesi Freudista siinä, että hän sisällytti seksuaaliobjektin valinnan mentaaliin piirteisiin. Hänen luokittelunsa oli kaksi- eikä Freudin tapaan kolmiosainen. (Heinämaa 1996, 119.)

Vaikka naisten sorrettu asema olisikin johtunut naisten käyttäytymispiirteistä tai mentaalista ominaisuuksista, se ei ainakaan palautunut geneettisiin, hormonaalisiin tai hermostollisiin piirteisiin. (Heinämaa 1996, 120.)

Monet feministit omaksuivat myös Stollerin näkemyksen *sex-* ja *gender*-piirteiden suhteesta. Näihin kuuluivat ajatukset sukupuolen biologisesta perustasta ja kausaalista selitysmallista. Oletuksena oli, että ihmiset jakautuivat luonnollisesti kahteen biologiseen luokkaan. Feministit pohtivat, miksi ja miten *male*-yksilöistä tuli maskuliinisia ja *female*-yksilöistä feminiinisiä. Itse biologisia *male*- ja *female*-luokkia ei kyseenalaistettu. Toiseksi, Simone de Beauvoirin ajatus mieheksi ja naiseksi tulemisesta käsitettiin kausaalisesti.¹⁰⁶ Maskuliinisuus ja feminiinisyys kuvattiin sosiaalisten ja biologisten syiden yhteisvaikutukseksi. Vaikka Stoller ja häntä seuranneet feministit kyseenalaistivat *gender*-piirteiden biologisen määräytymisen, he eivät kyseenalaistaneet kausaalisen määräytymisen ajatusta. (Heinämaa 1996, 121.) Biologinen kausaaliketju korvautui hypoteesilla siitä, että miehet ja naiset olivat tulosta biomekanismien ja sosiaalisten ympäristöjen välisistä monimutkaisista vuorovaikutussuhteista.

Feministeistä muun muassa Gayle Rubin käytti artikkelissaan ”The Traffic in Women” (1975) ilmaisua *sex/gender-system*. Tällä käsitteellään hän pyrki kuvaamaan ”järjestelyjä, joissa inhimillisen sukupuolen [*sex*] biologista raakamateriaalia ja lisääntymistä muotoiltiin inhimillisellä, sosiaalisella interventiolla” (ma. 165). Rubin kuvasi *sex/gender*-järjestelmää ”sosiaalisen elämän osa-alueena, joka toimi naisten [alkuperäisen] sarron lähteenä” (ma. 159) ja sosiaalista sukupuolta ”biologisten sukupuolten sosiaalisesti määrättyä jakona” (ma. 179). Vaikka biologiset erot olivat kiinteitä, sosiaalinen sukupuoli oli tulosta käytännöistä, jotka määräsivät miten sukupuolten tuli käyttäytyä. Naisia sorrettiin edellyttämällä heidän olevan naisia (ma. 204). Koska sosiaalinen sukupuoli oli sosiaalinen ja muuntuva, Rubin ajatteli, että naisten sorto oli myös lopetettavissa. Feministien oli luotava ”sukupuoleton yhteiskunta, jossa henkilön seksuaalinen anatomia oli irrelevantti sen kannalta kuka hän on, mitä hän tekee ja kenen kanssa hän rakastelee” (ma. 204).

1970-luvun feministisissä tulkinnoissa biologisen ja sosiaalisen sukupuolen ajateltiin myös täydentävän toisiaan. Slogaani ”sosiaalinen sukupuoli on biologisen sukupuolen sosiaalinen tulkinta” viittasi tähän. Linda Nicholson (1994) on kutsunut kyseistä positiota sukupuolen ”vaatenaalakko-näkökulmaksi”. Sukupuolitetut ruumiit olivat kuin vaatenaalakkvoja, jotka ”tarjosivat paikan, jonka päälle sosiaalinen sukupuoli rakennettiin” (mt. 81). Maskuliinisuudesta ja feminiinisuudesta koostunut sosiaalinen sukupuoli oli kuin biologisen sukupuolen vaatenaalakon päälle laitettu vaate. Eri yhteiskunnat liittivät kehoihin omat kulttuuriset käsityksensä siitä, miten miesten ja naisten tuli käyttäytyä. Sosiaaliseen sukupuolen erot (feminiinisuudet ja maskuliinisuudet) rakennettiin biologisten ruumiiden päälle. Kehojen sukupuolittamista ei tutkittu eikä kyseenalaistettu, vaan ruumis merkitsi periaatteessa samaa asiaa kuin biologinen sukupuoli.

Stollerin ajatusten myötä tehty biologisen ja sosiaalisen sukupuolen vastakkainen erottelu mahdollisti kahden elementin tarkastelun erillisinä tekijöinä myös samassa persoonassa: henki-

¹⁰⁶ Naisen tulemisesta naiseksi kulttuurin kausaalista vaikutuksesta ja tällaisesta Beauvoir-tulkinnasta (ks. myös Butler 2008 [1990], 194–195). Butlerin mukaan ”Beauvoirille anatominen sukupuoli on itse asiassa muuttumaton faktinen, mutta sosiaalinen sukupuoli hankittu. Siinä missä anatomista sukupuolta ei voi vaihtaa – niin hän ajatteli – sosiaalinen sukupuoli on biologisen sukupuolen muuntuva kulttuurinen konstruktio, biologisesti sukupuolittuneen ruumiin tuottama joukko kulttuurisen merkityksen lukemattomia ja avoimia mahdollisuuksia.” (Mt. 195.)

lö saattoi olla biologisesti mies, mutta sosiaaliselta sukupuoleltaan nainen ja päinvastoin. (Vrt. Mikkola 2008, 3; ks. myös Haslanger 2000; Stoljar 1995.) Biologista determinismää vastaan suunnatuissa feministisissä argumenteissa sukupuolierojen katsottiin johtuvan kulttuurisista käytännöistä ja sosiaalisista odotuksista. Vastaavaan ajatukseen viitataan nykyisin termillä ”sukupuolen sosiaalinen konstruktio” tai ”sosiaalinen rakentuminen”. Sukupuolet ja sukupuolitettut piirteet tulkitaan yhteiskunnan sosiaalisten käytäntöjen lopputuloksiksi (Haslanger 1995, 97).

Myös tuotannon ja keinoitekoisuuden metaforat tulivat 1960- ja 1970-luvuilla kiinteäksi osaksi feminististä sukupuoliteoriaa. Biologiset ruumiit käsitettiin luonnonantimiksi, joista patriarkaalinen yhteiskunta valmisti tarvitsemiaan *gender*-tuotteita: miehekkäitä miehiä ja naisellisia naisia. Ruumiin toimintaa ja käyttäytymistä kuvattiin mekaanisesti, ehdollistettuina reaktioina ulkoisiin ärsykkeisiin. Taustalla oletettu toiminnan filosofia oli laajassa merkityksessä behavioristinen: se sisälsi myös funktionalistiset teoriat ja oletukset organismien sisäisistä tiloista. Tämän käsityksen mukaan naisiksi ja miehiksi ei varsinaisesti tultu, vaan sukupuolet ennemminkin ”valmistettiin” tai ”tehtiin”. (Heinämaa 1996, 123; ks. myös Millett 1999 [1969], 32; Greer 1978 [1970], 17–20; Oakley 1982 [1981], 41–45.)

5.4. Biologisen sukupuoli- ja 1990-luvun feministinen kritiikki

Michel Foucault’n ja poststrukturalistien leirin vaikutteiden myötä anglo-amerikkalaiset feministit kyseenalaistivat 1990-luvulla vanhan *sex/gender*-erottelun.¹⁰⁷ Kritiikki koski sekä sukupuolen biologisen perustan ideaa että edellä tarkasteltua kuvaa *gender*-tuotannosta. Kolmannen aallon feministiteoreetikot asettivat kyseenalaiseksi oletukset biologisen sukupuolen ”luonnollisuudesta” ja sen vastakohtaksi ymmärretyyn sosiaalisen sukupuolen ”keinoitekoisuudesta”.

Eräät feministiteoreetikot hylkäsivät oletuksen, jonka mukaan ihmiset jakaantuivat luonnollisesti – eli ennen ”sukupuolituotantoa” – *male*- ja *female*-yksilöihin. Esimerkiksi Holly Devor kiteytti ajatuksen seuraavasti: ”Viime kädessä saattaa osoittautua, että sosiaaliset kokemuksemme ja niihin liitetyt merkitykset rajaavat yhtä paljon ruumiitamme kuin liha ja veri rajaavat meitä sosiaalisina olentoina.” (Devor 1989, 19.) Tärkeä osa feministisen teorian 1990-luvun uutta vaihetta oli, että *sex*-kategorian kritiikki muotoiltiin *gender*-ajatuksen radikalisaationa: sosiaalisen vaikutuksen idea ulotettiin yhtä lailla sosiaaliin ja biologisiin sukupuolieroihin.

Ajatus biologisesta sukupuolesta sosiaalisesti tuotettuna tuli feministisessä keskustelussa esiin useissa eri muodoissa. Ensinnäkin, eräät feministibiologit pitivät tiukkaa *male/female*-jakoa biologisesti kestävämmänä. Muiden muassa Gisela Kaplan ja Lesley Rogers argumentoivat, etteivät

¹⁰⁷ Keskeisiä 1990-luvun feministisen teorian kolmannen aallon teoksia ovat esimerkiksi Holly Devorin teos *Gender Blending* (1989) sekä Judith Butlerin teokset *Gender Trouble* (1990) ja *Bodies That Matter* (1993). Myös Thomas Laqueurin teoksen *Making Sex* (1990) teesit ovat feminismin kolmannelle aallolle tärkeitä *sex*-käsitteen kulttuurisen rakentumisen idean vuoksi. Kolmannen aallon feministibiologioiden tärkeitä teoksia ovat muun muassa Gisela Kaplanin ja Lesley Rogersin artikkeli ”The definition of male and female” (1990), Anne Fausto-Sterlingin teokset *Myths of Gender* (1985) ja *Sexing the Body* (2000) sekä artikkelit ”The Five Sexes” (1993) ja ”The Five Sexes: Revisited” (2000). Nykyfeministit sitoutuvat yhä tavalla tai toisella ymmärrettyyn biologisen ja sosiaalisen sukupuolen erotteluun. Jotkut pitävät kiinni alkuperäisestä 1960- ja 1970-lukujen erottelutavasta, toiset taas haluavat termien erillisistä merkityksistä kokonaan eroon (vaikka itse käyttävät *sex*- ja *gender*-termejä). Kahden äärimmäisen position väliin sijoittuu vielä kolmaskin näkemys. Sen mukaan käsitteet *sex* ja *gender* on välttämätöntä erotella toisistaan. Vaikka kategoriat ovatkin erillisiä, niiden välillä ei ole vastakkaisia merkityksiä. *Sex* on yhtä lailla sosiaalisesti rakennettu kuin *gender*.

ihmisyksilöt sopineet niihin *male*- ja *female*-luokituksiin, jotka olivat käyttäytymistieteiden ja valtavirtafeministien argumenttien lähtökohtina. Kaplanin ja Rogersin johtopäätöksen mukaan tavannut dikotominen biologinen sukupuoli oli ”vain tarkoituksenmukainen sosiaalinen rakennelma” (Kaplan & Rogers 1990, 214).

Feministibiologien mielestä vallitsevat sukupuolitermistön käyttötavat eivät noudattaneet luonnollista vaan sosiaalista järjestystä. He kiinnittivät huomiota kahteen oletukseen. Ensinnäkin *male/female*-jako oletettiin kaikenkattavaksi. *Male*- ja *female*-piirteiden ajateltiin yhdessä peittävän koko oliojoukon, jolloin yksikään olio ei jäänyt jaon ulkopuolelle tai sen väliin. Siten esimerkiksi sellainen yksilö ei ollut mahdollinen, joka ei ollut mies- eikä myöskään naispuolinen. Judith Butler (1993) osallistui tähän keskusteluun. Hänen mukaansa ”biologinen sukupuoli [*sex*] oli normi, jonka kautta ’henkilö’ [’one’] ylipäättään oli mahdollinen” (mt. 2).

Toiseksi, *maleness* ja *femaleness* käsitettiin toinen toisensa poissulkeviksi ominaisuuksiksi. Niiden ei uskottu voivan esiintyä yhtä aikaa samassa oliossa: jos olio oli miespuolinen, se ei voinut olla naispuolinen, ja jos olio oli naispuolinen, se ei voinut olla miespuolinen (Heinämaa 1996, 123). Näin dikotominen sukupuoli jakoi estä näkemästä ihmisissä paitsi sukupuolesta riippumattomia ominaisuuksia myös ihmisiä yhdistäviä androgynisiä maskuliinisia ja feminiinisiä piirteitä.

Feministibiologit osoittivat, että riippumatta siitä, eksplikoitiinko sukupuolen käsite sukurauhasten, kromosomien vai hormonien avulla, se ei muodostunut dikotomiaksi.¹⁰⁸ Sukupuolen biologiset tekijät eivät erikseen eivätkä yhdessä riittäneet jakamaan ihmisiä kahteen erilliseen luokkaan. Biologisten *male*- ja *female*-kategorioiden väliin ja ulkopuolelle jäi yksilöitä, jotka biologisesta erityislaadustaan huolimatta asetettiin naisen tai miehen sosiaaliseen kategoriaan.¹⁰⁹ (Heinämaa 1996, 123–124.)

Alkuperäisten *sex/gender*-teoreetikkojen ongelmanasettelu osoittautui uusien argumenttien valossa puutteelliseksi ja harhaanjohtavaksi. Ei riittänyt, että kysyimme, miten biologisista naisista ja miehistä tuli sosiaalisia naisia ja miehiä. Tämän ohella – tai pikemminkin tämän sijasta – oli selvitettävä, miksi ja miten myös niistä ihmisistä tuli naisia ja miehiä, jotka eivät toteuttaneet kumpaakaan biologista kuvausta tai jotka toteuttivat vain osan molemmista. (Mt. 124.)

Käsitteellinen ongelma oli, miten biologinen monimuotoisuus tai jatkumo mukautui sosiaaliseen kahtiajakoon. Tällaisen *sex*-kriitikin ydin ei ollut siinä tosiasiasa, että poikkeamia oli

¹⁰⁸ Sukurauhasiin perustuva sukupuolen määrittely tuli lääketieteeseen 1800-luvulla (Laqueur 1995 [1990], 175–181; Kessler 1994 [1990], 229; Oudshoorn 1994, 8). Tätä aikaisemmin kohtu oli naispuolisuuden erottava tekijä (Laqueur 1995 [1990], 149–154). Hormonit ja kromosomit korvasivat elimelliset tekijät vasta 1900-luvulla (Oudshoorn 1994, 9). Jotkut kirjoittajat puolestaan ovat esittäneet, että nämä uudet määreet tarjoavat mahdollisuuden erottaa sukupuoli lisääntymistehtävästä ja antavat tilaa sen eroottisille ja esteettisille tehtäville (Kessler 1994 [1990], 228).

¹⁰⁹ Vaikka biologisen sukupuolen käsitteille mies (*male*) ja nainen (*female*) ei voitaisi antaa sekä välttämättömiä että riittäviä fysiologisia sovellusehtoja, ei tästä vielä seuraa, että ne olisivat käyttökeltvottomia. Kyseessä voivat nimittäin olla *perheyhtäläiset* käsitteet. Niiden alaan kuuluvilla olioilla ei olisi yhtään yhteistä fysiologista piirrettä, vaan monia osittaisia yhtäläisyyksiä. Toisaalta perheyhtäläisyys ei ole vain arkikäsitteiden piirre. Ludwig Wittgenstein esitti 1930-luvulla, että myös monet filosofiset käsitteet kuten kielen, taiteen ja pelien käsitteet ovat perheyhtäläisiä. Niiden alaan kuuluvilla olioilla ja ilmiöillä ei ole yhtä kaikille yhteistä piirrettä. (Wittgenstein 1981 [1953], § 65–83, 31–39.)

olemassa, vaan siinä kysymyksessä, miten poikkeamiin suhtauduttiin. Alkuperäisessä *sex/gender*-erottelussa myönnettiin poikkeamien olemassaolo, mutta ne ohitettiin epäoleellisina *gender*-tuotannon kannalta. Uudemman teoreettisen ajatuksen mukaan puolestaan vain *sex*-poikkeamien kautta saatoimme riittävän hyvin ymmärtää *gender*-kehityksen normatiivista puolta. (Ibid.)

1990-luvun feministit löysivät myös lääketieteestä ja psykiatriasta keskusteluja ja käytäntöjä, joita näytti motivoivan ajatus biologisen sukupuolijaon luonnollisuudesta. Sukupuolijaon dikotomia-ajattelu tuli näkyviin esimerkiksi vastasyntyneiden sukupuolen määrittämistä koskevien käytäntöjen tutkimuksessa. Feministipsykologit kuten Rhoda Unger ja Mary Crawford (1992) huomioivat, että ilman penistä syntynyt lapsi luokiteltiin aina naispuoliseksi. Näin meneteltiin, vaikka lapsen ulkoiset sukupuolielimet muuten olisivat toteuttaneet naispuolisuuden ehdot. Tämä tarcoitti toisin sanoen kaikkien epämääräisten tapausten sijoittamista naisluokkaan. (Mt. 211, 215.)

Vaikka sukupuolen määräävinä tekijöinä pidettiin yleisesti sukurauhasia, hormoneja ja kromosomeja, sukupuolen lääketieteellistä määrittämistä näytti silti 1990-luvulla ohjaavan ulkoisten sukupuolielinten dikotomia. Suzanne J. Kessler tutki perusteellisesti, millä perusteellisesti, millä perusteellisesti asiantuntijat tekivät päätöksen sukupuolesta intersukupuolisten lasten kohdalla. Ratkaisu ei hänen mukaansa perustunut kromosomeihin tai sukurauhasiin, vaan tärkein kysymys oli, voitiinko XY-yksilön ulkoisesta sukupuolielimestä leikkausten ja hormonihoidojen avulla muokata normaalinäkoinen ja -kokoinen penis. Mikäli lääketieteen asiantuntijat pitivät tätä mahdollisena, lapsi luokiteltiin miespuoliseksi. Mutta mikäli näytti siltä, etteivät edes hoidot tuottaneet normaalinäköistä penistä, XY-yksilö luokiteltiin naiseksi. (Kessler 1994 [1990], 223, 227–228.)

Kesslerin mukaan lääkärit kuvasivat toimintaansa systemaattisesti sukupuolen ”selvittämiseksi”, ”palauttamiseksi” ja ”täydentämiseksi”. Intersukupuolisen yksilön kromosomit, hormonit ja elimet käsiteltiin eri suuntaan viittaaviksi merkeiksi ja niiden taakse oletettiin ”autenttinen”, ”luonnollinen” tai ”todellinen” sukupuoli. (Mt. 225–227, 231–232.) Kesslerin selvityksen mukaan sukupuoli oli sekä arki- että tieteellisenä käsitteenä yhä sidoksissa ulkoihin sukuelimiin ja niiden toiminnallisiin piirteisiin. Penis osoittautui sekä miespuolisuuden välttämättömäksi että riittäväksi ehdoksi. Tästä näkökulmasta sukupuoli oli ryväskäs site suhteessa kaikkiin muihin fysiologisiin piirteisiin paitsi genitaalisiin piirteisiin. (Heinämaa 1996, 125–126; vrt. Stone 2007, 44.)

Myös fyysisesti poikkeavat yksilöt sovitettiin *male*- ja *female*-luokkiin lääketieteellisten operaatioiden avulla. Silti sukupuolen normatiivisuudessa ei ollut perimmiltään kyse ainoastaan poikkeamien hoidosta, sillä ruumiin muokkauksen katsottiin ulottuvan kaikkiin ihmisiin. Normaali mies- ja naisruumis eivät olleet tulosta biologisen organismin tai biokoneiston sisäisistä prosesseista sinänsä, vaan tuon koneiston ja sosiaalisen ympäristön vuorovaikutuksesta. (Ks. esim. Kaplan & Rogers 1990, 215; Haraway 1991a, 177–178; Haraway 1991b, 220–221; Leigh Star 1991, 239; Lober 1993, 569, 578; Birke 1999 [1998], 45–47; Birke 1986, 68, 88.)

Niin ikään feministibiologit hylkäsivät yksisuuntaisen kausaaliketjun, jonka mukaan vaikutussuhteet kulkivat geneettisistä eroista hormonaalisiin ja elimellisiin eroihin ja lopulta behavioraalisiin eroihin. Ympäristötekijät tuottivat erilaisia kokemuksia, jotka puolestaan vaikuttivat hormonitiloihin ja fyysisiin piirteisiin kuten hermostollisiin eroihin. Holly Devorin mukaan ”ruumiidemme hahmot [saattoivatkin] olla peräisin niistä rooleista, joita näyttelemme joka päivä koko

elämämme ajan”. (Devor 1989, 19, 36.)¹¹⁰ Tätä väitettä perusteli muun muassa se, että useissa kulttuureissa lapsen ympäristö ja kohtelu määräytyvät sukupuoliluokan mukaan. Kyse ei ollut vain vanhempien tietoisista valinnoista, vaan lähes huomaamattomista eroista lasten kohtelussa sekä vanhempien ja lasten vuorovaikutuksessa. (Heinämaa 1996, 126; ks. Stern 1985; Bråten 1988.)

1990-luvun anglo-amerikkalaisessa keskustelussa luonnollisen sukupuolijoukon kritiikki muotoiltiin usein *gender*-käsitteen ja siihen liittyneiden tuotantometaforien kautta. Esimerkiksi Butler (2008 [1990]) kirjoitti: ”Sosiaalista sukupuolta [*gender*] ei tulisi ymmärtää ainoastaan kulttuuriseksi merkityksenannoksi, joka kohdistuu edeltä käsin annettuun biologiseen sukupuoleen [*sex*] (juridinen käsitys); sosiaalinen sukupuoli merkitsee välttämättä myös koko sitä tuotantokoneistoa [*apparatus of production*], jolla biologiset sukupuolet vakiinnutetaan.” (Mt. 55–56.)

Myös Laqueur (1995 [1990]) viittasi *gender*-käsitteeseen kuvatessaan feministisen teorian 1990-luvun käännettä. Hänen mukaansa ”jotkut niistä eroista, joita biologisessa ja sosiologisessa tutkimuksessa on kutsuttu biologisen sukupuolen eroiksi, osoittautuvat lopulta sosiaalisen sukupuolen eroiksi” (mt. 13; vrt. myös Lober 1993, 569). Samalla Laqueur väitti useampien biologisen sukupuolen väitteiden sisältävän käytännössä oletuksia sosiaalisesta sukupuolesta: ”[–] [L]ähes kaikki mitä halutaan *sanoa* biologisesta sukupuolesta – miten tahansa biologinen sukupuoli ymmärretäänkin – sisältää valmiiksi väitteen sosiaalisesta sukupuolesta.” (Laqueur 1995 [1990], 11.)

Kun biologisen sukupuolen erot osoittautuivat osittain sosiaalisen sukupuolen eroiksi (kun *sex*-väitteet sisälsivät oletuksia *gender*-eroista), *sex* ja *gender* lähestyivät merkityksiltään toisiaan (*gender*-erot ulottuivat *sex*-eroihin). Sekä sosiaalisen että biologisen sukupuolen eroja voitiin tarkastella sosiaalisesti tuotettuina. Etenkin Laqueurin tarkastelemalla yhden sukupuolen mallin aikakaudella *gender*-erojen piirteitä heijastui *sex*-eroihin, sillä *sex* ja *gender* eivät olleet vielä niin selkeästi erkaantuneet. Samalla *sex* osoittautui performatiiviseksi kategoriaksi, ja pitkälti Butlerin tarkoittamassa mielessä: ruumis ilmaisi vielä renessanssin aikana olemisellaan ruumiin *potentiaalisinta* sukupuolta eikä ruumiin *autenttista* sukupuolta kuten modernissa kulttuurissa.

Toisaalta on tärkeää huomata, että vaikka monet 1990-luvun feministiset muotoilut asettivat kyseenalaiseksi idean kulttuuria edeltäneestä sukupuolierosta, ne säilyttivät osan alkuperäisen *sex/gender*-jaottelun filosofisista rakenteista. Kaksi keskeistä selittävää tekijää jäivät voimaan: kulttuurisen ja luonnollisen välinen ero sekä kausaalinen selitysmalli. Luonnonantimien ja kulttuurituotteiden välinen erottelu säilyi selityserustana siitä huolimatta, että sitä koskeva raja vedettiin uuteen kohtaan. Tuotantokoneiston metafora toi mukanaan ajatuksen ruumiiden raaka-aineesta, luonnonmateriaalista, joka oli tuotantoprosessista riippumaton ja edelsi sitä.

Alkuperäisessä *sex/gender*-erottelussa biologiset *male*- ja *female*-oliot ymmärrettiin *gender*-tuotannon raaka-aineiksi, kun taas 1990-luvun tutkimuksissa myös biologiset oliot käsitettiin tuotteiksi (Heinämaa 1996, 127–128). Siksi 1990-luvun feministisessä teoreettisessa kentässä tehdylle tutkimukselle – kuten tälle tutkimukselle – on tyypillistä olettaa olevaksi seikka, joka edeltää sosiaalista ja kulttuurista *male*- ja *female*-tuotantoa ja toimii sen lähtökohtana: inhimillinen ruumis, joka on alkujaan ainakin periaatteessa vapaa kulttuurin ja yhteiskunnan vaikutuksilta.

¹¹⁰ Mikäli ympäristön tulkitaan aiheuttavan organismien sukupuolisen eriytymisen, käsitetään suhde yhä kausaaliseksi ja organismi ja ympäristö kahdeksi erikseen identifioitaviksi systeemiksi. Sama pitää paikkansa, vaikka suhde kuvattaisiin vuorovaikutussuhteeksi, toisin sanoen vaikka kausaaliketju kulkisi molempiin suuntiin. (Heinämaa 1996, 126; vrt. Merleau-Ponty 1993 [1945], 148.)

Edellisen vuoksi myös kulttuuri–luonto-erotteluista eroon pyrkinyt Butler joutui tarkentamaan väitettään ja lisäämään, että sukupuolituotanto olikin itse asiassa prosessi, joka tuotti jopa oman raaka-aineensa (Butler 1990, 37–38, 73–75). Tarkennus oli vain toinen tapa sanoa, ettei kyseistä prosessia pitänyt käsittää tuotantoprosessiksi sanan tavanmukaisessa merkityksessä. Butlerin mukaan sukupuolittamista ei pitänyt käsittää varsinaisesti tuotannoksi, vaan ennemminkin ”toistoksi”, ”lainaamiseksi” tai ”jäljittelyksi” (mt. 144–145; vrt. myös Butler 1993, 9–11, 107–109). Performatiivisuudessa oli kyse sukupuolittavien kulttuuristen mallitarinoiden toistamisesta.

1990-luvun tuotantokäsitteistö toi mukanaan myös tietynlaisen ajatuksen ruumiin ja kulttuurin suhteesta. Sen mukaan kyseinen suhde oli kausaalinen. Ruumismateriaali ja sitä sukupuolittava kulttuurinen tuotantokoneisto käsitettiin kahdeksi erilliseksi systeemiksi, jotka voitiin identifioida ja kuvata toisistaan riippumatta (esim. Birke 1986, 88–91.) Mikäli siis alkuperäinen *sex/gender*-erottelu torjuttiin sillä perustella, että myös biologiset *male*- ja *female*-luokat olivat yhteiskunnan tuottamia, jäi osa vanhan jaottelun logiikasta voimaan. Kyse ei ollut *gender*-idean hylkäämisestä, vaan sen muodollisen puolen radikalisoimisesta. (Heinämaa 1996, 128–129.) Sosiaalinen vaikutus oletettiin kaikkien sukupuolierojen – fyysisten, mentaalisten ja behavioraalisten – lähtökohdaksi.

Kirjan johdannossa mainittu tutkimusteesi, jonka mukaan sukupuoli on ajallisesti ja paikallisesti eri tavoin muokkautuva kontingentti teoria ruumiin sukupuolisuudesta palautuu siis biologisen sukupuoli- jaon 1990-luvun feministiseen kritiikkiin. Kyse on biologisten *male*- ja *female*-luokkien kulttuurisen tuotannon tai sosiaalisen konstruktion idean soveltamisesta historialliseen aineistoon. Biologisia luokkia koskevat sukupuolierot piirretään kulttuurin vaikutukselta hypoteettisesti vapaaksi oletettuun ja alkujaan merkityksettömäksi abstrahoituun ruumismateriaaliin erilaisten sukupuolen teorioiden kautta.

5.5. Organismien muuntuvuus ja toimijuus: mieli/ruumis-kritiikki

1990-luvun feministisen teorian käsitys ruumiin ja kulttuurin suhteesta ei rajoittunut vain edellä kuvattuihin metaforiin kulttuurisesta sukupuolituotannosta. Tämän ohella ilmaantui etenkin fenomenologisesta filosofiasta vaikutteita ammentanut teoritraditio, jossa ruumiin ja kulttuurin suhde ymmärrettiin fyysisen ja sosiaalisen systeemin vuorovaikutuksena. Samalla uskottiin voitavan päästä eroon vuosisataisen mieli/ruumis-dualismin ideologisista painolasteista.

Moira Gatens (1988) pyrki ylittämään mieli/ruumis-erottelun Spinozan metafysiikan avulla. Ruumis ei ollut hänen mukaansa osa ”aktiivisen mielen hallitsemaa passiivista luontoa, vaan ihmillisen toiminnan perusta” (ma. 68). Toisaalta jotkut feministiteoreetikot pyrkivät ylittämään mieli/ruumis-erottelun myös fenomenologisesti. Tällöin painotettiin *eletyn ruumiin kokemusta*. (Esim. Young 1990a; 1990b.) Ruumis oli tärkeällä sijalla pyrittäessä ymmärtämään naisten kokemuksia. Ruumista ei nähty kiinteänä eikä toisaalta sosiaalista maailmaa edeltäneenä. Esimerkiksi Elizabeth Grosz mukaan ruumis oli ”sosiaalinen ja diskursiivinen objekti”, joka oli ”sidottu halun järjestykseen, [ruumiiden] merkitsemiseen ja valtaan” (Grosz 1994, 19).

Emily Martin (1994) ja Donna Haraway (1991b) tutkivat immuunijärjestelmän kuvauksia ja niiden kulttuurista välittymistä. Ensinnäkin, immuunijärjestelmä voitiin heidän mukaansa ymmärtää lähes kokonaan sitä kuvanneen kielen ja metaforien kautta. Martin tutki immuuneja ruu-

miita koskevien kertomusten muuttumista historian myötä. Puhe ”ulkoisten taudin aiheuttajien piirittämästä ruumiista” ja sen ”puolustusmekanismeista” oli muuntunut käsitykseksi ruumiista, joka ”reagoi” joustavasti ympäristön ulkoiisiin paineisiin. (Martin, E 1994.) Toiseksi, ruumis nähtiin läpäisevänä systeeminä. Harawayn ”postmoderni immuunijärjestelmä” oli osa ”verkostoruumista” (*network-body*). Ruumis oli samanaikaisesti ”kaikkialla eikä missään”. (Haraway 1991a, 178.)

Dorothy Nelkin ja Susan Lindee (1995) kartoittivat ruumiin pysyvyyden teemaa levittänyttä geenidiskurssia, joka oli vallannut alaa 1990-luvun tieteessä ja kulttuurissa yleisemminkin. Nelkin ja Lindee kirjoittivat geenidiskurssin suosiosta osuvasti: ”Tieteellisen genetiikan tutkimustuloksista – inhimillisestä käyttäytymisestä, sairaudesta, persoonallisuudesta ja älykkyydestä – on tullut suosittuja resursseja nimenomaan siksi, että ne mukauttavat ja täydentävät jo olemassa olevia uskomuksia identiteetistä, perheestä, sukupuolesta ja rodusta.” (Mt. 197.)

Identiteettiä deterministisesti käsitelleen diskurssin mukaan ”paljastuimme geeneistä”, jotka pakkautuivat yhteen siittiösolun kohdatessa munasolun. Susan Oyaman (1985) mukaan idea geeneistä ”sinikopioina” edusti vastaavaa ideaa modernissa kulttuurissa. Toisaalta feministit kartoittivat myös sikiön toimijuutta. Sikiö muunsi ympäristöään ja sitoutui sitä kautta omaan kehitykseensä. Brian Goodwinin (1994) mukaan sikiötä tuli pitää itseohjautuvana toimijana eikä vain geneettisen perimänsä passiivisena uhrina. Goodwin ajatteli sikiön olevan fysiologisen organismin kaltainen: se oli jatkuvassa muutoksessa ja sillä oli siinä prosessissa alusta asti oma toimijuutensa.

Grosz (1994) puolestaan puhui ruumiin ”häilyvyydestä”. Hän kuvaili naisten ruumiillisuutta ”valuvana nesteinä” (mt. 203). Naisten ruumiit toistivat valuvien nesteiden ja vuotojen ikivanhoja kulttuurisia teemoja sekä naisen ruumiin kontrolloimattomuuden ideaa (vrt. Paster 1993, 82–83). Myös Donna Harawayn (1991a) visio ”kyborgeista” sisälsi ajatuksen ruumiin häilyvyydestä. Haraway puhui ”monimuotoisista informaatiojärjestelmistä”. Hän korosti yhtenäisen ruumiin sijasta kehon rajojen kautta kulkevia ja ne ylittäviä ”vuotoja” (mt. 177). Groszin kuvaus häilyvyydestä ja Harawayn visio kyborgeista viittasivat kummatkin ruumiin muuntuvuuteen. Toisaalta Harawayn (1991b) mukaan organismit myös katosivat monimutkaisuuden verkkoihin samalla kun entiteetit hajosivat informaation äärettömään virtaan. Organismeista muotoutui ”strategisia kokoelmia, [--] ontologisesti kontingenteja konstruktioita”. (Mt. 220.)

Goodwin (1994) sen sijaan ei pitänyt organismeja vain solujen tai informaation strategisina kokoelmina, vaan alusta alkaen itseorganisoituvina toimijoina. Goodwinille organismin käsite oli tärkeässä roolissa. Hän viittasi sillä teorioihin, joiden mukaan luonnon uudet järjestykset syntyivät tyypillisesti kaaostiloista. Organismit kuten ruumiit olivat tämän näkökulman mukaisesti itseorganisoituvia, prosessimaisia entiteettejä. Kyse oli kannasta, joka toimi samalla äärimmäistä reduktionismia vastaan. Sen mukaan organismit eroteltiin vain, jotta ne voitiin koota pala kerrallaan uudestaan. Näin toimittiin esimerkiksi geenitekniikassa ja elintensiirtoleikkauksissa, joissa elinten ”luovuttajina” käytettiin eettisesti arveluttavalla tavalla eläimiä.

Grosz painotti feministisen filosofian ja teorian tarvetta luoda ruumiillista toimijuutta (Grosz 1994, 22). Kun organismeilla ja ruumiilla nähtiin toimijuus ja kyky organisoida itsensä, se tarkoitti myös sosiaalisten konstruktioiden ja subjektin kokemusten esiintymistä osana samaa prosessia. Silti biologinen sukupuoli ei ollut ensisijainen sosiaaliseen sukupuoleen nähden, sillä *sex* oli sekä muotoutunut sosiaalisen sukupuolen perusteella että siitä riippumaton. Prosessit, jotka liittyivät

sukupuolitettujen ruumiiden (*sexed bodies*) luomiseen ja uusintamiseen tulkittiin osittain materiaalisiksi, osittain sosiaaliseen systeemiin ja inhimillisiin kokemuksiin liittyviksi.

Lynda Birke (1999 [1998]) kritisoi pysyvyyden ajatusta fysiologiassa. Ruumiintoimintojen järjestelmien toimintaa kuvaavana periaatteena pidettiin virheellisesti *homoeostasista*, joka viittasi kehon tarpeeseen ylläpitää pysyvää tilaa. Birken mukaan pysyvyyttä ylläpitävien järjestelmien kieli oli tullut myös osaksi laajempaa kulttuuria: terveys koski ”ruumiin ylläpitoa” ja asioiden ”pysyvyyttä”, kun taas sairaus oli merkki ”muutoksesta” ja ”häiriöstä”. Ajattelu oli rinnakkaista genetiikan kielen abstraktioille ja reduktionismeille. Kehojen nähtiin kiinnittyvän pysyviksi geenien kielen ja *homoeostasiksen* yhteisvaikutuksesta: ”Geenien rooli on määrätä, keitä olemme ja homoeostasiksen roolina taata, että myös pysymme sellaisina.” (Ma. 44–45.)

Birken mielestä kehoa tuli lähestyä pysyvyyden sijasta *muuntuvana* (ma. 45; vrt. myös Hubbard 1990; Fausto-Sterling 1992 [1985]; Birke 1994). Solumme uudistuvat koko ajan ja myös luumme muotoutuvat uudelleen. Ruumiissa eläminen merkitsee sen kokemista muuntuvana, ei vain kulttuurisina merkityksinä, vaan myös sisältä käsin muunnettavana. Osa ruumiin kokemuksesta riippuu kulttuurista, jonka lääketieteellisiä määritelmiä elämme läpi kehollamme.

Birke piti myös fysiologista kieltä turhan mekanistisena, jotta se olisi kattanut koko ruumiin todellisuuden. Siinä puhuttiin ”kontrollisysteemeistä” ja ”takaisinsyöttösilmukoista”, joiden tehtävänä oli vakauttaa häiriötilaan joutunut systeemi. Birken mukaan ruumis reagoi *aktiivisesti* ympäröivään maailmaan ja sen muutoksiin. Kun ruumiiden ja organismien tärkeimpinä piirteinä pidettiin muuntuvuutta ja toimijuutta, voitiin myös kritisoida sortoa ylläpitäneitä käsityksiä ruumiin vähäpätöisyydestä. Idea toimi samalla vastoin dikotomisia luokitteluja mielen ja ruumiin välillä, sillä molemmat valaisivat yhtä ja samaa toimijuutta. (Birke 1999 [1998]), 45, 47.)

Feministejä edellä huolettanut mieli/ruumis-dualismi oli tärkeä filosofinen erottelu jo antiikissa (ks. kappale 2.3). Aristoteleen mukaan miehen tuli hallita vaimoaaan kuten sielun tuli hallita ruumista ja järjen tunteita. Mielen ja ruumiin vastakohta ilmaistiin myös sukupuolintuntintojen alueella. Vapaan kreikkalaismiehen sukupuolisuhteisissa mielen oli oltava tiukasti ruumiin nautintojen ohjaimissa. Aristofanes piti sukupuoliaktia hyvänä ja luonnollisena, vaikkakin jumalan yhdyntään liittävä voimakas halu saattoi väärin käytettynä myös kääntyä vahingolliseksi.

Miehen sukupuolintuntintojen liiallisuus ja toisaalta hänen esiintymisensä niissä passiivisessa roolissa olivat kaksi keskeisintä moraalittomuuden muotoa antiikissa (Foucault 1998 [1984], 146). Miehen nautintoihin liittyivät tarkat vaatimukset tämän pitäytymisestä miehen roolissa. Miehen tuli olla seksuaalisesti pidättyväinen ammatillisissa rooleissaan ja esiintyä myös sukupuolisuhteisissa ehdottomana subjektina (”seksin” aktiivisena ja hallitsevana osapuolena).

Liian passiivisissa rakkaussuhteissa mies ei ottanut itse nautintoa, vaan jakoi sitä muille. Miehen ja naisen seksuaalisuuden ero oli niiden kosmologisia periaatteita heijastaneissa aktiivisissa ja passiivisissa rooleissa. Asetelma poikkesi olennaisesti moderneista seksuaalisuuskäsityksistä: ”luonnonvastaisia” eivät olleet miehen nautinnon oikeat tai väärät kohteet (naiset, pojat tai orjat), vaan miehen liian passiiviset rakkaussuhteet.

Vaikka siis mielen tuli hallita potentiaalisesti vaarallista nautintoa, antiikin filosofit eivät liittäneet itse sukupuoliaktiin tai -nautintoon minkäänlaista pahuutta. Pahoja olivat vain tietyt nautin-

tojen virheelliset käytöt. Sukupuoliakti ja -nautinto edustivat ylevää pyrkimystä palauttaa ihmisen oleminen sen korkeimpaan muotoon. Sukupuolitoimintaa pidettiin luonnollisena ja välttämättömänä, koska sen kautta olennot lisääntyivät, laji vältti kuoleman ja valtio, suku, nimi ja uskonto saivat jatkuvuutta katoavaisen yksilön sijasta. Platon luokitteli rakkauden asiat luonnollisimmiksi ja tarpeellisimmiksi haluiksi. Aristoteleen mukaan rakkauden nautinnot kiinnostivat välttämättä ruumista ja sen elämää.

Sielun ja ruumiin hierarkkinen arvoasetelma (sielu/ruumis-dualismi) oli tärkeä myös kirkkoisä Augustinukselle (vrt. kappale 2.4). Toisin kuin Platon, Aristofanes, Aristoteles tai Rufus Efesoslainen, Augustinus liitti olemuksellisen pahuuden sukupuolihaluun ja -aktiin. Ihmisen tuli hallita suvereenisti sukupuolielimiään. Yksilö oli vastuussa sukupuolielintensä teoista koko yhteisölle. Lisäksi Augustinus löysi muiden kirkkoisien tavoin sukupuoli-suhteista pidättymiselle tunnistettavan vihollisen. Kristillisen lihan etiikan peruspiirre oli ”periaatteellinen side lihallisten himojen ja kavalan, illuusioita rakentavan Toisen läsnäolon välillä” (Foucault 1998 [1984], 159).

Kirkkoisät uskoivat ihmisen syntiinlankeemuksen johtuneen naisen heikkoudesta. Vaikka Aristoteles piti miestä hallitsevana osapuolena suhteessa naiseen, hän päätyi tähän eri syistä kuin Augustinus. Aristoteleen mukaan miehen tuli hallita naista, koska miehen metafyyminen periaate oli ylempi kuin naisen periaate. Aristoteles ajatteli sukupuolten ystävytyksessä vallitsevan samat alemmuuden ja ylemyyden suhteet kuin aristokratiassa muutenkin (vrt. kappale 2.3). Kehot ilmaisivat niitä itseään varmempia kosmologisia totuuksia (vrt. luvun 2 alkuosa ja kappale 2.1).

Augustinus rakensi sukupuolihierarkiensa ja misogynynisen verkostonsa kristillisen syntiinlankeemuskertomuksen ympärille. Nainen assosioitui ruumiiseen henkisen heikkoutensa vuoksi. Augustinuksen mukaan ihmisen sielussa oli hallitseva järjellinen ja alistuva tunteellinen osa. Tämän vuoksi myös ruumiillisessa suhteessa mies oli hallitseva ja nainen alistuva osapuoli. Vaikka naisen henki ja järki olivat samanlaisia kuin miehellä, nainen liittyi sukupuoliolentona mieheen vastaavasti kuin vietti liittyi järjenumukaisesti toimivaan sieluun. Tässä mielessä hallittu vietti (nainen) kysyi järjeltä (mieheltä), miten toimia oikein.

Kristillisessä filosofiassa ruumiin ja seksuaalisuuden kielteinen arvottaminen osoittautui systemaattiseksi piirteeksi. Ennen Augustinusta ja myös hänen jälkeensä ruumis poljettiin kaikkialla kristillisessä etiikassa maanrakoon (sekä suhteessa ruumiin kontrolloijaa merkitsevään mieleen että sielun viettejä kontrolloivaan järkeen). Myös Paavalin, Akvinolaisen ja Lutherin ajattelussa ruumis ja seksuaalisuus saivat johdonmukaisesti kielteisiä määreitä (vrt. kappaleet 2.4 ja 2.5).

Gatensin (1988) ja Birken (1999) kappaleen alkupuolella esittämät huolet ruumiin pitämisestä ”passiivisena luontona” ja ”vähäpätöisenä seikkana” suhteessa ylempi-arvoiseen mieleen olivat länsimaisen kulttuurin kontekstissa varsin aiheellisia. Vielä Beauvoirinkin eksistentiaalisen feminismin käsitteistön kautta ilmaisema kielteinen asenne lihaa ja kuolevaista kehoa kohtaan muistutti ruumiskielteisyyden pitkästä ja raskaasta painolastista kulttuurissamme. Ruumis ei saanut myöskään feministien keskuudessa suurempaa arvoa kuin vasta länsimaisen feminismin toisen aallon teorioiden myötä 1970-luvun puolivälin jälkeen.

5.6. Biologisen sukupuolen objekti- ja ideakonstruktio

Kuten tämä kirja useasti osoittaa, biologinen sukupuoli ei ole puhtaasti biologinen kysymys eikä biologisen sukupuolen käsityksiä ole mielekästä tutkia irrallaan niitä tuottavista yhteiskunnista. Sosiaaliset ja kulttuuriset ulottuvuudet ovat kiinteä ja erottamaton osa biologisen sukupuolen rakentamisen kontekstia. Myös monet nykyfeministit ovat melko yksimielisiä siitä, ettei biologisen sukupuolen luokittelu kahteen luokkaan ole täysin ongelmaton eivätkä myöskään biologiset luokittelut sinänsä ole ainoastaan biologisia.

Sally Haslanger erottelee toisistaan biologisen sukupuolen objekti- ja ideakonstruktioit (erottelusta lisää, ks. Haslanger 2003). Haslangerin mukaan sosiaaliset voimat konstruoivat objekteja kuten sukupuolitettuja ruumiita (*sexed bodies*) ja sukupuolitettuja yksilöitä (*gendered individuals*) sekä ideoita kuten biologisen ja sosiaalisen sukupuolen käsitteitä (*sex and gender concepts*).

Sosiaaliset käytännöt ensinnäkin vaikuttavat miehiin ja naisiin yhdistettyihin fysiologisiin ja biologisiin piirteisiin kuten toissijaisiin sukupuoliominaisuuksiin (fyysiseen kokoon, lihaksistoon ja äänenkorkeuteen). Joissain yhteiskunnissa myös naisten alhaisempi sosiaalinen status on merkinnyt, ettei heille anneta yhtä paljon ravintoa kuin miehille. Ravinnon puutteesta taas on seurannut, että naiset ovat jääneet näissä yhteiskunnissa pienemmän kokoisiksi kuin miehet (Jaggar 1983, 37).

Miesten ja naisten lihaksiston muotoa, kokoa ja voimakkuutta koskevat yhdenmukaisuudet eivät aiheudu kokonaan biologisista tekijöistä, vaan myös erilaisista fyysisen harjoittelun mahdollisuuksista, ehdoista ja kannustimista. Jos miehillä ja naisilla olisi täsmälleen samat harjoittelumahdollisuudet, ja jos naisia rohkaistaisiin fyysiseen harjoitteluun yhtä paljon kuin miehiä, sukupuolten ruumiillinen kaksimuotoisuus vähenisi (Fausto-Sterling 1992 [1985], 218).

Lisäksi joillakin lääketieteellisillä ilmiöillä kuten luukadolla on taustallaan selvästi sosiaalisia tekijöitä (sukupuolia eri tavalla kohtelevat ulkonäköodotukset, dietit ja fyysiseen harjoitteluun vähemmän kannustavat kasvu- ja elinympäristöt) (Fausto-Sterling 2005). Fysiologiset ominaisuudet ovat osittain sosiaalisten vaatimusten ja odotusten tuottamia ja tässä mielessä sosiaalinen ehdollistaminen muotoilee muuntumattomaksi ja pysyväksi toisinaan oletettua biologiaa.

Toiseksi, biologisen sukupuolen käsitteet ovat sosiaalisesti rakennettuja. Sosiaaliset voimat ovat luoneet käsityksemme biologisen sukupuolen sisällöstä. Biologisen sukupuolen perusmäärittelyn mukaan biologisia naisia ovat yksilöt, joilla on XX-kromosomit, isoja munasoluja tuottavat munasarjat, naisen sukupuolielimet, suhteellisen korkea osuus naishormonia sekä toissijaisina sukupuolipiirteinä verrattain pienikokoinen keho ja vähän karvoitusta. Biologisina miehinä pidettäviä henkilöitä taas ovat yksilöt, joilla on XY-kromosomit, pieniä siittiösoluja tuottavat kivekset, miehen sukupuolielimet, suhteellisen korkea mieshormonien taso sekä toissijaisina sukupuolipiirteinä verrattain isokokoinen keho ja merkittävästi karvoitusta. (Mikkola 2008, 10.)

Mainitunlainen kahden sukupuolen mallin mukainen ymmärrys biologisesta sukupuolesta sai alkusysäyksensä 1500-luvulla, saavutti hallitsevan aseman 1700- ja 1800-luvuilla ja vakiintui nykyiseen muotoonsa 1900-luvulla. Antiikin Kreikasta 1600-luvulle asti hallinneessa yhden sukupuolen mallissa naista ja miestä ei pidetty biologisesti erillisinä täydellisyyksinä, vaan naiset ja miehet olivat osa yhtä ja samaa sukupuolta. Naisten sukupuolielimiä pidettiin yhtäläisinä miesten sukupuolielinten kanssa. Ainoa sukupuoliero oli siinä, että naisten elimet sijaitsivat kehon sisä-

puolella ja miehen elimet kehon ulkopuolella. (Ks. luvun 2 alkuosa.) Yhden sukupuolen mallin kyseenalaistaminen alkoi sukupuolielimistä, koska niiden eroavuutta pidettiin ennen valistusta tärkeimpänä sukupuolierona. Ranskalainen lääkäri André Dulaurens korvasi vuonna 1595 galeeniset käsitykset sukupuolielinten kaksimuotoisuuden käsityksellä. Hänen mukaansa elimet erosivat toisistaan sijainniltaan, lukumäärältään, muodoltaan ja rakenteeltaan (ks. kappale 2.6).

Vasta valistuksen ja viimeistään Ranskan vallankumouksen myötä tiedemiehet alkoivat ajatella nais- ja miesanatomioita kokonaisvaltaisesti erilaisina. Kahden sukupuolen mallin läpilyönnin taustalla ei ollut vain *episteeminen* lääketieteellisen katseen tarkentuminen, vaan naisesta tehtiin miehen fyysinen ja moraalinen vastakohta vasta *poliittisten* syiden myötä. Kahden sukupuolen mallin myötä aiemmin molempien sukupuolten elimiin viitannet sanat korvautuivat erillissanoilla. Kivekset viittasivat vain miehen sukurauhasiin: niihin ei liitetty määreitä ”maskuliininen” tai ”feminiininen” eikä munasarjoista puhuttu enää ”naisen kiveksinä” (Laqueur 1995 [1990], 161).

Kun elimille oli annettu omat lääketieteelliset nimensä, sukupuolet oli mahdollista nähdä yleisemminkin erilaisina. Lääkärit ja biologit loivat naisesta miehen fyysisen ja psyykkisen täydennyksen. Luonnolliselle epätasa-arvolle pyrittiin löytämään perusteet luonnosta. Sukupuolten biologista eroa lähestyttiin siksi kahden sukupuolen mallin kokonaisvaltaisen kaksimuotoisuuden ajatuksen mukaan yleisemmin vasta 1700- ja 1800-luvuilla (ks. kappaleet 3.2 ja 3.3).

Toisaalta kahden sukupuolen malli ei ole nykyisin ainoa biologisten sukupuoliominaisuuksien luokittelutapa. Feministibiologi Anne Fausto-Sterlingin (1993; 2000a; 2000b) mukaan kyseinen malli ei ole tarpeeksi kattava biologisten sukupuoliominaisuuksien luokittelussa. Fausto-Sterlingin arvion mukaan jopa 1,7 prosenttia ihmisistä ei lankea tavanmukaisten biologisen sukupuolen luokittelujen sisäpuolelle. Suurin piirtein mainitulta osalta ihmisistä löytyy erilaisia biologisten sukupuolipiirteiden yhdistelmiä (Fausto-Sterling 2000b, 20).

Kyseiset biologisten sukupuolten väliin sijoittuvat intersukupuoliset yksilöt muodostavat Fausto-Sterlingin (1993) mukaan ainakin kolme biologista lisäluokkaa: 1) hermit (*herms*), joilla on yksi kives ja yksi munasarja; 2) mermit (*merms*), joilla on kivekset sekä joitakin aspekteja naisen sukupuolielimistä, mutta ei munasarjoja; sekä 3) fermit (*ferms*), joilla on munasarjat, joitakin miehen sukupuolielinten aspekteja, mutta ei kiveksiä (mt. 21).

Sukupuolten biologisen luokittelun ongelmallisuus on ollut viime aikoina keskustelunaiheena maailmalla muutenkin. Berliinin vuoden 2009 yleisurheilun maailmanmestaruuskilpailujen yhteydessä keskusteltiin, tulisiko naisten 800 metrin juoksun voittaneen etelä-afrikkalaisen Caster Semenyyan luopua tittelistään, koska hän on intersukupuolinen ja joidenkin mukaan jopa mies. Semenyalla on sisäiset kivekset, mutta ei munasarjoja ja kohtua. Toisaalta Semenyalla on naisen ulkoiset sukupuolielimet. Caster ei ole hermafrodiitti, vaan tämän luokittelutavan osalta niin sanottu ”pseudo-hermafrodiitti”: hänellä ei ole samanaikaisesti naisen ja miehen lisääntymiselimiä eli naisen munasarjoja ja miehen kiveksiä eikä myöskään naisen ja miehen ulkoisia sukupuolielimiä.¹¹¹

¹¹¹ Kansainvälisen yleisurheiluliiton (IAAF) tutkimuksissa Semenyä määriteltiin naiseksi ja hänen sallittiin palata vuoden 2010 heinäkuussa kilpailemaan naisten sarjassa. Semenyä ei luultavasti luokiteltu naiseksi vain siksi, että hänellä ei ole penistä, vaan myös naisen kromosomien, hormonien ja identiteetin perusteella. Semenyän sukupuolta selvittäneen IAAF:n tutkimuksen lääketieteelliset yksityiskohdat on julistettu salaisiksi.

Fausto-Sterlingin luokittelussa Semenya kuuluu mermeihin, mutta urheilussa hänen on mukauduttava toistaiseksi noudatettuun dikotomiseen jakoon. Toisaalta Semenya ei itse pidä luokitamistaan naiseksi ongelmallisena, sillä hän on mielestään nainen (kuten hänen sukulaistensa ja ystäviensä mukaan). Intersukupuolisten ihmisten lähempi tarkastelu joka tapauksessa osoittaa, ettei veitsenterävä biologinen kahtiajako ole riittävä ihmisten biologisen variaation hahmottamiseksi.

Ajatusta biologisen sukupuolen ”idea-konstruktioista” – tai biologisen sukupuolen käsitteiden sosiaalisesta rakentumisesta – voidaan havainnollistaa vielä yhdellä esimerkillä. Anne Fausto-Sterling kirjoittaa Maria Patiñosta, jonka tapausta käsiteltiin urheilupiireissä 1990-luvulla. Patiñolla oli Semenyan tapaan naisen ulkoiset sukupuolielimet, hän oli aina pitänyt itseään naisena ja myös muut ihmiset pitivät häntä naisena. Tarkemmissa tutkimuksissa Marialta kuitenkin löydettiin XY-kromosomit, jonka jälkeen hänet suljettiin ulos naisurheilusta. (Fausto-Sterling 2000a, 1–3.)

Patiñon kromosomit olivat ristiriidassa hänen ulkoisten sukupuolielintensä kanssa ja Marian epäonneksi juuri ensin mainittujen katsottiin määrittävän hänen sukupuolensa. Patiño kuitenkin jatkoi taistelua sen puolesta, että hänet tunnustettaisiin naisurheilijaksi. Patiño vetosi tuomareihin, etteivät pelkät kromosomit riittäneet määrittämään häntä mieheksi. Lopulta Patiño onnistuikin vakuuttamaan tuomarit ja hänen sallittiin palata kilpailuihin naisurheilijana. (Ibid.)

Sukupuolten väliin sijoittuvat ihmiset kuten Semenya ja Patiño osoittavat, että ymmärtämyksemme biologisesta sukupuolesta poikkeavat toisistaan ja antavat myös syyn olettaa, ettei ole olemassa täysin aukotonta tapaa määrittellä, mikä ihmisen biologinen sukupuoli puhtaasti biologisesti tai tieteellisesti on. Biologisen sukupuolen rajoja koskevat päätökset ovat evaluatiivisia arvostelmia ja evaluatiivisiin arvostelmiin vaikuttavat aina sosiaaliset tekijät (Mikkola 2008, 11).

Alison Stonen (2007) mukaan siinä määrin kuin kulttuuriset käsitteemme vaikuttavat biologista sukupuolta koskevaan ymmärtämyksemme, meidän pitäisi olla huoleellisempia biologisen sukupuolen luokittelujen kohdalla ja ajatella uudelleen, mikä biologinen sukupuoli on (mt. luku 1). Erityisesti biologisten sukupuolten väliin sijoittuvat ihmiset osoittavat, ettei naisiin ja miehiin yhdistettyjen biologisen sukupuolten piirteiden tarvitse aina osua yhteen, ja että yksilöiltä voi löytyä myös jokin sekoitus näistä piirteistä.

Stonen mukaan biologinen sukupuoli on ”ryväskäsite” (*cluster concept*): se riittää tyydyttämään sukupuoliset piirteet, jotka nivoutuvat yhteen, ja jotka siten voidaan huomioida tietynsuuntaisena sukupuolisena olemisena. Biologisen sukupuolen määrittelyssä ei ole välttämätöntä tyydyttää kerralla kaikkia ominaisuuksia eikä toisaalta joitain vain oletetusti biologiselle sukupuolelle välttämättömiä ominaisuuksia kuten kromosomeja. (Mt. 44.)

Biologisessa sukupuolella on kyse aste-eroista, jonka vuoksi sitä koskevat luokittelut tulisi nähdä asteikkolisina: henkilö voi olla enemmän tai vähemmän yhtä ja toista sukupuolta, muttei kuitenkaan niin, että sukupuolten välillä vaikuttaisi veitsenterävä erottelu. Intersukupuoliset ihmiset, hermafrodiitit ja transseksuaalit sijoittuvat biologisen sukupuolen asteikolla keskustaan ja monissa tapauksissa heidän biologinen sukupuolensa saattaa jäädä määrittelemättä. (Ibid.)

Biologisen sukupuolen määrittelyn kannalta on syytä palauttaa mieliin kappaleen 2.7 sosiaalisen ja biologisen sukupuolen tarkastelu renessanssissa. Yhden sukupuolen mallissa ruumis kykeni sisällyttämään itseensä useammanlaisia maskuliinisen ja feminiinisen eron arvotuksia ja

sukupuolen rajanylityksiä. Tämä oli mahdollista, koska ruumis rakentui yhden sukupuolen mallissa illustratiivisesti: ihminen ilmensi ruumiillaan potentiaalisinta sukupuoltaan ja siten saattoi myös vaihtaa biologista sukupuoltaan. Tämä oli mahdollista, koska sukupuoli käsitettiin ruumiin yksittäiseksi funktioksi, jota miehinen ruumiinlämpö piti yllä.

Sukupuoli merkitsi renessanssin ihmisille valinnanvapautta. Myöhempi kahden sukupuolen malli sen sijaan ei enää tarjonnut mahdollisuutta vastaaviin rajanylityksiin. Niinpä voidaan perustellusti kysyä, merkitseekö biologinen sukupuoli sen nykyisten jatkumoteorioiden myötä jälleen vapauden aluetta? Vaikka biologisen sukupuolen vaihtaminen tahdon voimalla on varmasti järjestön ajatus, voidaan silti väittää, että biologiset teoriat, joissa identifioidaan ihmisten biologisten sukupuolipiirteiden useampia luokkia ja jatkumoa (esim. Kaplan & Rogers 1990; Fausto-Sterling 1993; 2000b) muistuttavat historiallista yhden sukupuolen mallia. Tässä mallissa feminiinisen ja maskuliinisen rajat määrittäisivät asteittaisesti eivätkä dikotomisesti.

Sex-luokittelut eivät olleet aukottomia yhden sukupuolen mallin valtakaudella eivätkä ne ole sellaisia myöskään kahden sukupuolen mallin valtakaudella. Tämän vuoksi intersukupuoliset ihmiset, joiden ruumiit sijoittuvat kahden sukupuolen välimaastoon, voivat rauhassa rakentaa identiteettinsä biologiassa tarjolla olevista hienommista eroista. Ja tässä mielessä biologinen sukupuoli (*sex*) merkitsee jälleen – yhden sukupuolen mallista muistuttaen – vapauden aluetta.

5.7. Sex ja gender: identtiset vai erilliset?

Seuraavaksi pohdin Judith Butlerin ajattelun kriittisen tulkinnan valossa, tuleeko biologista ja sosiaalista sukupuolta pitää identtisinä vai erillisinä kategorioina. Tähän liittyen analysoin ensinnäkin Butlerin väitettä, jonka mukaan biologinen sukupuoli on sosiaalinen konstruktio, ja lisäksi hänen toista väitettään, jonka mukaan biologinen sukupuoli on sama asia kuin sosiaalinen sukupuoli. Kolmantena kysymyksenä pohdin kappaleen lopulla, onko alkuperäisellä 1960- ja 1970-lukujen feministisellä *sex/gender*-erottelulla vielä jotain käyttöä vai tulisiko siitä luopua.

”Biologinen sukupuoli on sosiaalinen konstruktio”. Butler kirjoittaa tiivistetysti: ”Jos biologisen sukupuolen muuttumaton luonne kyseenalaistetaan, ehkä ’biologiseksi sukupuoleksi’ kutsuttu rakennelma osoittautuukin yhtä kulttuurisesti rakennetuksi kuin sosiaalinen sukupuoli. Ehkä biologinen sukupuoli onkin aina jo sosiaalinen sukupuoli, ja näin ero biologisen ja sosiaalisen sukupuolen välillä osoittautuu olemattomaksi.” (Butler 2008 [1990], 55.) Butler esittää edellisessä sitaatissaan kaksi väitettä: 1) *Sex* on sosiaalinen konstruktio ja 2) *sex* on sama asia kuin *gender*.

Idea biologisesta sukupuolesta sosiaalisena konstruktiona liittyy Butlerin näkemykseen, jonka mukaan sukupuolitetut ruumiit ovat ”performatiivisia”, ja ettei niillä siksi ”ole mitään ontologista, olemiseen liittyvää statusta irrallaan niistä monenlaisista teoista, jotka muodostavat [--] [niiden] todellisuuden” (mt. 229). Butlerin mukaan ruumiit, jotka tulkitaan materiaalisiksi perustoiksi, joiden ”päälle” sosiaalinen sukupuoli rakennetaan, konstruoidaan *ikään kuin* ruumiit tosiasiaassa loisivat tuollaiset materiaaliset perustat (Butler 1993, 107–109). Kulttuuriset käsitykset sosiaalisesta sukupuolesta kuvastavat hänen mukaansa ”koko sitä tuotantokoneistoa, jolla biologiset sukupuolet vakiinnutetaan” (Butler 2008 [1990], 56). Sukupuolituotanto on siten prosessi, joka tuottaa periaatteessa myös oman biologisen raaka-aineensa (Butler 1990, 37–38, 73–75).

Sukupuolitetut ruumiit eivät ole olemassa sosiaalisista merkityksistä riippumatta. Se, miten nykykulttuurissa ymmärrämme sosiaalisen sukupuolen, muotoilee suoraan biologista sukupuolta koskevaa ymmärrystämme. (Butler 2008 [1990], 197–198.) Sukupuolitetut ruumiit eivät ole puhdasta materiaa, jonka päälle sosiaalinen sukupuoli rakentuisi, eivätkä biologisen sukupuolen kategoriat ole peräisin objektiivisesta maailmasta. Sen sijaan sukupuolitetut ruumiit ovat diskursiivisesti rakennettuja: ne ovat sellaisia kuin ovat sen vuoksi, mitä piirteitä niihin on sukupuolittuneina ruumiina liitetty ja miten ne on luokiteltu (vrt. Haslanger 1995, 99).

Päivittäisissä käytännöissä asiat näyttävät siltä kuin biologiset sukupuolet jakautuisivat luonnostaan kahtia, ja että naisena tai miehenä oleminen merkitsisi maailman objektiivista piirrettä ennemmin kuin sukupuolittavien tekojen lopputuloksia. Täsmälleen tätä Butler tarkoittaa sanoessaan, etteivät fyysiset ruumiit ole olemassa kulttuuristen ja sosiaalisten merkitysten ulkopuolella, ja että biologinen sukupuoli on siten yhtä lailla sosiaalisesti rakentunut kuin sosiaalinen sukupuoli. Butler ei siis väitä, etteivätkö fyysiset ruumiit olisi todellisesti olemassa, vaan pitää vain niiden olemassaoloa koskevaa ymmärrystä sosiaalisena tuotteena: sukupuolituotanto saa fyysisten ruumiiden olemassaolon näyttämään meille ymmärrettävältä rakentamalla diskursiivisesti sukupuolittettuja ruumiita. (Mikkola 2008, 12; ks. myös Salih 2002, 6, 16.)

Sukupuolen tekeminen tarkoittaa, että toistamme sukupuolittuneita kulttuurisia mallitarinoita. Sukupuoli tuotetaan paitsi erilaisissa puheteoissa – kuten synnytyksen jälkeisessä huudahduksessa ”Se on tyttö!” (Butler 1990, 111; Butler 1993, 232) – myös pukeutumisella, käytöksellä sekä sosiaalisissa tilanteissa, joissa ihmiset merkityksellistyvät naisina tai miehinä. (Charpentier 2001, 41–42.) Lisäksi sukupuolen nimeäminen on Butlerin mukaan aina jossain määrin sortavaa. Tämä liittyy hänen yleisempään luokitteluja koskevaan epäilyynsä: biologisen sukupuolen luokittelu ei ole koskaan vain kuvaileva, vaan se sisältää aina myös normatiivisen elementin. Normatiivinen elementti puolestaan heijastaa valtaa pitävien ihmisten evaluatiivisia väitteitä. Ruumiin feministisen genealogian (eli sen tutkiminen, miksi ruumiiden ajatellaan tulevan luonnostaan naiseksi ja mieheksi) tulisi Butlerin mukaan ohjata feminististä käytäntöä (Butler 1993, 28–29).

”Biologinen sukupuoli on sosiaalinen sukupuoli”. Mitä Butlerin toisesta väitteestä – ”biologinen sukupuoli on koko ajan ollut sosiaalinen sukupuoli” (Butler 2008 [1990], 57) – sitten tulisi päätellä? Olen Butlerin kanssa samaa mieltä siitä, että biologinen ja sosiaalinen sukupuoli ovat kummatkin sosiaalisesti tuotettuja. Sen sijaan en pidä oikeana hänen näkemystään näiden kategorioiden identtisydestä. Miksi biologinen sukupuoli ei ole sama asia kuin sosiaalinen sukupuoli? Butler väittää sosiaalisen sukupuolen vaikuttaneen biologiseen sukupuoleen antamalla sille kaksinapaisen tai dikotomisen mallin (mt. 56). Tämän vuoksi biologista sukupuolta koskeva ymmärryksemme on muotoutunut sosiaalista sukupuolta koskevien vaatimusten ehdollistamana (mt. 197–198). Mutta näistäkään Butlerin huomioista ei seuraa termien *sex* ja *gender* identtisyys.

Ensinnäkin, dikotominen sosiaalisen sukupuolen malli ei ole tuottanut yhden sukupuolen mallin hallintajaksolla sitä itseään vastaavaa käsitystä biologisesta sukupuolesta. Lisäksi, yhden biologisen sukupuolen mallin ajanjaksolla vaikutti itse asiassa useampi sosiaalinen sukupuoli: mies, nainen ja hermafrodiitti. On aiheellista erottaa biologinen ja sosiaalinen sukupuoli toisistaan, koska vain siten voimme ymmärtää biologisen sukupuolen käsitteen historiaa. Mutta mikäli *sex* ja *gender* butlerilaisittain samastetaan, sukupuoli ei näyttäydy meille tosiasioihin perustuvan historian, vaan postmodernin performatiivisuuden teorian välittämänä. Asioita pitäisi osata tarkastella laajemmasta perspektiivistä eikä vain modernin dikotomisen sukupuolen tuottamisen tai ”toiston” näkökulmasta.

Toiseksi, monet sukupuolen tutkimuksen viittaushkohteet perustelevat kategorioiden *sex* ja *gender* erottamisen: emmehän väittäisi esimerkiksi luukadon tutkimuksessa esitettyjä fyysisen ja sosiaalisen systeemin aspekteja (biologisen ja sosiaalisen sukupuolen tasoja) samoiksi, vaikka hyväksyisimme-kin ajatuksen biologisen sukupuolen sosiaalisesta rakentumisesta? Butler väittää sosiaaliseen sukupuoleen liittyvien piirteiden kuten miehen aktiivisuuden ja naisen passiivisuuden projisoituneen biologiseen sukupuolitietoon. Tuolloin esimerkiksi kaksijakoinen ja hierarkkinen sosiaalinen sukupuoli on paineistanut biologista tietoa sisällyttämään itseensä sosiaalisen miehen aktiivisuutta koskevia väitteitä esittämällä ”aktiivisten miessiittöiden” penetroituvan ”passiivisiin naismunasoluihin” (Butler 2008 [1990], 57, 191–193). Vaikka edellinen on faktaa, ei biologinen sukupuoli sen johdosta ole identtinen kategoria sosiaalisen sukupuolen kanssa. Sukupuolen eri tasot ennemminkin mahdollistavat kuin estävät tällaisten Butlerinkin havaitsemien asioiden näkemisen. On riittävää sanoa, että *sex*-kategoriaa koskevan tiedon rakentumiseen vaikuttavat sukupuolierottelua ylläpitävät sosiaaliset voimat. Mutta tämän toteamiseksi ei tarvitse samastaa *sex*- ja *gender*-termejä.

Kolmanneksi, kun oivallamme biologisen ja sosiaalisen tason sukupuolen erottelemisen tärkeäksi, meidän on samalla hylättävä 1960- ja 1970-lukujen feministinen *sex/gender*-erottelu, jonka mukaan kyseisten kategorioiden merkitykset olivat toistensa vastakohtia. Biologisen sukupuolen pysyvyyden kyseenalaistaa jo biologisen sukupuolen erilaisten teoreettisten mallien olemassaolo. Lisäksi *gender*-merkitykset ovat olleet aina kiinteä osa eri aikakausien biologista sukupuolta. ”Luonnollinen” biologinen sukupuoli ei esimerkiksi renessanssissa hylkinyt modernin vastakoh- tamerkityksen kaltaisesti kontingentin sosiaalisen sukupuolen käsityksiä, koska *sex* oli vielä tuolloin konventionaalinen kategoria ja *gender* sitä perustavampi ja todellisempi kategoria. Luokkien *sex* ja *gender* erottaminen on siis perusteltua senkin vuoksi, että voimme tällä tavoin hahmottaa historiallisesti liikkeessä olevien *sex*- ja *gender*-merkitysten muuntuvia vaikutussuhteita.

Alkuperäisen *sex/gender*-erottelun käyttökelpoisuus. Joidenkin feministien mukaan alkuperäinen *sex/gender*-erottelu ei ole enää käyttökelpoinen, koska se sisältää dualistista ajattelua, joka kätkeytyy binaarisiin oppositioihin kuten mieli/ruumis, kulttuuri/luonto ja järki/tunne. Binaariset oppositiot ja niihin kätkeytyvä dualismi ovat poliittisesti ongelmallisia, koska niitä on käytetty kautta historian oikeuttamaan naisten sortoa (Grosz 1994; Prokhovnik 1999). Binaaristen oppositioiden jäsenistä toinen on aina ylempi- ja toinen alempiarvoinen. Lisäksi alempiarvoiset termit on tyyppillisesti yhdistetty naiseen. (Lloyd 1993 [1984]; Lloyd 2000.) Naisia on arvotettu inhimillisinä subjekteina miehiä vähemmän, koska inhimillinen subjektius ja toimijuus on yhdistetty perinteisesti mieleen. Naiset on perinteisesti yhdistetty ruumiiseen.

Lisäksi mielen ja ruumiin vastakohtaan on katsottu viittaavan myös muihin oppositioihin kuten järjen ja tunteen, kulttuurin ja luonnon sekä rationaalisuuden ja irrationaalisuuden dualismeihin. Myös näissä käsitteparin etuosa merkityksellistyy toista osaa arvokkaampana: mielen piirteitä on arvotettu korkeammalle kuin ruumiin piirteitä, ja rationaalisuutta on arvotettu korkeammalle kuin irrationaalisuutta. Naiset on yhdistetty jälkimmäisiin, koska naisten on katsottu olevan lähempänä ruumista ja luontoa sekä olevan miehiä irrationaalisempia ja tunteellisempia.

Binaaristen oppositioiden valta toteutuu esimerkiksi työhaastatteluissa, joissa miehiä kohdellaan sukupuolineutraaleina. Miehitä ei kysytä, milloin he aikovat pitää työelämässä taukoa perheen perustamista varten. Se, että naiset kohtaavat mainitunlaisia kysymyksiä, osoittaa naiset yhdistettävän edelleen miehiä useammin lisääntymiseen ja ruumiiseen (Prokhovnik 1999, 126). Mieli/ruumis-dualismi viittaa siten sukupuolidikotomiaan ja aiheuttaa naisten syrjintää.

Edellisen lisäksi mieli/ruumis-dualismin voi katsoa viittaavan *sex/gender*-erotteluun (vrt. Grosz 1994; Prokhovnik 1999). Biologinen *sex* viittaa ruumiiseen ja sosiaalinen *gender* mieleen. Tällaisen *sex/gender*-erottelun kritiikin mukaan *sex* rajautuu ruumiiseen (lisääntymis- ja sukupuolielimiin) ja *gender* mieleen (aivoihin). Ja kun *sex* oletetaan pysyväksi, *gender* tulkitaan kontrolloiduksi ja yksilöllisin valinnoin kyseenalaistettavaksi ja muutettavaksi (Mikkola 2008, 13). Tämän vuoksi alkuperäinen *sex/gender*-erottelu sisältää mieli/ruumis-dikotomian vuosisataiset arvolutaukset (vrt. kappale 5.5).

Naisten assosiointi biologiaan – ja siten mieli/ruumis-erottelussa ruumiiseen – ja miesten assosiointi sukupuolineutraaliin toimijuuteen – ja siten mieli/ruumis-erottelun osalta mielen komponenttiin – on johtanut Raia Prokhovnikin (1999) päätelemään seuraavaa: ”Mies on yhtä kuin sosiaalinen sukupuoli, joka on yhdistetty mieleen ja valintaan, vapauteen, autonomiaan ja julkiseen sfääriin. Nainen puolestaan on yhtä kuin biologinen sukupuoli, koska [hänet on] assosioitu ruumiiseen, lisääntymiseen, ’luonnollisiin’ rytmeihin ja yksityiseen alueeseen.” (Mt. 103.)

Edellisten näkökohtien vuoksi *sex/gender*-erottelu on tulkittu lähtökohtaisesti naisia sortavaksi tulkintakehikoksi. Erottelun kielteiset assosiaatiot poistavat siltä myönteisen potentiaalin naisten vapautumisen kannalta. Sen sijaan, että *sex/gender*-erottelu tarjoaisi naisille esimerkiksi mahdollisuuden valita sukupuoliroolien väliltä, erottelu ”pakottaa voimaan [naisten] yhdistämisen ruumiiseen, biologiseen sukupuoleen ja pakollisiin ’luonnollisiin’ rytmeihin” (ibid.). Toisin kuin 1960- ja 1970-lukujen radikaalifeministit kuten Kate Millett ja Gayle Rubin väittivät, *sex/gender*-erottelu ei ole teoreettinen väline, jonka avulla voitaisiin aidosti erotella sosiaalisen naiseuden käsitteet biologisista ja lisääntymiseen liittyvistä naiseuden piirteistä.

Hieman lievemmin Toril Moi (1999) esittää, että alkuperäinen *sex/gender*-erottelu on käyttökelvoton ainoastaan tiettyjen teoreettisten tavoitteiden näkökulmasta (mt. luku 1). Moi ei luonnehtisi alkuperäistä *sex/gender*-erottelua täysin hyödyttömäksi tai arvottomaksi. Se toimi hänen mukaansa alkuperäisessä kontekstissaan oikein hyvin osoittaessaan biologisen determinismin kestävämmäksi ajattelutavaksi. Mutta Moim mielestä erottelu ei ole hyödyllinen, ”mikäli sen tarkoitus on luoda pätevä teoria subjektiudesta” (mt. 6) tai ”konkreettinen historiallinen ymmärrys siitä, mitä naisena (tai miehenä) oleminen tiettyssä yhteiskunnassa merkitsee” (mt. 4–5).

Alkuperäisessä feministisessä erottelussa *sex* nähtiin kiinteänä luokkana, johon kulttuuriset tai historialliset ulottuvuudet eivät liittyneet millään tavalla. *Sex*-luokan ymmärryksessä ei huomioitu esimerkiksi ruumiin elettyä kokemusta tai ruumiillistumista naiseuden ja miehyyden ulottuvuuksina. Tämä johtui halusta erotella biologinen sukupuoli mahdollisimman selkeästi sosiaalisesta sukupuolesta sekä naiseuden ja miehyyden oletetusta liittymisestä pääasiassa jälkimmäiseen luokkaan. Feministisessä nykyteoriassa taas pyritään jossain määrin päinvastaisesti ruumiillisuuden avulla selvittämään, mitä naisena ja miehenä oleminen merkitsee. Kulttuuri on kiinteä osa nais- ja miessubjektien ruumiillistumista ja sitä kautta myös biologista sukupuolta.

Yhteenveto. Esitin luvussa 5 *sex- & gender*-keskusteluun liittyviä kirjani tutkimustuloksia niissä kohdin kun ne luontevasti täydensivät tuon keskustelun historiallisten vaiheiden tarkastelua 1960-luvulta nykypäivään asti. Tämän jälkeen tutkin *sex/gender*-erottelun sisällöllistä ja muodollista määrittelyä. Lopputuloksena jälkimmäisestä totesin, että biologisen sukupuolen rakentamisen idea osoittautui *gender*-luokan sosiaalista rakentamista koskevien sukupuolen tuotantometaforien radikalisaatioksi. Sosiaalisen rakentuneisuuden idea ulotettiin feministisissä 1990-luvun teorioissa

biologisiin sukupuolieroihin. Biologinen sukupuoli on tulkittu mainitulta vuosikymmeneltä lähtien melko usein feministisessä teoriassa kulttuurisesti ja sosiaalisesti muotoutuvaksi. Mainittu teoreettinen käsitys oli yleinen biologisen sukupuolijaon 1990-luvun feministisessä kritiikissä.

Tämän jälkeen tarkastelin feministisiä kritiikkejä erilaisista tavoista ymmärtää biologinen ja sosiaalinen sukupuoli sekä *sex/gender*-erottelun feministisiä kritiikkejä. Tietyntylaisena vastauksena näihin huoliin 2000-luvun feministit (esim. Alcoff 2006; Haslanger 2000; Haslanger 2005; Stoljar 1995; Stoljar 2000; Young 1997 [1994]) ovat määritelleet naisten kategoriaa poliittisia tarpeita varten. Ilman yhtenäistä naiskategoriaa ei voi olla feminististä politiikkaa. Sosiaalinen sukupuoli (mitä naisena tai miehenä oleminen merkitsee) osoittautuu 2000-luvun feministisissä teksteissä liikkeessä olevaksi kysymykseksi. Feministit eivät myöskään ole luopuneet kannasta, jonka mukaan sosiaalinen sukupuoli liittyy sosiaalisiin tekijöihin ja on siten monessa mielessä erillinen kategoria biologiseen sukupuoleen verrattuna. Toisaalta feministien keskuudessa ei vallitse yksimielisyyttä siitä, mikä olisi paras tai hyödyllisin sosiaalisen sukupuolen (naisten kategorian) määritelmä.

Lopuksi esitän joitakin työstäni esiin nousseita erillisiä huomioita. Sosiaaliseen sukupuoleen liitettyjä feminiinisuuden ja maskuliinisuuden jakaumia ihmisten välillä on pidetty jo pitkään yhteiskunta- ja historiatieteissä muuntuvina ja valinnaisina. Biologiseen sukupuoleen ulotettu sosiaalisen rakentumisen idea sen sijaan on uudempi ja vaikutuksiltaan edellistä mullistavampi ajatus.

Mitä biologisen sukupuolen sosiaalisesta rakentumisesta oikein seuraa? Biologisen sukupuolen sosiaalinen rakentuminen tuo ensinnäkin biologisen sukupuolen tutkimuksen olennaisesti yhteiskuntatieteiden kuten politiikan tutkimuksen ja sosiologian kentälle. Puhtaasti luonnontieteelliseksi luokaksi ja ”faktaksi” usein oletettu kategoria on osoittautunut kautta ihmishistorian merkittävästi sosiaalisten ja poliittisten kontekstien muovaamaksi käsitteeksi.

Lisäksi biologisen sukupuolen sosiaalisen rakentuneisuuden ymmärtämys antaa raikasta ilmaa kahden sukupuolen mallin tunkkaisessa ilmapiirissä elämään ja ajattelemaan tottuneille ihmisille. Biologista sukupuolta voi ajatella muutenkin kuin ihmiskehon varpaista aivoihin – ja ajallisen kaaren osalta kehdestä hautaan – kattavana elämän ja identiteetin absoluuttisena määrittäjänä.

Yhden sukupuolen mallin valtakaudella biologinen sukupuoliero käsitettiin asteittaiseksi ja osittaiseksi eroiksi, ja siksi ihmistä kohtaan myös vähemmän tungettelevaksi ja ahdistavaksi. Sama ajatus sisältyy nykyisiin biologisiin teorioihin, jotka ymmärtävät ruumiin biologisen sukupuolijaon kannalta jatkumona ja tarjoavat kahden toisensa poissulkevan dikotomisen luokan sijasta ihmiselle useampia vaihtoehtoja (biologisia sukupuoliluokkia).

Biologia ei ole kohtalo siinäkään mielessä, että ihmiset voivat ottaa ruumiinsa määrittely- ja luokitteluvallan omiin käsiinsä. Eikä biologisen sukupuolen käsityksistä ole vallinnut *milloinkaan* täyttä yksimielisyyttä tunnetun lääketieteen ja biologian historian aikana. Sukupuoli on kontingentti teoria ihmisruumiin sukupuolisuudesta. Mikään tietty biologinen sukupuoliteoreettinen malli ei yhdisty itsestään selvästi ruumiiseen. *Ruumiin* ja *biologisen sukupuolen* erottaminen toisistaan on yhtä perusteltua kuin biologisen ja *sosiaalisen sukupuolen* erottaminen toisistaan.

6. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Sillä kukaan ei ole puhdas synnistä Sinun edessäsi, ei lapsukainenkään, joka yhdenkään päivän on maan päällä elänyt. Mutta jos minä olen synnissä syntynyt ja äitini on minun synnissä siittänyt, niin missä tai milloin minä, Sinun palvelijasi, olen ollut viaton?

AURELIUS AUGUSTINUS

Rappeutunein ihmislaji on pappi: hän *opettaa* luonnonvastaisuutta. Siveyden saarnaaminen on yllytystä luonnonvastaisuuteen. Joka tuomitsee seksuaalisuuden ja tahraa sen nimellä ”epäpuhdas”, syyllistyy perisyntiin elämän pyhää henkeä vastaan.

FRIEDRICH NIETZSCHE

Antiikin Kreikan ja Rooman lääketieteen asiantuntijat eivät eritelleet sukupuolisesti erillisiä sukupuolielinten ja ruumiinnesteiden käsitteistöjä. Naiset ja miehet olivat osa rakenneyhtäläistä sukupuolta. Nainen merkityksellistyi 1590-luvulle asti anatomisesti ”epätäydellisenä” tai ”puutteellisenä miehenä”. Lääketieteen historian kannalta nainen on toinen sukupuoli, koska hänestä ei luotu ennen mainittua ajankohtaa erillistä terminologiaa. Nainen ilmaantui lääketieteen diskurssiin toisena (*second, deuxième*) ja nainen on myös merkityksellistynyt länsimaisen yhteiskunnan historiassa usein Toisena (*The Other, l'Autre*). Tämä ei tarkoita, että nainen olisi nyky-yhteiskunnassa toinen sukupuoli tai että nainen olisi Beauvoirin sanoin ”Toinen sukupuoli”.

Sukupuoli- ja lisääntymiselinten historia puolestaan on biologisen sukupuolen rakentumisen kannalta hyvin olennaista sen vuoksi, että 1700-luvulle saakka genitaalien ero merkityksellistyi merkittävimpänä anatomisena sukupuolierona. Vasta 1750-luvun jälkeen koko ruumiin kattaen fyysisistä sukupuolieroista tuli merkittäviä. Tätä ennen sukupuolieroilla ei ollut tärkeää poliittista merkitystä. Kokonaisvaltaiset erot luotiin pääasiassa Ranskan vallankumouksen yhteydessä. Huomio on tärkeä osa tutkimukseni metodologista periaatetta tutkia biologisia käsityksiä osana yhteiskunnallisia konteksteja. Biologiset erot ovat saaneet pääpiirteensä viime kädessä poliittisten kamppailujen ja sukupuolten työn- ja vallanjakojen historiallisissa murroskohdissa.

Sukupuolten anatomiat ja yksittäiset elimet ilmaisivat antiikissa miesten ja naisten erillisiä kohtaloita. ”Anatomian” ja ”kohtalon” merkitykset olivat aina renessanssin yhteiskuntaan asti pääläällä moderniin yhteiskuntaan verrattuna. Freudin kuuluisan sloganin mukaan anatomia merkitsi ihmisen kohtaloa. Galenoksen käsityksen mukaan taas ihmisen kohtalo ilmeni tämän anatomiaista. Anatomiset elimet kertoivat jumalan suunnitelmasta jokaista ihmistä varten. Antiikin biologiset teoriat heijastivat kosmoksen hierarkkista rakennetta. Miesten tiedeyhteisössä naisten tulkitseminen epätäydelliseksi tai puutteelliseksi miehiksi ei ollut yllätys. Miehet yksinkertaisesti projisoivat kosmoksen rakennetta koskevat metafysiset uskomuksensa anatomiseen tietoon.

Aristoteles tunnisti vähintään kaksi sosiaalista sukupuolta. Jouduttuaan konkreettisesti kohtaamaan anatomiset totuudet, hän kuitenkin tukeutui anatomiseen yhden sukupuolen malliin. Esimerkiksi naisen kivekset olivat puutteellisesti kehittyneet: ne eivät miehen kivesten tavoin sisältäneet jumalan täsmällistä suunnitelmaa siementiehyiden koodista. Naisen siemenkanavat olivat sotkeutuneet verrattuna miehen suoriin siementiehyihin. Aristoteleen mielestä naisella oli myös sisäinen penis tai putki (*kaulos*), vaginan ja kohdunkaulan kohdalla.

Galenos jakoi Aristoteleen tavoin kosmoksen oliot hierarkkisesti. Olemassaolon ketjussa ylimpänä olivat täydelliset oliot (miehet), alimpana epätäydelliset oliot (kasvit). Luojan luomat oliot olivat kaikki enemmän tai vähemmän täydellisiä. Jumala oli täydellisempi kuin ihminen, ihmiset olivat täydellisempiä kuin eläimet ja eläimet olivat täydellisempiä kuin kasvit. Olioiden anatominen täydellisyys (”biologinen sukupuoli”) ilmensi niiden metafysisistä temperamenttia (”sosiaalista sukupuolta”). Galenoksen mukaan nainen oli vähemmän temperamenttinsa vuoksi epätäydellinen.

Vastaavan periaatteen vuoksi ihmisten seksuaalisen temperamentin erot (maskuliininen ja feminiininen temperamentti) olivat peräisin neljästä maallisesta elementistä: tulesta, vedestä, ilmasta ja maasta. Ihmisen ruumiissa kyseisiä elementtejä vastasivat nesteet (veri, lima, keltainen ja musta sappi), jotka olivat joko kuumia, kuivia, kylmiä tai kosteita. Miehisessä hallitsevana oli lämmin ja kuiva temperamentti, naisissa kylmä ja kostea temperamentti.

Aristoteles ja Galenos pitivät aktiivisen miehen ja passiivisen naisen metafysisiä periaatteita *a priorisina* totuuksina. Sosiaalinen sukupuoli nautti antiikissa biologista sukupuolta todellisemmasta ja pysyvämmästä statuksesta. Vaikka kummankin edellä mainitun ajattelijan mukaan oli olemassa kolme sosiaalista sukupuolta – mies, nainen ja hermafrodiitti – biologisesti sukupuolet olivat osa samaa vitaalisuuden eri asteisiin perustunutta miehistä sukupuolta.

Aristoteleen luontokäsitys poikkesi kulttuurin ja luonnon vastakohtaan perustuvasta modernista luontokäsityksestä. Luonto (*fysis*) oli kulttuuriin (*nomos*) liittyvien metafysisien merkitysten lataama. Aristoteles piti sukupuolten työnjakoa, hierarkkisia suhteita sekä erillisiä hyveitä ja rooleja luonnollisina. Tästä huolimatta Aristoteles ei johtanut modernille ajattelulle tyyppillisesti sukupuolten rooleja, suhteita ja hyveitä biologiasta.

Platonin mukaan puolestaan sukupuolilla oli samat oikeudet koulutuksen ja sosiaalisen rooliin suhteen. Filosofit esitti miesten ja naisten sopivan samoihin tehtäviin. Sukupuolia koskivat Platonin mukaan samat hyveet ja tehtävät. Platon ja Sokrates johtivat sukupuolten identtiset sosiaaliset roolit niiden pääasiassa yhteisestä fysiologisesta luonnosta.

Sukupuolten tasa-arvoa puoltaneista argumenteistaan huolimatta Platonin ideaoppi ja sen sovellutukset tukivat tiettyjä antifeministisiä ajattelutendenssejä. Platonin sukupuolineutraalin ihmisen (*hoi anthrōpoi*) idea oli Irigarayn mukaan miehisestä länsimaisen metafysiikan kulmakiiviä. Platonin ajattelussa erot palautuivat hierarkkiselle akselille: abstrakti oli parempi kuin konkreettinen, valoisa arvokkaampi kuin pimeä, henki parempi kuin aine ja niin edelleen. Taivaan ja maan elementit ja objektit loivat kehän, jossa kulku alhaalta ylös ja päinvastoin oli vertikaalista ja fallista. Eroavuudet palautuivat Samuuden osiksi. Platon ei lähtökohtaisesti arvottanut eroja.

Platonin käsitys luolaa ja ulkomaailmaa välittävästä käytävästä merkitsi symbolisesti penistä, jonka kautta filosofi projisoi oman kehonsa idean luolan pimeyteen. Irigarayn mukaan Platonin metafysiikka esti erilaisuuden tunnistamista asioissa ja ihmisissä. Toisaalta Irigarayn Platon-kritiikkiä voi arvostella huomauttamalla, että eron tunnistaminen ihmisten ja asioiden välillä vaatii myös jonkinlaisen käsityksen vertailukohtien samuudesta. Kahta objektia ei voi järkevasti vertailla, ellei niissä nähdä jo alun perin jotakin yhteistä piirrettä. Vaikka Irigarayn Platon-kritiikki oli pääosin osuvaa, hänen oma sokea pisteensä sijaitsi eron – modernin sukupuolieron – totalisoinnissa.

Edelliseen huomioon liittyen, ideaopin todettiin vaikuttaneen kielteisesti myös kahden sukupuolen mallin sisäpuolella. Ideaoppia oli sovellettu sukupuolten olemuksien eroon (täydentävien

sukupuolien ideologiaan). Nais- ja miesolemuksista oli johdettu sukupuolten vastakkaiset tehtävät ja asemat yhteiskunnassa. Esimerkiksi biologi Patrick Geddes pyrki oikeuttamaan sukupuolten erilliset yhteiskunnalliset roolit niiden vastakkaisen biologisten olemusten perusteella. Platonin ideopin saattoi siten nähdä vaikuttaneen modernissa yhteiskunnassa yleisten sukupuolikäsitysten filosofiseen rakenteeseen (sukupuolten erillisiin *ideoihin*).

Aristoteles luokitteli ihmisten väliset suhteet (ystävyydet) hierarkkisesti. Miehen ja vaimon ystävydessä vallitsi sama hierarkia kuin isän ja pojan, vanhan ja nuoren sekä hallitsijan ja hallitun välisessä suhteessa. Puolisot olivat eriarvoisia toimijoita, joiden ystävyys perustui yhteiseen etuun. Aristoteleen naiskäsitys perustui niin ikään hierarkkiseen hallinnan teoriaan: sielu hallitsi ruumista, järki tunteita ja mies naista. Naisen vajavainen auktoriteetti oikeutti tämän alistamisen perheessä ja sielun teoreettisen osan puutteellisuus tämän sulkemisen ulos valtiollisesta elämästä. Aristoteles ei piitannut Platonin naisten koulutusta ja julkisia tehtäviä koskevista ideoista.¹¹²

Myös Paavalin näkemykset kytkeytyivät aristoteelisiin hierarkioihin. Mies oli naista ylempi olio, koska hän oli Jumalan kuva ja heijasti tämän kunniaa. Nainen heijasti miehen kunniaa. Teologisessa yhden sukupuolen mallissa luomistyöstä esiintyi yksi oikea malli, johon nähden muut olennot olivat toisarvoisia ”versioita”. Jumala oli luonut naisen miehestä ja tätä varten (miehen avuksi). Toisaalta ”yhden lihan mallin” mukaisesti sukupuolet myös edellyttivät toisiaan, sillä kuten mies oli naisesta, myös nainen oli miehestä. Tällä Paavali pyrki ymmärtämään lisääntymisen välttämättömyyttä. Paavalin mielestä nainen ei saanut opettaa seurakunnassa eikä olla miestänsä hallitsevampi. Hän vetosi luomisjärjestykseen ja siihen, että nimenomaan nainen oli päästänyt synnin ihmiskuntaan.

Varhaisen kristinuskon kielteinen asenne seksuaalisuutta kohtaan osoittautui poliittiseksi strategiaksi. Tuore uskontokunta kykeni tällä tavoin erottautumaan Välimeren pohjukan kilpailevista uskonnoista. Jahvistisella luomiskertomuksella ja syntiinlankeemustarinalla oli tärkeä merkitys kristillisen ajattelun päälinjoille. Molemmat kertomukset merkitsivät ihmisen oikeaa luomisjärjestyksestä sekä varoitusta naisen moraalista heikkoudesta ja tuhoisasta vaikutuksesta mieheen. Kristinuskon mieskeskeisyydellä ja naisen olemukseen panostamalla misogynialla oli siten varsin praktiset, uuden uskonnon identiteetin rakentamiseen liittyvät syyt.

Augustinus piti syntiinlankeemuksen pääsyntinä ruumiin himoa. Universaalien seksuaalisuuden lain mukaan ihminen oli vastuussa yhteisölle ruumiinsa haluista ja teoista. Seksuaalisuutta säätelevä laki poikkesi antiikin kreikkalaisen ja hellenistis-roomalaisen filosofian ja lääketieteen asenteista: ”Sukupuolikäyttäytymistä koskevassa kristillisessä moraalissa eettistä substanssia ei määritellyt *afrodisia*, vaan sydämen kätköissä piilevä halujen joukko ja muotonsa ja ehtonsa puolesta pikkutarkasti määriteltyjen tekojen luettelo.” (Foucault 1998 [1984], 176.) Kristillinen lihan alistaminen poikkesi suuresti antiikin Kreikan sukupuoliasioiden ”taitotiedosta”. Kristinuskon suuntautui 300-luvulla seksuaalisuuslain ja pappisvallan tottelemiseen. Varovaisuutta edellyttänyt sukupuolintunto muuttui kristinuskon myötä joukoksi moraalisesti väärä tekoja ja ajatuksia.

¹¹² Aristoteleen naista ja miestä koskevalla luonnehdinnoilla ja tehtävänannoilla ei ollut välttämättä lainkaan yhteyttä biologiaan luokkiin. Moderneista sukupuolieron teoreetikoista poiketen, Aristoteles ei tukeutunut ensisijaisesti biologiaan sukupuolten tehtävänjaon ja roolien perusteluissa. Antiikin tekstit eivät ylipäättään tue ajatusta, jonka mukaan ”jo antiikissa” olisi puollettu universaalia, biologiaan vastakohtiin perustuvaa sukupuoliroolien adaptaatiota (tällaisista virheoletuksista, ks. esim. Wilson 1975).

Sukupuolten ruumiillinen ero merkitsi Augustinukselle luonnollista alistussuhdetta. Vastavasti kuin sielu hallitsi ruumista, mies hallitsi naista. Nainen yhdistyi kehoon ja sukupuoleen, mies sieluun ja dominoivaan sukupuoleen. Tämä Augustinuksen ajattelun aspekti merkitsi varhaisista länsimaista gender/sex-ajattelua siinä mielessä, että ”gender” assosioitui mieheen ja ”sex” naiseen. Naisen alistaminen miehelle oli osa yleisempää taktiikkaa alistaa kuolevainen liha hengelle. Henki/liha- ja sielu/ruumis-dualismien myötä Augustinus mukaili Aristoteleen käsityksiä sielun ja ruumiin hallintasuhteista. Samalla Augustinus muokkasi ajatteluaan muotoon, jossa ruumiilta riistettiin kaikki mahdollinen myönteinen potentiaali. Ajattelun seuraukset ulottuivat pitkälle länsimaiseen ajatteluun kuten 1900-luvun eksistentialistien ja feministien ruumiskäsityksiin.

Myös Akvinolainen tukeutui hierarkkisiin käsityksiin sukupuolten suhteista. Mies oli naisen pää kuten Kristus oli miehen pää. Naisen tarkoitus oli elää miehen vallan alaisena. Akvinolaisen mukaan nainen oli miehen alainen, koska vain jälkimmäinen osapuoli kykeni järkevään harkintaan. Luomiskertomuksen tulkinnessa Akvinolainen piti Jumalaa koko maailmankaikkeuden periaatteena. Ensimmäisenä luotu mies merkitsi Jumalan kaltaisuudessaan ihmisrodun periaatetta. Akvinolaisen käsitykset miehestä ihmisen periaatteena ja Jumalan kuvana kytkivät hänen ajattelunsa teologiseen yhden sukupuolen malliin. Älyllinen luonto löytyi perimmäiltään vain miehestä, koska miehen olemus oli naisen alku ja loppu samoin kuin Jumalan olemus oli kaikkien olentojen alku ja loppu.

Lisääntymisen kohdalla Akvinolainen tukeutui Aristoteleen yhden siemenen teoriaan: vain miehen siemen kykeni ”täydellisen hahmon tuottamiseen, kun taas naisen tuottaminen syntyi aktiivisen voiman puutteesta”. Vaikka suvunjatkaminen oli Akvinolaisen mielestä naiselle sopiva symboli, ei naisella yhden sukupuolen lisääntymisteorioiden tavoin ollut hedelmöittävää siementä. Akvinolaisen ajattelu kytkeytyi sekä teologiseen että lääketieteelliseen yhden sukupuolen malliin.

Luther arvotti Paavaliin ja Augustinukseen verrattuna avioliiton korkealle. Kyse oli Jumalan luomasta ihmisten elämänyhteydestä ja hierarkkisen yhteiskunnan perustasta. Ihmisten tuli elää avioliitossa siveellisesti. Lisäksi naisen tuli osoittaa miehelle kuuliaisuutta. Luther kirjoitti myös anatomisista eroista. Hän johti niistä naisen ja miehen mentaalisia eroja ja soveliaita tehtäviä: mies sopi maailmallisten, nainen perheen asioiden hoitoon. Luther käsitteellisti myös sukupuolten anatomisia eroja (tietyt luuston osat, kehon ulkoiset muodot kuten rinnat) vastakohtina. Luther antoi naisen rinnoille varhaisen modernin seksuaalisen merkityksen. Rinnat kertoivat ihon ulkoisella vyöhykkeellä vastakkaisesta sukupuolierosta. Tässä yhteydessä jäi tosin epäselväksi, sitoutuiko Luther antiikin humoraalioppiin, jonka mukaan rinnat olivat ihon alle kumuloitunutta rasvaa.¹¹³

Sukupuolieroa koskenut tieteellinen vallankumous jäi renessanssin aikana keskeneräiseksi. Vesaliuksen mukaan sukupuolierot eivät ulottuneet luurankoon asti. Naisen ja miehen ero viittasi

¹¹³ Naisen rinnat olivat renessanssissa ulkoisesti ja funktionaalisesti sukupuolittunut ruumiinosa. Ne loivat naisten kodillisille kategorioille fyysisen referentin, jonka mukaan naiset olivat miehiä alttiimpia sairauksille ja mielihaluille. Jälkimmäisessä mielessä antiikin humoraalioppiin viittaavat teoriat naisten sairauksista olivat aikakaudella hallitsevia. Yhdyntä oli naiselle terveellinen tapahtuma, sillä se auttoi häntä jalostamaan kuukautisvertaan helpommin virtaavaan muotoon. Ruumiin ravistelu yhdynnässä poisti liikaverta ja esti naista sairastumasta naisille tyypillisiin sairauksiin. Myös Luther ajatteli ihmisen langenneen syntiin naisen heikkouden takia. Samoin perisyntin ajatus pysyi Lutherin ajattelussa katolisen dogmin mukaisena. Naisen alamaisuuden filosofian todettiin eläneen kristillisessä ajattelussa pitkään voimakkaana, esimerkiksi Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa vielä 1900-luvun loppupuolella.

hänen mukaansa sukupuolielinten eroon sekä kehon ulkoisiin muotoihin kuten rintoihin (Vesalius käsitti nämä erot galeenisesti). Havaitsemistaan sukupuolieroista huolimatta Vesalius ajatteli, että naisen ja miehen syvemmän kehikon (luurangon) kuvaamiseen riitti yksi malli (*skeletoni humani*). Vesalius myös pyrki todistamaan vääräksi Galenoksen väitteen, jonka mukaan miehellä oli yksi kylkiluu vähemmän kuin naisella. Toisaalta Vesalius argumentoi myös kahden sukupuolen mallin suuntaisesti kieltämällä Aristoteleen ja Galenoksen käsitykset kohdun kaksiosaisuudesta.

Vesaliuksen seuraajien – Cowperin ja Bidloon – käsitykset poikkesivat oppi-isästään ja ennakkoivat tätä enemmän anatomista kahden sukupuolen mallia. Cowper piti naisen hartioita kapeampina ja lonkkaa leveämpänä kuin miehen vastaavia osia. Myös miesten ja naisten solisluut ja lihakset eivät Cowperin mukaan olleet samanlaisia. Bidloo taas väitti Pithiuksen Apollon ja Medicin Venuksen kuvien paljastaneen sukupuolten kauneimmat suhteet. Rinnat ja sukupuolielimet olivat naisen erillisimmät osat. Myöskään Cowper ei liittänyt sukupuolten ulkoisia eroja syvempiin rakenteellisiin eroihin. Cowper ja Bidloo tekivät huomioita miehen ja naisen kehojen muistakin ulkoisista muodoista. Cowper esimerkiksi väitti naisten ihon olevan miesten ihoa pehmeämpää ja Vesaliuksen tavoin esitti naisten kilpirauhasen olevan miesten kilpirauhasta suurempi.

Kahden sukupuolen mallin läpilyönti alkoi 1500-luvun puolivälin lääketieteellisistä kamppailuista. Ensimmäinen näistä koski klitoriksen uudelleenkeksintöä. Vaikka Columbus ei keksinyt klitorista ensimmäisenä, hän oli varhaisin sen seksuaalista funktiota painottanut tutkija. Vesalius taas kielsi koko klitoriksen olemassaolon terveillä naisilla. Hänen mielestään klitoriksen keksijät pitivät kyseistä ruumiinosaa virheellisesti naisen seksuaalisen nautinnon keskuksena ja myös painottivat väärin sen rakenteellista yhtäläisyyttä peniksen kanssa. Vesaliusta hiersi niin ikään se, että Columbus oli hänen oppejaan seuraten tutkinut ruumista havainnoimalla ja koskemalla. Columbus osoittautui ainakin klitoriksen kohdalla oppi-isäänsä pätevämmäksi anatomiksi. Hän sovelsi uusia empiirisiä menetelmiä ja esitti klitoriksesta opettajaansa pätevämpää tietoa.

Dulaurens luopui ensimmäisenä lääkärinä Euroopassa sukupuolielinten galeenisista homologioista ja korvasi ne kaksimuotoisella käsityksellä. Dulaurens myös hylkäsi idean klitoriksesta miehen peniksen versiona. Dulaurensin ajatukset saivat vastakaikua 1630-luvun Saksassa. Lotichius hylkäsi Galenoksen opit ja puolusti naisten oikeuksia vetomalla heidän yliopistokoulutuksensa puolesta. Renessanssin lääketieteen kiistelyt yhdistyivät naisten asemaa pohtineeseen diskurssiin. Kun naisen biologinen täydellisyys alkoi hahmottua, seurasi anatomisia keksintöjä vaatimus naisen järjellisen täydellisuuden tunnustamisesta. Samalla kun naisen järjellinen täydellisyys identifioitiin, myös naisen mieli sukupuolittui. Poullain de la Barren julistettua, ”ettei mielellä ole sukupuolta”, hän korjasi biologisista keksinnöistä tehtyjä tulkintoja.

Yhden sukupuolen malli oli yhä 1600-luvun maistraateissa ja oikeuslääketieteessä voimissaan. ”Sex”-piirteisiin sekoitui tyypillisesti ”gender”-piirteitä. Biologinen sukupuoli ei ollut vielä vakaa kategoria, vaan saattoi muuttua seksuaalisen temperamentin ja lämmön vaihtelun myötä. Mikäli ihmisen seksuaalinen temperamentti (sosiaalinen sukupuoli) muuttui, ruumis (biologinen sukupuoli) seurasi perässä. Vaikka tiedämme tällaisen fyysisen muuntelun mahdottomaksi, 1600-luvulla nähtiin paljon vaivaa sen tieteelliseksi todistamiseksi. Zacchian mukaan sukupuoli oli lämmön funktio. Vain nainen saattoi muuttua mieheksi. Miehen muuttuminen naiseksi oli mahdotonta, koska se oli vastoin aktiivisen periaatetta ja merkitsi tämän kehittymistä epätäydelliseen suuntaan.

Poullain de la Barren käsitys ”miehellä ei ole sukupuolta” viittasi ideaan, jonka mukaan sukupuolten henkisissä kyvyissä ei ollut olennaisia eroja. Ainoat sukupuolierot olivat ruumiillisia, ja niitäkin Poullain vähätteli. Poullain rajasi sukupuolten biologiset erot vain lisääntymisfunktiota koskeviksi ja vastusti ehdottomasti koko kehon sukupuolittamista. Poullain ei etsinyt sukupuolen perustaa biologiasta, vaan ymmärsi sukupuolen sosiaalis-kulttuurisena ilmiönä. Naisista vallalla olleet ennakkoluulot olivat sukupuolten tasa-arvon toteutumisen pääeste. Poullain vaati naisille yhtäläistä ja tasavertaista koulutusta. Hän otaksui naisten kykenevän miesten tavoin harjoittamaan kaikkia tieteitä. Poullainin koulutusagendalla oli siten selkeä ammatillinen funktio muihin naisten korkeakoulutusta vaatineisiin kirjoittajiin kuten Mary Astelliin ja Anna van Schurmaniin nähden.

Kahden sukupuolen mallin myötä ihmisen temperamentti, käytös ja vaatetus menettivät asemansa biologiseen sukupuoleen liitettyinä määreinä. Modernin *sex/gender*-erottelun mukaisesti ”sex” tarkoitti nyt pysyvää ja kiinteää kategoriaa sekä sukupuolen ontologista perustaa. Biologiseen sukupuoleen aiemmin liitetyt ulkoiset määreet korvattiin oletuksella essentiaalisesta, vastakohtaisesta ja täydentävästä fyysisestä sukupuolierosta. Myös vanha yhden sukupuolen mallin käsitys, jonka mukaan ruumis ilmaisi potentiaalisinta sukupuoltaan hylättiin 1700-luvulla. Kahden sukupuolen mallin myötä useimmat molempien sukupuolten elimiin viittanneet sanat korvautuivat erillissanoilla (*penis, vagina*). Munasarjat ja kivekset eriteltiin omilla nimillä (*ovaries, testicles*). Samoin elimet, joilla ei aiemmin ollut omaa nimeä, saivat omat nimensä (*vulva*).

Niin ikään eurooppalaiset kasvitieteilijät etsivät 1700-luvulla luonnosta todisteita ”luonnollisesta” heteroseksuaalisuudesta, sukupuolten lisääntymisestä ja biologisesta täydentävyydestä. Kasvitieteessä sukupuoliero projisoitiin luontoon, vaikka esimerkiksi kasvien enemmistöä ei voi mielekkäästi luokitella jompaan kumpaan sukupuoleen. Kasveihin liitettiin myös ajatus miehen seksuaalisesta aktiivisuudesta ja naisen passiivisuudesta. Vaikka useimmat kasvit lisääntyvät pölyntymällä, nekin tulkittiin ”yksiavioisiksi”. Linné määrittä taksonomiassaan nisäkkäiden erottavaksi piirteeksi naaraan rinnat (imettävän nisän). Tämä oli tärkeä syy Linnén taksonomian suosioon, sillä 1700-luvun Euroopassa koko inhimillinen seksuaalisuus rakennettiin uudelleen. Nisäkkäiden luokka sai nimensä yksistään naaraan kehon kautta.

Valistuksen projekti riippui ensinnäkin *epistemologisesta muutoksesta*. Traditionaalisen yhteiskunnan ilmestyksiin perustunut tieto korvautui tieteellisellä tiedolla. Vanha metafyyminen järjestelmä oli puhunut universumista, joka sisälsi sekä kulttuurin että luonnon. Kulttuuri ja luonto mukailivat hierarkkista rakennetta, jolla oli jumalallinen alkuperä ja tarkoitus. Ruumiiden sekä ruumiiden ja kosmoksen väliset vastaavuudet palautuivat luontoon. Biologisen sukupuolen faktuaalisuus ja koko ruumiin kattanut sukupuoliero olivat keskeinen osa uutta modernia anatomiaa. ”Sex” läpäisi kehon näkyvin objektein eikä enää siementen, lämmön tai ruumiinnesteiden asteitaisten ja osittaisten erojen mukaan. Anatomian oppikirjat tuottivat kiihtyvään tahtiin yhä tarkempia kuvauksia miesten ja naisten sukupuolieroista: silmistä, korvista, kalloista ja verisuonista.

Toiseksi, valistuksen projekti oli riippuvainen *poliittisesta muutoksesta*. Valistuksessa hylättiin traditionaalisen sosiaalisen järjestyksen käsitykset hierarkkisista, jumalallista alkuperää olevista oikeuksista. Naisten alistainen asema oli perusteltava uudelta pohjalta, koska valistusajattelu tuki päinvastaista kantaa: kaikki ihmiset olivat luonnostaan tasa-arvoisia. Epätasa-arvoa puoltanut

vastaus löytyi luonnosta, jota pidettiin tiedon ja totuuden lopullisena lukkona. Tiedemiehet ja poliitikot alkoivat kertoa uutta tarinaa sukupuolierosta. Myös Rousseau perusteli käsityksensä sukupuolten eroista ja eriarvoisuudesta tukeutuen luontoon. Biologisen sukupuolen täydentävyyden teoriassa uskottiin, että sukupuolet soveltuivat biologiansa vuoksi vastakkaisiin rooleihin, ja että nämä roolit täydensivät toisiaan. Sukupuolet saavuttivat luontaisen täydellisyytensä eri sfääreillä.

Yhteiskuntasopimusteoreetikot Hobbes, Locke ja Rousseau suuntasivat katseensa luontoon perustellessaan sukupuolten välisiä yhteiskunnallisia suhteita. Sopimusteoreetikkojen käsitykset myötävaikuttivat kahden sukupuolen mallin läpilyöntiin paitsi politiikan teoriassa myös yhteiskunnassa yleisemmin sekä tieteenaloilla kuten lääketieteessä ja biologiassa. Ajan henki oli perustella uudelleen poliittista vallankäyttöä. Sukupuoli oli tämän hankkeen keskeinen lenkki.

Hobbes vaikutti alkuun pitävän kiinni sukupuolten tasa-arvoisuudesta. Luonnontilassa ei valinnut fyysisiin eroihin perustunutta herruutta. Kuva sukupuolten tasa-arvosta kuitenkin muuttui tarkasteltaessa Hobbesin käsityksiä yhteiskuntasopimuksesta. Luonnontilan vapaat ja tasa-arvoiset yksilöt olivat saattaneet valloituksen myötä päätyä eriarvoisiin aseisiin. Tässä näkyi liberaalille politiikan teorialle sittemmin ominainen tapa ymmärtää sukupuolipiirteet sosiaalisten hyödykkeiden jaon kannalta merkityksettöminä. Hobbesin oletukset paljastuivat kuitenkin näennäisesti neutraaleiksi, sillä hän oletti ”sex”-piirteillä olevan suurta merkitystä ihmisten aseman kannalta.

Miesten ei yhteiskunnassa tarvinnut hallita naisia pakolla, koska patriarkaalin oikeus sisältyi avioliittosopimukseen. Aviomiellä oli perheessä ja yhteiskunnassa hallitseva asema. Yhteiskuntasopimuksen solmimista koski jo luonnontilaan sovellettu oletus, jonka mukaan mies kykeni valloittamaan naisen. Syy tähän oli biologinen: naisen saatua lapsen, hän joutui miestä haavoittuvampaan asemaan. Lisääntymisbiologiaan liittyvän muuttuneen tilanteen vuoksi mies kykeni valloittamaan naisen ja lapsen. Nainen ei voinut eikä hänen kannattanutkaan pitää lapsestaan yksin huolta. Hobbesin varhaisen yhteiskuntasopimusteorian keskeisenä pyrkimyksenä oli ymmärtää ihmisten yhteiskunnallisen aseman riippuvuus sukupuolieron fyysisistä faktoista.

Myös Locke perusteli sukupuolten valtasuhteita perheessä ja yhteiskunnassa Luonnolla. Tämä poikkesi traditionaalisen patriarkaatin valtasuhteista, jotka perusteltiin Isän vallalla. Locke edusti Filmerin patriarkaattiteorian antiteesiä, sillä hän puhui perheen ja poliittisen vallan erottelun puolesta. Toisaalta Locke ei vinyt loppuun asti sukupuolten tasa-arvon lähtöideoitaan, vaan hänen kantansa rajoittui lähinnä naisten taloudellisiin oikeuksiin. Mies ja vaimo olivat vapaita ja tasa-arvoisia: molemmilla oli järki ja yhdenvertainen kyky ymmärtää lakien merkitystä. Samoin Locke myönsi, että poikien koulutusteedit soveltuivat myös tyttöjen koulutukseen. Vaikka Locke ei huomionnut tyttöjen koulutusta erillisesti, hänen kasvatustieteensä oli periaatteessa tasa-arvoisempaa (yhdenvertaisempaa) kuin esimerkiksi Rousseauin kasvatustieteensä (Wollstonecraft tukeutui tältä kannalta katsottuna naisten koulutusta koskevissa argumenteissaan Lockeen).

Locken visiot sukupuolten välisistä suhteista olivat voittopuolisesti epätasa-arvoisia. Mies vastasi perheen päätöksistä eikä Locke puhunut naisten lainsäätäjän roolista. Locken käsitykset liittyivät moderniin patriarkaattiin, jossa päätösvalta kuului perheessä ja valtiossa edelleen miehille. Myös puhe naisalalaisuudesta avioliitossa heikensi olennaisesti Locken toisaalla vaalimaa ajatusta kahden aikuisen välisen suhteen tasa-arvoisuudesta. Yhteiskunnan yleisemmän sekularisoinnin myötä myös sukupuoli nähtiin jumalallisen järjestyksen sijasta luonnon perustelemana

faktana. Kun nainen oli traditionaalisessa patriarkaatissa sijoitettu miehen alaisuuteen raamatullisin argumentein, moderni patriarkaatisti sijoitti naisen miehelle alistaiseen asemaan luontoperustaisin argumentein.

Rousseaulle luonto merkitsi ihmisten välisten suhteiden hyvyttä, vapautta ja onnellisuutta. Yhteiskunta sen sijaan väärästi ihmisten luonnontilan ideaaleja olosuhteita. Teoksen *Discours* mukaan luonnontilassa ei ollut moraalista rakkautta, vaan vain alkukantainen fyysinen vetovoima sukupuolten välillä. Yhdenkään ihmisen ei siksi tarvinnut etsiä itselleen jotakin tiettyä kumpunia. Rousseau esitti mainitussa teoksessa häveliäisyyden naisten tahdonalaiseksi keksinnöksi. *Émile*ssä hän sen sijaan kielsi kokonaan sen tarkoitetun (poliittisen) merkityksen. Naisen rooli kansalaisyhteiskunnassa merkitsi vastaisuudessa luonnostaan häveliästä roolia. Naisen oleminen kytkeytyi Rousseauun mukaan sukupuoleen kokonaan, kun taas ”mies oli mies vain tiettyinä hetkinä”. Sekä naisten häveliäisyyteen naturalisoitu seksuaalinen käyttäytyminen että heidän sukupuoleen sidottu olemisensä syvensivät sukupuolijaon sosiaalista merkitystä.

Sukupuolieroa koskenutta mielenkiintoa seurasi 1700-luvulla myös idea miehisen seksuaalienergian tärkeydestä poliittiselle toimijuudelle. Rousseauun ideat naisten seksuaalisesta passiivisuudesta ja luonnollisesta häveliäisyydestä johtivat käsitykseen, jonka mukaan naiset eivät olleet poliittisten oikeuksien ja kansalaisuuden soveliaita haltijoita. Rousseauun mielestä yhteiskunnallinen järjestys varmistui parhaiten naisten sulkemisella julkisen alueen ulkopuolelle. Sopimusteorian klassikot ilmensivät muutosta traditionaalisesta patriarkaatista sekulaariseen patriarkattiin ja edistivät siirtymää yhden sukupuolen mallista kahden sukupuolen malliin.

Ranskan vallankumous kiihdytti kokonaisvaltaisen sukupuolieron tunnistamista ja tuottamista. Antifeministien ja feministien kamppailu vallasta johti ihmiskehon uudelleen kokoamiseen. Yksistään episteeminen muutos ja sen yhteydessä tehdyt tieteelliset keksinnöt 1600-luvulla eivät johtaneet kahden sukupuolen malliin, vaan sukupuolieron vallankumous edellytti myös poliittisia, kulttuurisia ja intellektuaalisia muutoksia. Antifeministit pyrkivät löytämään luonnosta todisteet sukupuolten epätasa-arvolle. Yhtä hyvin asiantuntijat kuin maallikot perustelivat näkemystä, jonka mukaan naiset eivät pysty toimimaan autonomisesti yhteiskunnan eri sfääreillä. Uusi käsitys sukupuolierosta oli ennen kaikkea seurausta epätasa-arvolle etsitystä ontologisesta evidenssistä.

Tiedemiesten tavoitteena oli todistaa sukupuolieron läpäisevän koko kehon. He analysoivat ruumiin kaikki osat ja elimet verisuonista hermoihin ja luurankoon. Rousselin mukaan sukupuolen olemus ulottui sukupuolielinten ohella ruumiin kaikkiin osiin. Myös kaikki naisen sisäelimet olivat erilaisia ja määräisivät tämän vastakkaisen yhteiskunnallisen roolin. Sensitiivisyys sulki naisen korkeampien ajattelumuotojen ulkopuolelle. Lääkärit löysivät syvimmin luurangosta todisteita naisen mentaaliseen alemmuudesta. Naisia ei pidetty yhtä älykkäinä kuin miehiä näiden pienemmän kallon koon ja aivojen vähäisemmän massan vuoksi. Luurangosta tuli merkittävin erillisestä feminiinisestä täydellisyydestä kertonut ruumiinosa. Luuranko oli tärkeä kehon aspekti siksi, että aiempi ihmisen täydellisyys oli merkinnyt miehistä ruumiinlämmön täydellisyyttä.

Myös sielu oli osa sukupuolieroa rakentaneita diskursseja. Sukupuolet tulkittiin erilaisiksi niin fyysisesti kuin moraalisesti. Anatomiset diskurssit loivat naisesta seksuaalisesti halutonta oliota. Herkkyys ja sensitiivisyys olivat naisen moraalisesta ylemmyyden ehtoja. 1800-luvun fysiologia tuki käsitystä naisen mentaalista ja miehen aktiivisesta seksuaalisuudesta. Frenologien mukaan naisen pienemmät pikkuaivot ilmensivät tämän vähäisempää seksuaaliviettiä. Lääkärit myös ajat-

telivat yhden sukupuolen mallin tapaan naisen kuukautisten ja eläinten kiiman korreloivan keskenään. Mikäli naisella oli seksuaalisia haluja, ne ilmaantuivat kuukautisten aikana tai heti niiden jälkeen. Naisen seksuaalisen haluttomuuden teema, frenologien pikkuaivoihin paikantama teoria seksuaalivietistä ja kuukautisveren assosiointi eläinten kiimaan osoittivat, ettei kahden sukupuolen mallin sosiaalisesta läpilyönnistä huolimatta tieteessä saatu aikaan vastaavia edistysaskelia.

Seksuaaliseen pidättyvyyteen liittyneestä moraalisesta ylemmyydestä huolimatta nainen merkitsi vielä monelle lääkärielle miestä alempaa oliota. Vaikka tieteessä oltiin virallisesti hylätty käsitys naisesta epätäydellisenä miehenä, uusista havainnoista vedettiin vielä usein vanhat johtopäätökset. Walther viittasi mieheen ihmislajin positiivisena ja alkuperäisenä versiona. Nainen oli kopio, miehen ylösalaisin käännetty versio. Nainen oli negatiivinen yksilö, jolta puuttui miehen piirteet. Heinroth puolestaan määritteli positiivisemmin naisen miehen vastakohdaksi ja välttämättömäksi täydennykseksi. Hänen mukaansa sukupuolet edellyttivät toisiaan. Sachs selitti, miten sukupuolten fyysinen täydentävyys johti niiden täydentäviin sosiaalisiin rooleihin: ”Miehen ruumis varustaa miehet elämään Valtiossa, taiteissa ja tieteissä. Tilava lantio määrää naiset äitiyteen.” Myös Michelet ajatteli sukupuolten taipumusten osoittavan niiden soveltuvuuden erillisille areenoille.

Yhden sukupuolen malli ei 1700- ja 1800-luvuilla korvautunut kahden sukupuolen mallilla, vaan jälkimmäinen vain saavutti hallitsevan aseman. Morfologisten erojen etsiminen oli läpikotaista. Alkuun sukupuolierojen etsintä oli keskittynyt kehon ulkopuolelle, tämän jälkeen yhä yksityiskohtaisemmin kehon sisäpuolelle. Luurangot ja niiden rakenteet kuvasivat kahdenlaisia morfologioita. Vesalius oli luokitellut 1500-luvulla luurangon yleisesti ihmislurangoksi tarkastellen aihetta periaatteessa vain yksittäisen morfologian avulla. Ranskalaisessa lääketieteen *Ensyklopediassa* vertailtiin sukupuolten luurankoja. Kalloa, selkärankaa, solisluuta, rintalastaa, häntä- ja lantioluuta koski teoksen mukaan absoluuttinen sukupuoliero. Erot todistivat teoksen mukaan, että naisen universaalina kohtalona oli synnyttää ja kasvattaa lapsia. Luurangossa havaitut erot johtivat myös ajatukseen sukupuolierojen totaalisuudesta muuallakin kehossa.

1700- ja 1800-lukujen anatomit käyttivät useita luustoja kuvatessaan luurankoja. Luurankojen osia yhdisteltiin sukupuolten vastakkaisuuden todistamiseksi. Yksittäinen luuranko saattoi siten sisältää synnyttämiseen sopivat lantioluut yhdeltä, irrationaalisuutta ilmaisevan siron kallon toiselta ja haurasta rintakehää korostaneet kylkiluut kolmannelta naiselta. Luurankojen oli määrä tyydyttää uusia maskuliinisuuden ja feminiinisuuden ideaaleja. 1700- ja 1800-lukujen anatomia ei ollut puhtaasti tieteellistä, vaan myös kulttuurista tutkimusta, jossa tietynlainen ero pyrittiin löytämään ihmiskehosta. Soemmering piirsi oman naisluurankonsa, koska oli tyytymätön Thiroux d'Arconvillen naisluurankoon. Hän hankki lapsen synnyttäneen naisen luurangon ja lisäsi siihen georgialaisnaisen pääkallon. Thiroux d'Arconvillen luuranko pysyi suosituimpana naisluurankona, koska Soemmering ei ollut kyennyt korostamaan tarpeeksi sen leveää lantiota ja ohutta kaulaa.

Edellä käsitellyt ruumiin kattavat sukupuolieron keksinnöt olivat 1700-luvun sukupuolieron politiikan mukaisia. Samaan viittaa myös se, että kyseisen politiikan ehkä tärkein yksittäinen teos, Rousseau'n *Émile*, julkaistiin jo vuonna 1762 eli merkittävästi aikaisemmin kuin Roussel, Ackermann ja Jaucourt ”löysivät” kattavat anatomiset sukupuolierot. Rousseau ilmaisi *Émilessä* biologisen eron sosiaaliset ja poliittiset seuraamukset, vaikka häneltä puuttui täsmällinen tieto kokonaisvaltaisista biologisista eroista. Rousseau'n käsitys biologisesta sukupuolesta oli vahvasti

normatiivinen. Se heijasti ”kaiken perustaan” eli biologiseen sukupuoleen sosiaalisen sukupuolen vaatimuksia eli käsitykset ruumiin kattavasta essentiaalisesta ja vastakkaisesta sukupuolierosta.

Rousseaun kasvatustilfilosofia kytkeytyi läheisesti poliittiseen järjestelmään. Perhe-elämän järjestys oli kiinteä osa yhteiskunnan järjestystä. Yleisen mielipiteen ja miesten oli ohjattava naisia, sillä naiset eivät osanneet itsenäisesti käyttää järkeään. Rousseaun ideat olivat Euroopassa hyvin vaikutusvaltaisia. Näkemys naisten sulkemisesta kotiin ja sen luonnollisuudesta sekä moraliteettia ja yhteiskuntajärjestystä edistävästä piirteestä legitimoivat naisten alamaisuuden avioliitossa ja muuallakin yhteiskunnassa. Rousseau piti yhden sukupuolen mallin tavoin miestä luonnostaan vahvana ja naista luonnostaan heikkona. Kahden sukupuolen mallin mukaisesti puolestaan Rousseau tähdensi vain miehen olevan ”todelliselta luonteeltaan” seksuaalisesti aktiivinen.

Rousseaun mukaan naisen tuli seurata miehiä omaksumalla isänsä ja miehensä uskonnon. Rousseaun ajattelusta heijastui yhden sukupuolen malli. Toisaalta Rousseau vetosi vielä vahvemmin kahden sukupuolen malliin: tyttöjen kasvatuksessa oli keskityttävä naisellisiin hyveisiin. Rousseaun näkemykset paljastuivat sukupuolieron 1700-luvun ideaalien naturalisoinniksi aitojen inhimillisten piirteiden kustannuksella. Rousseau johti naisen ja miehen luonteista myös ajatuksen sukupuolten tiedollisesta työnjaosta. Teoreettinen tieto oli miesten, käytännöllinen tieto naisten alaa. Rousseau tunnisti positiivisessa mielessä sukupuolten erilaisia tietämisen tapoja ja tiedon muotoja. Näistä tiedon eri muodoista vain ei tullut päätellä, että sukupuolten tiedollista asemaa pitäisi eriyttää. Sukupuolittuneenkin tiedon on oltava naisten ja miesten harjoittamaa.

1600-luvun Englannissa koulutuksesta kirjoittaneet miehet eivät yleisesti pitäneet tytön järjen kehittämistä tarpeellisenä. Työille annettiin ”sosiaalista koulutusta”, jonka avulla heitä valmistettiin feminiinisiin rooleihin. Makinin, Elstobin ja Astellin mukaan naisilla oli kuitenkin yhtäläiset mentaaliset valmiudet akateemisiin opintoihin kuin miehillä. He tuomitsivat tytöille annetun koulutuksen. Astell ehdotti naisille yliopistoa, johon nämä voisivat vetäytyä maailmalisista pahuuksista. Astellin tytöille suunnittelema koulutus ei tähdännyt naisten ammatteihin, vaan näiden henkilökohtaisten (hengellisten) tarpeiden tyydyttämiseen. Astellin visiot olivat silti käsitteellisesti mielenkiintoisia. 1700- ja 1800-lukujen liberaalifeministien tavoin Astell tarkasteli naisten kykyjä ja luonteita yhteiskunnan tuottamina. Hänen visioissaan toteutui modernin *sex/gender*-erottelun ajatus vakaasta biologisesta sukupuolesta ja koulutuksella muokattavasta sosiaalisesta sukupuolesta.

Myös Lady Maryn näkemykset rakensivat modernia *sex/gender*-ajattelua: luonnon sijasta miehinen yhteiskunta asetti naiset alisteiseen asemaan. Macaulay kyseenalaisti aksioomat, jotka rajoittivat naisten elinympäristöä. Wollstonecraft oli ensimmäinen naiskirjoittaja, joka paneutui kokonaisvaltaisesti naisten koulutuskysymykseen ja vaati valistuksen luonnollisten oikeuksien argumentin soveltamista kaikkiin naisiin. Vapaus ja tasa-arvo edellyttivät naisten todellisten kykyjen (*sex*) kaivamista esiin syrjivien sosiaalisten konventioiden ja tapojen alta (*gender*). Naisen oli ensisijaisesti kehitettävä järkeään. Wollstonecraft vertasi aikansa etuoikeutettuja naisia häkkilintuihin, joilla oli ruokaa ja vaatteita, muttei terveyttä, vapautta ja ihmisen perushyveitä.

Wollstonecraftin naiskäsitys oli Rousseaun naiskäsityksen antiteesi. Naisten väitetty luontainen riippuvuus oli hänen mukaansa tulosta sortavasta elinympäristöstä. Wollstonecraft oli yhtä mieltä *Émilien*, muttei *Sophien* kasvatuksesta. Wollstonecraft perusteli sukupuolten yhtäläistä koulutusta utilitaristisesti. Koulutettu nainen huolehti kodista ja lapsista eikä tuhlanut aikaan-

sa turhuuksiin. Toinen Wollstonecraftin koulutusargumentti muistutti Kantin periaatteita. Ellei ihminen toiminut autonomisesti, hän ei toiminut oikean ihmispersonan tavoin. Yhteiskunnan tuli antaa sukupuolille sama koulutus, koska molemmat ansaitsivat yhtäläiset mahdollisuudet kehittää järkeään ja moraaliaan. *A Vindication* oli ennen kaikkea argumentti sukupuolten yhteisestä ihmisluonnosta.

Wollstonecraft oli kristinuskon opetusten mukaisesti hyvin varovainen seksuaalisuuden vallan suhteen. Hän uskoi Rousseau'n tavoin sivilisaation vain kasvattavan ihmisten seksuaalisia haluja. Samalla miehen kyky kontrolloida seksuaalisuuttaan oli Wollstonecraftin mielestä naisen vastaavaa kykyä selvästi heikompi. Wollstonecraftin ajattelussa seksuaalisuuden kontrolloijan rooli vaihtui mieheltä naiselle. Myös Hippel rakensi Wollstonecraftin tavoin naisille erillistä, mutta tasa-arvoista sfääriä. Naisten kyky vaikuttaa moraaliin johtui hänen mukaansa ”vastakkaiselle (tai toiselle) sukupuolelle” (*anderes geschlecht*) soveliaasta olemuksesta. Hippelin vaatimus naisten korkeasta moraalisesta vastuusta yhteiskunnassa muistutti Wollstonecraftin asennetta seksuaalisuutta kohtaan.

Naisten jäämistä Ranskan vallankumouksen ihmisoikeuksien agendan ulkopuolelle tulkittiin kirjallisuudessa eri tavoin. Päädyin kantaan, jonka mukaan kolme erilaista selittävää tekijää (miehinen järjen filosofia, sukupuolten erilaiset ymmärrykset sekä biologisista eroista johdetut sukupuoliroolit) johtivat kaikki samaan lopputulokseen. Naisten toimintaa rajoitettiin sekä valistusfilosofiassa että yhteiskunnassa niin merkittävästi yksityiselle sfäärille, ettei naisten julkisia oikeuksia pidetty poliittisesti relevantteina. 1700-luvulla naisten asema rajoittui yhä tiukemmin yksityiselle alueelle. Tähän asiaan myös Rousseau vaikutti olennaisesti. Condorcet'n tai muiden feministien kantoja ei huomioitu perustuslakia säätäneessä kokouksessa. Vaikka naisia koski vuosina 1790–1793 useampi perhe-elämän uudistus, lainsäädäntö ei ulottunut julkiseen tilaan.

Sukupuolieroa tuotettiin 1750-luvulta lähtien lukuisissa julkisen ja yksityisen alueiden hallintaan liittyneissä vastakkainasetteluissa. Kiistat käytiin sukupuolesta määräytyvien piirteiden retoriikalla. Keskustelun taustaoletukset olivat muuttuneet kahden sukupuolen mallin myötä. Biologiset faktat olivat korvanneet jumalalliset hierarkiat ja tavat, jotka aiemmin olivat perustelleet maailman luomista ja sukupuolten vallanjakoa. Ruumiit päätyivät kiistelystä kohteeksi, koska sukupuolten vallanjakoa pyrittiin perustelemaan puhtaan fysiologisesti. Sukupuolieron merkityksestä tehtiin paljon erisuuntaisia tulkintoja. Valistuksen luontoa koskeneet sovellusalat olivat avoimia erilaisille tulkinnoille. Luonnosta voitiin johtaa mitä tahansa näkemyksiä, myös naisten yksityistä ja julkista asemaa vahvistavia käsityksiä. Ruumis saattoi perustella sekä naisen fyysistä että moraalista paremmuutta. Biologia nousikin tärkeään asemaan myös feministien argumenteissa.

Valistusfilosofia loi universaaleilla järjen, vapauden ja tasa-arvon vaatimuksilla edellytykset myös naisten kansalaisuudelle. Niin ikään Ranskan vallankumous toimi esimerkkinä naisten 1800- ja 1900-lukujen taisteluille. Sosiaalinen eriarvoisuus pyrittiin vallankumouksen aikana oikeuttamaan tieteellisesti. Ellei ihmisluonto ollut tasa-arvoinen, sille oli löydettävä tieteelliset todisteet. Ja vastaavasti, jos sukupuolten tasa-arvoisuus voitiin todistaa tieteellisesti, naisten oikeusvaatimukset olivat oikeutettuja. Feministit perustelivat sukupuolten tasa-arvoa vetoamalla sukupuolieroon. Naisilla oli erillinen moraali, fysiikka ja oma yhteiskunnallinen toiminta-alue,

joka oli yhtä arvokas kuin miesten alue. Lisäksi tasa-arvoon voitiin pyrkiä samuuden argumentin kautta: moraalisisilla ja fyysisillä eroilla ei saanut olla merkitystä sukupuolten välisessä vallanjaossa.

Ranskan suuri vallankumous antoi virikkeitä sekä uudenglaiselle antifeminismille että feminisille. Laajentunut julkinen alue nosti esiin kysymyksen, ketkä saivat oikeutetusti valloittaa uusia tehtäviä. Naisten lisääntyntä vaikutusvaltaa vastustaneet ihmiset perustelivat naisten fyysisistä ja henkistä soveltumattomuutta tuottaa edistystä. Feministit taas perustelivat naisten kykyä tuottaa edistystä. Condorcet'n ja Gougesin mukaan ruumiit määrittivät naisten paikkaa yhteiskunnassa. Necker de Saussure ajatteli naisten olevan moraalisesti ja tunteellisesti miehiä hienompia olentoja.

Ranskan turvallisuuskomitean jäsen Amar vaati naisten vallankumouksellisten klubien kielämistä. Amarin mukaan Rousseau oli oivaltanut yhteiskunnan harmonian edellyttävän työnjaon sukupuolittamista. Amar tähdensi sukupuolia kutsuttavan niihin tehtäviin, joihin ne luonnostaan sopivat. Moraali, luonto ja tasavallan kohtalo riippuivat siitä, miten hyvin naiset hoitivat kotiin liittyvät velvollisuutensa. Amarin mielestä kansalaiset olivat itsestään selvästi miehiä. Napoleonin lakikokoelma otti mallia *ancien régime*stä. Vuoden 1794 lainsäädäntöä pidettiin liian liberaalina. Aviomiehellä tuli olla parempi ote lapsiinsa ja vaimoonsa. Napoleonin aikana sovellettiin myös seksuaalista kaksoisstandardia. Uskotonta vaimoa rangaistiin uskotonta miestä ankarammin.

Antifeministit Roussel, Moreau ja Cabanis kirjoittivat perheen ja sukupuolen toimenpiteistä osana Napoleonin hallintoa. Sukupuolten anatomiset erot vaativat heidän mukaansa sosiaalisten ja laillisten erojen sisällyttämistä uuteen lakikokoelmaan. Sukupuolten biologiset erot olivat sosiaalisesti relevantteja vasta, kun niillä oli poliittista merkitystä. Koko ruumiin kattaville biologisille eroille tarvittiin kahden sukupuolen mallin kaltainen yhteiskunnallinen lähtölaukaus.

Sukupuolineutraalina esiintynyt liberaali politiikan teoria jätti naiset vaille omaa ääntä. Käytännössä järkeään naiset hylkäsivät naisellisen olemistapansa. Tämän vuoksi eräät feministit loivat eron diskurssia, joka välitti naisten kokemukset naisina julkiseen sfääriin. Eron diskurssi oli reaktio samuuden ongelmaan: mikäli naiset nähtiin miesten vähempinä versioina, heillä ei ollut aihetta osallistua politiikkaan. Ongelma ilmeni myös, jos naiset todella olivat samanlaisia kuin miehet. Feministit pyrkivät eron diskurssin avulla korvaamaan sekä teleologisen ruumiin tulkinnan, jonka mukaan feministinen kanta oli mahdoton että myös liberaalin teorian, jonka mukaan julkisen diskurssin toimijat olivat sukupuoleettomia. Fawcett pyrki saamaan naisten kokemukset mukaan lainsäädäntöön. Aikana, jolloin naisen katsottiin soveltuvan yksityiseen rooliin, naisten julkisen roolin perustelu sukupuolieron avulla ei tuottanut helposti toivottua lopputulosta.

Naisille rakennettiin Euroopassa 1700-luvun loppupuolelta lähtien seksuaalisuuteen liittyntä yhteiskunnallista toimijuutta. Millar puhui naisten roolien ja miehistä erillisten hyveiden tärkeydestä sivilisaatiolle. Sivilisaation kehittyminen merkitsi sukupuoliroolien jatkuvaa eriytymistä. Naisten roolina oli toimia sivistyneiden yhteiskuntien moraalisesta edistyksen vankkureina. Naiset erottuivat muista viehätysvoimallaan ja sosiaalisilla erityistaidoillaan. Sivistyneet ja elegantit naiset herättivät ihmisissä ihailua ja myös seksuaalista halua.

Naisten moraalisesta ja fyysisestä erillisyydestä tuli valistusajattelun ja vallankumouksen jälkeisten politiikkojen tärkeä tema. Sukupuoliero huomioitiin samansuuntaisesti Wheelerin sosialismissa, Wollstonecraftin liberalismisissa sekä Moren ja Ellisin perheideologioissa. Moraalinen sensitiivisyys perusteli naisten tavoittelemia uusia poliittisia tiloja. Wheelerin ja Thompsonin

vaatimukset naisten vaikutusvallasta saivat heidät vähättelemään naisten himoja. Naiset olivat moraaliltaan ja empatialtaan miesten yläpuolella. Wheelerin ja Thompsonin naiskuva ei juuri eronnut perheideologiain naiskuvasta. Naiset rakennettiin joko perimmäiseen luontoon (sensitiivisyyteen) tai vuosisataiseen kärsimykseen vedoten. Naiset olivat moraalisesti miehiä parempia, koska he pystyivät paremmin välttämään himojaan ja järjettömyyksiä.

Wollstonecraft käsitteli naisen ja moraalin suhdetta samansuuntaisesti kuin Wheeler ja Thompson. Lisäksi Wollstonecraft uskoi sivilisaation lisäävän ihmisten seksuaalisia haluja. Ihmisten halut kasvoivat, koska sukupuolten kanssakäynti oli kehittyneissä yhteiskunnissa helpottunut. Toiseksi, Wollstonecraft varoitti seksuaalisuuden vaaroista erityisesti sivistyneitä ihmisiä (”tunteen ja harkinnan ihmisiä”), jotka ”olivat kaikkein alttiimpia intohimoille”. Lisäksi Wollstonecraft piti erityisesti miehiä himojensa vaikutuksen alaisina olentoina. Wollstonecraft esitti varsin loogisesti naisten kantavan päävastuun yhteiskunnan moraalista. Rousseauin seksuaalisesti häveliään naisen teemaa muistuttaen ja muita perheideologeja myötäillen naisten tehtävänä oli myös Wollstonecraftin mukaan kontrolloida seksuaalisuutta ja kasvattaa lapsia hyveeseen.

Sarah Ellisin argumentit muistuttivat Wollstonecraftin argumentteja, vaikka poliittinen juopa naisten välillä muutoin oli suuri. Naisia yhdistänyt perheideologia viittasi uskomuksiin perheestä naisten alueena. Ellis ajatteli aviovaimon ja äidin vaikutuspiirin ulottuvan kaikkialle ihmisiin ja luontoon. Naisen vaikutusvalta johtui tämän fyysisen elimistön moraalisesta herkkydestä. Naisilla ei ollut roolia arkipäivän politiikassa, vaan he keskittyivät aiheisiin kuten orjuuden hävittämiseen, sodan vastustamiseen ja eläinten oikeuksiin. Naisten politiikka oli moraalin politiikkaa. Naiset olivat olentoja, joita intohimo, itsekäs ja tuhoava tendenssi eivät kiusanneet kuten miehiä. Naisten strategiana oli erottautua julkiselta alueelta perustamalla feminiinisyyden yksityisen alueen hyveisiin.

Blackwell loi 1800-luvun loppupuolella käsityksen naisten mentaalista seksuaalisuudesta. Mentaalinen seksuaalisuus ja siveellisyys olivat sivistyneiden ihmisten piirteitä. Sukupuolen brutaalien fyysisten puolien alistaminen merkitsi ihmiskunnan edistystä. Blackwell lähestyi galeenista lääketiedettä pitäessään ruumiinnesteitä ja -toimintoja sukupuolille yhteisinä. Sperma oli versio kuukautisista ja molemmat merkitsivät luonnollisen tasapainon mekanismeja. Blackwell käänsi miehisen yhden sukupuolen mallin pääläelleen. Samalla sukupuolet erosivat toisistaan: naisilla oli kohtu ja miehillä ei; naisten halut olivat mentaalisia, miesten halut fyysisiä. Blackwell muokkasi myös patriarkaalista *gender/sex*-jakoa: nainen yhdistyi mieleen ja mies ruumiiseen. Kyse oli Millarin ajattelua mukailevasta politiikasta. Naiset olivat hienomman seksuaalisuutensa vuoksi yhteiskunnan moraalisia johtajia. Naiset oli luotu säätelemään miesten himoja eikä päinvastoin.

Biologiset käsitykset muodostivat 1800-luvulla sosiaalisten visioiden retorisia perustoja. Eurooppalaiset lääkärit kritisoivat sukupuolten tasa-arvon vaatimuksia sukupuolieroja koskevasta tietämättömyydestä. Biologiset erot määräsivät heidän mukaansa objektiivisesti töiden ja oikeuksien jakautumisen yhteiskunnassa eivätkä ihmiset voineet vaikuttaa niihin omilla päätöksillään. Darwinin luonnonvalinta sisälsi yhteisiä oletuksia eläimistä ja ihmisistä. Eläinnaaras hyväksyi parittelukumppanikseen aggressiivisimman ja vetävimmän koiraan. Sukupuolierot olivat tulosta ihmisissäkin vaikuttavasta seksuaalisesta valinnasta. Häveliäisyys ja säädyllisyys tulivat valituiksi naaraiden – ja urhoollisuus ja taituruus koiraiden – keskuudesta. Tämä siitä huolimatta, että vain koiraat (miehet) tekivät Darwinin mukaan aktiivisesti seksuaalisia valintoja (parittelualoitteita).

Darwinin mukaan seksuaalinen valinta aiheutti sukupuolten ruumiilliset ja psyykkiset erot. Sama prosessi loi myös rodulliset erot ja lajien eriytymisen. Sukupuolet erilaistuivat sukupolvittain. Darwinin ajattelu kytkeytyi kahden sukupuolen malliin: miehet olivat seksuaalisesti aggressiivisia ja naiset seksuaalisesti häveliäitä. Darwinin ajattelu liittyi sukupuolihierarkioiden kautta myös yhden sukupuolen malliin. Darwinin siteeraaman Karl Vogtin mukaan aivojen koot kasvoivat ihmisen kehittymisen myötä. Eurooppalainen mies oli ”yhtä etevämpi eurooppalaista naista kuin neekeri neekerinaista”. Sukupuolierot olivat lajin eriytymisen erityistapaus. Vogtin mielestä ne seurasivat koko elämän kattavista valintaprosesseista. Darwinin ja Vogtin ajattelu muistutti myös Millaria: alkeellisten yhteiskuntien sukupuolierot kasvoivat yhteiskuntien kehittymisen myötä.

Frenologit esittivät ihmisen päätä koskevien analyysien perusteella yksilöiden seksuaalista käyttäytymistä määränneet osat. Jokainen ihminen oli tulosta myötäsyntyisistä piirteistään. Aivojen eri osat vastasivat tietyistä käyttäytymispiirteistä, ja pään ja niskan muodot heijastivat aivojen sukupuolista rakennetta. Fowler kutsui ihmisen seksuaalisia vaistoja lemmekkyudeksi. Naiset eivät olleet yhtä lemmekkaitä kuin miehet, koska heillä oli miehiä pienemmät pikkuaivot. Frenologit eivät osanneet ratkaista kahta ongelmaa: Miksi hermostoltaan sensitiiviset naiset eivät kokeneet yhtä herkästi seksuaalista mielihyvää? Miksi naisten oli miehiä helpompaa kieltäytyä seksistä? Frenologien mukaan nainen ei kokenut yhtä vahvasti seksuaalista mielihyvää ja lisäksi naisen tahdon heikkoutta ilmentäneet pikkuaivot suosivat naisen kieltäytymistä. Frenologit eivät osanneet selittää, miten vähemmän kehittynyt tahto teki naisen seksuaalisesta kieltäytymisestä helpompaa.

1800-luvun loppupuolella vastakkainen sukupuoliero löydettiin myös ruumiin mikroskooppisista osista. Geddes selitti sukupuolten piirteitä solufysiologialla. Hän väitti naisten olevan miehiä passiivisempia, konservatiivisempia ja laiskempia. Urokset koostuivat energiaa kuluttavista soluista, naaraat energiaa varastoivista soluista. Vaikka Geddes myönsi, ettei voinut osoittaa yhteyttä biologisten ja psykologisten ja behavioraalisten erojen välillä, hän oikeutti rohkeasti sukupuolten roolit. Erojen mitätöimiseksi tuli ”käydä koko evoluutio uudelta pohjalta”. Geddes ja Thompson kehittivät vielä 1900-luvulla näkemystään, jonka mukaan ”sukupuolet erosivat toisistaan elämän anabolisia ja katabolisia muutoksia verrattaessa”. Mikroskooppiset osat määräsivät sukupuolten erot ja perustelivat niiden eri tehtävät ja paikan yhteiskunnassa. Sosiobiologi Wilson opetti sosiaalisen järjestyksen seuraavan objektiivista luonnon järjestystä. Pyrkimykset vastustaa luontoa tulivat lopulta osoittautumaan turhiksi, sillä sukupuolten työnjako oli osa ihmisen olemusta.

Essentialismin mukaan kullakin luontokappaleella oli olemus, joka erotti sen muista objekteista. Ajatteluun liittyi vahvasti normatiivinen piirre, sillä olemuksessa oli kyse olion luonnollisimmasta tilasta. Aristoteles tukeutui ihmisten olemassaolon *prinsippeihin* ja *teloksiin*. Platon taas ei eritellyt sukupuolille erillisiä *teloksia* tai *ideoita*, sillä ihmiset olivat hänen mukaansa hyviä samalla tavalla. Vasta ideaopin moderneissa tulkintoissa sukupuolia koskevat erilliset ideat. Aristoteleen ja Platonin essentialismit johtivat modernissa kulttuurissa kahteen suuntaan. Aristoteellinen essentialismi puolsi ajatuksia naisten äitiyden ja miesten fyysisen voiman ja älyn *teloksista*. Platoninen essentialismi taas johti naisten kauneuden ja hoikkuuden ideoihin sekä miesten aggressiivisen toimijan ja elättäjän ideoihin. Vaikka essentialismilla oli kielteisiä seurauksia kummankin sukupuolen kannalta, ajattelutapa oli luonut historiassa etenkin monia naisennakkoloita. Essentialismiin kytkeytyi valistuksen jälkeen kahden sukupuolen mallin mukainen käsitys sukupuolierosta.

Sukupuoliessentialismissa naisen naisena tai miehen miehenä määritteli universaali ja pysyvä luonteenpiirteiden joukko. Essentialismi pyrki tavoittamaan ”ikinaisellisen” ja ”perimaskuliinisen” olemukset. Ajattelutavan rakenne ei muuttunut vaihtelevien olemussisältöjen mukana. Kant kuvasi sukupuolten vastakkaisia hyveitä. Naisen heikkoudet saivat hänen ajattelussaan ”kauniin” merkityksen. Sidney ja Véber tähdensivät naisolemuksen koostuvan vastakkaisesta moraalista. Sukupuoliessentialismissa kielteisiä inhimillisiä piirteitä pidettiin naisten piirteinä. Olemusajattelu oli voimissaan myös 2000-luvun tieteellisissä yhteyksissä. Vincentin mukaan terrorismin taustalla vaikutti nuorten miesten joutilaisuus. Puhe sopeutumattomien miesten vaarallisuudesta osoittautui ongelmalliseksi, koska myös naiset turhautuvat joutilaisuudesta. Niin ikään puhe miesten pullistelusta autostereoiilla, urheilulla ja valta-aseilla sekä oletus naisten kunnianhimon puutteesta olivat esimerkkejä modernista sukupuoliessentialismista.¹¹⁴ Essentialistiset käsitykset loivat stereotyyppistä kuvaa sukupuolista ja oikeuttivat myös sukupuolten eriarvoisuutta.

Restauration myötä jumalallinen oikeus valloitti entisen asemansa poliittisen vallan oikeutuksena ja myös syntymäoikeus säädettiin uudelleen voimaan. Naisten vaatimukset itsenäisestä asemasta avioliitossa ja osallistumisesta julkiseen elämään torjuttiin. Uudet ideologiat ja muutoksen uhka saivat konservatiivit puolustamaan sukupuolten *status quota*. Nationalismi loi miehistä käsitystä valtiosta ja kulttuurista ja piti perhettä naisten toiminta-alueena. Euroopan kansallismielikkeiden osalta yksityisen naisen ja julkisen miehen jakoa vahvistettiin. Hegel ja Snellman luonnehtivat perhettä, kansalaisyhteiskuntaa ja valtiota sukupuolittunein piirtein. Molemmat rakensivat sukupuolten persoonallisuuksia toisiaan täydentäviksi ja eri toimintafääreillä toteutuviksi. Samalla traditionaaliset hierarkiat päätyivät sukupuolten maailmojen sisäpuolelle: feminiininen alue merkitsi alemmaa ja maskuliininen alue korkeampaa maailmaa ja tietoisuutta.

Hegel liitti naistietoisuuden perheeseen, joka merkitsi elämän primitiivistä astetta suhteessa kansalaisyhteiskunnan tietoisempaan elämään. Julkisella toiminnalla oli korkeampi tarkoitus, sillä se koski aidosti *universaalia* eli valtiota. Perheen jumalallinen laki liittyi velvollisuuksiin ja rakkauteen sukulaisia kohtaan. Hegel tiivistä nämä asiat naisten alemmaksi maailmaksi. Miehelle partikulaarista merkitsevät perheasiat olivat naiselle universaaleja asioita. Tämä aiheutti väistämättä konflikteja sukupuolten välille. Vain avioliiton kautta nainen oli osallinen alemman maailman lain ylöspäin suuntautuvaa liikettä. Hegelin feminiinisuuden tarkastelu järkeisti naisten sulkemisen julkiselta alueelta. Samalla Hegel piti naisten maailmaa välttämättömänä yhteiskuntaelämälle. Hegel ajatteli Aristoteleen tavoin naisten perheasioiden olevan valtiolle tärkeitä. Avioliitto huolehti perheen siveellisyydestä. Puolisot luopuivat itsekkäistä intresseistä ja muodostivat ykseyden.

Snellman sijoitti naiset Hegelin tavoin sukupuolitettuun julkisen ja yksityisen systeemiin ja yhdisti naiset Rousseau tavoin luontoon. Snellmanin puhuessa äideistä syntyi vaikutelma kuin äänessä olisi ollut Rousseau. Naisen kunnianhimo ilmeni ensisijaisesti tämän haluna miellyttää miestänsä. Hegel ja Snellman järkeistivät naisten perheeseen sidottua todellisuutta. Jopa naisten oikeuksien ajaminen kansalaisoikeuksien nimikkeellä oli Suomessa 1800-luvulla mahdotonta.

¹¹⁴ Ajatukset naisten ja miesten biologisista olemuksista osoittautuivat tutkimuksessani yleisemminkin ongelmallisiksi, sillä käsitykset ”sex”-luokan sisällöstä varioivat radikaalisti kulttuuristen ja historiallisten kontekstien mukaan. Emme voi tukeutua ylihistoriallisiin oletuksiin vakaasta biologisen sukupuolen faktasta, emmekä kysyä, mitä täsmälleen samaa merkitsevät naiset ja miehet ennen ja nykyään ajattelevat ja tekevät. Sukupuolten yhteiskunnallisten suhteiden kannalta esimerkiksi Aristoteles ei pitänyt biologisten sukupuolten faktoja niiden sosiaalisten järjestelyjen perustana. Sukupuolirooleilla ei siis ole ollut kautta länsimaisen ajattelun historian taustallaan ”biologisia syitä”.

Snellmanin mukaan perhe oli valtion perusta ja edellytys, ja kytkeytyi täydentävistä olemuksista rakennettuun sukupuolieroon. Mikäli nainen otti osaa miesten ponnisteluihin, naiset muuttuivat miehiksi, tuhosivat perherakkauden hengen ja murensivat yhteiskunnan eettiset tavat. Snellman seurasi käsityksissään usein suoraan Hegeliä, mutta pohjimmiltaan kuitenkin Rousseau'ta, jonka mukaan sukupuolten tiukasti eriytetyt toimintafäärit takasivat yhteiskunnan siveellisyyden.

Topelius rakensi suomalaista kansallista yhtenäisyyttä. *Maamme kirjan* kertoja oli itsen ja kansakunnan rajoja tiukasti vartioiva miehinen subjekti. Vaikka subjekti oli miehinen, se lukitsi samalla miehen olemisen varsin ahtaisiin kehyksiin. Tämä näkyi sekä suorittavassa työetiikassa että yhtenäisen ja ehdottoman minuuden vaatimuksissa. Maskulinismin seuraukset ulottuivat myös naisiin, sillä heidänkin tuli omaksua isiensä ja miesten arvot. Topeliuksen suurmiesideologiassa oli kyse kertomusformaatista, josta ilmeni, millaisiin urotekoihin mies ylsi kovan raatamisen ja itsekurin kautta. Suurmiehen suuruus kerrottiin alkeellisen menneisyyden kautta. Castrén, Lönnrot, Runeberg, Snellman ja Kivi olivat nousseet alkeellisista oloista työnteolla kansallissankareiksi.

Vaikka Topelius ei ollut kansalliskirjailija, hänen teoksessaan näkyi selkeästi kansakunnan ja sukupuolten identiteettien rakentaminen nationalistisesta filosofisesta perspektiivistä. Topeliuksen kartoitus suomalaisheimoista kytkeytyi yhden sukupuolen malliin: suomalaisten edustajina esiintyi vain miehiä. Samalla Topelius sovelsi kahden sukupuolen mallia suomalaisheimoihin: karjalaiset ja hämäläiset oli mahdollista tunnistaa toisiaan täydentävistä sukupuolittuneista piirteistä. Topeliuksen ajattelussa sukupuoliroolit olivat kiinteä osa kansallista yhtenäisyyttä ja yksimielisyyttä. Topelius piti naisia yhden sukupuolen mallin tavoin miesten apulaisina.

Taylor ja Mill arvottivat rationaalisuutta, mutta käsittivät sen hieman eri tavalla kuin edeltäjänsä Wollstonecraft. Rationaalisuus merkitsi heillekin ihmisen autonomisuutta, mutta myös yksilön kykyä toteuttaa itseään, toimia järkevästi ja saavuttaa haluamiaan asioita. Rationaalisuudella oli tärkeä merkitys naisen julkisen roolin kannalta. Sukupuolilla tuli olla samat poliittiset oikeudet ja taloudelliset mahdollisuudet. Taylor kannusti naisia käymään ansiotyössä, Millin mukaan naisten päätehtävä oli avioliitossa. Taylorin mielestä vaimolla oli yhtäläinen vastuu perheen toimeentulosta. Hän vaati sukupuolten tasa-arvon toteutumista koulutuksessa, taloudessa ja politiikassa. Taylor ajatteli työelämän tehtävien täydentävän äidin tehtäviä. Taylorin ajattelussa ilmeni samalla luokkavinouma: hän oletti työväenluokan naisten auttavan keskiluokan naisia kotitöissä. Vaikka naisten aseman tuli muistuttaa miesten asemaa, miesten asemaa ei tullut muistuttaa naisten asemaa.

Millarin ja Darwinin mukaan sukupuolet erilaistuivat sivilisaation kehityessä. Millin mielestä taas sukupuolet samanlaistuivat inhimillisen kehityksen myötä. Mill piti naisten yhteiskunnallista alistamista inhimillisen kehityksen päästeenä. Yhteiskunta hyötyi siitä, että naisetkin tunnustettiin rationaaliksi ja samojen oikeuksien ja mahdollisuuksien haltijoiksi kuin miehet. Mill piti naisten koulutusta tärkeimpänä yleistä etua lisänneenä uudistuksena. Hän oletti Astellin ja Wollstonecraftin tavoin sukupuolten henkisten ja moraalisten erojen olevan yhteiskunnan tuottamia. Yhteiskunnan nauttima kaksoisstandardi esti naisten vahvan persoonallisuuden kehittymistä. Naisten huolet koskivat liikaa yksityistä aluetta, jonka vuoksi heidän altruisminsa ei ulottunut omaa perhettä pidemmälle. Naisten äänioikeus merkitsi naisten johdattamista laajemman maailmankuvan ääreen.

Mill hyväksyi ongelmitta sukupuolittuneen työnjaon. Mies valitsi päätehtäväkseen virkan-
sa, nainen avioliiton ja äitiyden. Tässä mielessä Mill toisti kahden sukupuolen mallin mukaista

ymmärrystä sukupuolierosta. Millin mukaan naisilla oli erilaisia luontaisia kykyjä kuin miehillä. Kaikkiaan Millin nais- ja mieskäsitykset jakautuivat osittain yhden ja osittain kahden sukupuolen malleihin. Mill tukeutui ensinnäkin käsitykseen sukupuolten yhdenvertaisista älyllisistä kyvyistä ja yhteisestä rationaalisesta ihmisluonnosta. Hän vaati tämän pohjalta naisille yhtäläistä koulutusta ja samoja poliittisia oikeuksia. Toisaalta Millin ajatukset liittyivät kahden sukupuolen malliin. Naisilla oli luonnolliseen sukupuolieroon pohjautuvia erillisiä vahvuuksia ja tehtäviä kuin miehillä.

Freud rakensi heteroseksuaalisen naisen valistuksen sukupuolieron käsitteen avulla asettaen vastakkain naisen klitoris- ja vaginaseksuaalisuudet. Vagina merkitsi Freudille peniksen anatomista vastakohtaa. Heteroseksuaalisuus oli näiden kahden navan ”luonnollista” kanssakäymistä. Toisaalta Freud myös samalla hylkäsi sukupuolieron, sillä libido ei hänen mukaansa tuntenut sukupuolieroja. Galeenisessa merkityksessä seksuaalinen vietti oli yksisukupuolista (miehistä). Murosiässä poikien libido vahvistui, kun taas tytöt repressoivat sitä. ”Normaalitapauksessa” naisen seksuaalisuus siirtyi maskuliinisesta klitoriksesta yksiselitteisesti feminiiniseen vaginaan. Lisäksi Freud ajatteli naisen puberteetin seksuaalisuuden tukahduttamisen laajentaneen miehen halua ja tiukentaneen heteroseksuaalista liittoa. Naisen kosketusherkkyyden siirtymisestä henkisen kypsymisen myötä klitoriksesta vaginaan ei ollut olemassa minkäänlaisia todisteita. Freudin teoria paljastuikin kulttuuriseksi tarinaksi, jonka tarkoituksena oli vastata sosiaalisen feminiinisyyden vaatimuksiin.

Freudin myöhemmät seksuaalisuusteoriat johtivat fysiologisesti vähemmän kiistanalaisesta faktasta (penis/ei-penis) ideologisesti värittyneen käsityksen naisen moraalista. Kastratiopelon vuoksi poika kykeni ratkaisemaan Oidipuskompleksin ja irtautumaan äidistä. Tyttö sen sijaan jäi kiinni tähän kehitysvaiheeseen. Poika kykeni traumansa vuoksi kehittämään itselleen vahvan yliminän. Kritisoin Freudia peniksen omistamisen pitämisestä moraalisen kyvykkyyden kriteerinä ja loin vaihtoehdoisen teorian, joka perustui kaikkien elinten yhtäläiselle arvolle. Kastratiopelko liittyi peniksen menettämisen sijasta lasten pelkoon sisartensa menettämisestä. Freud hylkäsi 1700- ja 1800-luvuilla esitetyt käsitykset naisten intohimoja kontrolloivasta moraalista funktiosta yhteiskunnassa. Freudin ajattelussa miesten yliminä kontrolloi ruumista ja sen mielihaluja naisten yliminä paremmin. Freud palautti voimaan kristillisen ajattelun piirteitä: mies yhdistyi naista ja kehoa kontrolloivaan mieleen (*gender*) ja nainen ruumiiseen ja biologiseen sukupuoleen (*sex*).

Beauvoir ei suhtautunut aikansa biologiseen tietoon kriittisesti, vaan hyväksyi faktoina monia kahden sukupuolen mallin (mieskeskeisiä) käsityksiä kuten idean seksuaalisesti aktiivisesta koirasta ja passiivisesta naaraasta. Lisäksi Beauvoir kärjisti sukupuolten lisääntymisrooleja eksistentiaalisten mieli/ruumis-dualismin välityksellä. Beauvoirin ajattelu tarkoitti silti naisten vapautumisen kannalta olennaisesti biologian merkityksen vähättelyä. Ruumiiseen, luontoon ja äitiyteen assosioitunut nainen merkitsi rajoitusta eksistentiaaliselle minälle, kulttuurille ja vapaudelle. Beauvoirin naisten vapautumista koskeneet visiot yhdistyivät liberaalifeminismiin, jossa sukupuolten tasa-arvoa tavoiteltiin yhtäläisten vapauksien, oikeuksien ja taloudellisten mahdollisuuksien kautta. Samalla Beauvoirin käsitykset naisten vapautumisesta kytkeytyivät yhden sukupuolen malliin: naisten aseman tuli muistuttaa mahdollisimman paljon miesten asemaa.

Beauvoirin epäluottamus ruumista kohtaan liittyi eksistentiaalistisiin epäluuloihin lihallista ja kuolevaista kohtaan. Beauvoirin kritiikki naisen passiivisuudesta, alistuvuudesta ja immanenssis-

ta kääntyi usein miehisen aktiivisuuden, dominoivuuden ja transsendenssin arvotukseksi. Beauvoirin filosofiset kategoriat olivat myös ristiriidassa feminististen tarpeiden kanssa: transsendenssi oli miehinen ideaali ja naisten kannalta jopa vahingollinen olemisen muoto. Vaikka Beauvoir piti tärkeänä naisen ylpeyttä kehostaan ja feminiinisestä seksuaalisuudesta, hän ei arvottanut ruumista yhtä korkealle kuin mieltä. Beauvoir vastusti naisten ruumiiseen kytkeytyvien olemismuotojen pitämistä feminismissä etusijalla. Naisen keho ei saanut määrätä yhteistä eksistenssiä kaikille naisille. Beauvoir samasti kehon ja biologisen sukupuolen toisiinsa tukeutuen kahden sukupuolen mallin perusoletukseen biologisesta sukupuolesta sukupuolisen olemisen objektiivisena perustana.

Sukupuolen tutkimukset ja tulkinnot perustuivat englantia puhuvissa maissa pitkään biologisen ja sosiaalisen sukupuolen erottelulle. Tietorakennelma päättyi feministisen kritiikin kohteeksi 1990-luvulla. Alun perin *sex/gender*-erottelu tehtiin sisällöllisesti. Kategoriaan *sex* sisältyi fysiologisia piirteitä ja kategoriaan *gender* maskuliinisia ja feminiinisiä piirteitä. Jaon muodollinen määritelmä koski kriteeriä siitä, miksi tietyt piirteet kuuluivat tiettyyn luokkaan. Siten esimerkiksi ”gender” saattoi tarkoittaa mitä tahansa sukupuolieroja, jos ne olivat sosiaalisesti tuotettuja. Tämän vuoksi feministinen nykykeskustelu sisältää erilaisia hypoteeseja luokkien sisällöstä. Äärikantoja ovat biologinen determinismi, jonka mukaan sukupuolierot johtuvat yksilöbiologiasta ja sosiaalinen konstruktivismi, jonka mukaan erot ovat sosiaalisesti rakennettuja. Tutkimukseni asemoitui jälkimmäiseen kantaan: biologisten erojen merkitykset syntyvät osana sosiaalisia konteksteja.

1960- ja 1970-luvun feministit tukeutuivat *sex*- ja *gender*-termien määrittelyssä Robert Stolleiriin, jonka ajattelu perustui yhdysvaltalaisen psykiatrien tutkimuksiin. *Sex*- ja *gender*-merkitysten syntyhistoria ulottui toisaalta paljon 1900-lukuakin kauemmas. Naisten käyttäytymistä ja koulutusta koskeneet argumentit vuosina 1690–1790 pitivät biologista sukupuolta luonnollisena (*natural*) ja sosiaalista sukupuolta hankittuna (*acquired*). Tapojen ja sääntöjen katsottiin muokkaavan sukupuolten luonteet tietynlaisiksi. Naisten koulutusta kannattaneet ja vastustaneet argumentit kohdistuivat väitteisiin naisten luontaisista ja/tai hankituista käyttäytymispiirteistä. Astell ja Wollstonecraft tarkastelivat molemmat naisten kykyjä ja piirteitä yhteiskunnan tuottamina. Biologisen ja sosiaalisen sukupuolen määritelmiin sisältyi 1600- ja 1700-luvuilla samanlaisia ajatuksia termien *sex* ja *gender* merkityksestä kuin 1960- ja 1970-luvun feministeillä. Lisäksi käsitteellinen muutos osui ajallisesti yhteen kahden sukupuolen mallin varhaisten käsitysten kanssa.

Feministit pyrkivät *sex/gender*-jaon avulla vastustamaan biologista determinismia ja sen taustalla tehtyä argumenttia biologiasta naisen kohtalona. Tyylipuhdas biologinen determinismi löytyi Geddesiltä, jonka mukaan ihmisten sosiaaliset, psykologiset ja behavioraaliset piirteet johtuivat solufysiologisista faktoista. Geddes ei kuvannut vain metabolisia tiloja ja selittänyt niiden avulla sukupuolten käyttäytymiseroja, vaan oikeutti myös sukupuolten erilliset yhteiskunnalliset roolit. ”Biologiset faktat” määräsivät sen, ettei naisilla ollut yhtäläisiä poliittisia oikeuksia. Myös Freudin pakkomielleinen pyrkimys johtaa seksuaalisuus ja sosiaaliset roolit anatomisista erotteluista oli tärkeä esimerkki biologisesta determinismistä. Samalla Freud muokkasi naisen anatomiaa wieniläiselle porvarisrouvalle otolliseen muotoon lääketieteellisen perustiedon vastaisesti.

1900-luvun feministien mukaan sukupuolten behavioraalisten ja psykologisten erojen taustalla vaikuttivat sosiaaliset syyt. Beauvoir kirjoitti syrjinnän moraalisten ja älyllisten vaikutusten vaikuttaneen naisiin syvällisesti. Millettin mukaan patriarkaatin sukupuoliroolit määrittivät tarkan ja yksityiskohtaisen käytös-, ele- ja asennekoodiston sekä pelkistivät naisen olemisen biologiaan. Biologisia eroja vahvistettiin väittämällä niiden toimivan yhteistyössä vastakkaista sukupuolieroa puoltavan luonnon kanssa. Millett väitti reaktionäärien kyenneen toteuttamaan länsimaissa vuosina 1930–1960 antifeministisen vastavallankumouksen, sillä varhainen naisliike ei ollut puuttunut lainkaan sukupuolten roolierotteluun. Freudin vaikutukset olivat Millettin mielestä enimmäkseen kielteisiä, sillä Freudin ja tämän seuraajien myötä alettiin vahvistaa perinteisiä sukupuolirooleja.

Sukupuolten sosiaaliset tehtävät johdettiin 1700- ja 1800-lukujen lääketieteessä ja biologiassa anatomisista piirteistä. Nämä argumentit olivat varhaisimpia ”anatomia on kohtalo”-argumentteja. Ackermannin mukaan naiset pysyivät elämässään paikallaan eivätkä tehneet fyysistä voimaa vaatineita tehtäviä. Sachs taas tulkitsi naisen hauraan ruumiin osoittavan täydentävän roolin tälle luonnostaan sopivimmaksi. Naisten asemaa määriteltiin myös synekdoottisten elimien mukaan. Chereauin mukaan ”nainen oli nainen munasarjojensa vuoksi”. Ennen munasarjoja naisen määritelleenä elimenä pidettiin kohtua. 1900-luvun ”anatomia on kohtalo”-argumentin kuuluisin versio oli Freudin idea naisen peniskateudesta. Osana 1900-luvun argumentteja voitiin puhua myös biologiaan vedonneista konservatiivisista argumenteista. Niiden mukaan sukupuolten hormonit, anatomia ja kromosomit olivat erilaisia, jonka vuoksi naisten lisääntymisrooli oli miesten vastavaa roolia suurempi. Sukupuolet omaksuivat maskuliiniset ja feminiiniset roolit ja psykologiset piirteet.

Vastustin tutkimuksessani käsitystä biologiasta ihmisen kohtalona. Ihmisten ”kohtaloa” ei voida johtaa biologiasta, koska ihmiset antavat pääasiassa tahtomansa painoarvon biologialle. Vaikka esimerkiksi geenit sanelevat joitakin elämän reunaehtoja, ne eivät määrää elämänkulkua. Biologiset merkitykset eivät myöskään ole vakaita siten, että voisimme aina johtaa niistä jonkin *tietyn* kohtalon. Entisiä ja nykyisiä biologisia totuuksia on mielekkäintä tarkastella sukupuolten työnjaon, asemien ja uusien identiteettien murrosten konteksteissa. Yhden sukupuolen mallissa naisen biologia juonsi antiikin miehisestä metafysiikasta. Kahden sukupuolen mallin myötä sukupuolten roolit johdettiin valistuksen sukupuolieron politiikan mukaisesti sukupuolten luonnolliseksi väitetystä vastakkaisuudesta. Näistä ja myös useamman sukupuolen malleista johdettavat kohtalot näyttävät ristiriitaisilta. Kenelläkään ei ole biologista kohtaloa minkään episteemin puitteissa.

Biologian poliittisuus tuli esille myös viime vuosikymmenten feministien ajattelussa. Butlerin mukaan sukupuolten kaksijako tuli moninaistaa, jotta koko koko sukupuolen käsite ei olisi enää mahdollinen. Olipa *sex*-luokkia esitetty liian vähän, turhan polaarisesti tai liian paljon, ne kaikki kertoivat tarpeesta liittää biologiset käsitykset ne tuottaviin yhteiskuntiin. Fausto-Sterlingin mukaan 1,7 % ihmisistä ei langennut kahden sukupuolen mallin sisäpuolelle. Sax kritisoi Fausto-Sterlingin luokittelua siitä, ettei se vastannut lääkäreiden intersukupuoliluokittelua. Sen sijaan, että olisimme kysyneet totuutta sukupuolesta, meidän oli kysyttävä, minkä kamppailujen osana nämä totuudet olivat syntyneet? Modernien ihmisten asennetta kuvasi uskomus inhimillisen olemisen takana olevasta kaikenkattavasta biologisesta selityksestä. ”Biologia on kohtalo”-väitteen saattoi muuntaa muotoon ”kohtalo on biologia”. Kohtalon etsiminen biologiasta oli modernille tieteelle tyyppillistä.

Stollerin ajattelussa *sex*- ja *gender*-tasot jakautuivat pääpiirteittäin kahtia. Biologisella tasolla oli mies- ja naispuolisia olioita ja piirteitä, sosiaalisella tasolla maskuliinisia ja feminiinisiä olioita ja piirteitä. Stollerin keskeiset väittämät koskivat biologisten ja sosiaalisten ominaisuuksien välisiä suhteita. Hän esitti ensinnäkin, etteivät kyseiset piirteet välttämättä vastanneet toisiaan. Tästä Stoller päätteli, etteivät *sex*-piirteet voineet määrätä *gender*-piirteitä. Toinen Stollerin väite koski näkemystä *gender*-piirteiden alkuperästä. Käyttäytymispiirteet kuten esimerkiksi sukupuoli-identiteetti määräytyi hänen mukaansa biologisten ja sosiaalisten tekijöiden yhteisvaikutuksena.

Monet 1960- ja 1970-lukujen feministiteoreetikot sovelsivat Stollerin käsitystä biologisesta ja sosiaalisesta sukupuolesta miesten ja naisten välisten yhteiskunnallisten suhteiden kuvaamiseen. Feministit käyttivät jakoa osoittaakseen, etteivät sukupuolten mentaaliset ja käyttäytymiserot määräytyneet biologisesti. Feministit omaksuivat myös Stollerin kuvauksen *sex*- ja *gender*-piirteiden välisestä suhteista. Näihin lukeutuivat ajatukset sukupuolen biologisesta perustasta sekä kausaalisesta selitysmallista. Oletuksena oli, että ihmiset jakautuivat luonnollisesti kahteen luokkaan. Feministit pohtivat, miksi ja miten *male*-yksilöistä tehtiin maskuliinisia ja *female*-yksilöistä feminiinisiä. Toiseksi, naiseksi ja mieheksi tuleminen käsitettiin kausaalisesti. Maskuliinisuus ja feminiinisyys olivat sosiaalisten ja biologisten syiden yhteisvaikutusta.

Rubinille *gender* merkitsi sukupuolten yhteiskunnallisesti määrättyä jakoa. Patriarkaatti puutui naisten biologisiin oikeuksiin ja lisääntymiseen. Lisäksi 1970-luvun feministisissä tulkinnoissa *sex*- ja *gender*-luokkien oletettiin täydentävän toisiaan. Jälkimmäistä pidettiin edellisen sosiaalisena tulkintana. Yhteiskunnat liittivät kehoihin oman käsityksensä siitä, miten sukupuolten tuli käyttäytyä. Ruumiin sukupuolittamisen eri malleja ei tunnustettu eikä kahden sukupuolen mallia kyseenalaistettu, vaan ruumis ja biologinen sukupuoli merkitsivät samaa asiaa. Myös tuotannon ja keinotekoisuuden metaforat tulivat osaksi feminististä teoriaa. Ruumiit käsitettiin merkitykseltään vakaiksi luonnonantimiksi, joista patriarkaatti valmisti tarvitsemiaan *gender*-tuotteita.

Feministit kyseenalaistivat aiemman *sex/gender*-erottelun laajemmin 1990-luvulla. Kritiikki koski biologisen sukupuolen perustaa ja sosiaalisen sukupuolen tuottamista. Myös vastakkaiset metaforat kategorioiden *sex* ja *gender* luonnollisuudesta ja keinotekoisuudesta hylättiin. Ihmiset eivät feministien mukaan jakautuneet luonnostaan biologisiin mies- ja naisyksilöihin. Perinteinen sukupuolitermistö viittasi sosiaalisesti ylläpidettyyn kahtiajakoon. Feministit huomioivat kaksi sukupuolijaon virheoletusta. Mies- ja naispiirteiden oletettiin ensinnäkin kattavan kaikki ihmiset. Toiseksi, miehisuus ja naisellisuus käsitettiin toisensa poissulkeviksi piirteiksi. Aiemman *sex/gender*-erottelun kysymys, miten ihmisistä tuli naisia ja miehiä, paljastui riittämättömäksi.

1990-luvun biologisen sukupuolijaon kritiikki muotoiltiin tyypillisesti *gender*-käsitteen tuotantometaforien avulla. Butlerin mukaan sosiaalinen sukupuoli merkitsi koko sitä tuotantokoneistoa, jolla biologiset sukupuolet vakiinnutettiin. Laqueur taas tukeutui *gender*-käsitteeseen toteamalla monien *sex*-eroiksi luokiteltujen piirteiden osoittautuvan *gender*-eroiksi. Monet biologisen sukupuolen väitteet sisälsivät käytännössä oletuksia sosiaalisesta sukupuolesta. Esimerkiksi heteroseksuaalisuuden ”luonnollisuus” oli kahden biologisen sukupuolen luomiseen liittyneen diskurssin tuotetta. Samalla kun *sex*-erot osoittautuivat osittain *gender*-eroiksi, *sex* ja *gender* lähestyivät merkityksiltään toisiaan. Yhden sukupuolen mallin puitteissa *gender*-erojen piirteitä projisoitiin *sex*-eroihin siksi, etteivät termit olleet vielä vastakohtaistuneet. *Sex* oli performatiivinen kategoria, sillä ruumis ilmaisi *potentiaalisinta* eikä *autenttista* sukupuolta.

1990-luvun feministisessä teoriassa myös biologiset oliot käsitettiin tuotteiksi. Sukupuolen tuotantokäsitteistöön sisältyi käsitys ruumiin ja kulttuurin kausaalisesta suhteesta. Ruumismateriaali ja sitä sukupuolittanut kulttuuri käsitettiin erillisiksi systeemeiksi. Samalla osa vanhan *sex/gender*-erottelun kausaalisesta logiikasta jäi voimaan. *Gender*-idea ei hylätty täysin, vaan sen muodollinen puoli radikalisoitiin. Teesi, jonka mukaan sukupuoli oli historiallisesti muokkautuva teoria ruumiin sukupuolisuudesta, palautui 1990-luvun biologisen sukupuolijaon kritiikkiin. Sukupuolierot piirrettiin hypoteettisesti vapaaseen ruumismateriaaliin kolmenlaisten biologisten teorioiden kautta.

1990-luvulla ilmaantui myös feministinen teorialaditio, jossa ruumiin ja kulttuurin suhde ymmärrettiin fyysisen ja sosiaalisen systeemin vuorovaikutukseksi. Samalla pyrittiin eroon mieli/ruumis-dualismin painolasteista. Gatensin mukaan ruumis ei ollut osa mielen hallitsemää luontoa, vaan inhimillisen toiminnan perusta. Jotkut teoretikot pyrkivät ylittämään erottelun myös fenomenologisesti. Ruumis oli tärkeällä sijalla ymmärrettäessä subjektin elettyä kokemusta. Ruumista ei ajateltu aiemman *sex/gender*-erottelun tavoin kiinteäksi eikä toisaalta sosiaalisen konstruktivismiin tavoin sosiaalista maailmaa edeltäväksi. Martinin mukaan immuuneja kehoja koskevat tarinat olivat muuttuneet. Keho reagoi omalla toimijuudellaan ympäristön paineisiin.

Goodwin piti sikiötä itseohjautuvana toimijana. Grosz taas puhui ruumiin häilyvyydestä. Myös Harawayn visio kyborgeista toisti kehon häilyvyyden ideaa. Kun organismeilla ja ruumiilla nähtiin toimijuus ja kyky organisoida itsensä, se tarkoitti sosiaalisten konstruktioiden ja subjektin kokemusten esiintymistä osana samaa prosessia. Birken mukaan ruumiintoimintoja kuvaavana periaatteena pidettiin virheellisesti pysyvyyttä. Hänen mukaansa ruumista tuli ennemmin lähestyä *muuntuvana*. Ruumiissa eläminen merkitsi sen kokemista kulttuurisesti ja sisäisesti muuntuvana. Muuntuvuuden ja toimijuuden osoittaututtua organismien tärkeimmiksi piirteiksi, voitiin kritisoida naisten sortoa tuottaneita käsityksiä ruumiin vähäpätöisyydestä suvereeniin mieleen verrattuna.

Mieli/ruumis-dualismilla oli pitkät perinteet länsimaisessa ajattelussa. Jo Aristoteleen mukaan miehen tuli hallita vaimoa kuten sielun (mielen) tuli hallita ruumista. Miehen oli oltava tarkkana sukupuolinautintojensa kanssa. Toisaalta myös passiiviset sukupuolisuhteet koituivat miehen arvovallan menetykseksi. Antiikissa luonnonvastaisia olivatkin miehen esiintymiset vääränlaisissa rooleissa, eivät tietyt halun tai nautinnon kohteet. Sielu/ruumis-dualismi oli tärkeässä asemassa myös Augustinuksen ajattelussa. Hän liitti pahuuden itse sukupuoliaktiin ja sukupuoliseen haluun. Kristinuskossa kehoon ja seksuaalisuuteen suhtauduttiin yhdenmukaisesti. Paavalin, Akvinalaisen ja Lutherin ajattelussa ne saivat kielteisen merkityksen. Gatensin ja Birken huolet ruumiista passiivisena luontona ja väheksyttynä seikkana suhteessa mieleen olivat perusteltuja. Vielä Beauvoirinkin väheksyvä asenne kehoa kohtaan muistutti ruumiskielteisestä filosofiasta.

Biologinen sukupuoli ei ollut vain biologinen kysymys. Kulttuuriset ja sosiaaliset aspektit olivat kiinteä osa biologisen sukupuolen historiallista rakentumista. Sen vuoksi myöskään ruumista ja biologista sukupuolta ei pitänyt ajatella identtisinä kategorioina. Mikäli näitä luokkia ei ymmärretty erillisinä, biologisten merkitysten poliittinen aspekti jäi ymmärtämättä. Haslanger erotteli toisistaan biologisen sukupuolen objekti- ja ideakonstruktioit. Sosiaaliset voimat konstruoivat sukupuolitettuja ruumiita sekä *sex*- ja *gender*-käsitteitä. Sosiaaliset käytännöt vaikuttivat sukupuoliin yhdistettyihin fysiologisiin piirteisiin. Joissakin yhteiskunnissa naisten alhaisempi sosiaalinen status oli johtanut heidän vähäisempään ravitsemiseensa ja pienempään fyysiseen kokoon. Myös-

kään lihaksisto, koko ja voimakkuus eivät johtuneet vain biologiasta, vaan sen ohella erilaisista fyysisen harjoittelun ehdoista. Luuston osalta myös esimerkiksi luukadolla oli taustallaan selkeästi sosiaalisia syitä.

Lisäksi sosiaaliset voimat muotoilivat ymmärrystämme biologisen sukupuolen käsitteen sisällöstä. Nykyisen määritelmän mukaan biologisia naisia ovat yksilöt, joilla on XX-kromosomit, munasoluja tuottavat munasarjat, naisen sukuelimet, korkeat naishormonitasot sekä toissijaisina sukupuolipiirteinä pieni keho ja vähän karvoitusta. Tällainen kahden sukupuolen mallin mukainen ymmärrys biologisesta sukupuolesta alkoi 1500-luvulta ja saavutti hallitsevan aseman 1700- ja 1800-luvuilla. Nykyisen muotonsa se sai 1900-luvulla. Antiikista 1600-luvulle hallinneessa yhden sukupuolen mallissa sukupuolia ei pidetty biologisesti erillisinä luokkina, vaan ne tulkittiin osaksi samaa rakenneyhtäläistä sukupuolta. Naisten sukuelimiä pidettiin poikkeavasta sijainnistaan huolimatta samanlaisina kuin miesten elimiä. Mallin haastaminen alkoi genitaaleista. Vasta 1750-luvun jälkeen länsimaiset tiedemiehet pitivät sukupuolten anatomioita *kokonaan* erilaisina.

Kahden sukupuolen malli ei ollut ainoa nykyinen biologisen sukupuolen malli. Intersukupuoliset ihmiset muodostivat Fausto-Sterlingin mukaan kolme lisäluokkaa: fermit, hermit ja mermit. Sukupuolten luokittelu oli keskustelunaiheena vuoden 2009 yleisurheilun MM-kilpailujen yhteydessä. Naisten 800 metrin juoksun voittanutta Semenyaa uhkasi hylkäys, koska hän ei mahdollisesti ollutkaan nainen. Semenya assosioitui Fausto-Sterlingin luokittelussa mermeihin. Intersukupuolet osoittivat, ettei kahden sukupuolen malli ollut ongelmaton eikä myöskään ainoa sukupuolten luokittelutapa. Näitä ajatuksia havainnollisti niin ikään Maria Patiñon tapaus 1990-luvulta. Hänellä oli naisen sukupuolielimet, mutta miehen kromosomit. Alkuun kromosomien katsottiin määrittävän hänen sukupuolensa, mutta lopulta hänen sallittiin palata naisurheiluun.

Biologisen sukupuolen määrittelyissä ei ollut välttämätöntä tyydyttää kerralla kaikkia eikä toisaalta joitain vain oletetusti välttämättömiä piirteitä kuten kromosomeja. *Sex*-luokittelut tuli nähdä jatkumona, jolla ihmiset olivat enemmän tai vähemmän naisia ja miehiä. Intersukupuolet ja transseksuaalit sijoittuivat sukupuolen jatkumossa keskusta. Yhden sukupuolen mallissa ruumis kykeni mukautumaan useampiin maskuliinisen ja feminiinisen eron arvotuksiin ja rajanylityksiin. Tämä oli mahdollista, koska ruumis rakentui illustratiivisesti. Biologinen sukupuoli sisälsi tiettyä valinnanvapautta. Vaikka sukupuolen vaihtaminen tahdon voimalla on mahdotonta, nykyiset feministibiologien teoriat muistuttavat aste-erojen osalta yhden sukupuolen mallia. Sukupuolten välille sijoittuvat ihmiset voivat rakentaa identiteettinsä aiempaa hienommista anatomisista eroista.

Analysoin Butlerin teesejä biologisesta sukupuolesta sosiaalisena konstruktiona ja sosiaalisena sukupuolena. Idea biologisesta sukupuolesta sosiaalisena konstruktiona liittyi Butlerin näkemykseen, jonka mukaan sukupuolitetut ruumiit olivat performatiivisia. Ruumiit konstruointiin sosiaalisissa käytännöissä *ikään kuin* ne muodostaisivat sukupuolen materiaalsen perustan. Ruumiit eivät olleet koskemattomaa materiaa, jonka päälle ”gender” rakennettiin, vaan kehot ilmenivät subjektin tietoisuudelle valmiiksi sukupuolitetuina. Päivittäisissä käytännöissä asiat näyttivät siltä kuin sukupuolet olisivat luonnostaan ja objektiivisesti jakautuneet kahtia. Tämän vuoksi biologinen sukupuoli oli Butlerin mielestä yhtä lailla sosiaalisesti rakentunut kuin sosiaalinenkin sukupuoli.

Toiseksi, biologinen sukupuoli oli Butlerin mukaan identtinen sosiaalisen sukupuolen kanssa. Termien välillä ei ollut eroa, sillä *gender* oli antanut *sex*-kategorialle dikotomisen mallin. Butle-

rin väite oli ongelmallinen, koska *sex* ei ole ollut aina dikotominen. Yhden sukupuolen mallin hallintajaksolla esiintyi vain yksi biologinen sukupuoli ja samalla useita sosiaalisia sukupuolia. Sukupuolta oli siis ”toistettu” historiassa helpostikin toisin. Myös sukupuolen fyysiset ja sosiaaliset aspektit perustelivat *sex*- ja *gender*-termien erottelua. Vaikka Butler väitti *gender*-piirteiden heijastuneen biologiaan, eivät mainitut luokat silti olleet identtisiä. Todettuamme termien erotte- lun välttämättömäksi, meidän oli toki hylättävä idea niiden vastakkaisista merkityksistä. Siten saa- toimme myös tunnistaa *sex*- ja *gender*-termien historiallisesti muuntuvia merkityksiä ja suhteita.

Joidenkin feministien mukaan alkuperäinen *sex/gender*-erottelu ei ollut käyttökelpoinen, kos- ka se sisälsi binaarisiin oppositioihin (kuten mieli/ruumis ja järki/tunne) liittyntä dualistista ajattelua. Näitä oppositioita oli käytetty oikeuttamaan naisten sortoa. Lisäksi, naisia oli arvotettu inhimillisinä subjekteina miehiä vähemmän. Feministit ajattelivat mieli/ruumis-dualismin viitan- neen myös kulttuuri/luonto- sekä rationaalisuus/irrationaalisuus-dualismeihin. Mielen piirteitä oli aina arvotettu korkeammalle kuin ruumiin piirteitä. Naiset yhdistyivät usein jälkimmäisiin termeihin. Binaaristen oppositioiden valta toteutui myös työhaastatteluisissa, joissa naisia tarkas- teltiin sukupuoliolentoina. Mieli/ruumis-dualismi viittasi siten takaisin mies/nainen-dualismiin ja aiheutti naisten syrjintää.

Lisäksi mieli/ruumis-dualismi viittasi *sex/gender*-jakoon. Tällaisen kritiikin mukaan *sex* rajau- tui ruumiiseen ja *gender* mieleen. Ja kun *sex* oletettiin pysyväksi, *gender* tulkittiin kontrolloiduksi. Tämän vuoksi alkuperäinen *sex/gender*-erottelu sisälsi mieli/ruumis-dualismin ideologista pai- nolastia. Prokhovnikin mukaan mies viittasi sosiaaliseen sukupuoleen assosioituen mieleen, va- lintaan ja julkiseen sfääriin. Nainen viittasi biologiseen sukupuoleen yhdistyen ruumiiseen, luon- toon ja yksityiseen sfääriin. *Sex/gender*-erottelu yhdisti naiset kehoon, sukupuoleen ja luontoon. Toisin kuin varhaiset feministit olettivat, *sex/gender*-jako ei erotellut sosiaalista naiseutta biologi- asta. Moin mielestä jaottelu oli kelvoton vain tiettyjen teoreettisten tavoitteiden kannalta. Vaikka jaon avulla ei kyetty luomaan tyydyttävää ymmärrystä naisena ja miehenä olemisesta, varhaiset *sex/gender*-teoreetikot olivat silti esittäneet osuvaa biologisen determinismin kritiikkiä.

Sukupuoli on ymmärretty länsimaisissa yhteiskunnissa jo pitkään sosiaalisesti rakentuneeksi feminiinisyyden ja maskuliinisuuden mielessä. Biologisen sukupuolen sosiaalinen rakentuminen sen sijaan oli tätä uudempi ja mullistavampi ajatus. Luonnontieteellinen kategoria osoittautui antiikista nykypäivään asti poliittisesti muovautuneeksi. Biologisen sukupuolen rakentuneisuus antoi uutta tilaa kahden sukupuolen mallin kehyksissä eläville ihmisille. Biologista sukupuolta oli mahdollista ajatella muutenkin kuin koko ruumiin ja elämän kattavana faktana. Yhden suku- puolen mallissa biologinen ero oli asteittainen ja osittainen, ja siksi vähemmän absoluuttinen ja tungeteleva. Sama ajatus sisältyi myös niihin biologisiin teorioihin, jotka ymmärsivät biologisen sukupuolijaon jatkumona ja tarjosivat kahden luokan sijasta ihmisille useampia vaihtoehtoja.

Biologisesta sukupuolesta ei vallinnut lääketieteen ja biologian historioissa milloinkaan täyttä yksimielisyyttä. ”Sex” oli läpi historian poliittisesti kiinnostava teoria ruumiin sukupuolisuudesta. Vaikka biologinen sukupuoli muovautuu poliittisesti, se ei tarkoita etteikö biologinen sukupuoli oli- si silti todellinen asia. Diskursiiviset muodostelmat ohjautuvat sosiaalisesti ja ideologisesti, mutta luonnonhistoriallisessa mielessä sukupuolet myös ovat faktuaalisesti eriytyneet kahteen muotoon. Biologisen sukupuolen käsitehistoria on osattava erottaa biologisen sukupuolen luonnonhistoriasta.

Lähteet

- Ackermann, Jakob Fidelis. 1788. *Über die körperliche Verschiedenheit des Mannes vom Weibe außer den Geschlechtstheilen*. Kääntänyt ja huomautuksin varustanut Joseph Wenzel. Koblenz: Verlegt von Johann Kaspar Huber.
- Adams, James Noel. 1982. *The Latin Sexual Vocabulary*. Lontoo: Duckworth.
- Adelman, Janet. 1999. Making Defect Perfection: Shakespeare and the One-Sex Model. Teoksessa Viviana Comensoli & Anne Russell (toim.), *Enacting Gender on the English Renaissance Stage*. Urbana: University of Illinois Press.
- Afrikkalainen, Konstantinus. 1515. Pantegni. Teoksessa Isaac Israeli. 1515. *Opera omnia*. 2. laitos. Osat 1ra–144ra. Lyon: Andreas Turinus.
- Akvinolainen, Tuomas. 1922. *Summa Theologica (Summa Theologiae, 1265–1274)*. Kääntänyt Fathers of the English Dominican Province. Lontoo: Burns, Oates & Washbourne. Ilmestynyt myös suomeksi: Tuomas Akvinolainen. 2002. *Summa Theologiae*. Valikoiden suomentanut J.-P. Rentto. Helsinki: Gaudeamus.
- Albinus, Bernard. 1749. *Table of the Skeleton and Muscles of the Human Body (Tabulae sceleti et musculorum corporis humani, 1747)*. Lontoo: John & Paul Knapton.
- Alcoff, Linda Martín. 2006. *Visible Identities: Race, Gender, and the Self*. Oxford: Oxford University Press.
- Arendt, Hannah. 1996. *Vita Activa oder Vom tätigen Leben (1958)*. 8. painos. München: Piper.
- Aristoteles. 1965. *History of Animals (Historia Animalium)*. Vol. 4. Kirjat 1–3. Kääntänyt A. L. Peck. Toimittanut G. P. Goold. The Loeb Classical Library, nro. 437. Cambridge: Harvard University Press.
- Aristoteles. 1970. *Problems*. Kääntänyt ja toimittanut Walter Stanley. Kirjat 1–21. The Loeb Classical Library, nro. 316. Cambridge: Harvard University Press.
- Aristoteles. 1984. *Metaphysics*. Kääntänyt ja toimittanut Jonathan Barnes. *Complete Works of Aristotle*. 2 osaa. Princeton: Princeton University Press.
- Aristoteles. 1990. *Generation of Animals (De Generatione Animalium)*. Kääntänyt ja johdannon kirjoittanut A. L. Peck. The Loeb Classical Library, nro. 366. Aristoteles, 13. Cambridge: Harvard University Press.
- Aristoteles. 1991a. *History of Animals (Historia Animalium)*. Vol. 3. Kirjat 7–10. Toimittanut ja kääntänyt D. M. Balme. Valmistanut julkaistavaksi Allan Gotthelf. The Loeb Classical Library, nro. 439. Cambridge: Harvard University Press.
- Aristoteles. 1991b. *Politiikka*. Suomentanut A. M. Anttila. Selitykset laatinut Juha Sihvola. Helsinki: Gaudeamus.
- Aristoteles. 1996. *The Nicomachean Ethics*. Kääntänyt Harris Rackham. Johdannon kirjoittanut Stephen Watt. Hertfordshire: Wordsworth Classics of World Literature. Ilmestynyt myös suomeksi: Aristoteles. 1989. *Nikomakhoksen etiikka*. Suomentanut ja selitykset Simo Knuuttila. Teokset 7. Helsinki: Gaudeamus.
- Astell, Mary. 2002. *A Serious Proposal to the Ladies for the Advancement of their True and Greatest Interest (1694)*. 2 osaa. Ilmestynyt sarjassa Broadview Literary Texts. Toimittanut Patricia Springborg. Peterborough: Broadview Press.
- Augustinus, Aurelius. 2000. *The City of God (De civitate dei, 413–427)*. Kääntänyt Marcus Dods. Johdannon kirjoittanut Thomas Merton. The Modern Library Classics. New York: Random House.
- Augustinus, Aurelius. 2003. *Tunnustukset (Confessiones, 397–400)*. 2. painos. Suomentanut Otto Lakka. Helsinki: Sley-kirjat.
- Avicenna (ibn Sina). 1999. *The Canon of Medicine (al-Qānūn fi'l-tibb, 1484)*. Kääntäneet O. Cameron Gruner & Mazer H. Shah. Toimittanut Laleh Bakhtiar. New York: Great Books of the Islamic World.

- Baer, Karl Ernst von. 1956. On the Genesis of the Ovum of Mammals and of Man. A Letter to the Imperial Academy of Sciences of St. Petersburg. (De ovi mammalium et hominis genesi. Epistola ad Academiam Imperialem Scientiarum Petropolitanam, 1827.) Kääntänyt Charles Donald O'Malley. *Isis* 47: 2, 117–153.
- Barbauld, Anna Lætitia. 1874. *Life Works of Mrs Barbauld*. Osa 1. Toimittanut Gran A. Ellis. Boston: James R. Osgood & Co.
- Barclay, John. 1829. *The Anatomy of the Bones of the Human Body*. Toimittaneet Edward Mitchell & Robert Knox. Edinburgh.
- Barrows, Susanna. 1981. *Distorting Mirrors: Visions of the Crowd in Late Nineteenth-Century France*. New Haven: Yale University Press.
- Bartholin, Thomas. 1668. *Bartholinus' Anatomy. Made from the Precepts of His Father, and from Observations of All Modern Anatomists, Together with His Own* (1641). Käännös niine lisäyksineen, joita Thomas Bartholin teki vuonna 1641 isänsä Kaspar Bartholinin tekstiin *Institutiones anatomicae* (1611). Lontoo: John Streater.
- Bauhin, Gaspard. 1605. *Theatrum anatomicum infinitis locis auctum, ad morbos accommodatum etc.* (1592). Frankfurt am Main: Matthäus Becker.
- Baumgold, Deborah. 2004. Hobbes. Teoksessa David Boucher & Paul Kelly (toim.), *Political Thinkers. From Socrates to the Present* (2003). Oxford: Oxford University Press.
- Beauvoir, Simone de. 1963. *Memoirs of a Dutiful Daughter (Mémoires d'une jeune fille rangée, 1958)*. Kääntänyt James Kirkup. Harmondsworth: Penguin Books. Ilmestynyt myös suomeksi: Simone de Beauvoir. 1987. *Perhetyön muistelmat*. Suomentanut Annikki Suni. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Beauvoir, Simone de. 1965a. *Le deuxième sexe I. Les faits et les mythes* (1949). Pariisi: Gallimard. Teoksen 1. osa ilmestynyt suomeksi kahdesti. Simone de Beauvoir. 2000. *Toinen sukupuoli* (1980). Lyhentäen suomentanut Annikki Suni. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. Simone de Beauvoir. 2009. *Toinen sukupuoli 1. Tosiasiat ja myytit*. Suomentaneet Hanna Lukkari, Iina oskinen ja Erika Ruonakoski. Esipuheen kirjoittanut Sara Heinämaa. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Beauvoir, Simone de. 1965b. *Le Deuxième sexe II. L'expérience vécue* (1949). Pariisi: Gallimard. Ilmestynyt myös suomeksi: Simone de Beauvoir. 2000. *Toinen sukupuoli* (1980). Lyhentäen suomentanut Annikki Suni. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Beauvoir, Simone de. 1965c. *The Prime of Life (La force de l'âge I-II, 1960)*. Kääntänyt Peter Green. Harmondsworth: Penguin Books. Ilmestynyt myös suomeksi: Simone de Beauvoir. 1988. *Voiman vuodet*. Suomentanut Anna-Maija Viitanen. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Beauvoir, Simone de. 1974. *The Second Sex (Le deuxième sexe I. Les faits et les mythes; Le Deuxième sexe II. L'expérience vécue, 1949)*. Kääntänyt ja toimittanut H. M. Parshley. New York: Vintage Books.
- Bebel, August. 1879. *Die Frau und der Sozialismus*. Zürich-Hottingen: Verlag der Volksbuchhandlung. Ilmestynyt myös suomeksi: August Bebel. 1976. *Nainen ja Sosialismi* (1905). Suomentanut Yrjö Sirola. Vaasa: Oy Kirjapaino Ab.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas. 1966. *The Social Construction of Reality*. New York: Anchor Books.
- Bingeniläinen, Hildegard. 1903. *Causae et curae: Liber compositae medicinae* (1150). Toimittanut Paul Kaiser. Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana. Leipzig: B. G. Teubner.
- Birke, Lynda. 1986. *Women, Feminism and Biology. The Feminist Challenge*. Brighton: Harvester Press.
- Birke, Lynda. 1994. *Feminism, Animals and Science: the Naming of the Shrew*. Buckingham: Open University Press.
- Birke, Lynda. 1999. *Bodies and Biology* (1998). Teoksessa Janet Price & Margrit Shildrick (toim.), *Feminist Theory and the Body: A Reader*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

- Blackstone, William, Sir. 1803. Commentaries on the English Constitution. Kirja I (1758). Teoksessa *Commentaries on the Laws of England: In Four Books*. Tekijän viimeisin korjauksin varustettu 14. laitos. Viitteet ja lisäykset kirjoittanut Edward Christian. Lontoo: T. Cadell & W. Davies.
- Blackwell, Elizabeth. 1888. *A Medical Address on the Benevolence of Malthus, Contrasted with the Corruptions of Neo-Malthusianism*. Lontoo: T. W. Danks & Co.
- Blackwell, Elizabeth. 1894. *The Human Element in Sex: Being a Medical Enquiry into the Relation of Sexual Physiology to Christian Morality* (1884). 2. laitos. Lontoo: J. A. Churchill.
- Blaffer Hrdy, Sarah. 1986. Empathy, Polyandry, and the Myth of the Coy Female. Teoksessa Ruth Bleier (toim.), *Feminist Approaches to Science*. New York: Pergamon Press.
- Bloch, Maurice & Bloch, Jean H. 1980. Women and the Dialectics of Nature in Eighteenth-Century French Thought. Teoksessa Carol P. MacCormack & Marilyn Strathern (toim.), *Nature, Culture and Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bloom, Allan David. 1987. *The Closing of the American Mind*. New York: Simon & Schuster.
- Boylan, Michael. 1984. The Galenic and Hippocratic Challenges to Aristotle's Conception Theory. *Journal of the History of Biology* 17: 1 (kevät), 83–112.
- Brachet, Jean-Louis. 1847. *Traité de l'hysterie*. Pariisi: Chez Gabon.
- Braidotti, Rosi. 2000. Teratologies. Teoksessa Ian Buchanan & Claire Colebrook (toim.), *Deleuze and Feminist Theory*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Brody, Miriam. 1992. Introduction. Teoksessa Mary Wollstonecraft. *A Vindication of the Rights of Woman*. Lontoo: Penguin Books.
- Bråten, Sten. 1988. Dialogic Mind: the Infant and the Adult in Protoconversation. Teoksessa Marc E. Carvallo (toim.), *Nature, Cognition and System*. Dordrecht: Kluwer.
- Butler, Judith. 1990. *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Butler, Judith. 1993. *Bodies That Matter. On the Discursive Limits of "Sex"*. New York: Routledge. Butler, Judith. 2008. *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous* (2006). 2. painos. Alkuteoksen *Gender Trouble* (1990) ja tekijän esipuheen vuodelta 1999 suomentaneet Tuija Pulkkinen ja Leena-Maija Rossi. Helsinki: Gaudeamus.
- Cabanis, Pierre Jean Georges. 1981. *On the Relations Between the Physical and Moral Aspects of Man (Rapports du physique et du moral de l'homme, 1802)*. Kääntänyt Margaret Duggan Saidi. Toimittanut George Mora. 2 osaa. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Cadden, Joan. 1998. *Meanings of Sex Difference in the Middle Ages. Medicine, science, and culture* (1993). 3. painos. Cambridge: Cambridge University Press.
- Caine, Barbara & Sluga, Glenda. 2003. *Gendering European History 1780–1920* (2000). Lontoo: Leicester University Press.
- Cameron, Deborah. 1996. *Sukupuoli ja kieli. Feminismi ja kielentutkimus (Feminism and Linguistic Theory, 1992)*. 2. laitos. Suomentaneet Riitta Oittinen ja työryhmä. Tampere: Vastapaino.
- Camus, Albert. 1991. *The Myth of Sisyphus, and other essays (Le Mythe de Sisyphe, 1942)*. Muut esseet ilmestyneet alun perin 1955. Kääntänyt Justin O'Brien. New York: Vintage Books.
- Charpentier, Sari. 2001. *Sukupuoliusko. Valta, sukupuoli ja pyhä avioliitto lesbo- ja homoliittokeskustelussa*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 69. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Chereau, Achilles. 1844. *Mémoires pour Servir à l'Etude des Maladies des Ovaires*. Pariisi: Fortin, Masson & Cie.
- Cheselden, William. 1726. *The Anatomy of the Human Body* (1713). 3. laitos. Lontoo: William Bowyer.

- Cheselden, William. 1733. *Osteographia, or the Anatomy of the Bones*. Lontoo: William Bowyer.
- Chodorow, Nancy. 1978. *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. Berkeley: The University of California Press.
- Choulant, Ludwig. 1993. *History and Bibliography of Anatomic Illustration (1852)*. Kääntänyt Mortimer Frank. Chicago: Martino Publishers.
- Clarke, Stanley. 1999. Descartes's "Gender". Teoksessa Susan Bordo (toim.), *Feminist Interpretations of René Descartes*. University Park: Pennsylvania State University Press.
- Columbus, Renaldus. 1559. *De re Anatomica, libri XV*. Venetsia: Niccolò Bevilacqua.
- Comte, Auguste. 1839. *Cours de philosophie positive*. Vol. 4. Pariisi: Rouen frères.
- Comte, Auguste. 1899. Auguste Comten kirjeet J. S. Millille (16. heinäkuuta 1843 ja 5. lokakuuta 1843). Teoksessa Lucien Lévy-Bruhl (toim.), *Lettres inédites de J. S. Mill à A. Comte avec les réponses de Comte*. Pariisi: Alcan.
- Condorcet, Marie Jean Antoine Nicolas de Caritat, marquis de. 1994. On the Admission of Women to the Rights of Citizenship (Sur l'admission des femmes aux droits de Cité, 1790). Teoksessa marquis de Condorcet. *Selected Writings*. Kääntänyt, toimittanut ja johdannon kirjoittanut Keith Michael Baker. Indianapolis: Bobbs-Merrill.
- Coward, Rosalind. 1983. *Patriarchal Precedents: Sexuality and Social Relations*. Lontoo: Routledge & Kegan Paul.
- Cowper, William. 1698. *The Anatomy of Humane Bodies*. Oxford: Samuel Smith & Benjamin Walford.
- Crooke, Helkiah. 1615. *Mikrocosmographia: A Description of the Body of Man*. Lontoo: William Jaggard.
- Darwin, Charles. 1958. *The Origin of Species By Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life (1859)*. Garden City: Doubleday. Ilmestynyt suomeksi kahdesti. Charles Darwin. 2002. *Lajien synty luonnollisen valinnan kautta eli luonnon suosimien rotujen säilyminen taistelussa olemassaolosta (1913–1917, 2. tarkistettu painos 1928)*. Suomentanut A. R. Koskimies. Hämeenlinna: Karisto. Charles Darwin. 2009. *Lajien synty*. Suomentanut Pertti Ranta. Tampere: Vastapaino.
- Darwin, Charles. 1981. *The Descent of Man and Selection in Relation to Sex (1871)*. Princeton: Princeton University Press.
- Daston, Lorraine & Park, Katharine. 1998. *Wonders and the Order of Nature, 1150–1750*. New York: Zone Books.
- Davidoff, Leonore & Hall, Catherine. 1991. *Family Fortunes. Men and Women of the English Middle Class, 1780–1850 (1987)*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dawkins, Richard. 1993. *Geenin itsekkyyks (The Selfish Gene 1976, 1989)*. Suomentanut Kimmo Pietiläinen. Helsinki: Art House.
- Defoe, Daniel. 1969. An Essay on Projects (1697). Teoksessa Daniel Defoe. *The Complete English Tradesman: In Familiar Letters (1735)*. Osa 1. 2. painos. New York: Augustus M. Kelley.
- Delphy, Christine. 1984. *Close to Home. A Materialist Analysis of Women's Oppression*. Lontoo: Hutchinson.
- Derrida, Jacques. 1967. *L'écriture et la différence*. Pariisi: Éditions du Seuil.
- Devor, Holly. 1989. *Gender Blending: Confronting the Limits of Duality*. Bloomington: Indiana University Press.
- Donovan, Josephine. 1985. *Feminist Theory: The Intellectual Traditions of American Feminism*. New York: Frederick Ungar.
- Douglas, John. 1735. *Animadversions on a late Pompous Book, intituled Osteographia: Or, The Anatomy of the Bones by William Cheselden esq*. Lontoo: John Douglas.

- Drake, James. 1707. *Anthropologia Nova; or, a New System of Anatomy*. Osat 1–2. Toimittanut Judith Drake. Lontoo: Samuel Smith & Benjamin Walford.
- Duffin, Lorna. 1978. *Prisoners of Progress: Women and Evolution*. Teoksessa Sara Delamont & Lorna Duffin (toim.), *The Nineteenth-Century Woman: Her Cultural and Physical World*. New York: Barnes & Noble.
- Dulaurens, André. 1595. *Opera anatomica*. Frankfurt: Peter Fischer.
- Dulaurens, André. 1610. *L'histoire anatomique (Opera anatomica, 1595)*. Kääntänyt Francois Sizé. Pariisi: J. Bertault.
- Duval, Jacques. 1880. *Traité des hermaphrodites (1612)*. Pariisi: Alcide Bonneau.
- Döllinger, Johann von. 1956. *Versuch einer Geschichte der menschlichen Zeugung (1816)*. Uusintapainos teoksessa: Arthur Meyer. 1956. *Human Generation: Conclusions of Burdach, Döllinger and von Baer*. Stanford: Stanford University Press.
- Eisenstein, Zillah R. 1993. *The Radical Future of Liberal Feminism (1981)*. Boston: Northeastern University Press.
- Ellis, Havelock. 1920. *Studies in the Psychology of Sex. Vol. 3. Analysis of the Sexual Impulse; Love and Pain; The Sexual Impulse in Women (1903)*. 2. laitos. Philadelphia: F. A. Davis.
- Ellis, Havelock. 1927. *Studies in the Psychology of Sex. Vol. 1. The Evolution of Modesty; The Phenomena of Sexual Periodicity; Auto-Erotism (1897)*. Philadelphia: F. A. Davis.
- Ellis, Sarah Stickney. 1842. *The Daughters of England: Their Position in Society, Character and Responsibilities*. Lontoo: Fisher, Son, & Co.
- Ellis, Sarah Stickney. 1843. *The Wives of England, Their Relative Duties, Domestic Influence, and Social Obligations*. Lontoo: Fisher, Son, & Co.
- Elshtain, Jean Bethke. 1981. *Public Man, Private Woman. Women in Social and Political Thought*. Oxford: Martin Robertson.
- Engels, Friedrich. 1993. *The Origin of the Family, Private Property and the State (1884)*. Toimittanut ja johdannon kirjoittanut Eleanor Burke Leacock. Lontoo: International Publishers. Ilmestynyt myös suomeksi: Friedrich Engels. 1970. *Perheen, yksityisomaisuuden ja valtion alkuperästä*. Moskova: Edistys.
- Estienne, Charles. 1546. *La dissection des parties du corps humain (1545)*. Pariisi: Simon de Colines.
- Fallopian, Gabriel. 1964. *Observationes anatomicae (1561)*. 2 osaa. Marcum Antonium Ulmumin luona. Piirustusten valokuvajäljennökset italiankielisen version selityksin varustettuina. Modena: S. T. E. M. Mucchi.
- Farganis, Sondra. 1994. *Situating Feminism. From Thought to Action*. Contemporary Social Theory. Osa 2. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Fausto-Sterling, Anne. 1992. *Myths of Gender. Biological Theories about Women and Men (1985)*. 2. laitos. New York: Basic Books.
- Fausto-Sterling, Anne. 1993. The Five Sexes: Why Male and Female are Not Enough. *The Sciences* 33: 2, 20–24.
- Fausto-Sterling, Anne. 2000a. *Sexing the Body. Gender Politics and the Construction of Sexuality*. New York: Basic Books.
- Fausto-Sterling, Anne. 2000b. The Five Sexes: Revisited. *The Sciences* 40: 4, 18–23.
- Fausto-Sterling, Anne. 2005. The Bare Bones of Sex: Part 1 – Sex and Gender. *Signs* 30: 2, 1491–1527.
- Fawcett, Millicent Garrett. 1891. The Emancipation of Women. *The Fortnightly Review* 50: 5 (marraskuu), 673–685.

- Fee, Elizabeth. 1979. Nineteenth-Century Craniology: The Study of the Female Skull. *Bulletin of the History of Medicine* 53: 3 (syksy), 415–433.
- Filmer, Sir Robert. 1680. *Patriarcha; or the Natural Power of Kings*. By the Learned Sir Robert Filmer Baronet. Lontoo: Richard Chiswell.
- Firestone, Shulamith. 1972. *The Dialectic of Sex. The Case for Feminist Revolution* (1970). Lontoo: Women's Press.
- Fletcher, Anthony. 1995. *Gender, Sex and Subordination in England 1500–1800*. New Haven: Yale University Press.
- Fordyce, James. 1996. *Sermons for Young Women* (1766). Johdannon kirjoittanut Janet Todd. Sarja: Female Education in the Age of Enlightenment. Osa 1. Brookfield: Pickering & Chatto.
- Forsgård, Nils-Erik. 1999. Maamme Kirja. Teoksessa Yrjö Varpio ja Liisa Huhtala (toim.), *Suomen kirjallisuushistoria*. Osa 1. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Foucault, Michel. 1970. *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences* (*Les mots et les choses: Une Archéologie de sciences humaines*, 1966). New York: Pantheon Books.
- Foucault, Michel. 1980a. *Power/Knowledge. Selected Interviews & Other Writings 1972–1977*. Toimittanut Colin Gordon. Kääntäneet Colin Gordon, Leo Marshall, John Mepham & Kate Soper. New York: Pantheon Books.
- Foucault, Michel. 1980b. *Herculine Barbin. Being the Recently Discovered Memoirs of a Nineteenth-Century French Hermaphrodite* (*Herculine Barbin dite Alexina B., présenté par M. Foucault*, 1978). Toimittanut ja viitteellä varustanut Michel Foucault. Kääntänyt Richard McDougall. New York: Pantheon Books.
- Foucault, Michel. 1983. The Subject and Power. Jälkisanat teoksessa Hubert Dreyfus & Paul Rabinow (toim.), *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics* (1982). 2. laitos. Chicago: The University of Chicago Press.
- Foucault, Michel. 1988. *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason* (*Histoire de la folie à l'âge classique*, 1961). Kääntänyt Richard Howard. New York: Vintage Books.
- Foucault, Michel. 1998. *Seksuaalisuuden historia. Tiedontahto. Nautintojen käyttö. Huoli itsestä* (*La volonté de savoir* [*Histoire de la sexualité I*], 1976; *L'usage des plaisirs* [*Histoire de la sexualité II*], 1984; *Le souci de soi* [*Histoire de la sexualité III*], 1984). Suomentanut Kaisa Sivenius. Helsinki: Gaudeamus.
- Foucault, Michel. 2003. *The Birth of the Clinic. An Archaeology of Medical Perception* (*Naissance de la clinique. Une Archéologie du Regard Médical*, 1963). Kääntänyt A. M. Sheridan Smith. Lontoo: Routledge.
- Fowler, Orson Squire. 1853. *Fowler's Practical Phrenology: Giving a Concise Elementary View of Phrenology; Presenting Some New and Important Remarks Upon the Temperaments; and Describing the Primary Mental Powers in Seven Different Degrees of Development; the Mental Phenomena Produced by Their Combined Action; and the Location of the Organs ...* (1840). 12. laitos. New York: Fowlers & Wells.
- Fox-Genovese, Elizabeth. 1991. *Feminism Without Illusions: A Critique of Individualism*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Freud, Sigmund. 1964. *Femininity* (1932). Teoksessa *New Introductory Lectures on Psychoanalysis*. Kääntänyt ja toimittanut James Strachey. New York: W. W. Norton. Ilmestynyt myös suomeksi: Sigmund Freud. 1964. *Feminiinisyytys*. Teoksessa *Johdatus psykoanalyysiin*. Suomentanut Erkki Puranen. Jyväskylä: Gummerus.
- Freud, Sigmund. 1968. *Some Psychological Consequences of the Anatomical Distinctions Between the Sexes* (*Einige Psychische Folgen des Anatomischen Geschlechtsunterschieds*, 1925). Kääntänyt James Strachey. Teoksessa Sigmund Freud. *Sexuality and the Psychology of Love*. Toimittanut ja johdannon kirjoittanut Philip Rieff. New York: Collier Books. Ilmestynyt myös suomeksi: Sigmund Freud. 1971. *Anatomisten sukupuolieroavuuksien psyykkisiä vastineita*. Teoksessa *Seksuaaliteoria*. Suomentanut Erkki Puranen. Jyväskylä: Gummerus.

- Freud, Sigmund. 1971. *Seksuaaliteoria (Gesammelte Werke, nide 5)*. Suomentanut Erkki Puranen. Jyväskylä: Gummerus.
- Freud, Sigmund. 1974. *Three Essays on the Theory of Sexuality (Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie, 1905)*. Kääntänyt ja toimittanut James Strachey. 3. painos. Lontoo: The Hogarth Press.
- Freud, Sigmund. 1977. *The Sexual Enlightenment of Children (Zur Sexuellen Aufklärung der Kinder, 1907)*. Teoksessa Sigmund Freud. *On Sexuality: Three Essays on the Theory of Sexuality and Other Works*. Kääntänyt James Strachey ym. Toimittanut Angela Richards. Pelican Freud Library. Lontoo: Penguin-Pelican.
- Freud, Sigmund. 1991. *The Psychogenesis of a Case of Homosexuality in a Woman (Über die Psychogenese eines Falles von weiblicher Homosexualität, 1920)*. Teoksessa *Case Histories II: The 'Rat Man', Schreber, the 'Wolf Man', A Case of Female Homosexuality*. Kääntänyt James Strachey ym. Toimittanut Angela Richards. Pelican Freud Library. Lontoo: Penguin. Ilmestynyt myös suomeksi: Sigmund Freud. 2006. Erään naisen homoseksuaalisuuden psykogneesistä. ”Homoseksuaalinen nainen”. Teoksessa *Tapauskertomukset*. Suomentanut Seppo Hyrkäs. Helsinki: Teos.
- Friedan, Betty. 1984. *The Feminine Mystique (1963)*. Tekijän uudella johdannolla ja jälkisanoina varustettu uusintapainos. New York: Dell. Ilmestynyt myös suomeksi: Betty Friedan. 1967. *Naisellisuuden harhat*. Suomentaneet Ritva Turunen ja Jertta Roos. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Galenos, Claudios. 1968. *On the Usefulness of the Parts of the Body (De usu partium, 175)*. 2 osaa. Kreikankielisen alkuteoksen kääntänyt sekä johdannon ja kommentit kirjoittanut Margaret Tallmadge May. Ithaca: Cornell University Press.
- Galenos, Claudios. 1992. *On Semen (De semine, 170)*. Sarja: Corpus Medicorum Graecorum. Nide 5, osa 3, numero 1. Kreikankielisen alkuteoksen toimittanut ja kääntänyt sekä kommentaarin kirjoittanut Phillip H. De Lacy. Berliini: Akademie Verlag.
- Gallagher, Catherine & Laqueur, Thomas (toim.). 1987. *The Making of the Modern Body: Sexuality and Society in the Nineteenth Century (1986)*. Julkaistu alun perin vuonna 1986 aikakauskirjan *Representations* numerona 14 (keväät). Berkeley: University of California Press.
- Gatens, Moira. 1988. *Towards a Feminist Philosophy of the Body*. Teoksessa Barbara Caine, E. A. Grosz & Marie de Lepervanche (toim.), *Crossing Boundaries: Feminisms and the Critique of Knowledges*. Sydney: Allen & Unwin.
- Gatens, Moira. 1991. *A Critique of the Sex/Gender Distinction (1983)*. Teoksessa Sneja Gunew (toim.), *A Reader in Feminist Knowledge*. Lontoo: Routledge.
- Geddes, Patrick & Thompson, Arthur J. 1889. *The Evolution of Sex*. Lontoo: Walter Scott.
- Geddes, Patrick & Thompson, Arthur J. 1914. *Sex*. Lontoo: Williams & Norgate.
- Gilligan, Carol. 1982. *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Cambridge: Harvard University Press.
- Goodwin, Brian. 1994. *How the Leopard Changed its Spots*. Lontoo: Weidenfeld & Nicolson.
- Gorman, Christine. 1992. *Sizing up the Sexes*. *Time* 139: 3 (20. tammikuuta), 42–51.
- Gouges, Olympe de. 1983. *Declaration of the Rights of Woman and the Female Citizen (Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne, 1791)*. Kääntänyt Nupur Chaudhuri. Teoksessa Susan Groag Bell & Karen M. Offen (toim.), *Women, the Family, and Freedom. The Debate in Documents*. Osa 1: 1750–1880. Stanford: Stanford University Press.
- Greer, Germaine. 1978. *The Female Eunuch (1970)*. New York: Bantam Books.
- Gregory, John. 1996. *A Father's Legacy to His Daughters (1774)*. Johdannon kirjoittanut Janet Todd. Sarja: *Female Education in the Age of Enlightenment*. Osa 1. Brookfield: Pickering & Chatto.

- Grosz, Elizabeth. 1990. A Note on Essentialism and Difference (1985). Teoksessa Sneja Gunew (toim.), *Feminist Knowledge: Critique and Construct*. Lontoo: Routledge.
- Grosz, Elizabeth. 1994. *Volatile Bodies. Towards a Corporeal Feminism*. Lontoo: Routledge.
- Haller, Albrecht von. 1754. *Physiology: Being a Course of Lectures, Upon the Visceral Anatomy and Vital Oeconomy of Human Bodies (Præmae lineae physiologiae, 1747)*. 2 osaa. Lontoo: W. Innis & J. Richardson.
- Haraway, Donna J. 1991a. A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century. Teoksessa Donna J. Haraway. 1991. *Simians, Cyborgs, and Women. The Reinvention of Nature*. New York: Routledge.
- Haraway, Donna J. 1991b. The Biopolitics of Postmodern Bodies: Determinations of Self in Immune System Discourse. Teoksessa Donna J. Haraway. 1991. *Simians, Cyborgs, and Women. The Reinvention of Nature*. New York: Routledge.
- Haslanger, Sally. 1995. Ontology and Social Construction. *Philosophical Topics* 23: 2, 95–125.
- Haslanger, Sally. 2000. Gender and Race: (What) are They? (What) Do We Want Them To Be? *Noûs* 34: 1, 31–55.
- Haslanger, Sally. 2003. Social Construction: The “Debunking” Project. Teoksessa Frederick F. Schmitt (toim.), *Socializing Metaphysics: The Nature of Social Reality*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Haslanger, Sally. 2005. What Are We Talking About? The Semantics and Politics of Social Kinds. *Hypatia* 20: 4, 10–26.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1976. *Grundlinien der Philosophie des Rechts oder Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse* (1821). Frankfurt am Main: Suhrkamp. Ilmestynyt myös suomeksi: Georg Wilhelm Friedrich Hegel. 1994. *Oikeusfilosofian pääpiirteet eli luonnonoikeuden ja valtiotieteen perusteet*. Suomentanut Markus Wahlberg. Oulu: Kustannus Pohjoinen.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1977. *Phenomenology of Spirit (Phänomenologie des Geistes, 1807)*. Kääntänyt A. V. Miller. Oxford: Oxford University Press.
- Heinroth, Johann Christian August. 1822. *Lehrbuch der Anthropologie: Zum Behuf academischer Vorträge, und zum Privatstudium, nebst einem Anhang erlautender und beweisführender Aufsätze*. Leipzig: Vogel.
- Heinämaa, Sara & Saarinen, Esa. 1984. *Oleminen nainen. Naiskuvan filosofiset perusteet* (1983). 2. laitos. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Heinämaa, Sara. 1996. *Ele, tyylä ja sukupuoli. Merleau-Pontyn ja Beauvoirin ruumiinfenomenologia ja sen merkitys sukupuolikysymykselle*. Helsinki: Gaudeamus.
- Heinämaa, Sara. 2000. *Ihmetys ja rakkaus: esseitä ruumiin ja sukupuolen fenomenologiasta*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Nemo.
- Heinämaa, Sara. 2003. *Toward a Phenomenology of Sexual Difference: Husserl, Merleau-Ponty, Beauvoir*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Heinämaa, Sara. 2009. Ennenkuulumaton tutkimus naisen olemisesta: johdatus Simone de Beauvoirin *Toiseen sukupuoleen*. Esipuhe teoksessa Simone de Beauvoir. 2009. *Toinen sukupuoli 1. Tosiasiat ja myytit*. Suomentaneet Hanna Lukkari, Iina Koskinen ja Erika Ruonakoski. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Helenius, Mira & Ruusunen, Johanna. 2003. Naisen aseman muuttuminen kristinuskossa. Päivitetty 2003 [viitattu 7.7.2004]. <URL:<http://www.suol.fi/raamattunet/naisasmu.html>>.
- Hillman, David & Mazzio, Carla (toim.). 1997. *The Body in Parts: Fantasies of Corporeality in Early Modern Europe*. New York: Routledge.
- Hippel, Theodor Gottlieb von. 1979. *On Improving the Status of Women (Über die bürgerliche Verbesserung der Weiber, 1792)*. Kääntänyt, toimittanut ja johdannon kirjoittanut Timothy F. Sellner. Detroit: Wayne State University Press.

- Hippokrates. 1950a. Aphorisms. Teoksessa John Chadwick & W. N. Mann (toim.), *The Medical Works of Hippocrates*. Oxford: Blackwell Scientific Publications.
- Hippokrates. 1950b. Epidemics. Teoksessa John Chadwick & W. N. Mann (toim.), *The Medical Works of Hippocrates*. Oxford: Blackwell Scientific Publications.
- Hird, Myra J. 2004. *Sex, Gender, and Science*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Hobbes, Thomas. 1651. *Philosophicall Rudiments Concerning Government and Civill Society* (1650/1651). Englanninkielinen käännös teoksesta *De Cive* (1642, 1646). Lontoo: R. Royston.
- Hobbes, Thomas. 1999. *Leviathan. Eli kirkollisen ja valtiollisen yhteiskunnan aines, muoto ja valta* (*Leviathan, or the Matter, Forme, and Power of a Common-Wealth Ecclesiasticall and Civill*, 1651). Suomentanut Tuomo Aho. Tampere: Vastapaino.
- Holli, Anne Maria. 2003. *Discourse and Politics for Gender Equality in Late Twentieth Century Finland*. Acta Politica 23. Helsinki: Helsingin yliopiston valtio-opin laitos.
- Honegger, Claudia. 1992. *Die Ordnung der Geschlechter: Die Wissenschaften vom Menschen und das Weib 1750–1850*. Frankfurt am Main: Campus.
- Hood-Williams, John. 1996. Goodbye to Sex and Gender. *The Sociological Review* 44: 1, 1–16.
- Hubbard, Ruth. 1990. *The Politics of Women's Biology*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Husu, Liisa & Rolin, Kristina. 2005. Johdanto. Teoksessa Liisa Husu & Kristina Rolin (toim.), *Tiede, tieto ja sukupuoli*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hyypä, Markku T. 1996. *Sukupuolten kirjo: seksi, aivot, roolit* (1995). 2. painos. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hyypä, Markku T. 2005. Aivojen sukupuolittaminen. Teoksessa Liisa Husu & Kristina Rolin (toim.), *Tiede, tieto ja sukupuoli*. Helsinki: Gaudeamus.
- Irigaray, Luce. 1985. *This Sex Which Is Not One* (*Ce Sexe qui n'en est pas un*, 1977). Kääntäneet Catherine Porter & Carolyn Burke. Ithaca: Cornell University Press.
- Irigaray, Luce. 1989. *Speculum of the Other Woman* (*Speculum de l'autre femme*, 1974). Kääntänyt Gillian C. Gill. Ithaca: Cornell University Press.
- Irigaray, Luce. 1993. *Je, tu, nous: Toward a Culture of Difference* (*Je, tu, nous: Pour Une Culture de la Différence*, 1990). Kääntänyt Alison Martin. New York: Routledge.
- Jacquart, Danielle & Thomasset, Claude. 1988. *Sexuality and Medicine in the Middle Ages*. Princeton: Princeton University Press.
- Jaggar, Alison. 1983. Human Biology and Feminist Theory: Sexual Equality Reconsidered. Teoksessa Carol Gould (toim.), *Beyond Domination: New Perspectives on Women and Philosophy*. Totowa: Rowman & Allanheld.
- Jallinoja, Riitta. 1983. *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Jaucourt, Louis le Chevalier de. 1756. *Femme* (droit. nat.). Teoksessa Denis Diderot & Jean le Rond d'Alembert (toim.), *Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* (1751–1772). Vol. 6. Pariisi: Briasson.
- Jaucourt, Louis le Chevalier de. 1765. *Squelette*. Teoksessa Denis Diderot & Jean le Rond d'Alembert (toim.), *Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* (1751–1772). Vol. 15. Pariisi: Briasson.
- Jost, Alfred. 1970. Development of Sexual Characteristics. *Science Journal* 6: 6, 68–76.
- Jozé, Victor. 1895. Le Féminisme et le bons sens. *La Plume* 154: 15.-30. syyskuuta, 391–392.

- Kant, Immanuel. 1964. *Groundwork of the Metaphysics of Morals* (*Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, 1785). New York: Harper & Row. Ilmestynyt myös suomeksi: Immanuel Kant. 1990. *Siveysopilliset pääteokset* (1928). Saksankieliset alkuteokset: *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten ja Kritik der praktischen Vernunft*. Suomentanut sekä johdannon ja selitykset kirjoittanut J. E. Salomaa. 2. painos. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Kaplan, Gisela T. & Rogers, Lesley J. 1990. The Definition of Male and Female: Biological Reductionism and the Sanctions of Normality. Teoksessa Sneja Gunew (toim.), *Feminist Knowledge, Critique and Construct*. Lontoo: Routledge.
- Keill, James. 1698. *The Anatomy of the Humane Body Abridged, or, A Short and Full View of All the Parts of the Body: Together With Their Several Uses Drawn From Their Compositions and Structures*. Lontoo: William Keblewhite.
- Keller, Evelyn Fox & Longino, Helen E. 2001. Introduction. Teoksessa Evelyn Fox Keller & Helen E. Longino (toim.), *Feminism and Science* (1996). Oxford Readings in Feminism. Oxford: Oxford University Press.
- Keränen, Marja. 1990. Modernity, Modernism, Women. Teoksessa Marja Keränen (toim.), *Finnish 'Undemocracy'. Essays on Gender and Politics*. Helsinki: Valtiotieteellinen yhdistys.
- Keränen, Marja. 1999. Yksityinen Arja, julkinen Soininvaara? Nais- ja miespolitiikan kuvia Anna-lehdessä. Viitattu 22.7.2004. <URL:<http://www.helsinki.fi/~koikkala/prosemma.html>>.
- Kessler, Suzanne J. 1994. The Medical Construction of Gender: Case Management of Intersexed Infants (1990). Teoksessa Anne C. Herrmann & Abigail J. Stewart (toim.), *Theorizing Feminism: Parallel Trends in the Humanities and Social Sciences*. Boulder: Westview Press.
- Kimura, Doreen. 1992. Sex Differences in the Brain. *Scientific American* 267: 3, 81–87.
- Klose, Carl Ludwig. 1829. *Über den Einfluss des Geschlechts-Unterschiedes auf Ausbildung und Heilung von Krankheiten*. Stendal: Franzen & Grosse.
- Koskenniemi, Veikko Antero. 2000. *Vaeltava Viisauk. Aforismeja ja ajatelmia vuosituhsien varrelta* (1952). 17. painos. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Krafft-Ebing, Richard von. 1908. *Psychopathia Sexualis* (1886). 7. laajennetun saksankielisen laitoksen kääntänyt Charles Gilbert Chaddock. Philadelphia: F. A. Davis.
- Kristeva, Julia. 1986. Revolution in Poetic Language (*La Révolution du langage poétique*, 1974). Teoksessa Toril Moi (toim.), *The Kristeva Reader*. Oxford: Basil Blackwell.
- Kristeva, Julia. 1996. Women's Time (*Le temps des femmes*, 1979). Teoksessa Ann Garry & Marilyn Pearsall (toim.), *Women, Knowledge, and Reality*. New York: Routledge.
- Krouse, Richard W. 1983. Mill and Marx on Marriage, Divorce and the Family. *Social Concept* 1: 2 (syyskuu), 36–75.
- La Mettrie, Julien Offray de. 1996. *Machine Man and Other Writings* (*L'Homme machine*, 1747). Kääntänyt ja toimittanut Ann Thomson. Cambridge: Cambridge University Press. Ilmestynyt myös suomeksi: Julien Offray de La Mettrie. 2003. *Ihmiskone*. Suomentanut Tapani Kilpeläinen. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura.
- Laqueur, Ernst; Dingemans, Elisabeth; Hart, P. C. & Jongh, Samuel E. de. 1927. Female Sex Hormone in Urine of Men. *Klinische Wochenschrift* 6: 1, 859.
- Laqueur, Thomas. 1987. Orgasm, Generation, and the Politics of Reproductive Biology (1986). Teoksessa Catherine Gallagher & Thomas Laqueur (toim.), *The Making of the Modern Body: Sexuality and Society in the Nineteenth Century*. Berkeley: University of California Press.
- Laqueur, Thomas. 1995. *Making Sex. Body and Gender from the Greeks to Freud* (1990). 7. painos. Cambridge: Harvard University Press.

- Laqueur, Thomas. 2000. 'Amor Veneris, vel Dulcedo Appeletur' (1989). Teoksessa Londa Schiebinger (toim.), *Feminism and the Body*. Oxford Readings in Feminism. Oxford: Oxford University Press.
- Lauretis, Teresa de. 1989. The Essence of the Triangle, or, Taking the Risk of Essentialism Seriously: Feminist Theory in Italy, the U.S., and Britain. *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies* 1: 2, 3–58.
- Lehtonen, Mikko. 1995. Maskuliinisuus ja suomalaisuus: Topeliuksen Maamme kirja. Teoksessa *Pikku jättiläisiä. Maskuliinisuuden kulttuurinen rakentuminen*. Tampere: Vastapaino.
- Leigh Star, Susan. 1991. The Politics of Right and Left: Sex Differences in Hemispheric Brain Asymmetry. Teoksessa Sneja Gunew (toim.), *A Reader in Feminist Knowledge*. Lontoo: Routledge.
- Libbon, Stephanie E. 2007. Pathologizing the Female Body: Phallogentrism in Western Science. *Journal of International Women's Studies* 8: 4, 79–92.
- Lloyd, Genevieve. 1993. *The Man of Reason. 'Male' and 'Female' in Western Philosophy* (1984). Tekijän esipuheella ja bibliografisella esseellä varustama 2. laitos. Lontoo: Routledge.
- Lloyd, Genevieve. 2000. *Miehinen järki. "Mies" ja "nainen" länsimaisessa filosofiassa* (*The Man of Reason. 'Male' and 'Female' in Western Philosophy*, 1993). Suomentanut Marjo Kylmänen. Tampere: Vastapaino.
- Lober, Judith. 1993. Believing is seeing: Biology as ideology. *Gender & Society* 7: 4, 568–581.
- Locke, John. 1968. *The Educational Writings*. Toimittanut James L. Axtell. Cambridge: Cambridge University Press.
- Locke, John. 1994. *Two Treatises of Government* (1689). Toimittanut sekä johdannon ja viitteet kirjoittanut Peter Laslett. Cambridge: Cambridge University Press. Jälkimmäinen tutkielma ilmestynyt myös suomeksi: John Locke. 1995. *Tutkielma hallitusvallasta. Tutkimus poliittisen vallan oikeasta alkuperästä, laajuudesta ja tarkoituksesta*. Suomentanut ja esipuheen kirjoittanut Mikko Yrjönsuuri. Helsinki: Gaudeamus.
- Lonie, Iain M. 1981. *The Hippocratic Treatises: "On Generation", "On the Nature of the Child", "Diseases IV"*. Kommentaarin kirjoittanut Iain M. Lonie. Julkaisusarjassa Ars Medica: Texte und Untersuchungen zur Quellenkunde der Alten Medizine. Berliini: Walter de Gruyter.
- Lotichius, Johann Peter. 1630. *Gynaecologia, id est de nobilitate et perfectione sexus feminei*. Rinteln: P. Lucius.
- Lundgren-Gothlin, Eva. 1998. The Master-Slave Dialectic in *The Second Sex*. Teoksessa Elizabeth Fallaize (toim.), *Simone de Beauvoir: A Critical Reader*. New York: Routledge.
- Luther, Martti. 1990. *Vähäkatekismus sekä Kristinoppi* (*Der kleine Catechismus, oder, Christliche zucht für die gemeinen Pfarhern und Prediger auch Hausväter etc.*, 1529). 2. laitos. Toimittanut Markku Särelä. Lahti: Suomen tunnustuksellinen luterilainen kirkko.
- Luther, Martti. 2004. *Ajatuksia miehestä, naisesta ja avioliitosta* (1519–1546). Valikoinut ja saksan kielestä suomentanut Pirkko Jurvelin. Helsinki: Kirjapaja.
- Macaulay, Catherine. 1996. *Letters on Education* (1790). Sarja: Female Education in the Age of Enlightenment. Osa 3. Lontoo: Pickering & Chatto.
- MacPherson, Crawford Brough. 1962. *The Political Theory of Possessive Individualism: Hobbes To Locke*. Oxford: Clarendon Press.
- Marks, Elaine & Courtivron, Isabelle de. 1981a. Introduction I. Discourses of Anti-Feminism and Feminism. Teoksessa Elaine Marks & Isabelle de Courtivron (toim.), *New French Feminisms: An Anthology* (1980). New York: Schocken Books.
- Marks, Elaine & Courtivron, Isabelle de. 1981b. Introduction II. Histories of France and of Feminism in France. Teoksessa Elaine Marks & Isabelle de Courtivron (toim.), *New French Feminisms: An Anthology* (1980). New York: Schocken Books.
- Martin, Emily. 1994. *Flexible Bodies. The role of immunity in American Culture from the days of Polio to the age of AIDS*. Boston: Beacon Press.

- Martin, Jane Roland. 1985. *Reclaiming a Conversation: The Ideal of the Educated Woman*. New Haven: Yale University Press.
- Mead, Margaret. 1962. *The Male and the Female: A Study of the Sexes in a Changing World* (1950). Harmondsworth: Penguin Books.
- Merleau-Ponty, Maurice. 1993. *Phénoménologie de la perception* (1945). Pariisi: Gallimard.
- Michelet, Karl Ludwig. 1840. *Anthropologie und Psychologie; oder, Die Philosophie des subjektiven Geistes*. Berliini: Sander.
- Mikkola, Mari. 2008. Feminist Perspectives on Sex and Gender. Päivitetty 12.5.2008 [viitattu 7.10.2009]. <URL:<http://plato.stanford.edu/entries/feminism-gender/>>.
- Mill, John Stuart. 1824. Periodical Literature "Edinburgh Review". *Westminster Review* 1: 2 (huhtikuu), 505–541.
- Mill, John Stuart. 1924. *Autobiography* (1873). Lontoo: Oxford University Press.
- Mill, John Stuart & Taylor, Harriet. 1970. Early Essays on Marriage and Divorce (1832). Teoksessa Alice Rossi (toim.), *John Stuart Mill and Harriet Taylor Mill: Essays on Sex Equality*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Mill, John Stuart. 1996. The Subjection of Women (1869). Teoksessa John Stuart Mill: *On Liberty & The Subjection of Women*. Hertfordshire: Wordsworth Classics of World Literature. Ilmestynyt myös suomeksi: John Stuart Mill. 1981. *Naisen asema*. Suomentanut Lyyli Vihervaara (1906). Kieliasun tarkistanut ja osittain ajanmukaistanut Reima T. A. Luoto. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Librum.
- Millar, John. 1806. *The Origin of the Distinction of Ranks: or, An Inquiry into the Circumstances which give rise to Influence and Authority, In the Different Members of Society* (1771). 4. laitos. Lontoo: Blackwood.
- Millett, Kate. 1999. *Sexual Politics* (1969). 11. painos. Lontoo: Virago.
- Moi, Toril. 1990. *Sukupuoli/Teksti/Valta. Feministinen kirjallisuusteoria (Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory, 1985)*. Suomentanut Raija Koli. Tampere: Vastapaino.
- Moi, Toril. 1999. *What is a Woman? And Other Essays*. Oxford: Oxford University Press.
- Moir, Anne & Jessel, David. 1989. *Brain Sex: The Real Difference Between Men and Women*. Lontoo: Mandarin. Ilmestynyt myös suomeksi: Anne Moir & David Jessel. 1991. *Se suuri ero: uusin tutkimustieto miehen ja naisen aivojen eroavuuksista*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Monro, Alexander. 1726. *The Anatomy of the Humane Bones*. Edinburgh.
- Monro, Alexander & Sue, Jean-J. 1759. *Traité d'ostéologie, traduit de l'Anglois de M. Monro*. Pariisi: Guillaume Cavalier.
- Montagu, Mary Wortley. 1986. *The Selected Letters of Lady Mary Wortley Montagu*. Toimittanut Robert Halsband. Harmondsworth: Penguin Books.
- Montaigne, Michel de. 1962. *Oeuvres complètes*. Pariisi: Gallimard.
- Montaigne, Michel de. 1983. *Travel Journal*. Kääntänyt Donald Frame. San Francisco: North Point Press.
- More, Hannah. 1990. *Strictures on the Modern System of Female Education; with a View of the Principles and Conduct Prevalent Among Women of Rank and Fortune* (1799). Oxford: Woodstock Books.
- Moreau, Edmond Thomas. 1750. *Quaestio medica: An praeter genitalia sexus inter se discrepent?* Pariisi.
- Moreau de la Sarthe, Jacques-Louis. 1803. *Histoire naturelle de la femme*. 2 osaa. Pariisi: L. Duprat.
- Mosedale, Susan Sleeth. 1978. Science Corrupted: Victorian Biologists Consider "The Woman Question". *Journal of the History of Biology* 11: 1 (kevät), 1–55.

- Mullan, John. 1984. Hypochondria and Hysteria: Sensibility and the Physicians. *The Eighteenth Century: Theory and Interpretation* 25: 2, 141–174.
- Myers, Mitzi. 1982. Reform or Ruin: "A Revolution in Female Manners". *Studies in Eighteenth-Century Culture* 11: 1 (1982), 199–216.
- Napheys, George Henry. 1879. *The Physical Life of Woman: Advice to the Maiden, Wife, and Mother* (1869). Laajennettu ja korjattu 2. laitos. Philadelphia: George Maclean.
- Necker de Saussure, Albertine-Adrienne. 1838. *L'éducation progressive, ou Étude du cours de la vie* (1828). Tome troisième. Étude de la vie des femmes. Pariisi: A. Sautelat & Ce.
- Nelkin, Dorothy & Lindee, Susan. 1995. *The DNA Mystique: the Gene as Icon*. New York: Freeman.
- Nicholson, Linda. 1994. Interpreting Gender. *Signs* 20: 1, 79–105.
- Nietzsche, Friedrich. 1984. *Hyvän ja pahan tuolla puolen. Erään tulevaisuuden filosofian alkunäytös (Jenseits von Gut und Böse. Vorspiel einer Philosophie der Zukunft, 1886)*. Suomentanut J. A. Hollo. Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Nietzsche, Friedrich. 2001. *Antikristus (Der Antichrist, 1908)*. Suomentanut Aarni Kouta. 3. painos. Helsinki: Unio Mystica.
- Nikolainen, Aimo T. 1971. *Uuden testamentin tulkinta ja tutkimus. Uuden testamentin teologian kokonaisuus*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Nurminen, Marjo T. 2008. *Tiedon tyttäret. Oppineita eurooppalaisia naisia antiikista valistukseen*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Oakley, Ann. 1972. *Sex, Gender and Society*. Lontoo: Temple Smith.
- Oakley, Ann. 1982. *Subject Women* (1981). Lontoo: Fontana Press.
- OCB=*The Oxford Companion to the Bible*. 1993. Toimittanut Bruce M. Metzger & Michael D. Coogan. New York: Oxford University Press.
- Okin, Susan Moller. 1979. *Women in Western Political Thought*. Princeton: Princeton University Press.
- Oudshoorn, Nelly. 1994. *Beyond the Natural Body: An Archeology of Sex Hormones*. Lontoo: Routledge.
- Oudshoorn, Nelly. 2000. The Birth of Sex Hormones (julkaistu alunperin vuonna 1990 nimellä *The Natural Body: An Archeology of Sex Hormones*, *Journal of the History of Biology* 23: 2, 42–83). Teoksessa Londa Schiebinger (toim.), *Feminism and the Body*. Oxford Readings in Feminism. Oxford: Oxford University Press.
- Outram, Dorinda. 1990. *The Body and the French Revolution*. New Haven: Yale University Press.
- Oyama, Susan. 1985. *The Ontogeny of Information*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Paré, Ambroise. 1971. *Des monstres et prodiges* (1573). Toimittanut Jean Céard. Geneve: Droz.
- Park, Katharine. 1997. The Rediscovery of the Clitoris. Teoksessa David Hillman & Carla Mazzio (toim.), *The Body in Parts: Fantasies of Corporeality in Early Modern Europe*. New York: Routledge.
- Park, Katharine. 2006. *Secrets of Women. Gender, Generation, and the Origins of Human Dissection*. New York: Zone Books.
- Parker, Patricia. 1994. Fantasies of "Race" and "Gender". Africa, Othello, and Bringing to Light. Teoksessa Margo Hendricks & Patricia Parker (toim.), *Women, "Race", and Writing in the Early Modern Period*. New York: Routledge.
- Paster, Gail Kern. 1993. *The Body Embarrassed. Drama and the Disciplines of Shame in Early Modern England*. New York: Cornell University Press.

- Paster, Gail Kern. 1997. *Nervous Tension. Networks of Blood and Spirit in the Early Modern Body*. Teoksessa David Hillman & Carla Mazzio (toim.), *The Body in Parts: Fantasies of Corporeality in Early Modern Europe*. New York: Routledge.
- Pateman, Carole. 1988. *The Sexual Contract*. Cambridge: Polity Press.
- Phillips, Margaret & Tomkinson, William Shirley. 1926. *English Women in Life and Letters*. Oxford: Oxford University Press.
- Platon. 1982. Sofisti; Valtiomies; Timaios; Kritias; Filebos. *Platon – Teokset*. 5. osa. Suomentaneet Marja Itkonen-Kaila, A.M. Anttila ja Marianna Tyni. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Platon. 1999a. Gorgias; Menon; Meneksenos; Euthydemos; Kratylos. *Platon – Teokset*. 2. osa. Suomentaneet Marja Itkonen-Kaila, Pentti Saarikoski ja Marianna Tyni. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Platon 1999b. Faidon; Pidot; Faidros; Parmenides; Theaitetos. *Platon – Teokset*. 3. osa. Suomentaneet Marja Itkonen-Kaila, Pentti Saarikoski, Marianna Tyni ja A.M. Anttila. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Platon 1999c. Valtio. *Platon – Teokset*. 4. osa. Suomentanut Marja Itkonen-Kaila. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Platon 1999d. Lait. *Platon – Teokset*. 6. osa. Suomentaneet Marja Itkonen-Kaila, Pentti Saarikoski ja Marianna Tyni. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Pollux, Julius. 1900. *Onomasticon*. Toimittanut Eric Bethe. Leipzig: B.G. Teubner.
- Poovey, Mary. 1984. *The Proper Lady and the Woman Writer*. Chicago: University of Chicago Press.
- Poullain de la Barre, François. 1677. *The Woman as Good as the Man: or, the Equality of Both Sexes (De l'égalité des deux sexes: Discours physique et moral, 1673)*. Kääntänyt tuntematon henkilö, merkittävä vain nimikirjaimet "A.L.". Lontoo.
- Poullain de la Barre, François. 1985. *De l'Éducation des dames pour la conduite de l'esprit dans les sciences et dans les mœurs, entretiens (1674)*. Toulouse: Université de Toulouse Le Mirail.
- Price, Janet & Shildrick, Margrit. 1999. Openings on the Body: A Critical Introduction. Teoksessa Janet Price & Margrit Shildrick (toim.), *Feminist Theory and the Body: A Reader*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Proctor, Candice E. 1990. *Women, Equality, and the French Revolution*. New York: Greenwood Press.
- Prokhovnik, Raia. 1999. *Rational Woman: A Feminist Critique of Dichotomy*. Lontoo: Routledge.
- Pulkkinen, Tuija. 1998. *Postmoderni politiikan filosofia (The Postmodern and the Political Agency, 1996)*. Helsinki: Gaudeamus.
- Punt, Hendrik. 1977. Bernard Siegfried Albinus (1697–1770) und die anatomische Perfektion. *Medizin Historisches Journal* 12: 4, 325–345.
- Punt, Hendrik. 1983. *Bernard Siegfried Albinus, 1697–1770, on "Human Nature": Anatomical and Physiological Ideas in Eighteenth Century Leiden*. Kääntäneet T. van Winsen, M. Hannay ja L. Wiemans. Amsterdam: B. M. Israel.
- Putnam Tong, Rosemarie. 1998. *Feminist Thought. A More Comprehensive Introduction*. 2. laitos. Boulder: Westview Press.
- Raamattu. 2001. Pyhä raamattu: Vanha Testamentti/Uusi Testamentti. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Helsinki: Suomen piipiaeseura.
- Rogers, Lesley. 1999. *Sexing the Brain*. Lontoo: Weidenfeld & Nicolson.
- Rossi, Alice S. 1970. Sentiment and Intellect: The Story of John Stuart Mill and Harriet Taylor Mill. Introductory Essay. Teoksessa Alice Rossi (toim.), *John Stuart Mill and Harriet Taylor Mill: Essays on Sex Equality*. Chicago: The University of Chicago Press.

- Rousseau, Jean-Jacques. 1868. *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes* (1755). 2. laitos. Pariisi: Bureaux de la publication. Ilmestynyt myös suomeksi: Jean-Jacques Rousseau. 2000. Tutkielma ihmisten välisen eriarvoisuuden alkuperästä ja perusteista. Suomentanut Ville Keynäs. Tampere: Vastapaino.
- Rousseau, Jean-Jacques. 1981. *Émile, or On Education (Émile ou de l'éducation, 1762)*. Kääntänyt Allan David Bloom. New York: Basic Books. Ilmestynyt myös suomeksi: Jean-Jacques Rousseau. 1933. *Émile eli kasvatuksesta*. Suomentanut Jalmari Hahl. Alkulause: V. A. Koskenniemi. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Rousseau, Jean-Jacques. 1998. *Yhteiskuntasopimuksesta eli valtio-oikeuden johtavat aatteet (Du contrat social ou principes du droit politique, 1762)*. Suomentanut ja johdannon kirjoittanut J. V. Lehtonen. 4. painos. Hämeenlinna: Karisto Osakeyhtiö.
- Roussel, Pierre. 1786. *Système physique et moral de la femme* (1775). Pariisi: Vincent.
- Rubin, Gayle. 1975. The Traffic in Women: Notes on the "Political Economy" of Sex. Teoksessa Rayna R. Reiter (toim.), *Toward an Anthropology of Women*. New York: Monthly Review Press.
- Ruotsalainen, Ritva. 1995. Kadotettu sukupuoli. *Tiede & edistys* 20: 4, 310–317.
- Ruskin, John. 1902. Lecture 2 – Lilies – Of Queen's Gardens (1865). Teoksessa *Sesame and Lilies*. Chicago: Homewood.
- Sabrosky, Judith A. 1979. *From Rationality to Liberation: The Evolution of Feminist Ideology*. Westport: Greenwood Press.
- Sachs, Johann Jakob. 1830. *Ärztliches Gemälde des weiblichen Lebens im gesunden und krankhaften Zustände aus physiologischem, intellektuellem und moralischem Standpunkt. Ein Lehrbuch für Deutschlands Frauen*. Berliini.
- Salih, Sara. 2002. *Judith Butler*. Routledge Critical Thinkers. Lontoo: Routledge.
- Salomäki, Vesa-Matti. 1999. *Kieli, valta ja ideologia – tutkimus kielen sukupuolittuneista rakenteista*. Valtioopin pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto, julkaisematon.
- Salomäki, Vesa-Matti. 2005. Mieskeskeinen ajattelu luo sukupuolisyrjintää. *Helsingin Sanomat*, vieraskynä 18.8.2005.
- Sartre, Jean-Paul. 1956. *Being and Nothingness (L'Être et le Néant, 1943)*. Kääntänyt Hazel E. Barnes. New York: Philosophical Library.
- Sayers, Dorothy L. 2005. The Human-Not-Quite-Human (1938). Teoksessa Dorothy L. Sayers. *Are Women Human? Penetrating, sensible, and witty essays on the role of women in society* (1971/1947). Johdannon kirjoittanut Mary McDermott Shideler. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company.
- Sax, Leonard. 2002. How common is intersex? A response to Anne Fausto-Sterling. *Journal of Sex Research* 39: 3, 174–178.
- Schwartz, Joel. 1984. *The Sexual Politics of Jean-Jacques Rousseau*. Chicago: University of Chicago Press.
- Schwarz, Kathryn. 1997. Missing the Breast. Desire, Disease, and the Singular Effect of Amazons. Teoksessa David Hillman & Carla Mazzio (toim.), *The Body in Parts: Fantasies of Corporeality in Early Modern Europe*. New York: Routledge.
- Schiebinger, Londa. 1989. *The Mind Has No Sex? Women in the Origins of Modern Science*. Cambridge: Harvard University Press.
- Schiebinger, Londa. 1993. *Nature's Body. Gender in the Making of Modern Science*. Lontoo: Pandora.
- Schiebinger, Londa. 1999a. *Has Feminism Changed Science?* Cambridge: Harvard University Press.

- Schiebinger, Londa. 1999b. Theories of Gender and Race (1993). Teoksessa Janet Price & Margrit Shildrick (toim.), *Feminist Theory And The Body: A Reader*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Schiebinger, Londa. 2000a. Skeletons in the Closet: The First Illustrations of the Female Skeleton in Eighteenth-Century Anatomy (1986). Teoksessa Londa Schiebinger (toim.), *Feminism and the Body*. Oxford Readings in Feminism. Oxford: Oxford University Press.
- Schiebinger, Londa. 2000b. Introduction. Teoksessa Londa Schiebinger (toim.), *Feminism and the Body*. Oxford Readings in Feminism. Oxford: Oxford University Press.
- Schleiner, Winfried. 2000. Early Modern Controversies about the One-Sex Model. *Renaissance Quarterly* 53: 1, 180–191.
- Scott, Joan W. 1986. Gender: A Useful Category of Historical Analysis. *The American Historical Review* 91: 5, 1053–1075.
- Scott, Joan W. 1996. *Only Paradoxes to Offer: French Feminists and the Rights of Man*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sedgwick, Eve Kosofsky. 1991. *Epistemology of the Closet*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Setälä, Päivi. 1993. *Antiikin nainen*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Sevillalainen, Isidore (Isidore of Seville, St). 1993. *Etimologías (Etymologiarum sive Originum Libri XX)*. Kaksikielinen laitos. 2 osaa. Toimittanut José Oroz Reta & Manuel-A. Marcos Casquero. Johdannon kirjoittanut Manuel C. Díaz y Díaz. 2. laitos. Madrid: Biblioteca de Autores Christianos.
- Sèze, Paul-Victor de. 1786. *Recherches physiologiques et philosophiques sur la sensibilité ou la vie animale* (1776). Pariisi: Prault.
- Sheridan, Susan. 2002. Words and Things: Some Feminist Debates on Culture and Materialism. *Australian Feminist Studies* 17: 37, 23–30.
- Simons, Margaret A. & Benjamin, Jessica. 1979. Simone de Beauvoir: An Interview. *Feminist Studies* 5: 2, 330–345.
- Sipilä, Petri. 1998. *Sukupuolitettu ihminen – kokonainen etiikka. Onko sukupuoli oikein?* Helsinki: Gaudeamus.
- Snellman, Johan Vilhelm. 1928. Valtio-oppi (*Läran om staten*, 1842). Teoksessa J. V. Snellmanin kootut teokset. Osa 2. Suomentanut Heikki Lehmusto. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Soemmerring, Samuel Thomas von. 1796. *Tabula sceleti feminini juncta descriptione*. Utrecht.
- Soemmerring, Samuel Thomas von. 1800. *Vom Baue des menschlichen Körpers* (1796). Vol. 1. Frankfurt am Main.
- Soranos. 1956. *Soranus' Gynecology*. Kääntänyt Owsei Temkin yhdessä Nicholson J. Eastmanin, Ludwig Edelsteinin ja Alan F. Guttmacherin kanssa. Johns Hopkins yliopiston lääketieteen historian instituutin julkaisuja. Sarja 2. Tekstit ja dokumentit 3. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Staden, Heinrich von. 1989. *Herophilus: The Art of Medicine in Early Alexandria*. Toimittanut, kääntänyt ja esseet kirjoittanut Heinrich von Staden. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stahl, Georg Ernst. 1707. *Theoria medica vera: Physiologiam et pathologiam*. Halae: Literis Orphanotropher.
- Sted, Adolphe (toim.). 1992. *A Chronicle of Achievements in the History of Benign Prostatic Hyperplasia*. Whitehouse Station: Merck & Co.
- Stern, Daniel N. 1985. *The Interpersonal World of the Infant. A View from Psychoanalysis and Developmental Psychology*. New York: Basic Books.
- Stoljar, Natalie. 1995. Essence, Identity and the Concept of Woman. *Philosophical Topics* 23: 2, 261–293.

- Stoljar, Natalie. 2000. The Politics of Identity and the Metaphysics of Diversity. Teoksessa Daniel Dahlstrom (toim.), *Contemporary Philosophy*. Vol. 8 (of the Proceedings of the Twentieth World Congress of Philosophy). Bowling Green: Bowling Green State University.
- Stoller, Robert J. 1968. *Sex and Gender. On the Development of Masculinity and Femininity*. New York: Science House.
- Stone, Alison. 2007. *An Introduction to Feminist Philosophy*. Cambridge: Polity Press.
- Stopes, Marie. 2004. *Married Love. A New Contribution to the Solution of Sex Difficulties* (1918). Toimittanut Ross McKibbin. Oxford World's Classics. Oxford: Oxford University Press.
- Stuurman, Siep. 2004. *François Poullain de la Barre and the Invention of Modern Equality*. Cambridge: Harvard University Press.
- Taylor, Barbara. 1983. *Eve and the New Jerusalem: Socialism and Feminism in the Nineteenth Century*. New York: Pantheon.
- Taylor Mill, Harriet. 1970. Enfranchisement of Women (1851). Teoksessa Alice Rossi (toim.), *John Stuart Mill and Harriet Taylor Mill: Essays on Sex Equality*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Temkin, Owsei. 1973. *Galenism: Rise and Decline of a Medical Philosophy*. Ithaca: Cornell University Press.
- Thesleff, Holger & Sihvola, Juha. 1994. *Antiikin filosofia ja aatemaailma*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Tocqueville, Alexis de. 1945. *Democracy in America* (1835, 1840). Toimittanut Phillips Bradley. New York: Knopf.
- Tong, Rosemarie. 1997. *Feminist Thought. A Comprehensive Introduction* (1989). Lontoo: Routledge.
- Tong, Rosemarie. 2009. *Feminist Thought. A More Comprehensive Introduction*. 3. laitos. Boulder: Westview Press.
- Topelius, Sakari (Zacharias). 1954. *Maamme kirja. Lukukirja Suomen alimmille oppilaitoksille (Boken om vårt land, 1875)*. 54. muuttamaton painos. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Traub, Valerie. 2001. The Psychomorphology of the Clitoris, or, The Reemergence of the *Tribade* in English Culture (1995). Teoksessa Valeria Finucci & Kevin Brownlee (toim.), *Generation and Degeneration. Tropes of Reproduction in Literature and History from Antiquity to Early Modern Europe*. Durham: Duke University Press.
- Tähtinen, Leena. 2003. Riemunkirjavaa silkkiä ja hyvin koulutettuja naisia. *Turun Sanomat*, kolumni 7.11.2003.
- Unger, Rhoda & Crawford, Mary. 1992. *Women and Gender. A Feminist Psychology*. New York: McGraw-Hill.
- Utrio, Kaari. 2001. *Perhekirja. Eurooppalaisen perheen historia* (1998). Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Vesalius, Andreas. 1543. *De humani corporis fabrica*. Basel: Joannis Oporini.
- Vesalius, Andreas. 1564. *Observationum anatomicarum Gabrielis Fallopii examen*. Venetsia: Francesco de' Franceschi da Siena.
- Vesalius, Andreas. 1642. *De humani corporis fabrica epitome* (1543). Vesaliuksen latinankielisen alkuteoksen hollanninkielinen laitos. Toimittanut Nicolaas Fonteyn. Amsterdam: Jan Jansson.
- Vincent, Norah. 2002. Huono maskuliinisuus luo terroria. *Helsingin Sanomat*, vieraskynä 12.5.2002.
- Vuola, Elina. 1994. Eevan ja Marian tyttäret. Kristinuskon naiskuva. Teoksessa Sara Heinämaa ja Sari Näre (toim.), *Pahan tyttäret. Sukupuolitettu pelko, viha ja valta*. Helsinki: Gaudeamus.

- Walther, Philip Franz von. 1808. *Physiologie des Menschen mit durchgängiger Rücksicht auf die comparative Physiologie der Thiere*. Osa 2. Landshut: Philipp Krull.
- Ward, Jon. 1987. *The Nature of Heterosexuality*. Teoksessa Gillian Hanscombe & Martin Humphries (toim.), *Heterosexuality*. Lontoo: Gay Men's Press Publishers.
- Wheeler, Anna & Thompson, William. 1994. *Appeal of One Half of the Human Race, Women, Against the Pretensions of the Other Half, Men, To Retain Them in Political and Thence in Civil and Domestic Slavery* (1825). Bristol: Thoemmes Press.
- Wiberg, Matti. 1984. Thomas Hobbes. Teoksessa Jukka Kanerva (toim.), *Politiikan teorian klassikoita*. Helsinki: Gaudeamus.
- Wilson, Elizabeth. 1998. *Neural Geographies: Feminism and the Microstructure of Cognition*. New York: Routledge.
- Wilson, Edward O. 1975. *Sociobiology: The New Synthesis*. Cambridge: Harvard University Press.
- Wittgenstein, Ludwig. 1981. *Filosofisia tutkimuksia (Philosophische Untersuchungen, 1953)*. Suomentanut Heikki Nyman. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Wollstonecraft, Mary. 1989a. *Thoughts on the Education of Daughters* (1787). Teoksessa Janet Todd & Marilyn Butler (toim.), *The Works of Mary Wollstonecraft*. Avustava toimittaja Emma Rees-Mogg. Osa 4: *Thoughts on the Education of Daughters; The Female Reader; Original Stories; Letters on the Management of Infants; Lessons*. Lontoo: Pickering.
- Wollstonecraft, Mary. 1989b. *The Female Reader* (1789). Teoksessa Janet Todd & Marilyn Butler (toim.), *The Works of Mary Wollstonecraft*. Avustava toimittaja Emma Rees-Mogg. Osa 4: *Thoughts on the Education of Daughters; The Female Reader; Original Stories; Letters on the Management of Infants; Lessons*. Lontoo: Pickering.
- Wollstonecraft, Mary. 1992. *A Vindication of the Rights of Woman with Strictures on Moral and Political Subjects* (1792). Toimittanut ja johdannon kirjoittanut Miriam Brody. Lontoo: Penguin Books.
- Young, Iris Marion. 1990a. *Justice and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press.
- Young, Iris Marion. 1990b. *Throwing Like a Girl and Other Essays in Feminist Philosophy and Social Theory*. Indiana: Indiana University Press.
- Young, Iris Marion. 1997. *Gender as Seriality: Thinking about Women as a Social Collective* (1994). Teoksessa Iris Marion Young. 1997. *Intersecting Voices. Dilemmas of Gender, Political Philosophy, and Policy*. Princeton: Princeton University Press.
- Young, Robert M. 1970. *Mind, Brain and Adaptation in the Nineteenth Century*. Lontoo: OxfordUniversity Press.
- Zacchia, Paolo. 1726. *Questionum medico-legalium* (1653). 3. painos. 2. laitoksen toimittanut Joannis Danielis. 3 osaa yhdessä niteessä. Nürnberg: Lochner.